1-शल्यपर्व

२ कर्णपर्व

1-2

DONE

कर्णपर्वदेपत्रे
२८५

क० १

श्रीगणेशायनमः नरनारायणौनत्वाप्राचीनाचार्यवर्त्मना कर्णपर्वार्थविद्योतोभावदीपोविरच्यते १ ननुविराटादिपर्वद्वयस्यतात्पर्यंक्रमेणार्थानुव्याख्यानामर्थः सेवयानीत्या
कपटपूर्वकेणाकुलक्षयहेतुरूपेणनन्दशंसात्मकपूर्वकेणमहागुरुवधेनचसिध्यतीत्युक्तंतावतैवार्थोनिरूपणीयसमाप्तःततःपरंकालमोक्षावेवनिरूपणीयावितिकर्णपर्वादित्रयंनारंभणीय
मितिचेत्सत्यंयथाधर्मार्थौनिरूपितौएवंधर्माभासोर्थाभासश्चनिरूपणीयः परिहारायएवमधर्मोनर्थोऽधर्माभासोनर्थाभासोचनिरूपणीयोहानायच तस्थेमुत्तरग्रंथः

श्रीगणेशायनमः नारायणंनमस्कृत्यनरंचैवनरोत्तमं देवींसरस्वतींचैवततोजयमुदीरयेत् १ वैशंपायनउवाच ततोद्रोणे
हतेराजन्दुर्योधनमुखानृपाः भृशमुद्विग्नमनसोद्रोणपुत्रमुपागमन् २ ॥श्रीरामजीसहाय॥ ॥ ॥ ॥

काममोक्षयोःप्रागावश्यकः तत्रचोरस्यः कांभिदिकमार्गमुपदिशतः सत्यवादिनः सत्यवदनंधर्माभासः स्वंश्वविद्यापीप्राणचक्षुषंराहसंघ्नतोव्याधस्याहिंसात्वमधर्माभासः तथाशोकहेतनाकुलक्षये
राधाङ्गो धौर्याभीसः स्वसातांहननमधर्मः तत्कृतो मृत्युहृत्योनिभवोनर्थः शरणागतस्वसैनिकत्राणार्थमन्यायेनापिकृतोब्रह्मवधोनश्वतरब्रह्मवधवदनर्थः अपितुनर्थाभासएव न-तेन
ब्रह्महाभवेदित्यातनापिवधदोषाभावस्मरणात्इत्येषामर्थानांनिरूपणार्थंनरः संहर्मः आख्यापिकानुसरणप्रत्नियत्स्यर्थं तस्मादिदमपिपर्वत्रयंआवश्यकमेवततोद्रोणेहतेराजन्नित्यादि २

५१

राम० १

कश्मलाभिहतौजसः तीव्रशोकाभिघातव्यामोहेन निरस्तसामर्थ्याः शारद्वतीसुतं द्रोणिं ३ समाश्वस्य सावधानीभूताः रात्र्यागमे प्रदोषकाले ४ पृथ्वीशाः राजानः क्षयं भूतं भाविनं च चिंतयंतः परा
मृशंतः ८ क्लेशान् कचग्रहणादीन् स्मरणादारात्रिः ९ आवश्यकं नित्यकृत्यं १० योगं संवहनं ११ निष्कैः सुवर्णहारैः महार्घ्यैः बहुमूल्यैः [illegible] मानं सत्कारं समानं सूताः वंशानुक्रमविदः

ते द्रोणमनुशोचंतः कश्मलाभिहतौजसः पर्युपासंत शोकार्तास्ततः शारद्वतीसुतं ३ ते मुहूर्तं समाश्वास्य हेतुभिः शास्त्रसंमितैः रात्र्यागमे
महीपालाः स्वानि वेश्मानि भेजिरे ४ ते वेश्मस्वपि कौरव्य पृथ्वीशा नाप्नुवन् सुखं चिंतयंतः क्षयं तीव्रं दुःखशोकसमन्विताः ५ विशेषतः
सूतपुत्रो राजा चैव सुयोधनः दुःशासनश्च शकुनिः सौबलश्च महाबलः ६ उषितास्ते निशां तां तु दुर्योधननिवेशने चिंतयंतः परिक्लेशान्
पांडवानां महात्मनां ७ यत्तद्द्यूते परिक्लिष्टा कृष्णा चानायिता सती तत्स्मरंतोऽनुशोचंतो भृशमुद्विग्नचेतसः ८ तथा तु संचिंतयतां तान् क्ले
शान् द्यूतकारितान् दुःखेन क्षणदा राजन् जगामाब्दशतोपमा ९ ततः प्रभाते विमले स्थिता दिष्टस्य शासने चक्रुरावश्यकं सर्वे विधि
दृष्टेन कर्मणा १० ते कृत्वावश्यकार्याणि समाश्वास्य च भारत योगमाज्ञापयामासुर्युद्धाय च विनिर्ययुः ११ कर्णं सेनापतिं कृत्वा कृतकौतुक
मंगलाः पूजयित्वा द्विजश्रेष्ठान् दधिपात्रघृताक्षतैः १२ ॥ ॥ ॥ ॥

मागधाः पाणिस्वनिकाः वंदिनः स्तुतिपाठकाः १२ ॥

१६ वृषकर्णः पश्यतामनादरेषधी १८ सममन्मत्तम्मगवधनवान् २० दुर्मदः एवेनापिमन्तमशक्तंस्विच्छया २२ ततमरणंदुष्करंमन्ये ॥ ॥ ॥ ॥ ७

गोभिरश्वैश्चवस्त्रैर्वासोभिश्चमहाधनैः वंद्यमानाजयाशीर्भिः सूतमागधवंदिभिः १३ तथैवपांडवाराजन्कृतपूर्वाह्णिकक्रियाः शिविरान्निर्ययुस्तू
र्णंयुद्धायकृतनिश्चयाः १४ ततः प्रववृतेयुद्धंतुमुलंलोमहर्षणं कुरूणांपांडवानांचपरस्परजयैषिणां १५ तयोर्द्विदिवसौयुद्धंकुरुपांडवसेन
योः कर्णेसेनापतौराजन्नभवद्द्भुतदर्शनं १६ ततः शत्रुक्षयंकृत्वासमहांतंरणेवृषः पश्यतांधार्तराष्ट्राणांफाल्गुनेननिपातितः १७ त
तस्तुसंजयः सर्वंगत्वानागपुरंद्रुतं आचष्टधृतराष्ट्रायपद्धृत्तंकुरुजांगले १८ जनमेजयउवाच आपगेयंहतंश्रुत्वाद्रोणंचापिमहारथं आ
जगामपरामार्तिंवृद्धोराजांबिकासुतः १९ सश्रुत्वानिहतंकर्णंदुर्योधनहितैषिणं कथंद्विजवरप्राणानधारयततुः खितः २० यस्मि
न्जयाशांपुत्राणाममन्यतसपार्थिवः तस्मिन्हतेसकौरव्यः कथंप्राणान धारयत् २१ दुर्मरंतमहंमन्येनृणांकृच्छ्रेपिवर्त्तितां २२
यत्रकर्णंहतंश्रुत्वानात्यजज्जीवितंनृपः तथाशांतनवंवृद्धंब्रह्मन्बाह्लीकमेवच २२ ॥ ॥ ॥ ॥

५१

२५ इतिनैलकंठीयेभारतभावदीपेकर्णपर्वणिप्रथमोऽध्यायः हते १ इत्थंगृहं ३ हाकष्टमितिखिद्यतिशपस्त्वकंवाक्यमुक्त्वापश्चादिदंवचनमाददे ४ त्रा ५ ६ ७ ८

द्रोणंचसोमदत्तंचभूरिश्रवसमेवच तथैवचात्मजंसूतः पुत्रान्पौत्रांश्चपातितान् २४ श्रुत्वायन्नजहात्प्राणांस्तन्मन्येदुष्करंद्विज ए
तन्मेसर्वमाचक्ष्वविस्तरेणमहामुने २५ नहितृप्यामिपूर्वेषांशृण्वानश्चरितंमहत् इतिमहाभारतेकर्णपर्वणिजनमेजयवाक्यंनामा
ध्यायः वैशंपायनउवाच हतेकर्णेमहाराजनिशिगावल्गणिस्तदा दीनोययौनागपुरमश्वैर्वातसमैर्जवे १ सहास्तिनपुरंगत्वाभृशमु
द्विग्नचेतनः जगामधृतराष्ट्रस्यगृहंप्रक्षीणबांधवं २ सतमुद्वीक्ष्यराजानंकश्मलाभिहतौजसं ववंदेप्रांजलिर्भूत्वामू[illegible]पादौनृप
सत्तम। संपूज्यचयथान्यायंधृतराष्ट्रंमहीपतिं हाकष्टमितिचोक्त्वासततोवचनमाददे ४ संजयोऽहंक्षितिपतेकच्चिदास्तेसुखंभवान्
स्वदोषेणापदंप्राप्यकच्चिन्नाद्यविमुह्यसि ५ हितान्युक्तानिविदुरद्रोणगांगेयकेशवैः अगृहीतान्यनुस्मृत्यकच्चिन्नकुरुषेव्यथां ६
रामनारदकण्वाद्यैर्हितमुक्तंसभातले नगृहीतमनुस्मृत्यकच्चिन्नकुरुषेव्यथां ७ सुहृदस्त्वद्धितेयुक्तान्भीष्मद्रोणमुखान्परैः नि
हतान्युधिसंस्मृत्यकच्चिन्नकुरुषेव्यथां ८ ॥ ॥ ॥ ॥

धृ

९ दंशितानांसंनद्धानां वसुसंभवः वसूनामंशोद्भवः संभूतः ११ भार्गवः रामः यस्मैभीष्मायधनुर्वेदउपाकृतः स्वीकृतः शिष्यत्वेन १२ यस्यद्रोणस्य १३ स

तमेवंवादिनंराज्ञासूतपुत्रेकृतांजलिं सुदीर्घमथनिश्वस्यदुःखार्तइदमब्रवीत धृतराष्ट्रउवाच आपगेयेहतेशूरेदिव्यास्त्रबलिसंजय द्रोणेच
परमेष्वासेभृशंमेव्यथितंमनः ९ योरथानांसहस्राणिदंशितानां [illegible] दशैवतु अहन्यहनितेजस्वीनिजघ्नेवसुसंभवः १० तंहतंयज्ञ
सेनस्यपुत्रेणेहशिखंडिना पांडवेयाभिगुप्तेनश्रुत्वामेव्यथितंमनः ११ भार्गवःप्रददौयस्मैपरमास्त्रंमहाहवे साक्षाद्रामेणयोबाल्येधनुर्वेदेउ
पाकृतः १२ यस्यप्रसादात्कौंतेयाराजपुत्रामहारथाः महारथत्वंसंप्रापास्तथान्येवसुधाधिपाः १३ तंद्रोणंनिहतंश्रुत्वाधृष्टद्युम्नेनसंयुगे
सत्यसंधंमहेष्वासंभृशंमेव्यथितंमनः १४ ययोर्लोकेपुमानस्त्रेनसमोऽस्तिचतुर्विधे तौद्रोणभीष्मौश्रुत्वाहंहतौमेव्यथितंमनः १५ त्रैलो
क्येयस्यचास्त्रेषुनपुमान्विद्यतेसमः तंद्रोणंनिहतंश्रुत्वाकिमकुर्वतमामकाः १६ १६ १६ १६ १६

त्यसंधंअवितथप्रतिज्ञं १४ चतुर्विधे मुक्तंबाणादि अमुक्तंखड्गादि यंत्रमुक्तंगोलादि मुक्तामुक्तंसोपसंहारमस्त्रं १६ १६ १६ १६

गम्नितेधतिकिमुकुर्वतेत्वन्नरेणासंवंधः १८ निमग्नानपिलव मान्नो जीविर्ते सयाचेष्टांकुर्वाणान् २३ दिष्टैर्दैवोपाहतनेच्चभाविनः स्वरवस्यात्रासोभावि रवस्पृष्टा

संसमकानांचवलंपांडवेयमहात्मना धनंजयेनविक्रम्यगमितंयमसादनं १७ नारायणाद्देवहतेद्रोणपुत्रस्यधीमतः विद्रुतेष्वनीकेषु किमकु
र्वतमामकाः विद्रुतानहंमन्येनिमग्नानशोकसागरे १९ प्लवमानान्हतेद्रोणेसन्ननौकानिवार्णवे दुर्योधनस्यकर्णस्यभोजस्यकृतवर्मणः
२० मद्रराजस्यशल्यस्यद्रौणेश्चैवकृपस्यच म ग्रस्यचशेषस्यतथान्येषांचसंजय २१ विप्रद्रुतेष्वनीकेषुमुखवर्णोभवत्कथं एतत्सर्वंयथा
वृत्तंतथागावल्गणेमम २२ आचक्ष्वपांडवेयानांमामकानांचविक्रमं संजयउवाच तवापराधाद्यद्वृत्तंकौरवेयेषुमारिष २३ तच्छ्रुत्वामाव्यथां
कार्षीर्दिष्टेनव्यथतेबुधः यस्मादभावीभावीवाभवेदर्थोनरंप्रति २४ अप्राप्तौतस्यवाप्राप्तौनकश्चिद्व्यथतेबुधः धृतराष्ट्रउवाच नव्यथाभृशं
काकाचिद्विद्यतेममसंजय २५ दिष्टमेतत्पुरामन्येकथयस्वयथेच्छकं २५ इतिश्रीमहाभारतेकर्णपर्वणि ॥ ॥ ॥ ॥

सोवाबुधोनव्यथतेतद्दिपर्यवो प्यनीत्यर्थः २६ दिष्टंअवश्यंभावि २७ हीनोपः ॥ ॥

स्प१

स्पता१

हतेच्च स्वँ मुखाः दीनवदनाः २ ऊर्ध्वं ऊर्ध्वं गमनमेवनत्वधोवस्थानं ४ हस्तस्थानांभ्रंशोरिष्टसूचकउक्त स्वंबद्धानांवंधशैथिल्यमपीत्याहनानीति दिवि नियतमानानि
नद्दोत्राणीवग्रधोमुखान्यंहदृश्यंतेत्सर्थं ५ स्तिमितंत्तब्धं यतोगतसत्वंउद्विग्नचित्तं ७ वध्यंतिवध्यंतेपुरैरतिशेषः ८ किमत्रचित्रंकृरांपांडवैर्जितंचेत्रनराश्चर्यं ९ अस्माक

संजयउवाच हतेद्रोणेमहेष्वासेतवपुत्रामहारथाः वभूवुरस्वस्थमुखाविषण्णागतचेतसः १ अवाङ्मुखाः शस्त्रभृतः सर्वएवविशांपते अवेक्षमाणाः शोकार्त्तानाभ्यभाषन्परस्परं २ तान्दृष्ट्वाव्यथिताकारान्सैन्यानितवभारत ऊर्ध्वमेवनिरैक्षंतदुःखत्रस्तान्यनेकशः ३ शस्त्राण्येषांतुराजेंद्रशोणिताक्तानिसर्वशः प्राभ्रश्यंतकराग्रेभ्योदृष्ट्वाद्रोणंहतंयुधि ४ तानिबद्धान्यरिष्टानिलंवमानानिभारत अदृश्यंतमहाराजनक्षत्राणियथादिवि ५ तथातुस्तिमितंदृष्ट्वागतसत्वमवस्थितं वलंतवमहाराजराजादुर्योधनोव्रवीत ६ भवतांवाहुवीर्यंहिसमाश्रित्यमयायुधि पांडवेयाः समाहूतायुद्धंचेदंप्रवर्त्तितं ७ तदिदंनिहतेद्रोणेविषण्णमिवलक्ष्यते युध्यमानास्तुसमरेयोधावध्यंतिसर्वशः ८ जयोवापिवधोवापियुध्यमानस्यसंयुगे भवेत्किमत्रचित्रंवैयुध्यध्वंसर्वतोमुखाः ९ पश्यध्वं [illegible] चमहात्मानंकर्णंवैकर्त्तनंयुधि प्रचरंतंमहेष्वासंदिव्यैरस्त्रैर्महावलं १० ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

म१

मसहजयोजातत्रासाहयशयस्वमिस्साहिना १० ॥ ॥

३७१ ।

१तं द्रोणपर्वत्रसिद्धं १३ रविरांवलं १५ दर्शयिष्यत २१ ॥ पुंखेषु संसक्ताः श्येनमारासशर स्यागेण पुंखेषु अग्निषु पुंखेषु संसक्ताः इषुधाराः सप्तर्षीन्नेखु संधानादिविधि
स्पर्शे

यस्यैवयुधि संग्रामात्कुंतीपुत्रो धनंजयः निववर्तेनसदामंदः सिंहात्क्षुद्रमृगो यथा ११ येननागायुतप्राणो भीमसेनो महाबलः मानुषेणैव युद्धेनतामवं प्रवेशितः १२ येनदिव्यास्त्रविच्छूरो मायावी सघटोत्कचः अमोघया रणे शक्त्या निहतो भैरवं नरदन् १३ तस्य दुर्वारवीर्यस्य त्वसंधस्य धीमतः वाढ्कोद्वैविरामक्रूप्यम यद्क्षयसंयुगे २४ द्रोणपुत्रस्य विक्रांतं राधेयस्यैव चोभयोः पश्यंतु पांडुपुत्रास्ते विष्णुवासवयोरिव १५ सर्वेरुवभवंतश्च शक्ताः प्रत्येकशोपि वा पांडुपुत्रान्रणे हंतुं ससैन्यान्किमु संहताः वीर्यवंतः कृतास्त्राश्च द्रष्टुया घपरस्परं १६ संजय उवाच एवमुक्त्वा ततः कर्णश्चक्रे सेनापतिं तदा तवपुत्रो महावीर्यो भ्रातृभिः सहितोनघ १७ सेनापत्यमवाप्याथ कर्णो राजन्महारथः सिंहनादं विनद्योच्चैः प्रायुध्यत रणोत्कटः १८ स संजयानां सर्वेषां पांचालानां च मारिष कैकयानां विदेहानां चकार कदनं महत् १९ तस्येषुधाराः शतशः प्रादुरासञ्छरासनात् अग्रे पुंखेषु संसक्ता यथा भ्रमरपंक्तयः २० स पीडयित्वा पांचालान्पांडवांश्च तरस्विनः हत्वा सहस्रशो योधानर्जुनेन निपातितः २१ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

लघवाहारस्यर्थः २० पीडयित्वा हत्वेत्यनेकक्रियाकर्तृत्वेपि द्राघसपर्ष्मांदस्य अमोघोपिदृष्टपतेदरितिवनिर्वर्तनीयः पीडयन्तिमृ तिवार्थः २१ ॥ ॥ ७
नी१

क० ५

इतिकर्णपर्वणिद्वितीयः एतत १ विह्वलः चलनासमर्थः कौ[illegible]वत्यजितः ४ त्वंतः पुरा[illegible]स्त्रियः ६ कदल्यइववेपमानाःत्रासविशेषेण ७ दृष्ट्वामनसैवात्मपरत्वेन उः स्वंज्ञाला ९ १०

इतिश्रीमहाभारतेकर्णपर्वणिसंजयवाक्यंनामाध्यायः वैशंपायनउवाच एतछ्रुत्वामहाराजधृतराष्ट्रोंबिकासुतः शोकस्यांतमपश्यन्वैहतंमत्वासुयोधनं १ विह्वलः पतितोभूमौनष्टचेताइवद्विपः तस्मिन्निपतितेभूमौविह्वलेराजसत्तमे २ आर्त्तनादोमहानासीत्स्त्रीणांभरतसत्तम सशब्दः पृथिवींकृत्स्नांपूरयामाससर्वशः ३ शोकार्णवेमहाघोरेनिमग्नाभरतस्त्रियः रुरुदुर्दुःखशोकार्त्ताभृशमुद्विग्नचेतसः ४ राजानंचसमासाद्यगांधारीभरतर्षभ निःसंज्ञापतिताभूमौसर्वाण्यंतःपुराणिच ५ ततस्ताः संजयोराजन्समाश्वासयदातुराः मुह्यमानाः सुबहुशोमुंचंत्योवारिनेत्रजं ६ समाश्वस्ताःस्त्रियस्तास्तुवेपमानामुहुर्मुहुः कदल्यइववातेनधूयमानाःसमंततः ७ राजानंविदुरश्चापिप्रज्ञाचक्षुषमीश्वरं आश्वासयामासतदासिंचंस्तोयेनकौरवं ८ सलब्ध्वाशनकैःसंज्ञांताश्चदृष्ट्वास्त्रियोनृपः उन्मत्तइवराजेंद्रस्थितस्तूष्णींविशांपते ९ ततोध्यात्वाचिरंकालंनिश्वसंश्चपुनःपुनः स्वान्पुत्रान्गर्हयामासबहुमेनेचपांडवान् १० ॥ ॥ ॥

एक० ५

जीवन्नरो भद्रशतानि पश्येदिति मनसि निधायाह यत्त्वयेति १३ जयेइति इष्टवियोगमात्रेणाद्दशरथादिर्मृतः अस्मत्तु जये नैराश्यमधिकं मरणकारणमस्तीति भावः उक्तं संक्षेपेण पुनर्ब्रूहीति

पी४

गर्हयंश्चात्मनो बुद्धिं शकुनेः सौबलस्य च ध्यात्वा तु सुचिरं कालं वेपमानो मुहुर्मुहुः ११ संस्तभ्य च मनो भूयो राजा धैर्यसमन्वितः पुनर्गावल्गणिं सूतं पर्य-
पृच्छत संजयं १२ यत्त्वया कथितं वाक्यं श्रुतं संजय तन्मया कच्चिद्दुर्योधनः सूत न गतो वै यमक्षयं १३ जये निराशः पुत्रो मे सततं जयकामुकः
ब्रूहि संजय तत्त्वेन पुनरुक्तां कथामिमां १४ एवमुक्तोऽब्रवीत्सूतो राजानं जनमेजय हतो वैकर्तनो राजन् सह पुत्रैर्महारथः १५ भ्रातृभिश्च महेष्वासैः
सूतपुत्रैस्तनुत्यजैः दुःशासनश्च निहतः पांडवेन यशस्विना १६ [illegible]तं च रुधिरं कोपाद्भीमसेनेन संयुगे॥ ॥इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि धृ-
तराष्ट्रशोको नाम १७ वैशंपायन उवाच इति श्रुत्वा महाराज धृतराष्ट्रोऽम्बिकासुतः अब्रवीत्संजयं सूतं शोकसंविग्नमानसः [illegible]प्रणीतेन मे ता-
त पुत्रस्यादीर्घदर्शिनः हतं वैकर्तनं श्रुत्वा शोको मर्माणि कृन्तति २ तस्य मे संशयं छिन्धि दुःखपारं तितीर्षतः कुरूणां सृंजयानां च के [illegible] जीवन्ति के
मृताः ३ संजय उवाच हतः शांतनवो राजन् दुराधर्षः प्रतापवान् हत्वा पांडवयोधानामर्बुदं दशभिर्दिनैः ४ ॥ ॥ ॥

दु३

स्तारेण १६ चतुर्थः इति १ दुःप्रणीतेन दुर्नयेन अदीर्घदर्शिनोऽल्पप्रज्ञस्य मयैव दुर्नयात्पुत्रो मरणोन्मुखः कृत इति भावः हत्वा निघ्नन् २ ४ ॥ ॥

५

निहतश्चैव दुर्द्धर्षस्सचयः ज्ञातरमिशेषः ५ हतोगतः परलोकमिजिशेषः एवमग्रेपिबोध्यं ७ ८ ९ १० ११ १५

तथा द्रोणोमहेष्वासः पांचालानांरथव्रजान् निहत्य युधिष्ठिर्युधि पश्चात्दुष्कर थोहतः ५ हतशेषस्य भीष्मेणाद्रोणेनवमहात्मना अर्द्धं निहत्य सैन्यस्य कर्णो वैकर्त्तनोहतः ६ विविंशतिर्महाराजराजपुत्रोमहावलः आनर्त्तयोधानशतशो निहत्य निहतोरणे ७ तथापुत्रो विकर्णस्ते क्षत्रव्रतमनुस्मरन् क्षीणवाहायुधः शूरः स्थितोभिमुखतः परान् ८ घोररूपान्परिक्लेशान्दुर्योधनकृतान्बहून् प्रतिज्ञांस्मरता चैव भीमसेनेनपातितः ९ विंदानुविंदावावंत्यौराजपुत्रौमहारथौ कृत्वात्वसुकरंकर्मगतौवैवस्वतक्षयं १० सिंधुराष्ट्रमुखानीह दशराष्ट्राणिपानि(?) वशेतिष्ठंति वीरस्य यःस्थितस्तवशासने ११ अक्षौहिणीर्दशैकां च विनिर्जित्य शितैः शरैः अर्जुनेन हतोराजन्महावीर्यो जयद्रथः १२ तथा दुर्योधनसुतस्तरस्वी युद्धदुर्मदः वर्त्तमानः पितुःशास्त्रे सौभद्रेणनिपातितः १३ तथा दौःशासनिः शूरो बाहुशाली रणोत्कटः द्रौपदेयेनसंगम्यगमितोयमसादनं १४ किरातानामधिपतिः सागरानूपवासिनां देवराजस्यधर्मात्माप्रियोबहुमतः सखा १५ १५

सा ३

भग दत्तो महीपालः क्षात्रधर्मरतः सदा धनंजयेन विक्रम्य गमितो यमसादनं १६ तथा कौरवदायादो न्यस्तशस्त्रो महायशाः हतो भूरिश्रवा राजन्

शूरः सात्यकिना युधि १७ श्रुतायुरपि चांवष्टः क्षत्रियाणां धुरंधरः चरन्नभीतवत्संख्ये निहतः सव्यसाचिना १८ तव पुत्रः सदामर्षी कृतास्त्रो युद्धदुर्मदः दुः

शासनो महाराज भीमसेनेन पातितः १९ यस्य राजन्गजानीकं बहुसाहस्रमद्भुतं सुदक्षिणः स संग्रामे निहतः सव्यसाचिना २० कोशलानामधिपतिर्हत्वा

बहुमतान्परान् सौभद्रेणेह विक्रम्य गमितो यमसादनं बहुशो योधयित्वा तु भीमसेनं महारथं चित्रसेनस्तव सुतो भीमसेनेन पातितः २२ मद्रराजात्मजः शूरः

परेषां भयवर्धनः असिचर्मधरः श्रीमान्सौभद्रेण निपातितः २३ समः कर्णस्य समरे यः स कर्णस्य पश्यतः वृषसेनो महातेजाः शीघ्रास्त्रो दृढविक्रमः २४ अ

भिमन्योर्वधं श्रुत्वा प्रतिज्ञामपि चात्मनः धनंजयेन विक्रम्य गमितो यमसादनं २५ नित्यंप्रसक्तवैरो यः पांडवैः पृथिवीपतिः विश्राव्य वैरं पार्थेन श्रुतायुः स नि

पातितः २६ शल्यपुत्रस्तु विक्रांतः सहदेवेन मारिष हतो रुक्मरथो राजन्भ्राता मातुलजो युधि २७ राजा भगीरथो वृद्धो बृहत्क्षत्रश्च कैकयः पराक्रमंतो [विक्रांतो]

निहतौ वीर्यवत्तरौ २८ भगदत्तस्ततो राजन्कृतप्रज्ञो महाबलः श्येनवच्चरता संख्ये नकुलेन निपातितः २९ पितामहस्तव तथा बाह्लीकः सहबाह्लिकैः

निहतो भीमसेनेन महाबलपराक्रमः ३० जयत्सेनस्तथा राजन्जारासंधिर्महाबलः मागधो निहतः संख्ये सौभद्रेण महात्मना ३१ पुत्रस्ते दुर्मुखो राजन्

दुःसहश्च महारथः गदया भीमसेनेन निहतौ शूरमानिनौ ३२ दुर्मर्षणो दुर्विषहो दुर्जयश्च महारथः कृत्वा त्वसुकरं कर्म गता वैवस्वतक्षयं ३३

क०
७

उभौकलिंगवृषकौभ्रातरौयुद्धदुर्मदौ हत्वाचास्तकरंकर्मगतौवैवस्वतक्षयं ३४ सविवोद्वृषवर्मातिशूरः परमवीर्यवान भीमसेनेनविक्रम्यगमितोय
ममाहवे ३५ तथैववीरोराजावागायुतवलोमहान समरेपांडुपुत्रेणनिहतःसव्यसाचिना ३६ वशातयोमहाराजाहिसाहस्राःप्रहारिणः शूरसेना
श्चविक्रांताः सर्वेयुधिनिपातिता ३७ अमीषाहाःकवचिनःप्रहरंतोरणोत्कटाः शिवपश्चरथोदाराःकलिंगसहिताहताः ३८ गोकुलेनित्यसंवृद्धा
युद्धेपरमकोपनाः तेषांहस्तकवीराश्चनिहताः सव्यसाचिना श्रेणायोवहुसाहस्राःसंसप्तकगणाश्चये तेसर्वेपार्थमासाद्यगतावैवस्वतक्षयं सा[illegible] सोत
वमहाराजराजानौवृषकाचलौ त्वदर्थमतिविक्रांतौनिहतौसव्यसाचिना उग्रकर्मामहेष्वासोनामतःकर्मतस्तथा शाल्वराजोमहावाहुर्भीमसेनेन
पातितः ३९ ओघवांश्चमहाराजवृहंतःसहितौरणे पराक्रमंतौमित्रार्थेगतौवैवस्वतक्षयं तथैवरथिनांश्रेष्ठःक्षेमधूर्तिर्विशांपते निहतोगदया
राजन्भीमसेनेनसंयुगे ४० ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

रम०

अपहृत्नकरवीरा अपगतं आहत्नकंकुन्तिनंसंग्रामान्पराववर्त्तिनंयेषांतेसंसप्तकसहचरागोपालकाः ४५ खर्वबन्धुरया नवान्नगादिभसंयुतरथवान् ४८ क्षेमेननक्षारिणानरकोमुरश्च

१च१ द्र२

तथाराजन्महेष्वासोजलसंधोमहाबलः सुमहत्कदनंकृत्वाहतः सात्यकिनारणे ४१ अलंबुषोराक्षसेंद्रः खरबंधुरयानवान् घटोत्कचेनविक्रम्य
गमितोयमसादनं ४२ राधेयः सूतपुत्र[illegible]भ्रातरश्चमहारथाः कैकयाः सर्वशश्चापिनिहताः सव्यसाचिना ४३ मालवामद्रकाश्चैवद्राविडाश्चोग्रक
र्मिणः यौधेयाश्चललित्थाश्चक्षुद्रकाश्चाप्युशीनराः ४४ मावेल्लकास्तुंडिकेराः सावित्रीपुत्रकाश्चये प्राच्योदीच्याः प्रतीच्याश्चदाक्षिणात्या
श्चमारिष ४५ पत्तीनांनिहताः संघाहयानांप्रयुतानिच रथव्रजाश्चनिहताहताश्चवरवारणाः ४६ सध्वजाः सायुधाः शूराः सवर्मांबरभूषणाः
कालेनमहतायत्ताः कुलैर्येचवर्द्धिताः ४७ तेहताः समरेराजन्पार्थेनाक्लिष्टकर्मणा अन्ये तथामितबलाः परस्परवधैषिणः ४८ एते
चान्येचबहवोराजानः सगणारणे हताः सहस्रशोराजन्यन्मांत्वंपरिपृच्छसि ४९ एवमेषक्षयोवृत्तः कर्णार्जुनसमागमे महेंद्रेणयथावृत्रो
यथारामेणरावणः ५० यथाकृष्णेननरकोमुरश्चनिहतोरणे कार्त्तवीर्यश्चरामेणभार्गवेणयथाहतः ५१ ॥ ॥ ७

पर्येतव्यः ४९ ५० ५१ ५१ ५१ ५१ ५१ ५१ ५१

करणेस्तथाहूतइत्यनुक्रम्यते ५८ पंचमःआख्याताः १ २ ३ ४ ५ ६ ६

सज्ञातिवांधवःशूरःसमरेयुद्धदुर्मदः रणोक्तत्वामहायुद्धंघोरं [illegible] त्रैलोक्यमोहनं ५२ यथास्कंदेनमहिषोयथारुद्रेणचांधकः तथार्जुनेनस हतोहैरथेयुद्धदुर्मदः ५३ समात्यबांधवोराजन्करणःप्रहरतांवरः जयाशाधार्त्तराष्ट्राणांवैरस्यचमुखंयतः ५४ तीर्णातत्पांडवोराजन्यत्पुरानाव बुध्यसे उच्यमानोमहाराजबंधुभिर्हितकांक्षिभिः ५५ तदिदंसमनुप्राप्तंव्यसनंसुमहात्ययं पुत्राणांराज्यकामानांत्वयाराजन्हितैषिणा ५६ आहि तान्येववीराणांनितेषांतत्फलमागतं॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेकरणपर्वणिसंजयवाक्यं धृतराष्ट्रउवाच आख्यातामामकास्तातनिहतायुधिपांड वैः हताश्चपांडवेयानांमामकैर्ब्रूहिसंजय १ संजयउवाच कुंतयोयुधिविक्रांतामहात्मानोमहाबलाः सानुबंधाः सहामात्याः गांगेयेननि पातिताः २ नारायणाबालभद्राःशूराश्चशतशोपरे अनुरक्ताश्चवीरेणभीष्मेणयुधिपातिताः ३ समःकिरीटिनासंख्येवीर्येणचबलेनच सत्य जित्सत्यसंधेनद्रोणेननिहतोयुधि ४ पांचालानांमहेष्वासाःसर्वेयुद्धविशारदाः द्रोणेनसहसंगम्यगतावैवस्वतक्षयं ५ तथाविराटद्रुपदौवृद्धौस हसुतौनृपौ पराक्रमंतौमित्रार्थेद्रोणेननिहतौरणे ६ ॥ ॥ ॥ ॥

७ षड्भिर्द्रोणद्रौणिशल्यकर्णकृपकृतवर्मभिः परमैरथैः अतिरथैः महामात्रैः मुख्यैः अशक्नुवद्भिरेकैकश्येनहंतुमितिशेषः १० ॥ ॥ ॥ छ

योबालएवसमरेसंमितः सव्यसाचिना केशवेनचदुर्धर्षोबलदेवेनवाविभो ७ परेषांकदनंकृत्वामहारथविशारदः पौत्रावायमहावीरैः
षड्भिः परमकैरथैः ८ अशक्नुवद्भिर्बीभत्सोरभिमन्युर्निपातितः कृतंतंविरथंवीरंक्षात्रधर्मेव्यवस्थितं ९ दौःशासनिर्महाराजसौभद्रंहत
वानरणे सपत्नानांनिहंताचमहत्यासेनयावृतः १० अंबष्टस्यसुतःश्रीमान्मित्रहेतोःपराक्रमन् आसाद्यलक्ष्मणंवीरंदुर्योधनसुतंरणे ११
सुमहत्कदनंकृत्वागतोवैवस्वतक्षयं बृहंतःसुमहेष्वासःकृतास्त्रोयुद्धदुर्मदः १२ दुःशासनेनविक्रम्यगमितोयमसादनं मणिमान्दंडधा
रौचराजानौयुद्धदुर्मदौ १३ पराक्रमंतौमित्रार्थेद्रोणेनयुधिपातितौ अंशुमान्भोजराजस्तुसहसैन्योमहारथः १४ भारद्वाजेनविक्रम्यग
मितोयमसादनं सामुद्रश्चित्रसेनश्चसहपुत्रेणभारत १५ समुद्रसेनेनबलाद्गमितोयमसादनं अनूपवासीनीलश्चव्याघ्रदत्तश्चवीर्यवा
न् १६ आम्बत्याम्नाविकर्णेनगमितोयमसादनं चित्रायुधश्चित्रयोधीकृत्वाचकदनंमहत् चित्रमार्गेणविक्रम्यविकर्णेनहतोमृधे वृ
कोदरसमोयुद्धेवृतःकैकययोधिभिः १७ केकयेनचविक्रम्यभ्रात्राभ्राताभिपातितः जनमेजयोगदायोधीपार्वतीयःप्रतापवान् १८ ॥

क० येत्समानौएकनामानौभ्रातरौ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ ३० ३१ ॥ ७२

९

दुर्मुखेनमहाराजतवपुत्रेणपातितः रोधमानोनरव्याघ्रोरोचमानोमहाविभ १९ द्रोणेनयुगपद्राजन्दिवंसंप्रापितौशरैः नृपाश्चप्रतियुध्यंतः पराक्रांता
विशांपते २० कृत्वानसुकरंकर्मगतावैवस्वतंक्षयं पुरुजित्कुंतिभोजश्चमातुलौसव्यसाचिनः २१ संग्रामनिर्जितांल्लोकान्गमितौद्रोणसायकैः अ
भिभूः काशिराजश्चकाशिकैर्बहुभिर्वृतः २२ वसुदानस्यपुत्रेणन्यासितोदेहमाहवे अमितौजायुधामन्युरुत्तमौजाश्चवीर्यवान हत्वाशत्रौमहेष्वा
सः शत्रुदेवश्चमारिष २३ निहत्यशतशः शूरानस्मदीयैर्निपातिताः मित्रवर्माचपांचाल्यः क्षत्रधर्माचभारत २४ द्रोणेनपरमेष्वासौगमितौयमसा
दनं शिखंडितनयोयुद्धेक्षत्रदेवोयुधांपतिः २५ लक्ष्मणेनहतोराजंस्तवपौत्रेणभारत सुचित्रश्चित्रवर्माचपितापुत्रौमहारथौ २६ प्रचरंतौमहा
वीरौद्रोणेननिहतौरणे वार्द्धक्षेमिर्महाराजसमुद्रइवपर्वणि २७ आयुधक्षयमासाद्यप्रशांतिंपरमांगतः सेनाबिंदुसुतःश्रेष्ठःशल्यवान्प्रवरोयुधि २८
बाल्हीकेनमहाराजकौरवेंद्रेणपातितः धृष्टकेतुर्महाराजचेदीनांप्रवरोरथः २९ कृत्वानसुकरंकर्मगतोवैवस्वतक्षयं तथासत्यधृतिर्वीरः कृत्वा
कदनमाहवे ३० पांडवार्थेपराक्रांतोगमितोयमसादनं सेनाबिंदुः कुरुश्रेष्ठः कृत्वाकदनमाहवे ३१ ३१ ॥ ॥ ॥

द्रो०

९

स १

३८ षष्ठः ६ मामकस्यकृतोत्सेकस्यकेदाराग्नतिष्ठापितोरकस्यश्रुतस्यावशेषंनपश्यामि ककुदेप्राधानपुरुषसमूहेभीष्मद्रोणकर्णरूपेमर्दितेनाशितेसति अप्रतिमद्युते १
शतंशतंसहस्रदशकं चार्थो विभक्तिव्यत्ययः कुंजराणामयुतेनतत्संख्याकेर्बलंयस्यतस्यापिवधंनमृष्यामीति नत्वपितस्यामेवमत्युजपिनोभीष्मस्य ज्ञात्वास्रात्सोमपवलँतो ४२

निहतो २

पुत्रस्तुशिशुपालस्यधृष्टकेतुः पृथिवीपतिः निहत्यशात्रवान्संख्येद्रोणेननिहतोयुधि ३२ तथासत्यधृतिर्वीरोमदिराश्वश्चवीर्यवान् सूर्यदत्तश्च
विक्रांतोद्रोणसायकैः ३३ श्रेणिमांश्चमहाराजयुध्यमानःपराक्रमी कृत्वानसुकरंकर्मगतोवैवस्वतक्षयं ३४ तथैवयुधिविक्रांतोमागधःपर
मास्त्रवित् भीष्मेणनिहतोराजञ्शेतेद्यपरवीरहा विराटपुत्रःशंखस्तूत्तरश्चमहारथः ३५ कुर्वंतौसुमहत्कर्मगतौवैवस्वतक्षयं वसुदानश्चक
दनंकुर्वाणोतीवसंयुगे ३६ भारद्वाजेनविक्रम्यगमितोयमसादनं एतेचान्येचबहवःपांडवानांमहारथाः ३७ हताद्रोणेनविक्रम्ययन्मांत्वंपरि
पृच्छसि इतिश्रीमहाभारतेकर्णपर्वणिसंजयवाक्यं धृतराष्ट्रउ० मामकस्यास्यसैन्यस्यहतशेषस्यसंजय अवशेषंनपश्यामिककुदेमर्दितेसति १
तौहिवीरौमहेष्वासौमदर्थेकुरुसत्तमौ भीष्मद्रोणौहतौश्रुत्वानार्थोवैजीवितेनमे २ नचमृष्यामिराधेयंहतमाहवशोभिनं यस्यबाह्वोर्बलंतु
ल्यंकुंजराणांशतंशतं ३ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

नोद्रोणस्यचवधंकुर्वतांपरेषांकर्णवधस्यावश्यकत्वादितिभावः ३ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ७

क० श्र२

१०

मत्ताः मतमाप्याः चित्राणि अनेकनानायुधप्रमवत्क्रमाणि शुभ्राणि दीप्तिमंति चतुर्विधानि हस्तमुक्तशस्त्रवेधानि विहितानि धनुर्वेदोदितानि चित्रमुग्रदिव्यविहितान्येववाचतुर्विधा
नि अत्रविहितानि कृत्रिमाणीतिभावः अस्त्रांतरनिवर्त्यमाग्नेयादिनात्तिमात्रनिवर्त्यनारायणास्त्रादिप्रयोक्तैकनिवर्त्यं ब्रह्मशिरआदि सर्वथाप्यनिवर्त्यं पाशुपतादि एवंचतुर्वि

नृ१ पा४

हतं तत्रवरं सैन्यं मेपथाशंसतिसंजय अहतानपि मेशंसके जीवंतिकेचन ४ एतेषुहि मत्तेषुयेत्वयापरिकीर्त्तिताः येपिजीवंतितेसर्वेमत्ता
इतिमतिर्मम ५ संजयउवाच यस्मिन्महास्त्राणिसमर्पितानिचित्राणिशुभ्राणिचतुर्विधानि दिव्यानिराजन्विहितानिचैवद्रोणेनवीरद्विज
सत्तमेन ६ महारथः कृतिमान्क्षिप्रहस्तोदृढायुधोदृढमुष्टिर्दृढेषुः सवीर्यवान्द्रोणपुत्रस्तरस्वीव्यवस्थितोयोद्धुकामस्त्वदर्थे ७ आनर्त्त
वासीहृदिकात्मजोसौमहारथः सात्वतानांवरिष्ठः स्वयंभोजः कृतवर्मा कृतास्त्रो व्यवस्थितोयोद्धुकामस्त्वदर्थे ८ आर्त्तायनिःसमरेदुःप्र
धर्षसेनाग्रणीः प्रथमस्तावकानां यः स्वस्रीयान्पांडवेयान्निसृज्यसत्यांवाचंतांचिकीर्षुस्तरस्वी ९ तेजोवधंसूतपुत्रस्यसंख्येप्रतिश्रु
त्याजातशत्रोःपुरस्तात् दुराधर्षःशक्रसमानवीर्यःशल्यः स्थितोयोद्धुकामस्त्वदर्थे १० ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

धानि वीरैर्विहितानि समर्पितानि ६ कृतिमान् अवंध्ययत्नः ८ आर्त्तायनिः शल्यः स्वस्रीयान्भागिनेयान्उभयोःखभागिनेयत्वेपि लिंगसमवायात्तेवैखांभागिनेयत्वं ९ ॥ ॥

रा०

१०

कृणभोजी शीघ्रभोजी १८ नागयन्त्रिप्रयायी नागैः पत्तिभिश्च प्रयातुंशीलमस्य नागरथप्रयायी तिपाठांतरं १९

आजानेयैः सैंधवैः पार्वतीयैर्नदीजकांबोजवनायुजैश्च गांधारराजः स्वबलेन युक्तोऽवस्थितो योद्धुकामस्त्वदर्थे ११ शारद्वतो गौतमश्चापि राजन्महा बाहुर्वीरः चित्रास्त्रयोधी धनुश्चित्रं सुमहद्भारसाहं अवस्थितो योद्धुकामः प्रगृह्य १२ महारथः कैकयराजपुत्रः सदश्वयुक्तं च पताकिनं च रथं समास्थाय कुरुप्रवीरोऽवस्थितो योद्धुकामस्त्वदर्थे १३ तथा सक्तस्तेज्वलनार्कवर्णं रथं समास्थाय कुरुप्रवीरः अवस्थितः पुरुमित्रो नरेंद्र व्यभ्रे सूर्यो भ्राजमानो यथाब्द १४ दुर्योधनो नागकुलस्य मध्येऽवस्थितः सिंहरवावभासे रथेन जांबूनदभूषणेन त्ववस्थितः समरे योत्स्यमानः १५ स राजमध्ये पुरु षप्रवीरो राजन् जांबूनदचित्रवर्मा पद्मप्रभो वह्निरिवाल्पधूमो मेघान्तरे सूर्य इव प्रकाशः १६ तथा सुषेणोऽप्यसिचर्मपाणिस्तवात्मजः सत्यसेनश्च वीरः अवस्थितौ चित्रसेनेन सार्धं हृष्टात्मानौ समरे योद्धुकामौ १७ ह्रीनिषेवो भारत राजपुत्र उग्रायुधः कृणभोजी सुवर्चाः जारासंधिः प्रथमश्चादृढश्च चित्रायुधः श्रुतवर्मा जयश्च १८ शलश्च सत्यव्रतदुःशलौ च अवस्थिताः सह सैन्यैर्नराग्र्याः कैतव्यानामधिपः शूरमानी रणे रणे शत्रुहा राजपुत्रः रथी हयी नागपत्तिप्रयायी अवस्थितो योद्धुकामस्त्वदर्थे १९ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

२३ सैन्याः सेनामर्हन्तीति ते राजानः यथापर्यं पक्षद्वये पि तौ वमाना आख्याताः इदं भाविजयपराजयादिकं इति अनेन पक्षद्वयबलतोलनेन व्यक्तं स्पष्टम् अभिगच्छामि जानामि अर्थाभियन्त्रितः फ

वीरः श्रुतायुश्चाश्वत्थामा युधिष्ठिरश्चित्राङ्गदश्चित्रसेनश्च वीरः अवस्थिता योद्धुकामा नराश्चाप्रहारिणो मानिनः सत्यसंधाः २० कर्णात्मजः सत्यसंधो महात्मा व्यवस्थितः समरे योद्धुकामः अथापरौ कर्णसुतौ वरास्त्रौ व्यवस्थितौ लघुहस्तौ नरेन्द्र २१ महद्बलं दुर्भिदम् अल्पवीर्यैः समन्वितौ योद्धुकामौ स्वबले हर्षे २२ एतैश्च मुख्यैरपरैश्च राजन्योधप्रवीरैरमितप्रभावैः व्यवस्थितो नागकुलस्य मध्ये यथा महेन्द्रः कुरुराजो जयाय धृतराष्ट्र उवाच आख्याता जीवमाना ये परेभ्यो ऽन्ये यथातथं २४ इतीदमवगच्छामि व्यक्तं सर्वे निपातिताः वैशं० एवं ब्रुवन्नेव तदा धृतराष्ट्रो ऽम्बिकासुतः २५ हतप्रवीरं विध्वस्तं किंचिच्छेषं स्वकं बलं श्रुत्वा व्यामोहमागच्छच्छोकव्याकुलितेन्द्रियः मुह्यमानो ऽब्रवीच्चापि मुहूर्तं तिष्ठ संजय व्याकुलं मे मनस्तात श्रुत्वा सुमहदप्रियं २६ मनो मुह्यति चाङ्गानि न च शक्नोमि धारितं इत्येवमुक्त्वा वचनं धृतराष्ट्रो ऽम्बिकासुतः भ्रान्तचित्तस्ततः सो ऽथ बभूव जगतीपतिः २७ ॥ ॥ ॥ ॥

लोपपत्तिमः तेन जयो मदीयानां नास्तीति निश्चितो मे इति भावः २४ अङ्गानि चक्षुरादीनि मन इत्युच्यते २५ २७ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

सक्रमः श्रुत्वा भार्गवस्य गमनस्य श्रुक्रस्य वा ६ कर्णस्य वधं संचिंत्य मनसालोच्य इदं कृतं तज्जगत्त्वसंभवा नास्तीति संचिंत्य निश्चित्य विललापेति तत्रनीयेन संबंधः प्राणिनां सर्वव्याल्कर्णादीन्ये
षां तरणात्त्वामं मंदत्वात्स्वल्पवीर्यत्वात् इति कर्णेनैव वधकारणाविनाशनं स्यादपीति हेतोराशये देहेनिधम्यमान इव विस्वस्तांगः यथाभ्राष्ट्रे धम्यमानया धाणा दिः शीर्यंते तद्वद्दिशीर्णाङ्गइत्यर्थः ९

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि संजयवाक्यं नाम जनमेजय उवाच श्रुत्वा कर्णं हतं युद्धे पुत्रांश्चैवापलायिनः नरेंद्रः किंचिदाश्वस्तो द्विजश्रेष्ठ किमब्र
वीत् १ प्राप्तवान्परमं दुःखं पुत्रव्यसनजं महत् तस्मिन्यदुक्तवान्काले तन्ममाचक्ष्व पृच्छतः २ वैशंपायन उवाच श्रुत्वा कर्णस्य निधनमश्रद्धेयमिवा
द्भुतं भूतसंमोहनं भीमं मेरोः संसर्पणं यथा ३ चित्तमोहमिवायुक्तं भार्गवस्य महात्मनः पराजयमिवेंद्रस्य द्विषद्भ्यो भीमकर्मणः ४ दिवः प्रपतनं भा
नोरुर्व्यामिव महाद्युतेः संशोषणमिवाचिंत्यं समुद्रस्याक्षयांभसः ५ महीवियद्दिगीशानां सर्वनाशमिवाद्भुतं कर्मणोरिव वैकल्यमुभयोः पुण्यपापयोः
६ संचिंत्य निपुणं बुद्ध्या धृतराष्ट्रो जनेश्वरः नेदमस्तीति निश्चित्य कर्णस्य समरे वधं ७ प्राणिनामेवमन्येषां स्यादपीति विनाशनं शोकाग्निना
दह्यमानो धम्यमान इवाशये ८ विस्रस्तांगः श्वसन्दीनो हाहेत्युक्त्वा सुदुःखितः विललाप महाराज धृतराष्ट्रोऽम्बिकासुतः ९ ॥ ॥ ॥

क०

१२

१० ननिवर्त्तेतइतिछेदः १६ अर्वाचीनंचिंतयाधोमुखं १७ १८ १९ २० २२ २२ २२

धृतराष्ट्रउवाच संजयाधिरथिर्वीरः सिंहद्विरदविक्रमः वृषभप्रतिमस्कंधोवृषभाक्षगतिस्वरः १० वृषभोवृषभस्येवयोयुद्धेननिवर्त्तते शत्रोरपिमहेंद्र
सवज्रसंहननोयुवा ११ यस्यज्यातलशब्देनशरवृष्टिरवेणच रथाश्वनरमातंगानावतिष्ठंतिसंयुगे १२ यमाश्रित्यमहाबाहुंद्विषत्संघाजयकांक्षया दुर्योध
नोकरोद्वैरंपांडुपुत्रैर्महारथैः १३ सकथंरथिनांश्रेष्ठः कर्णः पार्थेनसंयुगे निहतः पुरुषव्याघ्रः प्रसह्यासह्यविक्रमः १४ योनामन्यतवैनित्यमच्युतंचधनंज
यं नवृष्णीन्सहितानन्यान्स्वबाहुबलदर्पितः १५ शार्ङ्गगांडीवधन्वानौसहितावपराजितौ अहंदिव्याद्रथादेकः पातयिष्यामिसंयुगे १६ इतियः सततं
मंदमवोचल्लोभमोहितं दुर्योधनमवाचीनंराज्यकामुकमातुरं १७ योजयेत्सर्वकांबोजानावंत्यान्केकयैः सह गांधारान्मद्रकान्मत्स्यांस्त्रिगर्त्तांस्तंगणा
न् १८ पांचालांश्चविदेहांश्चकुलिंदान्काशिकोशलान् सुह्मानंगांश्चवंगांश्चनिषादान्पौंड्रचीनकान् १९ वत्सान्कलिंगांस्तरलानश्मकान्हृ
षिकानपि जित्वैतान्समरेवीरश्चक्रेबलिभृतः पुरा २० शरव्रातैः सुनिशितैः सुतीक्ष्णैः कंकपत्रिभिः दुर्योधनस्यवृध्यर्थंराधेयोरथिनांवरः २१ दि
व्यास्त्रविन्महातेजाः कर्णोवैकर्त्तनोवृषः सेनागोपाश्चसकथंशत्रुभिःपरमास्त्रवित २२ २२ २२ २२ २२

शकान्‌२

द्रम०

१२

जलवर्षित्वाद्देवेषुमहेंद्रोवृषः धनवर्षित्वान्मनुष्येषुकर्णोवृषः तृतीयंएवमभिन्नः वृषिकर्त्तारिवृषं २४ अजितइतिच्छेदः योजितोनियोजितोनमयेतिवा २५ यमितिमागधोप्यस्यैवबले

घातितः पांडवैः शूरैः समरेवीर्यशालिभिः वृषोमहेंद्रोदेवेषुवृषः कर्णोनरेष्वपि २३ तृतीयमन्यंलोकेषुवृषंनैवानुशुश्रुमः उच्चैः श्रवावरोश्वानां
राज्ञांवैश्रवणोवरः २४ वरोमहेंद्रोदेवानांकर्णः प्रहरतांवरः योजितः पार्थिवैः शूरैः समर्थैर्वीर्यशालिभिः दुर्योधनस्यवृद्ध्यर्थंकृत्स्नामुर्वीम
मथाजयत यंलब्ध्वामागधोराजासांत्वमानोथसौहृदैः २५ अरौत्सीत्पार्थिवंक्षत्रमृतेयादवकौरवान् तंश्रुत्वानिहतंकर्णंद्वैरथेसव्यसाचिना
२६ शोकार्णवेनिमग्नोहंनिष्नावेवसागरे तंवृषंनिहतंश्रुत्वाद्वैरथेरथिनांवरः २७ शोकार्णवेनिमग्नोहमप्लवः सागरेयथा ईदृशैर्यदि
हं[illegible]दुःखैर्नविनश्यामिसंजय २८ वज्राद्दृढतरंमन्येहृदयंममदुर्भिदं ज्ञातिसंबंधिमित्राणामिमंश्रुत्वापराभवं २९ कोमदन्यः पुमांल्लोकेनजह्
यात्सूतजीवितं विषमग्निप्रपातंचपर्वताग्रादहंवृणे ३० नहिशक्ष्यामिदुःखानिसोढुंकष्टानिसंजय ३१ इतिश्रीमहाभारतेकर्णपर्वणिधृतरा
ष्ट्रवाक्यं संजयउवाच श्रियाकुलेनयशसातपसाचश्रुतेनच त्वामद्यसंतोमन्यंतेययातिमिवनाहुषं १ श्रुतेमहर्षिप्रतिमः कृतकृत्योसिपार्थिव प
र्यवस्थापयात्मानंमाविषादेमनः कृथाः २ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

नवलवानितिभावः ३० १ २ श्रीरामचंद्रजीसहाइ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ८ ॥

कं०
२३

वि[प्र]वः नोकाहीतः ११ दुःखान्तं भीष्मद्रोणवधजातं दुःखं च व्यसनं च नन्दुमयं दुःखं कर्णवधजं व्यसनं शोकनाशनं १२ नष्टेवाहमीक्षेत्याहिना १३ पार्थं पार्थं च दीनोऽकम्पवानीयं

धृतराष्ट्र उवाच दैवमेव परं मन्ये धिक् पौरुषमनर्थकं यत्र शालप्रतीकाशः कर्णोऽहन्यत संयुगे ३ हत्वा युधिष्ठिरानीकं पञ्चालानां रथव्रजान् प्र
ताप्य शरवर्षेण दिशः सर्वा महारथः ४ मोहयित्वा रणे पार्थान् वज्रहस्त इवासुरान् स कथं निहतः शेते वायुरुग्ण इव द्रुमः ५ शोकस्यान्तं न पश्यामि
पारं जलनिधेरिव चिन्ता मे वर्धते तीव्रा मुमूर्षा चापि जायते ६ कर्णस्य निधनं श्रुत्वा विजयं फाल्गुनस्य च अश्रद्धेयमहं मन्ये वधं कर्णस्य संजय ७
वज्रसारमयं नूनं हृदयं सुदृढं मम यच्छ्रुत्वा पुरुषव्याघ्रं हतं कर्णं न दीर्यते ८ आयुर्नूनं सुदीर्घं मे विहितं दैवतैः पुरा यत्र कर्णं हतं श्रुत्वा जीवामीह
सुदुःखितः ९ धिग्जीवितमिदं चैव सुहृद्धीनस्य संजय अद्य चाहं दशामेतां गतः संजय गर्हितां १० कृपणं वर्तयिष्यामि शोच्यः सर्वस्य मन्द
धीः अहमेव पुरा भूत्वा सर्वलोकस्य सत्कृतः ११ परिभूतः कथं सूत परैः शक्ष्यामि जीवितुं दुःखात् सुदुःखं व्यसनं प्राप्तवानस्मि संजय १२ भी
ष्मद्रोणवधेनैव कर्णस्य च महात्मनः नावशेषं प्रपश्यामि सूतपुत्रे हते युधि १३ स हि पारं महानासीत् पुत्राणां मम संजय युद्धे हि निहतः शूरो विसृ
जन्सायकान् बहून् १४

एम०
२३

द्युतिमानं ध्वजमृतं १८ यथायं गोरथ्यागमनं दुर्धर्षमेवं दुर्योधनस्याकूतमभिप्रायो दुर्धर्षः त्रषितस्य विस्मुषो जलविंदवो यथा तस्योपशमायन भवंति स्वं दुर्योधनचेष्टितमपीष्टमित्यर्थः नयपीस

नः २

को हि मे जीवितेनार्थस्तमृते पुरुषर्षभं रथादधिरथिर्हतं न्यपतत्सायकार्दितः १५ पर्वतस्येव शिखरं वज्रपाताद्विदारितं स शेते पृथिवीं हत्वा शोभयन् रुधिरोक्षितः १६ मातंगस्येव मत्तेन द्विपेंद्रेण निपातितः यो बलं धार्तराष्ट्राणां पांडवानां यतो भयं १७ सोऽर्जुनेन हतः कर्णः प्रतिमानं धनुष्मतां सह्लीरोमहेष्वासो मित्राणामभयंकरः १८ शेते विनिहतो वीरो देवेंद्रेणाद्रिवाचलः पंगोरिवाध्वगमनं दरिद्रस्येव कामितं दुर्योधनस्य चाकूतं त्रषितस्येव विप्रुषः अन्यथा चिंतितं कार्यमन्यथा तत्तु जायते १० अहो नु बलवद्दैवं कालश्च दुरतिक्रमः पलायमानः कृपणो दीनात्मा दीनपौरुषः २१ कच्चिन्न निहतः सूतपुत्रो दुःशासनो मम कच्चिद्वै दीनाचरितं कृतवांस्तात संयुगे २१ कच्चिन्न निहतः [illegible] श्रेयो यथान्ये क्षत्रियर्षभाः युधिष्ठिरस्य वचनं मा युध्यस्वेति सर्वदा २३ दुर्योधनो नाभ्यगृह्णात्पथ्यमौषधमिवौषधं शरतल्पे शयानेन भीष्मेण महात्मना २४ पानीयं याचितः पार्थः सोऽविध्यन्मेदिनीतलं जलस्य धारां जनितां दृष्ट्वा पांडुसुतेन च २५ अब्रवीत्स महाबाहुस्तात संशाम्य पांडवैः प्रशमाद्धि भवेच्छांतिर्मदीयं तत्पुनर्मतः २६ ॥ ॥ पत्र ५२

मिमर्थः १९ हीनपौरुषः नष्टपराक्रमः २१ अनेकशः २६ २१

क०
१४

२९ ताम्यमानाः ताडयंतः ३१ अप्रतिष्ठ धृष्टं शिखंडिना प्रातिपथमनंगीकुर्वाणां ३२ ३७ ३८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

भ्रातृभावेन पृथिवीं भुंक्ष्व पांडुसुतैः सह अकुर्वंश्च वचनं तस्य नूनं शोचति पुत्रकः २७ तदिदं समनुप्राप्तं वचनं दीर्घदर्शिनः अहं तु निहतामात्यो हतपु
त्रश्च संजय २८ द्यूततः कृच्छ्रमापन्नो लूनपक्ष इव द्विजः यथा हि शकुनिं गृह्य छित्त्वा पक्षौ च संजय २९ विसर्जयंति संहृष्टाः क्रीडमानाः कुमारकाः
लूनपक्षतया तस्य गमनं नोपपद्यते ३० तथाहमपि संप्राप्तो लूनपक्ष इव द्विजः क्षीणः सर्वार्थहीनश्च निर्ज्ञातिर्बंधुवर्जितः ३१ कां दिशं प्रतिपत्स्या
मि दीनः शत्रुवशं गतः ३२ इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि वैशं० इत्येवं धृतराष्ट्रोथ विलप्य बहुदुःखितः प्रोवाच संजयं भूयः शोकव्याकुलमानसः
३३ धृतराष्ट्र उवाच योजयत्सर्वकांबोजानंबष्ठान्केकयैः सह गांधारांश्च विदेहांश्च जित्वा कार्यार्थमाहवे ३४ दुर्योधनस्य वृध्यर्थं योजयत्पृथिवीप्र
भुः स जितः पांडवैः शूरैः समरे बाहुशालिभिः ३५ तस्मिन्हते महेष्वासे कर्णे युधि किरीटिना के वीराः पर्यतिष्ठंत तन्ममाचक्ष्व संजय ३६ कच्चिन्नैकः
परित्यक्तः पांडवैर्निहतो रणे उक्तं त्वया पुरा तात यथा वीरो निपातितः ३७ भीष्ममप्रतियुध्यंतं शिखंडी सायकोत्तमैः पातयामास समरे सर्वशस्त्रभृतां वरं ३८

स १

प्र०
१४

द्रौपदिनाद्रुपदस्य पुत्रेणाधृष्टद्युम्नेन ३९ कुंडलाभ्यां सकवचाभ्यामर्थेनाहर्थ्येव तत्त्यां ४३ त्र्यवमन्येत्त्ववमेने ४९ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥८

तथा द्रौपदिना द्रोणो न्यस्तसर्वायुधो युधि युक्तयोगो महेष्वासः शरैर्बहुभिराचितः १३९ निहतः खड्गमुद्यम्य धृष्टद्युम्नेन संजय अंतरेणाहनावेतौ छले नच विशेषतः ४० अश्रौषमहमेतद्धि भीष्मद्रोणौ निपातितौ भीष्मद्रोणौ हि समरे नहन्याद्धन्यमत्त्वयं ४१ न्यायेन युध्यमानौ हि तद्धि सत्यं ब्रवीमि ते कर्णास्त्वसं नमस्त्राणि दिव्यानि च बहूनि च ४२ कथमिंद्रीयमं वीरं नस्त्र्युर्द्धे समस्पृशत् यस्य विद्युत्प्रभां शक्तिं दिव्यां कनकभूषणां ४३ प्रायच्छद्विषतां हंत्रीं कुंडलाभ्यां पुरंदरः यस्य सर्पमुखो दिव्यः शरः कांचनभूषणः अशेत निहतः पत्रीवंदनेष्वरिसूदनः भीष्मद्रोणमुखान्वीरान्योवमन्येत महारथान् ४४ जामदग्न्यान्महाघोरं ब्राह्ममस्त्रमशिक्षत यश्च द्रोणमुखान्दृष्ट्वा वि मुखान्दर्शितान् शरैः ४५ सौभद्रस्य महाबाहुर्व्यधमत्कार्मुकं शितैः यश्च नागायुतप्राणं वज्ररंहसमच्युतं ४६ विरथं सहसा कृत्वा भीमसेनमथाहसत् सहदेवं च निर्जित्य शरैः संनतपर्वभिः ४७ कृपया विरथं कृत्वा नाहनद्धर्मचिंतया यश्च मायासहस्राणि विकुर्वाणं जयैषिणां ४८ घटोत्कचं राक्षसेंद्रं शक्रशक्त्या निजघ्निवान् एतान्यपि विमानस्य युद्धे भीतो धनंजयः ४९ ॥ ॥ ॥

क०
१५

रथेतिरथभंगाद्यभावेतस्यमन्युर्नभवेदितिभावः ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ६० ६१

नागमहारथंवीरः संकर्षं निहतोरणे रथभंगोनचेत्तस्यधनुर्वानव्यशीर्यत ५० नचेदस्त्राणिनिर्णेशुः सकथंनिहतः परैः कोहिशक्तोरणेकर्णंविधुन्वानंम
हे [illegible] षून् ५१ विमुंचंतंशरान्घोरान्दिव्यान्यस्त्राणिचाहवे जेतुंपुरुषशार्दूलंशार्दूलमिववेगिनं ५२ ध्रुवंतस्यधनुश्छिन्नंरथोवापिमहींगतः अस्त्रा
णिवाप्रणष्टानियथाशंससिमेहतं ५३ नत्वन्यदपिपश्यामिकारणंतस्यनाशने नहन्मिफाल्गुनंयावत्तावत्पादौनधावये ५४ इतियस्यमहाघोरंव्रतमा
सन्महात्मनः यस्यभीतोरणेनिद्रांधर्मराजोयुधिष्ठिरः ५५ त्रयोदशसमानिद्रांनाभजत्पुरुषर्षभः यस्यवीर्यवतोवीर्यमुपाश्रित्यमहात्मनः ५६ ममपुत्र
ः सभांभार्यांपांडूनांनीतवान्बलात् तत्रापिचसभामध्ये पांडवानांचपश्यतां ५७ दासभार्येतिपांचालीमब्रवीत्कुरुसंनिधौ नसंतिपतयः कृष्णे
सर्वेषंढतिलैःसमाः ५८ उपतिष्ठस्वभर्त्तारमन्यंवावरवर्णिनी इत्येवंयःपुरावाचोरूक्षाःसंश्रावयन्रुषा ५९ सभायांसूतजः कृष्णांसकथंनिहतःप नि २
रैः यदिभीष्मोरणश्लाघीद्रोणोवायुधिदुर्मदः ६० नहनिष्यतिकौंतेयान्सहपुत्रान्सुयोधन सर्वानेवहनिष्यामिव्येतुतेमानसोज्वरः ६१ ॥

ग्राम०
१५

क्षे १

६५ प्रतीपंत्रातिमोनभिधावद्भिः सर्वतस्त्रिभिः समागतैः ६६ आधिरथेः अधिरथपुत्रस्य सोमदत्तेः साहचर्यान्नकर्णैराभाषानीनियोगात्त्रप्रमोवद्भिः तेषां त्रयाणां मंशुभिः मयूखैः ६७

म १ स २

किं करिष्यति गांडीवं कृष्णो वा महेषुधी स्निग्धवृंदनदिग्धस्य मम च्छरस्याभिधावतः ६२ सन्नमस्यमरकं वोत्यर्जुनेन कथं हतः यस्त्वगां

डीवमुक्तानां स्पर्शमुग्रमचिंतयन् ६३ अपतिष्ठसिकद्धमेतित्रुवन्यार्यानवैहृत यस्य नासीद्भयं पार्थैः सपुत्रैः सजनार्दनैः ६४ स्व

बाहुबलमाश्रित्य मुह्यत्नेनपि संजय तस्य नाहं वधं मन्ये देवैरपि सवासवैः ६५ यतीयमपिधावद्भिः किं पुनस्तात पांडवैः नहि ज्यासंस्प

शानस्य तलत्रे वापि रक्षितः ६६ पुमानाधिरथेस्थातं कश्चित्प्रमुखतोऽर्हति ॥ अपि स्यात्मे दिनीहीना सोमसूर्यप्रभांशुभिः ६७ नवध

: पुरुषेंद्रस्य संयुगेष्वपलापिनः येन मंदः सहायेन भ्रात्रा दुःशासनेन च ६८ वासुदेवस्य दुर्बुद्धिः प्रत्याख्यानमरोचयत् सत्वं नेहवृषभ

नि ३ स्कंधं कर्णं हृष्ट्वा निपातितं ६९ दुःशासनं च निहितं मन्ये शोचति पुत्रकः हतं वैकर्तनं श्रुत्वा द्वैरथे सव्यसाचिना ७० जयतः पांडवान् दृ

ष्ट्वा किं चिद्दुर्योधनोऽब्रवीत् दुर्मर्षणं हतं दृष्ट्वा वृषसेनं च संयुगे ७१ प्रभग्नं च बलं दृष्ट्वा वध्यमानं महारथैः पराङ्मुखांश्च राज्ञस्त्वपला

यनपरायणान् ७२ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

मंदो दुर्योधनः ७० प्राङ्मुखानिति पाठे निवर्त्तितमुखाः अपराङ्मुखाः कौरवाः यदि पलायंते तदा प्राङ्मुखा एव भवंतीत्यर्थः ७२ ॥ छ ॥ ॥

अनेयः अशिक्षणीयः यतोभिमानी विदुत्वाभिमानीअतएवदुर्बुद्धिः हितमज्ञानन् १७४ प्रथनेरणे ७७ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

विदुतान्रथिनोहृष्ट्वामन्येशोचतिपुत्रकः अनेयश्चाभिमानीचदुर्बुद्धिराजितेंद्रियः ७३ हतोत्साहंबलंदृष्ट्वाकिंस्विदुर्योधनोब्रवीत् स्वयंवै
रंमहत्कृत्वावार्यमाणःसदूतमैः ७४ प्रधानैर्हतभूयिष्ठैः किंस्विदुर्योधनोब्रवीत् भ्रातरंनिहतंदृष्ट्वाभीमसेनेनसंयुगे ७५ रुधि
रेपीयमानेचकिंस्विदुर्योधनोब्रवीत् सहगांधारराजेनसभायांयदभाषत ७६ कर्णोर्जुनेरणेहंताहतेतस्मिन्किमब्रवीत् द्यूतं
कृत्वापुराहृष्टोवंचयित्वाचपांडवान् ७७ शकुनिःसौबलस्तातहतेकर्णेकिमब्रवीत् कृतवर्मामहेष्वासःसात्वतानांमहारथः
७८ हतंवैकर्त्तनंदृष्ट्वाहार्दिक्यःकिमभाषत ब्राह्मणाःक्षत्रियावैश्यायमशिक्षामुपासते ७९ धनुर्वेदंचविकांक्षंतोद्रोणपु
णपुत्रस्यधीमतः युवारूपेणसंपन्नोदर्शनीयोमहायशाः ८० अश्वत्थामाहतेकर्णेकिमभाषतसंजय आचार्योयोधनुर्वेदे
गौतमोरथसत्तमः ८१ कृपःशारद्वतस्तातहतेकर्णेकिमब्रवीत् मद्रराजोमहेष्वासःशल्यःसमितिशोभनः ८२ दृष्ट्वाविनिह
तेकर्णेमारथ्यरथिनांवरः किमभाषतसौवीरोमद्राणामधिपोबली ६५ ॥ ॥ ॥ ॥ ७

कान्विवाक्यानि तिशेयः ८७ अन्यश्रीयुः कथमिनिशेषः ८९ हतोऽन्योऽस्य विनष्टोत्कर्षस्य ९० ९४ ॥ ॥ ॥ ॥

दृष्ट्वा विनिहतं सर्वे योधा वारणाद्दुतयाः ये च केचन राजानः पृथिव्यां योद्धुमागताः ८४ कर्णेन निहते वीरे नरव्याघ्रे महारथे कोऽवैमुख्यम
नीकानामासीत्संजय भागशः मद्रराजः कथं शल्यो नियुक्तो रथिनां वरः वैकर्तनस्य सारथ्ये तन्ममाचक्ष्व संजय ८५ केऽरक्षन्दक्षिणं च
क्रं सूतपुत्रस्य युध्यतः वामं चक्रं ररक्षुर्वा के वा वीरस्य पृष्ठतः ८६ के कर्णं न जहुः शूराः के क्षुद्राः प्राद्रवंस्ततः कथं च वः समेतानां
हतः कर्णो महारथः ८७ पांडवाश्च कथं शूराः प्रत्युदीयुर्महारथाः सृजन्तः शरवर्षाणि वारिधारा इवाम्बुदाः ८८ स च सर्पमुखो दि
व्यो महेषुप्रवरस्तदा व्यर्थः कथं समभवत्तन्ममाचक्ष्व संजय ८९ मामकस्यास्य सैन्यस्य हतोत्साहस्य संजय अवशेषं न पश्यामि क
कुदे मर्दिते सति ९० तौ हि वीरौ महेष्वासौ मदर्थे त्यक्तजीवितौ भीष्मद्रोणौ हतौ श्रुत्वा कोन्वर्थो जीवितेन मे ९१ पुनः पुनर्न मृ
ष्यामि हतं कर्णं च पांडवैः यस्य बाह्वोर्बलं तुल्यं कुंजराणां शतं शतैः ९२ द्रोणे हते च यद्वृत्तं कौरवाणां परैः सह संग्रामे नरवीराणां तन्म
माचक्ष्व संजय ९३ यथा कर्णश्च कौन्तेयैः सह युद्धमयोजयत् यथा च द्विषतां हन्ता रणे शान्तस्तदुच्यतां ९४ इति कर्णपर्वणि सं
जय उवाच हते द्रोणे महेष्वासे तस्मिन्नहनि भारत कृते च मोघसंकल्पे द्रोणपुत्रे महारथे १ ॥ ॥ ॥ ॥

क०
१७

स्वबलं प्र...तिद्रुवंतं दृष्ट्वा ३ आत्तजयैः प्राप्तलक्ष्यैः यजमानैः प्रत्याहारं अवहारं अस्त्राहारमिति वा पाठः ६ पर्यंकेषु वरासनेषु ७ साम्ना प्रियवचसा परमव
ल्गुना अतिमधुरेण ८ कार्यतरं आवश्यकतरं यत्कार्यं कर्तव्यं परमं संमतं तत्प्रब्रूत ९ चेष्टाः शौर्याभिनयरूपाः भुजास्फालनाद्याः १० निशाम्य अवलोक्य वर्चसं दृष्ट्वा

इयमाणो महाराज कौरवाणां बलार्णवे सूत्यपार्थः स्वकं सैन्यमतिष्ठन्नातिर्हितः २ तमवस्थितमाज्ञाय पुत्रस्ते भरतर्षभ विद्रुतं
स्वबलं दृष्ट्वा पौरुषेणाभ्यवारयत् ३ स्वमनीकमवस्थाप्य बाहुवीर्यसमाश्रितः युद्ध्वा वतश्चिरं कालं पाण्डवैः सह भारत ४ लब्ध
लक्ष्यैः परैर्हृष्टैर्यजद्भिर्ध्रुवं तदा संध्याकालं समासाद्य प्रत्याहारमकारयत् ५ कृत्वावहारं सैन्यानां प्रविश्य शिबिरं स्वकं कुरवः
आत्महितं मन्त्रं मन्त्रयांचक्रिरे मिथः ६ पर्यंकेषु परार्ध्येषु स्पर्ध्यास्तरणवत्सु च वरासनेषूपविष्टाः सुखशय्यास्विवामराः ७ ततो दु
र्योधनो राजा साम्ना परमवल्गुना तानाभाष्य महेष्वासान्प्राप्तकालमभाषत ८ मतिं मतिमतां श्रेष्ठाः सर्वे प्रब्रूत माचिरं एवं ग
ते तु किं कार्यं किं च कार्यतरं नृपाः ९ संजय उवाच एवमुक्ते नरेन्द्रेण नरसिंहा युयुत्सवः चक्रुर्नानाविधाश्चेष्टाः सिंहासनगता
स्तदा १० तेषां निशम्येंगितानि युद्धे प्राणाञ्जुहूषतां समुद्वीक्ष्य मुखं राज्ञो बालार्कसमतेजसम् ११ आचार्यपुत्रो मेधावी वाक्य

इत्य ११ रागः स्वामिभक्तिः योगो देशकालादिसंपत्तिः दाक्ष्यं बलं नयो नीतिः १२

ज्ञो वाक्यमाददे रागो योगस्तथा दाक्ष्यं नयश्चेत्यर्थसाधकाः १२ ॥

श०
१७

२४ सर्वार्थैः रागादिभिः स्तुतैस्तैः दैवमनुलोम्यतेऽनुकूलं क्रियते न केवलं रागाद्यपेक्षया पौरुषापेक्षयापि सद्गुणी मानरागादयः प्रबला इत्यर्थः २२ बहुमतीं बाहुल्यवर्तीं च्युतिं शापेनामित्यपी

उपायाः पंडितैः प्रोक्तास्तेतु दैवमुपाश्रिताः लोकप्रवीरा ये स्माकं देवकल्पा महारथाः १३ नीतिमंतस्तथा युक्ता दक्षा रक्ताश्च ते हताः न त्वे
व कार्यं नैराश्यमस्माभिर्विजयं प्रति १४ सुनीतैरिह सर्वार्थैर्दैवमप्यनुलोम्यते ते वयं प्रवरं नृणां सर्वैर्गुणगणैर्युतं १५ कर्णमेवाभिषेक्ष्यामः से
नापत्ये न भारत कर्णं सेनापतिं कृत्वा प्रमथिष्यामहे रिपून् १६ एषोत्यंतिबलः शूरः कृतास्त्रो युद्धदुर्मदः वैवस्वत इवासह्यः शक्तो जेतुं रणे रिपू
न् १७ एतदाचार्यतनयात् श्रुत्वा राजंस्तवात्मजः आशां च महतीं चक्रे कर्णं प्रति स वै तदा १८ हते भीष्मे च द्रोणे च कर्णो जेष्यति पांडवान्
तामाशां हृदये कृत्वा समाश्वस्य च भारत १९ ततो दुर्योधनः प्रीतः प्रियं श्रुत्वा स तद्वचः प्रीतिसत्कारसंयुक्तं तथ्यमात्महितं शुभं २० स्वमनः
समवस्थाप्य बाहुवीर्यमुपाश्रितः दुर्योधनो महाराज राधेयमिदमब्रवीत् २१ कर्ण जानामि ते वीर्यं सौहृदं परमं मयि तथापि त्वां महाबा
हो प्रवक्ष्यामि हितं वचः २२ श्रुत्वा यथेष्टं च कुरु वीर यत्तव रोचते भवान्प्राज्ञतमो नित्यं मम चैव परा गतिः २३

वीत् ॥१॥ शुभं वचः श्रुत्वा मनः समाधायाब्रवीदिति द्वयोः संबंधः २० २१ २३

क० १८

ताभ्यांसकाशात्तद्विशिष्टतरः बलवत्तरः २९ ताभ्यामपिनमितः सम्यक्ज्ञातोविक्रमोयस्य ३० विहितंत्वयेतिशेषः ३१ सेनान्येसेनापत्ये ॥

भीष्मद्रोणावतिरथौहतौसेनापतीमम सेनापतिर्भवानस्तुताभ्यांद्रविणवत्तरः २४ वृद्धौचतौमहेष्वासौसापेक्षौचधनंजये मानितौचमयावीरराधे
यवचनात्तव २५ पितामहत्वंसंप्रेक्ष्यपांडुपुत्रामहारणे रक्षितास्तातभीष्मेणदिवसानिदशैवतु २६ न्यस्तशस्त्रेचभवतिहतोभीष्मः पितामहः
शिखंडिनंपुरस्कृत्यफाल्गुनेनमहाहवे २७ हतेतस्मिन्महेष्वासेशरतल्पगतेतथा त्वयोक्तेपुरुषव्याघ्रद्रोणोह्यासीत्पुरःसरः २८ तेनापिरक्षिताःपा
र्थाः शिष्यत्वादितिमेमतिः सचापिनिहतोवृद्धोधृष्टद्युम्नेनसत्वरं २९ निहताभ्यांप्रधानाभ्यांताभ्याममितविक्रम त्वत्समंसमरेयोधंनान्यंपश्या
मिचिंतयन् ३० भवानेवतुनः शक्तोविजयायनसंशयः पूर्वंमध्येचपश्चाच्चतथैवविहितंहितं ३१ सभवान्धुर्यवत्संख्येधुरमुद्वोढुमर्हति अभि
षेचयसेनान्येस्वयमात्मानमात्मना देवतानांयथास्कंदः सेनानीः प्रभुरव्ययः तथाभवानिमांसेनांधार्तराष्ट्रींबिभर्तुवै ३२ जहिशत्रुगणान्स
र्वान्महेंद्रोदानवानिव अवस्थितंरणेदृष्ट्वापांडवास्त्वांमहारथाः ३३ द्रविष्यंतिचपंचालाविष्णुंदृष्ट्वेवदानवाः तस्मात्त्वंपुरुषव्याघ्रप्रकर्षेमांम

६२

म० १८

३८ कर्णमेवंतदाब्रवीत् दुर्योधन इति शेषः न युयुत्सति युद्धेच्छामपि न करिष्यति किं पुनर्युद्धमिति भावः ४१ शातकुंभमयैः सौवर्णैः माहेयैर्महीमयैश्च कुंभैः ४४ विषाणैः द्वियस

भवत्यवस्थिते यत्र पांडवा मंदचेतसः द्रक्ष्यंति सहामात्याः पांचालाः सृंजयास्तथा ३६ यथा ह्यभ्युदितः सूर्यः प्रतपन्स्वेन तेजसा व्य
पोहति तमस्तीव्रं तथा शत्रून्व्यनाशय ३७ संजय उवाच आशा बलवती राजन्पुत्रस्य तव साभवत् हते भीष्मे च द्रोणे च कर्णो जेष्यति पांडवा
न् ३८ तामाशां हृदये कृत्वा कर्णमेवं तदाब्रवीत् सूतपुत्र न ते पार्थः स्थित्वाग्रे संयुयुत्सति एवमुक्तस्तु राधेयो राज्ञा दुर्योधनेन हि राज्ञां
वा ४ मध्ये महाबाहुः प्रीतात्मा स महारथः हर्षयन्नब्रवीत्कर्णो दुर्योधनमिदं वचः ३९ कर्ण उवाच कर्णमेतन्मया पूर्वं गांधारे तव संनिधौ जे
ष्यामि पांडवान्सर्वान्सपुत्रान्सजनार्दनान् ४० सेनापतिर्भविष्यामि तवाहं नात्र संशयः स्थिरो भव महाराज विजितान्विद्धि पांडवान् ४१ संजय
उवाच एवमुक्तो महाराज ततो दुर्योधनो नृपः उत्तस्थौ राजभिः सार्धं देवैरिव शतक्रतुः ४२ सेनापत्येन सत्कर्तुं कर्णं स्कंदमिवामराः ततोऽभिषि
षिचुः कर्णं विधिदृष्टेन कर्मणा ४३ दुर्योधनमुखा राजन्राजानो विजयैषिणः शातकुंभमयैः कुंभैर्माहेयैश्चाभिमंत्रितैः ४४ तोयपूर्णैर्वि
षाणैश्च द्वीपखड्गमहर्षभैः मणिमुक्तामयैश्चान्यैः पुण्यगंधैस्तथौषधैः ४५ औदुंबरे समासीनमासने क्षौमसंवृते शास्त्रदृष्टेन विधिना संभा
रैश्च सुसंभृतैः ४६ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

गजस्य हस्त्न मयैः पात्रैः खड्गस्य गंडकस्य महर्षभस्य गवयस्य च शृंगैः विषाणं दंतशृंगयोरिति विश्वः द्वीप खड्ग महर्षभा यैः तद्धितलोपश्चार्षः ४६ ॥ ७

४७ नह्यलंत्वि शराणांदर्शनेपिनालं किमुनसार्थैस्समर्थः ५१ ५७ इतिदशमःसेना १ २ ॥ ॥

ब्राह्मणाः क्षत्रियावैश्यास्तथाशूद्राश्चसंमताः तष्टुवुस्तंमहात्मानमभिषिक्तंवरासनं ४७ ततोभिषिक्तोराजेंद्रनिष्कैर्गोभिर्धनेनच वाचयामासवि
प्राग्र्यान्राधेयः परवीरहा ४८ जय पार्थान्सगोविंदान्सानुगांस्तान्महामृधे इतितंबंदिनःप्राहुर्द्विजाश्चभरतर्षभं ४९ जहिपार्थान्सपांचाला
न्राधेयविजयायनः उद्यन्निवसदाभानुस्तमांस्युग्रैर्गभस्तिभिः ५० नह्यलंत्वद्विसृष्टानांशराणांवैसकेशवाः उलूकाःसूर्यरश्मीनांज्वलतामि
वदर्शने ५१ नहिपार्थाःसपांचालाःस्थातुंशक्तास्तवाग्रतः आत्तशस्त्रस्यसमरेमहेंद्रस्येवदानवाः ५२ अभिषिक्तस्तुराधेयः प्रभयासोमितप्रभः
अत्यरिच्यतरूपेणदिवाकरइवापरः ५३ सेनापत्येतुराधेयमभिषिच्यसुतस्तव अमन्यततदात्मानंकृतार्थंकालचोदितः ५४ कर्णोपिराजन्संप्रा
प्यसेनापत्यमरिंदमः योगमाज्ञापयामाससूर्यस्योदयनंप्रति ५५ तवपुत्रैर्वृतःकर्णः शुशुभेतत्रभारत देवैरिवयथास्कंदः संग्रामेतारकाम
ये ५६ इतिकर्णपर्वणिकर्णाभिषेकः धृतराष्ट्रउवाच सेनापत्यंतुसंप्राप्यकर्णोवैकर्तनस्तदा तथोक्तश्चस्वयंराज्ञास्निग्धंभ्रातृसमंवचः १
योगमाज्ञाप्यसेनानामादित्यस्योदयेतदा अकरोत्किंमहाप्राज्ञस्तन्ममाचक्ष्वसंजय २ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

नग

वंशीन्तर्यंश्चानंरथाकं २ कल्पतांसंनह्यमानानां वरूथिनांसंनह्यतांनराणांसंनह्यमानांनांगजानांहेमांचशब्दोबभूवेतिद्वयोःसंबंधः श्वेतेत्यादिविशेषणद्वयंसंपदंनेनेत्यस ८

संजयउवाच कर्णस्समनमाज्ञायपुत्रोत्तिभरतर्षभ योगमाज्ञापयामासवैदिवाघषरःसं २ महत्यपररात्रे च तत्त्व सैन्यस्यमारिष योगोयोगेति
सहसाघातुराणांमहास्वनः कल्पतांनागमुख्यानांरथानांचवरूथिनां संनह्यतांपदातीनांवाजिनांचविशांपते ५ क्रोशतांचैवयोधानांत्व
रितानांपरस्परं बभूव तुमुलःशब्दोदिवस्पृक्सुमहांस्ततः ६ ततः श्वेतपताकेनबलाकावर्णवाजिना हेमपृष्ठेनधनुषानागकक्ष्येण
केतुना ७ तूणीरशतपूर्णेनसांगदेनवरूथिना शतघ्नीकिंकिणीशक्तिशूलतोमरधारिणा ८ कार्मुकेणोपपन्नेनविमलादित्यवर्चसा र
थेनाभिपताकेनसूतपुत्रोभ्यदृश्यत ९ धमापयन्वारिजंराजन्हेमजालविभूषितं विधुन्वानोमहच्चापंकार्तस्वरविभूषितं १० दृष्ट्वाकर्णंम
हेष्वासंरथस्थंरथिनांवरं भानुमंतमिवोद्यंतंतमोघ्नंतंदुरासदं ११ नभीष्मव्यसनंकेचिन्नापिद्रोणस्यमारिष नान्येषांपुरुषव्याघ्रमेनिरेत
त्रकौरवाः १२ ततस्तुत्वरयन्योधान्शंखशब्देनमारिष कर्णोनिष्कर्षयामासकौरवाणांमहद्बलं १३

अभिपताकेनवायोःप्रातिकूल्यादभिमुखपताकेन एतत्सर्वंजयसूचकं १० निघ्नंनिघ्नंतंघ्नंतमितिपाठः ११

क०
२०

अनुपादे पादरक्षाणस्यापि पश्चाद्भगे १९ दक्षिणोऽनुपादे २० २१ २२ २३ २५

स्कंदे स्थूल्यमहेष्वासो मकरं शत्रुतापनः घत्तघयोत्तदा कर्णः पाण्डवान्विजिगीषया १४ मकरस्य तु तुंडे वै कर्णो राजन्व्यवस्थितः नेत्राभ्यां श
कुनिः शूर उलूकश्च महारथः १५ द्रोणपुत्रस्तु शिरसि ग्रीवायां सर्वसोदराः मध्ये दुर्योधनो राजा बलेन महतावृतः १६ वामपादे तु राजेंद्र
कृतवर्मा व्यवस्थितः नारायणबलैर्युक्तो गोपालैर्युद्धदुर्मदैः १७ पादे तु दक्षिणे राजन्गौतमः सत्यविक्रमः त्रिगर्तैः सुमहेष्वासैर्दाक्षि
णात्यैश्च संवृतः १८ अनुपादस्तु यो वामस्तत्र शल्यो व्यवस्थितः महत्या सेनया सार्धं मद्रदेशसमुत्थया १९ दक्षिणे तु महाराज सुषेणः
सत्यसंगरः वृतो रथसहस्रेण दंतिनां च त्रिभिः शतैः २० पुच्छे आस्तां महावीर्यौ भ्रातरौ पार्थिवौ तदा चित्रश्च चित्रसेनश्च महत्या सेनया वृ
तौ २१ तथा प्रयाते राजेंद्र कर्णे नरवरोत्तमे धनंजयमभिप्रेक्ष्य धर्मराजोऽब्रवीदिदं २२ पश्य पार्थ यथा सेना धार्तराष्ट्रीह संयुगे कर्णेन
विहिता वीर गुप्ता वीरैर्महारथैः २३ हतवीरतमा ह्येषा धार्तराष्ट्री महाचमूः फल्गुशेषा महाबाहो तृणैस्तुल्या मता मम २४ एको ह्य
त्र महेष्वासः सूतपुत्रो विराजते सदेवासुरगंधर्वैः सकिंनरमहोरगैः २५ ॥ ॥ ॥ ॥

रो

राम०
२०

२६ व्यूहयस्व २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३

व[?]राचैरेव्हिमिर्लोकैर्योजयोरथिनांवरः तंहत्वाघमहावाहो विजयस्तवफाल्गुन उद्धतश्चभवेच्छल्योममहादशवार्षिकः एवंतात्वामहा
वाहोव्यूहंव्यूहयथेच्छसि २७ भ्रातरोतद्वचः श्रुत्वापांडवःश्वेतवाहनः अर्द्धचंद्रेणव्यूहेनप्रत्यव्यूहततांचमूं २८ वामपार्श्वेत्वतस्याथभी
मसेनोव्यवस्थितः दक्षिणेचमहेष्वासोधृष्टद्युम्नोव्यवस्थितः २९ मध्येव्यूहस्यराजातपांडवश्चधनंजयः नकुलः सहदेवश्चधर्मराजस्यपृष्ठतः
३० चक्ररक्षौतपांचाल्यौयुधामन्यूत्तमौजसौ नार्जुनं जहतयुद्धेपाल्यमानौकिरीटिना ३१ शेषान्नृपतयोवीराःस्थिताव्यूहस्यदंशिताः य
थाभागंयथोत्साहंयथायत्नंचभारत ३२ एवमेतन्महाव्यूहंव्यूह्यभारतपांडवाः तावकाश्चमहेष्वासायुद्धायैवमनोदधुः ३३ दृष्ट्वाव्यूढांतवच
मूंसुतःप्रत्तेणासंयुगे निहतान्पांडवान्मेनेधार्त्तराष्ट्रःसवांधवः ३४ तथैवपांडवींसेनांव्यूढांदृष्ट्वायुधिष्ठिरः धार्त्तराष्ट्रान्हतान्मेनेसकर्णान्वैजनाधि
पः ३५ ततःशंखाश्चभेर्यश्चपणवानकदुंदुभिः डिंडिमाश्चाप्यहन्यंतझर्झराश्चसमंततः सेनयोरुभयोराजन्प्रावाद्यंतमहास्वनाः सिंहनादश्च
संजज्ञेशूराणांजयगर्द्दिनां ३७ हयह्रेषितशब्दाश्चवारणानांचबृंहितं रथनेमिस्वनाश्चोग्राः संवभूवुर्जनाधिप ३८ तद्द्रोणासमनंकश्चिज्ज
नीतेतत्रभारत दृष्ट्वाकर्णंमहेष्वासंमुखेव्यूहस्यदंशितं ३९ ॥ ॥ ॥ ॥

क० २१

४० एकादशः तेसेने प्रगल्भत्वाभ्यावष्टब्धाहमः १ देहानांपाप्मनामसूनांचनाशनात २ पूर्णचंद्रार्कवर्णानांकांतिभिःसमैः पद्मानांगंधतः समैः तस्तरुः आस्तीर्णवंतः ३

नि ३

उभेसेनेमहाराजप्रहृष्टनरसंकुले योद्धुकामेस्थितेराजन्हंतुमन्योन्यमोजसा ४० तत्रयत्तौसुसंरब्धौद्रष्टुमन्योन्यमवस्थितौ अनीकमध्येराजेंद्रचेरतुः
कर्णपांडवौ ४१ नृत्यमानेचतेसेनेसमेयातांपरस्परं तेषांपक्षैः प्रपक्षैश्चनिर्जग्मुस्तेयुयुत्सवः ४२ ततःप्रववृतेयुद्धंनरवारणवाजिनां रथानांचम
हाराजअन्योन्यमभिनिघ्नतां ४३ इतिश्रीमहाभारतेकर्णपर्वणि संजयउवाच तेसेनेन्योन्यमासाद्यप्रहृष्टाश्वनरद्विपे बृहत्यौसंप्रजह्रातेदेवासुरस
मप्रभे १ ततोनररथाश्वेभैः पत्तयश्चोग्रविक्रमाः संप्रहाराभ्यसंवृत्तौदेहपाप्मासुनाशनात २ पूर्णचंद्रार्कपद्मानांकांतिभिर्गंधतः समैः उत्त
मांगैर्नृसिंहानांनृसिंहास्तस्तरुर्महीं ३ अर्धचंद्रैस्तथाभल्लैः क्षुरप्रैरसिपट्टिशैः परश्वधैश्चाप्यकृंतन्नुत्तमांगानियुध्यतां ४ व्यायतायतबाहूनांव्या
यतायतबाहुभिः बाहवः पातिताराजन्नुर्व्यांसायुधांगदैः ५ तैःस्फुरद्भिर्महीभातिरक्तांगुलितलैस्तथा गरुडप्रहितैरुग्रैः पंचास्यैरुरगैरिव ६ द्वि
रद स्यंदनाश्वेभ्यः पेतुर्वीराद्विषद्धताः विमानेभ्योयथाक्षीणपुण्याःस्वर्गसदस्तथा ७ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

तै २

४ आपतताः प्रश्चाःआयाताः दीर्घाः ५ प्रहितैः निरस्तैः आहाकुसाग्रे ६ ६ ॥ ॥

प्र
२१

गा १

८ ९ आपीडिनः सन्नाहवंतः नानापृथग्विविधराणि वसनानि येषां ते विरागवसना: १८ ५९ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ७

गदाभिरन्ये गुर्वीभिः परिघैर्मुसलैरपि पोथिताः शतशः पेतुर्वीरा वीरतरैरणे ८ रथा रथैर्विमथिता मत्ता मत्तैर्द्विपा द्विपैः सादिनः सादिभिश्चैव त
स्मिन्परमसंकुले ९ रथैर्नरा रथा नागैरश्वारोहाश्च पत्तिभिः अश्वारोहैः पदाताश्च निहता युधि शेरते १० रथाश्च पत्तयो नागै रथाश्वैर्भाश्च पत्ति
भिः रथपत्तिद्विपाश्चाश्वैरथैश्चापि रथद्विपाः ११ रथाश्वेभनराणां तु नराश्वेभरथैः कृतं पाणिपादैश्च शस्त्रैश्च रथैश्च कदनं महत् १२ तथा
तस्मिन्बलेऽस्मैर्वध्यमाने हतेपि च अस्मानभ्याययुः पार्थ वृकोदरपुरोगमाः १३ धृष्टद्युम्नः शिखंडी च द्रौपदेयाः प्रभद्रकाः सात्यकिश्चेकिता
नश्च द्राविडैः सैनिकैः सह १४ वृता व्यूहेन महता पांड्याश्चोलाः सकेरलाः व्यूढोरस्का दीर्घभुजाः प्रांशवः पृथुलोचनाः १५ आपीडिनो
रक्तदंता मत्तमातंगविक्रमाः नानाविरागवसना गंधचूर्णावचूर्णिताः १६ बद्धासयः पाशहस्ता वारणप्रतिवारणाः समानमृत्यवो राजन्ना
त्यजंत परस्परं १७ कलापिनश्चापहस्ता दीर्घकेशाः प्रियंवदाः पत्तयः सादिनश्चान्ये घोररूपपराक्रमाः १८ अथापरे पुनः शूराश्चेदिपांचाल
केकयाः कारूषाः कोशलाः काश्या मागधाश्चापि दुद्रुवुः १९ ॥ ॥ ॥ ॥

२० महामात्रैर्यन्तिपालैश्च श्रेष्ठैः गजधूर्गतः गजस्कन्धगतः २१ उदयाग्राद्रिभवनं तु उदयाद्रेः अग्रभवनं अग्राद्रीत्यत्र शब्दस्य पूर्वनिपात आर्षः उदयनान्नोऽत्र [illegible]ग्राद्रिः पूर्वपर्वतः स एव भवनमिति वा उदयाग्रात्रिभवनमिति वा उदयाग्रात्रिभवनमिति पाठे उदयाचलस्याग्रे शृङ्गे अर्कमस्तकस्य भवनं २२ शारदस्य शरदा उपलक्षितस्य २३ चारुमौलिः रम्य

तेषां रथाश्वनागाश्च प्रवराश्चोग्रयन्त्रयः नानावाद्यध्वनैर्हृष्टा नृत्यंति च हसंति च २० तस्य सैन्यस्य महतो महामात्रवरैर्वृतः मध्ये हृष्टकोशो भ्यायात्तरी
यान्नागधूर्गतः २१ स नागप्रवरोत्तुङ्गो विधिवत्कल्पितो बभौ उदयाग्राद्रिभवनं यथाभ्युदितभास्करं २२ तस्यापि सर्वमेवां [illegible] वररत्नविभूषि
तं तारापथसस्थनभसः शारदस्यमलत्विषं २३ सतोमापीडकाश्चारुमौलिः स्वलंकृतः शरन्मध्यंदिनार्क[illegible]स्तेजसाप्यदहद्रिपून् २४ भ २
तं दृष्ट्वाहिरदंदृप्तः सेमन्द्रजिद्द्विपस्थितः आक्षयन्निभितुद्राव प्रमनाः प्रमनस्तरं २५ तयोः समभवद्युद्धं द्विपयोरत्युग्रदर्पयोः यदृच्छयाद्भुमव
तोर्महापर्वतयोरिव २६ संसक्तनागौ तौ वीरौ तोमरैरितरेतरं बलवत्सूर्यरश्म्याभैर्भित्त्वान्योन्यं विनेदतुः २७ अथ पश्यत्सु तननागाभ्यां मंडलानि
विचेरतुः प्रपत्य चोभौ धनुषी जघ्नतुर्वैरयस्पां २८ ह्वेडितास्फोटितरवैर्वीणाशङ्खैस्ततः सर्वतः तौ जनं हर्षयंतौ च सिंहनादं प्रचक्रतुः २९ ॥

किरीटः २४ द्विपस्थितो द्विपारूढः प्रमनाः प्रहृष्टमनाः प्रमनस्तरं प्रसन्नतरमनसं विनेदतुः संनिहितौ बभूवतुः ववृधुरित्यर्थः २७ ॥ ॥ ॥ ७

अपरैः तोमरैरेव ३१ स भीमसेनमेघैः समसमितिरिवांशुमान् यथा मेघान्तर्हितस्य सूर्यस्य मरीचयः रश्मिरूपेण प्रवर्तितः प्रचरंति एवं रश्मिस्थानीयाः तोमराः ३३ त्वं तो गतिं क्र

समुद्यतकराभ्यां तौ दीप्ताभ्यां कृतिनावुभौ वातोद्धूतपताकाभ्यां युयुधाते महाबलौ ३० तावन्योन्यस्य धनुषी छित्वान्योन्यं विनेदतुः शक्तितोम
रवर्षेण प्रावृण्मेघाविवाम्बुभिः ३१ क्षेमधूर्तिस्ततो भीमं तोमरेण स्तनान्तरे निर्बिभेद ततिवेगेन षड्भिश्चाप्यपरैर्नदन् ३२ स भीमसेनः शुशुभे
तोमरैरङ्गमाश्रितैः क्रोधदीप्तवपुर्मेघैः सप्तसप्तिरिवांशुमान् ३३ ततो भास्करवर्णाभमञ्जोगतिमयस्मयं ससर्ज तोमरं भीमः प्रत्यमित्राय यत्न
वान् ३४ ततः कुलूताधिपतिश्चापमानम्य सायकैः दशभिस्तोमरं छित्वा षष्ट्या विव्याध पाण्डवं ३५ अथ कार्मुकमादाय भीमो जलदनिस्वनं रि
पोरभ्यर्दयन्नागमुन्नदन् पाण्डवः शरैः ३६ स शरौघार्दितो नागो भीमसेनेन संयुगे गृह्यमाणोऽपि नातिष्ठद्वातोद्धूत इवाम्बुदः ३७ तमभ्यधावद्द्विरदं भीमो
भीमस्य नागराट् महावाते रितं मेघं वातोद्धूत इवाम्बुदः ३८ संनिवार्यात्मनो नागं क्षेमधूर्तिः प्रतापवान् विव्याधाभिद्रुतं बाणैर्भीमसेनम
कुञ्जरं ३९ ततः साधुविसृष्टेन क्षुरेणानतपर्वणा छित्वा शरासनं शत्रोर्नागमामित्रमार्दयत् ४० ॥ ॥ ॥ ॥

मो° ९

नुगतिं ३६ गृह्यमाणः निगृह्यमाणः क्षेमधूर्तिना ३९ आमित्रं शत्रुसंबंधिनं सामित्रमिति पाठान्तरं ४० ॥ ॥ ॥

अहनहनवान ४३ हतः गदयाशकलीकृतः अतएवअभितो द्विपसामितः पपात ४५ क्षेमधूर्तिवधो द्वादशः ततः द्रोणिमभ्यद्रवत १ ६ ॥ ॥ ॥

ततः क्रुद्धो रणो भीमं क्षेमधूर्त्तिः पराभिनत् जघान चास्य द्विरदं नाराचैः सर्वमर्मसु ४१ सपपात महानागो भीमसेनसमात्त पुरानागस्य पततनात्स्व
लुत्यस्थितो महीं ४२ तस्य भीमोपि द्विरदं गदयाहसमयोधयत तस्मात्प्रमथितान्नागात्क्षेमधूर्तिमवप्लुतं ४३ उद्यतायुधमायांतं गदयाहन्वृकोद
रः सपपातहतः सासिर्व्यसुस्तमभितो द्विपं ४४ वज्रप्रभग्नमचलं सिंहो वज्रहतो यथा तं हतं नृपतिं दृष्ट्वा कूलूतानां यशस्करं ४५ प्राद्र
वद्व्यथिता सेना त्वया पार्थ्या महाभारतर्षभ॥ ॥इति कर्णपर्वणि क्षेमधूर्तिवधः संजयउवाच ततः कर्णो महेष्वासः पांडवानामनीकिनीं जघान
समरे शूरः शरैः संनतपर्वभिः ३ ११ तथैव पांडवा राजंस्तव पुत्रस्य वाहिनीं कर्णस्य प्रमुखे क्रुद्धा निजघ्नुस्ते महारथाः २ कर्णोपि राजन्समरे व्य
हनत्सांडवीं चमूं नाराचैरर्करश्म्याभैः कर्मारपरिमार्जितैः ३ तत्र भारत कर्णेन नाराचैस्ताडिता गजाः नेदुः सेदुश्च मम्लुश्च बभ्रमुश्च दिशो दश ४
वध्यमाने बले तस्मिन्सूतपुत्रेण मारिष नकुलोभ्यद्रवत्तूर्णं सूतपुत्रं महारणे ५ भीमसेनस्तथा द्रौणिं कुर्वाणं कर्म दुष्करं विंदानुविंदौ कैकेयो
सात्यकिः समवारयत ॥ ६ ६ ६ ६ ६ ६

७ कृपेणायुयुधेइतिशेषः ९ माद्रीपुत्रः सहदेवेनस्यप्याप्याऽदुःशासनमिति १० लघुशीघ्रं सुष्ठुशोभनं ११ १८

श्रुतकर्माणमायांतं चित्रसेनोमहीपतिः प्रतिविंध्यस्तथाचित्रंचित्रकेतनकार्मुकं ७ दुर्योधनस्तुराजानंधर्मपुत्रंयुधिष्ठिरं संसप्तकगणान्क्रुद्धोह्यभ्यधावद्धनंजयः ८ धृष्टद्युम्नः कृपेणाथतस्मिन्वीरवरक्षये शिखंडीनंकृतवर्माणंसमासादयदच्युतं ९ श्रुतकीर्तिस्तथाशल्यंमाद्रीपुत्रः सहदेव दुःशासनंमहाराजसहदेवः प्रतापवान् १० केकयौसात्यकिंयुद्धेशरवर्षेणभारत सात्यकिः केकयौचापिछादयामासभारत ११ तावेनंभ्रातरौवीरौजघ्नतुर्हृदयेभृशं विषाणाभ्यांयथानागौप्रतिनागंमहावने १२ शरसंभिन्नवर्माणौतावुभौभ्रातरौरणे सात्यकिंसत्यकर्माणंराजन्विव्यधतुः शरैः १३ तैः सात्यकिर्महाराजप्रहसन्सर्वतोदिशः छादयंछरवर्षेणवारयामासभारत १४ वार्यमाणौततस्तौतुशैनेयशरवृष्टिभिः शैनेयस्यरथंतूर्णंछादयामासतुः शरैः १५ तयोस्तुधनुषीचित्रेछित्वाशौरिर्महायशाः अथतौसायकैस्तीक्ष्णैर्वारयामाससंयुगे १६ अथान्येधनुषीचित्रेप्रगृह्यचमहाशरान् सात्यकिंछादयंतौतौचेरतुर्लघुसुष्ठुच १७ ताभ्यांमुक्तामहाबाणाः कंकबर्हिणवाससः द्योतयंतोदिशः सर्वाः संपेतुः स्वर्णभूषणाः १८

कं०
२४

उपचितमलंकृतं १९ २० २१ २२ २३ २४ २८ २९ ३०

बाणांधकारमभवत्तयोराजन्महामृधे अन्योन्यस्य धनुश्चैव चिच्छिदुस्ते महारथाः १९ ततः क्रुद्धो महाराज सात्यकिर्युद्धदुर्मदः धनुरन्यत्समादाय सज्यं
कृत्वा च संयुगे २० क्षुरप्रेण सुतीक्ष्णेन अनुविंदशिरो हरत् अपतत्तच्छिरो राजन्कुंडलोपचितं महत् २१ शंबरस्य शिरो राजन्निहतस्य महारणे शो
चयन्केकयान्सर्वान्जगामाशु वसुंधरां २२ तं दृष्ट्वा निहतं शूरं भ्राता तस्य महारथः सज्यमन्यद्धनुः कृत्वा शैनेयं पर्यवारयत् २३ स षष्ट्या सात्यकिं विध्वा
स्वर्णपुंखैः शिलाशितैः ननाद बलवान्नादं तिष्ठ तिष्ठेति चाब्रवीत् २४ सात्यकिं च ततस्तूर्णं कैकेयानां महारथः शरैरनेकसाहस्रैर्बाह्वोरुरसि चार्पयत्
२५ सशरैः कृतसर्वांगः सात्यकिः सत्यविक्रमः रराज समरे राजन्सपुष्प इव किंशुकः २६ सात्यकिः समरे विद्धः कैकेयेन महात्मना कैकेयं पंचविंशत्या
विव्याध प्रहसन्निव २७ तावन्योन्यस्य समरे संछिद्य धनुषी शुभे हत्वा च सारथीन्तूर्णं हयांश्च रथिनां वरौ २८ विरथावसियुद्धाय समाजग्मतुराहवे शतचं
द्रचिते गृह्य चर्मणी शुभभुजौ तथा २९ व्यरोचेतां महारंगे निस्त्रिंशवरधारिणौ यथा देवासुरे युद्धे जंभशक्रौ महाबलौ ३०

एम०
२५

२८ अपहस्तेन तिर्यक्च हस्तेन २९ त्रयोदशः श्रुतकर्मा १ अभिसारः अभिसाराधिपतिश्चित्रसेनः आहत्य सं तापः २ ३

व१

मंडलानि ततस्तौ तु विचरंतौ महारणे अन्योन्यमभिनिघ्नंतौ समाजग्मतुराहवे ३१ अन्योन्यस्य वधे चैव चक्रतुर्यत्नमुत्तमं कैकेयस्य द्विधा वर्म तत्र
च्छिन्नं समालतः ३२ सात्वतस्तु तथैवाजौ वर्म चिच्छेद पार्थिवः चर्म छित्वा तु कैकेयस्तारागणशतैर्वृतं ३३ चचार मंडलान्येव गतप्रत्यागतानि
च तं चरंतं महारंगे निस्त्रिंशवरधारिणं ३४ अपहस्तेन चिच्छेद शैनेयस्त्वरयान्वितः सवर्मा कैकयो राजन्द्विधा छिन्नो महारणे ३५ निप
पात महेष्वासो वज्राहत इवाचलः तं निहत्य रणे शूरः शैनेयो रथसत्तमः ३६ युधामन्युरथं तूर्णमारुरोह परंतपः ततोऽन्यं रथमास्थाय विधि
वत्कल्पितं पुनः ३७ कैकेयानां महत्सैन्यं व्यधमत्सात्यकिः शरैः साव्ध्यमाना समरे कैकेयानां महाचमूः ३८ तमुत्सृज्य रणे शत्रुं प्रदुद्राव
दिशो दश॥ ॥इतिश्रीकर्णपर्वणि विंशतितमः॥ संजय उवाच श्रुतकर्मा ततो राजंश्चित्रसेनं महीपतिं आजघ्ने समरे क्रुद्धः पंचा
शद्भिः शिलीमुखैः १ अभिसारस्तु तं राजन्नवभिर्नत पर्वभिः श्रुतकर्माणमाहत्य सूतं विव्याध पंचभिः २ श्रुतकर्मा ततः क्रुद्धश्चित्रसे
नं चमूमुखे नाराचेन सुतीक्ष्णेन मर्मदेशे समार्पयत ३ ॥ ॥ ॥ ॥

मर्दी अर्दितं कश्मलं चाविवेश ४ एनं श्रुतकर्माणं ५ तं श्रुतकर्माणं ७ सशरीरिति गोष्ठीगोपूर्वकः सांगो महोक्षः सयथा मृगराजैरलंकृतः एवं सशौलं कृतः इत्यर्थः ८

सोऽतिविद्धो महाराज नाराचेन महात्मना मूर्छामभिययौ वीरः कश्मलं चाविवेश ह ४ एतस्मिन्नन्तरे चैनं श्रुतकीर्तिर्महायशाः नवत्या जगतीपालं छादयामास पत्रिभिः ५ प्रतिलभ्य ततः संज्ञां चित्रसेनो महारथः धनुश्छित्त्वास्य भल्लेन तं च विव्याध सप्तभिः ६ सोऽन्यत्कार्मुकमादाय वेगघ्नं रुक्मभूषितं चित्ररूपधरं चक्रे चित्रसेनं शरोर्मिभिः ७ स शरैश्चित्रितो राजा चित्रमाल्यधरो युवा युवेव समरे शोभन् गोष्ठीमध्ये स्वलंकृतः श्रुतकर्माणमथ वै नाराचेन स्तनान्तरे बिभेद नाम सा भूरिति तिष्ठ तिष्ठेति चाब्रवीत् ९ श्रुतकर्मापि समरे नाराचेन समर्पितः सुस्राव रुधिरं तत्र गैरिकाम्भ इवाचलः १० ततः स रुधिराक्तांगो रुधिरेणाकृतच्छविः रराज समरे वीरः सपुष्प इव किंशुकः श्रुतकर्मा ततो राजन् शत्रुणा समभिद्रुतः, शत्रुसंवारणं क्रुद्धो द्विधा चिच्छेद कार्मुकं १२ अथैनं छिन्नधन्वानं नाराचानां शतैस्त्रिभिः छादयन् समरे राजन् विव्याध च सुपत्रिभिः १३ ततोऽपरेण भल्लेन तीक्ष्णेन निशितेन च जहार स शिरस्त्राणं शिरस्तस्य महात्मनः १४ तच्छिरो न्यपतद्भूमौ चित्रसेनस्य दीप्तिमत् यदृच्छया यथा चन्द्रश्च्युतः स्वर्गान्महीतले १५ ॥ ॥ ॥ ॥

१० कृतच्छविः अहितशोभः १२ सुपत्रिभिः शोभनपुंखवद्भिर्नाराचानां शतैः १५ ॥

१६ प्रेतराड्यमः १७ ताम्रो हावाग्निस्तेन दग्धाः २२ स्वर्णघंटां स्ववर्णामयघंटाङ्कितां २७

राजानं निहतं दृष्ट्वा ततो भिसारं तमाशिष अवद्रवंत वेगेन चित्रसेनस्य सैनिकाः १६ ततः क्रुद्धो महेष्वासस्तस्मिन्प्रादुर्बभौः अंतकाले यथा क्रु द्धः सर्वभूतानि प्रेतराट् १७ तेवध्यमानाः समरे तव पोत्रेण धन्विना अद्रवंत दिशस्त्यक्त्वा दावदग्धा इव द्विपाः १८ तांस्तु विद्रवतो दृष्ट्वा निहता न्निषु जये द्रावयन्निषुभिस्तीक्ष्णैः श्रुतकर्मा व्यरोचत १९ प्रतिविंध्यस्ततश्चित्रं भित्त्वा पंचभिराशुगैः सारथिं च त्रिभिर्विद्ध्वा ध्वजमेकेषुणा पिच २० तं चित्रा तव विभिर्भल्लैर्बाहोः रसिवार्पयत स्वर्णपुंखैः प्रसन्नाग्रैः कंकबर्हिणवाजितैः २१ प्रतिविंध्यो धनुश्छित्त्वा तस्य भारत सा यकैः पंचभिर्निशितैर्बाणैरथैनं समहिज्जघ्निवान २२ ततः शक्तिं महाराज स्वर्णघंटां दुरासदां प्राहिणोत्तव पोत्राय घोरामग्निशिखामिव २३ तामापतंतीं सहसा महोल्काप्रतिमां तदा द्विधा चिच्छेद समरे प्रतिविंध्यो हसन्निव २४ सापपात द्विधा छिन्ना प्रतिविंध्यशरैः शितैः युगां ते सर्वभूतानि त्रासयंती यथाशनिः २५ शक्तिं तां प्रहतां दृष्ट्वा चित्रो गृह्य महागदां प्रतिविंध्याय चिक्षेप रुक्मजालविभूषितां २६ सा जघान ह यांस्तस्य सारथिं च महायशो रथं प्रमथ्य वेगेन धरणीमन्वपद्यत २७

एतस्मिन्नेवकालेतुतथाराजन्महाभारत शार्ङ्गिं चिक्षेपविंदायसरोर्टंडामलंकृतां तमापतन्तींजग्राहचित्रोराजन्महामनाः ततस्तामेव चि
क्षेपप्रतिविंध्यायपार्थिवः समासाद्यरणोत्सूरंप्रतिविंध्यंमहाप्रभा २८ निर्भिद्यदक्षिणंबाहुंनिपपातमहीतले पतिताभासयच्चैवतंदेशमश
निर्यथा २९ प्रतिविंध्यस्ततोराजंस्तोमरंहेमभूषितं प्रेषयामाससंक्रुद्धश्चित्रसवधकांक्षया ३० सतस्यवर्माचरणंभित्वाहृदयमेवच ज
गामधरणींतूर्णंमहोरगस्वाशयं ३१ सपपाततदाराजन्तोमरेणसमाहतः प्रसार्यविपुलौबाहूपीनौपरिघसंनिभौ ३२ चित्रंसंप्रेक्ष्यनिह
तंतावकारणशोभिनः अभ्यद्रवंतवेगेनप्रतिविंध्यंसमंततः ३३ सृजंतोविविधान्बाणान्शतघ्नीश्चसकिंकिणीः तमस्वछादयामासुः सूर्य
मभ्रगणाइव ३४ ता[illegible]न्विधमन्महाबाहुः शरजालेनसंयुगे व्यद्रावयत्तवचमूंवज्रहस्तइवासुरी ३५ तेवध्यमानाः समरेतावकाः पांड
वैर्नृप विप्रकीर्यन्तसहसावातनुन्नाघनाइव ३६ विप्रद्रुतेवलेतस्मिन्वध्यमानेसमंततः द्रौणिरेकोभ्ययात्तूर्णंभीमसेनंमहाबलं ३७ ततः
समागमोघोरोतभूवसहसातयोः यथादेवासुरेयुद्धेवृत्रवासवयोरिव ३८ इतिश्रीमहाभारतेकर्णपर्वणि संजयउवाच भीमसेनेनतोद्रौ
णीराजविन्द्याधपतिगणपायात्वारायायुक्तोदशीपन्नतलाघवं १

२ ३ ५ खड्गः गंडकः ६ १२ कृतप्रतिकृतेऽन्योन्यं प्रतिघाते १२

अथैनं पुनराजघ्ने नवत्या निशितैः शरैः सर्वमर्माणि संप्रेक्ष्य नर्मज्ञो लघुहस्तवत् २ भीमसेनः समाकीर्णो द्रौणिना निशितैः शरैः रराज समरे राजन् रश्मिवानिव
भास्करः ३ ततः शरसहस्रेण सुप्रयुक्तेन पांडवः द्रोणपुत्रमवच्छाद्य सिंहनादममुंचत शरैः शरांस्ततो द्रौणिः संवार्य पुधिपांडवं ललाटेऽभ्याहनद्राजन्नारा-
चेन स्मयन्निव ५ ललाटस्थं ततो बाणं धारयामास पांडवः यथा शृंगं वने दृप्तः खड्गो धारयते नृप ६ ततो द्रौणिं रणे भीमो यतमानं पराक्रमी त्रिभिर्वि-
व्याध नाराचैर्ललाटे विस्मयन्निव ७ ललाटस्थैस्ततो बाणैर्ब्राह्मणः सौ व्यशोभत प्रावृषीव यथा सिक्तः त्रिशृंगः पर्वतोत्तमः ८ ततः शरशतैर्द्रौणि-
मर्दयामास पांडवं न चैनं कंपयामास मातरिश्वेव पर्वतं ९ तथैव पांडवो युद्धे द्रौणिं शरशतैः शितैः नाकंपयत संहृष्टो वार्योघ इव पर्वतं १० तावन्यो-
न्यं शरैर्घोरैश्छादयानौ महारथौ रथचर्यागतौ वीरौ शुशुभाते बलोत्कटौ ११ आदित्याविव संदीप्तौ लोकक्षयकरावुभौ स्वरश्मिभिरिवान्योन्यं तापयं-
तौ शरोत्तमैः १२ ततः प्रतिकृते यत्नं कुर्वाणौ तौ महारणे कृतप्रतिकृते यत्तौ शरसंघैरभीतवत् १३ ॥ ॥ ॥ ॥

का०
२२

१९ २० २१ ईषतः रक्तांचक्रतः २२ २३ २४ २५ २५

लि ३ व ३

याघ्राविव संग्रामे वेरवत्तोन्तरोन्नमौ शरदंष्ट्रौ दुराधर्षौ चापवक्त्रौ भयंकरौ १४ अन्योन्यं ताववर्षेतां शरजालैः समंततः मेघजालैरिवाछन्नौ
गगने चंद्रभास्करौ १५ चकाशेते मुहूर्त्तेन नक्तं तत्ताववरिंदमौ विधुक्तावघजालेन अंगारकबुधाविव १६ अथ तस्मिन्नेव संग्रामे वर्त्तमाने सुदारु
णे अपसव्यं ततश्चक्रे द्रौ[illegible] त्तत्र हरिकोसः १७ किंचित्शनैस्तस्य द्रोणमभिपर्वतं नत्वतन्ममऋषे भीमः शत्रोर्विजयलक्षणं १८ प्रतिच
क्रे ततो राजन्मांडवोप्यपसव्यतः मंडलानां विभागेषु गतप्रत्यागतेषु च १९ बभूवतुस्तुल्ययुद्धं तयोः पुरुषसिंहयोः चरित्वा विविधान्मार्गा
न्मंडलस्थानमेव च २० शरैः प्रणायितौ त्यक्तैरन्योन्यमभिजघ्नतुः अन्योन्यस्य वधे चैव चक्रतुर्यत्नमुत्तमं २१ ईषतुर्विरथे चैव कर्तुमन्योन्य
माहवे ततो द्रौणिर्महाबाणान्पांडुपुत्रे महारथः २२ नामध्वैरेव समरे प्रतिजघ्नेऽथ पांडवः ततो घोरं महाराज अस्त्रयुद्धमवर्त्तत २३ ग्रहयुद्धं
यथा घोरं प्रजासंहरणेत्यभूत ते बाणाः समसज्जंत मुक्तास्ताभ्यां तु भारत २४ द्योतयंतो दिशः सर्वास्तत्सैन्यं समंततः बाणसंघैर्वृतं घोरमाकाशं
समपद्यत २५ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

राम०
२२

उल्कानां च समोमाभिमुखं यातमस्तेराहतमिवेति लुसोपमा २६ तथैव दशनच्छदो क्रोधात्संदष्टौष्ठौ ३७

उल्कापाताहृतं युद्धं वज्रानां संक्रयेन्नृप वाणाभिघातात्संजज्ञे तत्र भारत पावकः २६ सविस्फुलिंगो दीप्तार्चिर्यो दहद्दाह्निनी द्रुमं
ते च सिंहा महाराज संपतंतोऽभ्युवञ्च चः २७ युद्धानामपि सर्वेषां युद्धमेतदिति प्रभो सर्वे युद्धानि वैतस्य कलां नार्हन्ति षोडशीं २८ ने
दृशं च पुनर्युद्धं भविष्यति कदाचन अहो ज्ञानेन संपन्नावुभौ ब्राह्मणक्षत्रियौ २९ अहो शौर्येण संपन्नावुभौ चोग्रपराक्रमौ अहो
भीमबलो भीमरतस्य च कृतास्त्रता ३० अहो वीर्यस्य सारत्वमहो सौष्ठवमेतयोः स्थितावेतौ हि समरे कालान्तकयमोपमौ ३१ रुद्रौ द्वा
विव संभूतौ यथा ह्यविव भास्करौ यमौ वा पुरुषव्याघ्रौ घोररूपावुभौ रणे ३२ इति वाचः स्म श्रूयन्ते सिद्धानां वै मुहुर्मुहुः सिंहनाद
श्च संजज्ञे समेतानां दिवौकसां ३३ अद्भुतं चाप्यचिन्त्यं च दृष्ट्वा कर्म तयो रणे सिद्धचारणसंघानां विस्मयः समपद्यत ३४ प्रशंसंति
तदा देवाः सिद्धाश्च परमर्षयः संयुद्धे रणे महाबाहो साधु भीमेति चाब्रुवन् ३५ तौ शूरौ समरे राजन्परस्परकृतागसौ परस्परमुदीक्षंतौ
क्रोधादुद्वृत्यचक्षुषौ ३६ क्रोधरक्तेक्षणौ तौ तु क्रोधात्संस्फुरिताधरौ क्रोधात्संदष्टदशनौ तथैव दशनच्छदौ ३७ ॥ ॥

२८ ४१ तौवाणौभृशाहतावितिद्वेतोः शरीरम्यांचअभागाम्यांतयोः तदीययो[illegible]रथयोरुपस्थेस्वदेशेरथिनौ ॥ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७

अन्यो[ऽ]न्यंछादयंतौस्मशरैः कृष्णामहारथौ शरांबुधारौसमरेशस्त्रविद्युत्प्रकाशिनौ ३८ तावन्योन्यंध्वजंविध्वासारथिंचमहारणे अ
न्योन्यस्यहयान्विध्वाविविधतुःपरस्परं ३९ ततःक्रुद्धौमहाराजवाणौगृह्यमहाहवे उभौचिक्षिपतुस्तूर्णमन्योन्यस्यवधैषिणौ ४०
तौसायकौमहाराजद्योतमानौचमूमुखे आजघ्नतुःसमासाद्यवज्रवेगौदुरासदौ ४१ तौपरस्परवेगाच्चशराभ्यांचभृशाहतौ निपेततु
र्महावीर्यौरथोपस्थेतयोस्तदा ४२ ततस्तुसारथिर्ज्ञात्वाद्रौणिमचेतनं अपोवाहरणाद्राजन्सर्वसैन्यस्यपश्यतः ४३ तथैव
पांडवंराजन्विह्वलंतंमुहुर्मुहुः अपोवाहरथेनाजौसारथिःशत्रुतापन ४४ इतिकर्णपर्वणिअश्वत्थामभीमसेनयोर्युद्धं धृतराष्ट्रउ
वाच यथासंसप्तकैःसार्धमर्जुनस्याभवद्रणः अन्येषांचमहीपानांपांडवैस्तद्ब्रवीहिमे १ अश्वत्थाम्नस्तुयद्युद्धमर्जुनस्यचसंजय
अन्येषांचमहीपानांपांडवैस्तद्ब्रवीहिमे २ संजयउवाच शृणुराजन्यथावृत्तंसंग्रामंब्रुवतोमम वीराणांशत्रुभिःसार्धंदेहपाप्मवि
नाशनं ३ पार्थःसंसप्तकबलंप्रविश्यार्णवसंनिभं व्यक्षोभयदमित्रघ्नोमहावातइवार्णवं ४ ॥ ॥ ॥ ॥

सरत्नान्रत्नांगुलीयकादियुक्तान्सहृदो निनिपाठेस्त्रिः कूर्पराह्वकनिष्ठांतः करः तत्सहितान्पाणीन् ८ सुसंरब्धा इत्यत्र सुसंमर्दा इति पाठे शोभनं सम्यग्हृः संमर्दो येषां तथाभूताः
वासितार्थं प्रवृत्ता गौः तदर्थं १० छिन्नेति त्रिवेणुः उभयतः काष्ठद्वयसहितो धूर्दंडः चक्ररक्षकाधारदंडः १३ योक्त्राणि बंधनरज्जवः रश्मयः प्रग्रहाः विकूबरान् रथयुगसहिता ५२

शिरांस्युन्मथ्य वीराणां शितैर्भल्लैर्धनंजयः पूर्णचंद्राभवक्त्राणि स्वक्षिभ्रूदशनानि च ५ संतस्तार क्षितिं क्षिप्रं विनालैर्नलिनैरिव
तद्वज्जानायतान्सुष्टान् चंदनागुरुभूषितान् ६ सायुधान्सतलत्रांश्च पंचास्योरगसंनिभान् बाहून्क्षुरैरमित्राणां विच्छेदसमरोऽर्जुनः
७ धुर्यान्धुर्यतरान्सूतान्ध्वजांश्चापानि सायकान् पाणीन्सरत्नान्सहृदश्च भल्लैश्चिच्छेद पांडवः ८ रथान्नृपान्हयांश्चैव सारोहान्नर्जुनो
युधि शरैरनेकसाहस्रैर्निन्ये राजन्यमक्षयं ९ तं प्रवीरमसंख्यानर्दमानाश्च वृषभाः वासितार्थमिव क्रुद्धमभिदुद्रुमदोत्कटाः
१० निघ्नंतमभिजघ्नुस्ते शरैः शृंगैरिव वृषभाः तस्य तेषां च तद्युद्धमभवल्लोमहर्षणं ११ त्रैलोक्यविजये यद्वद्दैत्यानां सह वज्रि
णा अस्त्रैरस्त्राणि संवार्य द्विषतां सर्वतोऽर्जुनः १२ इषुभिर्बहुभिस्तूर्णं विद्ध्वा प्राणानहारत छिन्नत्रिवेणुचक्राक्षान्हतयोधा
न्ससारथीन् १३ विध्वस्तायुधतूणीरान्समुन्मथितकेतनान् संछिन्नयोक्त्ररश्मीकान्विवरूथान्विकूबरान् १४ विध्वस्तवंधुरयुगा
न्विध्वस्ताक्षकमंडलान् रथान्विशकलीकुर्वन्महाभ्राणीव मारुतः १५ ॥

नकूबरं त्रिवेणोरग्रभागः बंधुरं रथतल्पः युगं धूर्युगकाष्ठे १४ अक्षकमं
डलं रथनीडाक्षयोः संधानकाष्ठजातं विशकलीकुर्वन् विशेषेणाशकलीकुर्वन् १५ ॥ ॥ ॥ ॥

क०
२७

१७ चंद्रादीनां कांस्यादीन्यथासंख्यं विभ्रतः २० अमित्रघ्नाः कराः कराक्रामयफलकं येषां तानस्त्र मित्रघ्नकान् २१ अर्हं २२

विस्मापयन्प्रेक्षणीयं द्विषतां भयवर्धनं महारथमहत्त्वमसमंकमीकरोज्जयः २६ सिद्धा देवर्षिसंघाश्च चारणाश्चापि तुष्टुवुः देवदुंदुभयो नेदुः पुष्पवर्षाणि चापतन् २७ केशवार्जुनयोर्मूर्ध्नि दृष्ट्वा काशरीरिणी चंद्राग्न्यनिलसूर्याणां कांतिदीप्तिबलद्युती : २८ यौ सदाविभ्रतौ वीरौ विभातौ केशवार्जुनौ ब्रह्मेशानाविवाजय्यौ वीरौ एकरथे स्थितौ २९ सर्वभूतवरौ वीरौ [illegible] नरनारायणाविमौ इत्येतन्महदाश्चर्यं दृष्ट्वा श्रुत्वा च भारत ३० अश्वत्थामा ससंयत्तः कृष्णाववमद्वद्रौ अथ पांडवसैन्यं तममित्रघ्नकरांश्छरान् ३१ सेषुणा पाणिना हूय प्रहसन्द्रौणिरब्रवीत् यदिमां मन्यसे वीरां भासमर्हं मिहातिथिं ३२ ततः सर्वात्मना त्वद्य युद्धातिथ्यं प्रपद्धमे एवमाचार्यपुत्रेण समाहूतो युयुत्सया ३३ बहुमेनेऽर्जुनोऽत्मानमिति चाह जनार्दनं संसमकाश्वमेध्याद्रौणिराहूयतेत्वमां ३४ यस्मात्तं तत्राशंसमेत्तदिमाधव अप्रतिघ्य कर्माण्यस्यैपदीयतां प्रदिममसे ३५ एवमुक्तोऽवहत्पार्थं कृष्णो द्रोणात्मजं प्रति के जैत्रेण विधिना हूतं वायुरिंद्रमिवाध्वरे ३६ तमामं एकमनसं केशवो द्रौणिमब्रवीत् अश्वत्थामन्स्थिरो भूत्वा प्रहरास्तु महत्स्व च ३७ ॥ ॥ ॥

एम०
२८

२८ न्यायस्तः यत्नवान ३४ इषुधिप्रभतिभ्यः शराः पेतः लोमभ्योपि वर्मभ्योपि च यत्तस्तत्र हेतुर्ब्रह्मवादिनः योगबलवत्त्वसमर्थः २९

निवेष्टुं मर्त्यपिंडेहि कालोपमुपजीविनां स्कन्नो विवादो विप्राणां स्थूले कृ नौजयाजयो २८ याममभ्यर्थये पसेमोक्षाहि द्वां पार्थसमनक्रि
यां तामाप्नुमिच्छस्यस्त्रस्त्र मिच्छोऽभूत्वाघपांडव २९ इत्युक्तोवासदेवेन तथेत्युक्त्वाद्विजोत्तमः विव्याध केशवं षष्ट्यानाराचैरर्जुनं त्रिभिः ३०
तस्मार्जुनः ससंक्रुद्धस्त्रिभिर्वाणैः शरासनं चिच्छेदचाम्यदादत्त द्रोणिर्घोरतरं धनुः ३१ सज्जं कृत्वा निमेषाद्व विव्याधार्जुनकेशवौ त्रिभिः
शतैर्वासुदेवं सहस्रेण च पांडवं ३२ ततः शरसहस्राणि प्रयुतान्यर्बुदानि च ससर्ज द्रोणिरायत्तः संस्तभ्य चरणोर्जुनं ३३ इषुधेर्धनुषश्चै
व ज्यायाश्चैवाथ मारिष वाह्वोः कराभ्यामुरसो वदन घ्राणनेत्रतः ३४ कर्णाभ्यां शिरसोंगेभ्यो लोमवर्मभ्य एव च रथध्वजेभ्यश्च शरा नि
ष्पेतुर्ब्रह्मवादिनः ३५ शरजालेन महता विध्वा माधवपांडवौ ननाद समुदितो द्रोणिर्महामेघौघनिस्वनः ३६ तस्यंतं निनदं श्रुत्वा पांडवो
ऽच्युतमब्रवीत पश्य माधवदौरात्म्यं गुरुपुत्रस्य मां प्रति ३७ वधं प्राप्तौ मन्यते नौ प्रावेश्य शरवेश्मनि एषोस्मि हन्मि संकल्पं शिक्षया च बलेन च
३८ अश्वत्थाम्नः शरानस्तान्छित्वैकैकं त्रिधा त्रिधा व्यधमद्भरतश्रेष्ठो नीहारमिव मारुतः ३९ ॥ ॥ ॥

क० ३८

४७ महतशैलं शिलासमूहो यस्मिन्तं महाशैलं पर्वतमिवेति शेषः । पांडवेस्त्राणीत्यत्र कांडकोशानिति पाठे बाणान् कोशभूतान् त्रिगर्तान्त्यविहृयत ४८ ४९ ५० । ५०

ततः संसप्तकान्भूयः साश्वसूतरथद्विपान् ध्वजपत्तिगणानुग्रैर्बाणैर्विव्याध पांडवः ४० येयेददृशिरेतत्रयद्यद्रूपास्तदाजनाः तेतेत
त्रशरैर्व्याप्तंमेनिरेत्मानमात्मना ४१ तेगांडीवप्रमुक्तास्तुनानारूपाः पतत्रिणाः कोशेसाग्रेस्थितान्घ्नन्तिद्विपाश्वपुरुषान्रणे ४२
भल्लैश्छिन्नाकराः पेतुः करिणामरकर्षिणां यथावनेपरशुभिर्निकृत्ताः सुमहाद्रुमाः ४३ पश्चात्तुशैलवत्पेतुस्तेगजाः सहसा
दिभिः वज्रिवज्रप्रमथितायथैवाद्रिचयास्तथा गंधर्वनगराकारान्रथांश्चैवसुकल्पितान् विनीतैर्जवनैर्युक्तानास्थितान्युद्धदुर्मदैः ४५
शरैर्विशकलीकुर्वन्नमित्रानभ्यवीवृषत स्वलंकृतानश्वसादीन्पत्तींश्चाहन्धनंजयः ४६ धनंजययुगांतार्कः संसप्तमहार्णवं व्यशोषयत
तद्गुः शोषंतीव्रैः शरगभस्तिभिः ४७ पुनर्द्रौणिंमहाशैलंनाराचैर्वज्रसंनिभैः निर्बिभेदमहावेगैस्त्वरन्वज्रीवपर्वतं ४८ तमाचार्यसुतः
क्रुद्धः साश्वयंतारमाशुगैः युयुत्सुरागमद्योद्धुंपार्थस्तानच्छिनच्छरान ४९ ततः परमसंक्रुद्धः पांडवेस्त्राण्यवासृजत अश्वत्थामाभिरूपा
यगृहानतिथयेयथा ५० ५० ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

क ३

एम० ३०

ततः नक्षत्रमभितः नक्षत्रं लक्षीकृत्य १ विमार्गस्थौ वक्रातिचारगौ २ ३ कृष्णौ कृष्णार्जुनौ आसतः दीपपावकतः ४ सर्वतोधारं सर्वतो धारावर्षकं छत्रक

अथ संसप्तकांस्त्यक्त्वा पांडवो द्रोणमभ्ययात् अपांक्तेयानिव त्यक्त्वा दाता पांक्तेयमर्थिनं ५१ इति श्रीकर्णपर्वणि संजय उवाच त
तः समभवद्युद्धं शुक्रांगिरसवर्चसोः नक्षत्रमभितो व्योम्नि शुक्रांगिरसयोरिव १ संतापयंतावन्योन्यं दीप्तैः शरगभस्तिभिः लोकत्रा
सकरावार्त्तौ विमार्गस्थौ ग्रहाविव २ ततो विध्यद्ध्रुवोर्मध्ये नाराचेनार्जुनो भृशं स तेन विबभौ द्रोणो हृष्वरश्मिर्यथा रविः ३ अथ
कृष्णौ शरशतैरस्त्वत्या द्रोणार्दितौ भृशं स्वरश्मिजालविकचौ युगांताकाविवासतः ४ ततोऽर्जुनः सर्वतोधारमस्त्रमवासृजन्महाहवे वि
भ्रते द्रोणमपि निंचाभ्यहनत्पृषत्कैर्वज्राग्निवैवस्वतदंडकल्पैः ५ स केशवं चार्जुनं चापि तेजा विव्याध मर्मस्वतिरौद्रकर्मा बाणैः सुपुंखै
रतितीव्रवेगैः यैराहतो मह्युरपि व्यथेत ६ द्रोणोऽरिषूनर्जुनः संनिवार्य व्यापद्धतस्तं [illegible] तद्द्विगुणैः पृषत्कैः तं साध्वसत्तध्वजमेक
वीरमाक्रम्य संसप्तकसैन्यमार्छत् ७ मत्तं षिबाणानिषु [illegible] वीर्धनुर्भ्याः पाणीन्भुजाभ्यां गगनं च शश्वत् छत्राणि केतूंस्तुरगान्रथे
षांव [illegible] त्राणि माल्यान्यथ भूषणानि ८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

कल्पैः अमोघैः अग्निकल्पैः दाहकैः वैवस्वतदंडकल्पैः प्राणहरैः ६ व्यायच्छतो यतमानस्य आर्छत् गतवान् ७ ८ ८ ॥ ॥ ॥

क० ३१

सकल्पिताः ससंनद्धाः यत्नकृतैः कृतपक्षैः तैरेव वाजिभिरेव १० देवरिपवश्चासौ द्विपश्च गजास्तदनुलैः गिरयः ११ करान् शुण्डाः १२ तं अश्वत्थामानं नानन्दन्यान १५ तैः कृतं

वर्माणि वर्माणि मनोरमाणि प्रियाणि सर्वाणि शिरांसि चैव चिच्छेद पार्थो द्विषतां प्रयुक्तैर्बाणैः स्थितानाम पराङ्मुखानां सकल्पिताः स्यन्दनवाजिनागाः समास्थिता यत्नकृतैर्नवीरैः पार्थेरितैर्बाणगणैर्निरस्तास्तैरेव सार्धं नरवा निपेतुः १० पद्मार्कपूर्णेन्दुनिभाननानि किरीटमाल्याभरणोज्ज्वलानि भल्लार्धचन्द्रक्षुरकर्तितानि प्रपेतुरुर्व्यां नृशिरांस्यजस्रं ११ अथ द्विपैर्देवरिपुद्विपाभैर्देवारिदर्पापहमभ्युदस्य कलिङ्गवङ्गाङ्गनिषादवीराञ्जिघांसवः पाण्डवमभ्यधावन् १२ तेषां द्विपानां निचकर्त पार्थो वर्माणि मर्माणि करान्नियन्तॄन् ध्वजाः पताकाश्च ततः प्रपेतुर्वज्राहतानीव गिरेः शिरांसि १३ तेषु प्रभग्नेषु गुरोस्तनूजं बाणैः किरीटी नवसूर्यवर्णैः प्रच्छादयामास महाभ्रजालैर्वायुः समुद्यन्तमिवांशुमन्तं १४ ततोऽर्जुनेषूनिषुभिर्निरस्य द्रौणिः शितैरर्जुनवासुदेवौ प्रच्छादयित्वा दिवि चन्द्रसूर्यौ ननाद सोऽम्भोद इवातपान्ते १५ तमर्जुनस्तांश्च पुनस्त्वदीयानभ्यर्दितस्तैरभिसृत्य शस्त्रैः बाणान्धकारं सहसैव कृत्वा विव्याध सर्वानिषुभिः सुपुङ्खैः १६ ॥ ॥ ७

बाणान्धकारं कृत्वा छित्वा कृत्वा नीले ने १६ ११ ११ १२

ग्र ४

वर्म्मणि ४

राम० ३१

संस्कृताः अन्योन्यं संघट्टवन्तः १७ समासविधेन समयधनुर्वेदविदा अक्रियावान् प्रतिकाररहितः २१ अविकर्णैः अविकर्णैर्न तल्पाग्रैः २२ आंगिरसांगिरोगोत्राणां मध्ये २३-२१

त २

नाप्यादरस्त्वं दधन्त्वेवमुच्चनाराणान्यथेहस्यतनसव्यसाची रथांश्चनागांस्तुरगान्पदातीन्संस्पृतदेहान्हृतमुर्हतांश्च १७ संधायनाराच
वरान्स शाश्रुद्रौणिस्त्वरन्नेकमिवोत्ससर्ज तेषां च यं चार्जुनमन्यविध्यन्यं चाच्युतं निर्विभिदुः सुपुंखाः १८ तैराहतोसर्वमनुष्यमुख्यावस्त्रकव
वंतौ धनदेन्द्रकल्पौ समासविधेन तथाभिभूतौ हतौ रणेन इति मेनिरे स्म १९ अथार्जुनं प्राह दशार्हनाथः प्रमाद्यसे किं जहि योधमेतं कु
र्याद्धि दोषं समुपेक्षितोयं कष्टो भवेद्व्याधिरिवाक्रियावान् २० तथेति चोक्त्वाच्युतमप्रमादी द्रौणिं प्रयत्नादिषुभिस्ततक्ष भुजौ वरौ चंदन
नसारदिग्धौ वक्षः शिरोथाप्रतिमौ तथोरू २१ गांडीवमुक्तैः कुपितोविकर्णैर्द्रौणिं शरैः संयति निर्बिभेद छित्वा तु रश्मीस्तुरगानवि
ध्यत्ते तं रणादूहुरतीव दूरं २२ स तैर्हतो वातजवैस्तुरंगैर्द्रौणिर्दृढं पार्थशराभिभूतः इयेष नावृत्य पुनस्तु योद्धुं पार्थेन सार्द्धं मतिमान्विमृष्य
२३ जानञ्जयं नियतं वृष्णिवीरे धनंजये चांगिरसांवरिष्ठः विवेश कर्णस्य बलं तरस्वी क्षीणोत्साहः क्षीणबाणास्त्रयोगः नियम्य सहया
न्द्रौणिः समाश्वास्य च मारिष रथाश्वनरसंबाधं कर्णस्य प्राविशद्बलं २४ ॥ ॥ ॥

त ३

ससहशः अथो उत्तरेण उत्तरतः वध्यतांवध्यमानानां १ अनवरः अहीनः ४ अंकुशग्रहेअंकुशधारणेोहस्तिपृष्टेइसमर्थः ग्रहेआदित्यादिग्रहसमूहेयुद्धपरीग्रहेवअवसत्थः विकचः कचोयलक्षितशिरोरहितः केतरूपीग्रहइवविकचोविस्तीर्णोग्रहः धूमकेतरूपीउत्पातग्रहः ५ वनवनागसंनिभंगजामरोपमंगजमिसथानसमास्थितःस

८१

प्रतीपकारिणिरणास्थ्वत्याश्रितत्र्जेहयैः मंत्रौषधिक्रियायोगैर्व्यपोढेहा वाहते २५ संसप्तकानभिमुखौप्रयातौकेशवार्जुनौ वा तोद्भूतपताकेनसंदनेनोपनादिना २६ इतिश्रीकर्णपर्वणि संजयउवाच अथोत्तरेणपांडूनांसेनायांध्वनिरुत्थितः रथनागाश्वपत्ती नांदंडधारेणवध्यतां १ निवर्त्तयित्वातुरथंकेशवोर्ज्जुनमब्रवीत वाहयन्नेवतुरगान्गरुडानिलरंहसः २ मागधोप्यतिविक्रांतोद्विरदे नप्रमाथिना भगदत्तादनवरः शिक्षयाचबलेनच ३ एनंहत्वानिहंतासिपुनः संसप्तकानिति वाक्यांतेप्रापयत्पार्थंदंडधारंतिकंप्रति ४ समागधानांप्रवरोकुशग्रहेग्रहेप्रसत्योविकचोपथाग्रहः सपत्नसेनांप्रममाथदारुणोमहींसमग्रांविकचोयथाग्रहः ५ सकल्पितंदा नवनागसंनिभंमहाभ्रनिर्ह्रादममित्रमर्दनं रथाश्वमातंगगणान्सहस्रशः समास्थितोहंतिशरैर्नराननपि ६ ६ ६ ६

हंतीत्यन्वयः ६ रामरामरामरामरामरामरामरामराम ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

रथान्पादैरधिष्ठापत्राक्रम्यममर्दमर्दयामासेत्यन्नराधरछस्यानुकर्षः एवंकरेणाशुःस्यानरादीनयोधयदितिरवंद्विपोहंतिरथादीनित्यपीत ७ शुषिरेणावलवताछलंस
षिरंतरेणविशेषं ८ संकुलेरणदेशेइतिसामध्यीत्तत्त्वेयं ९ १० सगुणोषुकार्मुकंमोर्वीवाणासहितंधनुः नियंतृननियतारं ११ घनाघनो यातकमत्तदंतिनोरितिविश्वः

रथानधिष्ठायसवाजिसारथिन्नरांश्चपादैर्द्विपदोव्यपोथयत् द्वियांश्चपश्चांममर्दकरेणद्विपोत्तमोहंतिवकालचक्रवत् ७
नरांस्तुकार्ष्णायसवर्मभूषणान्निपात्यसाश्वानपिपत्तिभिः सह व्यपोथयद्दंतिवरेणशुषिरेणासशद्ववत्स्थूलनलंयथातथा ८
अथार्जुनोश्रातललेनेमिनिस्वनेमृदंगभेरीवहुशंखनादिते रथाश्वमातंगसहस्रसंकुलेरथोत्तमेनाभ्यपतद्विपोत्तमं ९ ततो
र्जुनंद्वादशभिः शरोत्तमैर्जनार्दनं षोडशभिः समार्पयत् सदंडधारस्तुरगांस्त्रिभिस्त्रिभिस्ततोननादप्रजहासचैवसकृत् १० ततो
सपार्थः सगुणेषुकार्मुकंचकर्तभल्लैर्ध्वजमप्यलंकृतं पुनर्नियंतॄन्सहपादगोपान्ततः सचुक्रोधगिरिव्रजेश्वरः ११ ततो
र्जुनंभिन्नकटेनदंतिनाघनाघनेनानिलतुल्यवर्चसा अतीवचुक्षोभयिषुर्जनार्दनंधनंजयंचाभिजघानतोमरैः १२ अथा
स्यवाहूद्विपहस्तसंनिभौशिरश्चपूर्णेंदुनिभाननंत्रिभिः क्षुरैः प्रचिच्छेदसहैवपांडवस्ततोद्विपंवाणशतैः समार्पयत् १३ ॥छ

१२ सहैवयुगपत् १३ श्रीरामचंद्रायनमः श्रीवीरेश्वरायनमः श्रीकालभैरवायनमः श्रीरामतारकं॥ ॥

१४ चरनगच्छनभ्रमनश्चांतिंवाप्नुवन्न्यनस्वप्रस्खलितांतरः मध्येस्खलन्नित्यर्थः सनियंतृकः महामात्रसहितः पपात तथापातयोग्यपथास्पात्रतयारुग्णाः पीडितोयथैवंभूतंपपातेतिपृथग
न्वयः १५ इंद्रावरजंविष्णुंक्रम्य मित्यर्थः धनंजयेवजिघांसुरैंद्रेः आव्रजन दंतिनासहेतिशेषः १६ नर्दयनशब्दंकारयन १८ अस्नात अस्नावलात् १९ २० २० २०

सपार्थवाणोस्तपनीयभूषणोः समाचितः कांचनवर्मभृद्द्विपः तथावकाशेनिशिपर्वतोयथाशावाग्निनाप्रज्वलितौषधिद्रुमः १४ सवेदना
र्त्तोंबुदनिस्वनोनदंश्चरन्भ्रमन्प्रस्खलितांतरोद्रवन पपातरुग्णः सनियंतृकस्तथायथागिरिर्वज्रविदारितस्तथा १५ हिमावदातेनसुव
र्णमालिनाहिमाद्रिकूटप्रतिमेनदंतिना हतेरणोभ्रातरिदंडआव्रजज्जिघांसुरिंद्रावरजंधनंजयं १६ सतोमरैरर्ककराग्रभैस्त्रिभिर्ज्ज
नार्दनंपंचभिरर्जुनंशितैः समर्पयित्वाविननादनर्दयंस्ततोस्यबाहूनिचकर्त्तपांडवः १७ क्षुरप्रकृत्तौसुभृशंसतोमरौशुभांगदौ
चंदनरूषितौभुजौ गजात्पतंतौयुगपद्विरेजतुर्यथाद्रिशृंगात्पतितौमहोरगौ १८ तथार्द्धचंद्रेणहृतंकिरीटिनापपातदंडस्यशि
रः क्षितिंद्विपात् सशोणितार्द्रनिपतन्विरेजेहिवाकरोस्ताद्दिवपश्चिमांदिशं १९ अथद्विपंश्वेतवराभ्रसंनिभंदिवाकरांशुप्रतिमैः
शरोत्तमैः बिभेदपार्थः सपपातनादयन्हिमाद्रिकूटंकुलिशाहतंयथा २०

गजोत्तमाः महागजारूढाः तौ दंडधारनद्रोहिदौ साध्यक्रोक्षतौ छिन्नौ तथाते पिहताः छिन्नाः २१ अष्टादशः ग्रन्थ १ युधिनिष्ठान् स्वर्गितानवाहाहीन अमित्रवीराणां विच्छेदेति

द्रि १

ततोपरेतत्वतिमा गजोत्तमा जिगीषवः संयतिसव्यसाचिना तथाकृतास्तेवतथैव तौ द्विपौ ततः प्रभग्नंस्तमहोपार्वलं २१ गजारथाश्वाः पुरुषाश्वसंघशः परस्परघ्नाः परिपेतुराहवे परस्परं प्रस्खलिताः समाहिताभृशं निपेतुर्वहुभाषिणोहताः २२ अथार्जुनं स्वपरिवार्य सैनिकाः प्रहृष्टदेवगणाश्चाब्रुवन् अभैष्मयस्मान्मरणादिवप्रजाः सवीरदिष्ट्या निहतस्त्वयारिपुः २३ नचेदराक्षिप्यहमंजनं भयात् द्विषद्भिरेवंवलिभिः प्रपीडिते तथाभविष्यद्धितापमोदनं यथाहतेषेषिहतोरिमत्रहन २४ इ तेवमेतत्सुहृदां गिरीताः निशम्यवाचः सुमनास्ततोर्जुनः यथानुरूपं प्रतिपूज्य तं जनं जगाम संसप्तकसंघहापुनः २६ [illegible]

[illegible] इतिकर्णपर्वणि संजय उवाच प्रत्यागत्यपुनर्जिष्णुर्जघ्ने संसप्तकान्बहून् वक्रातिवक्रगमनादंगारकइवग्रहः १ पार्थवाणाहताराजन्नराश्वरथकुंजराः विचेलुर्वभ्रमुर्नेशुः पेतुर्मम्लुश्चभारत २ धुर्यान्धुर्यगतान्सूतान्ध्वजांश्चापानिसायकान् पाणीन्पाणिगतंशस्त्रं वाहूनपिशिरांसिच ३ भल्लैःक्षुरैरर्धचंद्रैर्वत्सदंतैश्चपांडवः चिच्छेदामित्रवीराणां समरे प्रतियुध्यतां ४

हयोः संवंधः ४ राम राम राम राम राम राम ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

को०
३४

वासितार्थं वासिताकरणीनार्थो वासितेत्यस्य भीरुत्वेऽ इति विश्वः यथास्वयंवरस्थां स्त्रियं आहुत्य मन्यास्ततस्ततः भाग्येनेषां पृथक्पृथक्भावं संज्ञेय योधकुतेऽत्र हं पूर्वविकल्पानियतनि स्वयं युद्धे ऽर्जुनं प्र
सुरज्ञानइत्यर्थः वासितेत्यत्र तिष्ठेति श्रम्यादिकं वा वाच्यम् ५ तमस्त्रउग्रायुधस्ततस्त्वपाहरत्वर्जुनः ७ उष्णगोत्राभ्येगते सति प्रावृषीत्यर्थः उष्णोग्रीष्मोगतो नोपत्रस उष्णगः कालवि

वासितार्थे युयुत्सन्तो वृषभा इव पर्वणि । निपेतुस्तत्त्वर्जुनं क्रूराः शतशोऽथ सहस्रशः ५ तेषां तस्य च तद्युद्धमभवल्लोमहर्षणम् । त्रैलोक्य
विजये यादृग्दैत्यानां सह वज्रिणा ६ तमविध्यंस्त्रिभिर्बाणैर्दशभिः केचिदाह्निभिः । उग्रायुधस्ततस्तेषां शिरः कायादपाहरत् ७ तेऽर्जु
नं सर्वतः क्रुद्धा नानाशस्त्रैरवीवृषन् । मरुद्भिः प्रेरिता मेघा हिमवन्तमिवोष्णगे ८ अस्त्रैरस्त्राणि संवार्य द्विषतां सर्वतोऽर्जुनः । सम्य
गस्तैः शरैः सर्वानहितानहनद्बहून् ९ छिन्नत्रिवेणुसंघातान्भग्नाक्षान्पातिमसारथीन् । विचक्रान्हतसूतान्रथान्विचक्रान्रथकेत
नान् १० संछिन्नरश्मियोक्त्राक्षान्व्यनुकर्षयुगान्रथान् । विध्वस्तसर्वसंनाहान्बाणैश्चक्रेऽर्जुनस्तदा ११ ते रथास्तत्र विध्वस्ताः
परार्ध्या भान्त्यनेकशः । धनिनामिव वेश्मानि हतान्यग्न्यनिलाम्बुभिः १२ द्विपाः संभिन्नमर्माणो वज्राशनिसमैः शरैः । पेतुर्गिर्यग्र
वेश्मानि वज्रपाताग्निभिर्यथा १३ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

शेषइति विग्रहः ८ अस्तैः क्षिप्तैः ९ १० अनुकर्षः रथाधस्तकाष्ठं १२ १३ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

५१

एम०
३५

निर्जिह्मांत्राः निर्गताः जिह्माः अंत्राणि येषां ते १४ १५ १६ १८ २० २४

सारोहास्तुरगाः पेतुर्वीहवोऽर्जुनताडिताः निर्जिह्मांत्राः क्षितौ क्षीणा रुधिरार्द्राः सुदुर्दृशः १४ नराश्वनागा नाराचैः संस्यूताः सव्यसाचिना वमन्तः सुस्रमसवः पेतुर्नेदुर्मम्लुः स्वमारिष १५ अनेकैश्च शिलाधौतैर्वज्राशनिविषोपमैः शरैर्निजघ्निवान्पार्थो महेन्द्र इव दानवान् १६ महार्हवर्माभरणा नानारूपाम्बरायुधाः सरथाः सध्वजा वीरा हताः पार्थेन शेरते १७ विजिताः पुण्यकर्माणो विशिष्टाभिजनश्रुताः गताः शरीरैर्वसुधामूर्जितैः कर्मभिर्दिवं १८ अथार्जुनरथं वीरास्त्वदीयाः समभिद्रवन् नानाजनपदाध्यक्षाः सगणा जातमन्यवः १९ उह्यमाना रथाश्वैभैः पत्तयश्च जिघांसवः समभ्यधावन्नसक्तो विविधं क्षिप्रमायुधं २० तदायुधमहावर्षं युक्तं योधमहाम्बुदैः व्यधमन्निशितैर्बाणैः क्षिप्रमर्जुनमारुतः २१ साश्वपत्तिद्विपरथं महाशस्त्रौघसंप्लवं सहसा संतितीर्षन्तं पार्थं शस्त्रास्त्रसेतुना २२ अथाब्रवीद्वासुदेवः पार्थ किं क्रीडसेऽनघ संसप्तकान्प्रमथ्यैतांस्ततः कर्णवधे त्वर २३ तथेत्युक्त्वार्जुनः क्षिप्रं शिष्टान्संसप्तकांस्तदा आक्षिप्य शस्त्रेणावल्यामैन्द्रेणानिन्द्य इवावधीत् २४ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

कु०
३५

३५ कलापानलंकारान् ३० आकीर्णान्सर्वतो विक्रिमान् ३१ ३२ ३३ ३४

आरुध्य स्यंदनं हृष्टः कैश्चिद्द्रोणार्जुनः विमुंचन्वाशरान्शीघ्रं दृश्यते वहितैरपि २५ आश्चर्यमिति गोविंदः सम्भ्रमतभारतं हंसांशुगौ
रात्ससेनां हंसाः सरइवाविशन् २६ ततः संग्रामभूमिं च वर्त्तमानेजनक्षये अवेक्षमाणो गोविंदः सव्यसाचिनमब्रवीत् २७ एषपा
र्थ महारौद्रो वर्त्तते भरतक्षयः पृथिव्यां पार्थिवानां वै दुर्योधनकृते महान् २८ पश्य भारत चापानि रुक्मपृष्ठानि धन्विनां सुवर्णविकृता
न्प्राशान्शक्तीः कनकभूषितां महतां चापविद्धानि कलापानिषुधीस्तथा २९ जातरूपमयैः पुंखैः शरांश्च नतपर्वणः तैलधौतांश्च
२४ नाराचांविमुक्तानिवपन्नगान् ३० आकीर्णांस्तोमरांश्चापि विचित्रान्हेमभूषितान् वर्माणि चापविद्धानि रुक्मपृष्ठानि भारत ३१
सुवर्णविकृतान्प्रासान्शक्तीः कनकभूषिताः जांबूनदमयैः पट्टैर्वद्धाश्च विपुलागदाः ३२ जातरूपमयीश्चर्ष्टीः पट्टिशान्हेमभूषिता
न् दंडैः कनकचित्रैश्च विप्रविद्धान्परस्वधान् ३३ परिघान्भिंडिपालांश्च भुशुंडीः कणपानपि अपकुंतांश्च पतितान्मुसलानि गुरूणि
च ३४ नानाविधानि शस्त्राणि प्रगृह्य जयगृद्धिनः जीवंत इव दृश्यंते गतसत्त्वास्तरस्विनः ३५ ॥ ॥ ॥ ७

न २

राम०
३५

वाजीनांशरीरैत्तिसंवंधः दैष्णीमार्षे ३६ ३७ ३८ ४० ४४ ४५

गदाविमथितैर्गात्रैर्मुसलैर्भिन्नमस्तकान् गजवाजिरथैः क्षुण्णान्पश्य योधान्सहस्रशः ३६ मनुष्यगजवाजीनां शरशक्त्यृष्टितोम
रैः निस्त्रिंशैः पट्टिशैः प्राशैर्नखरैर्लगुडैरपि ३७ शरीरैर्वहुधा छिन्नैः शोणितौघपरिप्लुतैः गतासुभिरमित्रघ्न संवृता रणभूमयः ४८
वाहुभिश्चन्दनादिग्धैः सांगदैः शुभभूषणैः सतलत्रैः सकेयूरैर्भातिभारत मेदिनी ३९ सांगुलित्रैर्भुजाग्रैश्च विप्रविद्धैरलंकृतैः ह
स्तिहस्तोपमैश्छिन्नैरूरुभिश्च तरस्विनां ४० वद्धचूडामणिवरैः शिरोभिश्च सकुण्डलैः रथांश्च वहुधा भग्नान्हेमकिंकिणिनः शुभान्
४१ अश्वांश्च वहुधा पश्य शोणितेन परिप्लुतान् अनुकर्षानुपासंगान्पताका विविधा ध्वजान् ४२ योधानां च महाशंखान्पाण्डुरांश्च
प्रकीर्णकान् निरस्तजिह्वान्मातंगान्शयानान्पर्वतोपमान् ४३ वैजयन्तीर्विचित्राश्च हतांश्च गजयोधिनः वारणानां परिस्तोमा
न्सयुक्तानेककंवलान् ४४ विपाटितविचि[illegible] श्वत्सुचि[illegible]त्राः कुथास्तथा भिन्नाश्च वहुधा घण्टाः पतद्भिश्चूर्णिता गजैः ४५
वैडूर्यमणिदण्डांश्च पतितांश्चांकुशान्भुवि अश्वानां च युगापीडान्रत्नचित्रानुरश्छदान् ४६ ॥ ॥ ॥ ॥

त्री२

२६

विद्राः साश्विकामेषु स्वर्णाविकृताः कुथाः विचित्रान्मणिचित्रांश्च नानारूपपरिष्कृतान् ४७ अश्वांश्चातरणीस्तोमानतांकवाम्यतितान्भु
वि चेरुमणीन्नरेंद्राणांविचित्राः कांचनस्रजः ४८ छत्राणिवापविद्धानिचामरव्यजनानि च चंद्रनक्षत्रभासि स्वदनैश्चारुकुंडलैः ४९
क्लृप्तश्मश्रुभिरत्यकीर्णांपूर्णचंद्रनिभैर्मही कुमुदोत्पलपद्मानांखंडैः फुल्लैर्यथासरः ५० तथामहीहृतांवक्त्रैः कुमुदोत्पलसंनिभैः तारा
गणैर्विचित्रस्य निर्मलेंदुद्युतित्विषः ५१ पश्येमांनभसस्तुल्यांशरन्नक्षत्रमालिनीं एतत्तवैवानुरूपंकर्मार्जुनमहाहवे ५२ दिविवादेव
राजस्यत्वयायत्कृतमाहवे एवंतांदर्शयन्कृष्णोयुद्धभूमिंकिरीटिने ५३ गच्छन्नेवाशृणोच्छब्दं दुर्योधनबलेमहत् शंखदुंदुभिनिर्घो
षंभेरीपणवनिस्वनं ५४ रथाश्वगजनादांश्च शस्त्रशब्दांश्चदारुणान् प्रविश्य तद्बलंकृष्णस्तुरगैर्वातवेगितैः ५५ पांडवाम्पर्दितं सैन्यं
त्वर्हीयंवीक्ष्यविस्मितः सहिनानाविधैर्बाणैरिषुत्वप्रवरोयुधि ५६ व्यहनद्द्विषतांपूगान्यातांतकोयथा गजवाजिमनुष्याणां
शरीराणिशितैः शरैः ५७ जित्वाप्रहरतांश्रेष्ठोविदेहाम्रूनपातयत् शत्रुप्रवीरैरस्ताणिनानाशस्त्राणिसायकैः ५८ छित्त्वातानव
धीच्छत्रुपार्थः शक्रस्वात्मुरान् ५९ इतिश्रीकर्णपर्वणि ॥ ॥ ॥ ॥

एम० २६

प्रोक्तः २ ४ ५ परामृष्टः प्रकोपितः ९ सः पांड्यः अहनत्‌करोदितिद्वयोः संबंधः १० ११

धृतराष्ट्र उवाच प्रोक्तस्त्वया पूर्वमेव प्रवीरो लोकविश्रुतः नत्वस्य कर्मसंग्रामे त्वया संजय कीर्त्तितं १ तस्य विस्तरशो ब्रूहि प्रवीरस्याद्य विक्रमं शिक्षां प्रभावं वीर्यं च प्रमाणं दर्पमेव च २ संजय उवाच भीष्मद्रोणकृपद्रौणिकर्णार्जुनजनार्दनान् समाप्तविद्यान्धनुषि श्रेष्ठान्यान्मन्यसे रथान् ३ योत्याक्षिपति वीर्येण सर्वानेतान्महारथान् नमेने चात्मनातुल्यं कंचिदेव जनेश्वरं ४ तुल्यतां द्रोणभीष्माभ्यामात्मनो यो न मृष्यति वासुदेवार्जुनाभ्यां च न्यूनतां नेच्छतात्मनि ५ स पांड्यो नृपतिश्रेष्ठः सर्वशस्त्रभृतां वरः कर्णस्यानीकमहनत्परामृष्ट इवान्तकः ६ तदुदीर्णरथाश्वं च पत्तिप्रवरसंकुलं कुलालचक्रवद्भ्रान्तं पांड्येनाभ्याहतं बलात् ७ व्यश्वसूतध्वजरथान्विप्रविद्धायुधद्विपान् सम्यगस्तैः शरैः पांड्यो वायुर्मेघानिवाक्षिपत् ८ द्विरदान्हतयन्तॄन्हा विपताकाध्वजान् सपादरक्षानहनद्वज्रेणारीनिवाद्रिहा ९ सशक्तिप्रासतूणीरानश्वारोहान्हयानपि पुलिंदखसवाल्हीकनिषादांध्रककुंतलान् १० दाक्षिणात्यांश्च भोजांश्च क्रूरान्संग्रामकर्कशान् विशस्त्रकवचान्बाणैः कृत्वा चैवाकरोद्व्यसून् ११ ॥ ॥ ॥

१४ मुष्टिभिश्चिष्टापतज्जं मुष्टिदेशेऽभिश्लिष्टाव श्च आयतावन्याय स्ततथा एतस्मिंनेव त्क्षणे यद्रन्तुं मंडलाकारं विपिराकां च दृश्यत इति भावः १५ वर्षतः सतमन्नः १६ प थनेसेदृमक्षाति १७

सृ।
वतरंगवलं वाणैर्निघ्नंतं पा माहवे हस्त्यश्वौ गिरमभ्रांतमसंभ्रान्तस्ततोऽभ्यपात १२ आभाष्य चैनं मधुरमभितस्तमभीतवत प्राह प्रहरतां श्रेष्ठः स्मितपूर्वं समाह्वयत १३ राजन्कमलपत्राक्षविशिष्टाभिजनश्रुत वज्रसंहननप्रख्य शत्रुबलपोत्कष १४ मुष्टिश्लिष्टायतज्यं च व्यायताभ्यां महद्धनुः दोर्भ्यां विस्फारयन्भासि महाजलदवद्भृशं १५ शरवर्षैर्महावेगैरमित्रानभिवर्षतः मत्स्यन्तात् परपामिशनिर्दारंतवाहवे १६ रथाद्धिस्त्यपत्यश्वानेकः प्रमथ सेव्यहून मृगसंघानिवारण्ये विभीर्भामि वलो हरिः १७ महता रथघोषेणा दिवं भूमिं च नादयन वर्षतिस्म हामेघो भासि ह्रादीव पार्थिव १८ संस्पृशानः शरं तीक्ष्णं तूणादाशीविषोपमान्वैके नपुष्पसन्नं वकेणाधकोपयया १९ एवमुक्तस्तथेत्युक्त्वा प्रहरेति च ताडितः कर्णिनाद्रोणतनयं विव्याध मलयध्वजः २० मर्मभेदिभिरत्युग्रैर्बाणैरग्निशिखोपमैः स्मयन्नभ्यहनद्द्रौणिः पांड्यमाचार्यसत्तमः २१ ॥ २१ ॥ २१

स
समहास्त्रानिहस्त्याधाम्महाजाद्दीगजेन १९ ताडिता द्रौणिना मलय वतकृत्रिमोद्धृत्तोयस मलयध्वजइतिष बीरस्येव नामांतरवा २० ॥ ॥ ॥

स्वमेर

गत्वादृशम्या उन्मुख्यमिमुखी तिर्यक् मंदागोमूत्रिकाख्या स्खलितायमकाक्रांताक्रुष्टेतीषुगतीर्विदुः शिरोहृदयपार्श्वदेशस्पर्शात्तिस्रः मंदाईषन्नलक् गोमूत्रिकाकवचेनिकृन्त
नीसव्यायसव्यगामिनी ध्रुवानियमेनलक्ष्यभेदिनी स्खलितालक्ष्यच्युता यमकाक्रांतलक्ष्यंभित्वाभित्वासकृन्निर्गता क्रुष्टालक्ष्यैकदेशस्पर्शात्मादेहेंद्रीतिनवगतयः दृशमीगतिक्रुशि

ततोपरान्सतीक्ष्णाग्रान्नाराचान्मर्मभेदिनः गत्वादृशम्यासंयुक्तानश्वत्थामाप्यवासृजत् २२ तानशरानच्छिनत्सांख्योनव भि
र्निशितैः शरैः चतुर्भिरश्वपश्चाश्वानामुत्येषसवोभवन् २३ अथद्रोणात्मजस्तेषांछित्वानिशितैः शरैः धनुर्ज्यांविततापा
यश्चिच्छेदादित्यतेजसः २४ दिव्यंधनुरथाधिज्यंकृत्वाद्रौणिरमित्रहा पेश्वचाश्वरथेयुक्तान्तैरस्मान्हयोत्तमान् २५ ततःशरस
हस्राणिप्रेषयामाससैद्विजः इषुसंबाधमाकाशमकारोद्दिशएवच २६ ततस्तानस्यतः सर्वान्द्रौणेर्वीरान्महात्मनः ज्ञात्वा
नोप्यकृपासांख्योशान्तयत्पुरुषर्षभः २७ समुत्क्रांस्तान्स्वपत्रैर्नच्छित्वाद्रौणेरिषून्शरैः चकारद्रौणेर्नस्य प्राणदन्निशितैःश
रैः २८ अथारल्लाघवंहस्वामंडलीकृतकार्मुकः प्रासद्रौणात्सुतोबाणानहर्षिपृषानुजोयथा २९

साहसहरखातितीत्रयीतिक्रुष्टानाम तथागत्वाप्रक्रिसानपिशराननवसंख्याकान्नवमिःशरैःअच्छिनदितिसंबंधः २८ पृषानुजःपर्जन्यःपृषात्मजइतिपाठेपिरेवार्थीः कृष्टःसर्पिषभव
त्वदर्शनात् २९ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

अष्टवृषभवाल्यानि अष्टौ शकटानि पराणुदसंभां रुद्रः वहंजितन्तवैं अष्टक्ताष्टमभागेनयामार्धैन द्रौणिपितुरथः ३० ३९ हतेषशेपः कश्चित तपांद्रः ४ ॥ ॥ ॥ ॥

धर

अष्टावष्टगवान्रुद्रः शकटानि पराणुदं अष्टक्तदष्टभागेन द्रोणिमिश्चिक्षेपमारिष ३० तमंतकमिवक्रुद्धमंतकस्यांतकोपमं ये पेतुर्दहशिरेत
चविसंज्ञाः प्रापशोभवन् ३१ पर्जन्यइववर्मांतेनऋष्मासाद्रिद्रुमां महीं आचार्यपुत्रस्तां सेनां बाणौघैः प्राव्यवीहयत ३२ द्रोणिपर्जन्यमुक्ता
नां बाणाद्वृष्टिं सुदुःसहां वायव्यास्त्रेण सं क्षिप्रमुदपांचाल्यानिलोनुदत ३३ तस्यनानदतः केतुं चक्रं नागुरुहृषितं मलयप्रतिमं द्रौणि
छित्वांश्चांश्चतरोहनत ३४ सूतनेकेषुणा हत्वा महाजलदनिस्वनं धनुश्छित्वार्धचंद्रेण तिलशोव्यधमद्ध्वं ३५ अश्वैरस्त्रा
णि संवार्यच्छित्वा सर्वायुधानि च प्रासमप्यहितं द्रौणिर्नजवानरणोसमया ३६ एतस्मिन्नंतरे कर्णो गजानीकमुपाद्रवत् द्रावयामा
सस तदापांडवानां महद्बलं ३७ विरथान्रथिनश्चक्रे गजानश्वांश्च भारत गजान्बहुभिरानद्धैः शरैः संनतपर्वभिः ३८ अथद्रौणि
र्महेष्वासः पांचालं शत्रुनिबर्हणं विरथं रथिनां श्रेष्ठं नाहनद् युद्धकांक्षया ३९ हते स्थुरोटंजिवरः सुकल्पितस्त्वराभिसृष्टः प्रतिशत्रु
गोवली तमाद्रवद् द्रोणिशराहतस्त्वरन्जवेन क्रत्वाप्रतिहस्तिगर्जितं ४० ॥ ॥ ॥ ॥

मलयध्वजः पांड्यः तं यदृच्छया आगतं वारणं संमुखं अभ्यतिष्ठत् ४१ बलेन स्वस्वसर्गेण उत्तमोपक्लृप्तेन मन्त्रणा च वैः परिपीड्य नागं कुशेन कोपयन् स्वं द्विपतिर्मलयध्वजः पांड्यः ४

तं वारणं वारणयुद्धकोविदो द्विपोत्तमं पर्वतसानुसंनिभं समभ्यतिष्ठन्मलयध्वजस्तथा दिङ्नागं हरिहल्लरं तथा ४१ सतोमरं भास्क
ररश्मिवर्चसं बलात्स्वसर्गोत्तमयत्नमन्त्रभिः ससर्ज शीघ्रं परिपीड्य नागं गुरोः सुताय द्विपती स्वगौ नदन् ४२ मणिप्रवेकोत्तमवज्रहाटकै
र्वृतं चांशुकमाल्यमौक्तिकैः हतो हतो सीत्य समस्त तुल्यं नराहत द्रोणिवरांगभूषणं ४३ तदर्कचंद्रग्रहपावकत्विषं मशातिपाना
त्पतितं विचूर्णितं महेंद्रवज्राभिहतं महास्वनं यथा दिङ्मंगं धरणीतले तथा ४४ ततः प्रजज्वाल परां मन्युना परा हतो नागपतिर्यथात
था समाददे चांतकदंडसंनिभान्निषूनमित्रान्तिकांश्चतुर्दश ४५ द्विपस्य पादान्मकरान्तपंचभिर्नृपस्य बाहू च शिरोऽस्य च त्रिभिः जघा
न षड्भिः षट्तुल्यमविषः सपांश्च राजानुचरान्महारथान् ४६ सदीर्घदंतौ वरचंदनौ क्षितौ स्ववर्णमुक्तामणिवज्रभूषणौ भुजौ
धरायां पतितौ नृपस्य तौ विवेष्टतस्तार्क्ष्यहताविवोरगौ ४७ शिरश्च तस्योर्णशशिप्रभाननं समरोषताम्रायतनेत्रमुन्नसं क्षितावपि
भ्राजति तत्सकुंडलं विशाखयोर्मध्यगतः शशी यथा ४८ स तं द्विपः पंचभिरुत्तमेषुभिः कृतः षडंशश्चतुरो नृपस्त्रिभिः कृतो दशां
शः कुशलेन धन्विना तथाह विस्तद्दश दैवतं यथा ४९ ॥ ॥ ॥ ॥

द्रोणेः वरांगभूषणं किरीटं तोमरेणापराराहतम् उत्पत्य समादद्रौणिरिति शेषः ४७ चतुरः चतुरंशः एवं स गजो दशधा भक्तो यथा दशाह विक्षाय्यामिषैः पिष्टपिंडो दशधा क्रियते तथेत्यर्थः ४८

क॰
३९

पांड्योऽस्त्राणेन पादशः वदायवेरपिल्लापशांतः द्रोणिनायोगिनिविशेषः यथाक्षयांपेतशरीररूपं हविः पार्थपि ८१ प्रियांज्ज्वलनः शमशांसमासविधं सम्यगासविदः समासकर्मणां कृतहर्षं विशः

द्वि २

सपाण्ड्यो राजन्समभोजनानवहन्नवरायपांड्योऽश्वमनुष्यकुंजरान् स्वधामिवाप्यज्वलनः पितृविपस्ततः प्रशांतः सलिलप्रवाहतः ५०
समासविधं तु गुरोः सुतं नृपः समासकर्मणामुपेत्यतेस्ततः सहृद्वृतोऽत्यर्थमपूजयन्मुदितो बलौ विष्णुमिवामरेश्वरः ५१ इतिकर्ण
पर्वणि पाण्ड्यवधः धृतराष्ट्र उवाच पांड्ये हते किमकरोदर्जुनो युधि संजय एकवीरेण कर्णेन द्राविते षु परेषु च १ समासविद्यो बल
वान्युक्तो वीरः सपांडवः सर्वभूतेष्वनुज्ञातः शंकरेण महात्मना २ तस्मान्महद्भयं तीव्रममित्रघ्नाद्धनंजयात् सयत्तत्राकरोत्पार्थस्तन्म
माचक्ष्व संजय ३ संजय उवाच हते पांड्येऽर्जुनं कृष्णस्त्वरन्नाह वचो हितं पश्यामि नाहं राजानमपयातांश्च पांडवान् ४ निवृत्तैश्च पुनः
पार्थैर्भग्नं शत्रुबलं महत् अश्वत्थाम्नश्च संकल्पाद्धताः कर्णेन सृंजयाः ५ तथाश्वरथनागानां कृतं च कदनं महत् सर्वमाख्यातवान्वी
रो वासुदेवः किरीटिने ६ एतच्छ्रुत्वा च दृष्ट्वा च भ्रातुर्घोरं महद्भयं वाहयाश्वान्हृषीकेश क्षिप्रमित्याह पांडवः ७ ततः प्रायाद्धृषीके
शो रथेनाप्रतियोधिना दारुणश्च पुनस्तत्र प्रादुरासीत्समागमः ८ ततः पुनः समाजग्मुरभीताः कुरुपांडवाः भीमसेनमुखाः पा
र्थाः सूतपुत्रमुखा वयं ९ ततः प्रववृते भूयः संग्रामो राजसत्तम कर्णस्य पांडवानां च यमराष्ट्रविवर्धनः १० ॥ ॥

पांड्ये २ अनुज्ञातः तं अजय्यो मा विष्यसीत्यनुगृहीतः राजानं युधिष्ठिरं ४ भ्रातुः युधिष्ठिरस्य ८ १० १० ॥ ॥

११ घोरंतं वियदन्तरिक्षं १९ ञ्जङ्गैर्जलपक्षिभिः सारसादिभिः आकीर्णां २० अवस्कन्द्य नियम्य उन्मथ्य मार्गादन्यत्र हृत्वेत्यर्थः २१ असुमथनैः प्राणाउन्मथ्यंते यैस्तैः मौ

ववृषुर्वाणान्भीमान्सिपट्टिशतोमरान् मुसलानि भुशुण्डींश्च तथा शक्त्यृष्टिपरश्वधान् ११ गदाः प्रासान्शितान्कुन्तान्भिन्दिपालान्महा
कुशान् प्रगृह्य क्षिप्रमापेतुः परस्परजिघांसया १२ वाणानां तलशब्देन घोरं दिशः प्रदिशो वियत् पृथिवीं नेमिघोषेण नादयन्तोऽभ्ययुः परे
३ तेन शब्देन महता संत्रस्ताश्चाश्वकुञ्जराहवे वीरा वीरैर्महाघोरं कलहान्तं नितीर्यवः २४ ज्यातलत्वधूनुः शब्दः कुञ्जराणां च बृंहितं पादाता
नां च पततां तेनां नादो महानभूत् २५ तालशब्दांश्च विविधान्भूतानां चाभिगर्जतां श्रुत्वा तत्र भृशं त्रेसुः पेतुर्मम्लुश्च सैनिकाः २६
तेषां निनर्दतां चैव शङ्खवर्षं च मुञ्चतां वह्नाधिराधिर्वीरः प्रममाथेषुभिः परान् २७ पञ्चपाञ्चालवीराणां ध्वान्तश्चवर्षं च साश्व
सूतध्वजान्कर्णः शरैर्निन्ये यमक्षयं २८ योधमुख्या महावीर्याः पाण्डूनां कर्णमाहवे शीघ्रास्त्रा दिवमावृत्य परिवव्रुः समन्ततः २९ त
तः कर्णो हि षष्टेनाशरवर्षैर्विलोडयन् छिन्नगात्रध्वजाकीर्णां पश्चिनीमिव वारणः ३० द्विषन्मध्यमवस्कन्द्य राधेयो धनुरुत्तमं विधुन्वा
नः शितैर्वाणैः शिरांस्युन्मथ्य पातयत् ३१ चर्मवर्माणि संछिन्नान्यपतन्भुवि देहिनां विषह्य नास्य संस्पर्शं द्वितीयस्य पतत्रिणः ३२ वर्म
देहासुमथनैर्धनुषः प्रच्युतैः शरैः मौर्व्यातलत्रैर्न्यहनत्कशया वाजिनो यथा ३३

योधो मौर्वीच्युतैः वाणैः तलत्रे ज्याघातवारणार्थं अन्येषां स्पृह
न नयथा नेशाः संधानेन शत्रुवेतिनयाचकारेत्यर्थः २३

व्यायच्छमानेषु यतमानेषु २९ विमस्तिष्केक्षणायुधाः मस्तिष्कं शिरोभागस्थमांसपिंडः ३० परस्परैः ततक्षुः पट्टिशैरसिभिश्च चिच्छिदुः शक्तिभिर्बिभिदुः [illegible] भिंडिपालैश्चिक्षिपुः नखरैः सं

पांडुसंजयपंचालान्शरगोचरमागतान् ममर्द तरसा कर्णः सिंहो मृगगणानिव २४ ततः पांचालराजश्च द्रौपदेयाश्च मारिष यमौ च यु
युधानश्च सहिताः कर्णमभ्ययुः २५ तेषु व्यायच्छमानेषु कुरुपांचालपांडुषु प्रियानसून्रणे त्यक्त्वा योधा जघ्नुः परस्परं २६ सुसं
नद्धाः कवचिनः सशिरस्त्राणभूषणान् गदाभिर्मुशलैश्चान्ये परिघैश्च महाबलाः २७ समभ्यधावंत भृशं कालदंडैरिवोद्यतैः नर्दंतश्चा
ह्वयंतश्च प्रवल्गंतश्च मारिष २८ ततो निजघ्नुरन्योन्यं पेतुश्चान्योन्यताडिताः वमंतो रुधिरं गात्रैर्विमस्तिष्केक्षणायुधाः २९ दंतपू
र्णैः सरुधिरैर्वक्त्रैर्दाडिमसंनिभैः जीवंत इव चाप्येते तस्थुः शस्त्रोपबृंहिताः ३० परस्परं चाप्यपरे पट्टिशैरसिभिस्तथा शक्तिभिर्भिंडिपा
लैश्च नाराचप्रासतोमरैः ३१ ततक्षुश्चिच्छिदुश्चान्ये बिभिदुश्चिक्षिपुस्तथा संचकर्तुश्च जघ्नुश्च क्रुद्धा रणमहार्णवे ३२ पेतुरन्योन्यनि
हता व्यसवो रुधिरोक्षिताः क्षरंतः सुरसं रक्तं प्रकृत्ताश्चंदना इव ३३ रथै रथा विनिहता हस्तिभिश्चापि हस्तिनः नरैर्नरा हताः पेतुरश्वाश्चा
श्वैः सहस्रशः ३४ ध्वजाः शिरांसि छत्राणि द्विपहस्ता नृणां भुजाः क्षुरैर्भल्लार्धचंद्रैश्च छिन्नाः पेतुर्महीतले ३५ नरांश्च नागाः स
रथान् हयान्ममृदुराहवे अश्वारोहैर्हताः शूराश्छिन्नहस्ताश्च दंतिनः ३६ ॥ ॥ ७

चकर्तुः प्रासतोमरैर्जघ्नुः ३१ सुरसं सुगंधं प्रकृत्ताश्छिन्नाः चंदनाः रक्तचंदनाः ३२ ३३ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

३७ समाप्लुत्यसंमुखमुत्प्लुत्य ३८ पद्मानीववदनानि खनरवगात्राणि ३९ समुन्नानिक्लारक्लिन्नानिमलिनानि एकविंशः हस्तिभिः ४० पार्ष्णिः पादस्यपश्चाद्भागः अंगुष्ठः

सपताकाध्वजाः पेतुर्विशीर्णाइवपर्वताः पत्तिभिश्चसमाप्लुत्यद्विरदाः स्यंदनास्तथा ३७ हताश्चहन्यमानाश्चपतिताश्चैवसर्वशः अश्वारोहाः समासाद्यत्वरिताः पत्तिभिर्हताः ३८ सादिभिः पत्तिसंघाश्चनिहतायुधिशेरते मर्दितानीवपद्मानिप्रम्लानाइवचस्रजः ३९ हतानांवदना न्यासन्गात्राणिचमहाहवे रूपाण्यत्यर्थकांतानिद्विरदाश्वनरांनृप ४० समुन्नानीववस्त्राणिययुर्दुर्दर्शतांपरां ४१ इतिकर्णपर्व णि संजयउवाच हस्तिभिस्तमहामात्रास्तवपुत्रेण चोदिताः धृष्टद्युम्नंजिघांसंतः क्रुद्धाः पार्षतमभ्ययुः १ प्राच्याश्चदाक्षिणात्या श्चप्रवरागजयोधिनः अंगावंगाश्चपुंड्राश्चमागधास्ताम्रलिप्तकाः २ मेकलाः कोशलामद्रादशार्णानिषधास्तथा गजयुद्धेषुकुशलाःक लिंगैः सहभारत ३ शरतोमरनाराचैर्वृष्टिमंतइवांबुदाः सिषिचुस्तेततः सर्वेपांचालबलमाहवे ४ तान्संमिमर्दिषुन्नागान्पार्ष्णंगुष्ठां कुशैर्भृशं चोदितान्पार्षतोबाणैर्नाराचैरभ्यवीवृषत ५ एकैकंदशभिः षड्भिरष्टाभिरपिभारत द्विरदानभिविव्याधक्षिप्तैर्गिरिनिभान्श रैः ६ प्रच्छाद्यमानंद्विरदैर्मेघैरिवदिवाकरं पर्युद्ययुः पांडुपांचालानदंतोनिशितायुधाः ७ तान्नागानभिवर्षंतोज्यातंत्रीतलनादितैः नकुलः सहदेवश्चद्रौपदेयाः प्रभद्रकाः ८

: प्रमिद्दः अंकुशः प्रतोदः पार्ष्णिकुशः अग्रगुप्तांकुशश्चेतिद्वौकेवलांकुशस्तुतैः ६ प्रच्छाद्यमानंधृष्टद्युम्नं ७ ८ ॥ ॥

ग ३

९ आवर्जितः प्रहा वचनेन राहितः कापोयेन तस्य १३ १४ १५ १६ २० २० ॥ ॥

सात्यकिश्च शिरश्छिवद्वे कितानस्त्ववीर्यवान् समंतात्क्षिपं चुर्वर्त्तमेघा तोयैरिवाचलान् ९ तेन्म्लेच्छैः प्रेषितानागान् रानस्थान्पार्था
नपि हत्सेरा क्षिप्यमम्रुः पद्भिश्चाप्यतिमन्यवः १० विभिन्नुश्च विषाणाग्रैः समाक्षिप्याचविक्षिप्तः विषाणालग्नाश्च पन्नेपरापेतविभि
भीषणाः ११ प्रमुखे वर्त्तमानं तं द्विपमंगस्य सात्यकिः नाराचेनोग्रवेगेन भित्त्वा मर्माण्यपातयत् तस्यावर्जित कायस्य द्विरदाद्युत्पतिष्यतः
नाराचेनाहनद्वक्षः सात्यकिः सोपतद्भुवि १३ पौंड्रस्यापततो नागं चलंतमिव पर्वतः सहदेवः प्रयत्नास्तेन नाराचैरहनत्त्रिभिः १४ वि
पताकं वियंतारं विवर्मध्वजजीवितं तं हत्त्वा द्विरदं भूपः सहदेवांगमभ्ययात् १५ सहदेवं तु नकुलो वारयित्वांगजः मार्दयत् नाराचैर्यमदं
डाभैस्त्रिभिर्नागं शतेन च १६ दिवाकरकरप्रख्यानहुः श्विक्षेपत्तोमरान् नकुलाय शतान्यष्टौ त्रिधैकैकं तु सोच्छिनत् १७ तयार्द्धचंद्रे
णाशिरस्तस्य चिछेदपांडवः सपपात हतो म्लेच्छस्तेनैव सह दंतिना १८ अथांगपुत्रे निहते हस्तिशिक्षाविशारदे अंगाः क्रुद्धा महामात्रा ना
गैर्नकुलमभ्य युः १९ चलत्पताकैः समुखैर्हेमकक्षातनुच्छदैः मिमर्दिषंतस्त्वरिताः प्रदीप्तैरिव पर्वतैः २० ॥ ॥

२१ ३० द्वाविंशः सह १ आरुधुवुः धावितवंतः २ २ २ २ २ २ २ स्का २

मेकलोत्कलका लिंगा निषधास्ताम्रलिप्तकाः शरतोमरवर्षाणि विमुंचंतो जिघांसवः २१ नैं धमानं नकुलं दिवाकरमिवांबुदैः परिप्रैतः

समंरब्धाः पांडुपांचालसोमकाः ततस्तदभवद्युद्धं रथिनां हस्तिभिः सह सृजतां शरवर्षाणि तोमरांश्च सहस्रशः २३ नागानां प्रास्फुटन्कुं

भा मर्माणि विविधानि च दंताश्चैवाति विद्धानां नाराचैर्भूषणानि च २४ तेषामष्टौ महानागांश्चतुःषष्ट्या सुतेजनैः सहदेवो जघानाशु तेप

तन्सहसादिभिः २५ अंजोगतिभिरायम्य प्रयत्नाद्धनुरुत्तमं नाराचैरहनन्नागान्नकुलः कुलनंदनः २६ ततः पांचालशैनेयौ द्रौपदेयाः

प्रभद्रकाः शिखंडी च महानागान्सिषिचुः शरवृष्टिभिः २७ ते पांडुयोधांबुधरैः शत्रुद्विरदपर्वताः बाणवर्षैर्हताः पेतुर्वज्रवर्षैरिवाचलाः

२८ एवं हत्वा तव गजांस्ते पांडुरथकुंजराः द्रुतां सेनामवैक्षंत भिन्नकूलामिवापगां २९ तां ते सेनां समालोक्य पांडुपुत्रस्य सैनिकाः

विक्षोभयित्वा च पुनः कर्णमभिदुद्रुवुः ३० इति कर्णपर्वणि संजय उवाच सहदेवं तथा क्रुद्धं दहंतं तव वाहिनीं दुःशासनो महा

राज भ्राता भ्रातरमभ्ययात् १ तौ समेतौ महायुद्धे दृष्ट्वा तत्र महारथाः सिंहनादरवांश्चक्रुर्वासांस्याद्धुधुवुश्च ह २ ततो भारत क्रुद्धेन

तव पुत्रेण धन्विना पांडुपुत्रस्त्रिभिर्बाणैर्वक्षस्यभिहतो बली ३ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

सहदेवस्ततोराजन्नाराचेनतवात्मजं विध्वाविव्याधसमत्यासारथिंचत्रिभिः शरैः ४ दुःशासनस्ततश्चापंछित्वाराजन्महाहवे सहदेवंत्रिस
प्तत्याबाह्वोरुरसिचार्पयत ५ सहदेवस्ततःसंक्रुद्धः खड्गंगृह्यमहाहवे आविध्यप्रासृजत्तूर्णंतवपुत्ररथंप्रति ६ समार्गणगुणंचापंछि
त्वातस्यमहानसिः निपपातततोभूमौच्युतः सर्पइवांबरात् ७ अथान्यद्धनुरादायसहदेवःप्रतापवान् दुःशासनायचिक्षेपबाणमंत
करंततः ८ तमापतंतंविशिखंयमदंडोपमत्विषं खड्गेनशितधारेणद्विधाचिच्छेदकौरवः ९ ततस्तंनिशितंखड्गमाविध्ययुधिसत्वरः ध
नुश्चान्यत्समादायशरंजग्राहवीर्यवान् १० तमापतंतंसहसानिस्त्रिंशंनिशितैः शरैः पातयामाससमरेसहदेवोहसन्निव ११ ततोबाणांश्च
तुःषष्टिंतवपुत्रोमहारणे सहदेवरथंतूर्णंप्रेषयामासभारत १२ तांश्छरान्समरेराजन्वेगेनापततोबहून् एकैकंपंचभिर्बाणैः सहदेवोन्य
कृंतत १३ संनिवार्यमहाबाणांस्तवपुत्रेणप्रेषितान् अथास्मैसबहून्बाणान्प्रेषयामाससंयुगे १४ तान्बाणांस्तवपुत्रोपिछित्वैकैकंत्रि
भिः शरैः ननादसुमहानादंदारयाणोवसुंधरां १५ ततोदुःशासनोराजन्विध्वापांडुसुतंरणे सारथिंनवभिर्बाणैर्माद्रेयस्यसमार्पयत १६

२० पीपीलिकपुटेपिपीलिकावासयदलं २२ त्रयोविंशः नकुलं [illegible] रमसंरगोन्मुकं १ २ ६ ७

ततः क्रुद्धोमहाराजसहदेवः प्रतापवान समाधत्तशरंघोरंमत्युकालांतकोपमं १७ विकृष्यबलवच्चापंतवपुत्रायसोस्रजत सतंनिर्भि

द्यवेगेनभित्वाचकवचंमहत १८ प्राविशद्धरणींराजन्वल्मीकमिवपन्नगः ततः समुमुहेराजंस्तवपुत्रोमहारथः १९ मूढंचैनंसमालो

क्यसारथिस्त्वरितोरथं अपोवाहभृशंत्रस्तोवध्यमानः शितैःशरैः २० पराजित्यरणेतंतुकौरव्यंपांडुनंदनः उपैधनबलंहृष्टस्वाप्रममा

थसमंततः २१ पिपिलिकपुटंराजन्यथामृदुन्नरोरुषा तथासाकौरवीसेनामर्दितातेनभारत २२ इतिश्रीकर्णपर्वणि संयगवा

च नकुलंरभसंयुद्धेद्रावयंतंवरूथिनीं कर्णोवैकर्तनोराजन्वारयामाससवैरुषा १ नकुलस्तुततः कर्णंप्रहसन्निदमब्रवीत चि

रस्यवत दृष्टोहंदैवतैः सौम्यचक्षुषा २ पश्यमांत्वरणेपापयच्चक्षुर्विषयमागतं त्वंहिमूलमनर्थानांवैरस्यकलहस्यच ३ त्वद्दो

षात्कुरवः क्षीणाः समासाद्यपरस्परं त्वामद्यसमरेहत्वाकृतकृत्योस्मिविज्वरः ४ एवमुक्तः प्रत्युवाचनकुलंसूतनंदनः सदृशंरा

जपुत्रस्यधन्विनश्चविशेषतः ५ प्रहरस्वचमेवीरपश्यामस्तवपौरुषं कर्मकृत्वारणेशूरततःकत्थितुमर्हसि ६ ॥ ॥ ७

कं २

त्रि १

अनुक्त्वासमरेतातशूरायुध्यंतिशक्तितः प्रयुध्यस्वमयाशक्त्याहनिष्येदर्पमेवते ७ इत्युक्त्वाप्राहरत्तूर्णंपांडुपुत्रायसूतजः विव्याधचैनंस
मरेत्रिसप्तत्याशिलीमुखैः ८ नकुलस्तुततोविद्धःसूतपुत्रेणभारत आशीत्याशीविषप्रख्यैःसूतपुत्रमविध्यत ९ तस्यकर्णोधनुश्छित्वा
स्वर्णपुंखैःशिलाशितैः त्रिंशतापरमेष्वासःशरैःपांडवमर्दयत १० तेतस्यकवचंभित्वापपुःशोणितमाहवे आशीविषायथानागाभि
त्वागांसलिलंपपुः ११ अथान्यद्धनुरादायहेमपृष्ठंदुरासदं कर्णंविव्याधसप्तत्यासारथिंचत्रिभिःशरैः १२ ततःक्रुद्धोमहाराजनकुलःप
रवीरहा क्षुरप्रेणसुतीक्ष्णेनकर्णस्यधनुरच्छिनत् १३ अथैनंछिन्नधन्वानंसायकानांशतैस्त्रिभिः आजघ्नेप्रहसन्वीरःसर्वलोकम
हारथं १४ कर्णमभ्यर्दितंदृष्ट्वापांडुपुत्रेणमारिष विस्मयंपरमंजग्मुरथिनःसहदैवतैः १५ अथान्यद्धनुरादायकर्णोवैकर्तनस्तदा
नकुलंपंचभिर्वाणैर्जत्रुदेशेसमार्पयत् १६ तत्रस्थैरथतैर्बाणैर्माद्रीपुत्रोव्यरोचयत् स्वरश्मिभिरिवादित्योभुवनेविसृजन्प्रभां १७ न
कुलस्तुततःकर्णंविद्ध्वासप्तभिराशुगैः अथास्यधनुषःकोटिंपुनश्चिच्छेदमारिष १८ सोऽन्यत्कार्मुकमादायसमरेवेगवत्तरं नकुलंसर्वतोबाणैः
समंतातछादयद्दिशः १९ ॥ ॥ ॥ ॥

नु२ न१

संछाद्यमानः सहसा कर्णचापच्युतैः शरैः। चिच्छेद च शरांस्तस्य शरैरेव महारथः २० ततो बाणमयं जालं विततं व्योम्नि दृश्यते खद्योतानामिव व्रातैः
संपतद्भिर्यथा नभः २१ तैर्विमुक्तैः शरशतैश्छादितं गगनं तदा शलभानां यथा व्रातैस्तद्वदासीद्विशांपते २२ ते शरा हेमविकृताः संपतंतो मुहुर्मुहुः
श्रेणीकृताः प्रकाशंते क्रौंचाः श्रेणीकृता इव २३ बाणजालावृते व्योम्नि छादिते च दिवाकरे न स्म संपतते भूम्यां किंचिदप्यंतरिक्षगं २५ नि
रुद्धे तत्र मार्गे च शरसंघैः समंततः व्यरोचेतां महात्मानौ कालसूर्याविवोदितौ २५ कर्णचापच्युतैर्बाणैर्वध्यमानास्तु सोमकाः अवालीयंत रा
जेंद्र वेदनार्ता भृशार्दिताः २६ नकुलस्य तथा बाणैर्हन्यमाना चमूस्तव व्यशीर्यत दिशो राजन्वातनुन्ना इवांबुदाः २७ ते सेने हन्यमाने तु ताभ्यां दि
व्यैर्महाशरैः शरपातमपाक्रम्य ततस्थतुः प्रेक्षिके तदा २८ प्रोत्सारिते ततस्तस्मिन्कर्णपांडवयोः शरैः अविध्येतां महात्मानावन्योन्यं शरवृष्टिभिः २९
विदर्शयंतौ दिव्यानि शस्त्राणि रणमूर्धनि छादयंतौ च सहसा परस्परवधैषिणौ ३० नकुलेन शरा मुक्ताः कंकबर्हिणवाससः सूतपुत्रमवच्छाद्य व्यतिष्ठं
त यथांबरे ३१ तथैव सूतपुत्रेण प्रेषिताः परमाहवे पांडुपुत्रमवच्छाद्य व्यतिष्ठंतांबरे शराः ३२ शरवेश्म प्रविष्टौ तौ ददृशाते न कैश्चन सूर्याचंद्रमसौ राजन्
छाद्यमानौ घनैरिव ३३ ततः क्रुद्धो रणे कर्णः कृत्वा घोरतरं वपुः पांडवं छादयामास समंताच्छरवृष्टिभिः सोतिच्छन्नो महाराज सूतपुत्रेण पांडवः
न चकार व्यथां राजन्भास्करो जलदैर्यथा ३५ ततः प्रहस्याधिरथिः शरजालानि मारिष प्रेषयामास समरे शतशोथ सहस्रशः ३६ एकच्छायमभूत्सर्वं
तस्य बाणैर्महात्मनः अभ्रच्छायेव संजज्ञे संपतद्भिः शरोत्तमैः ३७ ततः कर्णो महाराज धनुश्छित्वा महात्मनः सारथिं पातयामास रथनीडाद्धसन्निव ३८
ततोश्वांश्चतुरस्तस्य चतुर्भिर्निशितैः शरैः यमस्य भवनं तूर्णं प्रेषयामास भारत ३९ [illegible]

क०
५५

[illegible] ३९ अथास्यतं रथं दिव्यंतिलशो व्यधमच्छरैः पताकां चक्ररक्षौ च गदां खड्गं च मारिष ४० शतचं
द्रं च तच्चर्म सर्वोपकरणानि च हताश्वो विरथश्चैव विवर्मा च विशांपते ४१ अवतीर्य रथात्तूर्णं परिघं गृह्य धिष्ठितः तमुद्यतं महाघोरं परिघं तस्य
सूतजः ४२ अहनत्सायकै राजंस्तीक्ष्णैर्भारसाधनैः व्यायुधं चैनमालक्ष्य शरैः संनतपर्वभिः ४३ आर्पयद्बहुभिः कर्णो नचैवैनं सम
पीडयत सहन्यमानः समरे कृतास्त्रेणावलीयसा ४४ प्राद्रवत्सहसा राजन्नकुलो व्याकुलेंद्रियः तमभिद्रुत्य राधेयः प्रहसन्वै पुनः पुनः
अ५ ४५ सज्यमस्य धनुः कंठे व्यवासृजत भारत ततः स शुशुभे राजन्कंठासक्तमहद्धनुः परिवेषमनुप्राप्तो यथा स्याद्व्योम्नि चंद्रमाः यथैव
चासितो मेघः शक्रचापेन शोभितः ४७ तमब्रवीत्ततः कर्णो व्यर्थं व्याहृतवानसि वदेदानीं पुनर्हृष्टो वध्यमानः पुनः पुनः ४८ मायो
त्सीः कुरुभिः सार्द्धं बलवद्भिश्च पांडव सदृशैस्तात युध्यस्व व्रीडां मा कुरु पांडव ४९ गृहं वा गच्छ माद्रेय यत्र वा कृष्णफाल्गुनौ एवमुक्त्वा
महाराज व्यसर्जयत तं तदा ५० वधप्राप्तं ततं शूरो नाहनद्धर्मवित्तदा स्मृत्वा कुंत्या वचो राजंस्तत एनं व्यसर्जयत ५१ विसृष्टः पांडवो राजंस्त
पुत्रेणाधन्विना व्रीडन्निव जगामाथ युधिष्ठिररथं प्रति ५२ आरुरोह रथं चापि सूतपुत्रप्रतापितः निश्वसन्दुःखसंतप्तः कुंभक्षिप्त इवोरगः ५३
तं विसृज्याथ कर्णोऽपि पांचालांस्त्वरितो ययौ रथेनातिपताकेन चंद्रवर्णहयेन च ५४ तत्राक्रंदो महानासीत्पांडवानां विशांपते दृष्ट्वा से
नापतिं यांतं पांचालानां रथव्रजान ५५ तत्राकरोन्महाराज कदनं सूतनंदनः मध्यप्राप्ते दिनकरे चक्रवद्विचरन्प्रभुः ५६ भग्नचक्रै रथैः कैश्चि राम०

ना४ नपु३ ५५

व१

न्छिन्नध्वजपताकिभिः हताश्वैर्हतसूतैश्च भग्नाक्षैश्च मारिष ५७ क्रियमाणानपश्याम पांचालानां रथव्रजान् तत्रतत्रसंभ्रान्ताविवे
रूथकुंजराः ५८ दावाग्निपरिदग्धांगा यथैव स्युर्महावने भिन्नकुंभार्द्ररुधिराः छिन्नहस्ताश्च वारणाः ५९ छिन्नगात्रावराश्चैव छि
न्नवालधयोपरे छिन्नाभ्राणीव संपेतुर्हन्यमाना महात्मना ६० अपरे त्रासिता नागा नाराचशरतोमरैः तमेवाभिमुखं जग्मुः शल
भाइव पावकं ६१ अपरे निष्टनंतश्च व्यदृश्यंत महाद्विपाः क्षरंतः शोणितं गात्रैर्नगाइव जलस्रवाः ६२ उरश्छदैर्वियुक्ताश्च वाल
वेधैश्च वाजिनः राजतैश्च तथा कांस्यैः सौवर्णैश्चैव भूषणैः ६३ हीनाश्चाभरणैश्चैव खलीनैश्च विवर्जितान् चामरैश्च कुथाभिश्च तूणी
रैः पतितैरपि ६४ निहतैः सादिभिश्चैव शूरैराहवशोभितैः अपश्याम रणे तत्र भ्राम्यमाणान् हयोत्तमान् ६५ प्रासैः खड्गैश्च रहितान्

क०
४५

षिभिश्चापिभारत हयमारोहीनपश्यामकंचुकोष्णीषधारिणः ६६ निहतान्वध्यमानांश्चवेपमानांश्चभारत नानांगावयवैर्हीनांस्तत्रतत्रै
वभारत ६७ रथान्हेमपरिष्कारान्संयुक्तानजवनैर्हयैः भ्राम्यमाणानपश्याम हतेषुरथिषुद्रुतं ६८ [illegible] ६
[illegible] : [illegible] ६६ भग्नाक्षकूबरान्कांश्चित्भग्नचक्रांश्चभारत विपताकध्वजां
श्चान्यान्छिन्नेषादंडबंधुरान ६९ विहतान्रथिनस्तत्रधावमानांस्ततस्ततः सृजपत्रशरैस्तीक्ष्णैर्हन्यमानान्विशांपते ७० विशस्त्रांश्चत
थैवास्त्रान्सशस्त्रांश्चहतान्बहून तारकाजालसंछन्नान्वरघंटाविशोभितान नानावर्णविचित्राभिः पताकाभिरलंकृतान वारणानतु
पश्यामधावमानान्समंततः ७२ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

एम०
४५

शिरांसि वाहूनूरूंश्च छिन्नानन्यांस्तथैव च कर्णचापच्युतैर्बाणैरपश्याम समन्ततः ७३ महान्व्यतिकरो रौद्रो योधानामन्वपद्यत कर्णसा
यकनुन्नानां युध्यतां च शितैः शरैः ७४ ते वध्यमानाः समरे सूतपुत्रेण संजयाः तमेवाभिमुखं यांति पतंगा इव पावकं ७५ तं दहंतमनीका
नि तत्र तत्र महारथं क्षत्रिया वर्जयामासुर्युगांताग्निमिवोल्बणं ७६ हतशेषास्तु ये वीराः पांचालानां महारथाः तान्प्रभग्नान्द्रुतान्वी
रः पृष्ठतो विकिरंछरैः ७७ अभ्यधावत तेजस्वी विशीर्णकवचध्वजान् तापयामास तान्बाणैः सूतपुत्रो महाबलः ७८ मध्यंदिनमनुप्रा
प्तो भूतानीव तमोनुदः ७९ इति कर्णपर्वणि संजय उवाच युयुत्सुं तव पुत्रस्य द्रावयंतं बलं महत् उलूकोभ्यपतत्तूर्णं तिष्ठ तिष्ठे
ति चाब्रवीत् १ युयुत्सुश्च ततो राजन् शितधारेण पत्रिणा उलूकं ताडयामास वज्रेणेव महाबलं २ उलूकस्तु ततः क्रुद्धस्तव पुत्र
स्य संयुगे क्षुरप्रेणाथ तुच्छित्वा ताडयामास कर्णिना ३ तदपास्य धनुश्छिन्नं युयुत्सुर्वेगवत्तरं अन्यदादत्त सुमहच्चापं संरक्त
लोचनः ४ शाकुनिं तु ततः षष्ट्या विव्याध भरतर्षभ सारथिं त्रिभिरानर्छत्तं च भूयो व्यविध्यत ४ उलूकस्तं तु विंशत्या विद्ध्वा स्वर्ण
विभूषितैः अथास्य समरे क्रुद्धो ध्वजं चिच्छेद कांचनं ६

क० ५६

सञ्छिन्नयष्टिः सुमहांछीर्यमाणो महाध्वजः पपात प्रमुखे राजन्युयुत्सोः कांचनध्वजः ७ ध्वजमुन्मथितं दृष्ट्वा युयुत्सुः क्रोधमूर्छितः उलूकं पंचभिर्बा
णैराजघान स्तनांतरे ८ उलूकस्तस्य समरे तैलधौतेन मारिष शिरश्चिछेद भल्लेन यंतुर्भरतसत्तम: ९ तच्छिन्नमपतद्भूमौ युयुत्सोः सारथे
स्तदा तारारूपं यथा चित्रं निपपात महीतले १० जघान चतुरोश्वांश्च तंच विव्याध पंचभिः सोतिविद्धो बलवता प्रत्यपायाद्रथांतरं ११ तन्नि
र्जित्य रणे राजन्नुलूकस्त्वरितो ययौ पंचालान्सृंजयांश्चैव विनिघ्नन्निशितैः शरैः १२ शतानीकं महाराज श्रुतकर्मा सुतस्तव व्यश्वसूतरथं च
क्रे निमेषार्द्धादसंभ्रमः १३ हताश्वे तु रथे तिष्ठन् शतानीको महारथः गदां चिक्षेप संक्रुद्धस्तव पुत्रस्य मारिष १४ सा कृत्वा स्यंदनं भस्म हयांश्चै
व ससारथीन् पपात धरणीं तूर्णं दारयंतीव भारत १५ तावुभौ विरथौ वीरौ कुरूणां कीर्तिवर्धनौ अपाक्रमेतां युद्धात्तु प्रेक्षमाणौ परस्परं १६
पुत्रस्तु तव संभ्रांतो विविंशो रथमारुहत् शतानीकोपि त्वरितः प्रतिविंध्यरथं गतः १७ सुतसोमं तु शकुनिर्विद्ध्वा तु निशितैः शरैः नाकंपयत सं
क्रुद्धो वार्योघ इव पर्वतं सुतसोमस्तु तं दृष्ट्वा पितुरत्यंतवैरिणं शरैरनेकसाहस्रैश्छादयामास भारत १९ तान्शरान्शकुनिस्तूर्णं चिच्छेदान्यैः
पतत्रिभिः लघ्वस्त्रश्चित्रयोधी च जितकाशी च संयुगे २० निवार्य समरे चापि शरांस्तान्निशितैः शरैः आजघान सुसंक्रुद्धः सुतसोमं त्रिभिः शरैः २१

एम० ५६

तस्याश्वान्केतनं सूतं तिलशो व्यधमच्छरैः श्यालस्तव महाराज ततउच्चुक्रु र्जनाः २२ हताश्वो विरथश्चैव छिन्नकेतुश्च मारिष धन्वी धनुर्वरं गृह्य
रथाद्भूमावतिष्ठत २३ व्यसृजन्सायकांश्चैव स्वर्णपुंखाञ्छिलाशितान् छादयामास समरे तव श्यालस्ततं रथं २४ शलभानामिव व्रातान्शरव्रा
तान्महारथः रथोपगान्समीक्ष्यैवं विव्यथे नैव सौबलः २५ प्रममाथ शरांस्तस्य शरव्रातैर्महायशाः तत्रात्यद्भुतं योधाश्च सिद्धाश्चापि दिविस्थिताः २६
सुतसोमस्य तत्कर्म दृष्ट्वाश्चर्यमद्भुतं रथस्थं शकुनिं यत्तं पदातिः समयोधयत् २७ तस्य तीक्ष्णैर्महावेगैर्भल्लैः संनतपर्वभिः व्यहनत्कार्मुकं रा
जन्तूणीरांश्चैव सर्वशः २८ स छिन्नधन्वा विरथः खड्गमुद्यम्य चानदत् वैडूर्योत्पलवर्णाभं हस्तिदन्तमयत्सरुं २९ भ्राम्यमाणं ततस्तं तु वि
मलं वरं खड्गं संकालदंडोपमं मेने सुतसोमस्य धीमतः ३० ३० ३० ३० ॥ ॥ ॥

क०
४७

मंडलानिभ्रांतमुद्भ्रांतमित्यादीन्मार्गान् अनुलोमविलोमभेदेनद्विगुः ३३ मंडलानांआवर्त्तनेअनुलोमविलोमाभ्यामे ३६ असमअसेः स्कंत्साः शोभंपुष्टेः ३७ ३८ ३९ ४० ४४

सोचरत्सहसाखड्गीमंडलानिसहस्रशःचतुर्दशमहाराजशिक्षाबलसमन्वितः ३१ भ्रांतमुद्भ्रांतमाविद्धमाप्लुतंविप्लुतंसृतं संपातंसमुदीर्णंचदर्शि
यामाससंयुगे ३२ सौबलस्तुततस्तस्यशरांश्छित्वैकपवीर्यवान तानापततएवाशुचिच्छेदपरमासिना ३३ ततः क्रुद्धोमहाराजसौबलःपुन
रेवच प्राहिणोत्सअसोमायशरानाशीविषोपमान ३४ चिच्छेदतांस्तुखड्गेनशिक्षयाचबलेनच दर्शयन्लाघवंयुद्धेतार्क्ष्यतुल्य
पराक्रमः ३५ तस्यसंचरतोराजन्मंडलावर्त्तनेतदा क्षुरप्रेणासुतीक्ष्णेनखड्गंचिच्छेदसुप्रभं ३६ सच्छिन्नः सहसाभूमौनिपपातमहान
सिः अर्द्धमस्यस्थितंहस्तेमुत्सरोस्तत्रभारत ३७ छिन्नमाज्ञायनिस्त्रिंशमवप्लुत्यपदानिषट् प्राविध्यततः सैषंस्तत्सोमोमहारथः
३८ सच्छित्वासगुणंचापंकर्णस्यमहात्मनः पपातधरणींतूर्णंस्वर्णवज्रभूषितं ३९ स्ततसोमस्ततोगच्छत्सुतनकीर्त्तेर्महारथं सौ
बलोपिधनुर्गृह्यघोरमन्यत्सुदुर्जयं ४१ अभ्ययात्पांडवानीकंनिघ्नन्शत्रुगणान्बहून तत्रनादोमहानासीत्पांडवानांविशांपते ४१ सौ
बलंसमभिहस्यविचरंतमभीतवत् नान्यनीकानीहसानिशस्त्रवंतिमहांतिच ४२ द्राव्यमाणान्यदृश्यन्तसौबलेनमहात्मना यथादै
त्यचमूःराजन्देवराजेनमर्दिता ४३ तथैवपांडवीसेनासौबलेयोव्यनाशयत ४४ इतिश्रीकर्णपर्वणिपंचविंशोध्यायः॥ ॥ ७

धृष्ट शरभोष्टपादः सिंहघातिपशुपक्षिशरीरेण सिंहवध्यात्मा १ २ ३ ४ ५ ११

२१

संजयउवाच धृष्टद्युम्नंकृपोराजन्वारयामाससंयुगे यथादृष्ट्वावनेसिंहंशरभोवारयेद्युधि १ निरुद्धःपार्षतस्तेनगौतमेनबलीयसा प
दात्पदंविचलितं नाशकत्तत्रभारत २ गौतमस्यरथंदृष्ट्वाधृष्टद्युम्नरथंप्रति वित्रेसुः सर्वभूतानिक्षयंप्राप्तंचमेनिरे ३ तत्रावोचन्वि
मनसोरथिनः सादिनस्तथा द्रोणस्यनिधनान्नूनंसंक्रुद्धोद्विपदांवरः ४ शारद्वतोमहातेजादिव्यास्त्रविदुदारधीः अपिस्वस्तिभवेदद्यधृ
ष्टद्युम्नस्यगौतमात ५ अपीयंवाहिनीकृत्स्नामुच्येतमहतोभयात अप्ययंब्राह्मणः सर्वान्ननोहन्यात्समागतान ६ यादृशंदृश्यतेरूपं
मंतकप्रतिमंभृशं गमिष्यत्यद्यपदवीं भारद्वाजस्यगौतमः ७ आचार्यःक्षिप्रहस्तश्चावतावकानांपरैः सह व्यश्रूयंतमहाराजतयोस्तत्र
समागमे ८ पार्षतश्चमहायुद्धेविमुखोघाभिलक्ष्यते इत्येवंविविधावाचस्तावकानांपरैः सह ९ व्यश्रूयंतमहाराजंस्तयोस्तत्रस
मागमे विनिश्वस्यततः क्रोधात्कृपः शारद्वतोनृप १० पार्षतंचादयामासनिश्चेष्टंसर्वमर्मसु सहन्यमानः समरेगौतमेनमहात्म
ना १० कर्तव्यंनस्मजानातिमोहेनमहताहतः तमब्रवीत्ततोयंताकच्चित्क्षेमंतुपार्षतः ११

२१

ईदृशं व्यसनं युद्धे नैतेदृष्टं मया क्वचित् दैवयोगाद्धि नैनाराणा नापतन्मर्मभेदिनः १३ प्रेषितान्द्विजमुख्येन मर्माण्युद्दिश्य सर्वतः यावन्त्यर्थे नत्र्योन
हीनं वेगमिवार्णवात् १४ अवध्यं ब्राह्मणं मत्वा येन नैव विक्रमो हतः धृष्टद्युम्नस्ततो राजञ्छनकैरब्रवीद्वचः १५ मुच्यते मम नाराचा गात्रस्वे
दश्च जायते वेपथुश्च शरीरे मे रोमहर्षश्च सारथे १६ वर्जयन्ब्राह्मणं युद्धे शनैर्याहि यतोऽर्जुनः अर्जुनं भीमसेनं वा समरे प्राप्य सारथे १७ क्षे
ममद्य भवेद्देवमेषा मे नैष्ठिकी मतिः ततः प्रायान्महाराज सारथिस्त्वरयन्हयान् १८ यतो भीमो महेष्वासो युयुधे तव सैनिकैः प्रद्रुतं च रथं दृष्ट्वा
धृष्टद्युम्नस्य मारिष १९ किरञ्छरशतान्येव गौतमोऽनुययौ तदा शंखं च पूरयामास मुहुर्मुहुररिंदमः २० पार्षतं त्रासयामास महेन्द्रो नमुचिं
यथा शिखण्डिनं तु समरे भीष्ममृत्युं दुरासदं २१ हार्दिक्यो वारयामास स्मयन्निव मुहुर्मुहुः शिखण्डी तु समासाद्य हार्दिक्यं महारथं २२ पं
चभिर्निशितैर्भल्लैर्जत्रुदेशे समाहनत् कृतवर्मा तु संक्रुद्धो भित्त्वा षष्ट्या पतत्रिभिः २३ धनुरेकेन चिच्छेद हसन्राजन्महारथः अथान्यद्धनुरादाय
द्रुपदस्यात्मजो बली २४ ॥ ॥ ॥ ॥

२५ वर्मणाः वर्मधाय्यभ्रश्यंत भ्रष्टाः वर्मनचिच्छिदुरित्यर्थः २८ ववामवांतवान् ३३ पार्षतं शिखंडिनं ३३ ३६

कम् १ ध २

तिष्ठतिष्ठेति संक्रुद्धो हार्दिक्यं प्रत्यभाषत ततोऽस्य नवतिं बाणान् रुक्मपुंखान्सुतेजनान् २५ प्रेषयामास राजेंद्र तेऽस्याभ्रश्यंत वर्मणः वि
तथांस्तान्समालक्ष्य पतितांश्च महीतले २६ क्षुरप्रेण सुतीक्ष्णेन कार्मुकं चिच्छिदे भृशं अथैनं छिन्नधन्वानं भग्नशृंगमिवर्षभं २७ अशीत्या
मार्गणैः क्रुद्धो बाह्वोरुरसि चार्पयत् कृतवर्मा ततः संक्रुद्धो मार्गणैः कृतविक्षतः २८ ववाम रुधिरं गात्रैः कुंभवक्त्रादिवोदकं रुधिरेणाप
रिक्लिन्नः कृतवर्मा तदा नृप २९ वर्षेणाक्लेदितो राजन्यथा गैरिकपर्वतः अथान्यद्धनुरादाय समार्गणगुणं प्रभुः ३० शिखंडिनं बाण
गणैः स्कंधदेशेऽभ्यताडयत् स्कंधदेशस्थितैर्बाणैः शिखंडी तु व्यराजत ३१ शाखाप्रशाखाविपुलः सुमहान्पादपो यथा तावन्योन्यंभृ
शं विध्वा रुधिरेण समुक्षितौ ३२ अन्योन्यशृंगाभिहतौ रेजतुर्वृषभाविव अन्योन्यस्य वधे यत्नं कुर्वाणौ तौ महारथौ ३३ रथाभ्यां चेरतु
स्तत्र मंडलानि सहस्रशः कृतवर्मा महाराज पार्षतं निशितैः शरैः ३४ रणे विव्याध सप्तत्या स्वर्णपुंखैः शिलाशितैः ततोऽस्य समरे
बाणं भोजः प्रहरतां वरः २५ जीवितांतकरं घोरं व्यसृजत्त्वरयान्वितः स तेनाभिहतो राजन्मूर्छामाशु समाविशत ३६ ॥ ७

श्० ३९ बहिर्वंशः श्वेता १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १०

ध्वजयष्टिं च सहसा शिरश्चैव कपस्मलात्ततः अपोवाह रणात्तूर्णं सारथी रथिनां वरं ३७ हार्दिक्यं समंततः सैनेः श्वसंततपुनः पुनः पराजिते
ततः शूरे द्रुपदस्यात्मजे प्रभो ३८ मद्रवत्यांस्त्वीसेनाव्यमानासमंततः इति कर्णपर्वणि संजय उवाच श्वेताश्वोथ महाराज व्यधम
त्तावकं बलं यथा वायुः समासाद्य तूलराशिं समंततः १ प्रत्युद्ययुस्त्रिगर्तास्तं शिबयः कौरवैः सह शाल्वाः संशप्तकाश्चैव नारायणा
बलं च तत २ सत्यसेनश्चंद्रदेवो मित्रदेवः [illegible] शत्रुंजयः सौश्रुतिश्चित्रसेनश्च मित्रवर्मा च भारत ३ त्रिगर्तराजः समरे भ्रातृभिः प
रिवारितः पुत्रैश्चैव महेष्वासैर्नानाशस्त्रविशारदैः ४ व्यसृजंतः शरव्रातान् किरंतोर्ज्जुनमाहवे अभ्यवर्त्तंत सहसा वार्योघा इव साग
रं ५ ते त्वर्जुनं समासाद्य योधाः शतसहस्रशः अगच्छन् विलयं सर्वे तार्क्ष्यं दृष्ट्वेव पन्नगाः ६ ते हन्यमानाः समरे नाजहुः पांडवं
रणे हन्यमाना महाराज शलभा इव पावकं ७ सत्यसेनस्त्रिभिर्बाणैर्विव्याध युधि पांडवं मित्रदेवस्त्रिषष्ट्या च चंद्रसेनस्तु सप्तभिः
८ मित्रवर्मा त्रिसप्तत्या सौश्रुतिश्चापि सप्तभिः शत्रुंजयस्तु विंशत्या सुशर्मा नवभिः शरैः ९ स विद्धो बहुभिः संख्ये प्रतिविव्याध
तान्नृपान् सौश्रुतिं सप्तभिर्विद्ध्वा सत्यसेनं त्रिभिः शरैः १० ॥ ॥ ॥ ॥

शत्रुंजं पंचविंशत्या चंडदेवं तथाष्टभिः मित्रदेवं शतेनैव श्रुतसेनं त्रिभिः शरैः ११ नवभिर्मित्रवर्माणं सुशर्माणं तथाष्टभिः शत्रुंजयं च राजानं हत्वानत्र
शिलाशितैः १२ सौश्रुतेः सशिरस्त्राणं शिरः कायादथाहरत् त्वरितश्चंडदेवं च शरैर्निन्ये यमक्षयं १३ तथेतरान्महाराज यतमानान्महारथान्
पंचभिः पंचभिर्बाणैरेकैकं समवारयत् १४ सत्यसेनस्तु संक्रुद्धस्तोमरं व्यसृजन्महत् समुद्दिश्य रणे कृष्णं सिंहनादं ननाद च १५ स निर्भिद्य भुजं
सव्यं माधवस्य महात्मनः अयस्मयो हेमदंडो जगाम धरणीं तदा १६ माधवस्य तु विद्धस्य तोमरेण महारणे प्रतोदः प्रापतद्धस्तादश्मयश्च विशां
पते १७ वासुदेवं विभिन्नांगं दृष्ट्वा पार्थो धनंजयः क्रोधमाहारयत्तीव्रं कृष्णं चेदमुवाच ह १८ प्रापयाश्वान्महाबाहो सत्यसेनं प्रति प्रभो यावदेनं शरैः
स्तीक्ष्णैर्नयामि यमसादनं १९ प्रतोदं गृह्य सोऽन्यं तु रश्मीनपि यथा पुरा वाहयामास तानश्वान्सत्यसेनरथं प्रति २० विष्वक्सेनं तु निर्भिन्नं दृष्ट्वा पार्थो
धनंजयः सत्यसेनं शरैस्तीक्ष्णैर्वारयित्वा महारथः २१ ततः सुनिशितैर्भल्लै राज्ञस्तस्य महच्छिरः कुंडलोपचितं कायाच्चकर्त पृतनांतरे २२

क० ५०

२३ २८ ध्वजादीनांशब्दोश्रूयतेजिष्णुनानृपः २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३३ ३

द्वि१ दु४३

तेनिकृत्तशिरसेवीरोमित्रवर्मोराणां पत वत्सदंतेनततोद्रोणसारथिंचाप्यमारिष २३ ततःशरशतैर्भूयः संसप्तकगणान्बली पातयामा
ससंक्रुद्धः शतशोथसहस्रशः २४ ततोरजतपुंखेनराजन्शीर्षंमहात्मनः मित्रसेनस्यचिच्छेदक्षुरप्रेणमहारथः २५ सुशर्माणंचसंक्रुद्धोजत्रु
देशेसमाहनत् ततःसंसप्तकाः सर्वेपरिवार्यधनंजयं २६ शस्त्रौघैर्मम् क्रुद्धानादयंतोदिशोदश अभ्यर्दितस्तुतैर्जिष्णुः शक्रतुल्यपरा
क्रमः २७ ऐंद्रमस्त्रममेयात्माप्रादुश्चक्रेमहारथः ततः शरसहस्राणिप्रादुरासन्विशांपते २८ ध्वजानांछिद्यमानानांकार्मुकाणांचमारिष
रथानांसपताकानांतूणीराणांयुगैःसह २९ अक्षाणामथचक्राणांयोक्त्राणांरश्मिभिःसह कूबराणांवरूथानांपृषत्कानांचसंयुगे ३०
अश्वानांपततांचापिप्रासानामृष्टिभिःसह गदानांपरिघानांचशक्तीनांतोमरपट्टिशैः ३१ शतघ्नीनांसचक्राणांभुजानामूरुभिःसह कंठ
सूत्रांगदानांचकेयूराणांचमारिष ३२ हाराणामथनिष्काणांतनुत्राणांचभारत छत्राणांव्यजनानांचशिरसांमुकुटैः सह ३३ अश्रू
यतमहाञ्शब्दस्तत्रतत्रविशांपते सकुंडलानिस्वक्षीणिपूर्णचंद्रनिभानिच ३४ ॥ ॥ ॥ ॥ ७

राम० ५०

३५ हत्पश्चवास्पतः छिंदतः स्वानुगाश्चवबृयास्वस्मिन्नष्टेत्सुवराः सीदंसेवंरथानांभंगहस्वाचक्राणिनश्यंतिचक्रभंगादितिश्रातंकादिवेतिपाठेचिंतयेवैस्पष्टार्थः ३८ सीदमानानियं

शिरांस्युर्व्यामदृश्यंत ताराजालमिवांबरे सव्यवीणि सवासांसिवदनेनोह्रितानिच ३५ शरीराणिव्यदृश्यंतनिहतानांमहीतले गं
धर्वनगराकारंघोरमायोधनंतदा ३६ निहतैराजपुत्रैश्चक्षत्रियैश्चमहाबलैः हस्तिभिः पतितैश्चैवतुरगैश्चाभवन्मही ३७ अगम्यरूपा
समरेविशीर्णैरिवपर्वतैः नासीच्चक्रपथस्तत्रपांडवस्यमहात्मनः ३८ निघ्नतः शात्रवानभल्लैर्हस्त्यश्वंचास्यतोमहत आतंकादिव
सीदंतिरथचक्राणिमारिष ३९ चरतस्तस्यसंग्रामेतस्मिंल्लोहितकर्दमे सीदमानानिचक्राणिसमूहुस्तुरगाभृशं ४० श्रमेणमह
तायुक्तामनोमारुतरंहसः वध्यमानंतुतत्सैन्यंपांडुपुत्रेणधन्विना ४१ प्रायशोविमुखंसर्वंनावतिष्ठतभारत तान्जित्वासमरे
जिष्णुः संसप्तकगणान्बहून ४२ विराजतत्तदापार्थोविधूमोग्निरिवज्वलन ४३ इतिकर्णपर्वणि संजयउवाच युधि
ष्ठिरंमहाराजविसृजंतंशरान्बहून स्वयंदुर्योधनोराजाप्रत्यगृह्णादभीतवत १ तमापतंतंसहसातवपुत्रंमहारथं धर्मराजो
द्रुतंविद्ध्वातिष्ठतिष्ठेतिचाब्रवीत २ सतुतंप्रतिविव्याधनवभिर्निशितैःशरैः सारथिंचास्यभल्लेनभृशंक्रुद्धोभ्यताडयत ३ ॥ ॥

कर्णपर्वनात ३९ ४३ सप्तविंशोध्यायः २७ ॥ ॥

क० ५१

ततोयुधिष्ठिरोराजन्त्वरमाणोवरान्शिलीमुखान् दुर्योधनायचिक्षेपत्रयोदशशिला शितान् ४ चतुर्भिश्चतुरोवाहांस्तस्य हत्वामहारथः पंच
मेनशिरः कायात्सारथेश्चसमाक्षिपत् ५ षष्ठेनतुध्वजंराज्ञः सप्तमेनतुकार्मुकं अष्टमेनतथाखड्गंपातयामासभूतले ६ पंचभिर्नृपतिंचा
पिधर्मराजोर्दयद्भृशं हताश्वात्तुरथात्तस्मादवप्लुत्यसुतस्तव ७ उत्तमंव्यसनंप्राप्तोभूमावेवावतिष्ठत तंतुकृच्छ्रगतंदृष्ट्वाकर्णद्रौणिकृपादयः
८ अभ्यवर्त्तंतसहसापरीप्संतोनराधिपं अथपांडुसुताः सर्वेपरिवार्ययुधिष्ठिरं ९ अन्वयुः समरेराजंस्ततोयुद्धमवर्त्तत ततस्तूर्यसहस्राणि
प्रावाद्यंतमहामृधे १० ततः किलकिलाशब्दाः प्रादुरासन्महीपते यत्राभ्यगच्छन्समरेपांचालाः कौरवैः सह ११ नरानरैः समाजग्मुर्वार
णावारणैः रथाश्चरथिभिः सार्धंहयाश्चहयसादिभिः १२ द्वंद्वान्यासन्महाराजप्रेक्षणीयानिसंयुगे वि धान्यप्रचिंत्यानिशस्त्रवंत्युत्तमा
निच १३ तेशूराः समरेसर्वेचित्रंलघुचसुष्ठुच अयुध्यंतमहावेगाः परस्परवधैषिणः १४ अन्योन्यंसमरेजघ्नुर्योधव्रतमनुष्ठिताः नहितेसमरं
चक्रुः पृष्ठतोवैकथंचन १५ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

राम० ५१

वि३

सद्रु ४१

२३ आभरणैश्चित्रवपुः अवगाढहत्यवंतः २४ निमित्तं जयहेतुं महांतो गजा येषां ते महागजाः गजारोहाः ज... हस्तिभिर्योधयामासुः ... परिणाम्य विनाम्य हस्तिनमि

८३

मुहूर्त्तमिव तद्युद्धमासीन्मधुरदर्शनं ततउन्मत्तवद्राजन्निर्मर्यादमवर्त्तत १६ रथी नागं समासाद्य दारयन्निशितैः शरैः प्रेषयामास
कालाय शरैः सन्नतपर्वभिः १७ नागा हयान्समासाद्य विक्षिपंतो बहून्रणे द्रावयामासुरत्युग्रं तत्र तत्र तदा नृप १८ हयारोहाश्च बह
वः परिवार्य हयोत्तमान् तलशब्दांश्च चक्रुः संपतंतस्ततस्ततः १९ धावमानांस्ततस्तांश्च द्रुमाणान्महागजान् पार्श्वतः पृष्ठत
श्चैव निजघ्नुर्हयसादिनः २० विद्राव्य च बहूनश्वान्नागा नागाज्जन्मदोत्कटाः विषाणैश्चापरे जघ्नुर्ममर्दुश्चापरे भृशं २१ साश्वारोहांश्च तुर
गान्विषाणैर्विभिदू रुषा अपरे चिक्षिपुर्वेगात्प्रगृह्यातिबलास्तदा २२ पादातैराहता नागा विवरेषु समंततः चक्रुरार्त्तस्वरं घोरं द
द्रुवुश्च दिशो दश २३ पदातीनां तु सहसा प्रद्रुतानां महाहवे उत्सृज्याभरणं तूर्णमवप्लुत्य रणाजिरे २४ निमित्तं मन्यमानास्तु परिग
म्य महागजाः जगृहुर्बिभिदुश्चैव चित्राण्याभरणानि च २५ तांस्तत्र प्रमुखे सक्तान्परिवार्य पदातयः हस्त्यारोहान्निजघ्नुस्ते महावे
गा बलोत्कटाः २६ अपरे हस्तिभिर्हस्तैः खं विक्षिप्ता महाहवे निपतंतो विषाणाग्रैर्भृशं विद्धाः सुशिक्षितैः २७ ॥ ॥

तिशेषः विभिदुश्च शरजालैश्च २५ २६ २७ । ॥

क०
५२

३० प्रतिमानेषु गजदंतांतरालेषु प्रासैः निगृहीताः कुंभेषु तोमरैः दंतवेष्टेषु शक्तिभिश्च निगृहीताः प्रतिमानंप्रतिच्छायागजदंतांतरालयोरितिमेदिनी ३२ ॥०॥०॥

अपरेसहसागत्यविषाणैरेवसूदिताः सेनांतरंसमासाद्यकेचिन्नैर्महागजैः २८ कुंभगात्रान्महाराजविक्षिप्यचरणैः पुनः अपरेश्व
जनानीवविभ्राम्यनिहतामृधे २९ परः सराश्वनागानामपरेषांविशांपते शरीराण्यतिविद्धानितत्रतत्ररणाजिरे ३० प्रतिमाने
षुकुंभेषुदंतवेष्टेषुचापरे निगृहीताभृशंनागाः प्रासतोमरशक्तिभिः ३१ निगृह्यचगजाः केचित्पार्श्व[illegible]र्भृशदारुणैः रथाश्व
सादिभिस्तत्रसंभिन्नाव्यपतं वि ३२ सहयाः सादिनस्तत्रतोमरेणमहामृधे भूमावमृद्नन्वेगेनसवर्मीणःपदातिनं ३३ तथासाव
रणान्कांश्चित्तत्रतत्रविशांपते रथान्नागाः समासाद्यपरिगृह्यचमारिष ३४ व्याक्षिपन्सहसातत्रघोररूपेभयानके नाराचैर्नि
हताश्चापिगजाः पेतुर्महाबलाः ३५ पर्वतस्येवशिखरंवज्ररुग्णंमहीतले योधायोधान्समासाद्यमुष्टिभिर्व्यहनन्युधि ३६ केशे
ष्वन्योन्यमाक्षिप्यविक्षिपुर्विभिदुश्चह उद्यम्यचभुजानन्येनिक्षिप्यचमहीतले ३७ पदावोरः समाक्रम्यस्फुरंतोपाहरंच्छिरः पत
तश्चापरेराजन्विजहाराऽसिनाशिरः जीवतश्चतथैवान्यः शस्त्रंकायेसमज्जयत् मुष्टियुद्धंमहच्चासीद्योधानांतत्रभारत ३९ ॥

स्ये ३

एम०
५२

४० ४१ ४२ ४३ ४८ ५० अष्टाविंशः अति १ ॥ ॥ ६

रत्नारे

तथाकेशग्रहश्चान्योबाहुयुद्धंचभैरवं समासक्तस्यचान्येनच्छविज्ञातस्तथापरः ४० जहारसमरेप्राणान्नानाशस्त्रैरनेकधासंसक्तेषुच
योधेषु वर्त्तमानेचसंकुले ४१ कवंधान्युत्थितान्निस्त्रुःशतशोथसहस्रशः शोणितैः सिच्यमानानिशस्त्राणिकवचानिच ४२ महा
रागानु निवस्त्राणिवचकाशिरे एवमेतन्महद्युद्धंदारुणंशस्त्रसंकुलं ४३ उन्मत्तगंगप्रतिमंशब्देनापूरयज्जगत नैवस्वेनपरोराजन्वि
ज्ञायंतेशरातुराः ४४ योद्धव्यमितियुध्यंतेराजानोजयगृद्धिनः स्वान्स्वेनघ्नुमहाराजपरांश्चैवसमागतान ४५ उभयोःसेनयोर्वीरैर्व्याकु
लेसमपद्यत रथैर्भग्नैर्महाराजवारणैश्चनिपातितैः ४६ हयैश्चपतितैस्तत्रनरैश्चविनिपातितैः अगम्यरूपापृथिवीक्षणेनसमपद्यत
४७ क्षणेनासीन्महीपालक्षतजौघप्रवर्त्तिनी पंचालानहनत्कर्णस्त्रिगर्त्तांश्चधनंजयः ४८ भीमसेनःकुरून्राजन्हस्त्य
नीकंचसर्वशः एवमेषक्षयोवृत्तःकुरुपांडवसेनयोः ४९ अपराह्णेगतेसूर्येकांक्षतांविपुलंयशः ५० इतिश्रीमहाभारतेकर्णपर्व
णि धृतराष्ट्रउवाच अतितीव्राणिदुःखानिदुःसहानिबहूनिच तवत्तोहंसंजयाश्रौषंपुत्राणांचैवसंक्षयं १ ॥ ॥ ॥

२ विरथः कृतस्तस्य कृतं तत्र युद्धे धर्मपुत्रः कथं तं विरथं चक्रे तस्मात्तं च नृपतिर्दुर्योधनः कथं त्रपुप्यत इति शेषः ३ ४ ५ ६ १० अपविध्य त्यक्त्वा १३

पथात्वं मे कथय मे यथा युद्धमवर्त्तत न संतिस्तत कौरव्या इति मे निश्चिता मतिः २ दुर्योधनस्तु विरथः कृतस्तत्र महात्मना धर्मपुत्रः कथं चक्रे तस्य वा नृपतिः कथं ३ अपराह्णे कथं युद्धमभवल्लोमहर्षणं तन्ममाचक्ष्व तत्त्वेन कुशलो ह्यसि संजय ४ संजय उवाच संसक्तेषु तेषु सैन्येषु वध्यमानेषु भागशः रथमन्यं समास्थाय पुत्रस्तव विशांपते ५ क्रोधेन महता युक्तः सविषो भुजगो यथा दुर्योधनः समालक्ष्य धर्मराजं युधिष्ठिरं ६ प्रोवाच सूतं त्वरितो याहि याहीति भारत तत्र मां प्रापय क्षिप्रं सारथे यत्र पाण्डवः ७ ध्रियमाणेन छत्रेण राजा राजन्तिसंशितः सस्तु तत्त्वोदितो राजा राजः स्यन्दनमुत्तमं ८ युधिष्ठिरस्याभिमुखं प्रेषयामास संयुगे ततो युधिष्ठिरः क्रुद्धः प्रभिन्न इव कुंजरः ९ सारथिं चोदयामास याहि यत्र सुयोधनः तौ समाजग्मतुर्वीरौ भ्रातरौ रथसत्तमौ १० समेत्य च महावीरौ संरब्धौ युद्धदुर्मदौ ववर्षतुर्महेष्वासौ शरैरन्योन्यमाहवे ११ ततो दुर्योधनो राजा धर्मशीलस्य मारिष शिलाशितेन भल्लेन धनुश्चिच्छेद संयुगे १२ तत्रामृष्यत संक्रुद्धो ह्यवमानं युधिष्ठिरः अपविध्य धनुश्छिन्नं क्रोधसंरक्तलोचनः १३ १३ ॥ ॥

१४ २३ सर्वपारसवीं निरस्कारविनाशे च पुंसि पारसवः प्रमानितिमेदिनी २५ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥७

अमर्मस्वसुकमारोप्य धर्मपुत्रस्स्मयन्निव दुर्योधनस्य चिच्छेद ध्वजं कार्मुकमेव च १४ अथान्यद्धनुरादाय पुत्रविव्याध च युधिष्ठिरं तावन्योन्यं सं
संक्रुद्धौ शरवर्षाण्यमुञ्चतां १५ सिंहाविव सुसंरब्धौ परस्परजिगीषया जघ्नतुस्तौ रणेन्योन्यं नर्दमानौ वृषाविव १६ अन्तरं मार्गमाणौ
चेरतुस्तौ महारथौ ततः पूर्णायतोत्सृष्टैः शरैस्तौ तु कृतव्रणौ १७ विरेजतुर्महाराज किंशुकाविव पुष्पितौ ततो राजन्विमुंचंतौ सिंह
नादान्मुहुर्मुहुः १८ तलयोश्च तथा शब्दान्धनुषश्च महाहवे शंखशब्दरवांश्चैव चक्रतुस्तौ नरेश्वरौ १९ अन्योन्यं तौ महाराज पीडयां
चक्रतुर्भृशं ततो युधिष्ठिरो राजा पुत्रं तव शरैस्त्रिभिः २० आजघानोरसि क्रुद्धो वज्रवेगैर्दुरासदैः प्रतिविव्याध तं तूर्णं तव पुत्रो महीपतिः २१
पंचभिर्निशितैर्बाणैः स्वर्णपुंखैः शिलाशितैः ततो दुर्योधनो राजा शक्तिं चिक्षेप भारत २२ सर्वपारशवीं तीक्ष्णां महोल्काप्रतिमां तदा ता
मापतन्तीं सहसा धर्मराजः शितैः शरैः २३ त्रिभिश्चिच्छेद सहसा तं च विव्याध पंचभिः निपपात ततः सा तु स्वर्णदण्डा महास्वना २४ निप
तन्ती महोल्केव व्यराजच्छिखिसंनिभा शक्तिं विनिहतां दृष्ट्वा पुत्रस्तव विशांपते २५

छि३

क० ५४

२६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३३ ३६ एकोनविंशः ततः २

नवभिर्निशितैस्तीक्ष्णैर्निर्जघानयुधिष्ठिरं सोतिविद्धोबलवताशत्रुणाशत्रुनाशनः २६ दुर्योधनंसमुद्दिश्यबाणंजग्राहसत्वरः समा
धत्तवृत्तंबाणंधनुर्मध्येमहाबलः २७ चिक्षेपचमहाराजततःक्रुद्धः पराक्रमी सतुबाणः समासाद्यतवपुत्रंमहारथं २८ सामोह
यतराजानंधरणींचजगामह ततोदुर्योधनः क्रुद्धोगदामुद्यम्यवेगितः २९ विधित्सुःकलहस्यान्तंधर्मराजमुपाद्रवत् तमुद्यतगदं
दृष्ट्वादण्डहस्तमिवान्तकं ३० धर्मराजोमहाशक्तिंप्राहिणोत्तवसूनवे दीप्यमानांमहावेगांमहोल्कांज्वलितामिव ३१ रथस्थ
ः सतयाविद्धोवर्मभित्त्वास्तनान्तरे भृशंसंविग्नहृदयः पपातचमुमोहच ३२ भीमस्तमाहचततः प्रतिज्ञामनुचिन्तयन् नायंवध्य
स्तवनृप[illegible]क्तः समवर्त्तत ३३ ततस्त्वरितमागम्यकृतवर्मातवात्मजम् प्रत्यपद्यतराजानंनिमग्नंव्यसनार्णवे ३४ गदामादा
यभीमोपिहेमपट्टपरिष्कृतां अभिदुद्राववेगेनकृतवर्माणमाहवे ३४ एवंतवसमभवद्युद्धंत्वदीयानांपरैःसह अपराह्णेमहाराजकाङ्क्ष
तांविजयंयुधि ३६ इतिश्रीमहाभारतेकर्णपर्वणि संजयउवाच ततःकर्णंपुरस्कृत्यत्वदीयायुद्धदुर्मदाः पुनरावृत्यसंग्रामंचक्रुर्दे
वासुरोपमं १ । ॥ ॥ ॥

राम० ५४

१८१

२ लवणजलः क्षारसमुद्रः ८ त्रिदशवरजोपमं विभुतुल्यं ९ ॥ ॥ ॥ ॥ राम

द्विरदनररथाश्वशंखशब्दैः परिहृषिताविविधैश्च शस्त्रपातैः द्विरदरथपदातिसादिसंघाः परिकुपिताभिमुखाः प्रजघ्निरे ते १ शित परस्वधखासिपट्टिशैरिषुभिरनेकविधैश्च समर्दिताः द्विरदरथहयामहाहवे वरपुरुषैः पुरुषाश्च वाहनैः ३ कमलदिनकरेंदुसंनिभैः सितद शनैः सुमुखाक्षिनासिकैः रुचिरमुकुटकुंडलैर्मही पुरुषशिरोभिरवास्तृता वभौ ४ परिघमुशलशक्तितोमरैर्नखरभुशुंडिगदाशतैर्हताः द्विरदनरहयाः सहस्रशो रुधिरनदीप्रवहास्तदाभवन् ५ प्रहतरथनराश्वकुंजरं प्रतिभयदर्शनमुल्वणाव्रणं तदहितहतमावभौ वलं पितृप तिराष्ट्रमिव प्रजाक्षये ६ अपतवनरदेवसैनिकास्तव चमूतासुरसन्नसंनिभाः अमितवलपुरःसरा रणे कुरुवृषभाः शिनिपुत्रमभ्यपुः ७ तदतिरुधिरभीममावभौ पुरुषवराश्वरथद्विपाकुलं लवणजलसमुद्धतस्वनं वलमसुरामरसैन्यसप्रभं ८ सुरपतिसमविक्रमस्ततस्त्रिदश वरावरजोपमं युधि दिनकरकिरणप्रभैः पृषत्कैरवितनयोऽभ्यहनच्छिनिप्रवीरं ९ ॥ ॥ ॥

पि२

तमपि सरथवाजिसारथिं शिनिवृषभो विविधैः शरैस्त्वरन् भुजगविषसमप्रभैररौ पुरुषवरं समवाकिरत्तदा १० शिनिवृषभशरप्रपीडितं तनवसहद्रोवसुषेणमम
पुः तं तमतिरथो रथर्षभं द्विरदरथाश्वपदातिभिः सह ११ तदुदधिनिभमाद्रवद्बलं त्वरिततरैः समभिद्रुतं परैः द्रुपदसुतमुखैस्तदाभवत्पुरुषरथाश्वगजक्षयो म
हान् १२ अथ पुरुषवरौ कृताह्निकौ भवमभिपूज्य यथाविधि प्रभुं अरिवधकृतनिश्चयौ द्रुतं तव बलमर्जुनकेशवौ सृतौ १३ जलदनिनदनिस्वनं रथं पवन
विधूतपताककेतनं सितहयमुपयांतमंतिकं कृतमनसो ददृशुस्तदारयः १४ अथ विस्फार्य गांडीवं रथे नृत्यन्निवार्जुनः शरसंबाधमकरोत्खं दिशः प्रदि
शस्तथा १५ रथान्विमानप्रतिमान्मज्जयन्सायुधध्वजान् ससारथींस्तदा वाणैरभ्राणीवानिलोऽवधीत् १६ गजानाजप्रपन्नांश्चैव जयेत्सायुधध्वजान्
सादिनोऽश्वांश्च पत्तींश्च शरैर्निन्ये यमक्षयं १७ तमंतकमिव क्रुद्धमनिवार्यं महारथं दुर्योधनोऽभ्ययादेको निघ्नन्बाणैरजिह्मगैः १८ तस्यार्जुनो धनुः सूतम
श्वान्केतुं च सायकैः हत्वा सप्तभिरेकेन छत्रं चिच्छेद पत्रिणा १९ ॥

नवभिश्चसमाधायपञ्चसन्नतपर्वणा घातितेन दुर्योधनोपेषुवरंतंद्रौणिःसप्तधाछिनत् २० ततोद्रौणेर्धनुश्छित्वाहत्वाचाश्वान्पाण्डवः कृपस्यापितदत्युग्रंधनु
श्चिच्छेदपाण्डवः २१ हार्दिक्यस्यधनुश्छित्वाध्वजंचाप्यस्यतदावधीत् दुःशासनस्येष्वसनंछित्वाराधेयमभ्ययात् २२ अथसात्यकिमुत्सृज्यत्वरन्कर्णोऽर्जुनं
त्रिभिः विध्वाविव्याधविंशत्याहृत्संपार्थपुनःपुनः २३ नग्लानिरासीत्कर्णस्यक्षिपतःसायकान्बहून् रणेविनिघ्नतःशत्रून्क्रुद्धस्येवशतक्रतोः २४ अ
थसात्यकिरागत्यकर्णंविध्वाशितैःशरैः नवत्यानवभिश्चोग्रैःशतेनपुनरार्पयत् २५ ततःप्रवीराःपार्थानांसर्वेकर्णमपीडयन् युधामन्युःशिखण्डीचद्रौ
पदेयाःप्रभद्रकाः २६ उत्तमौजायुयुत्सुश्चयमौपार्षतएवच चेदिकारूषमत्स्यानांकेकयानांचयद्बलं २७ चेकितानश्चबलवान्धर्मराजश्चसुव्रतः
एतेरथाश्वद्विरदैःपत्तिभिश्चोग्रविक्रमैः २८ परिवार्यरणेकर्णंनानाशस्त्रैरवाकिरन् भाषन्तोवाग्भिरुग्राभिःसर्वेकर्णवधेधृताः २९ तांशस्त्रवृष्टिंबहु
धाकर्णश्छित्वाशितैःशरैः अपोवाहास्त्रवीर्येणद्रुमंभङ्क्त्वेवमारुतः ३० रथिनःसमहामात्रान्राज्ञानश्वान्ससादिनः पत्तिव्रातांश्चसंक्रुद्धोनिघ्नन्कर्णोव्य
दृश्यत ३१ ॥ ॥ ॥ ॥

क० ५६

३२ निष्कैवल्यंनिश्चितंकैवल्यंनरराणांयस्मिन्ततन्त्रपा ३६ ३७ ३८ ४० ४१ ४२

तद्दध्यमानंपांडूनां बलंकर्णास्त्रतेजसा विशस्त्रपत्रदेहासमापन्नासीन्नराधिप ३२ अथकर्णास्त्रमस्त्रेणप्रतिहत्यार्ज्जुनःस्वयम्
दिशःखंचैवभूमिंचप्राच्छादयच्छरवृष्टिभिः ३३ मुसलानीवसंपेतुःपरिघाइवचेषवः शतघ्न्यइवचाप्यन्येवज्राण्युग्राणिचापरे ३४ तैर्वि
ध्यमानंतत्सैन्यंसपत्त्यश्वरथद्विपं निमीलिताक्षमत्यर्थंबभ्रामचननादच ३५ निष्कैवल्यंतदायुद्धंप्रापुरश्वनरद्विपाः हन्यमानाः
शरैरन्येतदाभीताःप्रदुद्रुवुः ३६ त्वदीयानांतदायुद्धेसंसक्तानांजयैषिणां गिरिमस्तंसमासाद्यप्रत्यपद्यतभानुमान् ३७ तमसाच
महाराजरजसाचविशेषतः नकिंचित्प्रत्यपश्यामशुभंवायदिवाशुभं ३८ तेत्रस्यंतोमहेष्वासारात्रियुद्धस्यभारत अपयानंततश्चक्रुः
सहिताःसर्वयोधिभिः ३९ कौरवेषुप्रयातेषुतदाराजन्दिनक्षये जयंसुमनसःप्राप्यपार्थाःस्वशिबिरंययुः ४० वादित्रशब्दैर्विविधैः
सिंहनादैःसगर्ज्जितैः परानुपहसंतश्चस्तुवंतश्चाच्युतार्ज्जुनौ ४१ कृतेवहारेतैर्वीरैःसैनिकाःसर्वसवते आशीर्वाचःपांडवेषुप्रायुंजं
ततेश्वराः ४२ ४२ ॥

राम० ५६

४३ त्रिंशः स्वेनच्छंदेन ह्रस्वया आततायिनः शस्त्रपाणेः १ भद्रांस्तु भद्रांश्च बलिभ्यः करदान् २ अरक्षत घोषयात्रायां भरतान् दुर्योधनादीन् ४ ते च समदीयान् निं-
घाः ते शब्दसाम्यात् साह्वाकात्र पमिदं तत्पादुर्योधनेनापि निनिंदुः अपि तत विस्ततः ताहृशं शत्रुं प्राप्य रव्यातिं गतः इत्यर्थः ५ हताः ताडिताः प्रहताः छिन्नावयवाः विध्वस्ताः

ततः स्वैरविहारे च प्रहृष्टास्तत्र पांडवाः निशायां शिबिरं गत्वा न्यवसंस्ते नरेश्वराः ४३ ततो रक्षःपिशाचाश्च श्वापदाश्चैव संघशः जग्मुरायोधनं घोरं रुद्रस्याक्रीडसंनिभं ४४ इति कर्णपर्वणि प्रथमो युद्धदिवसः धृतराष्ट्र उवाच स्वेनच्छंदेन नः सर्वानवधीद्व्यक्तमर्जुनः न ह्यस्य समरे मुच्येदंतकोप्याततायिनः १ पार्थश्चैकोहरद्भद्रामेकश्चाग्निमतर्पयत् एकश्चेमां महीं जित्वा चक्रे बलिभृतो नृपान् २ एको निवातकवचानहन् दिव्यकार्मुकः एकः किरातरूपेण स्थितं शर्वमयोधयत् ३ एको ह्यरक्षद्भरतानेको भवमतोषयत् तेनैकेन जिताः सर्वे महीपाला उग्रतेजसो ४ नैते निंद्याः प्रशस्यास्ते यत्ते चक्रुर्ब्रवीहि तत् ततो दुर्योधनः सूत पश्चात्किमकरोत्तदा ५ संजय उवाच हतप्रहतविध्वस्ता विवर्मायुधवाहनाः दीनस्वरा दूयमाना मानिनः शत्रुनिर्जिताः ६ शिबिरस्थाः पुनर्मंत्रं मंत्रयंति स्म कौरवाः भग्नदंष्ट्रा हतविषाः पादाक्रांता इवोरगाः ७ तानब्रवीत्ततः कर्णः क्रुद्धः सर्प इव श्वसन् करं करेण निष्पीड्य प्रेक्षमाणस्तवात्मजं ८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

वाहनेभ्योधः पातिताः ६ ७ ८ ॥ ॥ राम राम ॥ ॥ ॥

९ सहसास्त्रकस्मात् ११ मेनेस्थितेनेतिशेषः १२ प्रतीपकर्त्तारंशत्रूणांछेत्तारं प्रवीरंप्रकृष्टंवीरं १४ आत्मपिकेषुप्राणसंकटेषु १६ अथप

यत्नोदृढश्चदक्षोधृतिमानर्जुनःसदा संबोधयतिचाप्येनंयथाकालमधोक्षजः ९ सहसास्त्रविसर्गेणावधंतेनाधवंचिताः स्वैरस्तहं
तस्मसंकल्पंसर्वेहंतामहीपते १० एवमुक्तस्तथेत्युक्त्वासोत्तजस्तेनयोत्स्यमान् तेतुतातानपाः सर्वेस्वानिवेश्मानिभेजिरे ११ सुखेनोषि
तास्तांरजनीं हृष्टायुद्धायनिर्ययुः तेपश्यन्विहितंव्यूहंधर्मराजेनदुर्जयं १२ प्रयत्नात्कुरुमुख्येनबृहस्पत्युशनोमते अथप्रतीपकर्त्ता
रंप्रवीरंपरवीरहा १३ सस्मारवृषभस्कंधंकर्णंदुर्योधनस्तदा पुरंदरसमंयुद्धेमरुद्गणसमंबले १४ कार्त्तवीर्यसमंवीर्येकर्णंराज्ञोग
मन्मनः सर्वेषांचैवसैन्यानांकर्णमेवागमन्मनः १५ सूतपुत्रंमहेष्वासंबंधुमात्ययिकेष्विव धृतराष्ट्रउवाच ततोदुर्योधनःसूतपश्चात्किम
करोत्तदा यदागमन्मनोमंदाःकर्णंवैकर्त्तनंप्रति १६ अपश्यन्तराधेयंशीतार्त्ताइवभास्करं कृतेवहारेसैन्यानांप्रवृत्तेचरणेपुनः १७ क
थंवैकर्त्तनःकर्णस्तत्रायुध्यतसंजय कथंचपांडवाःसर्वेयुयुधुस्तत्रसूतजं १८ कर्णोह्येकोमहाबाहुर्हन्यात्पार्थान्ससंजयान् कर्णस्य
भुजयोर्वीर्यंशक्रविष्णुसमंमुधि १९ ॥

ना २

मन्नः कर्णाभ्यमेणानन्दः भाविनाशानवधानात् २० निद्राविपाकः २५ कर्णश्चनीतिमानिजितिमन्यतइतिपूर्वैर्गणान्वयः २६ स्त्रीमध्यमिवगाहंते सेनांनन्दंतीत्यर्थः
२८ निमित्तानिघृतादीनिधर्मिष्ठानीतिसोपालंभंविरुद्धानीत्यर्थः २९ कार्यंराज्यलाभारव्यंदूरप्राप्तंअन्यंनदुर्लभंयंनयतः विज्ञानं पिन्वपाप्राप्तविचारणापुक्तापुक्त

तस्यशस्त्राणिघोराणिविक्रमस्यमहात्मनः कर्णमाश्रित्यसंग्रामेमन्तोदुर्योधनोनृपः २० दुर्योधनंततोदृष्ट्वापांडवेनभृशार्दितं पराक्रांतान्पां
डुसुतान्दृष्ट्वाचापिमहारथः २१ कर्णमाश्रित्यसंग्रामेमंदोदुर्योधनःपुनः जेतुमुत्सहतेपार्थान्सपुत्रान्सहकेशवान् २२ अहोवतमहद्दुःखंयत्रपां
डुसुतान्रणे नातरद्भसः कर्णोदैवंनूनंपरायणं २३ अहोद्यूतस्यनिष्ठेयंघोरासंप्रतिवर्त्तते अहोतीव्राणिदुःखानिदुर्योधनकृतान्यहं २४ सोढ्वा
घोराणिबहुशः शल्यभूतानिसंजय सोवलंचतदातातनीतिमानितिमन्यते २५ कर्णश्चरभसोनित्यंराजातंचाप्यनुव्रतः यदेवंवर्त्तमानेषुमहायुद्धेषु
संजय २६ अश्रौषंनिहतान्पुत्रान्नित्यमेवचनिर्जितान् नपांडवानांसमरेकश्चिदस्तिनिवारकः २७ स्त्रीमध्यमिवगाहंतेदैवंतुवलवत्तरं संजय
उवाच राजन्पूर्वंनिमित्तानिधर्मिष्ठानिविचिंतय २८ अतिक्रांतंहियत्कार्यंपश्चाच्चिंतयतेनरः तच्चास्यनभवेत्कार्यंचिंतयाचविनश्यति २९ तदिदं
तवकार्यंतुदूरप्राप्तंविजानतः नकृतंयत्त्वयापूर्वंप्राप्ताप्राप्तविचारणा ३० ॥

परीक्षणानकृतमित्यन्वयः ३० ॥ ॥ ॥ राम ॥ ॥ ॥ ॥

क० ५८

३७ शक्रशक्तीतिस्पष्टम् अर्जुनवधे सामर्थ्याभावं द्योतयति ३८ श्रेयस्करं आत्मन आत्मकरं ३९ वीर्यसमानमितिशेषः कार्यस्य कर्तव्यस्य परकीयस्य भेदे विनाशे ला

उक्तोसिवहुशोराजन्मायुध्यस्वेतिपांडवैः गृह्णीषेनचतन्मोहाद्वचनंचविशांपते ३१ त्वयापापानिघोराणिसमाचीर्णानिपांडुषु त्वत्कृतेवर्त्ततेघोरः पार्थिवानांजनक्षयः ३२ तत्विदानीमतिक्रांतंमाशुचोभरतर्षभ यथासर्वंयथावृत्तंघोरंवैशसमच्युत ३३ प्रभातापोरजन्यांतकर्णोराजानमभ्ययात् समेत्यचमहावाहुर्दुर्योधनमथाव्रवीत् ३४ कर्णउवाच अद्यराजन्समेष्यामिपांडवेनयशस्विना विहनिष्यामितंवीरंसवामांनिहनिष्यति ३५ वहुत्वान्ममकार्याणांतथापार्थस्यभारत नाभूत्समागमोराजन्ममचैवार्जुनस्यच ३६ इदंतुमेयथाप्रज्ञंशृणुवाक्यंविशांपते अनिहत्यरणेपार्थंनाहमेष्यामिभारत ३७ हतप्रवीरेसैन्येस्मिन्मयिचावस्थितेयुधि अभियास्यतिमांपार्थःशक्रशक्तिविनाकृतं ३८ ततःश्रेयस्करंयच्चत्तन्निवोधजनेश्वर आयुधानांचमेवीर्येदिव्यानामर्जुनस्यच ३९ कार्यस्यमहतोभेदेलाघवेदूरपातने सौष्ठवेचास्त्रपातेनसव्यसाचीनमत्समः ४० प्राणेशौर्येथविज्ञानेविक्रमेचापिभारत निमित्तज्ञानयोगेचसव्यसाचीनमत्समः ४१ ॥ ॥ ॥

घवेशैघ्र्येसौष्ठवेकौशलेप्राणेशारीरवले शौर्येमानसवलेविज्ञानेअस्त्रशिक्षायांविक्रमेफलोपधानेस्वार्णांनिमित्तज्ञानयोगेलक्ष्यसंवंधावधारणे ४१ ॥

गम० ५७

महामात्रं श्रेष्ठं विजयाख्यं नाम प्रसिद्धं ४२ सिद्धिर्मोक्षः आत्मवतो जितचित्तस्य ५० ५१ ५२ ५३ ॥

सु२

सर्वायुधमहामात्रं विजयं नाम तद्धनुः इन्द्रार्थं प्रियकामेन निर्मितं विश्वकर्मणा ४२ येन दैत्यगणान्राजन्जितवान्वै शतक्रतुः
यस्य घोषेण दैत्यानां व्यामुह्यन्त दिशो दश ४३ तद्भार्गवाय प्रायच्छच्छक्रः परमसंमतं तद्दिव्यं भार्गवोऽस्माकमददद्धनुरुत्तमं ४४ तेन
योत्स्ये महाबाहुमर्ज्जुनं जयतां वरं यथेन्द्रः समरे सर्वान्दैतेयान्वै समागतान् ४५ धनुर्घोरं रामदत्तं गांडीवात्तद्विशिष्यते त्रिःसप्तकृ
त्वः पृथिवी धनुषा येन निर्ज्जिता ४६ धनुषो ह्यस्य कर्माणि दिव्यानि प्राह भार्गवः तद्रामो ह्यददन्मह्यं येन योत्स्यामि पाण्डवं
४७ अद्य दुर्योधनाहं त्वां नंदयिष्ये सबांधवं निहत्य समरे वीरमर्ज्जुनं जयतां वरं ४८ सपर्वतवनद्वीपा हतद्विट् ससागरा पुत्र
पौत्रप्रतिष्ठा ते भविष्यत्यद्य पार्थिव ४९ नाशक्यं विद्यते मेद्य त्वत्प्रियार्थं विशेषतः सम्यग्धर्मानुरक्तस्य सिद्धिरात्मवतो यथा
५० न हि मां समरे सोढुं स शक्तोऽग्निं तरुर्यथा अवश्यं तु मया वाच्यं येन हीनोऽस्मि फाल्गुनात् ५१ ज्या तस्य धनुषो दिव्या तथाक्ष
य्ये महेषुधी सारथिस्तस्य गोविंदो मम तादृङ् न विद्यते ५२ तस्य दिव्यं धनुः श्रेष्ठं गांडीवमजितं युधि विजयं च महद्दिव्यं ममापि
धनुरुत्तमं ५३

क० ५९

शल्यः कृष्णतुल्यः वा गाशकटवङ्कुलनया वा गाणानामक्षयत्वं ज्ञेयं एवं वद्कश्चेत्वेन दिव्याश्वजयस्याघाह अयमित्यादिना ६३ भवेयं भवेयं भवेदिति पाठः ॥

तत्राहमधिकः पार्थाद्धनुषा तेन पार्थिव येन चाप्यधिको वीरः पाण्डवस्तं निबोध मे ५४ रश्मिग्राहश्च दाशार्हः सर्वलोकनमस्कृतः
अग्निदत्तश्च वै दिव्यो रथः काञ्चनभूषणः ५५ अच्छेद्यः सर्वतो वीर वाजिनश्च मनोजवाः ध्वजश्च दिव्यो द्युतिमान्वानरो विस्म
यंकरः ५६ कृष्णश्च स्रष्टा जगतो रथं तमभिरक्षति एभिर्द्रव्यैरहं हीनो योद्धुमिच्छामि पाण्डवं ५७ अयं तु सदृशः शौरेः शल्यः समि
तिशोभनः सारथ्यं यदि मे कुर्याद्ध्रुवस्ते विजयो भवेत् ५८ तस्य मे सारथिः शल्यो भवत्वसुकरः परैः नाराचान्गार्ध्रपत्रांश्च श
कटानि वहन्तु मे ५९ रथाश्च मुख्या राजेन्द्र युक्ता वाजिभिरुत्तमैः आयान्तु पश्चात्सततं मामेव भरतर्षभ ६० एवमभ्यधिकः पा
र्थाद्भविष्यामि गुणैरहं शल्योप्यभ्यधिकः कृष्णादर्जुनादपि चाप्यहं ६१ यथाश्वहृदयं वेद दाशार्हः परवीरहा तथा शल्यो
विजानीते हयज्ञानं महारथः ६२ बाहुवीर्ये समो नास्ति मद्रराजस्य कश्चन तथास्त्रैर्मत्समो नास्ति कश्चिदेव धनुर्धरः ६३ तथा
शल्यसमो नास्ति हयज्ञाने हि कश्चन सोयमभ्यधिकः कृष्णाद्भविष्यति रथो मम ६४ एवं कृते रथस्थोहं गुणैरभ्यधिकोर्जुना
त् भवेयं युधि जयेयं च फाल्गुनं कुरुसत्तम ६५ ॥ ॥

राम० ५९

प्रमादिकः ६७ ६५ ६४

समनुघातुंनशक्ष्यंतिदेवाअपिसवासवाः एतत्कृतेमहाराजत्वयेच्छामिपरंतप ६६ त्रिपततिमेषकामेमेनिमावः कालोत्यगादयं
एवंकृतेकृतंसहांसर्वकामैर्भविष्यति ६७ ततोद्रक्ष्यसिसंग्रामेयत्करिष्यामिभारत सर्वथापांडवान्संख्येविजेष्येवैसमागता
न् ६८ नहिमेसमरेशक्ताः समनुघातुंसुरासुराः किमुपांडुसुताराजन्संगेमानुषयोनयः ६९ संजयउवाच एवमुक्तस्तवसुतः
कर्णेनाहवशोभिना संपूज्यसंप्रहृष्टात्माततोराधेयमब्रवीत् ७० दुर्योधनउवाच एवमेतत्करिष्यामियथात्वंकर्णमन्यसे
सोपासंगारथाःसाश्वाःस्वनुयास्यंतिसंयुगे ७१ नाराचानार्धपत्रांश्चशकटानिवहंतुते अनुयास्यामकर्णत्वांवयंसर्वेचपा
र्थिवाः ७२ संजयउवाच । एवमुक्त्वामहाराजतवपुत्रःप्रतापवान् अभिगम्याब्रवीद्राजामद्रराजमिदंवचः ७३ इतिक
र्णपर्वणि संजयउवाच पुत्रस्तवमहाराजमद्रराजंमहारथं विनयेनोपसंगम्यप्रणयाद्वाक्यमब्रवीत् १ सत्यव्रतमहाभाग
द्विषतांतापवर्धन मद्रेश्वररणेशूरपरसैन्यभयंकर २ श्रुतवानसिकर्णस्यब्रुवतोवदतांवर यथानृपतिसिंहानांमध्येत्वांवर
येस्वयं ३ तत्त्वामप्रतिवीर्याद्यशत्रुपक्षक्षयावह मद्रेश्वरप्रयाचेहंशिरसाविनयेनच ४ तस्मात्पार्थविनाशार्थंहितार्थंमम
चैवहि सारथ्यंरथिनांश्रेष्ठप्रणयात्कर्तुमर्हसि ५ त्वयियंतरिराधेयोविद्विषोविजेष्यते अभिषूणांहिकर्तासग्रहीतान्योन
विद्यते ६ ॥ से १

क०
६०

सारथ्यं रथिनां श्रेष्ठ प्रणयात्कर्तुमर्हसि ५ त्वयि यन्तरि राधेयो विद्विषो मे विजेष्यते अभीषूणां हि कर्णस्य ग्रहीतान्यो न हृपपरश्मीनां ६ ७ ८ ९ १६

अतो हि त्वां महाभाग वासु ० देवसमं युधि यथा हि सर्वथा कर्णस्य यथा ब्रह्मा महेश्वरं ७ यथा च सर्वथापत्सु वार्ष्णेयः पाति पाण्डवं तथा मद्रेश्वराद्य त्वं राधेयं प्रतिपालय ८ भीष्मो द्रोणः कृपः कर्णो भवान्भोजश्च वीर्यवान् शकुनिः सौबलो द्रौणिरहमेव च नो बलं ९ एवमेष कृतो भागो नवधा पृथिवीपते न च भागोऽत्र भीष्मस्य द्रोणस्य च महात्मनः १० ताभ्यामतीत्य तौ भागौ निहता मम शत्रवः वृद्धौ हि तौ महेष्वासौ छलेन निहतौ युधि ११ कृत्वा न सुकरं कर्म गतौ स्वर्गमितो नघ तथान्ये पुरुषव्याघ्राः परैर्विनिहता युधि १२ अस्मदीयाश्च बहवः स्वर्गायोपगता रणे त्यक्त्वा प्राणान्यथाशक्ति चेष्टां कृत्वा च पुष्कलां १३ तदिदं हतभूयिष्ठं बलं मम नराधिप पूर्वमप्यल्पकैः पार्थैर्हतं किमुत साम्प्रतं १४ बलवन्तो महात्मानः कौन्तेयाः सत्यविक्रमाः बलं शेषं न हन्युर्मे यथा तत्कुरु पार्थिव १५ हतवीरमिदं सैन्यं पाण्डवैः समरे विभो कर्णो ह्येको महाबाहुरस्मत्प्रियहिते रतः १६ ॥ ॥ ॥

॥ ॥ गाम०
६०

श्रीगणपतये नमः श्रीकृष्णाय नमः ॥ ॐ ॥ ॐ

१७ १८ १९ २० २७ आतुआयतां २८ २९

भवांश्च पुरुषव्याघ्रसर्वलोकमहारथः शल्यकर्णार्जुनेनाद्ययोद्धुमिच्छतिसंयुगे १७ तस्मिन्नजय्याविपुलामद्राजननराधिप
तस्याभीषुग्रहवरोनान्योस्तिभुविकश्चन पार्थस्यसमरेकृष्णोयथाभीषुग्रहोवरः तथात्वमपिकर्णस्यरथेभीषुग्रहोभव १९ तेनयुक्तो
रणेपार्थोरक्ष्यमाणश्चपार्थिव यानिकर्माणिकुरुतेप्रत्यक्षाणितथैवतत २० पूर्वंनःसमरेह्येवमवधीदर्जुनोरिपून इदानींविक्रमोह्यस्य
कृष्णेनसहितस्यच २१ कृष्णेनसहितःपार्थोधार्तराष्ट्रीमहाचमू अहन्यहनिमद्रेशद्रावयन्दृश्यतेयुधि २२ भागोवशिष्टःकर्णस्यतवचैव
महाद्युते तंभागंसहकर्णेनयुगपन्नाशयाद्यहि २३ अरुणेनयथासार्द्धंतमःसूर्योव्यपोहति तथाकर्णेनसहितोजहिपार्थंमहाहवे
२४ उद्यन्तौचयथासूर्यौबालसूर्यसमप्रभौ कर्णशल्यौरणेदृष्ट्वाविद्रवंतुमहारथाः २५ सूर्यारुणौयथादृष्ट्वातमोनश्यतिमारिष तथान
श्यन्तुकौन्तेयाःसपांचालाःससृंजयाः २६ रथिनांप्रवरःकर्णोयन्तॄणांप्रवरोभवान संयोगोयुवयोर्लोकेनाभून्नचभविष्यति २७ यथासर्वास्व
स्थासुवार्ष्णेयःपातिपांडवं तथाभवान्परित्रातुकर्णंवैकर्त्तनंरणे २८ त्वयासारथिनाह्येषअप्रधृष्योभविष्यति देवतानामपिरणेसशक्राणां
महीपते किंपुनःपांडवेयानांमाविशंकीर्वचोमम २९

३० विस्रब्धंनिःशंकंयथासारथ्या ३५ निधायनल्कृतममयमानमितिशेषः प्रवर्त्तेतनमंतुमितिशेषः ४० अधुरिनीचकर्मणि ४१

संजयउवाच दुर्योधनवचः श्रुत्वाशल्यः क्रोधसमन्वितः त्रिशिखांभ्रुकुटींकृत्वाधुन्वन्हस्तौपुनःपुनः ३० क्रोधरक्तेमहानेत्रेपरिवृत्यमहाभुजः कुलैश्वर्यश्रुतबलैर्दृप्तः शल्योऽब्रवीदिदं ३१ शल्यउवाच अवमन्यसिगांधारेध्रुवंचपरिशंकसे यन्मांब्रवीषिविस्रब्धंसारथ्यंक्रियतामिति ३२ अस्मत्तोऽभ्यधिकंकर्णंमन्यमानःप्रशंससि नचाहंयुधिराधेयंगणयेतुल्यमात्मनः ३३ आदिश्यतामभ्यधिकोममांशः पृथिवीपते तमहंसमरेजित्वागमिष्यामियथागतं ३४ अथवाप्येकएवाहंयोत्स्यामिकुरुनंदन पश्यवीर्यंममाद्यत्वंसंग्रामेदहतोरिपून ३५ नचाभिकामान्कौरव्यनिधायहृदयेपुमान अस्मद्विधःप्रवर्त्तेतमामात्वमभिशंकिथाः युधिचाप्यवमानोमेनकर्तव्यःकथंचन प ३६ श्यपीनौममभुजौवज्रसंहननोपमौ ३७ धनुःपश्यचमेचित्रंशरांश्चाशीविषोपमान् रथंपश्यचमेक्लृप्तंसदश्वैर्वातवेगितैः ३८ ग दांचपश्यगांधारेहेमपट्टविभूषितां दारयेयंमहींकृद्धोविकिरेयंचपर्वतान ३९ शोषयेयंसमुद्रांश्चतेजसास्वेनपार्थिव तन्मामेवंवि धंराजन्समर्थमरिनिग्रहे ४० कस्माद्युनंक्षिसारथ्येनीचस्याधिरथेर्नृप नमामधुरिराजेंद्रनियोक्तुंत्वमिहार्हसि ४१ ॥ ॥

पापीयसःन्नीचयोनेःप्रेष्यत्वंदासत्वं कर्त्तुमितिशेषः ४१ वशेत्वाज्ञायां अधरोत्तरंनीचोच्चयोर्विपरीतद्दरांतंमहत्मायं ४३

नहिपापीयसःश्रेयान्भूत्वाप्रेष्यत्वमुत्सहे योह्युपगतंप्रीत्यागरीयांसंवशेस्थितं ४२ वशेपापीयसोधत्तेतत्पापमधरोत्तरं ब्रह्मणाब्राह्मणाःसृष्टामुखात्क्षत्रंचबाहुतः ४३ ऊरुभ्यामसृजद्वैश्यान्शूद्रान्पद्भ्यामितिश्रुतिः तेभ्योवर्णविशेषाश्चप्रतिलोमानुलोमजाः ४४ अथान्योन्यसंयोगाच्चातुर्वर्ण्यस्यभारत गोप्तारःसंग्रहीतारोदातारःक्षत्रियाःस्मृताः ४५ याजनाध्यापनैर्विप्राविशुद्धैश्चप्रतिग्रहैः लोकस्यानुग्रहार्थायस्थापिताब्राह्मणाभुवि ४६ कृषिश्चपाशुपाल्यंचविशांदानंचधर्मतः ब्रह्मक्षत्रविशांशूद्राविहिताःपरिचारकाः ४७ ब्रह्मक्षत्रस्यविहिताःसूतावैपरिचारकाः नक्षत्रियोवैसूतानांशृणुयाद्वचनंकथंचन ४८ अहंमूर्धाभिषिक्तोहिराजर्षिकुलजोनृप महारथःसमाख्यातःसेव्यःस्तुत्यश्चबंदिनां ४९ सोहमेतादृशोभूत्वानेहारिबलसूदन सूतपुत्रस्यसंग्रामेसारथ्यंकर्तुमुत्सहे ५० अवमानमहंप्राप्यनयोत्स्यामिकथंचन आपृच्छेत्वाद्यगांधारेगमिष्यामिगृहायवै ५१ संजयउवाच एवमुक्त्वामहाराजशल्यःसमितिशोभनः उत्थायप्रययौतूर्णंराजमध्यादमर्षितः ५२ प्रणयाद्बहुमानाच्चतंनिगृह्यसुतस्तव अब्रवीन्मधुरंवाक्यंसाम्नासर्वार्थसाधकं ५३ ॥ ॥ ॥

क० ६२

५४ ऋतमितिऋतमेवऋयनंऋाम्रयोयेषांतेऋतायनाः तेषांगोत्रापत्यमार्त्तायनिस्त्वं ५६ मद्रेश्वरोऽस्म्यहमस्मीत्यादेशात्त्वाद्विशेषेण तद्गुणानिशल्यत्वंसूच्यते ६२

यथाशल्यविजानीषेएवमेतन्नसंशयः अभिप्रायस्तुमेकश्चित्तन्निबोधजनेश्वर ५४ नकर्णोऽभ्यधिकस्त्वत्तोनशंकेत्वांचपार्थिव नहिमद्रे
श्वरोराजाकुर्याद्यदनृतंभवेत ५५ ऋतमेवहिपूर्वास्तेवदंतिपुरुषोत्तमाः तस्मादार्त्तायनिःप्रोक्तोभवानितिमतिर्मम ५६ शल्यभूतस्तुश
त्रूणांयस्मात्त्वंयुधिमानदः तस्माच्छल्योहितेनामकथ्यतेपृथिवीतले ५७ यदेतद्व्याहृतंपूर्वंभवताभूरिदक्षिण तदेवकुरुधर्मज्ञम
दर्थंयद्यदुच्यसे ५८ नचत्वत्तोहिराधेयोनचाहमपिवीर्यवान् वृणेऽहंत्वांहयाग्र्याणांयंतारमिहसंयुगे ५९ मन्येचाभ्यधिकंशल्य
गुणैःकर्णंधनंजयात् भवंतंवासुदेवाच्चलोकोयमितिमन्यते ६० कर्णोह्यभ्यधिकःपार्थादस्त्रैरेवनरर्षभ भवानभ्यधिकःकृष्णादश्व
ज्ञानेबलेतथा ६१ यथाश्वहृदयंवेदवासुदेवोमहामनाः द्विगुणंत्वंतथावेत्सिमद्रराजेश्वरात्मज ६२ शल्यउवाच यन्मांब्रवीषिगांधा
रेमध्येसैन्यस्यकौरव विशिष्टंदेवकीपुत्रात्प्रीतिमानस्म्यहंत्वयि ६३ एषसारथ्यमातिष्ठेराधेयस्ययशस्विनः युध्यतःपांडवाग्र्येणयथात्वं
वीरमन्यसे ६४ समयश्चहिमेवीरकश्चिद्वैकर्त्तनंप्रति उत्सृजेयंयथाश्रद्धमहंवाचोस्यसंनिधौ ६५ ॥ ॥

५१ राम० ६१

वाचं उत्सृजेयंतेनाः अनेनक्षंतव्याइतिभावः ६३ ६४ ६५ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

द्वात्रिंशः भूयः १ पितुः पुरतः महांमनः ३ नामकामयः तारकासुरस्य आत्मयोरिगवत्सरामवहेतुर्यत्रसततथा ४ दमेनवोहेंद्रियजये नतपसाचित्त

संजयउवाच तथेतिराजन्पुत्रस्तेसहकर्णेनभारत अब्रवीन्मद्रराजस्यमतंभरतसत्तम ६६ इतिश्रीकर्णपर्वणि दुर्योधनउवाच भूयएव तु मद्रेशयत्तेवक्ष्यामितच्छृणु यथापुरावृत्तमिदंयुद्धेदेवासुरेविभो १ यदुक्तवान्पितुर्मह्यंमार्कंडेयोमहानृषिः तदशेषेणब्रुवतोममराजर्षिसत्तम २ निबोधमनसाचात्रनतेकार्याविचारणा देवानामसुराणांचपरस्परजिगीषया ३ बभूवप्रथमोराजन्संग्रामस्तारकामयः निर्जिताश्चतदादैत्यादैवतैरितिनःश्रुतं ४ निर्जितेषुचदैत्येषुतारकस्यसुतास्त्रयः ताराक्षःकमलाक्षश्चविद्युन्मालीचपार्थिव ५ तपउग्रंसमास्थायनियमेपरमेस्थिताः तपसाकर्षयामासुर्देहान्स्वान्शत्रुतापन ६ दमेनतपसाचैवनियमेनसमाधिना तेषांपितामहःप्रीतोवरदःप्रददौवरं ७ अवध्यत्वंचतेराजन्सर्वभूतस्यसर्वदा सहितावरयामासुःसर्वलोकपितामहं ८ तानब्रवीत्तदादेवोलोकानांप्रभुरीश्वरः नास्तिसर्वामरत्वंवैनिवर्तध्वमितोसुराः ९ अन्यंवरंवृणीध्वंवैयादृशंसंप्ररोचते ततस्तेसहिताराजन्संप्रधार्यासकृद्बहु १०

सैकाग्र्येण नियमेनशौचादिना समाधिना अ[illegible]ध्यानेन ५ ६ ७ ८ ९ १० ॥ ॥ ॥

स्पु१

११ चक्रस्थं त्र्या स्नावशं यथेष्टसंचारीत्यर्थः चक्रेस्मिमित्य न्तरतीयमितिपाठः प्रामादिकः १९ २० २२

छ१४

सर्वलोकेश्वरं वाक्यं प्रणामेदमथाब्रुवन् अस्माकं त्वं वरं देव संप्रयच्छ पितामह ११ वयं पुराणि त्रीण्येव समास्थाय महीमिमां विचरिष्या
मलोकेस्मिंस्त्वत्प्रसादपुरस्कृताः १२ ततो वर्षसहस्रे तु समेष्यामः परस्परं एकीभावं गमिष्यंति पुराण्येतानि चानघ १३ समागतानि चैतानि
यो हन्याद्भगवंस्तदा एकेषुणा देववरः सनो मृत्युर्भविष्यति १४ एवमस्त्विति तान्देवः प्रत्युक्त्वा प्राविशद्दिवं ते तु लब्धवराः प्री
ताः संप्रधार्य परस्परं १५ पुरत्रयविसृ[illegible]र्थं मयं वव्रुर्महासुरं विश्वकर्माणमजरं दैत्यदानवपूजितं १६ ततो मयः स्वतपसा चक्रे धी
मान्पुराणि च त्रीणि कांचनमेकं वै रौप्यं कार्ष्णायसं तथा १७ कांचनं दिवि तत्रासीदंतरिक्षे च राजतं आयसं चाभवद्भौमं चक्रस्थं पृथिवी
पते १८ एकैकं योजनशतं विस्तारायामतः समं गृहाट्टालकसंयुक्तं बृहत्प्राकारतोरणं १९ गृहप्रवरसंबाधमसंबाधमहापथं प्रासा
दैर्विविधैश्चापि द्वारैश्चैवोपशोभितं २० पुरेषु चाभवन्राजन्राजानो वै पृथक्पृथक् कांचनं तारकाक्षस्य चित्रमासीन्महात्म
नः २१ राजतं कमलाक्षस्य विद्युन्मालिन आयसं त्रयस्ते दैत्यराजानस्त्रींल्लोकानस्त्रतेजसा २२ ॥ ॥

स्पृ।

श्राक्रमतै स्तुचुम्बकश्च नामप्रजापतिः तेषां दानवमुख्यानां प्रपुतान्यर्बुदानि च २३ कोधश्चाप्रतिवीराणां समाजग्मुस्ततस्ततः मा
सासिनः सुतसाश्च सुरैर्विनिकृताः पुरा महद्दैत्यवपमिच्छेनस्त्रिपुरं दुर्गमाश्रिताः सर्वेषां च पुनस्तेषां सर्वेषां गवहोमयः २५ तमाश्रित्य हि
ते सर्वे वज्रपैतोकुतोभयाः योहियन्मनसाकामं दध्यौ त्रिपुरसंश्रयं २६ तस्मै कामेनमयस्तं तं विदधे मायया तदा तारकाक्षसुतो वीरोह
रिर्नाम महाबलः २७ तपस्तेपे परमकं येनातुष्यत्पितामहः संतुष्टमब्रवीदेहं वापीभवतु नः पुरे २८ शस्त्रैर्विनिहता यत्र क्षिप्तास्सुवि
लवत्तराः स तु लब्ध्वावरं वीरस्तारकाक्षसुतो हरिः २९ ससृजे तत्र वापीं तां मृतानां जीवनीं प्रभो येनरूपेणा दैत्यास्तु येन वेषेण चै
वह ३० मृतास्तस्यां परिक्षिप्तास्ता दृशेनैव जज्ञिवान् तां प्राप्य ते पुनस्तांस्तांल्लोकान्सर्वान्ववाधिरे ३१ महता तपसा सिद्धाः सुराणां
भयवर्द्धनाः नैतेषामभवद्राजन्क्षयो युद्धे कदाचन ३२ ततस्ते लोभमोहाभ्यामभिभूता विचेतसः निर्ह्रीकाः संस्थिताः सर्वस्थापि
ताः समलूलुपन् ३३ विद्राव्य सगणान्देवांस्तत्र तत्र तदा तदा विचेरुः स्वेन कामेन वरदानेन दर्पिताः ३४ ॥ ॥

नृ१

क०
६४

३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ आदित्यादेवाः ४५ ४६ ॥ ॥ ॥

देवोद्यानानिसर्वाणिप्रियाणिचदिवौकसां ऋषीणामाश्रमान्पुण्यान्रम्यान्जनपदांस्तथा ३५ ध्वनाशयंतमपीडांदानवा
दुष्टचारिणः पीड्यमानेषुलोकेषु ततःशक्रोमरुद्वृतः ३६ पुराण्यायोधयांचक्रेवज्रपातैः समंततः नाशकत्तान्यभेद्यानिय
दाभेत्तुंपुरंदरः ३७ पुराणिवरदत्तानिधात्रातेननराधिप तदाभीतःसुरपतिर्मुक्त्वातानिपुराण्यथ ३८ तैरेवविबुधैःसार्द्धंपि
तामहमरिंदम जगामाथप्रतत्तस्मात्तुविप्रकारांस्तेरैः ३९ तेतत्त्वंसर्वमाख्यायशिरोभिःसंप्रणम्यच वधोपायमपृच्छंतभग
वंतंपितामहं ४० श्रुत्वातद्भगवान्देवोदेवानिदमुवाचह ममापिसोपराध्नोतियोयुष्माकमसौम्यकृत ४१ असुराहिदुरात्मा
नःसर्वएवसुरद्विषः अपराध्यंतिसततंयेयुष्मान्पीडयंत्युत ४२ अहंहितुल्यःसर्वेषांभूतानांनात्रसंशयः अधार्मिकास्तुहं
तव्याइतिमेव्रतमाहितं ४३ एकेषुणाविभेद्यानितानिदुर्गाणिनान्यथा नचस्थाणुमृतेशक्तोभेत्तुमेकेषुणापुरः ४४ तेयूयं
स्थाणुमीशानंजिष्णुमक्लिष्टकारिणं योद्धारंवृणुतादित्याःसतान्हंतासुरेतरान् ४५ इतितस्यवचःश्रुत्वादेवाःशक्रपुरोगमाः
ब्रह्माणमग्रतःकृत्वावृषांकंशरणंययुः ४६

राम०
६४

उग्राभिः रक्षोघ्नीभिः आप्तव्या प्रं आत्मना अनौपाधिकेन ४८ आत्मनः मनसः योगं सर्ववृत्तिनिरोधं सांख्यं सम्यक्ख्यापनं आत्मनो ऽज्ञवर्गात्पृथग्
हणं आत्मनः वशे आशायां ५० भगवन्तं षड्विधैश्वर्यवन्तं एकमपि तं तं यथायथोपासत इति श्रुतेः येषां भावनं शिवविष्णुरुद्रादिविषयानानारूपं

ततो नियममास्थाय प्रणतो ब्रह्म शाश्वतं ऋषिभिः सह धर्मज्ञ तामवं सर्वात्मनागताः ४७ तुष्टुवुर्वाग्भिरुग्राभिर्भयेषभपदं नृप
सर्वात्मानं महात्मानं येनाप्तं सर्वमात्मना ४८ तयोर्विशेषैर्विविधैर्योगयोवेद चात्मनः यः सांख्यमात्मनो वेत्ति यस्य चात्मा वशे सदा
४९ ततो ददृशुरीशानं तेजोराशिमुमापतिं अनन्यसदृशं लोके भगवन्तमकल्मषं ५० एकं च भगवन्तं ते नानारूपमकल्पयन्
आत्मनः प्रतिरूपाणि रूपाण्यथ महात्मनि ५१ परस्परस्य चापश्यन्सर्वे परमविस्मिताः सर्वभूतमयं देव [illegible] नमजं जगतः पतिं
५२ देवा ब्रह्मर्षयश्चैव शिरोभिर्धरणीं गताः तान्स्वस्तिवादेनाभ्यर्च्य समुत्थाप्य च शंकरः ५३ ब्रूत ब्रूतेति भगवान्स्मयमानो ऽभ्यभाष
त त्र्यंबकेणानुज्ञातास्ततस्ते स्वस्थचेतसः ५४ नमो नमो नमस्ते ऽस्तु प्रभो इत्यब्रुवन्वचः नमो देवाधिदेवाय धन्विने व
नमालिने ५५ प्रजापतिमखघ्नाय प्रजापतिभिरीड्यसे नमस्तुताय स्तुत्याय स्तूयमानाय प्रभवे ५६ ॥ ॥ ॥

पृ॰४

ती१

अकल्पयन् आत्मनः चित्तस्य प्रतिरूपाणि संकल्पानुस[illegible]राणि प्रतिबिंबवापरस्परं न्वित इश्वरस्वरूपे सर्वे आत्मानं परांश्चापश्यन्निति सार्ध
श्लोक ५५ ईड्यते ईड्यमानाय ५६

मर

क्रथनायहिंस्त्रायमजस्त्वद्द्रष्टैः कोमेःप्रयस्त्वेतुयपगछत्त ६३ त्रयस्त्रिंशःपिरः अत्येयइतिछेदः १ वधेनिमि ४

विलोहितायरुद्रायनीलग्रीवायशूलिने अमोघायमृगाक्षायक्षमायक्रथनायच ५७ अर्हायचैवमुद्राययक्षयायक्रथनायच
दुर्वारणायकाध्यायब्रह्मणेब्रह्मचारिणे ५८ ईशानायाप्रमेयायनियंत्रेचर्मवाससे तपोरतायपिंगायव्रतिनेकृत्तिवाससे ५९
कुमारपित्रेत्र्यक्षायप्रवरायुधयोधिने प्रपन्नार्तिविनाशायब्रह्मद्विट्संघघातिने ६० वनस्पतीनांपतयेनराणांपतयेनमः ग
वांचपतयेनित्यंयज्ञानांपतयेनमः ६१ नमोस्तुतेससैन्यायत्र्यंबकायामितौजसे मनोवाक्कर्मभिर्देवत्वांप्रपन्नान्भजस्वनः
ततःप्रसन्नोभगवान्स्वागतेनाभिनंद्यच प्रोवाचव्येतुवस्त्रासोब्रूतकिंकरवाणिवः ६३ इतिकर्णपर्वणि दुर्योधनउवाच पितृदेवर्षि
संघेभ्योभयेदत्तेमहात्मना सत्कृत्यशंकरंप्राहब्रह्मालोकहितंवचः १ तवातिसर्गाद्देवेशप्राजापत्यमिदंपदं मयाधितिष्ठतादत्तो
दानवेभ्योमहान्वरः २ तानतिक्रांतमर्यादान्नान्यःसंहर्तुमर्हति त्वामृतेभूतभव्येशत्वंह्येषांप्रत्यरिर्वधे ३ सत्वंदेवप्रपन्नानांयाचतांदिवौ
कसां कुरुप्रसादंदेवेशदानवान्जहिशंकर ४ ॥

एधतत्र्ववर्धततेप्रमिद्वावपंशरणंगताः त्वामितिशेषः ५ संहत्यास्थ्रकीभूताः पूर्व ७ तेषांतेजोस्मितेजस्तोद्विगुणंदृष्टमेवेत्यर्थः ११ अर्द्धतेजसः १३ म

त्वत्प्रसादाज्जगत्सर्वमसुखमेधतमानद शरणापन्नंस्त्वंहिलोकेशतेवयंपशरणंगताः ५ स्कंधारागुरुवाच हंतव्याः शत्रवःसर्वेयुष्माकमितिमे मतिः नत्वेकउत्सहेहंतुंबलस्थांहिसुरद्विषः ६ तेयूयंसहिताःसर्वेमदीयेनार्द्धतेजसा जयध्वंयुधितानशत्रून्संयत्ताहिमहाबलाः ७ देवाऊचुः अस्मत्तेजोबलंयावत्तावद्द्विगुणमाहवे तेषामितिहसामोदृष्टतेजोबलाहिते ८ श्रीभगवानुवाच वध्यास्तेसर्वतःपापायुष्माकमपराधिनः ममतेजोबलार्द्धेनसर्वान्निघ्नतशात्रवान् ९ देवाऊचुः विभर्तुंभवतोर्द्धंतनशक्ष्यामोमहेश्वर सर्वेषांनोबलार्द्धेनत्वमेवजहिशात्रवान् १० श्रीभगवानुवाच यदिशक्तिर्नवःकाचिद्विभर्तुंमामकंबलं अहमेतान्हनिष्यामियुष्मत्तेजोर्द्धबृंहितः ११ ततस्तथेतिदेवेशस्तैरुक्तोराजसत्तम अर्द्धमादायसर्वेषांतेजसाभ्यधिकोभवत् १२ सतुदेवोबलेनासीत्सर्वेभ्योबलवत्तरः महादेवइतिख्यातस्ततःप्रभृतिशंकरः १३ ततोब्रवीन्महादेवोधनुर्बाणधरोह्यहं हनिष्यामिरथेनाजौतान्नृपून्वोदिवौकसः १४ तेयूयंमेरथंचैवधनुर्बाणंतथैवच पश्यध्वंयावदद्यैतान्पातयामिमहीतले १५ ॥ ॥

हत्वासर्वानितिशापिनाबलेनदीप्यतिप्रकाशतेइतिमहादेवः १४ १५ ॥ ॥ ॥ ॥

मूर्त्तीः तेजोमात्राः समाधाय एकीकृत्य १६ विहितं अपूर्वं रूपितं पर्याप्तमेव विश्वकर्मणा कृतं १७ अंगं अंगाकारं वटिकापुंकेकांडं भल्लः शल्यः कुड्मलस्तस्या
अग्रभागस्तस्मिंस्तीक्ष्णाभागः सोमः शल्यो विसृजेज्जनमिति स्मृतः १९ अक्षस्य चक्राधारदंडः जंघा अक्षाधारकाष्ठं महानदी गंगा ईषा युगाक्षसंधानत्रिवेणुमय
काष्ठं युगः धुर्ययोजनदंडः २० कूबरः युगंधरः २१ अपस्कारं पश्चात्काष्ठं भुजगोत्तमः शेषः अधिष्ठाने चक्रे चक्राधारौ अधिष्ठानं पुरे चक्रे प्रभावे व्याम

देवा ऊचुः मूर्तीः सर्वाः समाधाय त्रैलोक्यस्य ततस्ततः रथं ते कल्पयिष्यामो देवेश्वरस्य वर्चसं १६ ते पे वबुध्वा विहितं विश्वकर्मकृतं शुभं ततो
विबुधशार्दूलास्तं रथं समकल्पयन् १७ विसृष्टं सोमं कुन्ताग्रं चतसृषु समकल्पयन् अंगमग्निर्विभूवासभल्लः सोमो विशांपते १८ कुड्मल
स्त्वाभवद्विष्णुस्तस्मिंस्त्रिपुवरे तदा रथं च वसुधां देवीं विशालपुरमालिनीं १९ सपर्वतवनद्वीपां चक्रुर्भूतधरां तदा मंदरः पर्वतस्त्वासं
जंघा तस्य महानदी २० दिशश्च प्रदिशश्चैव परिवारो रथस्य तु ईषा नक्षत्रवंशश्च युगः कृतयुगोऽभवत् २१ कूबरश्च रथस्यासीद्वा
सुकिर्भुजगोत्तमः अपस्कारमधिष्ठाने हिमवान्विंध्य पर्वतः उदयास्तावधिष्ठाने गिरी चक्रुः सुरोत्तमाः २२ समुद्रमक्षमसृजन्दान
वालयमुत्तमं सप्तर्षिमंडलं चैव रथस्यासीत्परिष्कारः २३ ॥ ॥

नेमि चेति मेदिनी २२ अक्षं बंधनपाशसमुदायः समुद्रः जलमयत्वेन चिक्कणत्वात् परिष्कारं चक्ररक्षादि सिंधुर्यमुनाख्या नदीति सप्तभिस्त्रिवेणुस्था
नीयाभिः सहितमाकाशं धुरं धूर्गः उपस्कारः वेधादिसामग्री २३

रु१ नूर

अनुकर्षो यावंधस्थितस्तदाकलस्तंभे रथगुप्तिः २५ धर्मादयस्त्रिवेंत्सदृशं वंधुरं रथतल्पं २६ पूर्वहिमवद्विंध्यपर्वतौ चक्रौ तेनोक्तौ अत्र सूर्यचंद्रौ चक्रौ ते
न दृष्टावतस्तु स्वकीय रथ इति गम्यते अतः समुद्रौ पक्षोत्तरौ इति कजुरेवार्थः पूर्वः पक्षः पूर्वाङ्गं रात्रिः अपरः पक्षो परो अहः २८ यां हित्वा यपु

गंगा सरस्वती सिंधुर्धुरमाकाशमेव च उपस्करो रथस्यासन्नापः सर्वाश्च निम्नगाः २४ अहोरात्राः कलाश्चैव काष्ठाश्च ऋतवस्तथा अनु
कर्षं ग्रहा दीप्ता वरूथं चापि तारकाः २५ धर्मार्थकामसंयुक्तं त्रिवेणुं दारुबंधनं ओषधीर्वीरुधश्चैव घंटाः पुष्पफलोपगाः २६ सूर्या
चंद्रमसौ कृत्वा चक्रे रथवरोत्तमे पक्षौ पूर्वापरौ तत्र कृते रात्र्यहनी शुभे २७ दश नागपतीनीषां धृतराष्ट्रमुखांस्तदा योक्त्राणि च
क्रुर्नागांश्च निःश्वसंतो महोरगान् २८ द्यां युगं युगचर्माणि संवर्तकवलाहकान् कालपृष्ठं च नहुषं कर्कोटकधनंजयौ २९ ॥
इतरे चाभवन्नागा हयानां वालबंधनाः दिशश्च प्रदिशश्चैव रश्मयो रथवाजिनां ३० संध्यां धृतिं च मेधां च स्थितिं संनतिमेव च ग्रह
नक्षत्रताराभिश्चर्म चित्रं नभस्तलं ३१ सुरांबुप्रेतवित्तानां पतीन्लोकेश्वरान्हयान् सिनीवालीमनुमतिं कुहूं राकां च सुव्रतां ३२ ॥

गं वंचनुस्वक्रलादयस्य संवर्तकलाहकान् युगचर्माणि यु[illegible] षयुगयोरंतरस्थानिकशिपूनि २९ वालबंधनाः अश्वकेशबंधनाः ३० नभस्त
ले चर्म रथस्यावाहमावरणं तच्च संध्यादिभिर्ग्रहादिभिश्च चित्रं ३१ सिनीवाली पूर्वामावास्या अनुमतिः पूर्वपौर्णमासी कुहूः उत्तरामावास्या रा[illegible]उत्तरा [illegible]णिमा

गेस्व२ का१ पो१

कं० ८८

न्१

रोहकान्सिनीवाल्याधिष्ठान्हन्मित्रादीं कंटकान्त्राकीलकान्धर्मीदपत्तत्रकंटकेषुरश्मयः ३३ मनः अधिष्ठानेरथाधारमः मनोमयोरथइत्यर्थः

योऽकारिणा चक्रुर्विहानां रोहकांस्तत्र कंटकान् धर्मः सत्यं तपो यस्य विहितास्तत्र रश्मयः अधिष्ठानं मनस्तस्यासीत्परिरण्या सरस्वती नानावर्णा
स्वचित्रास्तु पताकाः पवनेरिताः ३४ विद्युदिंद्रधनुर्नद्धं रथं दीप्तं प्रदीपयन् वषट्कारः प्रतोदोऽभूद्गायत्री शीर्षबंधना ३५ यो यज्ञे विहि
तः पूर्वमीशानस्य महात्मनः संवत्सरो धनुस्तद्वै सावित्री ज्या महास्वना ३६ दिव्यं च वर्म विहितं महार्हं रत्नभूषितं अभेद्यं विरज
स्कं वै कालचक्रबहिष्कृतं ३७ ध्वजयष्टिरभून्मेरुः श्रीमान्कनकपर्वतः पताकाश्चाभवन्मेघास्तडिद्भिः समलंकृताः ३८ रेजुरु
ध्वर्युमध्यस्था ज्वलंत इव पावकाः क्लृप्तं तं तु रथं दृष्ट्वा विस्मिता देवताभवन् ३९ सर्वलोकस्य तेजांसि दृष्ट्वैकस्थानि मारिष
युक्तं निवेदयामासुर्देवास्तस्मै महात्मने ४० एवं तस्मिन्महाराजकल्पिते रथसत्तमे देवैर्मनुजशार्दूल द्विषतामभिमर्दने ॥
४१ स्वान्यायुधानि मुख्यानि न्यदधाच्छंकरो रथे ध्वजयष्टिं वियत्कृत्वा स्थापयामास गोवृषं ४२ ब्रह्मदंडः कालदंडो रुद्रदंड
स्तथा ज्वरः परिस्कंदा रथस्यासन्सर्वतो दिशमुद्यताः ४३ ॥

परिरण्या प्रचारमार्गः सरस्वती वाग्देवी मनःकल्पितः शब्दमात्रशरीरइत्यर्थः ३८ अध्वरगान् विज्ञानमध्ये स्थिताः पावकाः धिष्ण्यगाः ४१ गोवृषंध्व

ग्रम० ८७

४४ छायां सर्वाङ्गां सावित्री शब्दब्रह्मस्वरूपत्वादात्मनस्तुल्यां ४८ धनुर्ज्या कालरात्रिस्तु पाशस्याः संस्पर्शं न वि[illegible] नसेहिरे ते सुराः ५० तिग्ममन्युं तीक्ष्णा

अथर्वाङ्गिरसावास्तां चक्ररक्षौ महात्मनः ऋग्वेदः सामवेदश्च पुराणं च पुरःसराः ४४ इतिहासयजुर्वेदौ पृष्ठरक्षौ बभूवतुः दि
व्या वाचश्च विद्याश्च पारिपार्श्वचराः स्थिताः ४५ स्तोत्राद्यश्च राजेन्द्र वषट्कारस्तथैव च ओंकारश्च मुखे राजन्नतिशोभाकरो भव
त् ४६ विचित्रमृतुभिः षड्भिः कृत्वा संवत्सरं धनुः छायामेवात्मनश्चक्रे धनुर्ज्यामक्षयां रणे ४७ कालो हि भगवान्रुद्रस्तस्य सं
वत्सरो धनुः तस्माद्रौद्री कालरात्रिर्ज्या कृता धनुषोऽजरा ४८ इषुश्चाप्यभवद्विष्णुर्ज्वलनः सोम एव च अग्नीषोमौ जगत्कृ
त्स्नं वैष्णवं चोच्यते जगत् ४९ विष्णुश्चात्मा भगवतो भवस्यामिततेजसः तस्माद्धनुर्ज्यासंस्पर्शं न विषेहुर्हरस्य ते ५० त
स्मिन्शरे तिग्ममन्युर्मुमोचासह्यमीश्वरः भृग्वङ्गिरोमन्युभवं क्रोधाग्निमतिदुःसहं ५१ स नीललोहितो धूम्रः कृत्तिवासा भयं
करः आदित्यायुतसंकाशस्तेजोज्वालावृतो ज्वलन् ५२ दुश्च्यावश्च्यावनो जेता हन्ता ब्रह्मद्विषां हरः नित्यं त्राता च हन्ता च धर्माधर्मा
श्रितान्नरान् ५३ प्रमाथिभिर्भीमबलैर्भीमरूपैर्मनोजवैः विभाति भगवान्स्थाणुस्तैरेवात्मगुणैर्वृतः ५४ ॥

संकल्पं ५१ अभयमिति छिद्रं संधितर्षः ५३ तैः रथादिभिस्तैः आत्मगुणैः आत्मनो भोक्तुर्गुणात्मकैस्तैर्भीमैरैः ५४ ॥ ॥ ॥

वाणमादापस्थितंतंदृष्ट्वादेवास्तस्मात्कुलेजपावहंस्वसनंकल्पपांचक्रिरेइत्यन्वयः ५५ ५८ ६० ६६

तस्यांगानिसमाश्रित्यस्थितंविश्वमिदंजगत् जंगमाजंगमंराजन्मुमुभेदुतदर्शनं ५५ दृष्ट्वात्तंरथंयुक्तंकवचीसशरासनी वाणमादा
पतंदिव्यंसोमविष्णुग्निसंभवं ५६ तस्यराजंस्तदादेवाः कल्पपांचक्रिरेप्रभो पुराणगंधवहंराजन्श्वसनंदेवसत्तमं ५७ तमास्थायमं
हादेवस्त्रासयन्दैवतान्यपि आरुरोहतदायत्तः कंपयन्निवमेदिनी ५८ तमारुरुक्षुंदेवेशंतुष्टुवुः परमर्षयः गंधर्वादेवसंघाश्च
तथैवाप्सरसांगणाः ५९ सशोभमानोवरदःखड्गीवाणीशरासनी हसन्निवाब्रवीद्देवान्सारथिःकोभविष्यति ६० तमब्रुवन्दे
व[illegible]गणायंभवान्संनियोक्ष्यते सभवि[illegible]तिदेवेशसारथिस्तेनसंशयः ६१ तानब्रवीत्पुनर्देवोमत्तःश्रेष्ठतरोहियः तंसा
रथिंकुरुध्वंमेस्वयंसंचिंत्यमाचिरं ६२ एतच्छ्रुत्वाततोदेवावाक्यमुक्तंमहात्मना गत्वापितामहंदेवाःप्रसाद्यदंवचोब्रुवन् ६३
यथात्वत्कथितंदेवत्रिदशारिविनिग्रहे तथाचवकृतमस्माभिःप्रसन्नोनोवृषध्वजः ६४ रथश्चविहितोस्माभिर्विचित्रायुधसंह
तः सारथिंचनजानीमःकस्यात्रस्मिन्नवधोत्तमे ६५ तस्माद्विधीयतांकश्चित्सारथिर्देवसत्तम सफलंतांगिरंदेवकर्त्तुमर्हसितो

बभ॰ विभो ६६ ॥ ॥

स एवमस्मास्विहि पुराभगवन्नुक्तवानसि हितंकर्त्तास्मिभवतामितिनत्कर्त्तुमर्हसि ६७ सदेवपुङ्गवोरपसन्नमेनोनोदुराधरोद्रावणा शात्रवा
णां पिनाकपाणिर्विहितोत्रपोद्वाविभीषयन्दानवानुद्यतोसी ६८ तत्पवेवदास्वतुरोहयाग्मधरास चैलाचरेणामहात्मनः नक्षत्रवं
शानुगतोवरूपीहरोपोद्वासारथिनीमिलक्ष्मः ६९ तत्रसारथिरेष्व्यः सर्वेर्गतोर्विशेषवान तत्रातिष्टारथोदेवहयायोद्वातेप्यवच ७०
कवचानिसशास्त्राणिकार्मुकंचपितामह त्वामृतेसारथिंतत्रनान्यंपश्यामहेवयं ७१ त्वंहिसर्वगुणोपेतोदेवतेभ्योधिकःप्रभो सरथंत
रसात्वसंयच्छपरमान्हयान ७२ जयायत्रिदिवेशानांवधायत्रिदशद्विषां इतितेशिरसागत्वात्रिलोकेशंपितामहं ७३ देवाः
प्रसादयामासुः सारथ्यायेतिनःश्रुतं पितामहउवाच नात्रकिंचिन्मृषावाक्यंयदुक्तंत्रिदिवौकसः ७४ संयच्छामिहयानेषयुध्यतोवैक
पर्दिनः ततःसभगवान्देवोलोकस्रष्टापितामहः ७५ सारथ्ये [illegible]तोदेवैरीशानस्यमहात्मनः तस्मिन्नारोहतिक्षिप्रंस्यंदनेलोकपूजि
ते ७६ शिरोभिरगमन्भूमिंतेहयावातरंहसः आरुह्यभगवान्देवोदीप्यमानःस्वतेजसा ७७ अभीषूनहिप्रतोदेचसंजग्राहपितामहः
हः ततउत्थाप्यभगवांस्तान्हयानलिनोपमान ७८ बभाषेचतदास्थाणुमारोहेतिसुरोत्तमः ततस्तमिषुमादायविष्णुसोमाग्निसंभवं
७९ आरुरोहतदास्थाणुर्धनुषाकंपयन्परान तमारूढंतुदेवेशंतुष्टुवुः परमर्षयः ८० गंधर्वादेवसंघाश्चतथैवाप्सरसांगणाः
सशोभमानोवरदः खड्गीबाणीशरासनी ८१ प्रदीपयन्निवतस्थौत्रीन्लोकान्स्वेनतेजसा ततोभूयोब्रवीदेवानिंद्रपुरोगमान ८२
नहन्यादितिकर्त्तव्योनशोकोवः कथंचन हतानित्येवजानीतबाणेनानेनचासुरान ८३ तेदेवाःसत्यमित्याहुर्निहताइतिचाब्रुवन नच

सिध

वोदेर

पुन४

क० ६९

तद्वचनंमिथ्यापदाहभगवान्प्रभुः ८४ इतिसंचिन्त्यवैदेवाःपरांतुष्टिमवाप्नुवन् ततःप्रयातोदेवेशःसर्वैर्देवगणैर्वृतः ८५ रथेनमहताराजन्नुपमा
नास्तियस्यह स्वैःस्वैःपारिषदैर्देवःपूज्यमानोमहायशाः ८६ नृत्यन्निवपरैःसर्वैमांसनक्षैर्दुरासदैः धावमानैःसमन्ताच्चतर्जमानैःपरस्परं ८७ ऋ
षयश्चमहाभागास्तपोयुक्तामहागुणाः आशंसुर्वैजयंदेवामहादेवस्यसर्वशः ८८ एवंप्रयातेदेवेशेलोकानामभयंकरे तुष्टमासीज्जगत्सर्वंदेवता
श्चनरोत्तम ८९ ऋषयस्तत्रदेवेशंस्तुवन्तोबहुभिःस्तवैः तेजश्चास्मैवर्धयन्तोराजन्नासन्पुनःपुनः ९० गंधर्वाणांसहस्राणिप्रयुतान्यर्बुदानिच वाद
यन्तिप्रयाणेसर्वाद्यानिविविधानिच ९१ ततोधिरूढेवरदेप्रयातेचासुरान्प्रति साधुसाध्वितिविश्वेशःस्मयमानोभ्यभाषत ९२ याहिदेवय
तोदैत्याश्चोदयाश्वानतंद्रितः पश्यबाह्वोर्बलंमेद्यनिघ्नतःशात्रवान्रणे ९३ ततोश्वांश्चोदयामासमनोमारुतरंहसः येनतत्त्रिपुरंराजन्दै
त्यदानवरक्षितं ९४ पिबन्निवतदाकाशंतैर्हयैर्लोकपूजितैः जगामभगवान्क्षिप्रंजयायत्रिदिवौकसां ९५ प्रयातेरथमास्थायत्रिपुराभिमु
खेभवे ननादसुमहान्नादंवृषभःपूरयन्दिशः ९६ वृषभस्यास्यनिनदंश्रुत्वाभयकरंमहत् विनाशमगमंस्तत्रतारकाःसुरशत्रवः ९७ अपरे
वस्थितास्तत्रयुद्धायाभिमुखास्तदा ततःस्थाणुर्महाराजशूलधृक्क्रोधमूर्छितः ९८ त्रस्तानिसर्वभूतानित्रैलोक्यंभूःप्रकंपिता निमित्ता
निचघोराणितत्रसंदधतःशरं ९९ तस्मिन्सोमाग्निविष्णूनांक्षोभेणब्रह्मरुद्रयोः सरथोधनुषःक्षोभादत्नीवसुवसीदति ततोनारायणस्तस्माच्छर
भागाद्विनिःसृतः वृषरूपंसमास्थायउज्जहारमहारथं १ सीदमानेरथेचैवनर्दमानेषुशत्रुषु ससंभ्रमात्तुभगवान्नादंचक्रेमहाबलः २
वृषभस्यस्थितोमूर्ध्निहयपृष्ठेचमानद तदासभगवान्रुद्रोनिरैक्षद्दानवंपुरं ३ वृषभस्यास्थितोरुद्रोहयस्यचनरोत्तम स्तनौतदाशातयतखु

राम० ६९

रं सैव बहुविधाकारेण ४ ततः प्रभृति भद्रं ते गवां हृषीकेशः स्मृतः हयानां च स्त[illegible]नाराजेन्द्र तदा प्रभृति नाभवत् ५ पीडितानां भगवता रुद्रेणाद्भुत
कर्मणा अथाधिज्यं धनुः कृत्वा शर्वः संधाय तं शरं ६ युक्त्वा पाशुपतास्त्रेण त्रिपुरं समचिंतयत् तस्मिन्स्थिते महाराज रुद्रे विधृतकार्मुके ७
पुराणि तानि कालेन जग्मुरेकत्वं तदा एकीभावं गते चैव त्रिपुरत्वमुपागते ८ बभूव तुमुलो हर्षो दैवतानां महात्मनां ततो देवगणाः सर्वे सिद्धा
श्च परमर्षयः ९ जयेति वाचो मुमुचुः संस्तुवंतो महेश्वरं ततोऽग्रतः प्रादुरभूत्त्रिपुरं निघ्नतोऽसुरान् १० अनिर्देश्योग्रवपुषो देवस्यासह्यते
जसः स तद्विकृष्य भगवान्दिव्यं लोकेश्वरो धनुः ११ त्रैलोक्यसारं तमिषुं मुमोच त्रिपुरं प्रति उत्सृष्टे वै महाभाग तस्मिन्निषुवरे तदा १२ महा
नार्तस्वरो ह्यासीदसुराणां पततां भुवि तान्सोऽसुरगणान्दग्ध्वा प्राक्षिपत्पश्चिमार्णवे १३ एवं तु त्रिपुरं दग्धं दानवाश्चाप्यशेषतः महेश्वरे
ण क्रुद्धेन त्रैलोक्यस्य हितैषिणा १४ स चात्मक्रोधजं वह्निं हा हेत्युक्त्वा निवारितः माकार्षीर्भस्मसाल्लोकानिति त्र्यक्षोऽब्रवीच्च तं १५
ततः प्रकृतिमापन्ना देवा लोकास्तथर्षयः तुष्टुवुर्[illegible]रग्र्याभिः स्थाणुमप्रतिमौजसं १६ तेनुज्ञाता भगवता जग्मुः सर्वे यथागतं कृतका
माः प्रयत्नेन प्रजापतिमुखाः सुराः १७ एवं स भगवान्देवो लोककर्ता महेश्वरः देवासुरगणाध्यक्षो लोकानां विदधे शिवं १८ यथैव
भगवान्ब्रह्मा लोकधाता पितामहः सारथ्यमकरोत्तत्र[illegible] स परमोऽव्ययः १९ तथा भवानपि क्षिप्रं रुद्रस्येव पितामहः संयच्छतु हयानस्य
राधेयस्य महात्मनः २० त्वं हि कृष्णाच्च कर्णाच्च फाल्गुनाच्च विशेषतः विशिष्टो राजशार्दूल नास्ति तत्र विचारणा २१ युद्धे ह्ययं रुद्रक
ल्पस्त्वं च ब्रह्मसमोऽनघ तस्माच्छक्तो भवान्जेतुं तच्छत्रूंस्तानिवासुरान् २२ यथा शल्याद्य कर्णोऽयं श्वेताश्वं कृष्णसारथिं प्रमथ्य हन्या

द्र३ गमि५

कौंतेयंतथाशीघ्रंविधीयतां २३ त्वयिमेदेशराज्याशाजीविताशातथैवच विजयश्चतथैवाग्र्यकर्णेसाचिव्यकारितः २४ त्वयिकर्णेमयाराज्यंच
वयंचैवप्रतिष्ठिताः विजयश्चैवसंग्रामेसंपश्चाद्यहयोत्तमान इमंचाप्यपरंभूयइतिहासंनिबोधमे पितुर्ममसकाशेयद्ब्राह्मणाः प्राहधर्मवित
२५ श्रुत्वाचैतद्वचश्चित्रंहेतुकार्यार्थसंहितं कुरुशल्यविनिश्चित्यमाभूदत्रविचारणा २६ भार्गवाणांकुलेजातोजमदग्निर्महायशाः
तस्यरामेतिविख्यातःपुत्रस्तेजोगुणान्वितः २७ सतीव्रंतपआस्थायप्रसादयितवां[illegible]वं अस्त्रहेतोःप्रसन्नात्मानियतःसंयतेंद्रियः
२८ तस्यतुष्टोमहादेवोभक्त्याचप्रशमेनच हृद्गतंचास्यविज्ञायदर्शयामासशंकरः २९ महेश्वरउवाच रामतुष्टोस्मिभद्रंतेविदितंमे
तेव[illegible]प्सितं कुरुष्वपूतमात्मानंसर्वमेतदवाप्स्यसि ३० दास्यामितेतदास्त्राणियदापूतोभविष्यसि अपात्रमसमर्थंचदहंत्यस्त्राणि
भार्गव ३१ इत्युक्तोजामदग्न्यस्तुदेवदेवेनशूलिना प्रत्युवाचमहात्मानंशिरसावनतःप्रभुं ३२ यदाजानातिदेवेशःपात्रंमामस्त्र
धारणे तदाशुश्रूषतेस्त्राणिभवान्मेदातुमर्हति ३३ दुर्योधनउवाच ततःसतपसाचैवदमेननियमेनच पूजोपहारबलिभिर्होम
मंत्रपुरस्कृतैः ३४ आराधयितवान्शर्वंबहून्वर्षगणांस्तदा प्रसन्नश्चमहादेवोभार्गवस्यमहात्मनः ३५ अब्रवीत्त[illegible]स्यवद्गुणोगुणान्दे
व्याःसमीपतः भक्तिमान्नेषसततंमयिरामोदृढव्रतः ३६ एवंतस्यगुणान्प्रीतोबहुशोकथयत्प्रभुः देवतानांपितृणांचसमक्षमरिसूद
न ३७ एतस्मिन्नेवकालेतुदैत्याह्यासन्महाबलाः तैस्तदादर्पमोहांधैरवध्यंतदिवौकसः ३८ ततःसंभूयविबुधास्तान्हंतुंकृतनिश्चयाः
चक्रुःशत्रुवधेयत्नंनशेकुर्जेतुमेववतान ३९ अभिगम्यततोदेवामहेश्वरमुमापतिं प्रसादयंस्तदाभक्त्याजहिशत्रुगणानिति ४०

प्रतिज्ञायततोदेवोदेवतानांरिपुक्षयं रामंभार्गवमाहूयसोऽभ्यभाषतशंकरः ४१ रिपून्भार्गवदेवानांजहिसर्वान्समागतान् लोकानांहि
तकामार्थमस्मत्प्रीत्यर्थमेवच ४२ एवमुक्तःप्रत्युवाचत्र्यंबकंवरदंप्रभुं रामउवाच काशक्तिर्ममदेवेशाकृतास्त्रस्यसंयुगे ४३
निहंतुंदानवान्सर्वान्कृतास्त्रान्युद्धदुर्मदान् महेश्वरउवाच गच्छत्वंमदनुज्ञातोनिहनिष्यसिशात्रवान् ४४ विजित्यचरिपून्स
र्वान्गुणान्प्राप्स्यसिपुष्कलान् एतच्छ्रुत्वातुवचनंप्रतिगृह्यचसर्वशः ४५ रामःकृतस्वस्त्ययनःप्रययौदानवान्प्रति अब्रवीद्देवशत्रू
न्तान्मदर्पबलान्वितान् ४६ ममयुद्धंप्रयच्छध्वंदैत्यायुद्धमदोत्कटाः प्रेषितोदेवदेवेनवोविजेतुंमहासुराः ४७ इत्युक्ताभार्
गवेणाथदैत्यायुद्धंप्रचक्रमुः सतान्निहत्यसमरेदैत्यान्भार्गवनंदनः ४८ ॥ ॥ वज्राशनिसमस्पर्शैःप्रहारैरभार्गवः
सदानवैःक्षततनुर्जामदग्न्योद्विजोत्तमैः ४९ संस्पृष्टःस्थाणुनासद्योनिर्व्रणःसमजायत प्रीतश्चभगवान्देवःकर्मणातेनतस्य
वै ५० वरान्प्रादाद्बहुविधान्भार्गवायमहात्मने उक्तश्चदेवदेवेनप्रीतियुक्तेनशूलिना ५१ निपातात्तवशस्त्राणांशरीरेयाभव
द्रुजा तयातेमानुषंकर्मव्यपोढंभृगुनंदन ५२ गृहाणास्त्राणिदिव्यानिमत्सकाशाद्यथेप्सितं दुर्योधनउवाच ततोऽस्त्राणि

समस्तानिवरांस्त्वमनसेप्सितान् ५३ लब्धाबहुविधानामः प्रणम्यशिरसाभवं अनुज्ञांप्राप्यदेवेशात्तत्रगामसमहातपाः ५४ एव
मेतत्पुरावृत्तंतदाकथितवानृषिः भार्गवोपिददौदिव्यंधनुर्वेदंमहात्मने ५५ करणीयपुरुषव्याघ्रसुप्रीतेनांतरात्मना हृद्गितंहिमेव
त्किंचिद्यदिकरोमिसपार्थिव ५६ नास्मिघस्त्राणिदिव्यानिप्रादात्सस्त्वदृगुनंदनः नापिसूतकुलेजातंकर्णमन्येकथंचन ५७ देव
पुत्रमहंमन्येक्षत्रियाणांकुलोद्भवं विसृष्टमववोधार्थंकुलस्येतिमतिर्मम ५८ सर्वथानह्ययंशल्यकर्णःसूतकुलोद्भवः स
कुंडलंसेकवचंदीर्घवाहुंमहारथं ५९ कथमादित्यसदृशंमृगीव्याघ्रंजनिष्यति यथाह्यस्यभुजोपीनौनागराजकरोपमौ ६०

श्र १ न १

६१ ६२ चतुस्त्रिंशः एवं ४ नरसिंहयोः कृष्णार्जुनयोः अनन्तयोर्मध्ये मामं मम कीर्तिकरमेवेति भावः म सिंहयोरिति पाठे रुद्रपितामहयोः ५९

वक्षः परमविशालं च सर्वशत्रुनिबर्हणं नत्वेषः प्राकृतः कश्चित्कर्णो वैकर्तनो नृपः ६१ महात्मा ह्येष राजेन्द्र रामशिष्यः प्र
तापवान् ६२ इति श्रीकर्णपर्वणि त्रिपुरवधोपाख्यानं दुर्योधन उवाच एवं स भगवान्देवः सर्वलोकपितामहः सारथ्यमकरो
त्तत्र ब्रह्मा रुद्रो भवद्रथी १ रथिनोभ्यधिको वीरः कर्तव्यो रथसारथिः तस्मात्त्वं पुरुषव्याघ्र नियच्छ तुरगान्युधि २ यथा देवगणैस्त
त्र वृतो यत्नात्पितामहः तथास्माभिर्भवान्यत्नात्कर्णादभ्यधिको वृतः ३ यथा देवैर्महाराज ईश्वरादधिको वृतः तथा भवानपि
क्षिप्रं रुद्रस्येव पितामहः ४ नियच्छ तुरगान्युद्धे राधेयस्य महाद्युते शल्य उवाच मयाप्येतन्नरश्रेष्ठ बहुशो नरसिंहयोः ५ क
थ्यमानं श्रुतं दिव्यमाख्यानमतिमानुषं यथा च चक्रे सारथ्यं भवस्य प्रपितामहः ६ यथासुराश्च निहता इषुणैकेन भारत
कृष्णस्य चापि विदितं सर्वमेतत्पुराभवत् ७ यथा पितामहो जज्ञे भगवान्सारथिस्तदा अनागतमतिक्रान्तं वेद कृष्णोपि तत्त्व
तः ८ एतदर्थं विदित्वापि सारथ्यमुपजग्मिवान् स्वयं हरिवद्रुद्रस्य कृष्णः पार्थस्य भारत ९ ॥ ॥ ॥ ॥

कृ२

क०
७३

यदिहन्याद्धिकौंतेयंसूतपुत्रःकथंचन दृष्ट्वापार्थंहिनिहतंस्वयंयोत्स्यतिकेशवः १० शंखचक्रगदापाणिर्धक्ष्यतेनश्चवाहिनीं नचापितस्य
स[illegible]ष्णेस्यवार्ष्णेयस्यमहात्मनः ११ स्थास्यतेप्रमुखेनीकेषुकश्चिदत्रनृपसत्तम संजयउवाच तंतथाभाषमाणंतुमद्रराजमरिंदमः १२
प्रत्युवाचमहाबाहुरदीनात्मासुतस्तव मावमंस्थामहाबाहोकर्णंवैकर्त्तनंरणे १३ सर्वशस्त्रभृतांश्रेष्ठंसर्वशास्त्रार्थपारगं यस्यज्या
तलनिर्घोषंश्रुत्वाभयकरंमहत् १४ पांडवेयानिसैन्यानिविद्रवंतिदिशोदश प्रत्यक्षंतेमहाबाहोयथारात्रौघटोत्कचः मायाशतानिकु
र्वाणोहतोमायापुरस्कृतः १५ नावतिष्ठतिबीभत्सुःप्रत्यनीकेकथंचन एतांश्चदिवसान्सर्वा[illegible]येनमहताहृतः भीमसेनश्चबलवा
न्धनुष्कोट्याभिचोदितः १७ उक्तश्चसंज्ञयाराजन्मूढऔदरिकोयथा माद्रीपुत्रौतथाशूरौयेनजित्वामहारणे १८ कृपयार्थेपु[illegible]
स्कृत्यनहतौयुधिमारिष येनवृष्णिप्रवीरस्तुसात्यकिःसात्वतांवरः १९ निर्जित्यसमरेवीरोविरथश्चबलात्कृतः संजयाश्चेतरेस
र्वेधृष्टद्युम्नपुरोगमाः २० असकृन्निर्जिताःसर्वेस्मयमानेनसंयुगे तंकथंपांडवायुद्धेविजेष्यंतिमहारथं २१ ॥

नम४

राम०
७३

२२ किमप्यमिति सारथ्यमात्रं प्रतिज्ञामप्रतिमं यथे चेन्हु सः कुर्यात्त्वर्हितं युध्यतद्वन्निष्याप्रतिज्ञो न भविष्यसीति भावः २६ पदवीमान्तराप ३१ ३२

योहन्यात्समरे क्रुद्धो वज्रहस्तं पुरंदरं त्वं च सर्वास्त्रविद्वीर सर्वविद्यास्त्रपारगः २२ बाहुवीर्येण ते तुल्यः पृथिव्यां नास्ति कश्च
न त्वं शल्यभूतः शत्रूणामविषह्यः पराक्रमे २३ ततस्त्वमुच्यसे राजन् शल्य इत्यरिसूदन तव बाहुबलं प्राप्य न शेकुः सर्व
सात्वताः २४ तव बाहुबलाद्राजन्किं नु कृष्णो बलाधिकः यथा हि कृष्णेति बलं धार्यं वै फाल्गुने हते २५ तथा कर्णात्यया
भावे त्वया धार्यं महद्बलं किमर्थं समरे सैन्यं वासुदेवो न्यवारयत् २६ किमर्थं च भवान्सैन्यं न हनिष्यति मारिष त्वत्कृते पदवीं
गंतुमिच्छेयं युधि मारिष २७ सोदराणां च वीराणां सर्वेषां च महीक्षितां शल्य उवाच यन्मां ब्रवीषि गांधारे अग्रे सैन्यस्य मान
द विशिष्टं देवकीपुत्रात्प्रीतिमानस्म्यहं त्वयि २८ एष सारथ्यमातिष्ठे राधेयस्य यशस्विनः युध्यतः पांडवाग्र्येण यथा त्वं
वीर मन्यसे २९ समयश्च हि मे वीर कश्चिद्वैकर्तनं प्रति उत्सृजेयं यथाश्रद्धमहं वाचोस्य संनिधौ ३० संजय उवाच तथेति
राजन्पुत्रस्ते सह कर्णेन मारिष अब्रवीन्मद्रराजानं सर्वक्षत्रस्य संनिधौ ३१ सारथ्यस्याभ्युपगमाच्छल्येनाश्वासितस्तदा दु
र्योधनस्तदा हृष्टः कर्णं तमभिसस्वजे ३२ ॥

अब्रवीच्चपुनः कर्णोत्स्मयमानः सुतस्तव जहिपार्थान्रणेसर्वान्महेंद्रोदानवानिव ३३ सशल्येनाभ्युपगते हयानां संनियच्छ
ने कर्णोहृष्टमनाभूत्वादुर्योधनमभाषत ३४ नातिहृष्टमनाह्येषमद्रराजोभिभाषते राजन्मधुरयावाचापुनरेनंब्रवीहिवै ३५
ततोराजामहाप्राज्ञः सर्वास्त्रकुशलोबली दुर्योधनोब्रवीच्छल्यंमद्रराजंमहीपतिं ३६ पूरयन्निवघोषेणमेघगंभीरयागिरा
शल्यकर्णोर्जुनेनाद्ययोद्धव्यमितिमन्यते ३७ तस्मात्वंपुरुषव्याघ्रनियच्छतुरगान्युधि कर्णोहत्वेतरान्सर्वान्फाल्गुनंहंतुमिच्छ
ति ३८ तस्याभीषुग्रहेराजन्प्रयाचेत्वांपुनः पुनः पार्थस्यसचिवः कृष्णोयथाभीषुग्रहोवरः ३९ तथात्वमपिराधेयंसर्वतः
परिपालय ४० संजयउवाच ततः शल्यः परिष्वज्यसुतंतेवाक्यमब्रवीत् दुर्योधनममित्रघ्नंप्रीतोमद्राधिपस्तदा ४१ शल्य
उवाच एवंचेन्मन्यसेराजन्गांधारेप्रियदर्शन तस्मात्तेयत्प्रियंकिंचित्तत्सर्वंकरवाण्यहं ४२ यत्रास्मिभरतश्रेष्ठयोग्यः
कर्मणिकर्हिचित् तत्रसर्वात्मनायुक्तोवक्ष्येकार्यपरंतप ४३ यत्तुकर्णमहंब्रूयांहितकामः प्रियाप्रियं ममतत्क्षमतांस
र्वंभवान्कर्णश्चसर्वशः ४४

४५ आत्मनिंदापरस्तवावपि त्रेयमानिंदीकितत्वात्मप्रजापरनिंदेत द्वयमहंकरोमीतिभावः ४७ अप्रमादोवधानंप्रयोगः अभ्यासः ज्ञानंआगा

कर्णउवाच ईशानस्ययथाब्रह्मायथापार्थस्यकेशवः तथानित्यंहितेयुक्तोमद्रराजभवस्वनः ४५ शल्यउवाच आत्मनिंदात्मपू
जाचपरनिंदापरस्तवः अनाचरितमार्याणांवृत्तमेतच्चतुर्विधं ४६ यत्तुविद्वन्प्रवक्ष्यामिप्रत्ययार्थमहंतव आत्मनस्तवसंयुक्तंत
न्निबोधयथातथं ४७ अहंशक्रस्यसारथ्येयोग्योमातलिवत्प्रभो अप्रमादप्रयोगाच्चज्ञानविद्याचिकित्सने ४८ ततःपार्थेनसंग्राममृ
ध्यमानस्यतेनघ वाहयिष्यामितुरगान्विज्वरोभवसूतज ४९ इतिश्रीकर्णपर्वणि दुर्योधनउवाच अयंतेकर्णसारथ्यंमद्रराजःकरि
ष्यति कृष्णादभ्यधिकोयंतादेवेशस्येवमातलिः १ यथाहरिहयैर्युक्तंसंगृह्णातिसमातलिः शल्यस्तथाद्यतवाश्वानांसंयन्तारथवाजि
नां २ योधेत्वयिरथस्थेचमद्रराजेचसारथौ रथश्रेष्ठोध्रुवंसंख्येपार्थोनाभिभविष्यति ३ संजयउवाच ततोदुर्योधनोभूयोमद्रराजंत
रस्विनं उवाचराजन्संग्रामेध्युषितेपर्युपस्थिते ४ कर्णस्ययच्छसंग्रामेमद्रराजहयोत्तमान् तथाभिगुप्तोराधेयोविजेष्यतिधनंज
यं ५ ॥

मिदोषावेक्षणंविद्यातत्परिहारज्ञानं चिकित्सनंदोषपरिहारसामर्थ्यं ४८ पंचत्रिंशः अयं १ हरिहयैः इंद्रतुरगैर्युक्तंरथं २३ अध्युषितेप्रातःकाले

इत्युक्तो रथमास्थाय तस्थे पितामहभारत शल्येत्वभ्युपगते कर्णः सारथ्ये सुमनाब्रवीत् ६ त्वं सूत स्यंदनं मह्यं कल्पयेत्यसकृत्त्वरन् ततो जैत्रं रथवरं गंधर्वनगरोपमं ७ विधिवत्कल्पितं भर्त्रे जयेत्युक्त्वान्यवेदयत् तं रथं रथिनां श्रेष्ठः कर्णोभ्यर्च्य यथाविधि ८ संपादितं ब्रह्मविदा पूर्वमेव पुरोधसा कृत्वा प्रदक्षिणं यत्नादुपस्थाय च भास्करं समीपस्थं मद्रराजमारोहत्वमथाब्रवीत् ततः कर्णस्य दुर्धर्षं स्यंदनप्रवरं महत् १० आरुरोह महातेजाः शल्यः सिंह इवाचलं ततः शल्यास्थितं दृष्ट्वा कर्णः स्वं रथमुत्तमं ११ अध्यातिष्ठद्यथांभोदं विद्युत्वंतं दिवाकरः तावेकरथमारूढावादित्याग्निसमत्विषौ १२ अभ्राजेतां यथा मेघे सूर्याग्नी सहितौ दिवि संस्तूयमानौ तौ वीरौ तदास्तां द्युतिमत्तमौ १३ ऋत्विक्सदस्यैरिंद्राग्नी स्तूयमानाविवाध्वरे सशल्यसंगृहीताश्वे रथे कर्णः स्थितोभवत् १४ धनुर्विस्फारयन्घोरं परिवेषीव भास्करः आस्थितः स रथश्रेष्ठं कर्णः शरगभस्तिमान् १५ प्रबभौ पुरुषव्याघ्रो मंदरस्थ इवांशुमान् तं रथस्थं महाबाहुं युद्धायामिततेजसं १६ दुर्योधनस्तु राधेयमिदं वचनमब्रवीत् अकृतं द्रोणभीष्माभ्यां दुष्करं कर्म संयुगे कुरुष्वाधिरथे वीर मिषतां सर्वधन्विनां मनोगतं मम ह्यासीद्भीष्मद्रोणौ महारथौ १८ अर्जुनं भीमसेनं च निहंताराविति ध्रुवं ताभ्यां यदकृतं वीर वीरकर्म महामृधे १९ तत्कर्म कुरु राधेय वज्रपाणिरिवापरः गृहाण धर्मराजं वा जहि वा त्वं धनंजयं २० भीमसेनं च राधेय माद्रीपुत्रौ यमावपि जयश्च तेस्तु भद्रं ते प्रयाहि पुरुषर्षभ २१ पांडुपुत्रस्य सैन्यानि कुरु सर्वाणि भस्मसात् ततस्तूर्यसहस्राणि भेरीणामयुतानि च २२ वाद्यमानान्यरोचंत मेघशब्दो यथा दिवि प्रतिगृह्य तु तद्वाक्यं रथस्थो र

२३ अभ्यभाषत राधेयः शल्यंयुद्धविशारदं चोदयाश्वान्महाबाहोयावद्धन्मिधनंजयं २४ भीमसेनंयमौचोभौराजानंचयुधिष्ठिरं
अद्यपश्यतुमेशल्यबाहुवीर्यंधनंजयः २५ अस्यतः कंकपत्राणांसहस्राणिशतानिच अद्यक्षेप्स्याम्यहंशल्यशरान्परम
तेजसः पंचालानांविनाशायदुर्योधनजयायच शल्यउवाच सूतपुत्रकथंतुत्वंपांडवानवमन्यसे सर्वास्त्रज्ञान्महेष्वासान्स
र्वानेवमहाबलान् अनिवर्त्तिनोमहाभागानजय्यान्सत्यविक्रमान् २८ अपिसंजनयेयुर्येभयंसाक्षाच्छतक्रतोः यदाश्रो
ष्यसिनिर्घोषंविस्फूर्जितमिवाशनेः २९

क० ७६

३० ३४ षट्त्रिंशः दृष्ट्वा १ तरस्विनां ग्राम्यादीनां ३ ववाशशब्दं चकार २ रामेति पाठेपि स एवार्थः निःसरंतो पुद्गाम मितिशेषः सूर्यान्तर्यमा

राधेयगांडिवस्याज्जौ तदानैवं वदिष्यसि यथा द्रक्ष्यसि भीमेन कुंजरानीकमाहवे ३० विशीर्णदंतं निहतं तदानैवं वदिष्यसि यदा द्र
क्ष्यसि संग्रामे धर्मपुत्रं यमौ तथा ३१ शितैः पृषत्कैः कुर्वाणानभ्रच्छायामिवांबरे असमतःक्षिरावतस्वारीन्न लघुहस्तान् दुरासदा
न ३२ पार्थिवानपि चान्यांस्त्वं तदानैवं वदिष्यसि संजय उवाच अनादृत्य तु तद्वाक्यं मद्रराजेन भाषितं याहीत्येवाब्रवीत्कर्णो
मद्रराजं तरस्विनं ३३ इति श्रीकर्णपर्वणि कर्णशल्यसंवादे संजय उवाच दृष्ट्वा कर्णं महेष्वासं युयुत्सुं समवस्थितं चुक्रुशुः
कुरवः सर्वे हृष्टरूपाः समंततः १ ततो दुंदुभिनिर्घोषैर्भेरीणां निनदेन च बाणशब्दैश्च विविधैर्गर्जितैश्च तरस्विनां २ निर्ययु
स्तावका युद्धे मृत्युं कृत्वा निवर्तनं प्रयाते तु ततः कर्णे योधेषु मुदितेषु च ३ चचाल पृथिवी राजन्ननाद च सविस्तरं निःसरंतो
व्यदृश्यंत सूर्यात्सप्त महाग्रहाः ४ उल्कापाताश्च संजज्ञुर्दिशां दाहास्तथैव च शुष्काशन्यश्च संपेतुर्ववुर्वाताश्च भैरवाः ५ मृगप
क्षिगणाश्चैव पृतनां बहुशस्तव अपसव्यं तदा चक्रुर्वेदयंतो महाभयं ६ प्रस्थितस्य च कर्णस्य निपेतुस्तुरगा भुवि अस्थिवर्षं च
पतितमंतरिक्षाद्भयानकं ७

रम्भसूर्यादयोन्योन्यं युध्यंतीत्यर्थः ४ ५ ६ ७ ॥ ॥ ॥

गम० ७६

१० भीष्मद्रोणौ अतिक्रान्तवीर्यपयोस्तावतिवीर्यौ समीक्ष्य स्वहृत्समालोच्य जगाद इत्युत्तरेणान्वयः आभाष्य भो शल्य इति संबोध्य ११ अस्थि

तज्ज्वलस्यैव वशस्त्रारिणो ध्वजास्यैव चकंपिरे अश्वा रिणो चव्यमुंचंत वाहनानि विशांपते ८ एते वान्ये च बहव उत्पातास्तत्र दारुणाः समुत्पेतुर्विनाशाय कौरवाणां सुदारुणाः ९ न च तानाद्रियामासुः सर्वे दैवेन मोहिताः प्रस्थितं तत्र सत्रं च यत्ने च नराधिपाः निर्जितान्पांडवान्स्वं मेनिरे तत्र कौरवाः १० ततो रथस्थः परवीरहंता भीष्मद्रोणावतिवीर्यौ समीक्ष्य स्तनुज्वलन्दास्कर पावकाभो वैकर्तनो मोरथकुंजरो नप ११ मशल्यमाभाष्य जगाद वाक्यं पार्थस्य कर्मातिशयं विचिंत्य मानेन दर्पेणाविदह्यमानः क्रोधेन दीप्यन्निव निःश्वसंश्च १२ नाहं महेंद्रादपि वज्रपाणेः क्रुद्धाद्बिभेम्यायुधवान्रथस्थः दृष्ट्वा हि भीष्मप्रमुखान्शयानान्नीव मां ह्यस्थिरता जहाति १३ महेंद्रविष्णुप्रतिमावनिंदितौ रथाश्वनागप्रवरप्रमाथिनौ अवध्यकल्पौ निहतौ यदा परैस्ततो न मेप्यस्ति रणेद्य साध्वसं १४ समीक्ष्य संख्येतिवलान्नराधिपान्ससूतमातंगरथान्परैर्हतान् कथं न सर्वानहितान्रणे वधीन्महास्त्रविद्ब्राह्मणपुंगवो गुरुः १५

रता जहातीत्यस्य चंचलोस्मीत्यर्थः १३ ततोपि मे घसाध्वसं भयं नास्तीति योजना १४ १५ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

क० ७७

आतुरानत्रासन्नमृत्यून् १७ विधौआनीयमाभावंस्थाहंस्वासामीतिनिश्चयं १८ अस्त्रादीनिमनुष्यस्यसुखायवर्त्तितुंनअलमितिसंबंधः १९ उश

ससंस्मरन्द्रोणमहंमहाहवेब्रवीमिसत्यंकुरवोनिबोधत नवोमदन्यःप्रसहेद्रणेर्ज्जुनंसमागतंमृत्युमिवोग्ररूपिणं १६
शिक्षाप्रसादश्चबलंधृतिश्चद्रोणेमहास्त्राणिचसंनतिश्च सचेदगान्मृत्युवशंमहात्मासर्वानन्यानातुरानद्यमन्ये १७
नेहध्रुवंकिंचिदपिप्रचिंतयन्विधौलोकेकर्मणोदेवयोगात सूर्योदयेकोहिविमुक्तसंशयोभावंकुर्वीताद्यगुरौनिपाति
ते १८ नन्नूनमस्त्राणिबलंपराक्रमःक्रियाःसुनीतंपरमायुधानिवा अलंमनुष्यस्यसुखायवर्त्तितुंयथाहियुद्धेनिहतः
परैर्गुरुः १९ हुताशनादित्यसमानतेजसंपराक्रमेविष्णुपुरंदरोपमं नयेबृहस्पत्युशनोःसदासमंनचैनमस्त्रंतदुपात्त
दुःसहं २० संप्राक्रुष्टेनुदितेस्त्रीकुमारेपराभूतेपौरुषेधार्त्तराष्ट्रे मयाकृत्यमितिजानामिशल्यप्रयाहितस्माद्विषतामनी
कं २१ यत्रराजापांडवःसत्यसंधोव्यवस्थितोभीमसेनार्ज्जुनौच वासुदेवःसात्यकिःसृंजयाश्चयमौचकस्तान्विषहेन्मदन्यः
२२ तस्मात्क्षिप्रंमद्रपतेप्रयाहिरणेपांचालान्पांडवान्सृंजयांश्च तान्वाहनिष्यामिसमेत्यसंख्येयास्यामिवाद्रोणपथाय
माय २३

नोःउशनसोःउपात्तउपातिष्ठत्त्रातुमितिशेषः अस्त्रंअस्त्रादि २० संप्रा[illegible]ष्टेसम्यगाक्रोशवतिपराभूतेनिरस्तेधार्त्तराष्ट्रेधनराष्ट्रपुत्र
संबंधिनिपौरुषेयत्ने २२ द्रोणपथाद्रोणपथेन २३

क्रु२

रा०म० ७७

षां१

तैः भीष्मादीनां मध्ये न गमिष्यामीति न अपि मरिष्याम्येवेत्यर्थः संग्रामात्पलायनेन हि मित्रस्य दुर्योधनस्य द्रोहः कृतः स्यात् चेत्यर्थः २४ जीवितं नेत्या

नैवाहं न गमिष्यामि मध्ये तेषां महारणम् इति मां प्राल्प विद्धि मित्रद्रोहो मर्षणीयो न मे स्यात्त्यक्त्वा प्राणाननुयास्यामि द्रोणं
२४ प्राप्तस्य मूढस्य च जीवितं ते नास्ति प्रमोक्षो नकसत्कृतस्य अनोविदन्नमियास्यामि पार्थान्दिष्टं न शक्यंमतिवर्त्ति
तुं वै २५ कल्याणवृत्तः सततं हि राजा वैचित्रवीर्यस्य सुतो ममासीत् तस्यार्थे मम धर्म्यं महत्त्यजामि प्रियान्भोगान्दुस्त्यजं जीवि
तं च २६ वैयाघ्रचर्माणमकूजनाक्षं हेमत्रिकोषं रजतत्रिवेणुं रथप्रवर्हं तुरगप्रवर्हैर्युक्तं प्रादान्मह्यमिमं हि रामः २७
धनूंषि चित्राणि निरीक्ष्य शल्य ध्वजान्गदाः सायकांश्चोग्ररूपान् असिं च दीप्तं परमायुधं च शंखं च मुख्यं स्वनवंतमुग्रं
२८ पताकिनं वज्रनिपातनिस्वनं सिताश्वयुक्तं शुभतूणशोभितं इमं समास्थाय रथं रथर्षभं रणे हनिष्याम्यहमर्जुनं ब
लात् २९ तं चेन्मृत्युः सर्वहरोभिरक्षेत्सदाप्रमत्तः समरे पांडुपुत्रं तं वा हनिष्यामि रणे समेत्य यास्यामि वा भीष्ममुखो यमाय ३० यमव
रुणकुबेरवासवा वा यदि युगपत्सगणा महाहवे जुगुपिषव इहाघपांडवं किं बहुना सह तैर्जयामि तं ३१ ॥ ॥ ॥

सुषः समासो प्रमोक्षो मृत्युनिवर्त्तनं २६ वैयाघ्रचर्माणां व्याघ्रचर्मपरिवृतं २९ अप्रमत्त इति छेदः भीष्ममुखः भीष्माभिमुखः ३० जुगुपिषवः गो

श्लो४

रणारभसस्य रणोत्कटस्य ३२ अतिरभसोपि त्वं अतिवाचं त्वसामर्थ्यादधिकां ३३ पुरुषवरसहस्रमावरजां कनीयसीं सुभद्रां ३६ स्मरसीति विषमं छेदः ३७

सञ्जयउवाच इतिरणारभसस्यकत्थनस्तदुपनिशम्य वचस्समद्रराट् [illegible] अवहसद्वमन्य वीर्यवान्प्रतिषिषिधे च जगाद चोत्तरं ३२
शल्यउवाच विरमविरम कर्णकत्थनादतिरभसोऽस्यतिवाचमुक्तवान् क्व च हि नरवरो धनंजयः क्व पुनरहो पुरुषाधमो भवान् ३३
यदुसदनमुपेन्द्रपालितं त्रिदिवमिवामरराजरक्षितं प्रसभमतिविलोड्य को हरेत्पुरुषवरावरजामृतेऽर्जुनात् ३४ त्रिभुवनविभुमीश्वरेश्वरं
क इह पुमान्भवमाह्वयेद्युधि मृगवधकलहे ऋतेऽर्जुनात्सुरपतिवीर्यसमप्रभावतः ३५ असुरसुरमहोरगान्नरान्गरुडपिशाचसय
क्षराक्षसान् इषुभिरजयदग्निगौरवात्स्वभिलषितं च हविर्ददौ जयः ३६ स्मरसि ननु यदा परैर्हृतः स च धृतराष्ट्रसुतोऽपि मोक्षितः दि
नकरसदृशैः शरोत्तमैर्युधि कुरुषु बहून्विनिहत्य तानरीन् ३७ प्रथममपि पलायिते त्वयि प्रियकलहा धृतराष्ट्रसूनवः स्मरसि ननु य
दा प्रमोचिताः खचरगणानवजित्य पाण्डवैः ३८ समुदितबलवाहनाः पुनः पुरुषवरेण जितास्थ गोग्रहे सगुरुगुरुसुताः सभीष्मकाः
किमु न जितः स तदा त्वयार्जुनः ३९

खचरगणानगंधर्वान ३८ ३९ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

४४ श्वेतपुङ्खाश्वेताश्वयुजा ४५ सप्तत्रिंशः प्रयाणेऽपि चाभिमन्येत त्वत्सखिस्यवज्ञानीतश्चाञ्जनकेशीभिः हस्तकेशीभिरश्वतरीभिः पुंवतीभिर्वायुक्तं ६ ॥

इदमपरमुपस्थितं पुनस्तव निधनाय सुयुद्धमघवै यदि न रिपुभयात्पलायसे समरगतोऽद्य हतोऽसि सूतज ४० संजय उवाच इति वहु
परुषं प्रभाषति प्रमनसि मद्रपतौ रिपुस्तवं भृशमभिरुषितः परंतपः कुरुसत्तमापतिराह मद्रपं ४१ कर्ण उवाच भवतु भवतु किं विकत्थ
सेननु मम तस्य हि युद्धमुद्यतं यदि स जयति मामिहाहवे ननु इदमस्तु सुकथितं तव ४२ संजय उवाच एवमस्त्विति मद्रेश उक्त्वा नोत्तरमुक्तवान
याहि शल्येति चाप्येनं कर्णः प्राह युयुत्सया ४३ स रथः प्रययौ शत्रून् श्वेताश्वः शल्यसारथिः निघ्नन्नमित्रान्समरे तमो घ्नन्सविता यथा ४४
ततः प्रायात्प्रीतिमान्वै रथेनवैयाघ्रेणाश्वेतयुजाथ कर्णः स चालोक्य ध्वजिनीं पाण्डवानां धनंजयं त्वरया पर्यपृच्छत् ४५ इति कर्णपर्वणि ॥ सं
जय उवाच प्रयाणे च ततः कर्णो हर्षयन्वाहिनीं तव एकैकं समरे दृष्ट्वा पाण्डवान्पर्यपृच्छत योमामद्य महात्मानं दर्शयेच्छ्वेतवाहनं तस्मै द
द्यामभिप्रेतं धनं यन्मनसेच्छति २ नचेत्तदभिमन्येत तस्मै दद्यामहं पुनः शकटं रत्नसंपूर्णं योमे ब्रूयाद्धनंजयं ३ नचेत्तदभिमन्येत पुरुषोऽर्जु
नदर्शिवान् शतं दद्यां गवां तस्मै नैत्यकं कांस्यदोहनं ४ शतं ग्रामवरांश्चैव दद्यामर्जुनदर्शिने तथा तस्मै पुनर्दद्यां श्वेतमश्वतरीरथं ५ यु
क्तमञ्जनकेशीभिर्योमे ब्रूयाद्धनंजयं नचेत्तदभिमन्येत पुरुषोऽर्जुनदर्शिवान ६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥

हस्तिषड्गवं हस्तिपद्ध्वं हस्तिषड्गवमिष्ठंतिवीराः पद्धेच दंतिनामितिप्राचः अन्येवासोवरंगिरयमितिशेषः हस्तिनःल्पाः षड्गावउक्षाणोयस्मिन्तत्ताः षड्हस्तिन

अन्यच्चास्मैपुनर्दद्यांसोवरंहस्तिषड्गवं तथाप्यस्मैपुनर्दद्यांस्त्रीणांशतमलंकृतं ७ श्यामानांनिष्ककंठीनांगीतवाद्यविपश्चितां नचैतदभिमन्येतपुरुषोर्ज्जुनदर्शिवान् ८ तस्मैदद्यांशतंनागान्शतंग्रामान्शतंरथान् सुवर्णस्यचमुख्यस्यहयाग्र्याणांशतंशतान् ९ ऋषभाणांसदांतान्स्त्वधुर्यवाहान्सुशिक्षितान् तथासुवर्णशृंगीणांगोधेनूनांचतुःशतं १० दद्यांतस्मैसवत्सानांयोमेब्रूयाद्धनंजयं नचैतदभिमन्येतपुरुषोर्ज्जुनदर्शिवान् ११ अन्यदस्मैवरंदद्यांश्वेतान्पंचशतान्हयान् हेमभांडपरिच्छन्नान्सुमृष्टमणिभूषणान् १२ सुदांतानपिचैवाहंदद्यामष्टादशापरान् रथंचशुभ्रंसौवर्णंदद्यांतस्मैस्वलंकृतं १३ युक्तंपरमकांबोजैर्योमेब्रूयाद्धनंजयं नचैतदभिमन्येतपुरुषोर्ज्जुनदर्शिवान् १४ अन्यदस्मैवरंदद्यांकुंजराणांशतानिषट् कांचनैर्विविधैर्भांडैश्छन्नान्हेममालिनः १५ उत्पन्नानपरांतेषुविनीतान्हस्तिशिक्षकैः नचैतदभिमन्येतपुरुषोर्ज्जुनदर्शिवान् अन्यदस्मैवरंदद्यांवैश्यग्रामांश्चतुर्दश सुस्फीतान्धनसंयुक्तान्प्रत्यासन्नवनोदकान् अकुतोभयान्सुसंपन्नान्राजभोज्यांश्चतुर्दश १६ ॥ ॥

स्त्रीणांवक्षोविठारोपसतांदृशं ७ श्यामानांअप्रजातानांनिष्कःशिरोभूषणं ८ शतंशतानांदशसहस्राणि ९ ऋषभाआयुष्मा सदांतान्विनीतान्धुर्यवाहान्योग्या ध्वहनक्षमान् १० भांडमाभरणं १५ अपरांतेषुपश्चिमकोष्ठेषु १६

प्रत्यग्रवयसां त्वमि नवयौवनौ १७ स्लवमानं प्रयातं १६ अष्टत्रिंशः मासूत १ वसुविंमं द्रष्टामि द्रक्ष्यामि २ ३

दासीनां निष्ककण्ठीनां मागधीनां शतं तथा प्रत्यग्रवयसां तद्धोयो मे वृयाद्धनंजयं १७ नचैत्तदभिमन्येत पुरुषोऽर्जुनदर्शिवान् अन्यं तस्मै
वरं दद्यां यमस्मै कामयेत्त्वयं १८ पुत्रदारान्विहारांश्च यदन्यद्वित्तमस्ति मे तच्चतस्मै पुनर्दद्यां यद्यद्वै मनसेच्छति १९ हत्वा च सहितौ कृ
ष्णौ तत्र यो वित्तानि सर्वशः तस्मै दद्यामहं यो मे प्रब्रूयात्केशवार्जुनौ २० एता वाचः सुबहुशः कर्ण उच्चारयन्युधि दध्मौ सागरसंभूतं सुस्वरं शं
खमुत्तमं २१ तावाचः सूतपुत्रस्य तथा युक्तानिशम्यतु दुर्योधनो महाराज संहृष्टः सानुगोऽभवत् २२ ततो दुंदुभिनिर्घोषा मृदंगानां च स
र्वशः सिंहनादः सवादित्रः कुंजराणां च निस्वनः २३ प्रादुरासीत्तदा राजं सैन्ये पुरुषर्षभ योधानां संप्रहृष्टानां तथा समभवत्स्वनः २४
तथा प्रहृष्टे सैन्ये तु स्लवमानं महारथं विकत्थमानं च तदा राधेयमरिकर्षणं २५ मद्रराजः प्रहस्येदं वचनं प्रत्यभाषत इति कर्णपर्वणि
शल्यउवाच मा सूतपुत्र दानेन सौवर्णं हस्तिषड्गवं प्रयच्छ पुरुषाया यद्रक्ष्यसि त्वं धनंजयं १ बाल्यादिह त्वं त्यजसि वसु वैश्रवणो
यथा अयत्नेनैव राधेय द्रष्टासि धनंजयं २

स्वेत

क०
६०

ग्या१

परासज्जसिद्यामृजसि ३ अवद्दंत्र्यनर्थकं अर्कांगा अनाकर्णानीयं ८ सहितोयुध्यस्वनेत्वकाकी ९ सर्वंप्प्रहृस्त्वयदिजिजीविषुः

ग्या४

परासज्जसियद्वित्रंकिंचित्वंबहुमहठवत् अपात्नदोनेयदोषात्तान्मोहान्नावबुध्यसे ३ यत्वंप्रेरयसेवित्रंबहुशेनखलुत्वया शक्तोबहुवि
धैर्यजैर्यहंदुस्तृनयजस्तैः ४ यच्चप्रार्थयसेहंतुंकृष्णौमोहाद्दृथैवतत् नहिमप्युमसंमर्दकोशक्तिहोनिपातितो ५ अप्रार्थितंप्रार्थय
सेसुहृदोनहिसंतिते येत्वांनिवारयंत्याशुप्रपतंतेडुताशने ६ कार्याकार्यनजानीषेकालपक्वोस्यसंशयं बहुवेद्धमकल्याणांकोहि
ब्रूयाज्जिजीविषुः ७ समुद्रतरणंदोर्भ्यांकंठेवध्वायथाशिलां गिर्य[illegible]ग्रोनिपतनंतादृक्तवचिकीर्षितं ८ सहितःसर्वयोधैस्त्वंव्यूढा
नीकैःसुरक्षितः धनंजयेनयुध्यस्वश्रे[illegible]यस्त्वाहमिष्टधमि ९ हितार्थंधार्त्तराष्ट्रस्यब्रवीमित्वांनहिंसया श्रद्धस्स्वेवंमयाप्रोक्तंयदितेस्तिजि
जीविषा १० कर्णउवाच स्वबाहुवीर्यमाश्रित्यप्रार्थयाम्यर्जुनंरणे त्वंतुमित्रमुखःशत्रुर्मांभीषयितुमिच्छसि ११ नमामस्मादभि
प्रायात्कश्चिदद्यनिवर्त्तयेत् अपींद्रोवज्रमुद्यम्यकिमुमर्त्यःकरिष्यति १२ संजयउवाच इतिकर्णस्यवाक्यांतेशल्यःप्राहोत्तरंवचः चु
कोपयिषुरत्यर्थंकर्णंमद्रेश्वरःपुनः १३ यदावैत्वांफाल्गुनवेगयुक्ताज्याचोदिताहस्तवतानिसृष्टाः अन्वेतारःकंकपत्राःशिताग्रा
स्तदान्वतप्स्यस्यर्जुनस्यानुयोगात् १४

५४

राम०
८०

मू१

१५ भोगिसर्पः पातेपतनार्थं २३ षभीनेरासमंतापुतं प्रषापुतंत्रलवः वाञ्छसि निरर्थः २४ दुंदुभि ग्रीवं दुंदुभिस्वनकंठं २५ ॥ ॥

यदागांडिवं धनुरादाय पार्थः प्रतापवन्पुरुजनं समस्मसावी त्वां मर्दयिष्यन्ति शितैः पृषत्कैस्तदा पश्चात्तप्स्यसे सूतपुत्र १५ वालश्चंद्रमा
हरेड्केशयानोयपाकश्चित्रार्थपतिपहर्न्तु तद्वन्मोहाद्योतमानेरथस्थं संप्राप्य संपस्कर्तु नेजेतमद्य १६ त्रिमूलमाक्रिससनीक्षा
धारे सर्वाणि गात्राणि निधर्षसि त्वं सुतीक्ष्णधारोपनकर्मणालेपपुत्रसेयोऽर्जुनेनाथकर्णा १७ क्रुद्धं सिंहं केसरिणां हहंतवालो
मूढः क्षुद्रमृगःस्मरस्यसी समाक्षेपेतद्वदेतत्तवाद्यसमाक्षनेसूतपुत्रार्जुनस्य १८ मास्सूतपुत्राह्वयराजपुत्रं महावीर्यं केसरिणां प
र्वैव वनेमृगालः पिशितेनतत्प्रामापार्थमासाद्यविनंक्ष्यसित्वं ईषादंतंमहानागंप्रभिन्नकरटामुखं शशकोह्वयसेयुद्धेकरीपा
र्थधनंजयं २० विलस्थं कृष्णसर्पत्वं वाल्यात्काष्ठेनविध्यसि महाविषंपूर्णकोपंयत्पार्थंयोद्धुमिच्छसि २१ सिंहंकेसरिणां क्रुद्धम
तिक्रम्याभिनर्दसे मृगालस्त्वमूढस्त्वं न्मसिंहंकरीपांडवं २२ सुपर्णपतगश्रेष्ठं वैनतेयं तरस्विनं भोगीवाह्वयसेपातेकरीपार्थध
नंजयं २३ सर्वाम्भसांनिधिंभीमं मन्तिमंतं पायुतं चंद्रोदयेविवर्धंतमप्लवः सन्तितीर्षसि २४ ऋषभंदुंदुभिग्रीवंतीक्ष्णश्रृंगंप्र
हारिणां वत्सआह्वयसेयुद्धेकरीपार्थधनंजयं २५ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

मू२२

क० ८१

३६ ३५ एकोनचत्वारिंशः अथ वाक्शल्यत्वादेवायंशल्यनामेतिनिश्चिन्वन १

महामेघंमहाघोरंदर्दुरः प्रतिनर्दसि कामतोयप्रदंलोकेनरपर्ज्जन्यमर्ज्जुनं २६ यथाचस्वगृहस्थंश्वाव्याघ्रंवनगतंभवेत् तथात्वंभष
सेकर्णनरव्याघ्रंधनंजयं २७ शृगालोपिवनेकर्णशशैः परिवृतोवसन् मन्यतेसिंहमात्मानंयावत्सिंहंनपश्यति २८ तथात्वमपिराधे
यसिंहमात्मानमिछसि अपश्यन्शत्रुदमनंनरव्याघ्रंधनंजयं २९ व्याघ्रंत्वमन्यसेत्मानंयावत्कृष्णौनपश्य[illegible]सि समास्थितावेकरथे
सूर्याचंद्रमसाविव ३० यावद्गांडीवघोषंत्वंनशृणोषिमहाहवे तावदेवत्वयाकर्णशक्यंवक्तुंयथेछसि ३१ रथशब्दधनुःशब्दै
र्नादयंतंदिशोदश नर्दंतमिवशार्दूलंदृष्ट्वाक्रोष्टाभविष्यसि ३२ नित्यमेवशृगालस्त्वंनित्यंसिंहोधनंजयः वीरप्रद्वेषणान्मूढतस्मा
क्रोष्टेवलक्ष्यसे ३३ यथाखुःस्याद्विडालश्चश्वाव्याघ्रश्चबलाबले यथाशृगालःसिंहश्चयथाचशशकुंजरौ ३४ यथानृतंचसत्यं
चयथाचापिविषामृते तथात्वमपिपार्थश्चप्रख्यातावात्मकर्मभिः ३५ इतिश्रीकर्णपर्वणिकर्णशल्यसंवादे संजयउवाच अ
धिक्षिप्तस्तुराधेयःशल्येनामिततेजसा शल्यमाहसुसंक्रुद्धोवाक्शल्यमवधारयन् १ ॥ ॥ ॥ ॥

गम० ८१

२ आहेयः सर्पमयः ८ नास्येयंनक्षिपेयं १२ सुजातंशोभनंजन्म १३ ॥

कर्णउवाच गुणान्गुणवान्शल्यगुणवान्वेत्तिनागुणः त्वंतुशल्यगुणैर्हीनः किंज्ञास्यसिगुणागुणं २ अर्जुनस्य
महास्त्राणिक्रोधंवीर्यंधनुःशरान् अहंशल्याभिजानामिविक्रमंचमहात्मनः ३ तथाकृष्णस्यमाहात्म्यमृषभस्यमहीक्षितां
यथाहंशल्यजानामिनत्वंजानासितत्तथा ४ एवमेवात्मनोवीर्यमहंवीर्यंचपाण्डवे जानन्नेवाह्वयेयुद्धेशल्यगाण्डीवधारिणं ५ अस्तिचा
यमिषुःशल्यसुपुंखोरक्तभोजनः एकतूणीशयःपत्रीसुधौतःसमलंकृतः ६ शेतेचंदनपूर्णेषुपूजितोबहुलाःसमाः आहेयो
विषवानुग्रोनराश्वद्विपसंघहा ७ घोररूपोमहारौद्रस्तनुत्रास्थिविदारणः निर्भिंद्यांयेनरुष्टोहमपिमेरुंमहागिरिं ८ त
महंजातुनास्येयमन्यस्मिन्फाल्गुनादृते कृष्णाद्वादेवकीपुत्रात्सत्यंचाप्यत्रशृणुमे ९ तेनाहमिषुणाशल्यवासुदेवधनंजयौ
योत्स्येपरमसंक्रुद्धस्तत्कर्मसदृशंमम १० सर्वेषांवृष्णिवीराणांकृष्णेलक्ष्मीःप्रतिष्ठिता सर्वेषांपांडुपुत्राणांजयःपार्थेप्रतिष्ठितः
११ उभयंतत्समासाद्यकोनिवर्तितुमर्हति तावेतौपुरुषव्याघ्रौसमेतौस्यन्दनेस्थितौ १२ मामेकमभिसंयातौसुजातंपश्य
शल्यमे पितृष्वसामातुलजौभ्रातरावपराजितौ १३ ॥

प्रीतोरकसत्रेमगाइवेप्रेमसंबद्धो १४ त्रासजननेहतिसमुदापोपेक्षपास्मानास्पेननिर्दिशः १९ जोषंतन्त्संत्री त्रासतिष्ठक्रीडागतः लीलयात्रागतः २३

मणीसत्त्वइवप्रीतोदृष्टासिनिहतोमया अर्जुनेगांडिवंक्लसेचक्रंतार्क्ष्यकपिध्वजो १४ भीरूणांत्रासजननंशल्यहर्षकरं मम लंतदुष्प्रकृतिर्न्नतोमहायुद्धेषुकोविदः १५ मयावदीर्णःसंत्रासादवद्धंबहुभाषसे संक्रोषितोतुकेनापिहेतुनात्वं कुदेशज १६ नोहत्वासमरेहेतान्वामघसहबांधवं पापदेशजदुर्बुद्धे क्षुद्रक्षत्रियपांसन १७ सुहृन्भूत्वारिपुःकिंमांकृत्स्नं भीषयिष्यसि नोवामामघहंतारोहनिष्यवापितावहं १८ नाहंबिभेमिकृष्णाभ्यांविजाननात्मनोवलं वासुदेवसहस्त्रंवाफाल्गुना नांशतानिवा १९ अहमेकोहनिष्यामियोषमास्वकुदेशज स्त्रियोबालाश्चवृद्धाश्चप्रायैःक्रीडागताजनाः २० याःगाथाःसंप्र गायंतिकुर्वंतोध्ययनेयथा गाथाःश्रृणुमेशल्यमद्रकेषुदुरात्मसु २१ ब्राह्मणैःकथिताःपूर्वंयथावद्राजसंनिधौ श्रुत्वाचैक मनानूढक्षमवांब्रूहिचोत्तरं २२ मित्रध्रुग्मद्रकोनित्यंयोनोद्वेष्टिसमद्रकः मद्रकेसंगतंनास्तिक्षुद्रवाक्येनराधमे २३ दुरात्मा मद्रकोनित्यंनित्यमानृतिकोनृजुः यावदंतंहिदौरात्म्यंमद्रकेष्वितिनःश्रुतं २४ ॥ ॥ ॥ ॥

मद्रकेषुकुत्सितेषुमद्रदेशेषु अनेनतनचरतीत्यानृतिकः यावदंतंअंत्यजपर्यंतमरणावधीतिवा २४ ॥ ॥

ख१

२५ पुंभिः पुंसैः विमिश्राः संगताः इच्छयामेथुनिनः अशर्तिः ज्ञातार्थं पाविगीताहस्पर्शः २६ येषांमद्रकाणांमक्तुमिश्रितमत्स्याशिनां सीधुमघ
२९ मद्रकेषुसंसृष्टेनष्टं एवंगांधारकेषुशौचेनष्टंभवेत् ३० राजायाजकोयस्ततस्मिन्नाश्रमहनिष्टंभवेत् ३१ यथैवेतिपथामद्रकैः संगतंकृत्वापततियथा

पितापुत्रश्चमाताचश्वश्रूश्वश्वसुरमातुलाः जामाताद्दुहिताभ्राताननसोतेतेचवांधवाः २५ वयस्याभ्यागताश्चान्येदासीदासंचसंगतं
पुंभिर्विमिश्रानार्यश्चज्ञाताज्ञाताः स्वयेच्छया २६ येषांगृहेषुशिष्टानांसक्तुमत्स्याशिनांतथा पीत्वासीधुंसगोमांसंक्रंदंतिचहसं
तिच २७ गायंतिचाप्यबद्धानिप्रवर्त्तंतेचकामतः कामप्रलापिनोन्योन्यंतेषुधर्मः कथंभवेत् २८ मद्रकेषुविलिप्तेषुप्रख्यातात्मशुभ
कर्मसु नापिवैरंनसौहार्दंमद्रकेतासमाचरेत् २९ मद्रकेसंगतंनास्तिमद्रकोहिमदामलः मद्रकेषुचसंसृष्टंशौचंगांधारकेषु
च ३० राजयाजकयोःसचनष्टंदत्तंहविर्भवेत् मद्रसंस्कारकोविप्रोयथायातिपराभवं ३१ तथाब्रह्मद्विषोनित्यंगच्छंतीहपराभ
वं तथैवसंगतंकृत्वानरः पततिमद्रकैः ३२ मद्रकेसंगतंनास्तिहतंवृश्चिकतेविषं आथर्वणेनमंत्रेणयथाशांतिः कृतामया
३३ इतिवृश्चिकदष्टस्यविषवेगहतस्यच कुर्वंतिभेषजंप्राज्ञाः सत्येनतद्वापिहश्यते ३४ एवंविद्वन्जोषमास्वशृणुचा[illegible]न्तरं ओ३
वचः वासांस्युत्सृज्यनृत्यंतिस्त्रियोयामद्यमोहिताः ३५ मैथुनेसंयताश्चापियथाकामचराश्चताः तासांपुत्रः कथंधर्मंमद्रकोव
वामद्रकेसंगतंनास्तिहेवृश्चिकतथोतविषंहतं यथैतत्सत्यंतथाहिनवविषंनश्यन्त्विति मंत्रेणसर्वथाविषंनश्यतीत्यर्थः मेहेत्यानुभव॰॰ क्तुमर्हति ३६
सिद्ध[illegible]दमितिघातयति ३५ यथाकामचरायंतिताः असंयताइतिच्छेदः ३६ ॥

क० ८३

तासां पुत्रः संकरजातः स्मर्थः प्रमेहं हंति मूत्रयंते दसेरकाः गर्दभाः ३७ सुवीरकं कांजिकं स्फिचौ कटिप्रोथौ ३८ निर्ह्रीकाः निर्लज्जाः धूस्मराः बहुभक्षकाः ४१

पापिष्ठं यः प्रमेहं हंति यथैवोष्ट्रदशेरकाः तासां विधर्मधर्माणां निर्लज्जानां ततस्ततः ३७ त्वं पुत्रस्तादृशीनां हि धर्मं वक्तुमिहेच्छ
सि सुवीरकं याच्यमानामद्रिका कर्षति स्फिचौ ३८ अदातुकामा वचनमिदं वदति दारुणं मा मां सुवीरकं कश्चिद्याचतां दयितं मम ३९
पुत्रैर्विधापतिं दद्यां न तु दद्यां सुवीरकं गौर्यो ह्यहल्या निर्ह्रीका मद्रिकाः कंबलावृताः ४० धूस्मरा नष्टशौचाश्च प्रायशस्त्वनुसुश्रुम
एवमादि मयान्यैर्वा शक्यं वक्तुं भवेद्बहु ४१ आकेशाग्रान्नखाग्राच्च वक्तव्येषु कुकर्मसु मद्रकांसिंधुसौवीराः धर्मं विद्युः कथं त्विह
४२ पापदेशोद्भवान्म्लेच्छा धर्माणामविचक्षणाः एष मुख्यतमो धर्मः क्षत्रियस्येति नः श्रुतं ४३ यदाजौ निहतः शेते सद्भिः सम
भिपूजितः आयुधानां संपराये यन्मुच्येयमहं ततः ४४ ममैष प्रथमः कल्पो निधने स्वर्गमिच्छतः सोऽहं प्रियः सखा चास्मि धार्तराष्ट्र
स्य धीमतः ४५ तदर्थं हि मम प्राणा यच्चमे विद्यते वसु व्यक्तं त्वमप्युपहितः पांडवैः पापदेशज ४६ यथा ह्यमित्रवत्सर्वं त्वमस्मासु प्रवर्तसे
कामं न खलु शक्योऽहं त्वद्विधानां शतैरपि ४७ संग्रामाद्विमुखः कर्तुं धर्मज्ञ इव नास्तिकैः सारंग इव घर्मार्त्तः कामं विलप मुष्य च ४८ नाहं
भीषयितुं शक्यः क्षत्रवृत्ते व्यवस्थितः तनुत्यजां नृसिंहानामाहवेष्वनिवर्त्तिनां ४९ ॥ ॥ गरि ॥

वक्तव्येषु गर्हणीयेषु ४३ संपराये सन्देह संग्रामे ह्यमर्षः मुच्येत जीवितमिति शेषः ४५ उपहितः उपजप्तः ४६ ४७ ४९ ॥ ॥

राम० ८३

तेषांधार्त्तराष्ट्राणां ५० हत्वाअर्ज्जुनेनघातयित्वामित्रप्रतीक्ष्यामित्रकार्यविक्षरोनचात्तदुर्योधनस्यतयोरेवोभयोः ५३ अपवादेनिंदातिनिक्षा

यागतिर्गुरूणाप्रोक्ता पुरारामेरणांतस्मरे तेषांत्राणार्थमनुघंतंवधार्थद्विषतामपि ५० विद्धिमामास्थितंतंहत्रंपौरूखवसमन्नतं
नतनम्ब्रूतंप्रपश्यामित्रिषुलोकेषुनह्रप ५१ योमामस्मादभिप्रायाहारयेदितिमेमतिः एवंविद्वनजोषमास्वत्रासात्किंबहुभाषसे
३२ नत्वांहत्वाप्रदास्यामिक्रव्याद्भ्योमद्रकाधम मित्रप्रतीक्षयाशल्यधार्त्तराष्ट्रस्यचोभयोः ५३ अपवादतितिक्षाभिस्त्रि
भिरेतैर्हिजीवसि पुनश्चेदीदृशंवाक्यंमद्रराजवदिष्यसि ५४ शिरस्तेपातयिष्यामिगदयावज्रकल्पया श्रोतारस्त्विद
मेघहद्रक्षणीवाकुदेशज ५५ कर्णंवाजघ्नतः कृष्णौकर्णोवानिजघानतौ एवमुक्त्वातुराधेयः पुनरेवविशांपते ५६ अब्रवी
न्मद्रराजानंयाहियाहीत्यसंभ्रमं ५७ इतिकर्णपर्वणिमद्राधिपसंवादे संजयउवाच मारिषाधिरथेःश्रुत्वावाचोयुद्धाभिनंदि
नः शल्योब्रवीत्सुनःकर्णंनिदर्शनमिदंवचः १ जातोहंयज्वनांवंशेसंग्रामेष्वनिवर्त्तिनां राज्ञांमूर्द्धाभिषिक्तानांस्वयंधर्मपराय
णः २ यथैवमत्तोमद्यनत्वंतथालक्ष्यसेवृष तथाद्यत्वांप्रमाद्यंतंचिकित्सेयंसुहृत्तया ३ इमांकाकोपमांकर्णप्रोच्यमानांनिबो
धमे श्रुत्वायथेष्टंकुर्यास्त्वंनिहीनकुलपांसन ४ ॥

चैतैःत्रिभिर्हेतुभिः ५४ ५७ चत्वारिंशः मारिष हेराजन् १२ वृषः महोक्षः ३ ४ ४ ॥ ॥

क० ८४

७ आयुधस्यास्त्रिनेवतिशातं ॠतं जयपराजयसूचकं अतिभारो दुर्वहत्वं ८ निमित्तानि दिव्यान्तरिक्षभौमानि ग्राह्यानुकूल्यप्रातिकूल्यादीनि ९ निद

नाहमात्मनि किंचिद्वै किल्बिषं कर्ण संस्मरे येन मां त्वं महाबाहो हन्तुमिच्छस्यनागसं ५ अवश्यं तु मया वाच्यं बुध्यता त्वद्धिताहितं विशे षतो रथस्थेन राज्ञश्चैव हितैषिणा ६ समं च विषमं चैव रथिनश्च बलाबलं श्रमः खेदश्च सततं हयानां रथिना सह ७ आयुधस्य परिज्ञानं रुतं च मृगपक्षिणां भारश्चाप्यतिभारश्च शल्यानां च प्रतिक्रिया ८ अस्त्रयोगश्च युद्धं च निमित्तानि तथैव च स र्वमेतन्मया ज्ञेयं रथस्यास्य कुटुंबिना ९ अतस्त्वां कथये कर्ण निदर्शनमिदं पुनः वैश्यः किल समुद्रान्ते प्रभूतधनधान्यवान् १० यज्वा दानपतिः क्षान्तः स्वकर्मस्थोऽभवच्छुचिः बहुपुत्रः प्रियापत्यः सर्वभूतानुकंपकः ११ राज्ञो धर्मप्रधानस्य राष्ट्रे व सति निर्भयः पुत्राणां तस्य बालानां कुमाराणां यशस्विनां १२ काको बहूनामभवदुच्छिष्टकृतभोजनः तस्मै सदा प्रयच्छन्ति वैश्यपुत्राः कुमारकाः १३ मांसोदनं दधि क्षीरं पायसं मधुसर्पिषी स चोच्छिष्टभृतः काको वैश्यपुत्रैः कुमारकैः १४ सदृशान्प क्षिणो दृप्तः श्रेयसश्चाधिचिक्षिपे अथ हंसाः समुद्रान्ते कदाचिदतिपातिनः १५ गरुडस्य गतौ तुल्याश्चक्राङ्गा हृष्टचेतसः कु मारकास्ततो हंसान्दृष्ट्वा काकमथाब्रुवन् १६ ॥

र्शनं दृष्टान्तं १० १४ अतिपातिनः गत्यतिशयगामिनः १५ चक्राङ्गाः मानसचारिणः १६ ॥

ग्र० ८४ ८५

पतत्रिभ्योन्येभ्यः प्रतार्यमाणोन्यपाप्रताप्यमानछ १७ श्रेष्ठमाकृतिश्रेष्ठं श्रेष्ठंगामजते १९ पताव गच्छावः २१ दूरपातेनदूरागमनेन २२ पतितापतिष्यामि

भवानेवविशिष्टोहिपतत्रिभ्योविहंगम प्रतार्यमाणस्तैः सर्वैरल्पबुद्धिभिरंडजः १७ तद्वचः सत्यमित्येवमौर्ख्याद्दर्पाच्चमन्
ते तान्सोपिपतत्त्रिजिज्ञासुः कः एषांश्रेष्ठभागिति १८ उच्छिष्टदर्पितः काकोबहूनांदूरपातिनां तेषांमध्ये वरंमेनेहंसानांदूरपाति
नां १९ तस्मात्कपतद्दुर्बुद्धिः पततोवदतिपक्षिणां तच्छ्रुत्वाप्राहसन्हंसायेतत्रासन्समागताः २० भाषतोबहुकाकस्यबलिनः
पततांवराः इदमूचुः स्मचक्रांगावचः काकविहंगमाः २१ हंसाऊचुः वयंहंसाश्चरामेमांपृथिवींमानसौकसः पक्षिणांच
वयंनित्यंदूरपातेनपूजिताः २२ कथंनुहंसंबलिनंचक्रांगंदूरपातिनं काकोभूत्वानिपतनेसमाह्वयसिदुर्मते २३ कथं
त्वंपतिताकाकसहास्माभिर्ब्रवीहितत् अथहंसवचोमूढः कुत्सयित्वापुनःपुनः २४ प्रजगादोत्तरंकाकः कत्थनोजाति
लाघवात् काकउवाच शतमेकंचपातानांपतितास्मिनसंशयः २५ शतयोजनमेकैकंविचित्रंविविधंतथा २६ ॥

कत्थनः गुणश्लाघी २४ पतितास्मिपतिष्यामि २५ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

क॰
८६

पातानां शतमेकं गणयति उड्डीनमूर्ध्वगमनं [अ]वडीनमधोगतिः प्रडीनं सर्वतोयानं डीनं गमनमात्रकं निडीनं शनकैर्यानं संडीनं ललितं गतं तिर्य[ग्]डीनं गतं
प्राङ्मुखतिर्यक्प्रचारो बुधाः नानाशाखे दृश्यन्तानि चत्वारि प्रतिजानते तानि तिर्यग्डीनानि २६ विडीनं बितविडीनं स्यात् परिडीनं तु सर्वतः पश्चाद्गतिः पराडीनं स्वर्गमा
र्गं सुडीनकं अभिमुख्येन गमनमभिडीनं प्रचक्षते यानं महाडीनमाहुः पवि[..]डितां गतिं नडीनं निम्नं लेयानं प्रचंडमतिडीनकं विडंबितं मल्लवद्भुडीयोडी
पगमनं २७ अवरोहावडीनं स्यात् प्रडीनं चित्रमुच्यते गत्वा ललितया पूर्वमुपक्रम्य समंततः परिक्रम्य प्रपतनं संडीनोड्डीन[..]डीनकं संडीनो

उड्डीनमवडीनं च प्रडीनं डीनमेव च निडीनमथ संडीनं तिर्यग्डीनगतानि च २६ विडीनं परिडीनं च पराडीनं सुडीनकं अभि
डीनं महाडीनं निर्डीनं परिडीनकं २७ अवडीनं प्रडीनं च संडीनं डीनडीनकं विडीनोड्डीनं संडीनं पुनर्डीनं विडीनकं २८
संपातं समुदीषं च ततोऽन्यद्व्यतिरिक्तकं गतागतं प्रतिगतं बह्वीश्च निकुलीनकाः २९ ॥ ॥

उड्डीनडीनं स्यात्तदेवोर्ध्वप्रकल्पनात् गत्वा गत्वा ततो हे हे मवेड्डीनविडीनकं २८ स्वगात्संगत्य निष्क्रम्य पक्षसंपातमुच्यते उद्धारो गतिसंबंधः
समुदीषं प्रचक्षते संकल्पपक्षगमनमुच्यते व्यतिरिक्तकं षड्विंशतिरमी भेदाः पातानामिह दर्शिताः महाडीनं विहायैषां पातानां त्रिविधा गतिः
गतं पुनरागमः प्रत्यावृत्तिः प्रतिगतिरिति षट्सं[..]तिः स्मृताः तेषां निपाताः कथ्यन्ते प्रत्येकं पंचविंशतिः न कुलीनकाः निपाताः २९ ॥ ॥

राम॰
८६

मिषतांपश्यतां ३० केनपातेन ३१ पतध्वंनेतिप्रिरस्वालनेनकिंनपतध्वमपि प्रत्युपतध्वमेवेतिकाक्वापरिहासःसंपतध्वमितिवापाठः ३३ एकंस

कर्त्तास्मिमिषतांवोद्यततोदृक्ष्यथमेबलं तेषामन्यतमेनाहंपतिष्यामिविहायसा ३० प्रदिशध्वंयथान्यायंकेनहंसाःप
ताम्यहं तेवैध्रुवंविनिश्चित्यपतध्वंतमयासह ३१ पातैरेभिःखलुखगाःपतितंखेविनिश्चयेप एवमुक्तेतुकाकेनप्रहस्यैको
विहंगमः ३२ उवाचकाकंराधेयवचनंतन्निबोधमे हंसउवाच शतमेकंचपातानांत्वंकाकपतिताध्रुवं ३३ एकमेवतुयंमा
तेविदुःसर्वेविहंगमाः तमहंपतिताकाकनान्यंजानामिकंचन ३४ पतत्वमपिताम्राक्षयेनपातेनमन्यसे अथकाकाःप्रज
हसुर्येतत्रासन्समागताः ३५ कथमेकेनपातेनहंसःपातशतंजयेत् एकेनैवशतस्यैषपातेनाभिपतिष्यति ३६ हंसस्यपति
तंकाकोबलवानाशुविक्रमः प्रपेततुःस्पर्धयाचततस्तौहंसवायसौ ३७ एकपातीचचक्रांगःकाकःपातशतेनच पतिताचा
पवक्रांगःपतितावायसः ३८ विसिस्मापयिषुःपातैराचक्षाणोत्मनःक्रियाः अथकाकस्यचित्राणिपतितानिमुहु
र्मुहुः [illegible] दृष्ट्वाप्रमुदिताःकाकाविनेदुरधिकैःस्वरैः हंसाश्चावहसंतिस्मप्रावदन्नप्रियाणिच उत्पत्योत्पत्यचप्राङ्मुहूर्त्तमितिचे
तिच ३९ वृक्षाग्रेभ्यःसलिलेषुचनिपतंत्युत्पतंतिच ४१

रवं ३५ एकेनपातेन ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ॥

४२ इदमब्रुवन्काकं रत्पर्षात् ४६ नभसआकाशात् ४७ गांभीर्यात्गहनत्वात्दिगंबरां भसः दिशएवअंबरं यस्य तादृशमंभो यस्य सत्पाकाशेऽपमा समुद्र

कुर्वाणाविविधान्पातान्नाशंसंतोजयंतथा हंसस्तुनदुनैकैकं विक्रांतमुपचक्रमे ४२ प्रत्यहीयतकाकाचसमुहूर्तमिवमारिष अवमन्य हंसास्तान्काकंवचनमब्रुवन् ४३ योसावुत्पतितोहंसः सोसावेवप्रहीयते अथहंसः सतच्छ्रुत्वाप्रापतत्पश्चिमांदिशं ४४ उपर्युपरि वेगेनसागरं मकरालयं ततोभीः प्राविशत्काकंतदातत्रविचेतसं ४५ द्वीपद्रुमानपश्यंतंनिपातार्थंश्रमान्वितं निपतेयंक्वनुश्रांतइतितस्मिन्जलार्णवे ४६ अविषह्यः समुद्रोहिबहुसत्वगणालयः महासत्वशतोद्भासीनभसोपिविशिष्यते ४७ गांभीर्याद्धिसमुद्रस्य नविशेषंहिसूतज दिगंबरांभसांकर्णसमुद्रस्यविदुर्जनाः ४८ विदूरपातनात्तोयस्यकिंपुनःकर्णवायसः अथहंसोभ्यतिक्रम्यमुहूर्तमितिचिंतयन् ४९ अवेक्षमाणस्तंकाकंनाशक्नोद्व्यपकर्षितुं अतिक्रम्यचचक्रांगः काकंतंसमुदैक्षत ५० यावदलापतत्पश्च काकोनामितिचिंतयन् ततःकाकोभृशंश्रांतोहंसमभ्यागमत्तदा ५१ तंतथाहीयमानंतुहंसोदृष्ट्वाब्रवीदिदं उज्जिहीर्षुर्निमज्जंतं स्मरन्सत्पुरुषव्रतं ५२ हंसउवाच बहूनिपतितानिलमाचक्षाणोमुहुर्मुहुः पातस्याहेरस्येदनमागुह्यंप्रभाषसे ५३ ॥

स्मसंबंधिनस्तोयस्य ४९ अपसर्पितुंतस्मात्गंतुं दयावशात्त्वान्नाशकत ५० मामनुलक्ष्यैति शेषः ५१ ५२ ५३ ॥ ॥

मा१

५५ दुष्टात्मन्निति करीसंबोधनं ५७ काकवाशिकाः काकाइतिवाशंतःशब्दंकुर्वंतः ६१ [illegible]नंआत्मानं ६२ ६३ ६४

किंनामपतितंकाकयत्वंपतसिसांप्रतं जलंस्पृशसिपक्षाभ्यांतुंडेनचपुनःपुनः ५४ प्रब्रूहिकतमेनैतत्पातेनवर्त्तसेद्यवायस एह्येहि
काकशीघ्रंत्वमेषत्वांप्रतिपालये ५५ शल्यउवाच सपक्षाभ्यांस्पृशन्नार्त्तस्तुंडेनचजलंतदा दृष्टोहंसेनदुष्टात्मन्निदंहंसंततोब्रवी
त् ५६ अपश्यन्नंतमंभसःपारंनिपतितःश्रमान्वितः पातवेगप्रमथितोहंसंकाकोब्रवीदिदं ५७ वयंकाकाःकुतोनामचरामःकाक
जान्वयाः हंसप्राणैःप्रपद्येत्वामुदकांतंनयस्वमां ५८ सपक्षाभ्यांस्पृशन्नार्त्तस्तुंडेनचमहार्णवे काकोदृढंपरिश्रांतःस
हसानिपपातह ५९ सागरांभसितंदृष्ट्वापतितंदीनचेतसं म्रियमाणमिदंकाकंहंसोवाक्यमुवाचह ६० शतमेकंचपाता
नांपतान्यहमनुस्मर श्लाघमानस्त्वमात्मानंकाकभाषितवानसि ६१ सत्वमेकशतंपातंपतन्नभ्यधिकोमया कथमेवंपरिश्रांतः
पतितोसिमहार्णवे ६२ प्रत्युवाचततःकाकःसीदमानइदंवचः उपरिस्थितदाहंसमभिवीक्ष्यप्रसादयन् ६३ काकउवाच उच्छि
ष्टदर्पितोहंसमन्येत्मानंसुपर्णवत् अवमन्यबहूंश्चाहंकाकानन्यांश्चपक्षिणः ६४ प्राणैर्हंसप्रपद्येत्वांद्वीपांतंप्रापयस्वमां य
द्यहंस्वस्तिमान्हंसस्वदेशंप्राप्नुयांविभो ६५

नकंचिदवमन्येहमापदेनांमामुद्धर तमेवंवादिनंदीनंविलपंतमचेतनं ६६ काककाकेतिवाशंतंनिमज्जंतंमहार्णवे कृपयादायहंसस्तंजल
क्लिन्नंसुदुर्दशं ६७ पद्भ्यामुत्क्षिप्यवेगेनपृष्टमारोपयछनैः आरोप्यपृष्टंहंसस्तंकाकंतूर्णंविचेतनं ६८ आजगामपुनर्द्वीपंस्पर्धया
पेततुर्यतः संस्थाप्यतंचापिपुनःसमाश्वास्यचखेचरं ६९ गतोयथेप्सितंदेशंहंसोमनइवाशुगः एवमुछिष्टपुष्टःसकाकोहंसपरा
जितः ७० बलंवीर्यंमहत्कर्णत्यक्त्वाक्षांतिमुपागतः उछिष्टभोजनःकाकोयथावैश्यकुलेपुरा ७१ एवंत्वमुछिष्टभृतोधार्त्तराष्ट्रैर्नसंश
यः सदृशान्श्रेयसश्चापिसर्वान्कर्णातिमन्यसे ७२ द्रोणद्रौणिकृपैर्गुप्तोभीष्मेणान्यैश्चकौरवैः विराटनगरेपार्थमेकंकिंनावधीस्त
दा ७३ यत्रव्यस्ताःसमस्ताश्चनिर्जिताःस्थकिरीटिना सृगालाइवसिंहेनक्वतेवीर्यमभूत्तदा ७४ भ्रातरंनिहतंदृष्ट्वासमरेसव्यसा
चिना पश्यतांकुरुवीराणांप्रथमंत्वंपलायितः ७५ तथाद्वैतवनेकर्णगंधर्वैःसमभिद्रुतः कुरून्समग्रानुत्सृज्यप्रथमंत्वंपलायितः ॥
७६ हत्वाजित्वाचगंधर्वांश्चित्रसेनमुखान्रणे कर्णदुर्योधनंपार्थःसभार्यंसममोक्षयत ७७ ॥ ॥

पुनः प्रभावः पार्थस्य पौरुषाः केशवस्य च कथितः कर्णारामेणासभायां राजसंसदि ७८ सततं च त्वमक्रोशीर्वचनं द्रोणभीष्मयोः अ-
वध्यौ वदतः कृष्णौ संनिधौ च महीक्षितां ७९ कियंतं तत्वक्ष्यामि येन येन धनंजयः त्वत्तोतिरिक्तः सर्वेभ्यो भूतेभ्यो ब्राह्मणो यथा ८०
इदानीमेव द्रष्टासि प्रधाने स्यंदने स्थितौ पुत्रं च वसुदेवस्य कुंतीपुत्रं च पांडवं ८१ यथाश्रयन्त चक्राङ्गं वायसो बुद्धिमास्थितः तथाश्र-
यस्व वार्ष्णेयं पांडवं च धनंजयं ८२ यदा त्वं युधि विक्रांतौ वासुदेवधनंजयौ द्रष्टासि एकरथे कर्ण तदा नैवं वदिष्यसि ८३ यदा शरशतैः
पार्थो दर्पं ते व वधिष्यति तथा त्वमंतरं द्रष्टा त्वात्मनः स्वार्जुनस्य च ८४ देवासुरमनुष्येषु प्रख्यातौ यौ नरोत्तमौ तौ मावमंस्था मौ-
र्खात्त्वं खद्योत इव रोचनौ ८५ सूर्याचंद्रमसौ यद्वत्तद्वदर्जुनकेशवौ प्राकाश्येनाभिविख्यातौ त्वं तु खद्योतवन्नृषु ८६ एवं वि-
द्वन्मावमंस्थाः सूतपुत्राच्युतार्जुनौ नृसिंहौ तौ महात्मानौ जोषमास्स्व विकत्थन ८७ इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि कर्णशल्यसं-
वादे हंसकाकीयोपाख्यानं संजय उवाच मद्राधिपस्याधिरथिर्महात्मा वचो निशम्याप्रियमप्रतीतः उवाच शल्यं विदितं ममैतद्यथा-
विधावर्जुनवासुदेवौ १ ॥

क० ८६

५ चलितवान्चलितवान् ७ स्वतोपधीमूतनत्वप्रिधाननिमित्तं कर्मकालेस्वप्रतिज्ञारक्षणकाले ८ पर्यासंस्मारं विस्मृतमित्यर्थः १० द्म२

शौरिरेषं बाहुपुत्रोऽर्ज्जुनस्य बलं महात्मा शिवपाण्डवस्य अहं विजानामि यथावदद्य परोक्षभूतं तव तत्तु शल्य २ तौ चाप्यहं शल्य
मत्वांवरिष्टौ अपि तन्मीर्यो धर्षयिष्यामि कृष्णौ संतापयन्नत्यधिकं तु रामाद्योयोधमं ब्राह्मणरास तन्मां च ३ अवमंसे ब्राह्मणराट् नाहं राम
पुराद्दिव्यमस्त्रं चिकीर्षुः तत्रापि मे देवराजेन विघ्नो हितार्थिना फाल्गुनस्यैव शल्य ४ कृतो विभेदेन मनोक्रमेण प्रविश्य कीटस्य तनुं
विरूपां ममोरुमेनं प्रविभेदकीटः सुप्ते गुरौ तत्र शिरो निधाय ५ ऊरुप्रभेदाच्च महान्बभूव शरीरतो मे घनशोणितौघः गुरोर्भयाच्चापि
न चलितवानहं ततो विबुद्धो ददृशे स विप्रः ६ स धैर्ययुक्तं प्रसमीक्ष्य मां वै न त्वं विप्रः कोऽसि सत्यं वदेति तस्मै तदात्मानमहं यथावदाख्यात
वान्सूत वदेत शल्य ७ स मां निशम्याथ महातपस्वी संशप्तवान् रोषपरीतचेताः सूतोपधावाप्तमिदं त्वयास्त्रं न कर्मकाले प्रतिभास्यति त्वां
८ अन्यत्र तस्मात्तव मृत्युकालादब्राह्मणे ब्रह्म न हि ध्रुवं स्यात् तदद्य पर्याप्तमतीव चास्त्रमस्मिन्संग्रामे तुमुले तीव भीमे ९ योऽयं
शल्य भरतेषूग्रपण्डः प्रकर्षणः सर्वहरोऽतिभीमः सोऽभिमन्ये क्षत्रियाणां प्रवीरान्तापिता बलवान्वै विमर्दः ॥ ॥ ॥

राम० ८६

मतोर

अस्त्रंततोरामदत्तादस्त्रादत्वतप्रतिसपन्नंप्रासेअहिंवागाख्यमिमर्थः १६ मेनांप्रतिरक्षति १७ अस्त्रैरस्त्रानुलैः १९

शास्त्रोग्रधन्वानमहंवरिष्ठंतरस्विनंभीममसह्यवीर्यं सत्यप्रतिज्ञंयुधिपांडवेयंधनंजयंमन्युमुखंविनपिष्ये ११ अस्त्रंहिमेनत्प्रतिपन्नमव
येनक्षेप्स्येसमरेशत्रुपूगान् प्रतापिनंबलवंतंकृतास्त्रंतमुग्रधन्वानमितौजसंच १२ क्रूरंमृधेरौद्रममित्रसाहंधनंजयंसंयुगेहंहनि
ष्ये अपांपतिर्वेगवानप्रमेयोनिमज्जयिष्यन्बहुलाःप्रजाश्च १३ महावेगंसंकुरुतेसमुद्रोवेलाचैनंधारयत्यप्रमेयं प्रमुंचंतंबाणा
संघानंतैयान्मर्मच्छिदोवीरहणःसुपत्रान् १४ कुंतीपुत्रंप्रपत्स्येस्मिपुद्धेआकर्षतामुत्तममग्रलोके सर्वबलेनातिबलंमहास्त्रं
समुद्रकल्पंसुदुरापमुग्रं १५ शरौघिणांपार्थिवान्मज्जयंतंवेलेवपार्थमिषुभिःसंसहिष्ये अद्याहवेयस्यनतुल्यमन्यंमन्येमनुष्यंध
नुराददानं १६ सुरासुरान्वैयुधियोजयेततेनाद्यमेपश्यतयुद्धंसुघोरं अतीवमानीपांडवोयुद्धकामोत्यमानुषैरेष्यतिमेमहास्त्रैः १७
तस्यास्त्रमस्त्रैःप्रतिहत्यसंख्येबाणोत्तमैःपातयिष्यामिपार्थं सहस्ररश्मिप्रतिमंज्वलंतंदिशश्चसर्वाःप्रतपंतमुग्रं १८ तमोनुदंमे
घइवातिमात्रंधनंजयंछादयिष्यामिबाणैः वैश्वानरंधूमशिखंज्वलंतंतेजस्विनंलोकमिमंदहंतं १९ ॥ ॥

क° ९०

२२ खांडवेखांडवदाहे २३ २४ २५ २६ २७ २८ ६८

पर्जन्यभूतःशरवर्षैर्यथाग्निंतथापार्थंसमापयिष्यामियुद्धे प्रमाथिनंबलवंतंप्रहारिणांप्रभंजनंमातरिश्वानमुग्रं २० युद्धेसहिष्णुंहि
मवानिवाचलोधनंजयंक्रुद्धममृष्यमाणं विशारदंरथमार्गेषुशक्तंधुर्यंनित्यंसमरेषुप्रवीरं लोकेवरंसर्वधनुर्धराणांधनंजयंसंयुगे
संसहिष्ये अद्याहवेयस्यनतुल्यमन्यंमन्येमनुष्यंधनुरादधानं २१ सर्वामिमांयःपृथिवींविजिग्येतेनप्रयोद्धास्मिसमेत्यसंख्ये यःस
र्वभूतानिसदैवकानिप्रस्थेजयत्खांडवेसव्यसाची २२ कोजीवितंरक्षमाणोहितेनयुयुत्सेद्वैमानुषोमामृतेन्यः मानोहृतास्त्रैःकृत
हस्तयोगोदिव्यास्त्रविच्छ्वेतहयःप्रमाथी २४ तस्याहमद्यातिरथस्यकायाच्छिरोहरिष्यामिशितैःपृषत्कैः योत्स्याम्येनंशल्यधनं
जयंवैमृत्युंपुरस्कृत्यरणेजयंवा २५ अन्योहिनह्येकरथेनमर्त्योयुध्येतयःपांडवमिंद्रकल्पं तस्याहवेपौरुषंपांडवस्यब्रूयाहृ
ष्टःसमितौक्षत्रियाणां २६ किंत्वंमूर्खःप्रसभंमूढचेतामामवोचःपौरुषंफाल्गुनस्य अप्रियोयःपुरुषोनिष्ठुरोहिक्षुद्रःक्षे
प्ताक्षमिणांचाक्षमावान् २७ हन्यामहंतादृशानांशतानिक्षमाम्यहंक्षमयाकालयोगात् अवोचस्त्वंपांडवार्थेप्रियाणिप्रधर्ष
यन्मांमूढवत्पापकर्मन् २८ ॥

राम° ९०

अ२ स्प२

आर्जवं कर्त्तव्यमस्ति २९ अहं सिद्धिं कांक्षमाणोऽस्मि त्वं तु तन्मम सेयं पन्थाः एकांतं सत्यं नास्ति अस्मत्पक्षीयोऽपन्यत्रैको हि वा न सीनत्यर्थः तदेवाहमित्रमिति
मिंदयति मेदयति वा स्नेहार्थान्मिदेर्मिदेर्वा मित्रमिति स्मृतं नंदयतेरिति संमदयतेरिति पाठः मदी हर्षे इत्यस्य वा रूपं मादयति तर्पयतीति वा मादयतेर्मित्रं मिदेर्गे
स्नेहार्थस्य वा मिदेरिदं रूपं नंदयतेः प्रीणयतेः संत्रायतेर्वा पूर्ववर्त्तमानस्य मिदेर्मित्रमिति वार्थः मिनुते मानं करोति सर्वहितमस्य संगच्छतीति वा मादयतेः स

मयार्जवं जितं त्वमतिर्हितं त्वं मित्रद्रोही सोऽपदं हि मैत्रं कालस्त्वयं प्रस्वपयाति दारं रणाद्दुर्योधनोऽपुद्धमुपागमच्चेत् २९
अस्याधिसिद्धिं त्वभिकांक्षमाणास्तेन्मम मेपथ्यैनेकान्तमस्ति मित्रं मिदेर्नन्दतेः प्रीणयतेर्वा संत्रायतेर्मिनुतेर्मोदतेर्वा ३०
तै२ ब्रवीमि [illegible] सर्वमिदं ममास्ति न चापि सर्वं न ममेव चित्रं राजा शत्रुः शदेः शासतेर्वा शपतेर्वा शृणातेर्वा श्वसतेः सीदतेर्वा ३१ उपसर्गा
द्बहुधा सूदतेरुपप्रायेण सर्वं त्वपितद्धमहे दुर्योधनार्पितवचः प्रियार्थमनशोर्ध [illegible] मात्मार्थमपीश्वरार्थं ३२ ॥

सर्वेनेति वा मिन्नेतीत्यर्थः मपि संगतीत्यर्थः ३० शत्रुरिति शदेः शातनार्थात् शासतेः शासनार्थात् शपतेः तनूकरणार्थात् श्रणातेर्हिंसार्थात् श्वसतेरु
च्छ्वासार्थादंतर्भावितणार्थात् सीदतेः सूदतेर्वा दंतस्य स्थानेता लव्यस्योपसंज्ञेनात शत्रुरिति शब्द उत्पन्नस्तादर्थ्यं स्वसर्वस्वं [illegible] स्तीनत्यर्थः ३१ दुर्योधनस्य त
वमवर्ष प्रीतिर्ज्ञेपलाभेन यशसं प्राप्तिस्त्वया णामपीश्वर प्रीतिस्व धर्माचरणेनेत्यर्थः ३२ ॥

पा१ च३ प२

कृ०
८१

अस्त्राणीति कालस्त्रेन प्रतिभासते नेति पूर्वमुक्तापि अवेशात्वस्य विद्यमानानामस्त्रसंपदमभिप्रेत्याह ब्रह्मास्त्रशिरआदीनि दिव्यानि सं

तस्मादहं पांडव वासुदेवौ योत्स्ये बलात्कर्मतनस्मयमेघ अस्त्राणि पश्य पापघमेतान्यमानि ब्रह्मास्त्राणि दिव्यान्यमानुषाणि ३३
अस्मादपि व्याम हनुग्रवीर्याद्विषो हिंपमतृमिवातिमत्त्रः अस्त्रं ब्रह्मास्त्रमनसा नत्यजेयं क्षेस्म पार्थो यावत्प्रेमि यंजयाय ३४ तेनापि
मैनेवरत्यक्त युद्धेन चैतानेद्विषमेनेष्ठ चक्षं वैवस्वताद्वंद्वहस्ताद्वरुणाद्वापि पापाशिनः ३५ सगदाद्वाधनपतेः सवज्राद्वापि वासवात्
अन्यस्मादपि कस्माच्चिद्दमित्राद्दाततनापिनः ३६ इति शल्य विजानीहि यथा नाहं बिभेम्यतः तस्मात्त्वमेभयं पार्थात्नापि चैव जनार्
दनात् ३७ सहयुद्धं हि मे नाभ्यां संपरायेन विष्यति कदाचिद्द्विजपस्माहमस्त्रे हेतोरहं नृप ३८ अज्ञानाद्द्विष्टिपन्नाणान्घोर
रूपां यानकान् होमधेन्वावत्समेनस्य प्रमत्तरइपुणाहतं ३९ चरंतं विजने शल्यततोनुव्याजहार मां यस्मात्वया प्रमत्तेनहोम
धेन्वा हतः सुतः ४० श्वभ्रे ते पततां चक्रमिति मां ब्राह्मणो ब्रवीत् युध्यमानस्य संग्रामे प्राप्तस्यैकायनं भयं ४१ तस्माद्बिभेमि बल
वद्ब्राह्मण व्याहृताद्दहं एते हि सोमराजानईश्वराः सुखदुःखयोः ४२

ने२

इत्यास्त्राणां गांधर्वादीनि भौमानि दिव्यधनुरादीनि ३३ अस्त्रामानिपत्पाद्धिप्रसिद्धं ब्रह्मेनाहिं नैवमुंचेत शत्रुः परंतु यदि चक्रं विषमेन पतेदित्यपमिति
द्विनीयादोषा वर्शितः ३८ अहं नेहतवानस्मि ३९ ४० ४१

राम०
८१

४८ समाप्नुहिशप्यमनतुभवस्वेत्सर्षभः ५० द्विचत्वारिंशः ततः अनंतरंशल्येनवक्तव्यंवसंनिवार्यस्वयमेवाह १ २ ३

अदांतस्मैगोसहस्रंबलीवर्दांस्तुषट्शतान् प्रसादंनलेभेशल्यप्राप्त्राणान्नृद्रकोन्वन ४३ ईषादंतान्सप्तशतान्दासीदासश
तानिच ददतोद्विजमुख्योमेप्रसादंनचकारसः ४४ कृष्णानांश्वेतवत्सानांसहस्राणिचतुर्दश आहरंस्तन्नलेभेतस्मात्प्रसादं
द्विजसत्तमात् ४५ ऋद्धंगेहंसर्वकामैर्यच्चमेवसुकिंचन तत्सर्वमस्मैसत्कृत्यप्रयच्छामिनचेच्छति ४६ ततोब्रवीत्स्मांपावंतमप
राधंप्रयत्नतः व्याहृतंयन्मयासूततत्तथानतदन्यथा ४७ अनृतोक्तंप्रजाहन्यात्ततः पापमवाप्नुयां तस्माद्धर्माभिरक्षार्थंनानृ
तंवक्तुमुत्सहे ४८ मात्वंब्रह्मगतिंहिंस्याःप्रायश्चित्तंकृतंत्वया मद्वाक्यंनानृतंलोकेकश्चित्कुर्यात्समर्थ मुहि ४९ इत्येतत्ते
मयाप्रोक्तंक्षिप्तेनापिसहत्वया जानामित्वांविक्षिपंतंजोषमास्स्वात्तरंशृणु ५० इतिश्रीमहाभारतेकर्णपर्वणिकर्णशल्य
संवादे संजयउवाच ततः पुनर्महाराजमद्रराजमरिंदमः अभ्यभाषतराधेयः संनिवार्योत्तरंवचः १ यत्त्वंनिदर्शनार्थंमांशल्य
जल्पितवानसि नाहंशक्यस्त्वयावाचाविभीषयितुमाहवे २ यदिमांदेवताःसर्वायोधयेयुःसवासवाः तथापिमेभयंनस्यात्किं
नुपार्थात्सकेशवात् ३

७४१

६ सखिभावः सारथ्येनोपकारकत्वं सौहार्दमदीयाक्षमा मित्रस्य दुर्योधनस्यमौ इष्टसिद्धिहेतुरित्यर्थः ७ एतदेवत्रयंव्याचष्टेराजस्त्वेतादि

नाहंभीषयितुंशक्योवाङ्मात्रेणकथंचन अन्यंजानीहियःशक्यस्त्वमाभीषयितुंरणे ४ नीचस्यबलस्थेनतावत्पारुष्यंयत्त्वमा त्थमां अशक्तोमद्गुणान्वक्तुंबलानिबहूदुर्मते ५ नहिकर्णःसमुद्भूतोभयार्थमिहमद्रक विक्रमार्थमहंजातोयशोर्थंचतथा त्मनः ६ सखिभावेनसौहार्दान्मित्रभावेनचैवहि कारणैस्त्रिभिरेतैस्त्वंशल्यजीवसिसांप्रतं ७ राज्ञश्चदुर्गतेराज्ञःसकार्यंसुमह दुद्यतं मयितत्त्वाहितंशल्यतेनजीवसिमेक्षणं ८ कृतश्चसमयःपूर्वंक्षंतव्यंविप्रियंतव ऋतेशल्यसहस्रेणविजयेयमहंपरा न् ९ मित्रद्रोहस्तुपापीयानितिजीवसिसांप्रतं १० इतिश्रीमहाभारतेकर्णपर्वणिकर्णशल्यसंवादे शल्यउवाच नन्वप्रलापाः कर्णोतेयान्ब्रवीषिपरान्प्रति ऋतेकर्णसहस्रेणशक्याजेतुंपरायुधि १ संजयउवाच तथाब्रुवंतंपरुषंकर्णोमद्राधिपंतदा प रुषंद्विगुणंभूयःप्रोवाचाप्रियदर्शनं २ कर्णउवाच इदंतुमेत्वमेकाग्रःश्रृणुमद्रजनाधिप संनिधौधृतराष्ट्रस्यप्रोच्यमानंमया श्रुतं ३

ना ८ शल्यसहस्रेणतुल्योहमेवास्मीत्यर्थः४।१० त्रिचत्वारिंशः ननुकर्णसहस्रेणविनापिपरेजेतुंशक्यामयेतिशेषः कर्णसहस्रतुल्योहमेक एवास्मीतिभावः १ भूयः गुणंअधिकगुणं २ ३

पंचानां वक्ष्यमाणानां सिंधुः षष्ठी मासं अंतरमवकाशमाश्रितः ७ गोवर्धनः गवां छेदनस्थानं सुभद्रं चत्वरं सुराभांडाश्रयभूतं राजद्रुममंराजकुलस्य राज
गृहद्वारस्योपलक्षणं ९ हृतं वस्त्रं १० धानाः भृष्टयवाः गौड्यासवं सुराविशेषं वाचायवान्नं वा राहृतौ चमार्गे चेति विम्बः वाट्यं कीतालन्नं आशिनः भ

देशांश्च विविधांश्चित्रान्पूर्ववृत्तांश्च पार्थिवान् ब्राह्मणाः कथयंति स्म धृतराष्ट्रनिवेशने ४ तत्र वृद्धः पुरावृत्ताः कथाः काश्चिद्द्वि-
जोत्तमः बाह्लीकदेशं मद्रांश्च कुत्सयन्वाक्यमब्रवीत् ५ बहिः कृता हिमवता गंगया च बहिष्कृताः सरस्वत्या यमुनया कुरुक्षेत्रे
णापि ये ६ पंचानां सिंधुषष्ठानां नदीनां येऽतराश्रिताः तान्धर्मबाह्यानशुचीन्वाह्लीकान्परिवर्जयेत् ७ गोवर्द्धनो ना
मवटः सुभद्रं नाम चत्वरम् एतद्राजकुलद्वारमाकुमारात्स्मरामहे ८ कार्येणात्यर्थगूढेन वाहीकेषूषितं मया ततएषां
समाचारः संवासाद्विदितो मम ९ शाकलं नाम नगरमापगा नाम निम्नगा जर्तिका नाम वाहीकास्तेषां वृत्तं सुनिंदितं १०
धानागौड्यासवं पीत्वा गोमांसं लशुनैः सह अपूपमांसमवधानामाशिनः शीलवर्जिताः ११ गायंत्यथ च नृत्यंति स्त्रियो म
त्ता विवाससः नगरागारवप्रेषु बहिर्माल्यानुलेपनाः १२ मत्तावगीतैर्विविधैः खरोष्ट्रनिनदोपमैः अनावृता मैथुने ताः काम
चाराश्च सर्वशः १३

क्षणशीलाः ११ वप्रेषु प्राकारभित्तिषु १२ अवगीतैः मलिंगादिविगीतशब्दैः अनावृताः स्वपरपुरुषविवेकहीनाः कामचाराः यथेष्टचारिण्यः १३

सूक्तानि विनोदवचनानि पर्वसु उत्सवदिनेषु आक्रोशं तत्र गालघ्रंश्च हे हते भोः लिंगताडितेति इत्याक्रोशो द्विलं सधिष्म्यं दंभः स्वामि हे हते भर्ता हतेति चनहन १४

आहुरन्योन्यसूक्तानि प्रवृत्ताग्राम्यदोत्कराः हे हतेहे हतेत्येवं स्वामिभर्त्तर्हतेतिच १४ आक्रोशं तस्य प्रवृत्तं निदात्याः पर्वसु संप्र

त्ताः तासां किलावलिप्तानां निवसन्कुरुजंगले १५ कश्चिद्वाहीकदुष्टानां नानातिहृष्टमनाजगौ साब्धुनं हहतीगौरी सक्ष्मकं

वलवासिनी १६ तामनुस्मरतांशेतेवाहीकं कुरुजंगले शतद्रुतानं हीतीर्त्वानां चरम्यामिरावतीं १७ गत्वास्वदेशं द्रक्ष्यामि स्थू

लशंखाः शुभस्त्रियः मनःशिलोज्ज्वलापांगा गोर्ययस्त्रिककुदोज्ज्वनाः १८ कंबलाजिनसंवीताः क्रंदन्त्यः प्रियदर्शनाः मृ

दंगानकशंखानां मर्दलानां च निःस्वनैः १९ खरोष्ट्राश्वतरैश्चैवमत्तायास्यामहे सुखं शमीपीलुकरीराणां वनेषु सुखवर्त्मसु

२० अपूपान्सक्तुपिंडांश्च प्राशंतो मथितान्वितान् पथिसुप्रबला भूत्वा कदासंपततोऽध्वगान् २१ चेलापहारं कुर्वाणास्ताडयि

ष्यामभूयसः एवंशीलेषु व्रात्येषु वाहीकेषु दुरात्मसु २२ कश्चेतयानो निवसेन्मुहूर्त्तमपि मानवः ईदृशा ब्राह्मणो नोक्ता वा

हीकामोघचारिणः २३ येषां षण्दागहर्त्ता लभ्यभयोः शुभपापयोः इत्युक्त्वा ब्राह्मणः साधुरुत्तरं पुनरुक्तवान् २४ ॥

तासांपतिरितिशेषः १९ खरादियानैः २० मथितं तक्रं २१ भूयसंव द्धीः २२ २३ २४

२५ वहो वृषभः तस्येदं वर्ध पर्ववाहं ततो विताः वाहेपिकाः गाथाः गीतिः २७ खादंति बलिष्ठास्तान एडकान् मेषान् वाराहं विट्वराहजं २८ शाकलाः शाकलपुरवासिनः ३१ गिरिः हिमाद्रिः ३२ व्रात्यानां उपनयनादिसंस्कारहीनानां दासमीयानां दशमदेशोद्भवानां दासं गच्छन्तिदंमिमतेमानमं

वाहीकेष्वविनीतेषु प्रोच्यमानं निबोधत तत्र स्म राक्षसी गीतिं सदा कृष्णचतुर्दशी २५ नगरे शाकले स्फीते आहत्य निशि दुंदुभिं कदा वाहेपिका गाथाः पुनर्गास्यामि शाकले २६ गव्यस्य तृप्ता मांसस्य पीत्वा गौडं सुरासवं गौरीभिः सह नारीभिर्बृहतीभिः स्वलंकृता २७ पलांडुगंडूषयुतान्खादंती चैडकान्बहून वाराहं कौकुटं मांसं गव्यं गार्दभमौष्ट्रिकं २८ ऐडं च ये न खादंति तेषां जन्म निरर्थकं इति गायंति ये मत्ताः सीधुना शाकलास्त्वेय २९ सबालवृद्धाः कूर्दंतस्तेषु धर्मः कथं भवेत इति शल्य विजानीहि हंत भूयो ब्रवीमि ते ३० यदन्योप्युक्तवानस्मान्ब्राह्मणः कुरुसंसदि पंच नद्यो वहंत्येता यत्र पीलुवनान्युत ३१ शतद्रूश्च विपाशा च तृतीयैरावती तथा चंद्रभागा वितस्ता च सिंधुषष्टा वहिर्गिरिः ३२ आरट्टा नाम ते देशा नष्टधर्मा न तान्व्रजेत व्रात्यानां दासमीयानां वाहीकानामयज्वनां ३३ न देवाः प्रतिगृह्णंति पितरो ब्राह्मणास्तथा तेषां प्रनष्टधर्माणां वाहीकानामिति श्रुतिः ३४ ब्राह्मणेन तथा प्रोक्तं विदुषा साधुसंसदि काष्ठकुंडेषु वाहीका मृन्मयेषु च भुंजते ३५

तिमैथुनार्थिन्यस्ताः दासमः तज्जानां दासमीयानां ३४ कुंडेषु महोदरपात्रेषु ३५ ॥ ॥

क० ९४

३६ सर्वमन्नमदनीयंक्षीरंचभोजनंयेषांते ३८ युगंधरेनगरेऔष्ट्रादिकमपिक्षीरं पीयतेभक्ष्याभक्ष्यविवेकाभावात्तत्रावश्यमभक्ष्यभक्षणात्आपतत्येवराव मच्युतस्थलेनगरेउषित्वात्ततोगम्यागम्यतमवश्यंभावि तादृशीनामेवतत्रसत्वात भूतिलयेहिचंडालब्राह्मणसाधारणएकोजलाशयः ॥ तत्रचस्नातः कथंस्वर्गंग

सक्तुमयावलिप्तेषुस्थावलीढेषुनिर्घृणाः आविकंचौष्ट्रिकंचैवक्षीरंगार्दभमेवच ३६ तद्विकारांश्चवाहीकाःखादंतिचपिबंतिच पुत्र संकरिणोजाल्माःसर्वान्नक्षीरभोजनाः ३७ आरट्टानामवाहीकावर्जनीयाविपश्चिता हंतशल्यविजानीहिहंतभूयोब्रवीमिते ३८ यदन्योप्युक्तवान्मह्यंब्राह्मणःकुरुसंसदि युगंधरेपयःपीत्वाप्रोष्यवाप्यच्युतस्थले ३९ तद्वद्भूतिलयेस्नात्वाकथंस्वर्गंगमिष्यति पंचनद्योवहंत्येतायत्रनिःसृत्यपर्वतात् ४० आरट्टानामवाहीकानतेष्वार्योद्व्यहंवसेत् वहिश्चनामवाहीकविपाशायांपिशाचकौ ४१ तयोरपत्यंवाहीकानैषासृष्टिःप्रजापतेः तेकथंविविधान्धर्मान्ज्ञास्यंतेहीनयोनयः ४२ कारस्करान्माहिषकान्कालिंगान्केरलांस्तथा कर्कोटकान्वीरकांश्चदुर्धर्मांश्चविवर्जयेत् ४३ इतितीर्थानुसर्तारंराक्षसीकाचिदब्रवीत् एकरात्रेशमीगेहेमहोलू खलमेखला ४४

छिन्नकथंचिदित्यर्थः ४० द्व्यहमित्येकरात्रवासेनदोषइत्यर्थः ४२ कारस्करादयोदेशाः एकरात्रशायीएकरात्रशायिनंब्राह्मणमितिद्वितीयार्थेप्रथमा ४३

गाम० ९४

तन

५७ चतुस्त्वलारिंशः हंत ३ इमाः अनुभूतपूर्वाः प्रजाः केनचकेनापित्रार्थकामादिनानिमित्तेनधर्मेणसहनविरुध्यंते नकेनचिदधर्मेणेतिपाठे केना
प्यधर्मेणोज्ञानविरुध्यंतेनकिंचिदप्यधर्मंहत्वाशास्त्रेणाविरुध्यंतेइत्यर्थः ४ निशामितंश्रुतं ५ ब्राह्मणोभूत्वेत्यादितज्जातीयकर्माचरणानिबंधनं

आरट्टानामतेदेशावाहीकंनामतज्जलं ब्राह्मणापसदायत्रातुल्यकालाःप्रजापतेः ४५ वेदानतेषांवेद्यंचयज्ञायजनमेवच
व्रात्यानांदासमीयानामन्नंदेवानभुंजते ४६ प्रस्थलामद्रगांधाराआरट्टानामतःखशाः वसातिसिंधुसौवीराइतिप्रायोति
कुत्सिताः ४७ इतिमहाभारतेकर्णपर्वणिकर्णशल्यसंवादे कर्णउवाच हंतशल्यविजानीहिहंतभूयोब्रवीमिते उच्यमानं
मयासम्यक्त्वमेकाग्रमनाःश्रृणु १ ब्राह्मणःकिलनोगेहमध्यगच्छत्पुरातिथिः आचारंतत्रसंप्रेक्ष्यप्रीतोवचनमब्रवीत् २
मयाहिमवतःश्रृंगमेकेनाध्युषितंचिरं दृष्टाश्चबहवोदेशानानाधर्मसमावृताः ३ नकेनचिदधर्मेणानिरुध्यंतेप्रजाइमाः सर्वे
हितेब्रुवन्धर्मंयदुक्तंवेदपारगैः ४ अटतातुततोदेशान्नानाधर्मसमाकुलान् आगच्छतामहाराजवाहीकेषुनिशामितं ५
तत्रैवब्राह्मणोभूत्वाततोभवतिक्षत्रियः वैश्यःशूद्रश्चवाहीकस्ततोभवतिनापितः ६ नापितश्चततोभूत्वापुनर्भवतिब्राह्म
णः द्विजोभूत्वाचतत्रैवपुनर्दासोभिजायते ७ भवत्येककुलेविप्राःप्रसृष्टाःकामचारिणः गांधारमद्रकाश्चैववाहीकाश्चाल्पचेतसः

७ कुलेएककएवविप्रोभवत्यन्येभ्रातरःप्रसृष्टाःसंकीर्णक्रियाइत्यर्थः ८ ८ ॥ ॥ ८ ॥

क०
९५

तत्रवाहीकेषु धर्मसंकारकार कोविपर्य[illegible]स्सुतइतिलिंगविपरीणामंविपर्ययोविहितैवैपरीत्यं ११ वंधकोवेश्याः पंचमेव्यभिचारेवंधकाः १२ नैचैवेतिउत्तरान्ते
दंवंधकीत्वंसर्वत्रानुवर्तिष्यतेयस्मात्तस्मात्तमातुर्धनंदुहिताहरतिपितुः पुत्रइतिनियमात्तथापिपुत्रीपुत्रस्त्ववद्वापिजारजोतस्यापिपितृत्वइवमातृत्वेविसं

एतत्स्याप्यन्नंतत्रधर्मसंकरकारकं हत्त्वाभगिन्याप्यपिवीवाहीकेषुविपर्ययः ९ हंसशाल्वविज्ञानीहिहंतेभ्यःपोब्रवीमिते पद
पन्नोब्रवीद्वाक्यंवाहीकानांचकुत्सितं १० सतीपुराहताकाचिदारदात्किलदस्युभिः अधर्मतस्त्वोपयातासातानभ्यशपत्ततः
११ बालांबंधुमतींयन्मामधर्मेणोपगच्छति तस्मान्नार्योभविष्यंतिवंधकोवैकुलस्यच १२ नैवैवास्मात्प्रमोक्षध्वंघोरात्पाप
न्नराधमाः तस्मात्तेषांभागहराभागिनेयानसूनवः १३ कुरवःसहपांचालाःशाल्वामत्स्याःसनैमिषाः कोशलाःकाशयोंगा
स्वकालिंगामागधास्तथा १४ चेदयश्चमहाभागाधर्मंजानंतिशाश्वतं नानादेशेषुसंतश्चप्रायोवाहनपाहते १५ आमत्स्ये
भ्यःकुरुपांचालदेशात्रानैमिषाच्चेदयोयेविशिष्टाः धर्मंपुराणमुपजीवंतिसंतोमद्राहतेपांचनदांश्चजिह्मान् १६

प्रा

वादाभावात्दौहित्र एवरि[illegible]हारीभवतिनपुत्रइतिभावः यतंतेभगिनीष्वेवायस्मान्निजनयंतिनस्वदोषतस्तेषांभागिनेयोभागहराइतिव्याख्यातं[illegible]चा १७
अत्रसंतस्त्वात्सतस्त्वधर्वतिपरंतुवाहनपाहतेवाहीकनीतिविनात्रकेवलमसंतएववर्तंतेनरस्ताः १५ १६ ॥ ॥

राम०
९५

क्व्य२

१८ पूज्यमानेप्रशस्यमाने १९ कृतेकृतयुगेपि धर्मवाहीकानामितिशेषः सः वाहीकस्त्वं २० नाम्यपूजयततनप्रशंसितवान् २४ म्लेच्छाःयामराःधर्मा
धर्मविचारहीनाः म्लेच्छः पापरतेजातिभेदेस्यादपभाषणेइतिविश्वः उष्ट्रिकामत्तेकाभांडभेदेपिकरभस्त्रियामितिविश्वः श्रौष्ट्रिकलेहभांडजीविनेलिक

सर्वंविद्वंधर्मकथास्तराजंस्तुसोमिषुतोजउवच्छल्यमृपाः त्वंतसगोप्ताचजनस्यराजाषष्ठाशंहर्तासुभदुष्कृतस्य १७ अथवादुष्कृतस्य
त्वंहर्तातेषामरक्षिता रक्षितापुण्यभाग्राजाप्रजानांत्वंहिपुण्यभाक् १८ पूज्यमानेपुराधर्मेसर्वदेवेषुशाश्वते धर्मंपांचनदंदृष्ट्वाधि
गित्याहपितामहः १९ व्रात्यानांदाससमीपानांकृतेपशुभकर्मणां ब्राह्मणानिंदितेधर्मेसत्वंलोकेकिमब्रवीः २० इतिपांचनदं
धर्ममवमेनेपितामहः स्वधर्मस्थेषुवर्णेषुसोप्येतान्नाभ्यपूजयत् २१ हंतशल्यविजानीहिहंतभूयोब्रवीमिते कल्माषपादः
सरसिनिमज्जन्राक्षसोब्रवीत् २२ क्षत्रियस्यमलंभैक्ष्यंब्राह्मणस्याव्रतंमलं मलंपृथिव्यावाहीकाःस्त्रीणांमद्रस्त्रियोमलं
२३ निमज्जमानमुद्धृत्यकश्चिद्राजानिशाचरं अपृच्छत्तेनचाख्यातंप्रोक्तवान्स्तंनिबोधमे २४ मानुषाणांमलंम्लेच्छाम्लेच्छाना
मौष्ट्रिकामलं श्रौष्ट्रिकाणांमलं ष[illegible]षंढानांराजयाजकाः २५

टी०[illegible]

इत्यर्थः षंढाः वर्षधराः राजयाजकाः क्षत्रियस्ययाज्याः तेषामपियाज्याः राजपुरोहितयाज्यावा २५ ॥ ॥ ॥

२६ रक्षोपसृष्टेषु रक्षसा उपद्रुतेषु राक्षसंरक्षसां नाशकमिदं राक्षसं २७ ब्राह्मं वेदमन्त्रहं धर्मं धर्मादनपेतं कर्ममानयंतीति शेषः माच्यादासाः शूद्रधर्माणः देशा
इति पाठे मत्स्यजीविनः वृषं धर्मं लांतिआददते तेन वृषलाः धर्मसंग्रहपराः धर्मद्रोहिणा इति वा २८ बहिर्गेहं रात्रिचर्याप्रवृ[illegible]न्ते चौर्यपारदार्यादि २९ आ

राजयाजकपाप्मानांमद्रकाणांच यन्मलं तन्मद्वेदैहं नवमलं यथस्मान्नविमुंचसि २६ इति रक्षोपसृष्टेषु विषवीर्यहतेषु च राक्षसं
भैषजं प्रोक्तं संसिद्धवचनोत्तरं २७ ब्राह्मं पांचालाः कौरवेयास्तु धर्मसत्यमत्स्याः शूरसेनाश्च यज्ञं माच्यादासा वृषला दाक्षिणात्या ले
नावाहीकाः संकरा वैसुराष्ट्राः २८ कृतघ्नता परवित्तापहारो मद्यपानं गुरुदारावमर्दः वाक्पारुष्यं गोवधो रात्रिचर्या बहिर्गेहं परवस्त्रो
पभोगः २९ येषां धर्मस्तान्प्रति नास्त्यधर्मो ह्यारट्टानां पंचनद्याश्चिगत्य आपांचाले भ्यः कुरवो नैमिषाश्च मत्स्याश्चैते त्यप्यजानंति धर्मं
३० अपोदीच्याश्चांगकामा गाधाश्च शिष्टान्धर्माननुयजीवंति वृद्धाः प्राचीं दिशं श्रितां देवा जातवेदः पुरोगमाः ३१ ॥

पंचालेभ्यः धर्मज्ञाः उदीच्यादयास्तु स्वयं धर्मस्वरूपमजानंतोपि शिष्टानुगामिन इत्यर्थः आरट्टास्तु न यांत्येवा इति भावः ३० प्राचीमिति [illegible]जातवेद इत्य
नेनाग्नेः पोसहिता प्राचीं देवानामाश्रयः दक्षिणा पितॄणां तत्रैव श्राद्धादि धर्मो हि यपेत ३१

कर्ण

एवंप्रतीच्यांवरुणःउदीचींसोमइतिकुबेरेशानयोर्ग्रहणं परिशेषादन्येऽस्मिंवापर्व्यांचवाहीकाअपापानैर्ऋतास्त्वादृशावातत्वात्सत्त्वसंततीत्यर्थः ३२
तथारक्षइतिहिमवतोप्यप्रशस्तजनाश्रयत्वमुक्तं गंधमादनस्तुभोगलोलुपानांगुह्यकादीनामाश्रयः ३३ एवमपिसवाहीकोन्येनैर्ऋतानदे
शान्विभुःपातिपर्जन्यवत्तनदेशांतरेष्विववाहीकेषुविशेषतोदेवतानुग्रहोदृश्यतइत्यभिप्रायः अतएवतेषामौ वर्णापतिगतज्ञाश्चेति ३४

दक्षिणांपितरोगुप्तांयमेनशुभकर्मणा प्रतीचींवरुणःपाति पालयानःसुरान्बली उदीचींभगवान्सोमोब्राह्मणैःसहरक्ष
ति ३२ तथारक्षःपिशाचाश्चहिमवंतंनगोत्तमं गुह्यकाश्चमहाराजपर्वतंगंधमादनं ३३ ध्रुवःसर्वाणिभूतानिविभुःपाति
जनार्दनःइंगितज्ञाश्चमगधाःप्रेक्षितज्ञाश्चकोशलाः ३४ अर्धोक्ताःकुरुपांचालाःशाल्वाःकृत्स्नानुशासनाः पार्वतीयाश्च
विषमायथैवशिवयस्तथा ३५ सर्वज्ञायवनाराजन्शूराश्चैवविशेषतः म्लेच्छाःस्वसंज्ञानियतानानुक्तमितरेजनाः ३६ प्र
तिरब्धास्तुवाहीकानचकेचनमद्रकाः सत्वमेतादृशःशल्यनोत्तरंवक्तुमर्हसि ३७ ॥ ॥

विषमाःदुःखसाध्याः ३५ सर्वज्ञानंतोपियवनाम्लेच्छाश्चस्वसंज्ञयास्वीयैः कृतोयोधर्मसंकेतस्तत्रैवनियताःवैदिकंधर्मंनमानयंतीत्यर्थः
इतरेत्वनुक्तंहितंनावबुध्यंते ३६ प्रतिरब्धाःहितवादिनिप्रतिकूलाः गुरुद्रोहिणइत्यर्थः तादृशश्चत्वंहितोपदेष्टारंमानिंदसीत्यर्थः ३७ ॥

३९ प्रतीपंप्रतिकूलंतेजोवधारकं ४० देवापीतिहेनेनदेवानपि अतिक्रामंतीत्यर्थः ४७ स्वांजल्पकेनस्वस अंजलिकर्मणा ४९

पृथिव्यांसर्वदेशानांमद्रकोमलमुच्यते तथास्त्रीणां वसर्वासांमद्रिकामलमुच्यते सौवीरः पानंगुरुतल्पावमर्दीभ्रूणहत्याय
रवित्तापहारः ३७ एषांधर्मस्त्वान्मतिनास्त्यधर्मआरट्टजान्पंचनदान्धिगस्तु एतंज्ञात्वाजोषमास्सप्रतीपंमास्वैरूपाः मा
त्वांपूर्वंमहेहत्वाहनिष्येकेशवार्ज्जुनौ ४० शल्यउवाच आतुराणांपरित्यागःस्वदारासुतविक्रयः अंगेप्रवर्त्ततेकर्णये
षामधिपतिर्भवान् ४१ रथातिरथसंख्यायांयत्वांभीष्मस्तदाब्रवीत् तान्विदित्वात्मनोदोषान्निर्मन्युर्भवमाक्रुध ४२
सर्वत्रब्राह्मणाः संतिसंतिसर्वत्रक्षत्रियाः वैश्याःशूद्रास्तथाकर्णस्त्रियःसाध्व्यस्सुव्रताः ४३ रमंतेचोपहासेन
पुरुषाःपुरुषैःसह अन्योन्यमवक्षंतोदेशेदेशेसमैथुनाः ४४ परवाच्येषुनिपुणाःसर्वेभवंतिसर्वदा आत्मवाच्यं
नजानीतेजानन्नपिचमुह्यति ४५ सर्वत्रसंतिराजानःस्वंस्वंधर्ममनुव्रताः दुर्मनुष्यान्निगृह्णंतिसंतिसर्वत्रधार्मि
काः ४६ नकर्णदेशसामान्यात्सर्वःपापंनिषेवते यादृशाःस्वस्वभावेनदेवाअपिनतादृशाः ४७ संजयउवाच त
तोदुर्योधनोराजाकर्णशल्यावावारयत् सखिभावेनराधेयशल्यंस्वांजल्पकेनच ४८ ततोनिवारितःकर्णोधार्त्तराष्ट्रे
णामारिष कर्णोपिनोत्तरंप्राहशल्योप्यभिमुखःपरान् ४९

श्री

श्रीरामः

१० पंचचत्वारिंशः ततः १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १०

ततः प्रहस्य राधेयः पुनर्याहीत्यचोदयत् ५० इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि कर्णशल्यसंवादः संजय उवाच ततः परानीकमहं
व्यूहमप्रतिमं कृतं समीक्ष्य कर्णः पार्थानां धृष्टद्युम्नाभिरक्षितं १ प्रययौ रथघोषेण सिंहनादरवेण च वादित्राणां च निनदैः कंप
यन्निव मेदिनीं २ वेपमान इव क्रोधाद्युद्धशौंडः परंतपः प्रतिव्यूह्य महातेजा यथावद्भरतर्षभ ३ व्यधमत्पांडवीं सेनामासुरीं म
घवानिव युधिष्ठिरं चाभ्यहनदपसव्यं चकार ह ४ धृतराष्ट्र उवाच कथं संजय राधेयः प्रत्यव्यूहत पांडवान् धृष्टद्युम्नमुखान्सर्वा
न्भीमसेनाभिरक्षितान् ५ सर्वानेव महेष्वासानजेयानमरैरपि के च प्रपक्षौ पक्षौ वा मम सैन्यस्य संजय ६ प्रविभज्य यथान्यायं
कथं वा समवस्थिताः कथं पांडुसुताश्चापि प्रत्यव्यूहत मामकान् ७ कथं चैव महद्युद्धं प्रावर्तत सुदारुणं क्व च बीभत्सुरभवद्य
त्कर्णोऽयाद्युधिष्ठिरं ८ को ह्यर्जुनस्य सांनिध्ये शक्तोऽभ्येतुं युधिष्ठिरं सर्वभूतानि यो ह्येकः खांडवे जितवान्पुरा ९ कस्तमन्यस्तु रा
धेयात्प्रतियुध्येज्जिजीविषुः संजय उवाच शृणु व्यूहस्य रचनामर्जुनश्च यथा गतः परिवार्य नृपं स्वं स्वं संग्रामश्चाभवद्यथा १०

कृ०
९७

कृपः शारद्वतो राजन्मागधश्च तरस्विनः सात्वतः कृतवर्मा च दक्षिणं पक्षमाश्रिताः ११ तेषां प्रपक्षे शकुनिः उलूकश्च महारथः सादिभि
र्विमलप्रासैस्तवानीकमरक्षतां १२ गांधारिभिरसंभ्रांतैः पार्वतीयैश्च दुर्जयैः शलभानामिव व्रातैः पिशाचैरिव दुर्दृशैः १३ चतुर्विंशत्स
हस्राणि रथानामनिवर्तिनां संसप्तकायुद्धशौंडा वामं पार्श्वमपालयन् १४ समन्विता स्तव सुतैः कृष्णार्जुनजिघांसवः तेषां प्रपक्षाः
कांबोजाः शकाश्च यवनैः सह १५ निदेशात्सूतपुत्रस्य सरथाः साश्वपत्तयः आह्वयंतोर्जुनं तस्थुः केशवं च महाबलं १६ मध्ये सेना
मुखे कर्णोप्यवतिष्ठत दंशितः चित्रवर्मांगदः स्रग्वी पालयन्वाहिनीमुखं १७ रक्षमाणैः सुसंरब्धैः पुत्रैः शस्त्रभृतां वरः वाहिनी
प्रमुखे वीरः संप्रकर्षन्नशोभत १८ अयमवर्धन्महाबाहुः सूर्यवैश्वानरप्रभः महाद्विपस्कंधगतः पिंगाक्षः प्रियदर्शनः १९ दुः
शासनो वृतः सैन्यैः स्थितो व्यूहस्य पृष्ठतः तमन्वयान्महाराज स्वयं दुर्योधनो नृपः २० चित्राश्वैश्चित्रसंनाहैः सोदर्यैरभिरक्षि
तः रक्ष्यमाणो महावीर्यैः सहितैर्मद्रकेकयैः २१ अशोभत महाराज देवैरिव शतक्रतुः अश्वत्थामा कुलाणां च प्रवीरा महारथाः

२२ २२ २२

राम०
९७

नित्यमत्ताश्चमातंगाः शूरारोहैः समन्विताः अन्वयुस्तद्यथानीकं क्षरंतइवतोयदाः २३ तेध्वजैर्वैजयंतीभिर्ज्वलद्भिः परमायुधैः सादिभिश्चास्थि
तारेजुर्द्रुमवंतइवाचलाः २४ तेषांपदातिनोनागाःपादरक्षाःसहस्रशः पट्टिशासिधराःशूरावभूवुरनिवर्त्तिनः २५ सादिभिःस्यंदनैर्नागै
रधिकंसमलंकृतैः सव्यूहराजोविबभौदेवासुरचमूपमः २६ बार्हस्पत्यःसुविहितोनायकेनविपश्चिता नृत्यतीवमहाव्यूहः परेषांभयमादधत्
२७ तस्यपक्षप्रपक्षेभ्योनिष्पतंतियुयुत्सवः हस्त्यश्वरथमातंगाः प्रावृषीवबलाहकाः २८ ततःसेनामुखेकर्णंदृष्ट्वाराजायुधिष्ठिरः धनं
जयममित्रघ्नमेकवीरमुवाचह २९ यथार्ज्जुनमहाव्यूहंकर्णेनविहितंरणे पक्षैःप्रपक्षैःप्रपक्षैश्चपरानीकंप्रकाशते तदेतद्वैसमालोक्यप्र
त्यमित्रंमहद्बलं यथानाभिभवत्यस्मांस्तथानीतिर्विधीयतां ३१ एवमुक्तोऽर्ज्जुनोराज्ञाप्रांजलिर्नृपमब्रवीत् यथाभवानाहतथातत्सर्वंन
तदन्यथा ३२ यत्त्वस्यविहितोघातस्तंकरिष्यामिभारत प्रधानवधएवास्यविनाशस्तंकरोम्यहं ३३ युधिष्ठिरउवाच तस्मात्त्वमेवराधे
यंभीमसेनःसुयोधनं वृषसेनंचनकुलःसहदेवोपिसौबलं ३४ ॥

३६ अग्निरिति पोयंवैश्वानरोविश्वस्येनेता अग्निः सर्व ... त्मावाह्मणः प्रजापतिमुखोन्द्रवत्वसामान्यात्तरएवइंदुः उत्तमौतिवृत्रस्येत्रैलोक्याधीशः सोमर
सश्वसरएवसहीतामश्वत्वंगतः वारुणेवाश्वइतिश्रुतेः सोमीमधश्वेनेनत्तूपेत्त अत्तंमत्जंतिकलशेदशक्षिपइत्यादौ अंतं अश्वंकलशेद्रोणकलशेक्षि

दुःशासनंशतानीकोहार्दिक्यंशिनिपुंगवः पांड्योद्रोणसुतंयातुस्वयंयोत्स्याम्यहंकृतं ३५ द्रौपदेयाधार्त्तराष्ट्रानशिखानसहशि
खंडिना तैतेचतोस्मानहितानस्माकंघ्नन्तुमामकाः ३६ संजयउवाच इत्युक्तोधर्मराजेनततेयत्नुस्त्वाधनंजयः व्यादिदेशस्वसेना
निस्वयंचागाच्चमन्नतुरं ३७ अग्निर्वैश्वानरः सर्वोविस्तिंदुःसमितंगतः तस्माद्यःप्रथमंजातंतंदेवाब्राह्मणाविदुः ३८ ब्रह्मे
शानेंद्रवरुणानश्वभ्रशोयोवहत्पुरा तमाद्यंरथमास्थायप्रयातौकेशवार्जुनौ ३९ अथयंतंरथमायांतंदृष्ट्वात्यद्भुतदर्शनं उवा
चाधिरथिंशल्यःपुनस्तंयुद्धदुर्मदं ४० अयंसरथआयातःश्वेताश्वःकृष्णसारथिः दुर्वारःसर्वसैन्यानांविपाकःकर्मणामिव ४१
निघ्नन्नमित्रान्कौंतेयोयंकर्णपरिपृच्छसि श्रूयतेतुमुलःशब्दोयथामेघस्वनोमहान ४२ ॥ ॥

योत्रअंगुलयः तमस्यंदेवाःब्राह्मणाश्चविदुः सएकएववेदवश्चतुर्धीन्मानंव्यूह्यार्ज्जुनरथंवाहयतीत्यर्थः ब्रह्मेद्रइतिपाठेब्रह्मणावेदेनइद्धःस्तुत्याप्रदी
प्तः सएवेश्वत्वंगतइत्यर्थः ३८ एवमश्वारथेप्युतोनिवेशेतोति ४० अयंसरथः कौंतेयआयातइतिद्वयोःसंबंधः शब्दोरथस्येतिशेषः ४२ ॥

४३ भवांतोत्पादि पराजयलक्षणमाहतेजोभंगाय्यमिव ४४ कबंधंचेतम्मृगादिभिरित्यावेक्षणांक्रियमाणांमन्तस्तूचकं ४७ वामतः रथिवलवंतो

ध्रुवमेतौमहात्मानौवासुदेवधनंजयौ एषरेणुः समुद्भूतोदिवमावृत्यतिष्ठति ४३ चक्रनेमिप्रणुन्नेवकंपतेकर्णमेदिनी प्रवात्येष
महावायुरभितस्तववाहिनी ४४ चवंत्येघनाविपुलासन्ध्यामसंरव्येयांकरणिव्याभ्वभागैः ध्रुवंप्रधर्षस्तचरणोधनंजयः कर्णंदहेही प्र
द्वामितात्री अमीहयाश्वंद्रमरीचिवर्णाः कुसमप्रेतोदन प्र नुधमानाः वहंतितंवीरमुदारसत्वाः शितप्रभाः स्वश्वमिवाभ्रसंघाः
४६ दृष्टास्वघमेहेषासम्बिताश्वकुसमसारथिं निघ्नंतसमरेशत्रूंत्वंकर्णपरिपृच्छसि ४७ अधैतौपुरुषव्याघ्रौलोहिताक्षौप
रंतपौ वासुदेवार्जुनौकर्णदृष्टासमितितेजसौ यत्रकृष्णोजगंनाथोयत्रराजायुधिष्ठिरः यत्रगांडीवधृक्पार्थोकथंतेहनसे
वलं ४८ सारथिर्यस्यगोविंदोगांडीवंयस्यवैधनुः तंचेद्धंतासिवैर्कर्णत्वंनोराजाभविष्यसि ५० रथनेमिस्वनःसंरब्धैर्मेघ
स्येवाभिगर्जितः श्रूयतेसोपयात्यत्रनैनेतोकृस्नधनंजयौ ५१ क्रव्यादाव्याहरंतेमृगाःक्रंदंतिभैरवं पश्यकर्णमहाघोरं
भयदंलोमहर्षणं ५२ कबंधंमेघसंकाशंभानुमावृत्यसंस्थितं पश्यपश्यैर्बहुविधैर्मृगाणांसर्वतोदिशं ५३ बलिभिःकर्णघो
दृकैरादित्यमभिनिरीक्ष्यते पश्यकंकाश्चगृध्राश्चसमवेतान्सहस्रशः ५४ स्थितानभिमुखान्घोरानन्योन्यमभिभाषतः रंजिता
ध्वामराश्चमुक्तास्तवकर्णमहारथे ५५ ५५
रथाक्षचक्रयोः संपर्षजैः स्फुलिंगैर्ज्वलंतोमर्षः ४८ ४९ ५० ५१ १ ५५ ॥

कु० ९९

६० स्यालतत्रेषुकर्णानिनिपाठेकर्णोवाद्यविशेषः ६१ अघवर्धनः दुःखसवर्धयिता ७१ हस्त्राव ७२ तेषांध्वनीन ॥

प्रवराःप्रज्वलंतेस्तेध्वजेष्वेवप्रकंपते सेवेपश्चन्द्यान्सपमहाकायान्महाजवान् ५६ स्रवमानान्दर्शनीयानाकाशेगरुडानिवभुवे
मुनिमित्तेषुभूमिमाक्रिम्यपार्थिवाः ५७ स्वसंतिनिहताःकर्णाशतशोपसहस्रशः शंखानांतुमुलःशब्दःश्रूयतेलोमहर्षणः ५८ आ
नकानांचरथेधपमृदंगानांचसर्वशः वाराशब्दान्बहुविधान्नराश्वगजवाजिनां स्यातलत्रेषुशब्दाश्चश्रुणुकर्णमहात्मनां हैमरूप्य
प्रसृष्टानांवासमांशिल्पिनिर्मिताः ६० नानावर्णारथेभांतिश्वसनेनप्रकंपिताः सहेमचंद्रताराकीःपताकाःकिंकिणीयुताः ६१
पश्यकर्णार्जुनस्यैताःसौदामिन्यइवांबुदे ध्वजाःकणकणायंतेवातेनाभिसमीरिताः ६२ विभ्राजंतिरथेकर्णविमानेदेवतायथा
सपताकारथाश्चैतेपांचालानांमहात्मनां ६३ पश्यकुंतीसुतंवीरंबीभत्सुमपराजितं प्रधर्षयितुमायांतंकपिप्रवरकेतनं ६४ एष
ध्वजाग्रेपार्थस्यप्रेक्षणीयःसमंततः दृश्यतेवानरोभीमोद्विषतामघवर्धनः ६५ एतच्चक्रंगदाशार्ङ्गंशंखश्चसमधीमतः आनर्घ
श्चाजेनकृस्नेकौस्तुभस्तुमणिस्ततः ६६ एषशार्ङ्गगदापाणिर्वासुदेवोतिवीर्यवान् वाहयन्नेतितुरगान्पांडुरान्वातरंहसः ६७ एत
त्कूजतिगांडीवंविकृष्टंसव्यसाचिना एतेहतस्वनास्तुक्ताघ्नंत्यमित्रान्शिताःशराः ६८ विशालायतताम्राक्षैःपूर्णचंद्रनिभाननैः
एषाभूःकीर्यतेराजन्शिरोभिरपलायिनां ६९ एतेसुपरिघाकाराःपुण्यगंधानुलेपनाः उद्यतायुधशौण्डानांपात्यंतेसायुधाभुजाः ७० नि
रस्तनेत्रजिह्वाश्चवाजिनःसहसादिभिः पतिताःपात्यमानाश्चक्षितौक्षीणाश्चशेरते ७१ एतेपर्वतशृंगाणांतुल्यरूपाहताद्विपाः
संछिन्नभिन्नाःपार्थेनप्रपतंत्यद्रयोयथा ७२

रामः ९९

गंधर्वनगराकाराररथाहतननेरेश्वराः विमानानीवपुरयानिस्वर्गिणांनिपतंत्यमी ७३ व्याकुलीकृतमत्स्यर्थपथपसेनं किरीटिना नानामृग
सहस्त्राणांयूथंकेसरिणायथा ७४ घ्नंस्तेतिपार्थिवानवीराःपांडवाःसमभिद्रुताः नागाश्वरथपत्त्यौघास्तावकान्नमभिघ्नतः ७५ एषसूर्य
इवांभोदैश्छन्नःपार्थोनदृश्यते ध्वजाग्रंदृश्यतेत्वस्यज्याशब्दश्चापिश्रूयते ७६ अथद्रष्टासितंवीरंश्वेताश्वंकृष्णसारथिं निघ्नंतंशात्रवा
न्संख्येयंकर्णापरिपृच्छसि ७७ अथतौपुरुषव्याघ्रौलोहिताक्षौपरंतपौ वासुदेवार्जुनौकर्णद्रष्टास्येकरथेस्थितौ ७८ सारथिर्यस्यवा
र्ष्णेयोगांडिवंयस्यकार्मुकं तंचेद्धंतासितौधस्त्वंनोराजाभविष्यसि ७९ एषसंशप्तकाहूतस्तानेवाभिमुखोगतः करोतिकदनंचैषांसंग्रा
मेद्विषतांबली ८० इतिब्रुवाणंमद्रेशंकर्णःप्राहातिमन्युना पश्यपश्यसमस्तैःक्रुद्धैःसर्वतःसमभिद्रुतः ८१ एषसूर्यइवांभोदैश्छन्नः
पार्थोनदृश्यते एतदंतोऽर्जुनःशल्यनिमग्नोयोधसागरे ८२ शल्यउवाच वरुणंकोम्भसाहन्यादिंधनेनचपावकं कोवानिलंनिगृह्णी
यात्पिबेद्वाकोमहार्णवं ८३ ईदृग्रूपमहंमन्येपार्थस्ययुधिविग्रहं नहिशक्योऽर्जुनोजेतुंयुधिसेंद्रैःसुरासुरैः ८४ ॥ ॥

८५ ८६ ८७ ८८८९ ९० ९४ षट्त्रिंशः तथा १

अथवा परितोषस्ते वाचो न्यास्य सुनृता भव नसम्शक्यो युधा जेतुमन्यं कुरु मनोरथं ८५ बाहुभ्यामुद्धरेद्भूमिं दहेत्क्रुद्ध इमाः प्रजाः पातयेत्त्रि दिवाद्देवान्योऽर्जुनं समरे जयेत् ८६ पश्य कुन्तीसुतं वीरं भीममक्लिष्टकारिणं प्रभासन्तं महाबाहुं [illegible]तं मेरुमिवापरं ८७ अमर्षी नि त्यसंरब्धश्चिरं वैरमनुस्मरन् एष भीमो जयप्रेप्सुर्युधि तिष्ठति वीर्यवान् ८८ एष धर्मभृतां श्रेष्ठो धर्मराजो युधिष्ठिरः तिष्ठत्यसुक रः संख्ये परैः परपुरंजयः ८९ एतौ च पुरुषव्याघ्रावश्विनाविव सोदरौ नकुलः सहदेवश्च तिष्ठतो युधि दुर्जयौ ९० अमी स्थि ता द्रौपदेयाः पञ्च पञ्चाचला इव व्यवस्थिता योद्धुकामाः सर्वेऽर्जुनसमा युधि ९१ एते द्रुपदपुत्राश्च धृष्टद्युम्नपुरोगमाः स्फीताः सत्यजितो वीरास्तिष्ठन्ति परमौजसः ९२ असौ विंदुरिवासह्यः सात्यकिः सात्वतां वरः युयुत्सुरुपयात्यस्मान् क्रुद्धोऽन्तक सम पुरः ९३ इति संवदतोरेव तयोः पुरुषसिंहयोः तत्सैन्यं समसज्जेतां गङ्गायमुनवन्महत् ९४ इति कर्णपर्वणि धृतराष्ट्र उवाच तथा व्यूढेष्वनीकेषु संसक्तेषु च संजय संशप्तकान्कथं पार्थो गतः कर्णश्च पाण्डवान् १ १ ॥ ॥

एतद्विस्तरशोयुद्धंममब्रूहिकुशलोह्यसि नहितृप्यामिवीराणांशृण्वानोविक्रमान्रणे २ संजयउवाच तदास्थितानवज्ञायप्रत्य
मित्रबलंमहत् अव्यूहतार्ज्जुनोव्यूहंपुत्रस्यतवदुर्नये ३ तत्साधिनागकलिलंपदातिरथसंकुलं धृष्टद्युम्नस्तंव्यूहमथ्याभवत्
महद्बलं ४ पारावतसवर्णाश्वश्चन्द्रादित्यसमद्युतिः पार्षतःप्रबभौधन्वीकालोविग्रहवानिव ५ पार्षतंजुगुपुःसर्वेद्रौपदेयायु
युत्सवः दिव्यवर्मायुधधराःशार्दूलसमविक्रमाः ६ सानुगादीप्तवपुषश्चंद्रंतारागणाइव अथव्यूहेष्वनीकेषुप्रेक्ष्यसंसप्तकान्र
णे ७ क्रुद्धोर्ज्जुनोभिदुद्राववव्याक्षिपन्गाण्डिवंधनुः अथसंसप्तकाःपार्थमभ्यधावन्वधैषिणः ८ विजयेधृतसंकल्पामृत्युंकृ
त्वानिवर्त्तनं तत्तराश्वौघवहुलंमत्तनागरथाकुलं ९ पत्तिमच्छूरवीरौघंद्रुतमर्ज्जुनमार्दयत् ससंप्रहारस्तुमुलस्तेषामासी
त्किरीटिना १० तस्यैवनस्तुतोयादृङ्निवातकवचैःसह रथानश्वान्ध्वजान्नागान्पत्तीन्रथगणानपि ११ इषून्धनूंषिखड्गांश्चच
क्राणिचपरश्वधान् सायुधानुद्यतान्वाहून्विविधान्यायुधानिच १२ चिच्छेदद्विषतांपार्थःशिरांसिचसहस्रशः तस्मिन्सैन्यमहाव
र्त्तेपातालतलसंनिभे १३ निमग्नंतंरथंमत्वानेदुःसंसप्तकास्तथा सपुनस्तानरीन्हत्वापुनरुत्तरतोवधीत् १४ दक्षिणेनचपश्चा
त्तेक्रुद्धोरुद्रःपशूनिव अथपंचालचेदीनांसृंजयानांचमारिष १५ त्वदीयैःसहसंग्राममासीत्परमदारुणः कृपश्चकृतवर्माचश
कुनिश्चापिसौबलः १६ हृष्टसेनाःससंरब्धाःरथानीकप्रहारिणः कौशल्यैःकाशमत्स्यैश्चकारूषैःकेकयैरपि १७ ॥ ॥

न्या४

१८ क्षत्रविट्शूद्रवीराणामित्यनेनवाक्ष्त्रणादेतयुद्धंसर्वेषांश्रेयस्करमित्यर्थः २२ युक्त्वायोजयित्वा २३ सप्त ॥ ॥

शूरसेनैः शूरवीरैर्युयुधुर्युद्धदुर्मदाः तेषामंतकरंयुद्धंदेहपाप्मासुनाशनं १८ क्षत्रविट्शूद्रवीराणांधर्म्यंस्वर्ग्यंयशस्करं दुर्योधनोपि सहितोभ्रातृभिर्भरतर्षभ १९ गुप्तः कुरुप्रवीरैश्चमद्राणांचमहारथैः पांडवैः सहपांचालैश्चेदिभिः सात्यकेनच २० युध्यमानं रणेकर्णःकुरुवीरोभ्यपालयत कर्णोपिनिशितैर्बाणैर्विनिहत्यमहाचमूं २१ प्रमथ्यचरथश्रेष्ठान्युधिष्ठिरमपीडयत विवस्त्रा युधदेहासून्हत्वाशत्रून्सहस्रशः २२ युक्त्वास्वर्गयशोभ्यांचस्वेभ्योमुदमुदावहत एवंमारिषसंग्रामोनरवाजिगजक्षयः २३ कुरूणांसृंजयानांचदेवासुरसमोभवत् २४ इतिश्रीमहाभारतेकर्णपर्वणि धृतराष्ट्रउवाच यत्तत्प्रविश्यपार्थानांसेनांकु र्वञ्जनक्षयं कर्णोराजानमभ्येत्यतन्ममाचक्ष्वसंजय १ केचप्रवीराःपार्थानांयुधिकर्णमवारयन् कांश्चप्रमथ्याधिरथिर्युधि ष्ठिरमपीडयत् २ संजयउवाच धृष्टद्युम्नमुखान्पार्थान्दृष्ट्वाकर्णोव्यवस्थितान् समभ्यधावत्त्वरितःपांचालाञ्छत्रुकर्षणः ३ तंतूर्णमभिधावंतंपांचालाजितकाशिनः प्रत्युद्ययुर्महात्मानंहंसाइवमहार्णवं ४ ततःशंखसहस्राणांनिःस्वनोहृदयंगमः प्रादुरासीदुभयतोभेरीशब्दाश्चदारुणाः ५ ॥

नानाबाणनिपातानां द्विपाश्वरथनिस्वनः सिंहनादश्च वीराणामभवद्दारुणस्तदा ६ साद्रिद्रुमार्णवा भूमिः सवाताम्बुदमम्बरं सार्के
न्दुग्रहनक्षत्रा द्यौश्च व्यक्तं विघूर्णिता ७ इति भूतानि तं शब्दं मेनिरे ते च विव्यथुः यानि चाप्यल्पसत्वानि प्रायस्तानि मृतानि च ८
अथ कर्णो भृशं क्रुद्धः शीघ्रमस्त्रमुदीरयन् जघान पाण्डवीं सेनामासुरीं मघवानिव ९ स पाण्डवबलं कर्णः प्रविश्य विसृजञ्छरान्
प्रभद्रकाणां प्रवरानहनत्सप्तसप्ततिं १० ततः सुपुङ्खैर्निशितै रथश्रेष्ठो रथेषुभिः अवधीत्पञ्चविंशत्या पाञ्चालान्पञ्चविंशतिं ११
सुवर्णपुङ्खैर्नाराचैः परकायविदारणैः चेदिकानवधीद्वीरः शतशोऽथ सहस्रशः १२ तं तथा समरे कर्म कुर्वाणमतिमानुषं परि
वव्रुर्महाराज पाञ्चालानां रथव्रजाः १३ ततः सन्धाय विशिखान्पञ्च भारत दुःसहान् पाञ्चालानवधीत्पञ्च कर्णो वैकर्तनो वृषः
१४ भानुदेवं चित्रसेनं सेनाबिन्दुं च भारत तपनं शूरसेनं च पाञ्चालानहनद्रणे १५ पाञ्चालेषु च शूरेषु वध्यमानेषु सायकैः हाहाका
रो महानासीत्पाञ्चालानां महाहवे १६ परिवव्रुर्महाराज पाञ्चालानां रथा दश पुनरेव च तान्कर्णो जघानाशु पतत्रिभिः १७ ॥
चक्ररक्षौ तु कर्णस्य पुत्रौ मारिष दुर्जयौ सुषेणः सत्यसेनश्च त्यक्त्वा प्राणानयुध्यतां १८ पृष्ठगोपस्तु कर्णस्य ज्येष्ठः पुत्रो म
हारथः वृषसेनः स्वयं कर्णं पृष्ठतः पर्यपालयत् १९ धृष्टद्युम्नः सात्यकिश्च द्रौपदेया वृकोदरः जनमेजयः शिखण्डी च प्रवीरा
श्च प्रभद्रकाः २० चेदिकेकयपाञ्चाला यमौ मत्स्याश्च दंशिताः समभ्यधावन्राधेयं जिघांसन्तः प्रहारिणः २१ त एनं विवि
धैः

क० १०२

शरैस्तैः शरधाराभिरेवच अश्मवर्षन्निमर्दन्तप्रावृषीवांबुदागिरिं २२ पितरंतुपरीप्संतः कर्णपुत्राः प्रहारिणः त्वदीयाश्चापरेराज
न्वीरावीरानवारयन् २३ सुषेणोभीमसेनस्य छित्वाभल्लेनकार्मुकं नाराचैः सप्तभिर्विध्वाहृदिभीमेननादह २४ अथान्यद्धनु
रादायसुदृढंभीमविक्रमः सज्यंवृकोदरः कृत्वासुषेणस्याछिनद्धनुः २५ विव्याधचैनंदशभिः क्रुद्धोनृत्यन्निवेषुभिः कर्णंच
तूर्णंविव्याधत्रिसप्तत्याशितैःशरैः २६ भानुसेनंचदशभिःसाश्वसूतायुधध्वजं पश्यतांसुहृदांमध्येकर्णपुत्रमपातयत् २७ क्षु
रप्रकृत्तंतत्तस्यशिरश्चंद्रनिभाननं शुभदर्शनमेवासीन्नालभ्रष्टमिवांबुजं २८ हत्वाकर्णसुतंभीमस्तावकान्पुनरार्दयत् कृपहा
र्दिक्ययोश्छित्वाचापेतावप्यपार्दयत् २९ दुःशासनंत्रिभिर्विध्वाशकुनिंषड्भिरायसैः उलूकंचपतत्रिंचचकारविरथावुभौ
३० हासुषेणहतोसीतिब्रुवन्नादत्तसायकं तमस्यकर्णश्चिच्छेदत्रिभिश्चैनमताडयत् ३१ अथान्यंपरिजग्राहसुपर्वाणंसुते
जनंसुषेणायासृजन्तीमस्तमस्याछिनद्वृषः ३२ पुनःकर्णस्त्रिसप्तत्याभीमसेनमथेषुभिः पुत्रंपरीप्सन्विव्याधक्रूरंक्रूरजि
घांसया ३३ सुषेणस्तुधनुर्गृह्यभारसाधनमुत्तमं नकुलंपंचभिर्वीरोबाह्वोरुरसिचार्पयत् ३४ नकुलस्तंतुविंशत्याविध्वाभा
रसहैर्दृढैः ननादबलवान्नादंकर्णस्यभयमादधत् ३५ तंसुषेणोमहाराजविध्वादशभिराशुगैः चिच्छेदचधनुःशीघ्रंक्षुरप्रेणमहा
रथः ३६ अथान्यद्धनुरादायनकुलःक्रोधमूर्छितः सुषेणंनवभिर्वीरोवारयामाससंयुगे ३७ सतुबाणैर्दिशोराजन्नाछाद्यप

रा० म०
१०२

रवीरहा आजघ्ने सारथिं चास्य सुषेणां च ततस्त्रिभिः ३८ चिच्छेद चास्य सुदृढं धनुर्भल्लैस्त्रिभिस्त्रिधा अथान्यद्धनुरादाय सुषेणः क्रोधमू
र्छितः ३९ अविध्यन्नकुलं षष्ट्या सहदेवं च सप्तभिः तद्युद्धं सुमहद्घोरमासीद्देवासुरोपमं ४० निघ्नतां सायकैस्तूर्णमन्योन्यस्य वधं प्रति
सात्यकिर्वृषसेनस्य सूतं हत्वा त्रिभिः शरैः ४१ धनुश्चिच्छेद भल्लेन जघानाश्वांश्च सप्तभिः ध्वजमेकेषुणोन्मथ्य त्रिभिस्तं हृद्यताडयत् ४२
अथावसन्नः स्वरथे मुहूर्तात्पुनरुत्थितः स रणे युयुधानेन विसूताश्वरथध्वजः ४३ कृतो जिघांसुः शैनेयं खड्गचर्मधृगभ्ययात् तस्य
चाप्लवतः शीघ्रं वृषसेनस्य सात्यकिः ४४ वाराहकर्णैर्दशभिरविध्यदसिचर्मणी दुःशासनस्तु तं दृष्ट्वा विरथं व्यायुधं कृतं ४५ आरो
प्य स्वरथं तूर्णमपोवाह रणातुरं अथान्यं रथमास्थाय वृषसेनो महारथः ४६ द्रौपदेयांस्त्रिसप्तत्या युयुधानं च पंचभिः भीमसेनं
चतुःषष्ट्या सहदेवं च पंचभिः नकुलं त्रिशता वीरः शतानीकं च सप्तभिः शिखण्डिनं च दशभिर्धर्मराजं शतेन च एतांश्चान्यांश्च राजें
द्र प्रवीरान् जयगृद्धिनः अभ्यर्दयन्महेष्वासः कर्णपुत्रो विशांपते कर्णस्य युधि दुर्धर्षस्ततः पृष्ठमपालयत् दुःशासनं च शैनेयो न
वैर्नवभिरायसैः ४७ विसूताश्वरथं कृत्वा ललाटे त्रिभिरार्पयत् स त्वन्यं रथमास्थाय विधिवत्कल्पितं पुनः ४८ युयुधे पाण्डुभिः
सार्धं कर्णस्याप्याययन्बलं धृष्टद्युम्नस्ततः कर्णमविध्यद्दशभिः शरैः ४९ द्रौपदेयास्त्रिसप्तत्या युयुधानस्तु सप्तभिः भीमसेनश्चतुः
षष्ट्या सहदेवश्च सप्तभिः ५०

५८ विव्यांच्चैनं दहुः प्रसन्नाहमर्षिः ६० ६४ ६६ अष्टाचत्वारिंशः ॥ ॥

नकुलस्त्रिंशताबाणैः शतानीकस्तुसप्तभिः शिखंडीदशभिर्वीरोधर्मराजःशतेनच ५१ एतेचान्येचराजेंद्रप्रवीराजयगृद्धिनः अभ्यर्दय
न्महेष्वासंसूतपुत्रंमहामृधे ५२ तान्सूतपुत्रोविशिखैर्दशभिर्दशभिःशरैः रथीचाशुचरन्वीरःप्रत्यविध्यदरिंदमः ५३ तत्रास्त्रवीर्यंक
र्णस्यलाघवंचमहात्मनः अपश्याममहाभागतदद्भुतमिवाभवत् ५४ नह्याददानंददृशुःसंदधानंचसायकान् विमुंचंतंचसंरंभाद
पश्यंतहतानरीन् ५५ द्यौर्वियद्भूर्दिशश्चैवप्रच्छन्नानिशितैःशरैः अरुणाभ्राकृताकारंतस्मिन्देशेबभौवियत् ५६ नृत्यन्निवहि
राधेयश्चापहस्तःप्रतापवान् यैर्विद्धःप्रत्यविध्यत्तानेकैकंत्रिगुणैःशरैः ५७ शतैश्चदशभिश्चैतान्पुनर्विध्वाननादच साश्वसूत
रथच्छत्रास्ततस्तेवि वरंददुः ५८ तान्प्रमथ्यमहेष्वासान्राधेयःशरवृष्टिभिः गजानीकमसंबाधंप्राविशच्छत्रुकर्षणः ५९
सरथांस्त्रिशतंहत्वाचेदीनामनिवर्तिनां राधेयोनिशितैर्बाणैस्ततोऽभ्यर्च्छद्युधिष्ठिरं ६० ततस्तेपांडवाराजञ्छिखंडीचससात्यकिः
राधेयात्परिरक्षंतोराजानंपर्यवारयन् ६१ तथैवतावकाः सर्वेकर्णंदुर्वारणंरणे पुत्राःशूरामहेष्वासाःपर्यरक्षंतसर्वशः
६२ नानावादित्रघोषाश्चप्रादुरासन्विशांपते सिंहनादश्चसंजज्ञेशूराणामभिगर्जतां ६३ ततःपुनःसमाजग्मुरभीताः कुरु
पांडवाः युधिष्ठिरमुखाःपार्थाःसूतपुत्रमुखावयं ६४ इतिमहाभारतेकर्णपर्वणि ॥ ॥

संजय उवाच विदार्य कर्णस्तां सेनां युधिष्ठिरमथाद्रवत् रथहस्त्यश्वपत्तीनां सहस्रैः परिवारितः १ नानायुधसहस्राणि प्रेरितान्यरि
भिर्वृषः छित्वा बाणशतैरुग्रैस्तानविध्यदसंभ्रमात् २ निचकर्त शिरांस्येषां बाहूनूरूंश्च सूतजः ते हता वसुधां पेतुर्भग्नाश्चान्ये विदुद्रुवुः
३ द्रविडास्तु निषादास्तु पुनः सात्यकिचोदिताः अभ्यद्रवञ्जिघांसंतः पत्तयः कर्णमाहवे ४ ते विबाहुशिरस्त्राणाः प्रहताः कर्ण
सायकैः पेतुः पृथिव्यां युगपच्छिन्नं शालवनं यथा ५ एवं योधशतान्याजौ सहस्राण्ययुतानि च हतानीयुर्महीं देहैर्यशसापूरयन्दि
शः ६ अथ वैकर्तनं कर्णं रणे क्रुद्धमिवांतकं रुरुधुः पांडुपांचाला व्याधिं मंत्रौषधैरिव ७ स तान्प्रमथ्याभ्यपतत्पुनरेव युधिष्ठिरं
मंत्रौषधिक्रियातीतो व्याधिरत्युल्बणो यथा ८ स राजगृद्धिभी रुद्धः पांडुपांचालकेकयैः नाशकत्तानतिक्रांतुं मृत्युर्ब्रह्मविदो
यथा ९ ततो युधिष्ठिरः कर्णमदूरस्थं निवारितं अब्रवीत्परवीरघ्नः क्रोधसंरक्तलोचनः १० कर्ण कर्ण वृथादृष्टे सूतपुत्र व
चः शृणु सदा स्पर्धसि संग्रामे फाल्गुनेन तरस्विना ११ तथास्मान्बाधसे नित्यं धार्तराष्ट्रमते स्थितः यद्बलं यच्च ते वीर्यं प्रद्वे
षो यश्च पांडुषु १२ तत्सर्वं दर्शयस्वाद्य पौरुषं महदास्थितः युद्धश्रद्धां च तेऽद्याहं विनेष्यामि महाहवे १३ एवमुक्त्वा महाराज
कर्णं पांडुसुतस्तदा सुवर्णपुंखैर्दशभिर्विव्याधायसमयैः शरैः १४ तं सूतपुत्रो दशभिः प्रत्यविध्यदरिंदमः वत्सदंतैर्महेष्वासः प्रह
सन्निव भारत १५ सोऽवज्ञाय तु निर्विद्धः सूतपुत्रेण मारिष प्रजज्वाल ततः क्रोधाद्धविषेव हुताशनः १६ ततो विस्फार्य

क०
१०४

सुमहच्चापंहेमपरिष्कृतं समाधत्तशितंवाणंमिर्मूणातिदारुणं १७ ततःस्वर्णापितोत्कंपमदंडनिभंशरं मुमोचत्वरितोराजासूतपुत्रजि
घांसया १८ सतवेगवतामुक्तोवाणोवज्राशनिस्वनः विवेशसहसाकर्णंसव्येपार्श्वेमहारथं १९ सतुतेनप्रहारेणपीडितःप्रमुमोह
वै स्रस्तगात्रोमहावाहुर्धनुरुत्सृज्यसंदने २० ततोहाहाकृतंसैन्यंधार्तराष्ट्रवलंमहत् विवर्णमुखभूयिष्ठंकर्णंदृष्ट्वातथागतं
२१ सिंहनादश्चसंजज्ञे क्ष्वेलाःकिलकिलास्तथा पांडवानांमहाराजदृष्ट्वाराज्ञःपराक्रमं २२ प्रतिलभ्यतुराधेयःसंज्ञांनातिचिरादि
व दध्रेराजेविनाशायमनःक्रूरपराक्रमः २३ सहेमविकृतंचापंविस्फार्यविजयंमहत् अवाकिरदमेयात्मापांडवंनिशितैःशरैः २४
ततःक्षुराभ्यांपांचाल्यौचक्ररक्षौमहात्मनः जघानचंद्रदेवंचदंडधारंचसंयुगे २५ तावुभौधर्मराजस्यप्रवीरौपरिपार्श्वतः रथाभ्या
शेचकाशेतेचंद्रस्येवपुनर्वसू २६ युधिष्ठिरःपुनःकर्णमविध्यत्त्रिंशताशरैः सुषेणंसत्यसेनंचत्रिभिस्त्रिभिरताडयत् २७ शल्यं
नवत्याविव्याधत्रिसप्तत्याचसूतजं तांश्चास्यगोप्तॄन्विव्याधत्रिभिस्त्रिभिरजिह्मगैः २८ ततःप्रहस्याधिरथिर्विधुन्वानःसकार्मुकं
भित्वाभल्लेनराजानंविध्वाषष्ट्यानदत्तदा २९ ततःप्रवीराःपांडूनामभ्यधावन्नमर्षिताः युधिष्ठिरंपरीप्संतःकर्णमभ्यर्दयंच्छरैः ३०
सात्यकिश्चेकितानश्चयुयुत्सुःपांड्य एव च धृष्टद्युम्नःशिखंडीचद्रौपदेयाःप्रभद्रकाः ३१ यमौचभीमसेनश्चशिशुपालस्यचात्मजः
कारूषामत्स्यशेषाश्चकेकयाःकाशिकोशलाः ३२ एतेचत्वरितावीरावसुषेणमताडयन् जनमेजयश्चपांचाल्यःकर्णंविव्याधसाय

राम०
१०४

कैः ३३ वाराहकर्णनाराचैर्नालीकैर्निशितैः शरैः वत्सदंतैर्विपाठैश्च क्षुरप्रैश्चटकामुखैः ३४ नानाप्रहरणैश्चोग्रैरथहस्त्यश्वसादि
भिः सर्वतोभद्रं चक्रे कर्णः परिवार्य जिघांसया ३५ स पांडवानां प्रवरैः सर्वतः समभिद्रुतः उदीरयन्ब्राह्ममस्त्रं शरैरापूरयन्दिशः
३६ ततः शरमहाज्वालो वीर्योष्मा कर्णपावकः निर्दहन्पांडववनं वीरः पर्यचरद्रणे ३७ संसधाय महास्त्राणि महेष्वासो महाम
नाः प्रहस्य पुरुषेंद्रस्य शरैश्चिच्छेद कार्मुकं ३८ ततः संधाय नवतिं निमेषान्नतपर्वणां विभेद कवचं राज्ञो रणे कर्णः शितैः शरैः
३९ तद्वर्म हेमविकृतं रत्नविचित्रं बभौ पतत् सविद्युदभ्रं सवितुः श्लिष्टं वातहतं यथा ४० तदंगात्पुरुषेंद्रस्य भ्रष्टं वर्म व्यरोचत
रत्नैरलंकृतं दिव्यैर्व्यभ्रं निशि यथा नभः ४१ छिन्नवर्मा शरैः पार्थो रुधिरेण समुक्षितः ततः सर्वायसीं शक्तिं चिक्षेपाधिरथिं प्रति
४२ तां ज्वलंतीमिवाकाशे शरैश्चिच्छेद सप्तभिः सा छिन्ना भूमिमगमन्महेष्वासस्य सायकैः ४३ ततो बाह्वोर्ललाटे च हृदि
चैव युधिष्ठिरः चतुर्भिस्तोमरैः कर्णं ताडयित्वा नदन्मुदा ४४ उद्भिन्नरुधिरः कर्णः क्रुद्धः सर्प इव श्वसन् ध्वजं चिच्छे
द भल्लेन त्रिभिर्विव्याध पांडवं ४५ इषुधी चास्य चिच्छेद रथं च तिलशश्छिनत् कालवालास्तु ये पार्थं दंतवर्णा वहन्हयाः
४६ तैर्युक्तं रथमास्थाय प्रायाद्राजा पराङ्मुखः एवं पार्थोऽभ्युपायात्स निहतः पार्ष्णिसारथिः ४७ अशक्नुवन्प्रमुखतः स्था
तुं कर्णस्य दुर्मनाः अभिद्रुत्य तु राधेयः पांडुपुत्रं युधिष्ठिरं ४८ वज्रच्छत्रांकुशैर्मत्स्यध्वजकूर्माम्बुजादिभिः लक्षणैरुपप
न्नेन पांडुना पांडुनंदनं ४९ पवित्रीकर्तुमात्मानं स्कंधे संस्पृश्य पाणिना ग्रहीतुमिच्छन्स बलात्कुंतीवाक्यं च सोऽस्मरत् ५०

क० १०५

तेशल्यः प्राहमाकर्णगृह्णीथाः पार्थिवोत्तमं गृहीतमात्रोहत्वात्वांमांकरिष्यतिभस्मसात् ५१ अब्रवीत्प्रहसन्राजन्कुत्सयंनिवपां
डवं कथंनामकुलेजातः क्षत्रधर्मेव्यवस्थितः ५२ प्रजह्यात्समरंभीतः प्राणान्नाक्षन्महाहवे नभवान्क्षत्रधर्मेषुकुशलो
हीतिमेमतिः ५३ ब्राह्मेबलेभवान्युक्तः स्वाध्यायेयज्ञकर्मणि मास्मयुध्यस्वकौंतेयमास्मवीरान्समासदः ५४ माचैतान्
प्रियंब्रूहिमावैव्रजमहारणं एवमुक्त्वाततः पार्थंविसृज्यचमहाबलः ५५ न्यहनत्पांडवींसेनांवज्रीहस्तइवासुरीं ततःप्रायाद्द्रुतं
राजन्व्रीडन्निवनरेश्वरः ५६ अथप्रयातंराजानंमत्वान्वीयुस्तमच्युतं चेदिपांडवपांचालाः सात्यकिश्चमहारथः ५७ द्रौपदेयो
स्तथाशूरामाद्रीपुत्रौचपांडवौ ततोयुधिष्ठिरानीकंदृष्ट्वाकर्णःपराङ्मुखं ५८ कुरुभिःसहितोवीरः प्रहृष्टःपृष्ठतोन्वगात् भेरीशं
खमृदंगानांकार्मुकाणांचनिस्वनः ५९ बभूवधार्तराष्ट्राणांसिंहनादरवस्तथा युधिष्ठिरस्तुकौरव्यरथमारुह्यसत्वरं ६० श्रुत
कीर्तेर्महाराजदृष्टवान्कर्णविक्रमं कालमानंबलंदृष्ट्वाधर्मराजोयुधिष्ठिरः ६१ स्वान्योधानब्रवीत्क्रुद्धोनिघ्नतेनान्किमासत तेतु
राज्ञाभ्यनुज्ञाताः पांडवानांमहारथाः ६२ भीमसेनमुखाः सर्वेपुत्रांस्तेप्रत्युपाद्रवन् अभवत्तुमुलःशब्दोयोधानांतत्रभारत ६३
रथहस्त्यश्वपत्तीनांशस्त्राणांचततस्ततः उत्तिष्ठतप्रहरतप्रैताभिपततेतिच ६४ इतिब्रुवाणाअन्योन्यंजघ्नुर्योधामहारणे अभ्र
च्छायेवतत्रासीच्छरवृष्टिभिरंबरे ६५ समावृतेनरवरैर्निघ्नद्भिरितरेतरं विपताकध्वजच्छत्रावाजिनःसूतायुधाहवे ६६ व्यंगावयवाः
पेतुःक्षितौक्षीणाःक्षितीश्वराः प्रवणादिवशैलानांशिखराणिद्विपोत्तमाः ६७ सारोहानिहताःपेतुर्वज्रभिन्नाइवाद्रयः छि

राम० १०५

त्रभिन्नैर्विपर्यस्तैर्वर्मालंकारभूषणैः ६८ सारोहास्तुरगाः पेतुर्हतवीराः सहस्रशः विप्रविद्धायुधाश्चैव विरथास्तत्र पेतुर्हताः ६९ प्रतिवीरैश्च संमर्दे प्रतिसं
घाः सहस्रशः विशालायतताम्राक्षैः पद्मेन्दुसदृशाननैः ७० शिरोभिर्युद्धशौण्डानां सर्वतः संवृता मही यथा भुवि तथा व्योम्नि निस्वनं शुश्रुवुर्जनाः
७१ विमानैरप्सरःसंघैर्गीतवादित्रनिःस्वनैः हतानभिमुखान्वीरान्वीरैः शतसहस्रशः ७२ आरोप्यारोप्य गच्छन्ति विमानेष्वप्सरोगणाः तद्दृष्ट्वा महदा
श्चर्यं प्रत्यक्षं स्वर्गलिप्सया ७३ प्रहृष्टमनसः शूराः क्षिप्रं जग्मुः परस्परं रथिनो रथिभिः सार्धं चित्रं युयुधुराहवे ७४ पत्तयः पत्तिभिर्नागाः सह नागैर्हयैर्ह
याः एवं प्रवृत्ते संग्रामे गजवाजिनरक्षये ७५ सैन्येन रजसा व्याप्ते स्वे स्वान्जघ्नुः परे परान् कचाकचि युद्धमासीद्दन्तादन्ति नखानखि ७६ मुष्टियुद्धं नियुद्धं
च देहपाप्मासुनाशनं तथा वर्तति संग्रामे गजवाजिनरक्षये ७७ नराश्वनागदेहेभ्यः प्रसृता लोहितापगा गजाश्वनरदेहान्सा उवाह पतितान्बहू
न् ७८ नराश्वगजसंबाधे नराश्वगजसादिनां लोहितोदा महाघोरा मांसशोणितकर्दमा ७९ नराश्वगजदेहानां वहन्ती भीरुभीषणा तस्याः पा
रमपारं च व्रजन्ति विजयैषिणः ८० गाधेन चाप्लवन्तश्च निमज्जोन्मज्ज चापरे ते तु लोहितदिग्धाङ्गा रक्तवर्मायुधाम्बराः ८१ सस्नुस्तस्यां पपुस्तस्यां
म्लुश्च भरतर्षभ रथानश्वान्नरान्नागानायुधाभरणानि च ८२ वसनान्यथ वर्माणि वध्यमानान्हतानपि भूमिं खं द्यां दिशश्चैव प्रायः पश्याम लो
हितं ८३ लोहितस्य तु गन्धेन स्पर्शेन च रसेन च रूपेण चातिरिक्तेन शब्देन च विसर्पता ८४ विषादः सुमहानासीत्प्रायः सैन्यस्य भारत तत्तु वि
प्रहतं सैन्यं भीमसेनमुखास्तदा ८५ भूयः समाद्रवन्वीराः सात्यकिप्रमुखास्तदा तेषामापततां वेगमविषह्यं महात्मनां ८६ पुत्राणां ते महा
सैन्यमासीद्राजन्पराङ्मुखं तत्प्रकीर्णरथाश्वेभं नरवाजिसमाकुलं ८७ विध्वस्तचर्मकवचं प्रविद्धायुधकार्मुकं व्यद्रवत्तावकं सैन्यं लोड्यमानं समन्त

नः ८८ सिंहार्दितमिवारण्ये पप्रभागजकुलंतथा ८९ इतिश्रीकर्णपर्वणि संजयउवाच तानभिद्रवतोदृष्ट्वापांडवांस्तावकंबलं दुर्योधनो
महाराजवारयामाससर्वशः १ योधांश्चस्वबलंचैवसमंतात्भरतर्षभ क्रोशतस्तवपुत्रस्यनस्मराजन्न्यवर्तत २ ततःपक्षःप्रपक्षश्चशकुनिश्चा
पिसौबलः तदासशस्त्राःकुरवोभीममभ्यद्रवन्रणे ३ कर्णोपिदृष्ट्वाद्रवतोधार्तराष्ट्रान्सराजकान् मद्रराजमुवाचेदंयाहिभीमरथंप्रति ४ एवमुक्तस्तु
कर्णेनशल्योमद्राधिपस्तदा हंसवर्णान्हयानग्र्यान्प्रैषीद्यत्रवृकोदरः ५ तेप्रेरितामहाराजशल्येनाहवशोभिना भीमसेनरथंप्राप्यसमसज्जंतवाजि
नः ६ दृष्ट्वाकर्णंसमायांतंभीमःक्रोधसमन्वितः मतिंचक्रेविनाशायकर्णस्यभरतर्षभ ७ सोब्रवीत्सात्यकिंवीरंधृष्टद्युम्नंचपार्षतं यूयंरक्षतरा
जानंधर्मात्मानंयुधिष्ठिरं ८ संशयान्महतोमुक्तंकथंचिन्प्रेक्षतोमम अग्रतोमेहतोराजाछिन्नसर्वपरिच्छदः ९ दुर्योधनस्यप्रीत्यर्थंराधेयेन
दुरात्मना अंतमद्यगमिष्यामितस्यदुःखस्यपार्षत १० हंतास्म्यद्यरणेकर्णंसवामांनिहनिष्यति संग्रामेणसुघोरेणसत्यमेतद्ब्रवीमिते ११ रा
जानमद्यभवतांन्यासभूतंददानिवै तस्यसंरक्षणेसर्वेयतध्वंविगतज्वराः १२ एवमुक्त्वामहाबाहुःप्रायादाधिरथिंप्रति सिंहनादेनमहतासर्वाःसंना
दयन्दिशः १३ दृष्ट्वात्वरितमायांतंभीमंयुद्धाभिनंदिनं सूतपुत्रमथोवाचमद्राणामीश्वरोविभुः १४ शल्यउवाच पश्यकर्णमहाबाहुंसंक्रुद्धं
पांडुनंदनं दीर्घकालार्जितंक्रोधंमोक्तुकामंत्वयिध्रुवं १५ ईदृशंनास्यरूपंमेदृष्टपूर्वंकदाचन अभिमन्यौहतेकर्णराक्षसेचघटोत्कचे १६ त्रै
लोक्यस्यसमस्तस्यशक्तःक्रुद्धोनिवारणे विभर्तिसदृशंरूपंयुगांताग्निसमप्रभं १७ संजयउवाच इतिब्रुवतिराधेयंमद्राणामीश्वरेनृप अ
भ्यवर्ततवैकर्णंक्रोधदीप्तोवृकोदरः १८ अथागतंतंसंप्रेक्ष्यभीमंयुद्धाभिनंदिनं अब्रवीद्वचनंशल्यंराधेयःप्रहसन्निव १९ यदुक्तंवचनंमेघल

पामद्र्जेनस्त्वया भीमसेनं प्रतिविभीतस्त्वमनात्रसंशयः २० रुषस्त्वस्त्ववीरस्त्वं क्रोधनस्त्वं वृकोदरः निरपेक्षः शरीरे च प्राणानस्त्ववलाभि
कः २१ अज्ञातवासं वसता विराटनगरे तदा द्रौपद्याः प्रियकामेन केवलं वाहुसंश्रयात् २२ गूढभावं समाश्रित्य कीचकः सगणो हतः
सोऽघ संग्रामशिरसि संनद्धः क्रोधमूर्छितः २३ किंकरोद्यतदंडेन मृत्युनापि व्रजेद्रणं चिरकालाभिलषितो ममायं तु मनोरथः २४ ॥
२५ ॥ २५ ॥ २५॥ २५ ॥ ❁ ॥ ॥

कु० १०७

किंकरोघनदंडेनकोरोघनदंडोमन्युस्तेनसमः किमितिकिंशब्दउपनार्थे २५ ३० ३२

अर्ज्जुनंसमरेहन्तांमांवाहन्याद्धनंजयः समेकदाचिद्दैवमवेन्दीमसमागमात् २५ निहतेभीमसेनेवायदिवाविरथीकृते अभियास्यतिमांपार्थस्तन्मेसाधुभविष्यति २६ अत्रयन्मन्यसेप्राप्तंतच्छीघ्रंसंप्रधारय एतच्छ्रुत्वातुवचनंराधेयस्यामितौजसः २७ उवाचवचनंशल्यःसूतपुत्रंतथागतं अभियाहिमहावाहोभीमसेनंमहाबलं २८ निरस्यभीमसेनंतुततःप्राप्स्यसिफाल्गुनं यस्तेकामोभिलषितश्चिरात्प्रभृतिहृद्गतः २९ सर्वसंपत्स्यतेकर्णसत्यमेतद्ब्रवीमिते एवमुक्तेततःकर्णःशल्यंपुनरभाषत ३० हंताहमर्ज्जुनंसंख्येमांवाहन्याद्धनंजयः युद्धेमनःसमाधायप्याहियत्रवृकोदरः ३१ संजयउवाच ॥ ततःप्रायाद्द्रुतेनाशुशल्यस्तत्रविशांपते यत्रभीमोमहेष्वासोव्यद्रावयतवाहिनीं ३२ ॥ ॥ ॥ ॥

६१

ग्राम० १०७

रोदसीधावाम्यमी ४१ ४१ ४१ ॥ ॥ ॥ ॥

ततस्तूर्यनिनादश्च भेरीणां च महास्वनः उदतिष्ठन्नरेन्द्र कर्णभीमसमागमे ३३ भीमसेनो भृशं क्रुद्धस्तमसैन्यं दुरासदं नारा
चैर्विमलैस्तीक्ष्णैर्दिशः प्राद्रावयद्बली ३४ स संनिपातस्तुमुलो घोररूपो विशांपते आसीद्रौद्रो महाराज कर्णपांडवयोर्वधे ३५
ततो मुहूर्त्ताद्राजेंद्र पांडवः कर्णमाद्रवत् समापतंतं संप्रेक्ष्य कर्णो वैकर्त्तनो वृषः ३६ आजघान सुसंक्रुद्धो नाराचेन स्तनांतरे
पुनश्चैनममेयात्मा शरवर्षैरवाकिरत् ३७ स विद्धः सूतपुत्रेण छादयामास पत्रिभिः विव्याध निशितैः कर्णं नवभिर्नतपर्वभिः
३८ तस्य कर्णो धनुर्मध्ये द्विधा चिच्छेद पत्रिभिः अथैनं छिन्नधन्वानं प्रत्यविध्यत्स्तनांतरे ३९ नाराचेन सुतीक्ष्णेन सर्वावर
णभेदिना सोन्यत्कार्मुकमादाय सूतपुत्रं वृकोदरः ४० राजन्मर्मसु मर्मज्ञो विव्याध निशितैः शरैः ननाद बलवन्नादं कंपय
न्निव रोदसी ४१ तं कर्णः पंचविंशत्या नाराचेन समार्पयत् मदोत्कटं वने दृप्तमुल्काभिरिव कुंजरं ४२ ततः सायकभिन्नांगः
पांडवः क्रोधमूर्छितः संरंभामर्षताम्राक्षः सूतपुत्रवधेप्सया ४३ स कार्मुकं महावेगं भारसाधनमुत्तमं गिरीणामपि भेत्तारं
सायकं समयोजयत् ४४ विहस्य बलवच्चापमाकर्णादतिमारुतिः तं मुमोच महेष्वासः क्रुद्धः कर्णजिघांसया ४५ ॥

क° १०८

४९ पंचाशत्तमः सूः १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८
५३

सविसृष्टो बलवता बाणो वज्राशनिस्वनः अदारयद्रणे कर्णं वज्रवेगो यथाचलं ४६ स भीमसेनाभिहतः सूतपुत्रः कुरूद्वह नि
षसाद रथोपस्थे विसंज्ञः पृतनापतिः ४७ ततो मद्राधिपो दृष्ट्वा विसंज्ञं सूतनंदनं अपोवाह रथेनाजौ कर्णमाहवशोभिनं ४८
ततः पराजिते कर्णे धार्तराष्ट्री महाचमूं व्यद्रावयद्भीमसेनो यथेंद्रो दानवासुरा ४९ इति महाभारते कर्णपर्वणि धृतराष्ट्र उवा
च सुदुष्करमिदं कर्म कृतं भीमेन संजय येन कर्णो महाबाहू रथोपस्थे निपातितः १ येन द्वंद्वे जगत्सर्वं समाजाम्नुतदर्शनं पा
नितेंगाधिपः सोमः स भीमेन जितो नृपः कर्णो हि सैको रणे हंता पांडवान्संजयैः सह इति दुर्योधनः सूत प्राब्रवीन्मां मुहुर्मुहुः
२ पराजितं तु राधेयं दृष्ट्वा भीमेन संयुगे ततः परं किमकरोत्पुत्रो दुर्योधनो मम ३ संजय उवाच विभ्रांतं प्रेक्ष्य राधेयं सूतपुत्रं म
हाहवे पुत्रस्तव महाराज सोदर्यान्समभाषत ४ शीघ्रं गच्छत भद्रं वो राधेयं परिरक्षत भीमसेनभयागाधे मज्जंतं व्यसनार्णवे ५
ते तु राज्ञा समादिष्टा भीमसेनं जिघांसवः अभ्यवर्तंत संक्रुद्धाः पतंगाः पावकं यथा ६ श्रुतर्वा दुर्धरः क्राथो विवित्सुर्विकटः स
मः निषंगी कवची पाशी तथा नंदोपनंदकौ ७ दुःप्रधर्षः सुबाहुश्च वातवेगसुवर्चसौ धनुर्ग्राहो दुर्मदश्च जलसंधः शलः सहः
८ एते रथैः परिवृता वीर्यवंतो महाबलाः भीमसेनं समासाद्य समंतात्पर्यवारयन् ९ ते व्यमुंचच्छरव्रातान्नानालिंगान्समंततः
स तैरभ्यर्द्यमानस्तु भीमसेनो महाबलः १० तेषामापततां क्षिप्रं सुतानां ते जनाधिप रथैः पंचदशैः सार्द्धं पंचाशदहनद्रथान् ११

राम° १०८

विवित्सोस्तु ततः क्रुद्धो भल्लेनापाहरच्छिरः भीमसेनो महाराज तस्य पात हतं भुवि १२ सकुंडलशिरस्त्राणां पूर्णचंद्रोपमं तथा तं दृष्ट्वा निहतं शूरं भ्रा
तरः सर्वतः प्रभो १३ अभ्यद्रवंत समरे भीमं भीमपराक्रमं ततो पराभ्यां भल्लाभ्यां पुत्रयोस्ते महाहवे १४ जहार समरे प्राणान् भीमो भीम
पराक्रमः तौ धरामनुपद्येतां वातरुग्णाविव द्रुमौ १५ विकटस्य सहस्रो भीमो द्वौ पुत्रापमौ नृप ततस्तु त्वरितो भीमः क्राथं निन्ये यमक्षयं १६
नाराचेन सुतीक्ष्णेन स हतोऽपतद्भुवि हाहाकारस्ततस्तीव्रः संबभूव जनेश्वर १७ वध्यमानेषु वीरेषु तव पुत्रेषु धन्विषु तेषां संलुलितं सैन्यं
पुन भीमो महाबलं १८ नंदोपनंदौ समरे प्रेषयद्यमसादनं ततस्ते प्राद्रवन् त्रस्तास्ते विह्वलीकृताः १९ भीमसेनं रणे दृष्ट्वा कालांतक
यमोपमं पुत्रांस्ते निहतान्दृष्ट्वा सूतपुत्रः सुदुर्मनाः २० हंसवर्णान्हयान्भूयः प्रेषयद्यत्र पांडवः ते प्रेषिता महाराज मद्रराजेन वाजिनः
२१ भीमसेनरथं प्राप्य समसज्जंत वेगिताः स सन्निपातस्तुमुलो घोररूपो विशांपते २२ आसीद्रौद्रो महाराज कर्णपांडवयोर्मृधे
दृष्ट्वा मम महाराज तौ समेतौ महारथौ २३ आसीद्बुद्धिः कथं युद्धमेतद्द्य भविष्यति ततो भीमो रणश्लाघी छादयामास पत्रिभिः
आहतः स महाबाहुर्भीमो भीमपराक्रमः २६ आकर्णपूर्णैर्विशिखैः कर्णं विव्याध सप्तभिः ततः कर्णो महाराज आशीविष सद्
वत्सलन् २७ शरवर्षेण महताच्छादयामास पांडवं भीमोपि तं शरव्रातैश्छादयित्वा महारथं २८ पश्यतां कौरवेयाणां विननर्द
महाबलः ततः कर्णो भृशं क्रुद्धो दृढमादाय कार्मुकं २९ भीमं विव्याध दशभिः कंकपत्रैः शिलाशितैः कार्मुकं चास्य चिच्छेद भल्लेन
निशितेन च ३०

भी२

क०
१०९

रीं १
३४ हर्य्योर्वानरेंद्रयो र्वालिसुग्रीवयोरिवथोः ३५ ३६ ४० ४६

ततोभीमोमहाबाहुर्हेमपट्टविभूषितं परिघंघोरमादायमृत्युदंडमिवापरं ३१ कर्णस्यनिधनाकांक्षीचिक्षेपातिबलोनदन् तमापतंतं
परिघंवज्राशनिसमस्वनं ३२ चिच्छेदबहुधाकर्णःशरैराशीविषोपमैः ततःकार्मुकमादायभीमोदृढतरंतदा ३३ छादयामास
विशिखैःकर्णंपरबलार्दनः ततोयुद्धमभूद्घोरंकर्णपांडवयोर्मृधे ३४ हरींद्रयोरिवमुहुःपरस्परवधैषिणोः ततःकर्णोमहाराजभीम
सेनंत्रिभिःशरैः ३५ आकर्णमूलंविव्याधदृढमायम्यकार्मुकं सोतिविद्धोमहेष्वासःकर्णेनबलिनांवरः ३६ घोरमादत्तविशिखं
कर्णकायावदारणं तस्यभित्वातनुत्राणंभित्वाकायंचसायकः ३७ प्राविशद्धरणींराजन्वल्मीकमिवपन्नगः सतेनातिप्रहारेणव्य
थितोविह्वलन्निव ३८ संचचालरथेकर्णःक्षितिकंपेयथाचलः ततःकर्णोमहाराजरोषामर्षसमन्वितः ३९ पांडवंपंचविंश
त्यानाराचानांसमार्पयत् आजघ्नेबहुभिर्बाणैर्ध्वजमेकेषुणाहनत् ४० सारथिंचास्यभल्लेनप्रेषयामासमृत्यवे छित्वाचकार्मु
कंतूर्णंपांडवस्याशुपत्रिणा ४१ ततोमुहूर्त्ताद्राजेंद्रनातिकृच्छ्राद्धसन्निव विरथंभीमकर्माणंभीमंकर्णश्चकारह विरथो
भरतश्रेष्ठप्रहसन्ननिलोपमः गदांगृह्यमहाबाहुरपतत्स्यंदनोत्तमात् ४३ अवप्लुत्यचवेगेनतवसैन्यंविशांपते अधमद्गदया
भीमःशरन्मेघानिवानिलः ४४ नागान्सप्तशतान्राजन्नीषादंतान्प्रहारिणः व्यधमत्सहसाभीमःक्रुद्धरूपःपरंतपः ४५ दंतवे
ष्टेषुनेत्रेषुकुंभेषुचकटेषुच मर्मस्वपिचमर्मज्ञस्तान्नागानवधीद्बली ४६

एम०
१०९

भी १ दृ३ स१

ततस्त्वद्भुत[illegible]ताः प्रतीपं शीहितास्पुनः महामात्रैस्तमावव्रुर्मेघाइवदिवाकरं ४७ तान्सप्तशतान्नागान्सारोहायुधकेतनान् भूमिष्ठोगदया
जघ्नेवज्रेणेंद्रइवाचलान् ४८ ततः सुबलपुत्रस्यनागानतिबलान्पुनः पोथयामासकौंतेयोद्विपंचाशदरिंदमः ४९ तथारथशतं साग्रंपत्ती
श्चशतशोपरान् महत्सैन्यं पांडवोयुद्धेतापयंस्तववाहिनीं ५० प्रताप्यमानंसूर्येणभीमेनचमहात्मना तवसैन्यंसंचुकोचचर्मेवाग्नावाहितंयथा ५१
ते भीमभयसंत्रस्तास्तावकाभरतर्षभ विहायसमरेभीमंदुद्रुवुर्वैदिशोदश ५२ रथाःपंचशतास्त्वान्येह्रादिनश्चर्मवर्मिणः भीममभ्यद्रवंतः श
रपूगैःसमंततः ५३ तान्सप्तशतान्वीरान्सपताकध्वजायुधान् पोथयामासगदयाभीमोविष्णुरिवासुरान् ५४ ततः शकुनिनिर्दिष्टाः सादिनः
शूरसंमताः त्रिसाहस्राभ्ययुर्भीमंशक्त्यृष्टिप्रासपाणयः ५५ प्रसुद्रुम्यजवेनाशुसाश्वारोहांस्तरसारिहा विविधान्विचरन्मार्गान्गदयासमपोथय
त् ५६ तेषामासीन्महाशब्दस्ताडितानांचसर्वशः अश्मभिर्वध्यमानानांनगानामिवभारत ५७ एवंसुबलपुत्रस्यत्रिसाहस्रान्हया
नमान् हत्वान्यंरथमास्थायक्रुद्धोराधेयमभ्ययात् ५८ कर्णोपिसमरेराजन्धर्मपुत्रमरिंदमं सशरैश्छादयामाससारथिंचाप्यपात
यत् ५९ ततःसंप्रद्रुतःसंख्येरथंदृष्ट्वामहारथः अन्वधावत्किरन्बाणैः कंकपत्रैरजिह्मगैः ६० राजानमभिधावंतंशरैरावृत्यरोदसी
क्रुद्धःप्रच्छादयामासशरजालेनमारुतिः ६१ संनिवृत्यततस्तूर्णंराधेयः शत्रुकर्शनः भीमंप्रच्छादयामाससमंतान्निशितैःशरैः ६२

भीमसेनं रथस्थं च कर्णो भारत सात्यकिं अभ्यर्दयदमेयात्मा पार्ष्णिग्रहणकारणात् ६३ अभ्यवर्त्तन्त कर्णस्तु मर्दितोपि शरैर्भृशं तावुभौ स
मासाद्य वृषभौ सर्वधन्विनां ६४ विसृजंतौ शरान्दीप्तान्विभ्राजेतां मनस्विनौ ताभ्यां विपतितं राजेन्द्र विपनं भीमदर्शनं ६५ क्रौंचपृष्ठारुणं
रौद्रं बाणजालं व्यदृश्यत नैव खं न दिशो राजन् न दिशः प्रदिशस्तथा ६६ प्राज्ञासिष्म वयं ते वा शरैर्मुक्तैः सहस्रशः मध्याह्ने तपतो राजन्भा
स्करस्य महाप्रभाः ६७ हताः सर्वाः शरौघैस्तैः कर्णपांडवयोस्तथा सौबलं कृतवर्माणं द्रौणिमाधिरथिं कृपं ६८ संसक्तान्पांडवैर्दृष्ट्वा नि
वृत्ताः कुरवः पुनः तेषामापततां शब्दस्तीव्र आसीद्विशांपते ६९ उद्धूतानां यथा वृष्टौ सागराणां भयावहः ते सेने भृशसंसक्ते दृष्ट्वा
मोमुसं महाहवे ७० हर्षेण महता युक्ते परिगृह्य परस्परं ततः प्रववृते युद्धं मध्यं प्राप्ते दिवाकरे ७१ यादृशं न कदाचिद्धि दृष्टपूर्वं न
च श्रुतं बलौघस्तु समासाद्य बलौघं सहसा रणे ७२ उपासर्पत वेगेन वार्योघ इव सागरं आसीन्निनादः सुमहान्बाणौघानां परस्परं
७३ गर्जतां सागरौघाणां यथा स्यान्निःस्वनो महान् ते तु सेने समासाद्य वेगवत्यौ परस्परं ७४ एकीभावमनुप्राप्ते नद्याविव समा
गमे ततः प्रववृते युद्धं घोररूपं विशांपते ७५ कुरूणां पांडवानां च लिप्सतां सुमहद्यशः शूराणां गर्जतां तत्र अविच्छेदकृता गिरः ७६

८१ एकपंचाशत्तमः श्लोकाः १२ वृष्टः वृष्ट पः ३ ४ ५ ६ ९

अपश्यंतो विविधा राजंश्चामनुष्टुरभारत यस्य पक्षिगणो व्यंगो पितृतो मातृतोपि वा ७७ कर्मतः शीलतो वापि स तत्कृत्वा वयते युधि ना

तृष्णा समरे शूरा सत्तजं मानाम परस्परं ७८ अभवं समतो राजंस्त्रेषामस्तीति जीविते तेषां हत्वानु कुद्धानां धनूंष्यामततेजसां ७९

अभवन्मे भयं तीव्रं कथमेतद्भविष्यति ततस्ते पांडवा राजन्कौरवाश्च महारथाः ८० ततस्तु सायकैस्तीक्ष्णैर्निर्भिन्नतो हि परस्प

रं ८१ इति महाभारते कर्णपर्वणि संजयवाक्ये द्वित्रिंशपालते महारणे न परस्परवधैषिणः अन्योन्यं समरे जघ्नुः कृतवैराः परस्परं

१ रथौघाश्च हयौघाश्च नरौघाश्च समंततः गजौघाश्च महाराज संसक्ताश्च परस्परं २ गदानां परिघाणां च कणपानां च ऋष्टिमतां

शालानां भिंदिपालानां भुशुंडीनां च सर्वशः ३ संपातं चानुपश्याम संग्रामे भृशदारुणो शलभा इव संपेतुः शरवृष्टयः समंततः

४ नागा नागान्समासाद्य व्यधमंत परस्परं हया हयांश्च समरे रथिनो रथिनस्तथा ५ पत्तयः पत्तिसंघांश्च हयसंघांश्च पत्तयः प

त्तयो रथमातंगान्रथा हस्त्यश्वमेव च ६ नागाश्च समरे त्र्यंगं ममृदुः शीघ्रगा नृप वध्यतां तत्र शूराणां क्रोशतां च परस्परं ७

घोरमायोधनं जज्ञे पशूनां वैशसं यथा रुधिरेण समास्तीर्णा भाति भारत मेदिनी ८ शक्रगोपगणाकीर्णा प्रावृषीव य

था धरा यथा वा वाससी शुक्ले महाराज नरांजिते ९

१७ नगनिभा यमाः नगेष्विव नितरां भांति तेन नगनिभाः पर्वताग्रमा रूपमायैपामिसंभूषैः ९

गा १

विभूषाद्युक्तोष्णामानहूद्राशीहंसुधरा मांसशोणितानी चित्रवशातकुंभमयीव १० भिन्नानां चोत्तमांगानां बाहूनां चोरुभिः सह कुंडलानां प्रवृद्धा
नां भूषणानां च भारत ११ निष्काणामथ सूत्राणां शरीराणां च धन्विनां चर्मणां सपताकानां संघातस्तत्र पतन्भुवि १२ गजानागजान्समा
साद्य विषाणैरार्दयन्नृप विषाणाभिहतास्तत्र भ्राजंते द्विरदास्तथा १३ रुधिरेणावसिक्तांगा गैरिकप्रस्रवा इव यथा भ्राजंति स्यंदंतः पर्व
ताधातुमंडिताः १४ तोमरान्गजिनिर्मुक्तान्गजोपान्तास्थितान्बहून् हस्तैर्विचेरुस्तेनागा बभंजुश्चापरे तथा १५ नाराचैश्छिन्नवर्माणो भ्राजंति
स्म गजोत्तमाः हिमागमे यथा राजन्व्यभ्राच्छन्न महीधराः १६ शरैः कनकपुंखैस्तु चित्रा रेजुर्गजोत्तमाः उल्काभिः संप्रदीप्ताग्राः पर्वता
इव भारत १७ केचिदभ्याहता नागैर्नागा नगनिभोपमाः विनेशुः समरे तस्मिन्पक्षवंत इवाद्रयः १८ अपरे प्राद्रवन्नागाः शल्या
र्ताव्रणपीडिताः प्रतिमानैश्च कुंभैश्च पेतुरुर्व्यां महाहवे १९ विनेदुः सिंहवच्चान्ये नदंतो भैरवान्रवान् बभ्रमुर्बहवो राजंश्चुक्रुशुश्चाप
रे गजाः २० हयाश्च निहता बाणैर्हेमभांडविभूषिताः निषेदुश्चैव मम्लुश्च बभ्रमुश्च दिशो दश २१ अपरे कृष्यमाणाश्च विचेष्टंतो मही
तले भावान्बहुविधांश्चक्रुस्ताडिताः शरतोमरैः २२ नरास्तु निहता भूमौ कूजंतस्तत्र मारिष दृष्ट्वा च बांधवानन्ये पितॄनन्ये पितामहा
न् २३ धावमानानपरांश्चान्यान्दृष्ट्वान्ये तत्र भारत गोत्रनामानि ख्यातानि शशंसुरितरेतरं २४ तेषां छिन्ना महाराज भुजाः कनकभूषणाः
उद्वेष्टंते विवेष्टंते पतंते चोत्पतंति च २५

गा २

३० धनुःशरगदाग्रवमासरत्नादुद्भवत्रसत्रसहशोः भ्रमंतोनुडुपाः धनुर्गिद्युद्रुपशोभायासांतांदृश्निवा गदुयस्तुसवेचंद्रेप्रनापेस्विदंतेजसाः ३४ स्वगणोपनिनाराणि

निपतंतितथैवास्मेस्फुरंतिवसहस्रशः वेणांश्वामेरणोत्रकुः पंचास्याइवपन्नगाः २६ तेभुजाभोगिभोगाभाश्छिन्नाक्ताविशांपते लोहिताद्री
भृशंस्त्रुत्तपनीयध्वजाइव २७ वर्तमानेतथाघोरेसंकुलेसर्वतोदिशं च्यविताताः स्मप्रभंतेविनिघ्नंतःपरस्परं २८ भीमेनरजसाकीर्णेश
स्त्रसंपातसंकुले नैवस्वेनपरेराजन्प्राज्ञायंततमोहताः २९ तथातदभवद्युद्धंघोररूपंभयानकं लोहितोदामहानद्यःप्रसस्रुस्तत्रचासकृत् ३०
शीर्षपाषाणसंछन्नाःकेशशैवलशाद्वलाः अस्थिमीनसमाकीर्णाधनुःशरगदोडुपाः ३१ मांसशोणितपंकिन्योघोररूपाःसुदारुणाः
नदीः प्रावर्तयामासुःशोणितौघविवर्धनीः ३२ भीरुवित्रासकारिण्यःशूराणांहर्षवर्धनाः तानदीघोररूपास्तुनयंत्योयमसादनं
३३ अवगाढान्मज्जयंत्यःक्षत्रस्याजनयन्भयं क्रव्यादानांनरव्याघ्रनर्दतांतत्रतत्रह ३४ घोरमायोधनंजज्ञेप्रेतराजपुरोपमं उत्थिता
न्यगणेयानिकबंधानिसमंततः ३५ नृत्यंतिवैभूतगणाःसुतृप्तामांसशोणितैः पीत्वाचशोणितंतत्रवसांपीत्वाचभारत ३६

यितुमशक्यानि ३५ ३६

क० ११२

५२ द्विपंचाशः १ २ ३ ४ ५ ६ ७

मेदोमज्जावसामज्जास्तत्रामांसस्यैवच धावमानाश्च दृश्यंते काकगृध्रवृकास्तथा ३७ शूरास्तु समरे राजन्भयं त्यक्त्वा सुदुस्त्यजं योधव्रतसमाख्या
तास्चक्रुः कर्माण्यभीतवत् ३८ शरशक्तिसमाकीर्णे क्रव्यादगणसंकुले अचरंत रणे शूराः ख्यापयंतः स्वपौरुषं ३९ अन्योन्यं श्रावयंति
स्म नामगोत्राणि भारत पितृनामानि चरणे गोत्रनामानि वा विभो ४० श्रावयानश्च बहवस्तत्र योधा विशांपते इतस्ततश्च बहवस्तत्र
योधा विशांपते ४१ अन्योन्यमवमृद्नंतः शक्तितोमरपट्टिशैः वर्त्तमाने तथा युद्धे घोररूपे सुदारुणे व्यसीदत्कौरवी सेना भिन्ना नौरि
व सागरे ४२ इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि संजय उवाच वर्त्तमाने तथा युद्धे क्षत्रियाणां निमज्जने गांडीवस्य महाघोषः शुश्रुवे यु
धि मारिष १ संसप्तकानां कदनमकरोद्यत्र पांडवः कोशलानां तथा राजन्नारायणबलस्य च २ संसप्तकास्तु समरे शरवृष्टीः समंततः
अपातयन्पार्थमूर्ध्नि जयगृद्धाः प्रमन्यवः ३ तां वृष्टिं सहसा राजंस्तरसा धारयन्प्रभुः व्यगाहत रणे पार्थो विनिघ्नन्रथिनां वरान् ४ विगा
ह्य तद्रथानीकं कंकपत्रैः शिलाशितैः आससाद ततः पार्थः सुशर्माणं वरायुधं ५ स तस्य शरवर्षाणि ववर्ष रथिनां वरः तथा संसप्त
काश्चैव पार्थं बाणैः समार्पयन् सुशर्मा तु ततः पार्थं विद्ध्वा दशभिराशुगैः जनार्दनं त्रिभिर्बाणैरहनद्दक्षिणे भुजे ६ ततोऽपरेण
भल्लेन केतुं विव्याध मारिष स वानरवरो राजन्विश्वकर्मकृतो महान् ७

श्री० ११२

ननारद्स्तु महाराज भीषयाणो जगर्जेव कपिस्तु निनदं मुक्त्वा संचचाल तव वाहिनी ८ भयं विपुलमाधाय निश्चेष्टा समपद्यत ततः सा पुनरेव सेना निश्चेष्टा
वस्थिता नृप ९ नानापुष्पसमाकीर्णं यथा चैत्ररथं वनं प्रतिलभ्य ततः संज्ञां योधास्ते कुरुसत्तम १० अर्जुनं सिषिचुर्बाणैः पर्वतं जलदा इव परि
वव्रुस्ततः सर्वे पाण्डवस्य महारथं ११ निगृह्य तं प्रचुक्रुशुर्वध्यमानाः शितैः शरैः तेहयान्रथचक्रे च रथेषां चापि मारिष १२ निगृहीतुमुपाक्राम
न्क्रोधाविष्टाः समन्ततः निगृह्य तं रथं तस्य योधास्ते तु सहस्रशः निगृह्य बलवन्सर्वे सिंहनादमथानदन् अपरे जगृहुश्चैव केशवस्य महाभुजौ १३
पार्थमन्ये महाराज रथस्थं जगृहुर्मुदा केशवस्तु ततो बाहू विधुन्वन्रणमूर्धनि १४ पातयामास तान्सर्वान्दुष्टहस्तीव हस्तिपान् ततः क्रु
द्धो रणे पार्थः संवृतस्तैर्महारथैः १५ निगृहीतं रथं दृष्ट्वा केशवं चाप्यभिद्रुतं रथारूढांश्च सुबहून्पदातींश्चाप्यपातयत् १६ आसन्नां
श्च तथा योधाञ्छरैरासन्नयोधिभिः छादयामास समरे केशवं चेदमब्रवीत् १७ पश्य कृष्ण महाबाहो संसप्तकगणान्बहून् कुर्वाणा
न्दारुणं कर्म वध्यमानान्सहस्रशः १८ रथबन्धमिमं घोरं पृथिव्यां नास्ति कश्चन यः सहेत पुमाँल्लोके मदन्यो यदुपुंगव १९ इत्येव
मुक्त्वा बीभत्सुर्देवदत्तमथाधमत् पाञ्चजन्यं च कृष्णोऽपि पूरयन्निव रोदसी २० तं तु शङ्खस्वनं श्रुत्वा संसप्तकवरूथिनी संचचाल महाराज वित्रस्ता चा
भवद्भृशं २१ पादबन्धं ततश्चक्रे पाण्डवः परवीरहा नागमस्त्रं महाराज संप्रकीर्य मुहुर्मुहुः २२ ये बद्धाः पादबन्धेन पाण्डवेन महात्मना निश्चेष्टाश्चाभव

त्राजन्नश्मसारमयाइव २३ निमेषांतुततोयोधानवधीत्पांडुनंदनः यथेंद्रः समरेदैत्यांस्तारकस्यवधेपुरा २४ तेवध्यमानाः समरेमुमुचुस्तंरथो
त्तमं आयुधानिचसर्वाणिविसृष्टुमुपचक्रमुः २५ तेबद्धाः पार्थबंधेननशेकुर्व्विचेष्टितुंनृप ततस्तानवधीत्पार्थः शरैः सन्नतपर्वभिः २६
सर्वेयोधाहिसमरेभुजगैर्वेष्टिताभवन् यानुद्दिश्यरणेपार्थः पाशबंधंचकारह २७ ततः सुशर्माराजेंद्रगृहीत्वावीरवाहिनीं सौपर्णमस्त्रंत्व
रितः प्रादुश्चक्रेमहारथः २८ ततः सुपर्णाः संपेतुर्भक्षयंतोभुजंगमान् तेवैविदुद्रुवुर्नागादृष्ट्वातान्खचरान्नृप २९ बभौबलंत
द्विमुक्तंपाण्डवस्यविशांपते मेघवृंदाद्यथामुक्तोभास्करस्तापयन्प्रजाः ३० विप्रमुक्तास्तुतेयोधाः फाल्गुनस्यरथंप्रति ससृजुर्बाणसंघां
श्चशस्त्रसंघांश्चमारिष विविधानिचशस्त्राणिप्रत्यविध्यंतसर्वशः तांमहास्त्रमयींवृष्टिंसंछिद्यशरवृष्टिभिः ३२ न्यवधीच्चततोयो
धान्वासविः परवीरहा सुशर्मातुततोराजन्बाणेनानतपर्वणा ३३ अर्जुनंहृदयेविध्वाविव्याधान्यैस्त्रिभिःशरैः सगाढविद्धोव्यथितो
रथोपस्थउपाविशत् ३४ ततस्तेप्राक्रोशन्सर्वेहतः पार्थइतिस्मह ततः शंखनिनादाश्चभेरीशब्दाश्चपुष्कलाः ३५ नानावादित्र
निनदाः सिंहनादाश्चजज्ञिरे प्रतिलभ्यततः संज्ञांश्वेताश्वः कृष्णसारथिः ३६ ऐंद्रमस्त्रममेयात्माप्रादुश्चक्रेत्वरान्वितः ततोबा
णसहस्राणिसमुत्पन्नानिमारिष ३७ सर्वदिक्षुव्यदृश्यंतनिघ्नंतितववाहिनीं हयान्रथांश्चसमरेशस्त्रैः शतसहस्रशः ३८

वध्यमाने ततः सैन्ये भयं सुमहदाविशत् संसप्तकगणानां च गोपालानां च भारत ३९ न हि तत्र पुमान्कश्चिद्योऽर्जुनं प्रत्यविध्यत पश्यतां
तत्र वीराणामहन्यत बलं तव ४० हन्यमानमपश्यंस्तु निश्चेष्टास्म पराक्रमे अयुतं तत्र योधानां हत्वा पांडुसुतो रणे ४१ व्यभ्राजत महाराज
विधूमोऽग्निरिव ज्वलन् चतुर्दशसहस्राणि यानि दृष्टानि भारत ४२ रथानामयुतं चैव त्रिसाहस्राश्च दंतिनः ततः संसप्तका भूयः परिवव्रुर्ध
नंजयं ४३ मर्तव्यमिति निश्चित्य जयं वाप्यनिवर्त्तनं तत्र युद्धं महद्ध्यासीत्तावकानां विशांपते ४४ शूरेणाबलिना सार्द्धं पांडवेन किरीटिना ४५
इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि संजयवाक्य कृतवर्मा कृपो द्रौणिः सूतपुत्रश्च मारिष उलूकः सौबलश्चैव राजा च सह सोदरैः १
सीदमानां चमूं दृष्ट्वा पांडुपुत्रभयार्दितां समुज्जह्रुः स्म वेगेन भिन्नां नावमिवार्णवे २ ततो युद्धमतीवासीन्मुहूर्त्तमिव भारत भीरूणां त्रा
सजननं शूराणां हर्षवर्धनं ३ कृपेण शरवर्षाणि प्रतिमुक्तानि संयुगे सृंजयांश्छादयामासुः शलभानां व्रजा इव ४ शिखंडी च ततः
क्रुद्धो गौतमं त्वरितो ययौ ववर्ष शरवर्षाणि समंताद्द्विजपुंगवं ५ कृपस्तु शरवर्षं तं विनिहत्य महास्त्रवित् शिखंडिनं रणे क्रुद्धो विव्याध
दशभिः शरैः ६ ततः शिखंडी कुपितः शरैः सप्तभिराहवे कृपं विव्याध कुपितं कंकपत्रैरजिह्मगैः ७ ततः कृपः शरैस्तीक्ष्णैः सोऽति
विद्धो महारथः व्यश्वसूतरथं चक्रे शिखंडिनमथो द्विजः ८ हताश्वात्तु ततो यानादवप्लुत्य महारथः खड्गं चर्म तथा गृह्य सत्वरं ब्राह्मणं ययौ

९ तमापतंतंसहसाशरैःसंनतपर्वभिः छादयामाससमरेतदद्भुतमिवाभवत् १० तत्राद्भुतमपश्यामशिलानांप्लवनंयथा निषिद्धस्तुरणेराजंछिखंडी
समतिष्ठत ११ कृपेणाछादितंदृष्ट्वानृपोत्तमशिखंडिनं प्रत्युद्ययौकृपंतूर्णंधृष्टद्युम्नोमहारथः १२ धृष्टद्युम्नंततोयांतंशारद्वतरथंप्रति प्रतिजग्राहवेगे
नकृतवर्मामहारथः १३ युधिष्ठिरमथायांतंशारद्वतरथंप्रति सपुत्रंसहसैन्यंचद्रोणपुत्रोन्यवारयत् १४ नकुलंसहदेवंचत्वरमाणौमहारथौ प्रतिज
ग्राहतेपुत्रःशरवर्षेणवारयन् १५ भीमसेनंकरूषांश्चकेकयान्सहसृंजयैः कर्णोवैकर्तनोयुद्धेवारयामासभारत १६ शिखंडिनस्ततोबाणान्कृपः
शारद्वतोयुधि प्राहिणोत्त्वरयायुक्तोदिधक्षुरिवमारिष १७ तांश्छराम्प्रेषितांस्तेनसमंतात्स्वर्णभूषितान् चिच्छेदखड्गमाविध्यभ्रामयंश्चपुनःपुनः
१८ शतचंद्रंचतच्चर्मगौतमस्तस्यभारत व्यधमत्सायकौस्तूर्णंततउच्चुक्रुशुर्जनाः १९ सविचर्मामहाराजखड्गपाणिरुपाद्रवत् कृपस्यवशमापन्नो
मृत्योरास्यमिवातुरः २० शारद्वतशरैर्ग्रस्तंक्लिश्यमानंमहाबलः चित्रकेतुसुतोराजन्सुकेतुस्त्वरितोययौ २१ विकिरन्ब्राह्मणंयुद्धेबहुभिर्नि
शितैःशरैः अभ्यापतदमेयात्मागौतमस्यरथंप्रति २२ दृष्ट्वाचयुक्तंतंयुद्धेब्राह्मणंचरितव्रतं अपयातस्ततस्तूर्णंशिखंडीराजसत्तम २३ सुकेतु
स्तुततोराजन्गौतमंनवभिःशरैः विद्ध्वाविव्याधसप्तत्यापुनश्चैवंत्रिभिःशरैः २४ अथास्यसशरंचापंपुनश्चिच्छेदमारिष सारथिंचशरेणास्यभृशं
मर्मस्वताडयत् २५ गौतमस्तुततःक्रुद्धोधनुर्गृह्यनवंदृढं सुकेतुंत्रिंशताबाणैःसर्वमर्मस्वताडयत् २६ सविह्वलितसर्वांगः

प्रववालरथोत्तमे भूमिकंपे यथाप्रख्यं चालितोपि तथा भृशं २७ ततस्तस्य कायात्तु शिरोज्वलितकुंडलं सोष्णीषं सशिरस्त्राणं क्षुरप्रेणावपातयत् २८
तच्छिरः प्रापतद्भूमौ श्येनाहृतमिवामिषं ततोस्य कायो वसुधां पश्चात्प्रापतदच्युत २९ तस्मिन्हते महाराज त्रस्तास्तस्य तुरंगमाः गौतमं समरे मुक्त्वा द्रु
द्रुवुस्ते दिशो दश ३० धृष्टद्युम्नं तु समरे संनिवार्य महारथः कृतवर्माप्रवीरो दृष्ट्वा शिनिमप्रतिष्ठं तु भारत ३१ ततोभूत्तुमुलं युद्धं [illegible]शिपार्षतयो रणे त्वापि
पार्थेयथा युद्धं रूपनयोः क्रुद्धयोर्नृप ३२ धृष्टद्युम्नस्तु समरे हार्दिक्यं नवभिः शरैः आजघानोरसि क्रुद्धः पीडयन्हृदिकात्मजं ३३ कृतवर्मा तु समरे पार्ष
तेन दृढाहतः पार्षतं सरथं साश्वं छादयामास सायकैः ३४ सरथश्छादितो राजन्धृष्टद्युम्नो न दृश्यते मेघैरिव परिच्छन्नो भास्करो जलधारिभिः ३५
विधूय तं बाणगणांशरैः कनकभूषणैः अराजत रणे राजन्धृष्टद्युम्नो कृतव्रणः ३६ ततस्तु पार्षतः क्रुद्धः शस्त्रवृष्टिं सुदारुणां कृतवर्माणमासाद्य
व्यसृजत्तनमापतिः ३७ तामापतंतीं सहसा शस्त्रवृष्टिं सुदारुणां शरैरनेकसाहस्रैर्हार्दिक्यो व्यधमत्कृते ३८ दृष्ट्वा तु वारितां युद्धे शस्त्रवृष्टिं दुरास
दां कृतवर्माणमासाद्य वारयामास पार्षतः ३९ सारथिं चास्य तरसा प्राहिणोद्यमसादनं भल्लेन शितधारेण स हतः प्रापतद्रथात् ४० धृष्टद्युम्न
स्तु बलवाञ्जित्वा शत्रुं महाबलं कौरवान्समरे तूर्णं वारयामास सायकैः ४१ ततस्तावकायोधाधृष्टद्युम्नमुपाद्रवन् सिंहनादरवं कृत्वा त
तो युद्धमवर्तत ४२ इतिश्रीभारते कर्णपर्वणि संजय उवाच द्रौणिर्युधिष्ठिरं दृष्ट्वा शैनेयेनाभिरक्षितं द्रौपदेयैस्तथा शूरैरभ्यवर्त
त हृष्टवत् १ किरन्निषुगणान्घोरान्स्वर्णपुंखाञ्शिलाशितान् दर्शयन्विविधान्मार्गाञ्शिक्षां च लघुहस्तवत् २ ततः खं पूरया

द्रो०
११५

मृ

मामृशरैर्दिव्यास्त्रमर्मविद्भिः युधिष्ठिरंचसमरेपरिवार्यसमावृणोत् ३ द्रोणायनिशस्त्रंत्वंनव्याज्ञायतकिंचन बाणभूतमभूत्सर्वमायोधनशिरो
महत् ४ बाणजालांतरिक्षेत्वंतत्राजालविभूषितं सुमुमेभ्रमत्स्वर्णवितानमिवविष्ठितं ५ तेनछन्नेनभोराजन्बाणजालेनभास्वता
बभूवछोपवतंजत्रवाणाहतेनभस्तले ६ तत्राश्चर्यमपश्यामबाणभूतेनतथाविधे नस्मसंसंपतिन्नभूतंकिंचिद्दिगंतरिक्षगं ७ सात्यकिर्यतमा
नस्तुधर्मराजस्यपांडवः दर्शयन्नग्रिमसैन्यानिनस्मवक्तुः पराक्रमं ८ लाघवंद्रोणपुत्रस्यदृष्ट्वातत्रमहारथाः व्यस्मयंतमहाराजन
चैनंप्रत्युदीक्षितुं ९ शकुस्तस्तवेराजानस्तपंतमिवभास्करं वध्यमानेततः सैन्येद्रौपदेयामहारथाः १० सात्यकिर्धर्मराजश्चपांचा
लाश्चापिसंगताः त्यक्त्वामृत्युभयंघोरंद्रौणायनिमुपाद्रवन् ११ सात्यकिः सप्तविंशत्याद्रौणिंविध्वाशिलीमुखैः पुनर्विव्याधनारा
चैः सप्तभिः स्वर्णभूषितैः १२ युधिष्ठिरस्त्रिसप्तत्याप्रतिविंध्यश्चसप्तभिः श्रुतकर्मात्रिभिर्बाणैः श्रुतकीर्तिश्चसप्तभिः १३ ॐ
सुतसोमस्तुनवभिः शतानीकश्चसप्तभिः अन्येचबहवः शूराविव्यधुस्तंसमंततः सतुक्रुद्धस्ततोराजन्नाशीविषइवश्वसन् सात्यकिं
पंचविंशत्याप्रत्यविध्यच्छिलाशितैः श्रुतकीर्तिंचनवभिःसुतसोमंचपंचभिः अष्टाभिःश्रुतकर्माणंप्रतिविंध्यंत्रिभिः शरैः १६ शतानी
कंचनवभिर्धर्मपुत्रंचपंचभिः तथेतरांस्ततः शूराण्विव्याधाग्नेः शितैः शरैः १७ श्रुतकीर्तेस्तथाचापंचिच्छेदनिशितैः शरैः अथा
मद्धनुरादायश्रुतकीर्तिर्महारथः १८ द्रौणायनिंत्रिभिर्विध्वाविव्याधान्यैः शितैः शरैः ततोद्रौणिर्महाराजशरवर्षेणमारिष १९
छादयामासतत्सैन्यंसमंतान्नरर्षभ

द्रो०
११५

ततः पुनरमेयात्मा धर्मराजस्य कार्मुकं २० द्रौणिश्चिच्छेद विहसन्नाजघ्ने च शरैस्त्रिभिः ततो धर्मसुतो राजन्नन्यद्गृह्य महद्धनुः २१ द्रौणिं विव्याध सप्तत्या
बाह्वोरुरसि चार्पयत् सात्यकिस्तु ततः क्रुद्धो द्रौणेः प्रहरतो रणे २२ अर्धचन्द्रेण तीक्ष्णेन धनुश्छित्त्वानदद्दृशं छिन्नधन्वा ततो द्रौणिः शक्त्या श
क्तिमतां वरः २३ सारथिं पातयामास शैनेयस्य रथाद्द्रुतं अथान्यद्धनुरादाय द्रोणपुत्रः प्रतापवान् २४ शैनेयं शरवर्षेण छादयामास
भारत तस्याश्वाः प्रद्रुताः संख्ये पतिते रथसारथौ २५ तत्र तत्रैव धावन्तः समदृश्यन्त भारत युधिष्ठिरपुरोगास्तु द्रौणिं शस्त्रभृतां वरं २६
अभ्यवर्षन्त वेगेन विसृजन्तः शितांछरान् आगच्छमानांस्तान्दृष्ट्वा क्रुद्धरूपान्परंतपः २७ प्रहसन्प्रतिजग्राह द्रोणपुत्रो महारणे ततः शरश
तज्वालः सेनाकक्षं महारथः २८ द्रौणिर्ददाह समरे कक्षमग्निर्यथा वने तद्बलं पाण्डुपुत्रस्य द्रोणपुत्रप्रतापितं २९ चुक्षुभे भरतश्रेष्ठ तिमि
नेव नदीमुखं दृष्ट्वा चैव महाराज द्रोणपुत्रपराक्रमं ३० निहतान्मेनिरे सर्वान्पाण्डून्द्रोणसुतेन वै युधिष्ठिरस्तु त्वरितो द्रोणशिष्यो महा
रथः ३१ अब्रवीद्द्रोणपुत्राय रोषामर्षसमन्वितः नैव नाम तव प्रीतिर्नैव नाम कृतज्ञता ३२ यतस्त्वं पुरुषव्याघ्र मामेवाद्य जिघांससि
ब्राह्मणेन तपः कार्यं दानमध्ययनं तथा ३३ क्षत्रियेण धनुर्नाम्यं स भवान्ब्राह्मणो ध्रुवः मिषतस्ते महाबाहो युधि जेष्यामि कौरवान्
३४ कुरुष्व समरे कर्म ब्रह्मबन्धुरसि ध्रुवं एवमुक्तो महाराज द्रोणपुत्रः स्मयन्निव ३५ युक्तं तत्त्वं च संचिन्त्य नोत्तरं किंचिदब्रवीत् अनुक्त्वा च ततः किंचि

क०
११६

ध्वजंचैवशरेणपांडवं छादयामाससमरेक्रुद्धोनकइवकृतः सच्छाद्यमानस्तुतदाद्रोणपुत्रेणमारिष ३७ पार्थोपयातःशीघ्रंवैविहायमहतींचमूं न्वपया
तेनततस्तस्मिन्समरेपुत्रेयुधिष्ठिरे ३८ द्रोणपुत्रस्ततोराजंस्तस्मगात्समहामनाः नेतायुधिष्ठिरोराजंस्त्वत्कार्द्रौणिमहाहवे अपयातावकोसेन्यंपुत्र
कृणयकर्मणि ३९ इतिमहाभारतेकर्णपर्वणि संजयउवाच भीमसेनंचपांचालंचेदिकेकयसंवृतं वैकर्तनःस्वयंरुद्ध्वावारयामाससायकैः १
ततस्तुचेदिकारूषान्सृंजयांश्चमहारथान् कर्णोजघानसमरेभीमसेनस्यपश्यतः २ भीमसेनस्ततःकर्णंविहायरथसत्तमं अपयौकौरवंसैन्यं
कृक्षमग्निरिवज्वलन् ३ सूतपुत्रोपिसमरेपांचालान्केकयांस्तथा सृंजयांश्चमहेष्वासान्निजघानसहस्रशः ४ संसप्तकेषुपार्थश्चकौरवे
वृकोदरः पांचालेषुतथाकर्णःक्षयंचक्रुर्महारथाः ५ तेक्षत्रियादह्यमानास्त्रिभिस्तैःपावकोपमैः जग्मुर्विनाशंसमरेराजन्दुर्मंत्रितेनतव ६
ततोदुर्योधनःक्रुद्धोनकुलंनवभिःशरैः विव्याधभरतश्रेष्ठचतुरश्चास्यवाजिनः ७ ततःपुनरमेयात्माततवपुत्रोजनाधिप क्षुरेणसहदेव
स्यध्वजंचिछेदकांचनं नकुलस्तुततःक्रुद्धस्तवपुत्रंत्रिसप्तभिः जघानसमरेराजन्सहदेवश्चपंचभिः ताबुभौभरतश्रेष्ठश्रेष्ठौसर्वधनुष्म
तां विव्याधोरसिसंक्रुद्धःपंचभिःपंचभिःशरैः ततोपराभ्यांभल्लाभ्यांधनुषीसमलंकृते यमयोःसमरेराजन्विव्याधचत्रिभिस्त्रिभिः ताव
न्यधनुषीश्रेष्ठेशक्रचापनिभेशुभे प्रगृह्यरेजतुर्वीरौदेवपुत्रसमौयुधि १२ ततस्तौरभसौयुद्धेभ्रातरौभ्रातरंयुधि शरैर्ववर्षतुर्घोरैर्महा
मेघौयथाचलं १३ ततःक्रुद्धोमहाराजतवपुत्रोमहारथः पांडुपुत्रौमहेष्वासौवारयामासपत्रि

रम०
११६

भिः १४ धनुर्मंडलमेवास्य दृश्यते युधि भारत सायकाश्चैव दृश्यंते निश्चरंतः समंततः १५ आछादयदिशः सर्वाः सर्पैरिवाशीविषैर्यथा बाणभूतैस्ततस्त
स्मिन्संछुब्धे वनभस्मते १६ यथाभां दृश्यते रूपं कालांतकयमोपमं पराक्रमं तु तं दृष्ट्वा तव सूनोर्महारथाः १७ मृत्योरुपांतिकं प्राप्तौ माद्रीपुत्रौ
स्मिमोनिर ततः सेनापतौ राजन्मांडवस्य महारथः १८ पार्षतः प्रययौ तत्र यत्र राजा सुयोधनः माद्रीपुत्रौ ततः शूरौ व्यतिक्रम महारथौ १९ धु
ष्टद्युम्नं वारयामास सायकैः तमविध्यदमेयात्मा तव पुत्रोऽह्यमर्षणः २० पांचालं पंचविंशत्या प्रहस्य पुरुषर्षभः ततः पुनरमेयात्मा तव पुत्रोऽह्य
मर्षणः २१ विध्वा नादपांचालं षष्ट्या पंचभिरेव च तथास्य सशरं चापं हस्तावापं च मारिष क्षुरप्रेणास्य तीक्ष्णेन राजा चिच्छेद संयुगे तदपास्य ध
नुश्छिन्नं पांचालः शत्रुकर्षणः २२ अन्यदादत्त वेगेन धनुर्भारसहं नवं प्रज्वलन्निव वेगेन संरंभाद्रुधिरेक्षणः २४ अशोभत महेष्वासो धृष्टद्यु
म्नः कृतव्रणः सपंचदश नाराचान्युत्क्षेपतः पन्नगानिव २५ जिघांसुर्भरतश्रेष्ठ धृष्टद्युम्नो व्यवासृजत् ते वर्म हेमविकृतं भित्त्वा राज्ञः शिलाशिताः २६
विविशुर्वसुधां वेगात्कंकबर्हिणवाससः सोऽतिविद्धो महाराज पुत्रस्तेऽतिव्यराजत २७ वसंतकाले सुमहान्प्रफुल्ल इव किंशुकः सछिन्नवर्मा नारा
चैः प्रहारैर्जर्जरीकृतः २८ धृष्टद्युम्नस्य भल्लेन क्रुद्धश्चिच्छेद कार्मुकं अथैनं छिन्नधन्वानं त्वरमाणो महीपतिः २९ सायकैर्दशभी राजन्भ्रुवोर्मध्ये
ध्यसमार्पयत् तस्य ते शोभयंचक्रुः कर्मारपरिमार्जिताः ३० प्रफुल्लं पंकजं यद्वद्भ्रमरा मधुलिप्सवः तदपास्य धनुश्छिन्नं धृष्टद्युम्नो महामनाः ३१

५८३

न१ नि४

त्र्यमदारुद्रवेगेनधनुर्भिन्नाश्चषोडश ततोदुर्योधनस्याश्वान्हत्वासप्तचपंचभिः ३२ धनुश्छित्वेदभल्लेनजातरूपपरिष्कृतं रथंसोपस्करंछत्रंशक्तिंखड्गंगदां
ध्वजं ३३ भल्लैश्छित्वेद्दशभिः पुत्रस्तवपार्षतः तपनीयांगदंचित्रंनागंमणिमयंशुभं ३४ ध्वजंकुरुपतेश्छिन्नंददृशुः सर्वपार्थिवाः दुर्योध
नंतुविरथंछिन्नवर्मायुधंरणे ३५ भ्रातरःपर्यरक्षंतसोदराभरतर्षभ तमारोप्यरथेराजन्दंडधारोजनाधिपः ३६ अपाहरद्रणात्तूर्णंधृष्टद्युम्न
स्यपश्यतः कर्णस्तुसात्यकिंजित्वाराजगृद्धीमहाबलः ३७ द्रोणहंतारमुग्रेषुंससाराभिमुखोरणे तंपृष्ठतोभ्ययात्तूर्णंशैनेयोवितुदञ्शरैः
३८ वारणंजघनोपांतेविषाणाभ्यामिवद्विपः सभारतमहानासीद्योधानांसुमहात्मनां ३९ कर्णपार्षतयोर्मध्येत्वदीयानांमहारणः न
पांडवानांनास्माकंयोधःकश्चित्पराङ्मुखः ४० प्रत्यदृश्यत्ततःकर्णःपांचालांस्त्वरितोययौ तस्मिन्क्षणेनरश्रेष्ठगजवाजिजनक्षयः ४१ प्रा
दुरासीदुभयतोराजन्मध्यगतेहनि पंचालास्तुमहाराजत्वरिताविजिगीषवः ४२ तेसर्वेभ्यद्रवन्कर्णंपतत्रिणइवद्रुमं तानाधिरथिराक्रु
द्धोयतमानान्मनस्विनः ४३ विचिन्वन्निवबाणाग्रैःसमासादयदग्रतः व्याघ्रकेतुंसुशर्माणंचित्रंचोग्रायुधंजयं ४४ शुक्लंचरोचमानंचसिं
हसेनंचदुर्जयं तेवीरारथमार्गेणपरिवव्रुर्नरोत्तमं ४५ सृजंतंसायकान्क्रुद्धंकर्णमाहवशोभिनं युध्यमानांस्तुतान्शूरान्मनुजेंद्रःप्रतापवान् ४६ अ
ष्टाभिरष्टौराधेयोन्यवधीन्निशितैःशरैः अथापरान्महाराजसूतपुत्रःप्रतापवान् ४७ जघानबहुसाहस्रान्योधान्युद्धविशारदान् जिष्णुंचजिष्णुकर्माणंदेवा

पिमद्रमेवच ४८ दृष्ट्वा राजन्समरे चित्रं चित्रायुधं हरीं सिंहकेतुं रोचमानं शलभं च महारथं ४९ निजघान सुसंक्रुद्धश्चेदीनां च महारथान् तेषामाद्द
नः प्राणानासीदाधिरथिर्वपुः ५० शोणितान्मुक्षितांगास्ते हतास्ते वाजिनं महत् तत्र भारत कर्णेन मातंगास्ताडिताः शरैः ५१ सर्वतो भद्रवन्भी
ताः कुर्वंतो महदाकुलं निपेतुस्त्यां समरे कर्णसायकताडिताः ५२ कुर्वंतो विविधान्नादान्वज्रनुन्ना इवाचलाः गजवाजिमनुष्यैश्च निपतद्भिः
समंततः ५३ रथैश्चाभिरथैर्मार्गे समास्तीर्णतमेदिनी नैव भीष्मो न च द्रोणो नान्ये सयुधि तावकाः ५४ चक्रुः स्म तादृशं कर्म यादृशं वै कृतं रणे
सूतपुत्रेण नागेषु हयेषु च रथेषु च ५५ नरेषु च महाराज कृतं स्म कदनं महत् मृगमध्ये यथा सिंहो दृश्यते निर्भयश्चरन् ५६ पंचालानां तथा म
ध्ये कर्णोऽचरदभीतवत् यथा मृगगणांस्त्रस्तान्सिंहो द्रावयते दिशः ५७ पंचालानां रथव्रातान्कर्णो विद्रावयत्तथा सिंहास्यं च यथा प्राप्य न जी
वंति मृगाः क्वचित् ५८ तथा कर्णमनुप्राप्य न जिजीवुर्महारथाः वैश्वानरं यथा प्राप्य प्रतिदह्यंति वै जनाः ५९ कर्णाग्निना वने तद्वद्दग्धा भा
रत सृंजयाः कर्णेन चेदिकैकेयपांचालेषु च भारत ६० विश्राव्य नाम निहता बहवः शूरसंमताः मम चासीन्मतो राजन्दृष्ट्वा कर्णस्य विक्रमं ६१
नैको ह्याधिरथेर्जीवन्मां चापि सोमा संयुधि पांचालांश्च धमत्संख्ये सूतपुत्रः पुनः पुनः ६२ पंचालानथ निघ्नंतं कर्णं दृष्ट्वा महारणे स्र
भ्यधावत्सुसंक्रुद्धो धर्मराजो युधिष्ठिरः ६३ धृष्टद्युम्नश्च राधेयं द्रौपदेयाश्च मारिष परिवव्रुरमित्रघ्नं शतशश्चापरे जनाः ६४ शिखंडी सहदे
वश्च नकुलो नाकुलिस्तथा जनमेजयः शिनेर्नप्ता बहवश्च प्रभद्रकाः ६५ एते पुरोगमा भूत्वा धृ द्युम्नस्य संयुगे कर्णमस्यंत मिषुभिर्विजु

क०
११९

रमितौजसः ६६ नास्त्यत्राधिरथिः संख्ये चेदिपांचालपांडवान् एकोब्रह्मन्नभ्यपतत्गरुत्मान्पन्नगानिव ६७ तैः कर्णस्याभवद्युद्धं घोररूपं विशांपते
ताहृग्याहृक्सुराहन्ते देवानां दानवैः सह भीमसेनस्तु संक्रुद्धो राधेयं पांडवैः सह ६८ सर्वतोभ्यहनत्क्रुद्धो यमदंडनिभैः शरैः वाहीकान्केकया
न्मत्स्यान्वासात्यान्मद्रान्सैंधवान् ६९ एकः संख्ये महेष्वासो योधयन्बह्वशोभत तत्र मर्मसु भीमेन नाराचैस्ताडिता गजाः ७० प्रपतंतो हता
रोहाः कंपयंति स्म मेदिनीं वाजिनश्च हतारोहाः पत्तयश्च गतासवः ७१ शेरते युधि निर्भिन्ना वमंतो रुधिरं बहु सहस्रशश्च रथिनः पातिताः प
तितायुधाः ७२ तेक्ष्यन्ताः समहद्रूपं तद्भीमभीता गतासवः रथिभिः सादिभिः सूतैः पत्तिवाजिभिर्गजैः ७३ भीमसेनशरैश्छिन्नैराछन्नावसु
धाभवत् तत्क्षोभिन्नमिवातिष्ठद्भीमसेनभयार्दितं दुर्योधनबलं सर्वं निरुत्साहं कृतं तदा निश्चेष्टं तुमुलं दीनं बभौ तस्मिन्महारणे ७५
प्रसन्नसलिले काले यथा स्यात्सागरो नृप तद्वत्तद्बलं तद्वै निश्चलं समवस्थितं ७६ मन्युवीर्यबलोपेतं दर्पात्समवरोपितं अभवत्तव पुत्रस
तत्सैन्यं निष्प्रभं तदा ७७ तद्बलं भरतश्रेष्ठ वध्यमानं परस्परं रुधिरौघपरिक्लिन्नं रुधिरार्द्रं बभूव ह ७८ जगाम भरतश्रेष्ठ वध्यमानं परस्परं
सूतपुत्रो रणे क्रुद्धः पांडवानामनीकिनीं ७९ भीमसेनः कुरूंश्चापि प्लावयन्तौ विरेजतुः वर्तमाने तथा रौद्रे संग्रामेऽद्भुतदर्शने ८० निह
सशप्तनामध्ये संसप्तकगणान्बहून् अर्जुनो जयतां श्रेष्ठो वासुदेवमथाब्रवीत् ८१ प्रभग्नं बलमेतद्धि योत्स्यमानं जनार्दन एते द्रवंति सगणाः
संसप्तकमहारथाः ८२ अपारयंतो मद्बाणान्सिंहशब्दं मृगा इव दीर्यते च महत्सैन्यं सृंजयानां महारणे ८३ हस्तिकक्ष्यो ह्यसौ कृस
केतुः कर्णस्य धीमतः दृश्यते राजसैन्यस्य मध्ये विचरतो मुदा ८४ न च कर्णं रणे शक्ता जेतुमन्ये

राम०
११९

महारथाः जानीतेहिभवान्कर्णोवीर्यवंतंपराक्रमे ८५ नतत्राक्षिपतःकर्णोस्त्रावयमेषनोबलं वर्जयित्वारणेपार्हिस्ततपुत्रंमहारथं ८६ रोच
नेकृतस्यपथावातवरोचते एतच्छ्रुत्वावचस्तस्यगोविंदःप्रहसन्निव ८७ अब्रवीदर्जुनंतूर्णंकौरवान्जहिपांडव ततस्तवमहासैन्यंगोविंदप्रेरि
ताहयाः ८८ हंसवर्णाःप्रविविशुर्वहंतःकृष्णपांडवौ केशवप्रेरितैरश्वैःश्वेतैःकांचनभूषणैः ८९ प्रविशद्भिस्तवबलंचतुर्दिशमभिद्य
त मेघस्तनितनिर्ह्रादःसरथोवानरध्वजः ९० चलत्पताकस्तांसेनांविमानंद्यामिवाविशत् तौविदार्यमहासेनांप्रविष्टौकेशवार्जुनौ ९१
क्रुद्धौसंरंभरक्ताक्षौव्यभ्राजेतांमहाद्युती युद्धशौंडौसमाहूतावागतौमारणाध्वरं ९२ यज्वभिर्विधिनाहूतौमखदेवाविवाश्विनौ क्रुद्धौतौ
तुनरव्याघ्रौवेगवंतौबभूवतुः ९३ तलशब्देनरुषितौयथानागौमहावने विगाह्यतुरथानीकमश्वसंघांश्चफाल्गुनः ९४ व्यचरत्पृतनाम
ध्येपाशहस्तइवांतकः तंदृष्ट्वायुधिविक्रांतंसेनायांतवभारत ९५ संशप्तकगणान्भूयःपुत्रस्तेसमचूचुदत् ततोरथसहस्रेणद्विरदानां
त्रिभिःशतैः ९६ चतुर्दशसहस्रैश्चतुरगाणांमहाहवे द्वाभ्यांशतसहस्राभ्यांपदातीनांचधन्विनां ९७ शूराणांलब्धलक्षाणांविदिता
नामसमंततः अभ्यवर्ततकौंतेयंछादयंतोमहारथाः ९८ शरवर्षैर्महाराजसर्वतःपांडुनंदनं सछाद्यमानःसमरेशरैःपरबलार्दनः ९९
दर्शयन्रौद्रमात्मानंपाशहस्तइवांतकः निघ्नन्संशप्तकान्पार्थःप्रेक्षणीयतरोऽभवत् १०० ततोविद्युत्प्रभैर्बाणैःकार्तस्वरविभूषितैः
निरंतरमिवाकाशमासीछन्नंकिरीटिना १०१ किरीटिभुजनिर्मुक्तैःसंपतद्भिर्महाशरैः समाछन्नंबभौसर्वंकाद्रवेयैरिवप्रभो २ स

तीव समूप

क्रपुंखान्वसृजत्प्राश्नाछराक्षं तत्रपर्वणः अवासृजदमेयात्मा दिक्षु सर्वासु पांडवः ३ मही वियद्दिशः सर्वाः समुद्रा गिरयोपि वा स्फुटंतीति जना जज्ञुः
पार्थस्य तलनिस्वनात् ४ हत्वा दशसहस्राणि पार्थिवानां महारथः संसप्तकानां कौंतेयः पक्षमन्त्यं तरोऽभ्ययात् ५ पक्षं त्वं च समासाद्य पार्थः कां
बोजरक्षितं प्रममाथ बलाद्बाणैर्नलिनीमिव वारणः ६ व्यविच्छेदाशु भल्लेन दृप्तता पातितापिता शार्ङ्गधराणां तथा वाजिनां तथापि च शिरांसु त ७
अंगानामवयवैश्छिन्नैर्योधानां पृथिवी स्तृता वि विश्वग्वाताभिसंभग्ना बहुशाखा इव द्रुमाः ८ हस्त्यश्वरथपत्तीनां व्रातान्निघ्नंतमर्जुनं सुदक्षिणादवरजः शरवृ
ष्ट्याभ्यवीवृषत् ९ तस्यास्यतोर्द्धचंद्राभ्यां बाहू परिघसन्निभौ पूर्णचंद्राभवक्त्रं च क्षुरेणाभ्यहरच्छिरः १० स पपात ततो वाहात्स्वलोहितपरिस्रवः
मनःशिलागिरेः शृंगं वज्रेणेवावदारितं ११ सुदक्षिणावरजं कांबोजं ददृशुर्हतं प्रांशुं कमलपत्राक्षमत्यर्थप्रियदर्शनं १२ कांचनस्तंभ
सदृशं भिन्नं हेमगिरिं यथा ततोऽभवत्पुनर्युद्धं घोरमत्यर्थमद्भुतं १३ नानावस्थाश्च योधानां बभूवुस्तत्र युध्यतां एकेषुनिहतैरश्वैः कांबोजैर्यव
नैः शकैः १४ शोणिताक्तास्तदा रक्ताः सर्वमासीद्विशांपते रथैर्हताश्वसूतैश्च हतारोहैश्च वाजिभिः १५ द्विरदैश्च हतारोहैर्महामात्रैर्हतद्विपैः
अन्योन्येन महाराज कृतो घोरो जनक्षयः १६ तस्मिन्प्रपक्षे पक्षे च निहते सव्यसाचिना अर्जुनं जयतां श्रेष्ठं त्वरितो द्रौणिरभ्ययात् १७
विधुन्वानो महच्चापं कार्तस्वरविभूषितं आददानः शरान्घोरान्स्वरश्मीनिव भास्करः १८ क्रोधामर्षविवृत्तास्यो लोहिताक्षो बभौ बली
अंतकाले यथा क्रुद्धो यमः किंकरदंडभृत् १९ ततः प्रासृजदुग्राणि शरवर्षाणि संघशः तैर्विसृष्टैर्महाराज व्यद्रवत्साश्ववीचमूः २० सह

छैवतुदाशार्हं स्यंदनस्थं विशांपते पुनः प्राछन्नद्द्रौणिः शरवर्षेण मारिष २१ तैः पतद्भिर्महाराज द्रोणिमुक्तैः समंततः संछादितो ऽ स्थितो ता
वुभौ कृष्णधनंजयौ २२ ततः शरशतैस्तीक्ष्णैरश्वत्थामा प्रतापवान् निश्चेष्टौ तावुभौ युद्धे कृत्सामाधवपांडवौ २३ हाहाकृतमभूत्सर्वं स्था
वरंजगमं तथा चराचरस्य गोप्तारौ दृष्ट्वा संछादितौ शरैः २४ सिद्धचारणसंघाश्च संपेतुस्तत्र मं ततः चिंतयंतो भवेदद्य लोकानां स्वस्त्यपीति च २५
न मया तादृशो राजन्दृष्टपूर्वः पराक्रमः संग्रामे यादृशो द्रौणेः कृष्णौ संछादयिष्यतः २६ द्रोणेस्तु धनुषः शब्दमहितत्रासनं रणे श्रुश्रोषं
बहुशो राजन्सिंहस्येन नदतो यथा २७ ज्या चास्य चरतो युद्धे सव्यदक्षिणमस्यतः विद्युदंबुदमध्यस्था भ्राजमानेव साभवत् २८ स तथा क्षिप्र
कारी च दृढहस्तश्च पांडवः प्रमोहं परमं गत्वा प्रैक्षत द्रोणजं ततः २९ विक्रमं विहतं मेने आत्मनः स महायशाः तस्यासन्समरे राजन्वपुरासी
त्सुदुर्दृशं ३० द्रौणिपांडवयोरेवं वर्तमाने महारणे वर्द्धमाने च राजेंद्र द्रोणपुत्रे महाबले ३१ हीयमाने च कौंतेये कृष्णं रोषः समाविश
त् स रोषान्निःश्वसन्राजन्निर्दहन्निव चक्षुषा ३२ द्रौणिं ह्यपश्यत्संग्रामे फाल्गुनं च मुहुर्मुहुः ततः क्रुद्धोऽब्रवीत्कृष्णः पार्थं सप्रणयं तदा ३३
अत्यद्भुतमिदं पार्थ तव पश्यामि संयुगे अतिशेते हि यत्र त्वां द्रोणपुत्रोऽद्य भारत ३४ कच्चित्ते वीर्यं यथापूर्वं भुजयोर्वा बलं तव कच्चित्ते गांडिवं ह
स्ते रथे तिष्ठसि चार्जुन ३५ कच्चित्कुशलिनौ बाहू मुष्टिर्वा न व्यशीर्यत उदीर्यमाणं हि रणे पश्यामि द्रौणिमाहवे ३६ गुरुपुत्र इति ह्येनं मान
यन्भरतर्षभ उपेक्षां कुरु मा पार्थ नायं काल उपेक्षितुं ३७ एवमुक्तस्तु कृष्णेन गृह्य भल्लांश्चतुर्दश त्वरमाणस्त्वराकाले द्रौणेर्धनुरथाछि

क० १३०

नत ३८ ध्वजं छत्रं पताकाश्च रथं शक्तिं गदां तथा जत्रुदेशे च सुभृशं वत्सदंतैरताडयत् ३९ स मूर्छां परमां गत्वा ध्वजयष्टिं समाश्रितः तं विसंज्ञं म
हाराज शत्रुणा भृशपीडितं ४० अपोवाह रणात्सूतो रक्षमाणो धनंजयात् एतस्मिन्नेव काले च विजयः शत्रुतापनः ४१ सहनत्वा वर्कसेनं श
तशोथ सहस्रशः पश्यतस्तस्य वीरस्य तव पुत्रस्य भारत ४३ एवमेष क्षयो वृत्तस्तावकानां परैः सह क्रूरो विशसनो घोरो राजन्दुर्मंत्रिते तव ४३
संसप्तकांश्च कौंतेयः कुरूंश्चापि वृकोदरः वसुषेणश्च पांचालान्क्षणेन बहुधाऽदहत् ४४ वर्तमाने तथा रौद्रे राजन्वीरवरक्षये उत्थितान्यग
णयानि कबंधानि समंततः ४५ युधिष्ठिरोपि संग्रामे प्रहारैर्गाढवेदनः क्रोशमात्रमपक्रम्य तस्थौ भरतसत्तम १४६ इति श्रीमहा
भारते कर्णपर्वणि संजय उवाच दुर्योधनस्ततः कर्णमुपेत्य भरतर्षभ अब्रवीन्मद्रराजं च तथैवान्यांश्च पार्थिवान् १ यदृच्छयैतत्संप्रा
प्तं स्वर्गद्वारमपावृतं सुखिनः क्षत्रियाः कर्ण लभंते युद्धमीदृशं २ सदृशैः क्षत्रियैः शूरैः शूराणां युध्यतां युधि इष्टं भवति राधेय तदि
दं समुपस्थितं ३ हत्वा च पांडवान्युद्धे स्फीतामुर्वीमवाप्स्यथ निहता वा परैर्युद्धे वीरलोकमवाप्स्यथ ४ दुर्योधनस्य तच्छ्रुत्वा वचनं क्षत्रि
यर्षभाः हृष्टा नादाननुदन्क्रोशन्वादित्राणि च सर्वशः ५ ततः प्रमुदिते तस्मिन्दुर्योधनबले तदा हर्षयंस्तावकान्भूयो द्रोणिर्वचनमब्र
वीत् ६ पश्यतां सर्वसैन्यानां भवतां चापि पश्यतां न्यस्तशस्त्रो मम पिता धृष्टद्युम्नेन पातितः ७ स तेनाहममर्षेण मित्रार्थे चापि पार्थिवाः
सत्यं वः प्रतिजानामि तद्वाक्यं मे निबोधत ८ धृष्टद्युम्नमहत्वाहं न विमोक्ष्यामि दंशनं अनृतायां प्रतिज्ञायां नाहं स्वर्गमवाप्नुयां ९ अर्जु
नो भीमसेनश्च ये चापि पार्षतारणे धृष्टद्युम्नस्तं संख्ये निहनिष्यामि सायकैः १० एवमुक्ते ततः सर्वा सहिता भारती चमूः अभ्यद्रवत कौं

पा१

रा५० १२०

म३

नेयांस्तथातेचापिपांडवाः ११ ससंनिपातोस्यचपार्थपानांबभूवराजन्नतिभीमरूपः जनक्षयःकालयुगांतकल्पःप्रावर्ततायंकुरुसंजयानां १२
ततःप्रवृत्तेयुधिसंप्रहारेभूतानिसर्वाणिससैववतानि आसन्समेतानिमहास्त्ररोभिर्दह्यमानानिनरप्रवीरान् १३ दिव्यैस्त्रमाल्यैर्विवि
धैस्त्रगंधैर्दिव्यैस्त्ररत्नैर्विविधैर्नराग्र्यान् रणोत्सुकमोहहनःप्रवीरान्नवाकिरन्भ्रमरःप्रहृष्टाः १४ समीरणस्तांस्त्वनिषेव्यगंधान्निषेवसर्वान
पियोधमुख्यान् निषेव्यमानास्तेनिलेनयोधाः परस्परंप्राधर्षणीनिपेतुः १५ सादिव्यमाल्यैरवकीर्यमाणासुवर्णपुंखैश्चशरैर्विचित्रैः न
क्षत्रसंघैरिवविस्तृताघोःक्षितिर्वभौयोधवरैर्विचित्रा १६ नभोंतरिक्षात्प्रसाधुवादैर्वादित्रघोषैःसमुदीर्यमाणैः ज्याघोषनेमिस्वननाद
चित्रःसमाकुलःसोभवत्संप्रहारः १७ इतिश्रीमहाभारतेशतसाहस्र्यांसंहितायांवैयासिक्यांकर्णपर्वणि संजयउवाच एवंतेष
महानासीत्संग्रामःपृथिवीक्षितां क्रुद्धेर्जुनेतथाकर्णेभीमसेनेचपांडवे १ द्रोणपुत्रंपराजित्यजित्वाचान्यान्महारथान् अब्रवीदर्जुनोरा
जवासुदेवमिदंवचः २ पश्यकृष्णमहाबाहोद्रवंतींपांडवींचमूं कर्णोपश्यचसंग्रामेकालयंतंमहारथान् ३ नचपश्यामिदाशार्हधर्म
राजंयुधिष्ठिरं नापिकेतुर्युधांश्रेष्ठधर्मराजस्यदृश्यते ४ त्रिभागस्त्वावशिष्टोयंदिवसस्यजनार्दन नचमांधार्तराष्ट्रेषुकश्चिद्युध्यतिसंयु
गे ५ तस्मात्त्वंमत्प्रियंकुर्वन्याहियत्रयुधिष्ठिरः दृष्ट्वाकुशलिनंयुद्धेधर्मपुत्रंसहानुजं ६ पुनर्योत्स्यामिवार्ष्णेयशत्रुभिःसहसंयुगे
ततःप्रायाद्रथेनाशुबीभत्सोर्वचनाद्धरिः ७ ततोयुधिष्ठिरोराजासंजयाश्चमहारथाः अयुध्यंस्तावकैःसार्द्धंमृत्युंकृत्वानिवर्तनं

क० १२१

ततः संग्रामभूमिं तां वर्त्तमाने जनक्षये अवेक्षमाणो गोविंदः सख्यं चैनमब्रवीत् ९ पश्य पार्थ महारौद्रे वर्त्तते भारतक्षयः रथिनां क्षत्रियाणां
वैदूर्यो धनकृते महान् १० पश्य भारत चापानि रुक्मपृष्ठानि धन्विनां मृतानामपविद्धानि कपालांश्च महाधनान् ११ जातरूपमयैः पुंखैः शरांश्चा-
नतपर्वणः तैलधौतांश्च नाराचान्निर्मुक्तानुरगानिव १२ हस्तिदंतत्सरून्खड्गान्जातरूपपरिष्कृतान् चर्माणि चापविद्धानि रुक्मगर्भाणि भार-
त १३ सुवर्णविकृतान्प्रासान्शक्तीः कनकभूषणाः जांबूनदमयैः पट्टैर्बद्धाश्च विपुला गदाः १४ जातरूपमयीश्चर्ष्टीः पट्टिशान्हेमभूषणा-
न् दंडैः कनकचित्रैश्च विप्रविद्धान्समन्ततः १५ चापं कुंतांश्च पतितान्मुसलानि गुरूणि च शतघ्नीः पश्य चित्राश्च विपुलान्परिघांस्तथा १६
चक्राणि चापविद्धानि तोमरांश्च महारणे नानाविधानि शस्त्राणि प्रगृह्य जयगृद्धिनः १७ जीवंत इव दृश्यंते गतसत्वास्तरस्विनः गदाविमथि-
तैर्गात्रैर्मुसलैर्भिन्नमस्तकान् १८ गजवाजिरथक्षुण्णान्पश्य योधान्सहस्रशः मनुष्यहयनागानां शरशक्त्यृष्टिपट्टिशैः १९ परिघैरायसैर्घो-
रैः प्रासैः कुंतैः परश्वधैः शरीरैर्बहुभिश्छिन्नैः शोणितौघपरिप्लवैः २० गतासुभिरमित्रघ्न संवृता रणभूमयः बाहुभिश्चंदनादिग्धैः सांगदैर्हेमभूषितैः
२१ सतलत्रैः सकेयूरैर्भाति भारत मेदिनी साङ्गुलित्रैर्भुजाग्रैश्च विप्रविद्धैरलंकृतैः २२ हस्तिहस्तोपमैश्छिन्नैरूरुभिश्च तरस्विनां बद्धचूडामणि-
वरैः शिरोभिश्च सकुंडलैः २३ पातितैर्वृषभाक्षाणां विराजति वसुंधरा कबंधैः शोणितादिग्धैश्छिन्नगात्रशिरोधरैः २४ भूर्भाति भारत
सृष्टशांतार्चिभिरिवाग्निभिः रथांश्च बहुधा भग्नान्हेमकिंकिणिनः शुभान् २५ वाजिनश्च हतान्पश्य निष्कीर्णांत्रान्शराहतान् अनुकर्षा-
नुपासंगान्पताका विविधध्वजान् २६ रथिनां च महाशंखान्पांडुरांश्च प्रकीर्णकान् निरस्तजिह्वान्मातंगान्शयानान्पर्वतोपमान्

स्त्र०
१२१

ग्रार

न२

वर्जयंतो विचित्रांश्च हस्त्यश्वगजवाजिनः वारणानां परिस्तोमांस्तथैव वाजिनं कंबलान् २८ विपरीतविचित्रांश्च हृष्ट्वा चित्रान्कुथांकुशान् भित्वाश्च
वृक्षधाघंटमहद्भिः पतितैर्गजैः २९ वैडूर्यदंडांश्च शुभानातितान्कुशान्भुवि बद्धाः सादिभुजाग्रेषु सुवर्णविकृताः कशाः ३० विचित्रमणि
चित्रांश्च जातरूपपरिष्कृतान् अश्वास्तरपरिस्तोमान् रांकवान्पतितान्भुवि ३१ चूडामणिवरेन्द्राणां विचित्राः कांचनस्रजः छत्राणि चापविद्धा
नि चामरव्यजनानि च ३२ चंद्रनक्षत्रभासैश्च वदनैश्चारुकुंडलैः कॢप्तश्मश्रुभिरत्यर्थं वीराणां समलंकृतैः ३३ वदनैः पश्य संछन्नां महीं शो
णितकर्दमां सजीवांश्चापरान्पश्य कूजमानान्समंततः ३४ उपास्यमानान्बहुशो न्यस्तशस्त्रैर्विशांपते ज्ञातिभिः सहितांस्तत्र रोदमानैर्मुहु
र्मुहुः ३५ उत्क्रांतानपरान्योधांश्छादयित्वा तरस्विनः पुनर्युद्धाय गच्छंति जयगृद्धाः प्र ३६ अपरे तत्र तत्रैव परिधावंति मानवाः
ज्ञातिभिः पतितैः शूरैर्याचमानास्तथोदकं ३७ जलार्थं च गताः केचिन्निःप्राणा बहवोऽर्जुन संनिवृत्ताश्च ते शूरास्तान्दृष्ट्वा विचेतसः ३८
जलं दृष्ट्वा प्रधावंति क्रोशमानाः परस्परं जलं पीत्वा मृतान्पश्य पिबंतोऽन्ये च मारिष ३९ परित्यज्य प्रियानन्ये बांधवान्बांधवप्रियाः व्युत्क्रांताः
समदृश्यंत तत्र महारणे ४० तथापरान्नरश्रेष्ठ संदष्टौष्ठपुटान्पुनः भ्रुकुटीकुटिलैर्वक्त्रैः प्रेक्षमाणान्समंततः ४१ एवं ब्रुवंस्ततः कृष्णो य
यौ येन युधिष्ठिरः अर्जुनश्चापि नृपतेर्दर्शनार्थं महारणे ४२ याहि याहीति गोविंदं मुहुर्मुहुरचोदयत् तां युद्धभूमिं पार्थस्य दर्शयित्वा च मा
धवः ४३ त्वरमाणस्ततः कृष्णः पार्थमाह शनैरिदं पश्य पांडव राजानमुपयातांश्च पार्थिवान् ४४ कर्णं पश्य महारंगे ज्वलंतमिव पावकं

तनर२

कर्ण०
१२२

चैतौभीमौमहेष्वासौ संनिवृत्तौरणांप्रति ४५ तमेनंविनिवर्तंतेधृष्टद्युम्न पुरोगमाः पांचालसंजयानांचपांडवानांचयेमुखं ४६ निवृत्तेस्वपुनः पा
र्थैर्मग्नंशत्रुबलेमहत् कौरवान्द्रवतोदृष्ट्वाकर्णोरोधयतेर्जुन ४७ श्वेतकृष्णातिमोयोगेशक्रतुल्यपराक्रमः असौगच्छतिकौरव्यद्रौणिः शस्त्रभृ
तांवरः ४८ तमेवप्रद्रुतंसंख्येधृष्टद्युम्नोमहारथः अनुप्रयातिसंग्रामेहतानामस्यपत्सृंजयान् ४९ सर्वमाहसुदुर्द्धर्षोवासुदेवःकिरीटिने त
तोराजन्महाघोरःप्रादुरासीन्महारणः ५० सिंहनादरवश्चैवप्रादुरासन्समागमे उभयोःसेनयोराजन्मसंकृताविवर्त्तनं ५१ एवमेषमह
योद्धन्नःपृथिव्यांपृथिवीपते तावकानांपरेषांचराजन्दुर्मंत्रितेनव ५२ इतिश्रीमहाभारतेकर्णपर्वणि संजयउवाच ततःपुनः समाज
ग्मुरभीताःकुरुसंजयाः युधिष्ठिरमुखाःपार्थाःसूतपुत्रमुखावयं १ ततःप्रववृतेभीमःसं[illegible]ग्रामोलोमहर्षणः कर्णस्यपांडवानांच
यमराष्ट्रविवर्द्धनं २ तस्मिन्प्रवृत्तेसंग्रामेतुमुलेशोणितोदके संशप्तकेषुशूरेषुकिंचिच्छिष्टेषुभारत ३ धृष्टद्युम्नोमहाराजसहितः
सर्वराजभिः कर्णमेवाभिदुद्राव पांडवाश्चमहारथाः ४ आगच्छमानांस्तान्संख्येप्रहृष्टान्विजयैषिणः दधारैकोरणेकर्णोजलौघा
निवपर्वतः ५ समासाद्यतुतेकर्णंव्यशीर्यंतमहारथाः यथाचलंसमासाद्यवार्यौघाःसर्वतोदिशं ६ तयोरासीन्महाराजसंग्रा
मोलोमहर्षणः धृष्टद्युम्नस्तुराधेयंशरेणानतपर्वणा ७ ताडयामाससमरेतिष्ठतिष्ठेतिचाब्रवीत् विजयंचधनुःश्रे[illegible]विधुन्वा
नोमहारथः ८ पार्षतस्यधनुश्छित्त्वाशरांश्चाशीविषोपमान् ताडयामाससंक्रुद्धःपार्षतंनवभिःशरैः ९ तेवर्महेममवि
कृत्यभित्त्वातस्यमहात्मनः शोणिताक्ता[illegible]राजंतशक्रगोपाइवानघ १० तदपास्यधनुश्छिन्नंधृष्टद्युम्नोमहारथः अथान्यद्धनुरा

७३

राम०
१२२

५५१

दायशरांस्त्वाशीविषोपमान् ११ कर्णोविव्याधसमरेशरैःसंनतपर्वभिः तथैवराजन्कर्णोपिपार्षतंशत्रुतापनं १२ छादयामाससमरेशरैरा
शीविषोपमैः द्रोणश्चतुर्महेष्वासोविव्याधनिशितैःशरैः १३ तस्यकर्णोमहाराजशरंकनकभूषणं प्रेषयामाससंक्रुद्धोमृत्युदंडमिवापरं १४
तमापतंतंसहसाघोररूपंविशांपते चिच्छेदशतधाराजन्शैनेयःकृतहस्तवत् १५ दृष्ट्वाविनिहतंबाणंशरैःकर्णोविशांपते सात्यकिं
शरवर्षेणसमंतात्पर्यवारयत् १६ विव्याधचैनंसमरेनाराचैस्तत्रसप्तभिः तंप्रत्यविध्यच्छैनेयःशरैर्हेमपरिष्कृतैः १७ ततोयुद्धंमहा
राजन्बभूवघोरंभयानकं चासीद्घोरंचचित्रंचप्रेक्षणीयंसमंततः १८ सर्वेषांतत्रभूतानांलोमहर्षोभ्यजायत तंदृष्ट्वासमरेकर्मकर्णशैने
ययोर्नृप १९ एतस्मिन्नंतरेद्रौणिरभ्ययात्सुमहाबलं पार्षतंशत्रुदमनंवीर्यामुनाशमं २० अभ्यभाषतसंक्रुद्धोद्रौणिःपरपुरंजयः ति
ष्ठतिष्ठाद्यब्रह्मघ्ननमेजीवन्विमोक्ष्यसे २१ इत्युक्त्वासुभृशंवीरःशीघ्रकृन्निशितैःशरैः पार्षतंछादयामासघोररूपैःसुतेजनैः २२ यतमा
नंपरंशक्त्यायतमानोमहारथः यथाहिसमरेद्रोणःपार्षतंवीक्ष्यमारिष २३ तथाद्रौणिंरणेदृष्ट्वापार्षतःपरवीरहा नातिहृष्टमनाभूत्वा
मन्यतेमृत्युमात्मनः २४ सज्ञात्वासमरेत्मानंशस्त्रेणावध्यमेवतु जवेनाभ्याययौद्रौणिंकालःकालमिवक्षये २५ द्रौणिस्तुदृष्ट्वाराजें
द्रधृष्टद्युम्नमवस्थितं क्रोधेननिःश्वसन्वीरःपार्षतंसमुपाद्रवत् २६ तावन्योन्यंतुदृष्ट्वैवसंरंभंजग्मतुःपरं अथाब्रवीन्महाराजद्रो

नंश्रातुर

क०
१२३

रापुत्रः प्रतापवान् २७ धृष्टद्युम्नसमीपस्थं त्वरमाणो विशांपते पांचाल्यायमदाघत्तां प्रेषयिष्यामि मृत्यवे २८ पापं हि यत्त्वया कर्म घ्नता द्रोणं
पुराकृतं अघ त्वां नश्यते तद्वै यथा न कुशलं तथा २९ अरक्ष्यमाणः पार्थेन यदि तिष्ठसि संयुगे नापक्रामसि वा मूढ सत्यमेतद्ब्रवीमि ते ३०
एवमुक्तः प्रत्युवाच धृष्टद्युम्नः प्रतापवान् धृष्टद्युम्नस्त्वाच प्रतिवाक्यं स एवासिर्मामकोहास्यते तव ३१ येनैव ते पितुर्दत्तं यतमानस्य संयुगे
यदि तावन्मया द्रोणो निहतो ब्राह्मणब्रुवः त्वामिदानीं कथं युद्धे न हनिष्यामि विक्रमात् एवमुक्त्वा महाराज सेनापतिरमर्षणः निशितेनापि बाणेन
द्रौणिं विव्याध पार्षतः ततो द्रौणिस्तु संक्रुद्धः शरैः सन्नतपर्वभिः आच्छादयद्दिशो राजन् धृष्टद्युम्नस्य संयुगे नैवांतरिक्षं न दिशो नापि योधाः समंततः
३५ दृश्यंते वै महाराज शरैश्छन्नाः सहस्रशः तथैव पार्षतो राजन्द्रौणिमाहवशोभिनं ३६ शरैः संछादयामास सूतपुत्रस्य पश्यतः राधेयो
पि महाराज पांचालान्सहपाण्डवैः ३७ द्रौपदेयान्युधामन्युं सात्यकिं च महारथं एकः संवारयामास प्रेक्षणीयः समंततः ३८ धृष्टद्युम्नस्तु समरे
द्रोणश्छिच्छेद कार्मुकं तदपास्य धनुर्द्रौणिरन्यदादाय कार्मुकं ३९ वेगवान्समरे घोरैः शरैराशीविषोपमान् सपार्षतस्य राजेंद्र धनुः शक्तिं गदां
ध्वजं ४० हयान्सूतं रथं चैव निमेषाद्व्यधमच्छरैः संछिन्नधन्वा विरथो हताश्वो हतसारथिः ४१ खड्गमादत्त विपुलं शतचंद्रं च भानुमत् द्रौ
णिस्तदपि राजेंद्र भल्लैः क्षिप्रं महारथः ४२ चिच्छेद समरे वीरः क्षिप्रहस्तो दृढायुधः रथादनवरूढस्य तदद्भुतमिवाभवत् ४३ धृष्टद्युम्नं हि विरथं हता
श्वं छिन्नकार्मुकं शरैश्च बहुधा विद्धमस्त्रैश्च शकलीकृतं ४४ नाशकद्भरतश्रेष्ठ यतमानो महारथः तस्यांतमिषुभी राजन्यदा द्रौणिर्न जग्मि

द्रो०
१२३

आसीद्राजन्ववतोवेगस्तस्यराजन्महात्मनः ४६ गरुडस्येवपततोजिघृक्षोः १

वान् ४५ अथतत्क्षणाद्धनुर्वीरः पार्थंतंतारितोऽभ्यगात् यत्नंकरोतिविपुलंहन्याचेनंनसंशयः ४८

न्नगोत्तमं एतस्मिन्नेवकालेतुमाधवोऽर्जुनमब्रवीत् ४७ पश्यपार्थयथाद्रौणिः पार्थमस्त्रेणयुध्यति

नमोचयमहाबाहोपार्थंतंशत्रुकर्शन द्रौणेरस्त्रमनुशामहमोरस्त्रगतंयथा ४९ एवमुक्त्वामहाराजवासुदेवः प्रतापवान् श्रेयस्तु

गांस्तत्रयत्रद्रौणिर्व्यवस्थितः ५० नहृयाश्चेंदुसंकाशाः केशवेनप्रचोदिताः आपिवंतंइवव्योमजग्मुर्द्रौणिरथंप्रति ११ दृष्ट्वायांतौम

हावीर्यावुभौकृष्णधनंजयौ धृष्टद्युम्नवधेयत्नंद्रौणिश्चक्रेमहाबलः ५२ विकृष्यमाणांदृष्ट्वैवधृष्टद्युम्नंनरेश्वर शरांश्चिक्षेपवैपार्थोद्रो

णिंप्रतिमहाबलः ५३ तेशराहेमविकृतागांडीवप्रेषिताभृशं द्रौणिमासाद्यविविशुर्वल्मीकमिवपन्नगाः ५४ सविद्धस्तैः श

रैर्घोरैर्द्रोणपुत्रः प्रतापवान् उत्सृज्यतनरेराजन्मांवासममितौजसं ५५ रथमारुह्यवीरोधनंजयशरार्दितः प्रगृह्यचधनुः श्रे

ष्ठंपार्थंविव्याधसायकैः ५६ एतस्मिन्नंतरेवीरः सहदेवोजनाधिप अपोवाहरथेनाजौपार्षतंशत्रुतापनं ५७ अर्जुनोपिमहा

राजद्रौणिंविव्याधपत्रिभिः तंद्रोणपुत्रः संक्रुद्धोवामबाहावताडयत् ५८ क्रोधितस्तुरणेपार्थोनाराचंकालसंमितं द्रोणपुत्राय

चिक्षेपकालदंडमिवापरं ५९ ब्राह्मणस्यांसदेशेसनिपपातमहाद्युतिः सविद्धोमहाराजशरवेगेनसंयुगे ६०

क०
१२४
१२५

निपतास्रथोपस्थेवैकर्तनस्यपश्यतो ततःकर्णोमहाराजव्याक्षिपद्विजयंधनुः ६१ अर्जुनंसमरेक्रुद्धःप्रेक्षमाणोमुहुर्मुहुः दै
रथंचापिपार्थेनकामयानोमहारणे ६२ निकृत्तंतंतुयोक्त्राग्रंद्रोणपुत्रेणसारथिः अपोवाहरथेनाजौत्वरमाणोरणाजिरात्
६३ अथोत्क्रुष्टंमहाराजपांचालैर्जितकाशिभिः मोक्षितंपाण्डवंदृष्ट्वाद्रोणपुत्रेणपीडितं ६४ वादित्राणिचदिव्यानिप्रा
वाद्यंतसहस्रशः सिंहनादांश्चचक्रुस्तेदृष्ट्वासंख्येनरद्रुतं ६५ एवंकृत्वाब्रवीत्पार्थोवासुदेवंधनंजयः याहिसंशप्तकान्कृष्ण
कार्यमेतत्परंमम ६६ ततःप्रयातोदाशार्हःश्रुत्वापाण्डवभाषितं रथेनातिपताकेनमनोमारुतरंहसा ६७ इति
महाभारतेकर्णपर्वणि ॥ ॥

क०
१२४
१२५

एतस्मिन् २ नरोत्तमंवराग्नं रक्षोत्तमामीमितिपाठेकांचनंतद्विजश्रेष्ठानांमध्येस्तुतमं ६

संजयउवाच एतस्मिन्नंतरेकृष्णः पार्थंवचनमब्रवीत् दर्शयन्निवकौंतेयंधर्मराजंयुधिष्ठिरं १ एषपांडवतेभ्राताधार्त्तराष्ट्रैर्महाबलैः जिघांसुभिर्महेष्वासैर्द्रुतंपार्थानुसार्यते २ तंचानुयांतिसंरब्धाः पांचालायुद्धदुर्मदाः युधिष्ठिरंमहात्मानंपरीप्संतोमहाबलाः ३ एषदुर्योधनःपार्थरथानीकेनदंशिनः राजासर्वस्यलोकस्यराजानमनुधावति ४ जिघांसुःपुरुषव्याघ्रभ्रातृभिः सहितोबली आशीविषसमस्पर्शैः सर्वयुद्धविशारदैः ५ एतेजिघृक्षवोयांतिद्विपाश्वरथपत्तयः युधिष्ठिरंधार्त्तराष्ट्रारत्नोत्तममिवार्थिनः ६

जिहीर्षंतो युधिष्ठिरं हर्तुं मत्स्यतः निरुद्धाः संतोपि स्थिताधिष्ठिताः ७५ तस्य युधिष्ठिरस्य कर्म एकं तत्र अपराजपारं अश्व एवं दुर्योधनादिभिः कृतं निश्वासितं २६ तत्र हेतुः

८१

पश्यतां तावकानां ममाभ्यां निरुद्धाधिष्ठिताः पुनः जिहीर्षवो मृतं दैत्या शक्रा यिष्मापि वासहत ७ तेव हुलालारिताः पुनर्गच्छंति पांडवं स
मुखं मिवचावर्यैयाः शान्तू कालेमहारथाः ८ नरंतः सिंहनादांश्च धमंतश्चापि वारिजान् बलवंतो महेष्वासा विधुन्वंतो धनूंषि च ९
कृत्तो मुखुत्तागतं ममेकुंतीपुत्रं युधिष्ठिरं हृतमन्यो व कौंतेयं दुर्योधनवशं गतं १० यथा विधमनीकं तु धार्तराष्ट्रस्य पांडव नास शक्को
पि मुच्यतं संग्रामो वाणगोचरं ११ दुर्योधनस्य वीरस्य शरैर्धान्तशीघ्रमस्यतः संक्रुद्धस्यांतकस्येव क्रोधवेगसंसहृद्गुणे १२ दुर्योधनस्य वी
रस्य द्रोणः शारद्वतस्य च कर्णस्य चेषुवेगा वै पर्वतानपि शातयेत १३ कर्णेन चकृतो राजा विमुखः शत्रुतापनः बलवान्लघुहस्तश्च
कृती युद्धविशारदः १४ राधेयः पांडवश्रेष्ठं शक्त्या पीडयितुं रणे सहितो धार्तराष्ट्रस्य पुत्रैः शूरैर्महाबलैः १५ तस्याभियुध्यमानस्य संग्रा
मे शंसितात्मनः अन्यैरपिच पार्थस्य कृतं कर्म महारथैः १६ उपवासकृतो राजा भृशं भरतसत्तमः ग्राहो वलेस्थितो ह्यपनःश्चोत्तेहि
वलेविभुः १७ कर्णेन चाभियुक्तोयं भूपतिः शत्रुतापनः संशयं समनुप्राप्तः पांडवो वै युधिष्ठिरः १८

ग्राहे वलेश्च मायां सांत्वेव वलेनिष्ठुर्स्ते १७ १८

स्पू १

२० दृत्तन्नाशयन्नेतिकर्णोश्वोद्स्यतीतिसंवंधः ॥ ... णाकर्णः गंधर्वैः नसाहुं स्वर्गकर्णेगांधर्वे इंद्रजालमयंतन २३

नजीवतिमहाराज्ञोमम्मपार्थयुधिष्ठिरः यद्वीमसेनः सहंतेसिंहनादममर्षणः १९ नदेत्तांधार्त्तराष्ट्राणांपुनः पुनरिंदमः धमनां
नजीवतिमहाराज्ञोममपार्थयुधिष्ठिरः ... संचोदयन्तसौकर्णोधार्त्तराष्ट्रान्महाबलान् २१ स्तु
तमहाशंखान्मस्मार्भेजितकाशिनां २० युधिष्ठिरंपांडवेयंहंतेतिभरतर्षभ ... स्थातुराहिकृतोराजासेनिपस्समभारत यौधेन
राणाकर्णोदृजालेनपार्थंपाशुपतेनच प्रच्छादयंतिराजानंशरवृजालैर्महारथाः २२ ... मुक्तंतमिवपाताले वलिनोपयुद्धिहोधवैः २४ नेह
मनुवर्त्तन्तेपांचालाः सहपांडवैः २३ त्वस्मार्गीस्त्वराकालेसर्वशस्त्रभृतांवराः ... धृष्टद्युम्नस्यभीमस्यशतानीकस्यवाविभो पांचा
नुदृश्यतेराज्ञः कर्णेननिहतैः शरैः पश्यतोयमयोः पार्थसात्यकेश्चशिखंडिनः २५ ... शरैर्विध्वंसयतिवैनलिनीमिवकुंजरः २७
लानांचसर्वेषांचेदीनांचैवभारत २६ एषकर्णोरणेपार्थपांडवानामनीकिनी ... एतेभारतमातंगाः कर्णेनाभिहताः
एतेद्रवंतिराधेयनः त्वदीयाः पांडुनंदन पश्यपश्यपथापार्थगच्छंतेनमहारथाः २८
शरैः ... विद्रवंतिदिशोदश २९

निषेयःचिकित्सकैराध्यःसंनिषण्णोऽतिपाटवसंततः ३० हस्तिकक्ष्यांकेतुमितिसंबंधः ४० छत्रेणोपलक्षितः ४१

रथानांद्रवतेद्वंद्वमेतत्त्रैवसमंततः द्राव्यमाणंरणेपार्थकर्णेनामित्रकर्शिना ३० हस्तिकक्ष्यांरणेपश्यचरंतींतत्रतत्रह रथस्थंसू
तपुत्रस्यकेतुंकेतुमतांवर ३१ असौधावतिराधेयोभीमसेनरथंप्रति किरन्शरशतान्येवविनिघ्नंस्तववाहिनीं ३२ एतान्पश्यच
पांचालान्द्राव्यमाणान्महारथान् शक्रेणेवयथादैत्यान्हन्यमानान्महाहवे ३३ एषकर्णोरणेजित्वापांचालान्पांडुसृंजयान् दिशो
विप्रेक्षतेसर्वास्त्वदर्थमितिमेमतिः ३४ यथापार्थधनुःश्रेष्ठंविकर्षन्साधुशोभते शत्रून्जित्वायथाशक्रोदेवसंघैःसमावृतः ३५
एतेनर्दंतिकौरव्याहृष्ट्वाकर्णस्यविक्रमं त्रासयंतोरणेपांडून्सृंजयांश्चसमंततः ३६ एषसर्वात्मनापांडून्त्रासयित्वामहारणे अ
भिभाषतेराधेयःसर्वसैन्यानिमानद ३७ अभिद्रवतभद्रंवोद्रुतंद्रवतकौरवाः यथाजीवन्नवःकश्चिन्मुच्यतेयुधिसृंजयः ३८
तथाकुरुतसंयत्तावयंयास्यामपृष्ठतः एवमुक्त्वागतोह्येषपृष्ठतोविकिरन्शरान् ३९ पश्यकर्णंरणेपार्थश्वेतच्छत्रविराजितं उ
दयंपर्वतंयद्वच्छशांकेनाभिशोभितं ४० पूर्णचंद्रनिकाशेनमूर्ध्निछत्रेणभारत ध्रियमाणेनसमरेश्रीमच्छतशलाकिना ४१

प्रियेयसुहृन्मितिशेषः ४८ ४६

एषत्वांप्रेक्षतेकर्णः सक्रोधःसंविशांपते उत्तमंजवमास्थायध्रुवमेष्यतिसंयुगे ४२ पश्यहेनंमहावाहोविधुन्वानंमहद्धनुः शरांश्चा
शीविषाकारान्विसृजंतंमहारणे ४३ असौनिवृत्तोराधेयोदृश्यतेवानरध्वज प्रार्थयन्समरंपार्थत्वयासहपरंतप ४४ वधाय
चात्मनोमतिदोषात्संशलभोयथा करोम्येकाकिनंदृष्ट्वारथानीकेनभारत रक्षिषुःसुसंहृतोधार्त्तराष्ट्रोनिवर्त्तते सर्वैःसहेभि
र्दुष्टात्मावध्यतांचप्रयत्नतः ४६ त्वयायशश्चराज्यंचसुखंचोत्तममिच्छता ब्रवीनपार्थविश्रुतयोर्युवयोर्योत्स्यमानयोः ४७ दे
वासुरेपार्थमृधेदेवदानवयोरिव तांचदृष्ट्वातिसंरब्धंकर्णंचभरतर्षभ ४८ असौदुर्योधनःक्रुद्धोनान्तरंप्रतिपद्यते आत्मानं
चकृतात्मानंसमोक्षभरतर्षभ ४९ कृतागसंचराधेयंधर्मात्मनियुधिष्ठिरे प्रतिपद्यस्वकौंतेयप्राप्तकालमनंतरं ५० आर्यां
युद्धेमतिंकृत्वाप्रत्येहिरणयूथपं पंचहेनानिमुख्यानिरथानांरथसत्तम ५१ शतान्यायांतिसमरेवलिनांतिग्मतेजसां पंचना
गसहस्राणिद्विगुणावाजिनस्तथा ५२ अभिसंहृत्यकौंतेयपदातिप्रयुतानिच असौमांरक्षितंवीरैस्त्वंतामभिवर्त्तते ५३
सूतपुत्रंमहेष्वासंदर्शयात्मानमात्मना उत्तमंजवमास्थायप्रत्येहिभरतर्षभ ५४

असौकर्णःसुसंरब्धःपंचालानभिधावति केतुमस्यहिपश्यामिधृष्टद्यु[म्न]रथंप्रति ५५ समुपेष्यतिपांचालान्नितिमन्येपरंतप आवक्ष्येप्रियंपार्थयेनते
दंभरतर्षभ ५६ राजासौकुशलीधीमान्धर्मपुत्रोयुधिष्ठिरः असौभीमोमहाबाहुःसंनिवृत्तश्चमूमुखे ५७ वृतःसृंजयसैन्येनशैनेयेनच
भारत वध्यंतएतेसमरेकौरवानिशितैःशरैः ५८ भीमसेनेनकौंतेयपांचालैश्चमहात्मभिः सेनाहिधार्तराष्ट्रस्यविमुखाविद्रुतारणा ५९
विप्रधावतिवेगेनभीमस्याभिहताशरैः विपन्नसस्येवमहीरुधिरेणसमुक्षिता ६० भारतीभरतश्रेष्ठसेनाकृपणदर्शना निवृत्तंपश्यकौंतेयभी
मसेनंयुधांपति ६१ आशीविषमिवक्रुद्धंद्रावयंतंवरूथिनीं पीतरक्तासितसितास्ताराचंद्रार्कमंडिताः ६२ पताकाविप्रकीर्यंतेछत्राणि
तानिवार्जुन सौवर्णाराजताश्चैवतैजसाश्चपृथग्विधाः ६३ केतवोभिनिपात्यंतेहस्त्यश्वंचप्रकीर्यते रथेभ्यःप्रपतंत्येतेरथिनोविगतासवः
६४ नानावर्णैर्हतावाणैःपंचालैरपलायिभिः निर्मनुष्यान्गजानश्वान्रथांश्चैवधनंजय ६५ समाद्रवंतिपांचालाधार्तराष्ट्रांस्तरस्विनः
विमर्दयंतिनरव्याघ्राभीमसेनबलाश्रयात् ६६ बलंपरेषांदुर्धर्षास्त्यक्त्वाप्राणानरिंदम एतेनदंतिपांचालाआपपंतिचवाहिनान् ६७ अभि
द्रवंतिचरणेमर्द्दंतःसायकैःपरान् पश्यस्वैषांचमाहात्म्यंपांचालाहिपराक्रमात् ६८ धार्तराष्ट्रान्विनिघ्नंतिक्रुद्धाःसिंहाइवद्विपान् शा
स्त्रमाच्छिद्यशत्रूणांसायुधानांनिरायुधाः ६९ तेनैवेतानमोघैर्विद्धान्निघ्नंतिचनदंतिच शिरांस्येतानिपात्यंतेशत्रूणांबाहवोपिच ७०
रथनागहयावीरायशस्याःसर्वएवच सर्वतस्त्वाप्यपन्नेषाधार्तराष्ट्रीमहाचमूः ७१ पंचालैर्मानसादेत्यहंसैर्गंगेववेगिभिः सुमहच्च

पराक्रांताः पांचालानांनिवारणे ७२ कृपकर्णौद्रयोवीराःऋषभाणामिवर्षभाः भीमाद्द्रोणसुनिमेषान्भ्रातॄनेत्यष्टान्महारथान् ७३ धृष्टद्यु
म्नमुखावीराघ्नंतिशत्रून्सहस्रशः पंचालेष्वभिभूतेषुद्विषद्भिरथभीनंदन ७४ शत्रुपक्षमवस्कंद्यशरानस्यतिमारुतिः विद्यसम्भूपिषष्ठतरा
ध्वात्तेराष्ट्रीमहाचमूः ७५ रथास्त्रेतेसुवित्रस्ताभीमसेनभयार्दिताः पश्यभीमेननाराचैर्भिन्नानागाः पतंत्यमी ७६ वज्रिवज्राहता
गाविशिखराणिधराभृतां भीमसेनस्यनिर्विद्धावारणाःसंनतपर्वभिः ७७ स्वामनीकानिमृद्गंतोभवंत्येतेमहागजाः अभिजानीहिभीमस्य
सिंहनादंसुदुःसहं ७८ नदतोर्जुनसंग्रामेवीरस्यजितकाशिनः एषनैषादिरभ्येतिद्विपमुख्येनपांडवं ७९ जिघांसुस्तोमरैःक्रुद्धोदंडपाणिरिवां
तकः सतोमरावस्यभुजौछिन्नौभीमेनगर्जता ८० तोश्वैरविरथिवध्वस्तेनाराचैर्दशभिर्हतः हत्वैनंपुनरायातिनागानन्यान्महारिणः ८१
पश्यनीलांबुदनिभान्महामात्रैरधिष्ठितान् शक्तितोमरसंघातैर्विनिघ्नंतंवृकोदरं ८२ सप्तसप्तचनागांस्तान्वैजयंतीश्चसध्वजाः नि
हत्यनिशितैर्बाणैश्छिन्नाःपार्थाग्रजेननते ८३ दशभिर्दशभिश्चैकोनाराचैर्निहतोगजः नचासौधार्तराष्ट्राणांश्रूयतेनिनदस्तथा ८४
पुरंदरसमेक्रुद्धेनिवृत्तेभरतर्षभ अक्षौहिण्यस्तथातिस्रोधार्तराष्ट्रस्यसंहताः ८५ क्रुद्धेनभीमसेनेननरसिंहेनवारिताः सृंजयश्चाव
भीमसेनेनतत्कर्मकृतंदृष्ट्वासुदुष्करं ८६ अर्जुनोप्यवधीच्छिष्टान्निहतान्निशितैःशरैः नेवध्यमानाःसमरेसंसप्तकगणाःप्रभो ८७

न भीष

प्रभग्नाःसमरेभीतादिशोदशमहाबलाः शक्रस्यातिथितांगताविशोकाह्यभवंस्तदा ८८ पार्थश्चपुरुषव्याघ्रःशरैःसंनतपर्वभिः जघान
धार्त्तराष्ट्रस्यचतुर्विधबलंतथा ८९ इतिश्रीमहाभारतेकर्णपर्वणि धृतराष्ट्रउवाच निहतेभीमसेनेनचपांडवेचयुधिष्ठिरे वध्यमानेबलेचापिमा
मकेपांडुसृंजयैः १ द्रवमाणेबलौघेचनिरानंदेमुहुर्मुहुः किमकुर्वतकुरवस्तन्ममाचक्ष्वसंजय २ संजयउवाच दृष्ट्वाभीमंमहाबाहुंसूतपुत्रः
प्रतापवान् क्रोधरक्तेक्षणोराजन्[illegible]मसेनमुपाद्रवत् ३ तावकंतुबलंदृष्ट्वाभीमसेनात्पराङ्मुखं यत्नेनमहताराजन्पर्यवस्थापयद्बली ४ व्य
वस्थाप्यमहाबाहुस्तवपुत्रस्यवाहिनीं प्रत्युद्ययौतदाकर्णःपांडवान्युद्धदुर्मदान् ५ प्रत्युद्ययुस्तुराधेयंपांडवानांमहारथाः धुन्वानाःकार्मुका
णिजैर्विक्षिपंतश्चसायकान् ६ भीमसेनःशिनेर्नप्ताशिखंडीजनमेजय धृष्टद्युम्नश्चबलवान्सर्वेचापिप्रभद्रकाः ७ जिघांसंतोनरव्याघ्राः
समंतात्तववाहिनीं अभ्यद्रवंतसंक्रुद्धाःस[illegible]रेजितकाशिनः ८ तथैवतावकाराजन्पांडवानामनीकिनीं अभ्यद्रवंतत्वरिताजिघां
संतोमहारथाः ९ रथनागाश्वकलिलंपत्तिध्वजसमाकुलं बभूवपुरुषव्याघ्रसैन्यमद्भुतदर्शनं १० शिखंडीचययौकर्णंधृष्टद्युम्नःसुतं
तव दुःशासनंमहाराजमहत्यासेनयावृतं ११ नकुलोवृषसेनंतुचित्रसेनंयुधिष्ठिरः उलूकंसमरेराजन्सहदेवःसमभ्ययात् १२ सा
त्यकिःशकुनिंचापिद्रौपदेयाश्चकौरवान् अर्जुनंचरणेयत्तोद्रोणपुत्रोमहारथः १३ युधामन्युंमहेष्वासंगौतमोऽभ्यपतद्बली कृत
वर्माचबलवानुत्तमौजसमाद्रवत् १४ भीमसेनःकुरून्सर्वा[illegible]त्रांश्चतवमारिष सहानीकान्महाबाहुरेक १५

गा४ म५ नपु१॥

एवमवारयत् १५ शिखंडी तु ततः कर्णं विवृंतमभीतवत् भीष्महंता महाराज वारयामास पत्रिभिः १६ ध्वनितहृत्ततः कर्णो रोषात्प्रस्फुरिताधरः
शिखंडिनं त्रिभिर्बाणैर्भ्रुवोर्मध्ये समताडयत् १७ धारयंस्तु स तान्बाणान्शिखंडी बह्वशोभत राजतः पर्वतो यद्वत्त्रिभिः शृंगैरिवोच्छ्रितैः १८ सोति
विद्धो महेष्वासः सूतपुत्रेण संयुगे कर्णं विव्याध समरे नवत्या निशितैः शरैः १९ तस्य कर्णो हयान्हत्वा सारथिं च त्रिभिः शरैः उन्ममाथ ध्वजं चा
स्य क्षुरप्रेण महारथः २० हताश्वात्तु ततो यानादवप्लुत्य महारथः शक्तिं चिक्षेप कर्णाय संक्रुद्धः शत्रुतापनः २१ तां छित्वा समरे कर्णस्त्रिभि
र्भरतसायकैः शिखंडिनमथाविध्यन्नवभिर्निशितैः शरैः २२ कर्णचापच्युतान्बाणान्वर्जयंस्तु नरोत्तमः अपयातस्ततस्तूर्णं शिखंडी भृश
विह्वलः २३ ततः कर्णो महाराज पांडुसैन्यान्यशातयत् तूलराशिं समासाद्य यथा वायुर्महाबलः २४ धृष्टद्युम्नो महाराज तव पुत्रेण पीडि
तः दुःशासनं त्रिभिर्बाणैः प्रत्यविध्यत्स्तनांतरे २५ तस्य दुःशासनो बाहुं सव्यं विव्याध मारिष सन्नतेन रुक्मपुंखेन भल्लेनानतपर्वणा २६ धृ
ष्टद्युम्नस्तु निर्विद्धः शरं घोरममर्षणः दुःशासनाय संक्रुद्धः प्रेषयामास भारत २७ आपतंतं महावेगं धृष्टद्युम्नसमीरितं शरैश्चिच्छेद पु
त्रस्ते त्रिभिरेव विशांपते २८ अथापरैः सप्तदशैर्भल्लैः कनकभूषणैः धृष्टद्युम्नं समासाद्य बाह्वोरुरसि चार्दयत् २९ ततः स पा
र्षतः क्रुद्धो धनुश्चिच्छेद मारिष। क्षुरप्रेण सुतीक्ष्णेन ततश्चुक्रुशुर्जनाः ३० अथान्यद्धनुरादाय पुत्रस्ते प्रहसन्निव धृष्टद्युम्नं शरव्रातैः
समंतात्पर्यवारयत् ३१ तव पुत्रस्य ते दृष्ट्वा विक्रमं तु महात्मनः व्यस्मयंत रणे योधाः सिद्धाश्चाप्सरसां गणाः ३२ धृष्टद्युम्नं त

क० पश्यामघटमानंमहाबलं दुःशासनेनसंरुद्धंसिंहेनेवमहागजं ३३ ततःसंयत्तागान्धाराःपांचालाःपांडुपूर्वज सेनापतिंपरीप्संतोरुरुधुस्तनयं
१३० तव ३४ ततःप्रववृतेयुद्धंतावकानांपरैःसह घोरंप्राणभृतांकालेभीमरूपंपरंतप ३५ नकुलंवृषसेनस्तुविद्ध्वापंचभिरायसैः पितुःस
मीपेतिष्ठंश्चैत्रिभिरन्यैरविध्यत ३६ नकुलस्तुततःक्रुद्धोवृषसेनंहसन्निव नाराचेनसुतीक्ष्णेनविव्याधहृदयेभृशं ३७ सोतिविद्धो
बलवताशत्रुणाशत्रुकर्षण शत्रुंविव्याधविंशत्यासचतंपंचभिःशरैः ३८ ततःशरसहस्रेणतावुभौपुरुषर्षभौ अन्योन्यमाच्छादय
तमथोभज्यतवाहिनी ३९ सदृष्ट्वाप्रद्रुतांसेनांधार्तराष्ट्रस्यसूतजः निवारयामासबलादनुसृत्यविशांपते ४० निवृत्तेतुततःक
र्णेनकुलःकौरवान्ययौ कर्णपुत्रस्तुसमरेहित्वानकुलमेवतु ४१ जुगोपचक्रंत्वरितोराधेयस्यैवमारिष उलूकस्तुरणेक्रुद्धःसहदेवेनवा
रितः ४२ तस्याश्वांश्चतुरोहत्वासहदेवःप्रतापवान् सारथिंप्रेषयामासयमस्यसदनंप्रति ४३ उलूकस्तुततोयानादवप्लुत्यविशांपते
त्रिगर्तानांबलंतूर्णंजगामपितृनंदनः ४४ सात्यकिःशकुनिंविद्ध्वाविंशत्यानिशितैःशरैः ध्वजंचिच्छेदभल्लेनसौबलस्यहसन्निव ४५
सौबलस्तस्यसमरेक्रुद्धोराजन्प्रतापवान् विदार्यकवचंभूयोध्वजंचिच्छेदकांचनं तथैनंनिशितैर्बाणैःसात्यकिःप्रत्यविध्यत सा
रथिंचमहाराजत्रिभिरेवसमर्पयत् ४६ अथास्यवाहांस्त्वरितःशरैर्निन्येयमक्षयं ततोवप्लुत्यसहसाशकुनिर्भरतर्षभ ४७ रामं०
आरुरोहरथंतूर्णमुलूकस्यमहात्मनः अपोवाहाथशीघ्रंसशैनेयाद्युद्धशालिनः ४८ सात्यकिस्तुरणेराजंस्तावकानामनीकिनीम् १३०

अभिद्रुत्यवेगेनततोनीकमभञ्जत ४९ शैनेयशरसंछन्नंतवसैन्यंविशांपते भेजेदशदिशस्त्रस्तंभयपन्नंगतासुवत् ५० भीमसेनंतवसुतो
वारयामासुःसंयुगे तंतुभीमोमुहूर्तेनव्यश्वसूतरथध्वजं ५१ चक्रेलोकेस्मिंस्तच्चित्तेनातुष्यंतवैजनाः ततोपायान्नृपस्तत्रभीमसेनस्य
गोचरात् ५२ कुलूतैसंततः सर्वेभीमसेनमुपाद्रवत् तत्रनादोमहानासीद्भीमसेनंजिघांसतां ५३ सुधामनुः कृपंविद्ध्वाधनुरस्यामुचि
च्छिदे अथास्यसुकुमारायकृपः शास्त्रभृतांवरः ५४ सुधामनोध्वजंहत्वाछित्वाचापानपीडितौ ततोपायाद्रथेनैवसुधामत्तुमहारथः ५५ तत्र
भोजाश्वहार्दिक्यंभीमंभीमपराक्रमं छादयामाससहसामेघोवृष्ट्येवपर्वतं ५६ नयुद्धमासोत्सुमर्हेघोररूपंपरंतप याह्रमेनमपायुद्दह
श्चसर्वेविशांपते ५७ कृतवर्माततोराजन्नुत्तमौजसमाहवे हृदिविव्याधसहसारथोपस्थउपाविशत् ५८ सारथिस्तमपोवाहरथेनरथि
नांवरं कुरुसैन्यंततः सर्वेभीमसेनमुपाद्रवत ५९ दुःशासनःसौबलश्चगजानीकेनपांडवं महतापरिवार्यैवक्षुद्रकैरभ्यताडयत् ६०
ततोभीमःशरशतैर्दुर्योधनममर्षणं विमुखीकृत्यतरसागजानीकमुपाद्रवत् ६१ तमापतंतंसहसागजानीकंवृकोदरः दृष्ट्वैवसुभृ
शंक्रुद्धोदिव्यमस्त्रमुदैरयत् ६२ गजैर्गजानभ्यहनद्वज्रेणेंद्रइवासुरान् ततोंतरिक्षंबाणौघैःशलभैरिवपावकं ६३ छादयामा
ससमरेगजानभिघ्नन्वृकोदरः ततःकुंजरयूथानिसमेतानिसहस्रशः ६४ व्यधमत्तरसाभीमोमेघसंघानिवानिलः सुवर्णजाला
पिहितामणिजालैश्चकुंजराः ६५ रेजुरभ्यधिकंसंख्येविद्युत्वंतइवांबुदाः तेवध्यमानाभीमेनगजाराजन्विदुद्रुवुः ६६ केचि

न्मु१ वै४

द्विमिवहृदयाः कुंजरान्पतं वि पतितान्निपततोऽसृग्गजैर्हेमविभूषितैः ६७ अशोभत मही तत्र विशीर्णैरिव पर्वतैः दीप्ताभिस्त्वथ द्विप्र
पतितैर्गजयोधिभिः ६८ रराज भूमिः पतितैः क्षीणपुण्यैरिव ग्रहैः ततो भिन्नकटा नागा भिन्नकुंभकरास्तथा ६९ दुद्रुवुः शतशः सं
ख्ये भीमसेनशराहताः केचिद्वमंतो रुधिरं भयार्त्ताः पर्वतोपमाः ७० विस्रवंतश्च विविधं गात्रधातुविचित्रा इवाचलाः महाभुजगसंकाशौ
चंदनागरुभूषितौ ७१ अपश्यं भीमसेनस्य धनुर्विक्षिपतो भुजौ तस्य ज्यातलनिर्घोषं श्रुत्वाशनिसमस्वनं ७२ विमुंचंतः शकृ
न्मूत्रं गजाः प्राद्रुद्रुवुर्भृशं भीमसेनस्य तत्कर्म राजन्नेकस्य धीमतः ७३ निघ्नतः सर्वभूतानि रुद्रस्येवचानिवभौ ७४ इति श्रीम
हाभारते कर्णपर्वणि संजयपठवाव ततः श्वेताश्वसंयुक्ते नारायणसमाहिते तिष्ठन्रथवरे श्रीमानर्जुनः समपद्यत १ तद्बलं
नृपतिश्रेष्ठ तावकं विजयो रणे अक्षोभयद्धेरोणाभ्यं महोदधिमिवानलः २ दुर्योधनस्तव सुतः प्रमत्ते श्वेतवाहने अभ्येत्य स
हसा क्रुद्धः सेनार्द्धेनाभिसंवृतः ३ पर्यवारयदायांतं युधिष्ठिरममर्षणं त्रिःशराणां त्रिसप्तत्या ततो विध्यत पाडवं ४ अक्रुध्य
न्नभृशं तत्र कुंतीपुत्रो युधिष्ठिरः समल्लांस्त्रिंशतस्तूर्णं तव पुत्रे न्यवेशयत ५ ततो धावंत कौरव्या जिघृक्षंतो युधिष्ठिरं दुष्टभावान्नरा
त्र ज्ञात्वा समवृत्ता महारथाः ६ आजग्मुस्तं परीप्संतः कुंतीपुत्रं युधिष्ठिरं नकुलः सहदेवश्च धृष्टद्युम्नश्च पार्षतः ७ अक्षौहिण्या परि
वृतास्ते अभ्यधावन्युधिष्ठिरं भीमसेनश्च समरे मृद्नंस्तव महारथान् ८ अभ्यधावदभिप्रेप्सू राजानं शत्रुभिर्वृतं तांस्तु सर्वान्महेष्वासान्कर्णो वैक

तेनोनृप ९ शरवर्षेणमहता चैनवारयत्तागमान् शरौघान्विसृजंतं तस्मिन्नेरयंतमच्छतोपरम् १० ततोकुर्वन्नवंतौ सिराधेयं शितैर्विशितैः
तांस्त्रसर्वान्महेष्वासान्सर्वेशस्त्रभृतांवराः ११ महता शरवर्षेण राधेयः प्रत्यवारयत् दुर्योधनंच विंशत्या शीघ्रमस्त्रमुदीरयत् १२
अविध्यत्कर्णमभ्येत्य सहदेवः प्रतापवान् सविद्धः सहदेवेन राजा चलसंनिभः १३ प्रभिन्न इव मातंगो रुधिरेणापरिप्लुतः दृष्ट्वा
तवसुतं तत्र गाढविद्धं सुतेजनैः १४ अभ्यधावद्दृढं क्रुद्धो राधेयो रथिनांवरः दुर्योधनं तदा दृष्ट्वा शीघ्रमस्त्रमुदीरयत् १५ तेनयो
धिष्ठिरस्तेन मवधीत्सायकैस्तथा ततो युधिष्ठिरः सैन्यं वध्यमानं महात्मना १६ सहसा पाण्डवो राजन्सुतपुत्रशरार्दितं विविधाविशिला
स्तवमेपततः परस्परं १७ फलैः पुंखान्तमाजघ्नुः सुतपुत्रधनुश्च्युताः अंतरिक्षे शरौघाणां पततांच परस्परं १८ संघर्षेण म
हाराजपावकः समजायत ततो दशदिशः कर्णः शलभैरिवपापिभिः १९ अभ्यघ्नंत्तस्सा राजन्शरैः परशरोत्सैः रक्तचंदनसंदिग्धौ म
णिहेमविभूषितौ २० बाहू विक्षिप्य कर्णः परमास्त्रं विदर्शयन् ततः सर्वादिशो राजन्सायकैर्विप्रमोहयत् २१ अपीडयद्दृढं कर्णो
धर्मराजं युधिष्ठिरं ततः क्रुद्धो महाराज धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः २२ निशितैरिषुभिः कर्णं पंचाशद्भिः समार्पयत् बाणांधकारमभवत्तद्युद्धं घोरद
र्शनं २३ हाहाकारो महानासीत्पाञ्चालानां विशांपते वध्यमाने तदा सैन्ये धर्मपुत्रेण मारिष २४ सायकैर्विविधैस्तीक्ष्णैः
कंकपत्रैः शिलाशितैः भल्लैरनेकैर्विविधैः शक्त्यृष्टिमुसलैरपि २५

पश्यपश्चत्तधर्मात्मा दुःशाहीशिष्यमजेयत् तत्तत्रत्रयशोर्यततातवकामातर्षभ। २६ कर्णोपिभशतं क्रुद्धोधर्मराजं युधिष्ठिरं नाराचैर्हेमचित्रैश्च
त्रिदंते शुसंयुगे २७ अमर्षीक्रोधनश्चैवरोषवस्फुरिताननः सायकैरग्रमेयात्मायुधिष्ठिरमभिरवत् २८ युधिष्ठिरस्त्वापिशतैस्तणोपुं
खैःशितैःशरैः प्रहसन्निववतंकर्णः कंकपत्रैःशिलाशितैः २९ असंभ्रान्तोऽत्राजानंत्रिभिर्भल्लैश्च पांडवं सपीडितोभृशंतेनधर्मराजोयु
धिष्ठिरः ३० उपविश्यरथोपस्थेसूतंपाहीत्यचोदयत् प्राक्रोशंततततः सर्वेधार्तराष्ट्राःसराजकाः ३१ गृह्णीध्वमितिराजानमभ्यधावंत
सर्वशः ततःशतास्सप्तदशकेकयानांप्रहारिणां ३२ पांचालैःसहितारजन्धार्तराष्ट्रानवारयत् तस्मिन्सुतुमुलेयुद्धेवर्तमानेजनक्ष
ये ३३ दुर्योधनश्चभीमश्चसमेयातांमहाबलौ इतिश्रीमहाभारतेशतसाहस्र्यांसंहितायांवैयासिक्यांकर्णपर्वणि संजयउवाच
कर्णोपिशरजालेनकेकयानांमहारथान् अधमत्तरमेष्वासानग्रतःपर्यवस्थितान् १ तेषांप्रयतमानानांराधेयस्यनिवारणे
रथान्पंचशतान्कर्णः प्राहिणोद्यमसादनं २ अविषह्यंततोदृष्ट्वाराधेयंयुधियोधिनः भीमसेनमुपागच्छन्कर्णबाणप्रपीडिताः
३ रथानीकंविदार्यैवशरजालैरनेकधा कर्णएकरथेनैवयुधिष्ठिरमुपाद्रवत् ४ सेनानिवेशमार्च्छंतंमार्गणैः क्षतविक्षतं
यमयोर्मध्यगंवीरंशनैर्यांतंविचेतसं ५ समासाद्यतुराजानंदुर्योधनहितेप्सया सूतपुत्रस्त्रिभिस्तीक्ष्णैर्विव्याधपरमेषु
भिः ६ तथैवराजाराधेयंप्रत्यविध्यत्स्तनांतरे शरैस्त्रिभिश्चयंतारंचतुर्भिश्चतुरोहयान् ७ चक्ररक्षौतुपार्थ

समाद्रीपुत्रौ परंतपौ तावभ्यधावतां कर्णं राजानं मा वधीरिति ८ तौ दृष्ट्वा कृ शरवर्षाभ्यां राधेयमभ्यवर्षतां नकुलः सहदेवश्च परमं यत्न
मास्थितौ ९ तथैव तौ प्रत्यविध्यत् सूतपुत्रः प्रतापवान् भल्लाभ्यां शितधाराभ्यां महात्मा तावरिंदमौ १० दंतवर्णांस्तु राधेयो निजघान
मनोजवान् युधिष्ठिरस्य संग्रामे कालवालान् हयोत्तमान् ११ ततोऽपरेण भल्लेन शिरस्त्राणमपातयत् कौंतेयस्य महेष्वासः प्रहसन्निव
सूतजः १२ तथैव नकुलस्यापि हयान् हत्वा प्रतापवान् ईषां धनुश्च चिच्छेद माद्रीपुत्रस्य धीमतः १३ तौ हताश्वौ हतरथौ पांडवौ भृशवि
क्षतौ भ्रातरावारुरुहतुः सहदेवरथं तदा तौ दृष्ट्वा मातुलस्तत्र विरथौ परवीरहा १४ अभ्यभाषत राधेयं मद्रराजानुकंपया योद्धव्यमद्य
पार्थेन फाल्गुनेन त्वया सह किमर्थं धर्मराजेन युध्यसे भृशरोषितः क्षीणशस्त्रास्त्रकवचः क्षीणबाणो विबाणधिः १५ श्रांतसारथिवा
हश्च [illegible] न्नोऽस्त्रैर [illegible] तिस्तथा पार्थमासाद्य राधेय उपहास्यो भविष्यसि १६ एवमुक्तोऽपि कर्णस्तु मद्रराजेन संयुगे तथैव कर्णः संरब्धो युधि
ष्ठिरमताडयत् १७ शरैस्तीक्ष्णैः प्राविध्यत माद्रीपुत्रौ च पांडवौ प्रहस्य समरे कर्णश्चकार विमुखं शरैः १८ ततः शल्यः प्रहसन् कर्णं
पुनरुवाच ह रथस्थमतिसंरब्धं युधिष्ठिरवधे धृतं १९ यदर्थं धार्तराष्ट्रेण सततं मानितो भवान् तं पार्थं जहि राधेय किं ते हत्वा युधि
ष्ठिरं २० शंखयोर्ध्मायतोः शब्दः सुमहानेव कृष्णयोः श्रूयते चापघोषोऽयं प्रावृषीवांबुदस्य ह २१ असौ निघ्नन् रथोदारानर्जुनः
शरवृष्टिभिः सर्वां ग्रसति नः सेनां कर्ण पश्यैनमाहवे २२ पृष्ठरक्षौ च शूरस्य युधामन्यूत्तमौजसौ उत्तरं चास्य वै शूरश्चक्रं रक्षति

मि ५

सात्यकिः २३ धृष्टद्युम्नस्तथा चास्य चक्ररक्षौ तिरश्चिणौ भीमसेनस्त्वयैवाराद्धार्तराष्ट्रान्युध्यते २४ यथा न हन्यात्तं भीमः सर्वेषां नोऽप्य
पश्यतां तथा राधेय क्रियतां राज्ञा मुच्यतेन नोपथा २५ पश्यन्न भीमसेनेन ग्रस्तमाहवशोभिनं यदि त्वा माघ मुच्येत विस्मयः सुमहा
न्भूत २६ परित्राहि नमम्मेतसंशयं परमं गतं किं नु माद्रीसुतौ हत्वा राजानं च युधिष्ठिरं २७ इति शल्यवचः श्रुत्वा राधेयः पृथिवी
पते दृष्ट्वा दुर्योधनं चैव भीमग्रस्तं महाहवे २८ राजगृद्धी भृशं चैव शल्यवाक्यप्रचोदितः अजातशत्रुमुत्सृज्य माद्रीपुत्रौ च पाण्डवौ

तव पुत्रं परित्रातुमभ्यधावत वीर्यवान् मद्रराजप्रयुक्तैस्तैरश्वैः काशगैरिव ३० गते
कर्णात्तु कौन्तेयः पाण्डुपुत्रो युधिष्ठिरः अपायाज्जवनैरश्वैः सहदेवश्च मारिष ३१ ताभ्यां स सहितस्तूर्णं वीरः शिबिरमेत्य स्वकः प्राप्य से
नानिशं च मार्गणैः क्षतविक्षतः ३२ अवतीर्णो रथात्तूर्णमाविशच्छयनं शुभं अपनीतशल्यः सुभृशं हृच्छल्याभिनिपीडितः
३३ सोऽब्रवीद्भ्रातरौ राजा माद्रीपुत्रौ महारथौ अनीकं भीमसेनस्य पाण्डवावाशु गच्छतां ३४ जीमूत इव नर्दंस्तु युध्यते स वृकोदरः
ततोऽन्यं रथमास्थाय नकुलो रथपुंगवः ३५ सहदेवश्च तेजस्वी भ्रातरौ शत्रुकर्षणौ तुरगैरग्र्यरंहोभिर्यात्वा भीमस्य मुष्टिशो

ना५

वे३

३६ अनीकैः सहितौ तत्र व्यातारौ समवस्थितः इति कर्णपर्वणि संजय उवाच द्रोणी रथवंशेन महता परिवारितः आपतन्त्सहसा राज
न्नत्र पार्थो व्यवस्थितः १ तमापतन्तं सहसा शूरैः शौरिसहायवान् दधार सहसा पार्थो वेलेव मकरालयं २ ततः क्रुद्धो महाराज द्रोणपु
त्रः प्रतापवान् अर्जुनं वासुदेवं च छादयामास सायकैः ३ अवच्छन्नौ ततः कृष्णौ दृष्ट्वा तत्र महारथाः विस्मयं परमं गत्वा प्रैक्षन्त कुरवस्त
दा ४ अर्जुनस्तु ततो दिव्यमस्त्रं चक्रे हसन्निव तदस्त्रं वारयामास ब्राह्मणो युधि भारत ५ यद्यद्व्याक्षिपद्युद्धे पाण्डवो वै जिघांसया त
त्तदस्त्रं महेष्वासो द्रोणपुत्रो व्यशातयत् ६ अस्त्रयुद्धे ततो राजन्वर्तमाने महाभये अपश्याम रणे द्रौणिं व्यात्ताननमिवान्तकं ७ स दिशः प्र
दिशश्चैव छादयित्वा त्वजिह्मगैः वासुदेवं त्रिभिर्बाणैरविध्यद्दक्षिणे भुजे ८ ततोर्जुनो हयान्हत्वा सर्वांस्तस्य महात्मनः चक्रा समरे भूमिं
शोणितौघतरंगिणीं ९ सर्वलोकवहां रौद्रां परलोकवहां नदीं सरथा रथिनः सर्वान्पार्थचापच्युतैः शरैः १० द्रौणेरपहृतान्संख्ये
ददृशुः सर्वजां यथा प्रावर्तयन्महाघोरां नदीं परवहां तथा ११ तयोस्तु व्याकुले युद्धे द्रौणेः पार्थस्य दारुणे अमर्यादं योधयन्तः पर्यधा
वन्त पृष्ठतः १२ रथैर्हताश्वसूतैश्च हतारोहैश्च वाजिभिः द्विरदैश्च हतारोहैर्महामात्रैर्हतद्विपैः १३ पार्थेन समरे राजन्कृतो घोरो जनक्षयः
निहताः रथिनः पेतुः पार्थचापच्युतैः शरैः १४ हयाश्च पर्यधावन्त मुक्तयोक्त्रास्ततस्ततः तद्दृष्ट्वा कर्म पार्थस्य द्रौणिराहवशोभिनः १५
अर्जुनं जयतां श्रेष्ठं त्वरितोभ्येत्य वीर्यवान् विधुन्वानो महच्चापं कार्तस्वरविभूषितं १६ अवाकिरत्ततो द्रौणिः समन्तान्निशितैः शरैः
भूयोर्जुनं महाराज द्रौणिरायम्य पत्रिणा १७ वक्षोदेशे भृशं पार्थं ताडयामास निर्दयं सोतिविद्धो रणे तेन द्रोणपुत्रेण भारत
१८ गाण्डीवधन्वा प्रसभं शरवर्षैरुदारधीः संछाद्य समरे द्रौणिं चिच्छेदास्य च कार्मुकं १९ स छिन्नधन्वा परिघं वज्रस्पर्शसमं युधि

श्चादायविसृष्टवांस्तदाद्रोणपुत्रः किरीटिनं २० तमापतंतंपरिघंजांबूनदपरिष्कृतंचिच्छेदसहसाराजन्प्रहसन्निवपांडवः २१ सपपातत
दाभूमौनिकृत्तःपार्थसायकैः विकीर्णःपर्वतोराजन्यथावज्रेणताडितः २२ ततःक्रुद्धोमहाराजद्रोणपुत्रोमहारथः ऐंद्रेणचास्त्रवेगे
नबीभत्सुंसमवाकिरत् २३ तस्येंद्रजालावततंसमीक्ष्यपार्थोराजन्गांडीवमाददेसः ऐंद्रंजालंप्रतिहनन्नस्त्रवरमुत्तमादायमहेंद्रसृष्टं
२४ विदार्यतज्जालमथेंद्रमुक्तंपार्थस्ततोद्रौणिरथंक्षणेन प्रच्छादयामासततोभ्युपेत्यद्रौणिस्तदापार्थशराभिभूतः २५ विगाह्य
तांपांडवबाणवृष्टिंशरैःपरं नाम ततः प्रकाश्य शतेनकृष्णंसहसाभ्यविध्यत्त्रिभिःशतैरर्जुनंक्षुद्रकाणां २६ ततोर्जुनःसायकानां
शतेनगुरोःसुतंमर्मसुनिर्बिभेद अश्वांश्चसूतंचतथाधनुर्ज्यामवाकिरत्पश्यतांतावकानां २७ सविध्वामर्मसुद्रौणिंपांडवःपरवी
रहा सारथिंचास्यभल्लेनरथनीडादपातयत् २८ ससंगृह्यस्वयंवाहान्कृष्णोपाञ्चालस्यपश्चाद्रैः तत्राद्भुतमपश्यामद्रौणेराशुपरा
क्रमं २९ प्रायच्छत्तुरगानेवफाल्गुनंचाप्ययोधयत् तदस्यसमरेराजन्सर्वेयोधाःअपूजयन् ३० ततःप्रहस्यबीभत्सुर्द्रौणिपुत्रस्य
संयुगे क्षिप्रंरश्मीनथाश्वानांक्षुरप्रैश्चिच्छिदेजयः ३१ प्राद्रवंस्तुरगास्तेतुशरवेगप्रपीडिताः ततोभून्निनदोघोरस्तवसैन्यस्यभार
त ३२ पांडवास्तुजयंलब्ध्वा तवसैन्यंसमाद्रवन् समंतान्निशितान्बाणान्विमुंचंतोजयैषिणः पांडवैस्तुमहाराजधार्तराष्ट्रीमहा
चमूः पुनःपुनरथोवीरैःसंयुगेजितकाशिभिः ३४ पश्यतांतेमहाराजपुत्राणांचित्रयोधिनां शकुनेःसौबलेयस्यकर्णस्यचवि
शांपते ३५ वार्यमाणामहासेनापुत्रैस्तवजनेश्वर नचातिष्ठत्संग्रामेपीड्यमानासमंततः ३६

वधार

द्रो० १३८

ततोयोधैर्महाराजपलायद्भिः समंततः अभवद्व्याकुलंभीतंपुत्राणांतेमहद्बलं ३७ तिष्ठतिष्ठेतिवदतः सूतपुत्रस्यजल्पतः नावति
ष्ठतिसासेनावध्यमानामहात्मभिः ३८ अथोत्कृष्टंमहाराजपांडवैर्जितकाशिभिः धार्तराष्ट्रबलंदृष्ट्वाविद्रुतंवैसमंततः ३९ ततो
दुर्योधनः कर्णमब्रवीत्प्रणयादिव पश्यकर्णमहासेनापांचालैरर्दिताभृशं ४० त्वयितिष्ठतिसंत्रासात्पलायनपरायणा एतां
त्वामहाबाहोकुरुष्वासमरिंदम ४१ सहस्राणिचयोधानांत्वामेवपुरुषोत्तम क्रोशंतिसमरेवीरद्राव्यमाणानिपांडवैः ४२ एतछ्रुत्वा
विराधेयोदुर्योधनवचोमहत् मद्रराजमिदंवाक्यमब्रवीत्प्रहसन्निव ४३ पश्यमेभुजयोर्वीर्यमस्त्राणांचजनेश्वर अद्यहन्मिरणेसर्वा
न्पांचालान्पांडुभिः सह ४४ वाहयाश्वान्नरव्याघ्रभद्रेणैवनसंशयः एवमुक्त्वामहाराजसूतपुत्रः प्रतापवान ४५ प्रगृह्यविजयंवीरो
धनुः श्रेष्ठंपुरातनं सज्यंकृत्वामहाराजसंमृज्यचपुनः पुनः ४६ सन्निवार्यचयोधान्स्तैसेनशपथेनच प्रायोजयदमेयात्माभार्गवास्त्रं
महाबलः ४७ ततोराजन्सहस्राणिप्रयुतान्यर्बुदानिच कोटिशश्चशरास्तीक्ष्णानिरगच्छन्महामृधे ४८ ज्वलितैस्तैः शरैर्घोरैः कंक
बर्हिणवाजितैः संछन्नापांडवीसेनानप्राज्ञायतकिंचन ४९ हाहाकारोमहानासीत्पांचालानांविशांपते पीडितानांबलवताभार्ग
वास्त्रेणसंयुगे ५० निपतद्भिर्गजैराजन्नश्वैश्चापिसहस्रशः रथैश्चापिनरव्याघ्रनरैश्चैवसमंततः ५१ प्राकंपतमहीराजन्निहतैस्तैः समं
ततः व्याकुलंसर्वमभवत्पांडवानांमहद्बलं ५२ कर्णस्त्वेकोयुधांश्रेष्ठोविधूमइवपावकः दहन्शत्रून्नरव्याघ्रशुशुभेसपरंतपः ५३

जैर   तर स५

तेवध्यमानाःकर्णेनपांचालाश्चेदिभिःसह तत्रतत्रव्यमुह्यंतवनदाहेयथाद्विपाः ५४ चुक्रुशुश्चनरव्याघ्रयथाव्याघ्रानरोत्तमाः तेषांतुक्रो
शतामासीद्भीतानांरणमूर्धनि ५५ धावतांचततोराजंस्त्रस्तानांचसमंततः आर्तनादोमहांस्तत्रभूतानामिवसंप्लवे ५६ वध्यमानांस्तुता
न्दृष्ट्वासूतपुत्रेणमारिष वित्रेसुः सर्वभूतानितिर्यग्योनिगतान्यपि ५७ तेवध्यमानाःसमरेसूतपुत्रेणसृंजयाः अर्जुनंवासुदेवंचक्रोशं
तिचमुहुर्मुहुः ५८ प्रेतराजपुरेयद्वत्प्रेतराजंविचेतसः श्रुत्वातुनिनदंतेषांवध्यतांकर्णसायकैः ५९ अथाब्रवीद्वासुदेवंकुंतीपुत्रोधनंजयः
भार्गवास्त्रंमहाघोरंदृष्ट्वात्रसमीरितं ६० पश्यकृष्णमहाबाहोभार्गवास्त्रस्यविक्रमं नैतदस्त्रंहिसमरेशक्यंहंतुंकथंचन ६१ सूतपुत्रंच
संरब्धंपश्यकृष्णमहारणे अंतकप्रतिमंवीर्येकुर्वाणंकर्मदारुणं ६२ अभीक्ष्णंचोदयन्नश्वान्प्रेक्षतेमांमुहुर्मुहुः नचपश्यामिसमरेक
र्णात्प्रतिपलायितुं ६३ जीवन्प्राप्नोतिपुरुषःसंख्येजयपराजयौ मृतस्यतुहृषीकेशभंगएवकुतोजयः ६४ एवमुक्तस्तुपार्थेनकृष्णोमति
मतांवरः धनंजयमुवाचेदंप्राप्तकालमरिंदम ६५ कर्णेनहिदृढंराजाकुंतीपुत्रःपरिक्षतः तंदृष्ट्वाश्वास्यचपुनःकर्णंपार्थवधिष्यसि ६६
एवमुक्त्वापुनःप्रायाद्द्रष्टुमिच्छन्युधिष्ठिरं श्रमेणयाहयिष्यंश्चयुद्धेकर्णंविशांपते ६७ ततोधनंजयोद्रष्टुंराजानंबाणपीडितं रथेनप्रय
यौक्षिप्रंसंग्रामात्केशवाज्ञया ६८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

७० चतुःषष्टिः द्रौणिं ततोऽथ धन्वा विलारितोऽथचापः १ नैकाव्यहून् २ उवाचनयग्रछ ७

गच्छन्नेव तु कौंतेयो धर्मराजदिदृक्षया सैन्यमालोकयामास नापश्यत्तत्र चाग्रजं ६९ युद्धं कृत्वा तु कौंतेयो द्रोणपुत्रेण भार
त दुःसहं वज्रिणा संख्ये पराजित्य गुरोः सुतं ७० इति कर्णपर्वणि संजय उवाच द्रौणिं पराजित्य ततोऽथ धन्वा कृत्वा महद्दुष्करं शू
रकर्म आलोकयामास ततः स्वसैन्यं धनंजयः शत्रुभिरप्रधृष्यः १ अयुध्यमानान्पृतनामुखस्थान्शूरैः शूरान्हर्षयन्सव्यसाची पू
र्वप्रहारैः प्रथितः प्रशंसन्स्थितान्महात्मा सरथाननेकान् २ अपश्यमानस्तु किरीटमाली युधिष्ठिरं भ्रातरमाजमीढं उवाच भीमं त
रसाभ्युपेत्य राज्ञः प्रवृत्तिं त्विह कुत्र राजा ३ भीमसेन उवाच अपयात इतो राजा धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः कर्णबाणाभितप्तांगो यदि जी
वेत्कथंचन ४ अर्जुन उवाच तस्माद्भवान्शीघ्रमितः प्रयातु राज्ञः प्रवृत्त्यै कुरुसत्तमस्य नूनं स विद्धोऽतिभृशं पृषत्कैः कर्णेन रा
जा शिबिरं गतोऽसौ ५ यः संप्रहारैर्निशितैः पृषत्कैर्द्रौणेर्विद्धोऽतिभृशं तरस्वी तस्थौ स तत्रापि जयप्रतीक्षो द्रोणेऽपि यावन्न हतः
किलासीत् ६ स संशयं गमितः पांडवाग्र्यः संख्येऽद्य कर्णेन महानुभावः ज्ञातुं प्रयाहि त्वमितो भीमसेन स्थास्याम्यहं शत्रुगणान्निरुध्य ७

क० २२६

गोष्ठान्तस्थानात् ६ भ्रातुर्वचनं श्रुत्वा तदेवसत्यं वचो नारायणं प्रति कपिध्वज उवाच महाबाहुः १५ घ्नत्वनीके शत्रुसैन्ये ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

हि१ तु१ ध१

भीमसेन उवाच त्वमेव जानीषे महाबाहो भावं राज्ञः पृथ्वीं भारतर्षभस्य अहं हि यथार्जुन याम्यमित्रावर्तं तिमां भीतः स्थितिः प्रवीरः ८ ततोऽब्रवीदर्जुनो भीमसेनं संशप्तकाः संत्यनीके स्थिता मे एतानहत्वा यथा न शक्यमितो यातुं रिपुसंघगोष्ठान् ९ अथाब्रवीदर्जुनं भीमसेनः सर्वो यमाभाषकुरुस्व वीरः संशप्तकान्प्रतियास्यामि संख्ये सर्वानहं यातु हि धनंजय त्वं १० तद्भीमसेनस्य वचो निशम्य सुदुष्करं भ्रातुरमित्रमध्ये संशप्तकानीकमसत्वमेकः सुदुष्करं धारयामीति पार्थः ११ उवाच नारायणमप्रमेयं कपिध्वजः सत्यपराक्रमस्य श्रुत्वा वचो भ्रातुरदीनसत्वस्तदाह वेसनस्य वचो महात्मा १२ दृष्टं कुरुश्रेष्ठमभिप्रयाम्यन्यो वा च हृष्टिप्रवरं तदानीं अर्जुन उवाच चोदयाश्वान्हृषीकेश विहायैतद्बलार्णवं अजातशत्रुं राजानं द्रष्टुमिच्छे केशव १३ संजय उवाच ततो हयान्सर्वदाशार्हमुख्यः प्रचोदयद्भीममुवाच चेदं नैतच्चित्रं तव कर्माद्य भीम यास्याम्यहं जहि पार्थारिसंघान् १४ ततोऽपयौ द्धृषीकेशो यत्र राजा युधिष्ठिरः शीघ्राच्छीघ्रतरं राजन्वाजिभिर्गरुडोपमैः १५ प्रत्यनीके व्यवस्थाप्य भीमसेनमरिंदमं संदिश्य चैनं राजेंद्र युद्धं प्रति वृकोदरं १६ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

छामिर

राम० २२६ २३७ २३८ २२९

ततस्तुगत्वापुरुषप्रवीरौराजानमासाद्यशयानमेकं रथादुभौप्रत्यवरुह्यतस्माद्ववंदतुर्धर्मराजस्यपादौ १७ तंहृष्टापुरुषव्याघ्रौहे
मिणंपुरुषर्षभं मुदाभ्युपगतौकृष्णावश्विनाविववासवं १८ तावभ्यनंदद्राजापिविवस्वानश्विनाविव हतेमहासुरेजंभेशक्रविष्णू
यथागुरुः १९ मन्यमानोहतंकर्णंधर्मराजोयुधिष्ठिरः हर्षगद्गदयावाचाप्रीतःप्राहपरंतपः २० संजयउवाच अथोपयातौपृथुलोहि
ताक्षौशराचितांगौरुधिरप्रदिग्धौ समीक्ष्यसेनापतिनरप्रवीरौयुधिष्ठिरोवाक्यमिदंबभाषे २१ महासत्वौहितौदृष्ट्वासहितौकेशवार्जुनौ हतं
माधिरथिंमेनेसंख्येगांडीवधन्वना २२ तावभ्यनंदत्कौंतेयःसान्त्वपरमवल्गुना स्मितपूर्वममित्रघ्नःपूजयन्भरतर्षभ २३ इतिश्रीकर्णपर्व
णि युधिष्ठिरउवाच स्वागतंदेवकीमातःस्वागतंतेधनंजय प्रियंमेदर्शनंगाढंयुवयोरच्युतार्जुनौ १ अक्षताभ्यामरिष्टाभ्यांहतःकर्णो
महारथः आशीविषसमंयुद्धेसर्वशस्त्रविशारदं २ अग्रगंधार्त्तराष्ट्राणांसर्वेषांशर्मवर्मच रक्षितंवृषसेनेननसुषेणेनधन्विना ३ अनु
ज्ञातंमहावीर्यंरामेणास्त्रेषुदुर्जयं अग्र्यंसर्वस्यलोकस्यरथिनंलोकविश्रुतं ४

६ आनिलानिलयोरितिक्रमान्नेत्रोवलाभ्यां १५ मृगेणउपस्थितेसतिपातः पलायितोस्मि वाध्रीणसःमेषविशेषः यसनासायुटयोर्बध्रीमदृशंवर्षभवनिहि

त्रातारंधार्त्तराष्ट्राणांगंतारंवाहिनीमुखे हंतारमरिसैन्यानां [illegible] ममित्रगणमर्दनं ५ दुर्योधनहितेयुक्तमस्मद्वेः स्वायचोद्यतं अ

प्रधृष्यंमहायुक्तेदेवैरपिसवासवैः ६ अनलानिलयोस्तुल्यंतेजसाच्चवलेनच पातालमिवगंभीरंसत्वद्दांनेदिवहिनं ७ अंतकाभ

ममित्राणांहृत्वाकर्णमहामृधे दिष्ट्यायुवामनुप्राप्तौजित्वासुरमिवामरौ ८ घोरंयुद्धमदीनेनमयायत्वसायुतार्जुनौ कृतंतेनांतकेने

वप्रजाः सर्वाजिघांसता ९ तेनकेतुस्तुमेछिन्नोहतोवपार्ष्णिसारथी हतवाहस्ततश्चास्मिपुयुधानसपश्यतः १० धृष्टद्युम्नस्यपम

योर्वीरस्यचशिखंडिनः पश्यतांद्रौपदेयानांपंचालानांचसर्वशः ११ सतानजित्वामहावीर्यकर्णाः शत्रुगणान्वहून् जितवान्मांमहा

वाह्नोयतमानोमहारणे १२ अभिसृत्यचमांयुद्धेयमस्याणुक्तवाक्वचः तत्रतत्रयुधांश्रेष्ठपरिभूयनसंशयः १३ भीमसेनप्रभावात्तुयज्जी

वामिधनंजय वहुनात्रकिमुक्तेननाहंतत्सोढुमुत्सहे १४ त्रयोदशाहंवर्षाणियस्माद्भितोधनंजयः नस्मनिद्रांलभेरात्रौनचाह्निसुखं

क्वचित् १५ तस्माद्द्वेषेणसंयुक्तः परिदह्येधनंजय आत्मनोमरणंजानोवाध्रीणमश्ववद्विजः १६

जरतिपाठेहृस्मणीवोरक्तशिरास्त्वेतपक्षोविहंगमः सवैवाध्रीणसः प्रोक्तोयाज्ञिकैः पित्रकर्मणीतिश्रीव: १६ ॥ ॥ ॥ ॥

तस्मायमगमन्कालश्चिंतयानस्समेचिरं कथंकर्णोमयाशक्योयुद्धेहन्तुमपिभवेत् १७ जाग्रन्स्वपंश्चकौंतेयकर्णमेवमहारथं पश्यामितत्र
तत्रैवकर्णभूतमिदंजगत् १८ यत्रयत्रहिगच्छामिकर्णाद्भीतोधनंजय तत्रतत्रहिपश्यामिकर्णमेवाग्रतःस्थितं १९ सोहंतेनैववीरे
णासमरेष्वपलायिना सहयः सरथः पार्थजित्वाजीवन्विसर्जितः २० कोनुमेजीवितेनार्थोराज्येनार्थोभवेत्पुनः ममैवंधिक्कृतस्याधकर्णे
नाहवशोभिना २१ नप्राप्तपूर्वंयद्भीष्मात्कृपाद्द्रोणाच्चसंयुगे तत्प्राप्तमद्यमेयुद्धेसूतपुत्रान्महारथात् २२ सत्वांपृच्छामिकौंतेययथाह्य
कुशलस्तथा तन्ममाचक्ष्वकार्त्स्न्येनयथाकर्णोहतस्त्वया २३ शक्रतुल्यबलोयुद्धेयमतुल्यःपराक्रमे रामतुल्यस्तथास्त्रेषुसकथंवैनिषू
दितः २५ महारथः समाख्यातः सर्वयुद्धविशारदः धनुर्धराणांप्रवरः सर्वेषामेकपूरुषः २६ पूजितोधृतराष्ट्रेणसपुत्रेणविशांपते त्वदर्थ
मेवराधेयः सकथंनिहतस्त्वया २७ धार्तराष्ट्रोहियोधेषुसर्वेष्वेवसदार्जुन तवमृत्युरणेकर्णममन्यतपुरुषर्षभ २८ सत्वयापुरुषव्याघ्रक
थंयुद्धेनिषूदितः तन्ममाचक्ष्वकौंतेययथाकर्णोहतस्त्वया २९ युध्यमानस्यवशिरः पश्यतांसुहृदांहृतं त्वयापुरुषशार्दूलसिंहेनेवयथा
रुरोः ३० यः पर्युपासीत्प्रदिशोदिशश्चत्वांसूतपुत्रः समरेपरीप्सन् दित्सुःकर्णःसमरेहस्तिषड्गवंयः सहीदानींकंकपत्रैः सुतीक्ष्णैः ३१
त्वयारणेनिहतःसूतपुत्रः कच्चिच्छेतेभूमितलेदुरात्मा प्रियंमेपरमोवैकृतोयंत्वयारणेसूतपुत्रंनिहत्य ३२ यः सर्वतः पर्यपतत्त्व

द्रर्थेसदार्चितोमार्चितः सूतपुत्रः सम्भ्रमानीसमरेसमेतस्तकच्चित्त्वयानिहतः संयुगेसौ ३३ रौक्मंवरंहस्तिगवाश्वयुक्तंरथंप्रदित्सुर्यःपोरभ्यत्त्वदर्थे
सदारणोस्पर्धतेयः सपापः कच्चित्त्वयानिहतस्तातयुद्धे ३४ योसौसदाशूरमदेनमत्तोविकत्थतेसंसदिकौरवाणां प्रियोत्यर्थंतस्यसुयोधनस्य
कच्चित्सपापोनिहतस्त्वयाद्य ३५ कच्चित्समागम्यधनुःप्रयुक्तैस्त्वत्प्रेषितैर्लोहिताङ्गैर्विहङ्गैः शेतेसपापः सविभिन्नगात्रःकच्चिद्भग्नोधार्त्त
राष्ट्रस्यबाहुः ३६ योसौसदाश्लाघतेराजमध्येदुर्योधनंहर्षयन्दर्पपूर्णः अहंहन्ताफाल्गुनस्येतिमोहात्कच्चिद्वचस्तस्यनवैतथाद्यतात ३७ ना
हंपार्थोधावपिक्ष्येकदाचिद्यावत्स्थितः पार्थसमल्पबुद्धेश्चवंतंतस्येतत्सर्वदाशक्रसूनोकच्चित्त्वयानिहतः सोद्यकर्णः ३८ योसौकृष्णामब्रवीद्दु
ष्टबुद्धिः कर्णः सभायांकुरुवीरमध्ये किंपाण्डवांस्त्वंनजहासिकृष्णेसुदुर्बलान्पतितान्हीनसत्वान् ३९ योसौकर्णःप्रत्यजानात्त्वदर्थेनाहत्वाहं
त्वासमहंकृष्णेनपार्थं इहोपयातेतिसपापबुद्धिः कच्चिच्छेतेशरसंभिन्नगात्रः ४० कच्चित्संग्रामोविदितोवैतवायंसमागमेसृंजयकौरवाणां
यत्रावस्थामीदृशींप्रापितोहंकच्चित्त्वयासोद्यहतोदुरात्मा ४१ कच्चित्त्वयातस्यसमंदबुद्धेर्गाण्डीवमुक्तैर्विशिखैर्ज्वलद्भिः सकुण्डलंभानुम
दुत्तमाङ्गंकायात्प्रकृत्तंयुधिसव्यसाचिन् ४२ यत्तन्मयाबाणसमर्पितेनध्यातोसिकर्णस्यवधायवीर तन्मेत्वयाकच्चिदमोघमद्यध्यानंहतस्य
तंकर्णनिपातनेन ४३ यद्दर्पपूर्णः सुयोधनोस्मानुदीक्षतेकर्णसमाश्रयेण कच्चित्त्वयासोद्यसमाश्र॥ ॥ ॥

क० १५१

राम० १५१

२५

योस्यभग्नः पराक्रमस्तुयोधनस्य ४४ योनः पुराषंढतिलानवोचत्सभामध्येकौरवाणांसमक्षं सदुर्मतिः कश्चिदुपेत्यसंख्येत्वयाहृ
तः सूतपुत्रोत्यमर्षी ४५ यः सूतपुत्रः प्रहसन्नराज्ञापुराब्रवीन्निर्जितान्सौबलेन स्वयंप्रसह्यानययाज्ञसेनीमपीहकश्चिन्सहतस्त्वयाद्य
४६ यः शस्त्रभृच्छ्रेष्ठतमंपृथिव्यांपितामहंव्याक्षिपदल्पचेताः संख्यायमानोर्द्धरथः सकच्चित्त्वयाहतोद्याधिरथिर्महात्मन् ४७ अमर्ष
जंनिकृतिसमीरणेरितंहृदिस्थितंज्वलनमिमंसदामम हतोमयासोद्यसमेत्यकर्णइतिब्रुवन्प्रशमयमेद्यफाल्गुन ४८ ब्रवीहिमेदुर्लभमेतद
द्यकथंत्वयानिहतः सूतपुत्रः अनुध्यायेत्वांसततंप्रवीरहृष्टेहतेसैभगवान्निर्वेदः ४९ इतिश्रीमहाभारतेकर्णपर्वणि संजयउवाच तद्धर्म
शीलस्यवचोनिशम्यराज्ञः क्रुद्धस्या[illegible]रथोमहात्मा उवाचदुर्द्धर्षमदीनसत्वंयुधिष्ठिरंजिष्णुरनंतवीर्यः १ अर्जुनउवाच संसप्तकैर्युध्यमा
नस्यमेद्यसेनाग्रयायीकुरुसैन्येषुराजन् आशीविषाभान्वरमार्गणांश्चमुंचन्द्रौणिः पुरस्तात्सहसाभ्यतिष्ठत् २ दृष्ट्वारथंमेघरवंममैवसमस्तसेना
चरणोभ्यतिष्ठत् तेषामहंपंचशतानिहत्वाततोद्रौणिमगमंपार्थिवाग्र्य समांसमामाद्यनरेंद्रयत्नः समभ्युपेतः समरेद्विनेंद्रः अकार्षीद्वरथि
नामुद्विग्नोद्युमयाराजन्वध्यतांकौरवाणां ततोरणेभारतद्रुः प्रकंप्यआचार्यपुत्रः प्रवरः कुरूणां ४ मामर्दयामासशितैः पृषत्कैर्जनार्द
नंचैवविषाग्निकल्पैः ५ अष्टौगवामष्टशतानिबाणान्मयाप्रयुक्तस्यवहंतिनस्य तांस्तेनमुक्तानहमस्यबाणौघान्नाशयंवायुरिवाभ्रजालं

ततोपरान्वाराणसंख्यानमनेकानाकर्णिसृष्टापतविप्रयुक्तान् समर्जशिक्षात्वबलप्रयत्नेनतथायथाप्राहृषिकालमेघः ७ नैवाददानंनचसंदधा
नंजानीमहेकतरेणास्यतीति वामेनवाथदक्षिणेनसद्रोणपुत्रः समरेपर्यवर्त्तत ८ तस्मात्ततंमंडलमेवसंप्रदृश्यतेकार्मुकंद्रोण
सूनोः सोविध्यन्मांपंचभिर्द्रोणपुत्रःशितैःशरैःपंचभिर्वासुदेवं ९ चाहंहितंत्रिंशताचवज्रकल्पैः समार्दयंनिमिषमात्रेण कृष्णात्स्वावि
स्तसम्नरूपोबभूवममार्दितोमहिसृष्टैःपृषत्कैः १० सविक्षरन्रुधिरंसर्वगात्रैरथानीकंसूतसूनोर्विवेश मयाभिभूतान्सैनिकानांप्रवर्हान्त
सोपपश्यन्रुधिरप्रदिग्धान् ११ ततोभिभूतंयुधिवीक्ष्यसैन्यंविध्वस्तयोधंद्रुतवाजिनागं पंचाशतारथमुख्यैः समेत्यकर्णस्त्वर
न्यामुपयात्प्रमाथी १२ तान्सूदयित्वाहमपास्यकर्णंद्रष्टुंभवंतंत्वरयाभियातः सर्वेपंचालाह्युद्विजंतेस्मकर्णाद्गन्धाद्गावः केसरिणाययैव
१३ मत्स्याश्चराणसंख्यात्रमिवाप्ययप्रभद्रकाःकर्णमासाद्यराजन् रथांशतान्मसशतान्निमग्नांस्तदाकर्णः प्राहिणोन्मृत्युलोकान् १४ नचाप्य
मृत्त्वोनमनाः सराजन्यावन्नास्मान्दृष्टवान्सूतपुत्रः श्रुत्वातत्त्वांतेनदृष्टंसमेतंद्रष्टुंयात्वापूर्वतरंहतंच १५ मन्येकालमुपयातसराजन्नराक्ष

मै२

णान्तेहमचिंत्यकर्मन् मयाकर्णास्याहवमिदंपुरस्ताद्युद्धेदृष्टंपांश्वचित्ररूपं १६ नचाप्ययोद्धाविद्यतेसंजयानांमहारथंयोधसहेतकर्णं शैने
योमेसात्यकिश्चक्रारक्षौधृष्टद्युम्नश्चापितथैवराजन् १७ युधामन्युश्चोत्तमौजाश्चशूरौपृष्ठतोमांरक्षतांराजपुत्रौ रथप्रवीरेणमहानुभाव ९म०

द्विषत्सैमेवन्नेनादुरुत्तरेण १८ समेत्याहंसूतपुत्रेणसंख्येहत्वेरणावज्जीवनरेंद्रमुख्य योऽस्माम्यहंभारतसूतपुत्रमस्मिन्संग्रामेयदिवेहदृश्यतेघ
१९ आयाहिपश्याद्ययुयुत्समानंमांसूतपुत्रंवरणेऽजयाय महर्षभमेवमुखंप्रपन्नाः प्रभद्रकाः कर्णमभिद्रवंति २० बहाहताभारतराजपुत्राः
स्वर्गायलोकायरणेनिमग्नाः कर्णनचेद्घनिहंस्मिराजन्सवांधवंयुध्यमानंप्रसह्य २१ प्रतिश्रुत्याकुर्वतोवैगतिर्याकाष्टायानान्तामहंराजसिंह
आमंत्रयेत्त्वांब्रूहिजयंरणेमेपुराभीमंधार्त्तराष्ट्रप्रसंते २२ सौतिंहनिष्यामिनरेंद्रसिंहसैन्यंतथाशत्रुगणांश्चसर्वान् इतिश्रीमहाभारतेकर्णप
र्वणि संजयउवाच श्रुत्वाकर्णंकल्यमुदारवीर्यंक्रुद्धः पार्थः फाल्गुनस्यामितौजाः धनंजयंवाक्यमुवाचचेदंयुधिष्ठिरः कर्णशराभितप्तः १
विप्रद्रुतातात्तवचमूस्त्वदीयातिरस्कृताचाद्ययथानसाधु भीतोभीमंस्तज्यवायांस्तथात्वंयन्नाशकः कर्णमथोनिहंतुं १ स्नेयस्त्वयापा[illegible]
थायागर्भसमाविश्ययथानसाधु त्यक्त्वारणेयत्स्यायाः सभीमंयन्नाशकःसूतपुत्रंनिहंतुं २ यत्तद्वाक्यंद्वैतवनेत्वयोक्तंकर्णंहंतास्म्येकरथेन
सत्यं त्यक्त्वातंवैकथमद्यापयातः कर्णाद्भीतोभीमसेनंविहाय ४ इदंयदिद्वैतवनेप्यवक्ष्यः कर्णंयोद्धुंनप्रसह्येनृपेति वयंततःप्राप्तकालंचसं
वेक्ष्याम्युपेष्यामतथैवपार्थ ५ मयिप्रतिश्रुत्यवधंहितस्यनवैकृतंतत्त्वनथैववीर आनीयनः शत्रुमध्यंसकस्मात्समुत्क्षिप्यस्थंडिलेप्रत्यपि
ष्टाः ६ अथाशिष्मवयमर्जुनत्वंयियासवोवहुकल्याणमिष्टं ततःसर्वंविफलंराजपुत्रफलार्थिनांविफलइवातिपुष्पः ७ प्रच्छादितंवडिशमिवा

क० १४२

न२ वा२

मिषेणासंछादितं गरलमिवा शनेन अनर्थकं मेदर्शितवानसि त्वंराज्यार्थिनो राजसूयं विनाशं ८ अयोदृशो माहिमभाः सद्भावयंत्वामतनीं विषयं धनंज

याशया कालेवर्षं देवमिवोसर्वजीवं जंतवः सर्वान्नरकांत्वमभजः ९ यन्नस्त्वथावायुगुवावांतरिक्षे ससाहन्ता नेत्वपि संख्युद्धे जातः पुत्रोसवविक्रमोयं

शक्रः सर्वानिशात्रवानजेष्यतीति १० अयं पंजेताखांडवे देवसंघान्सर्वाणिभूतान्यपिचोत्तमौजाः अयं संजेतामद्रकलिंगकेकयानयं कुरून्राजमध्येनिहंता

११ अस्मात्परो नो भ विता धनुर्धरो नैनं भूतं किंचन जातजेता इच्छेदयं सर्वभूतानि कुर्याद्वशे वशी सर्वसमास विघः १२ कांत्याशशांकस्य जवेन वा

योः स्थैर्येणमेरोः क्षमयापृथिव्याः सूर्यस्यभासाधनदस्यलक्ष्म्या शौर्येणशक्रस्यबलेनविष्णोः १३ तुल्योमहात्मानवकुंतिपुत्रो जातोदितेर्विष्णु

रिवारिहंता स्वेषांजयाय द्विषतांवधाय ख्यातोमितौजाः कुलतंतुकर्ता १४ इत्यंतरिक्षे शतशृंगमूर्ध्नि तपस्विनांश्रावयतांवागुवाच एवंविधंत्व

नाभ्यनुथावदेवापिन्ननमन्नतंवदंति १५ तथापरे यामयिसन्नमानांश्रुत्वागिरः सृंजयतांसदात्वां नसंनतिंमसुयोधनस्य नत्वांजानाम्याधिरथेर्भया

न्ने १६ त्वष्ट्राकृतंवाहमकूजनाक्षंशुभं समास्थायकपिध्वजंतं खड्गंगृहीत्वाहेमत्सरुंधनुश्चगांडिवंतालमात्रं १७ सकेशवेनोह्य

मानः कथंन्वंकर्णाद्भीतोऽपयातोऽसिपार्थ धनुश्चतत्केशवायप्रयच्छ यंताभविष्यस्त्वरणेकेशवस्य ॥ ॥ ॥

प्रे३

एम० १४२

स १८ तदाहनिष्येत्केशव: कर्णमुग्रं महत्पार्थिवं त्वमिवात्तवज्र: राधेयमेतं यदिनाद्यशक्तस्त्वं तमुग्रं प्रतिबाधनाय १९ प्रयच्छान्यस्मै गांडीवमेतत्
त्वद्यस्त्रैर्योऽस्त्रैरभ्यधिकोवानरेंद्र: अस्मान्नैवं पुत्रदारैर्विहीनान्सुखाद्भ्रष्टान्राज्यनाशाच्चभूय: २० दृष्ट्वालोक: पतितानप्यगाधे पापेजुष्टे
नरकेपांडवेय मासेपतिष्य: पंचमेत्वंसुकृच्छ्रेनवागर्भेत्र्यभविष्य: पृथाया: २१ तेजेभ्येयोराजपुत्राभविष्यन्नचेत्संग्रामादपयानं दुरात्मन्
इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि संजय उवाच युधिष्ठिरेणैवमुक्त: कौंतेय: श्वेतवाहन: असिंजग्राहसंक्रुद्धोजिघांसुर्भरतर्षभ १
तस्यकोपंसमुद्वीक्ष्यचित्तज्ञ: केशवस्तदा उवाचकिमिदंपार्थगृहीत: खड्गइत्युत २ नहिपश्यामियोद्धव्यंतवपाकिंचिद्धनंजय तेग्रस्ता
धार्तराष्ट्राहिभीमसेनेनधीमता ३ अपयातोसिकौंतेयराजाद्रष्टव्यइत्यपि सराजाभवताद्दृष्ट: कुशलीचयुधिष्ठिर: ४ सदृष्ट्वात्नृपशार्दू
लंशार्दूलसमविक्रमं हर्षकालेचसंप्राप्तेकिमिदंमोहकारितं ५ नतंपश्यामिकौंतेययस्तेवध्योभविष्यति प्रहर्तुमिच्छसेकस्मात्किंवातेचित्तवि
भ्रम: ६ कस्मात्त्वान्महाखड्गंपरिगृह्णासिसत्वर: तत्त्वांपृच्छामिकौंतेयकिमिदंतेचिकीर्षितं ७ परामृषसियत्क्रुद्ध: खड्गमद्भुतविक्रम:
एवमुक्तस्तुकृष्णेनप्रेक्षमाणोयुधिष्ठिरं ८ अर्जुन: प्राहगोविंदंक्रुद्ध: सर्पइवश्वसन् अन्यस्मैदेहिगांडीवमितियोमाभिचोदयेत् ९ भिं
द्यामहंतस्यशिरइत्युपांशुव्रतंमम तदुक्तंममचानेनराज्ञामितपराक्रम १० समक्षंतवगोविंदनतत्क्षंतुमिहोत्सहे तस्मादेनंवधिष्यामि

राजानंधर्मभीरुकं ११ प्रतिज्ञांपालयिष्यामिहत्वेमंनरसत्तमं एतदर्थंमयाखङ्गोगृहीतोयदुनंदन १२ सोहंयुधिष्ठिरंहत्वासत्यस्यानृण्यतांगतः वि
शोकोविज्वरश्चापिभविष्यामिजनार्दन १३ किंवात्वंमन्यसेप्राप्तमस्मिन्कालउपस्थिते त्वमस्यजगतस्तातवेत्थसर्वंगतागतं १४ तत्तथाप्रकरिष्यामि
यथामांवक्ष्यतेभवान् संजयउवाच धिग्धिगित्येवगोविंदःपार्थमुक्त्वाब्रवीत्पुनः १५ कृष्णउवाच इदानींपार्थजानामिनवृद्धाःसेवितास्त्वया
कालेनपुरुषव्याघ्रसंरंभंयन्नवानगात् १६ नहिधर्मविभागज्ञःकुर्यादेवंधनंजय यथात्वंपांडवाद्येहधर्मभीरुरपंडितः १७ अकार्याणांक्रि
याणांचसंयोगंयःकरोतिवै कार्याणामक्रियाणांचसपार्थपुरुषाधमः १८ अनुसृत्यतुयेधर्मंकवयःसमुपस्थिताः समासविस्तरविदां
नतेषांवेत्सिनिश्चयं १९ अनिश्चयज्ञोहिनरःकार्याकार्यविनिश्चये अवशोमुह्यतेपार्थयथालंमूढवत् २० नहिकार्यमकार्यंवासुखंज्ञा
तुंकथंचन श्रुतेनज्ञायतेसर्वंतच्चत्वंनावबुध्यसे २१ अविज्ञानाद्भवान्यच्चधर्मंरक्षतिधर्मवित् प्राणिनांत्वंवधंपार्थधार्मिकोनावबुध्यसे ॥
२२ प्राणिनामवधस्तातसर्वज्यायान्मतोमम अनृतंवावदेद्वाचंनतुहिंस्यात्कथंचन २३ ॥ ॥ ॥

सकथंभ्रातरंज्येष्ठंराजानंधर्मकोविदं हन्याद्भवान्नरश्रेष्ठप्राकृतोन्यःपुमानिव २३ अयुध्यमानस्यवधस्तथाशत्रोश्चमानद पराङ्मु
खस्यद्रवतःशरणंचापिगछतः २४ कृतांजलेःप्रपंनस्यप्रमत्तस्यतथैवच नवधःपूज्यतेसद्भिस्तच्चसर्वंगुरौतव २५ त्वयाचैवव्रतंपा
र्थबालेनैवकृतंपुरा तस्मादधर्मसंयुक्तंमौर्ख्यात्कर्मव्यवस्यति २६ सगुरुंपार्थकस्मात्त्वंहंतुकामोभिधावसि असंप्रधार्यधर्माणां
गतिंसूक्ष्मांदुरन्वयां २७ इदंधर्मरहस्यंचतववक्ष्यामिपांडव यद्ब्रूयात्तवभीष्मोहिपांडवोवायुधिष्ठिरः २८ विदुरोवातथाक्षत्ताकुं
तीवापियशस्विनी तत्तेवक्ष्यामितत्त्वेननिबोधधनंजय २९ सत्यस्यवदितासाधुर्नसत्याद्विद्यतेपरं तत्त्वेनैवसुदुर्ज्ञेयंपश्यसत्य
मनुष्ठितं ३० भवेत्सत्यमवक्तव्यंवक्तव्यमनृतंभवेत् यत्रानृतंभवेत्सत्यंसत्यंचाप्यनृतंभवेत् ३१ विवाहकालेरतिसंप्रयोगेप्रा
णात्ययेसर्वधनापहारे विप्रस्यचार्थेह्यनृतंवदेतपंचानृतान्याहुरपातकानि ३२ सर्वस्वस्यापहारेतुवक्तव्यमनृतंभवेत् तत्रा तं ३
नृतंभवेत्सत्यंसत्यंचाप्यनृतंभवेत् ३३ तादृशंपश्यतेबालोयस्यसत्यमनुष्ठितं भवेत्सत्यमवक्तव्यंनवक्तव्यमनुष्ठितं सत्यानृतेविनि
श्चित्यततोभवतिधर्मवित् ३४ किमाश्चर्यंकृतप्रज्ञःपुरुषोपिसुदारुणः सुमहत्प्राप्नुयात्पुण्यंबलाकोंधवधादिव ३५ ॥

क॰
१७६

४५ तपस्विनः तपस्विनांइनः श्रेष्ठः ४६ ४७ ४८

किमाश्चर्यंपुनर्मूढोधर्मकामोह्यपंडितः सुमहत्प्राप्नुयात्पापमापगास्विवकौशिकः ३६ अर्जुनउवाच आचक्ष्वभगवन्नेतद्यथा
विंदामहेतथा वलाकस्यानुसंबद्धंनदीनांकौशिकस्यच ३७ वासुदेवउवाच मृगव्याधोभवत्कश्चिद्वलाकोनामभारत यात्रार्थं
पुत्रदारस्यमृगान्हंतिनकामतः ३८ वृद्धौचमातापितरौबिभर्त्यन्यांश्चसंश्रितान् स्वधर्मनिरतोनित्यंसत्यवागनसूयकः ३९
सकदाचिन्मृगंलिप्सुर्नान्वविंदत्प्रयत्नवान् अपःपिबंतंददृशेश्वापदंघ्राणचक्षुषं ४० अदृष्टपूर्वमपितत्सत्वंतेनह
तंतदा अंधेहतेततोव्योम्नःपुष्पवर्षंपपातच ४१ अप्सरोगीतवादित्रैर्नादितंचमनोरमं विमानमागमत्स्वर्गान्मृगव्याधनिनी
षया ४२ तद्भूतंसर्वभूतानामभावायकिलार्जुन तपस्तप्त्वावरंप्राप्तंकृतमंधंस्वयंभुवा ४३ तद्धत्वासर्वभूतानामभावकृ
तनिश्चयं ततोवलाकःस्वर्गादेवंधर्मःसुदुर्विदः ४४ कौशिकोप्यभवद्विप्रस्तपस्वीनोवहुश्रुतः नदीनांसंगमेग्रामा
ददूरात्सकिलावसत् ४५ सत्यंमयावदितव्यमितितस्याभवद्व्रतं सत्यवादीतिविख्यातःसतदासीद्धनंजय ४६ अथदस्यु
भयात्केचित्तदातद्वनमाविशन् तत्रापिदस्यवःक्रुद्धास्तानमार्गंतयत्नतः ४७ अथकौशिकमभ्येत्यप्राहुस्तंसत्यवादिनं क
तमेनपथायाताभगवन्वहवोजनाः ४८

राम॰
१७६

सत्येनपृष्टः प्रब्रूहियदिजानासितथ्यशंसनः सपृष्टः कौशिकःसत्यंवचनंतानुवाचह ४९ बहुवृक्षलतागुल्मेतेनदृष्टमुपाश्रिताः
इतितान्दर्शयामासतेनसत्येनकौशिकः ५० ततस्तेतान्समासाद्यक्रूराजघ्नुरितिश्रुतिः तेनाधर्मेणमहतावाग्दुरुक्तेनकौशि
कः ५१ गतःसुकष्टंनरकंसूक्ष्मधर्मेष्वकोविदः यथाचाल्पश्रुतोमूढोधर्माणामविभागवित् ५२ वृद्धानपृष्ट्वासंदेहंमहच्छ्वभ्रमिहार्ह
ति तत्रतेलक्षणोद्देशः कश्चिदेवंभविष्यति ५३ दुःकरंपरमंज्ञानंतर्केणानुव्यवस्यति श्रुतेर्धर्मइतिह्येकेवदंतिबहवोजनाः ५४
नत्वेनप्रतसूयामिनचसर्वंविधीयते प्रभवार्थायभूतानांधर्मप्रवचनंकृतं ५५ यस्मादहिंसासंयुक्तंसधर्मइतिनिश्चयः अहिं
सार्थायहिंस्राणांधर्मप्रवचनंकृतं ५६ धारणाद्धर्ममित्याहुर्धर्मोधारयतेप्रजाः यस्माद्धारणसंयुक्तःसधर्मइतिनिश्चयः
५७ येन्यायेनजिहीर्षन्तोधर्ममिच्छंतिकर्हिचित् अकूजनेनचेन्मोक्षोवानानुकूजेत्कथंचन ५८ अवश्यंकूजितव्येवाशंकेरन्न
प्यकूजतः श्रेयस्तत्रानृतंवक्तुंतत्सत्यमविचारितं ५९ यःकार्येभ्योव्रतंकृत्वाकर्मणानोपपादयेत् नतत्फलमवाप्नोतिएवमा
हुर्मनीषिणः ६० प्राणात्ययेविवाहेवासर्वज्ञातिवधात्यये नर्मण्यभिप्रवृत्तेवानचप्रोक्तंमृषाभवेत् अधर्मंनात्रपश्यंतिधर्मत
त्त्वार्थदर्शिनः ६१ यस्तैनैःसहसंबंधान्मुच्यतेशपथैरपि श्रेयस्तत्रानृतंवक्तुंतत्सत्यमविचारितं ६२ नचतेभ्योधनंदेयंशक्येसति
कथंचन पापेभ्योहिधनंदत्तंदातारमपिपीडयेत् ६३ तस्माद्धर्मार्थमनृतमुक्त्वानानृतभाग्भवेत् एषतेलक्षणोद्देशःसमुद्दिष्टो

यथाविधि ६४ यथार्थंमेयथाबुद्धिमयाधैर्यवहितार्थिना एतच्छ्रुत्वाब्रूहिपार्थयदिवध्योयुधिष्ठिरः ६५ अर्जुनउवाच
यथाब्रूयान्महाप्राज्ञोयथाब्रूयान्महामतिः ६६ हितंचैवयथास्माकंतथैतद्वचनंतव भवान्मातृसमोस्माकंतथापितृस
मोपिच गतिश्चपरमाकृष्णत्वमेवचपरायणं नहिमेत्रिषुलोकेषुविद्यतेविदितंक्वचित् तस्माद्भवान्परंधर्मंवेदसर्वंय
थातथं ६८ अवध्यंपांडवंमन्येधर्मराजंयुधिष्ठिरं अस्मिंस्तुममसंकल्पेब्रूहिकिंचिदनुग्रहं ६९ इदंचापरमत्रै
वमद्गाहृत्स्थंविवक्षितं जानासिदाशार्हममव्रतंत्वंयोमांब्रूयात्कश्चनमानुषेषु ७० अन्यस्मैत्वंगाण्डिवंदेहिपार्थ
त्वत्तोस्त्रैर्वीर्यविज्ञानाद्विशिष्टः हन्यामहंकेशवतंप्रसह्यभीमोहन्यात्तूवरकेतिचोक्तः ७१ तन्मेराज्ञाप्रोक्तवांस्तंस
मक्षंधनुर्देहीत्यसकृन्नहन्मिवीर तंहत्वांचेत्केशवजीवलोकेस्थातानाहंकालमप्यल्पमात्रं ७२ ॥ ॥

एनसात्युक्तोपिह्रतमाथ्यश्चिनोपिनस्थ्यासेइत्यर्थः किंहत्वाराजेवधंध्यात्वा ७५ समक्षंत्र्यावयोरितिशेषः ७६ कर्णेपरागीह्रतेघ्रूतेयुद्धरूपं ८०

आत्वात्वंनेस्वनसावापिमक्रोवधंराजोहंभ्रष्टवीर्योविचेतनाः यथाप्रतिज्ञाममलोकवुद्धौभवेन्मत्माधर्मभ्रतांवरिष्ठ ७३ यथाजी
वेयांइवोहं चरूस्तनथावुद्धिदानमर्पहिमित्तं वासुदेवउवाच राजन्पार्थोनाविक्षतोदुःखितस्चकर्णेनसंख्येनिशितैर्वाणसंघैः पृ
श्चानिशंस्तनपुत्रेणावीरशरैर्भृशंताडितोयुध्यमानः ७४ अतस्त्वमेतेनसरोषमुक्तोदुःखान्वितेनेदमयुक्तरूपं आकोपितो
ह्येषयदिस्मसंख्येकर्णंनिहन्यादितिचाव्रवीत्सः ७५ जानातितंपांडवएवचापिपापंवलोककर्णममत्महात्मैनैः ततस्त्वमुक्तो
भृशरोषितेनराज्ञासमक्षंपरुषाणिपार्थ ७६ निमाधुक्तेसततंचाप्रमेयकर्णेघ्रूतंह्यवरणानिवद्धं तस्मिन्हतेकुरवोनिर्जिता
सुरेवंवुद्धिः पार्थिवधर्मपुत्रे ७७ ततोवधंनार्हतिधर्मपुत्रस्त्वयाप्रतिज्ञार्जुनपालनीया जीवन्मृतंयेनभवेद्धितन्मेनिवोधेह
भवानुरूपं ७८ यदामानंलभतेमाननार्हस्तदासवैजीवतिजीवलोके यदावमानंलभतेमहांतंतदाजीवन्मृतइत्युच्यतेसः ७९
संमानितःपार्थिवोयंसदैवत्वयाचभीमेनतथायमाभ्यां वृद्धैश्चलोकेपुरुषैश्चशूरैस्त[illegible] सावमानंकलयाप्रयुंक्ष्व ८०

अत्रभवंतंमान्यंचत्वमितिब्रूहितावतैवतवहवधः कृतोभवतीत्यर्थः ८१ एवंपूज्यावमानरूपंसंयोगंबाल्मनात्पष्टितंकुरु ८२ तत्रमानमाह अपेति ८३ यत्तत्र
रुत्वमितिप्रोक्तस्तत्र अवधेनशस्त्रपातनंमंतेरेणोववधः वधकरंभवतीत्यर्थः ८४ अपुत्रमेवंत्वंत्रावधंवेत्स्यतेअनेनाहेहतरइतिज्ञास्यतीत्यर्थः समैवेषम

त्वमित्यत्रभवंतंहिब्रूहिपार्थयुधिष्ठिरं त्वमित्युक्तोहिनिहतोगुरुर्भवतिभारत ८१ एवमाचरकौंतेयधर्मराजेयुधिष्ठिरे अध
र्मयुक्तसंयोगंकुरुष्वैनंकुरूद्वह ८२ अथर्वांगिरसीह्येषाश्रुतीनामुत्तमाश्रुतिः अविचार्यैवकार्यैषाश्रेयस्कामैर्नरैः सदा
८३ अवधेनवधःप्रोक्तोयद्गुरुस्त्वमितिप्रभुः तद्ब्रूहित्वंयन्मयोक्तंधर्मराजस्यधर्मवित् ८४ वधंह्येयंपांडवधर्मराजस्त्वंत्ता
युक्तोवेत्स्यतेचैवमेषः ततोस्यपादावभिवाद्यपश्चात्सममंब्रूयाःसांत्वयित्वाचपार्थ ८५ भ्राताप्राज्ञस्तववकोपंनजातुकुर्या
द्राजाधर्ममवेक्ष्यचापि मुक्तोनृतान्भ्रातृवधाच्चपार्थहृष्टःकर्णंत्वंजहिसूतपुत्रं ८६ इतिश्रीमहाभारतेकर्णपर्वणि सं
जयउवाच इत्येवमुक्तस्तुजनार्दनेनपार्थःप्रशस्यापिसुहृद्वचस्ततः ततोब्रवीदर्ज्जुनोधर्मराजमनुक्तपूर्वंपरुषंप्रसह्य १
अर्ज्जुनउवाच मांत्वंराजन्व्याहरन्व्याहरस्वयत्तिष्ठसेक्रोशमात्रेरणाद्वै भीमस्तुमामर्हतिगर्हणाययोयुध्यतेसर्वलोक
प्रवीरैः २ कालेहिशत्रून्परिपीड्यसंख्येहत्वाचशूरान्पृथिवीपतींस्तान् रथप्रधानोत्तमनागमुख्यान्सादिमेवकान्मितांश्च
वीरान् ३
परिहांअनमसतीनतमः व्याहरव्याहरवचनं क्रोशमात्रंनतिष्ठसित्रपितत्नोपिदूरेत्यर्थः ३ ॥ ॥

यः कुंजराणामधिकं सहस्रं हत्वा नदंस्तुमुलं सिंहनादं कांबोजानामयुतं पार्वतीयान्म्लगान्स्निहो विनिहत्यैव चाजौ ४ स हुष्कारं कर्म
करोति वीरः कर्तुं यथा नाहि मित्र कदाचित् रणादवस्तुं सागरं दापरास्य पैश्यो यानिहत्य सांपर पद्दिपान्तो ५ वराभिना वाजिरथांश्च कुंज
रांस्तथा रथांगैर्धनुषा दहत्यरीन् प्रगृह्य पन्दाॅमहिताग्निहंति पुनस्तु दोर्भ्यां शतमन्युविक्रमः ६ महाबलो वैश्रवणांतकोपमः प्रमस्य ह
ताद्विषतामनीकिनी स भीमसेनो हंति गर्हणां मनन्तनिर्निरंतरं क्षेमयः सुहृद्भिः ७ महारथान्नागवरान्हयांश्च पदातिमुख्यानपि च प्रम
थ्य स को भीमो धार्तराष्ट्रेषु मग्नः समामनुपालयतु मरिंदमोऽर्हति ८ कलिंगवंगांगनिषादमागधान्सदामदान्नीलवलाहकोपमान्
निहंति यः शत्रुजनानेनकान्समामनुपालयतु मरिंदमोऽर्हति ९ स पुक्रमास्थाय रथं हि कोले धनुर्विधुन्वन् शरसर्पाणि मुष्टिः सृजन्
सौ शरवर्षाणि वीरो महाहवे मेघ इवांबुधाराः १० शतान्यष्टौ वारणानामवश्यं विशातितैः कुंभकराग्रहस्तैः भीमसेनाजौ निहतानस
घवारौः समां क्रूरं वक्तुमर्हस्यरिघ्नः ११ बलं तु वाचि द्विजसत्तमानां क्षात्रं बुधा बाहुबलं वदंति लं वाग्बलो भारत निष्ठुरश्च बलमेव
मां वेत्थ यथा बलोऽहं १२ यत्तेहि निस्यं नवकर्तुमिष्टं दारैः सुतैर्जीवितेनात्मना च स्वं पन्नो वाग्विशिखैर्न हंसि लत्त्रः सुखं न वयं
विद्मः किंचित् १३

क० १४९

मै१

२२ अनुमेयअनुतापंप्राप्तवानउजवबर्हकोशान्तिकशितवान् २३ २४

मामामवनंस्थाद्वीपदीतत्समंस्थोमहारण्यात्प्रतिहन्मित्वदर्पे तेनाभिशंकीमारतनिष्ठुरोसित्वत्तः सुखंनाभिजानामिकिंचित्
१४ प्रोक्तः स्वपंसतस्संधेनमन्युस्तवप्रियार्पतरेदेवयुद्धेवीरः शिखंडीद्रौपदेसौमहात्मामयाभिगुप्तेनहतश्चतेन १५ नचाभि
नंदामितवाधिराज्यंपतस्त्वमक्षेषुहितायसक्तः स्वपंहत्वापापमनार्यजुष्टमस्माभिर्वाजगन्नुमिष्टसंरीस्त्व १६ अक्षेषुदे
पावहवोविधर्माःमनृतास्त्वयासहदेवोब्रवीत्यात तान्नैषिलंसकृमसाधुजुष्टांस्तेनस्मसर्वेनिरयंप्रपंनाः १७
सुखंलभोनाभिजानीमकिंचिद्यतस्त्वमक्षैर्देविनंसप्रमत्तः स्वपंहत्वाथमतनेपांडवत्वमस्मासीद्वाः श्रावयसधवाचः
१८ शेतेस्माभिर्निहताशत्रुसेनाछिन्नेगोत्रेर्भूमितलेलनंदंतो त्वयाहितत्कृतंनशंसंयस्मात्दोषःकौरवाणांवधश्च १९
हताउदीच्यानिहताःप्रतीच्यानष्टाःप्राच्यादाक्षिणात्याविशस्ताः हृतंकर्माप्रतिरूपंमहद्भिर्येषांयोधैरस्मदीयैश्चयुद्धे २०
त्वंदेविताल्पकृतेराज्यनाशस्त्वत्तंसभवंनोव्यसनंनरेंद्र मास्मान्क्रूरैर्वाक्यतोदैस्तुदस्त्वभूयोराजन्कोपयेस्त्वल्पभागः २१ संज
यउवाच राजोवाचःपुरुषाःसव्यसाचीस्थिरप्रज्ञःश्रावयित्वानुरूक्षाः बभूवासौविमनाधर्मभीरुःहत्वाप्राज्ञःपातकंकिंचिदेव
२२ तदानुतेपेसुरराजपुत्रोविनिश्वसंश्चासिमयोद्ववर्ह तमाहकृष्णःकिमिदंपुनर्भवान्विकोषमाकाशनिभंकरोत्यसिं २३

राम० १४९

२४ २५ २६ २७ आत्मस्तवादात्महत्यापरहत्यास्यकुत्सनादित्यध्यायतात्पर्यं २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ७ ॥ ॥

ब्रवीहि मां त्वं पुनरुत्तरं वचस्तत्पार्थ प्रवक्ष्याम्यहमर्थसिद्धये इत्येवमुक्तः पुरुषोत्तमेन सुदुःखितः केशवमर्जुनोऽब्रवीत् २४ अहं हनिष्ये स्वश-
रीरमेव प्रसह्य येनाहितमाचरं वै निशम्य तत्पार्थवचोऽब्रवीदिदं धनंजयं धर्मभृतां वरिष्ठः २५ राजानमेनं त्वमितीदमुक्त्वा किं कश्मलं प्राविशः
पार्थ घोरं त्वं चात्मानं हन्तुमिच्छस्यरिघ्न नेदं सद्भिः सेवितं वै किरीटिन् २६ धर्मात्मानं भ्रातरं ज्येष्ठमद्य खड्गेन चैनं यदि हन्यास्त्वं वीर धर्मभीत-
स्त्वं कथं नामेतस्मात् किं चोत्तरं वा करिष्यस्त्वमेव २७ सूक्ष्मो धर्मो दुर्विदश्चापि पार्थ विशेषतोऽज्ञैः प्रोच्यमानं निबोध हत्वात्मानमात्म-
ना प्राप्नुयास्त्वं वधाद्भ्रातुर्नरकं वाति घोरं २८ ब्रवीहि वाचाद्य गुणानिहात्मनस्तथा हतात्मा भवितासि पार्थ तथास्तु कृष्णेत्यभिनंद्य तद्व-
चो धनंजयः प्राह धनुर्विनाम्य युधिष्ठिरं धर्मभृतां वरिष्ठं शृणुष्व राजन्निति शक्रसूनुः न मादृशोऽन्यो नरदेव विद्यते धनुर्धरो देववरादृते पिना-
किनः २९ अहं हि तेनानुमतो महात्मना क्षणेन हन्यां सचराचरं जगत् मया हि राजन्सदिगीश्वरा दिशो विजित्य सर्वा भवतः कृता वशे ३०
स राजसूयश्च समाप्तदक्षिणः सभा च दिव्या भवतो ममौजसा पाणौ पृषत्का निशिता ममैव धनुश्च सज्यं विततं सबाणं ३१ पादौ च मे स-
रथौ सध्वजौ च न मादृशं युद्धगतं जयंति हता उदीच्या निहताः प्रतीच्याः प्राच्या निरस्ता दाक्षिणात्या निशस्ताः ३२ संसप्तकानां किंचिदे-
वशिष्टं सर्वस्य सैन्यस्य हतं मयार्द्धं शेते मया निहता भारती यं चमू राजन्देवचमूप्रकाशा ३३ ॥ ॥

गा ४

येचास्त्रज्ञास्तानहंहन्मिचास्त्रैरस्त्रैस्तस्माल्लोकान्निहकरोमिभस्म जेत्राऽयंभीमसेनास्त्वायजस्यप्रयावःशीघ्रंसूतपुत्रंनिहंतुं ३४ राजाभवत्स
घसुनिर्वृत्तोयंकर्णारेणनाशयितास्मिवाणैः इत्येवमुक्त्वापुनराहपार्थोयुधिष्ठिरंधर्मभृतांवरिष्ठं ३५ अद्यापुत्राःसूतमाताभवित्रीकुंतीवा
मैमयावातेनचापिसत्यं सत्यंवदाम्यघनकर्णमाजौशरैर्हत्वाकवचंविनोक्ष्ये ३६ संजयउवाच इत्येवमुक्त्वापुनरेवपार्थोयुधिष्ठिरंधर्मभृतांव
रिष्ठं विमुच्यशस्त्राणिधनुर्विसृज्यकोषेचखड्गंविनिधायतूर्णं ३७ सव्रीडयाननम्रशिराःकिरीटीयुधिष्ठिरंप्राजलिरभ्युवाच प्रसीदराजन्क्षम
यन्मयोक्तंकालेभवान्वेत्स्यतितन्नमस्ते ३८ प्रसीदराजन्ममनित्रसाहस्थितोब्रवीच्चैवपुनःप्रवीरः नेदंचिरात्क्षिप्रमिदंभविष्यत्यावर्ततेसा
त्वभियातिचैनं ३९ यामेषभीमंसमरात्प्रमोक्तुंसर्वात्मनासूतपुत्रंचहंतुं तवप्रियार्थंममजीवितंहिब्रवीमिसत्यंतदवेहिराजन् ४० इतिप्र
यास्यन्नुपगृह्यपादौसमुत्थितोदीप्ततेजाःकिरीटी एतच्छ्रुत्वापांडवोधर्मराजोभ्रातुर्वाक्यंपरुषंफाल्गुनस्य ४१ उत्थायतस्माच्छयनादुवाचपा
र्थंततोदुःखपरीतचेताः कृतंमयापार्थयथानसाधुयेनप्राप्तंव्यसनंवःसुघोरं ४२ तस्माच्छिरश्छिंधिममेदमद्यकुलांतकस्याधमपूरुषस्य पा
पस्यपापव्यसनान्वितस्यविमूढबुद्धेरलसस्यभीरोः ४३ वृद्धावमंतुःपुरुषस्यचैवकिंतेचिरंमेह्यनुसृत्यरूक्षं गच्छाम्यहंवनमेवाद्यपापःसु
खंभवान्वर्ततांमद्विहीनः ४४ योग्योराजाभीमसेनोमहात्माक्लीबस्यवामममकिंराज्यकृत्यं नचापिशक्तःपरुषाणिसोढुंपुनस्तवेमानि
रुषोन्वितस्य ४५

२४

४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ समाप्तितमः

भीमस्तुराजाममजीवितेननकार्यमद्यावमतस्यवीर इत्येवमुक्त्वासह[illegible] सोत्पपातराजाततस्तच्छयनंविहाय ४६ इयेषनिर्गंतुमथोव
नायतंवासुदेवःप्रणतोभ्युवाच राजन्विदितमेतत्तेह्यपागांडीवधन्वनः ४७ प्रतिज्ञासत्यसंधस्यगांडीवंप्रतिविश्रुता ब्रूयाद्यएवंगां
डीवमन्यस्मैदेयमितिस्तुत ४८ वध्योस्मस्यभुक्तोलोकेत्वयाचोक्तोयमीदृशं ततःसत्यांप्रतिज्ञांतांपार्थेनप्रतिरक्षता ४९ मच्छंदादवमा
नोयंकृतंस्तवमहीपते गुरूणामवमानोहिवधइत्यभिधीयते ५० तस्मात्त्वंवैमहाबाहोममपार्थस्यचोभयोः व्यतिक्रममिमंराजन्स
त्यसंरक्षणांप्रति ५१ शरणंत्वांमहाराजप्रपन्नौस्वउभावपि क्षंतुमर्हसिमेराजन्प्रणतस्याभियाचतः ५२ राधेयस्याद्यपापस्य
भूमिःपास्यतिशोणितं सत्यंतेप्रतिजानामिहतंविद्ध्यद्यसूतजं ५३ यस्यछसिवधंतस्यगतमद्यस्यजीवितं इतिकृष्णवचःश्रुत्वाधर्म
राजोयुधिष्ठिरः ५४ ससंभ्रमंहृषीकेशमुत्थाप्यप्रणतंतदा कृतांजलिस्ततोवाक्यमुवाचानंतरंवचः ५५ एवमेवयथात्थत्वमस्त्येषो
विक्रमोमम अनुनीतोस्मिगोविंदतारितश्चास्मिमाधवं ५६ मोचिताव्यसनाद्घोराद्अद्यवयमच्युत भवंतंनाथमासाद्यसावांव्यसन
सागरात ५७ घोरादद्यसमुत्तीर्णावुभावज्ञानमोहितौ त्वंबुद्धिप्लवमासाद्यदुःखशोकार्णवाद्वयं ५८ समुत्तीर्णाःसहामात्याःस
नाथास्मत्वयाच्युत ५९ इतिश्रीमहाभारतेकर्णपर्वणि संजयउवाच ॥ ॥ ७ ९

६३

क॰
१५१

धर्मराजस्येतिसप्तार्थः १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५

धर्मराजस्य तच्छ्रुत्वा प्रीतियुक्तं वचस्ततः पार्थं प्रोवाच धर्मात्मा गोविंदो यदुनंदनः १ इति स्म कृष्णवचनात्प्रत्युच्चार्य युधिष्ठिरं बभू
व विमनाः पार्थः किंचित्कृत्वेव पातकं २ ततोऽब्रवीद्वासुदेवः प्रहसन्निव पांडवं कथं नाम भवेदेतद्यदि त्वं पार्थ धर्मजं असिनाती
क्ष्णधारेण हन्या धर्मे व्यवस्थितं त्वमित्युक्त्वाथ राजानमेवं कश्मलमाविशः ४ हत्वा तु नृपतिं पार्थ अकरिष्यः किमुत्तरं एवं हि दुर्वि
दो धर्मो मंदप्रज्ञैर्विशेषतः ५ स भवान्धर्मभीरुत्वाद्ध्रुवमेष्यन्महत्तमः नरकं घोररूपं च भ्रातुर्ज्येष्ठस्य वै वधात् ६ स त्वं धर्मभृतां श्रेष्ठं
राजानं धर्मसंहितं प्रसादय कुरुश्रेष्ठ एतदत्र मतं मम ७ प्रसाद्य भक्त्या राजानं प्रीते चैव युधिष्ठिरे प्रयावस्त्वरितो योद्धुं सूतपुत्रर
थं प्रति ८ हत्वा तु समरे कर्णं त्वमद्य निशितैः शरैः विपुलां प्रीतिमाधत्स्व धर्मपुत्रस्य मानद ९ एतदत्र महाबाहो प्राप्तकालं मतं मम
म एवं कृते कृतं चैव तव कार्यं भविष्यति १० ततोऽर्जुनो वै महाराज लज्जया वै समन्वितः धर्मराजस्य चरणौ प्रपद्य शिरसा ततः ११
उवाच भरतश्रेष्ठ प्रसीदेति पुनः पुनः क्षमस्व राजन्यत्प्रोक्तं धर्मकामेन भीरुणा १२ दृष्ट्वा तु पतितं पन्थ्यां धर्मराजो युधिष्ठिरः धनं
जयममित्रघ्नं रुदंतं भरतर्षभ १३ उत्थाप्य भ्रातरं राजा धर्मराजो धनंजयं समाश्लिष्य च सस्नेहं प्ररुरोद महीपतिः १४ रुदित्वा तु
चिरं कालं भ्रातरौ सुमहाद्युती कृतशोचौ महाराज प्रीतिमंतौ बभूवतुः १५ ॥ ॥ ॥ ॥

राम॰
१५१

ततआश्लिष्यतंप्रेम्णामूर्ध्निचाघ्रापपांडवः प्रीत्यापरमयायुक्तोविस्मयंश्चाब्रवीज्जयं १६ कर्णोनेमेमहाबाहोसर्वसैन्यस्यपश्यतः कवचं
चध्वजंचैवधनुःशक्तिर्हयाःशराः १७ शौरेःकृत्वामहेष्वासयत्तमानस्यसंयुगे सोहंज्ञात्वारणेतस्यकर्मदृष्ट्वाचफाल्गुन १८ व्यवसीदामिदुःखेन
नचमेजीवितंप्रियं नचेदद्यहितंवीरंनिहनिष्यसिसंयुगे १९ प्राणानेवपरित्यक्ष्येजीवितार्थोहिकोमम एवमुक्तःप्रत्युवाचविजयोभरतर्ष
भ २० सत्येनतेशपेराजन्प्रसादेनतथैवच भीमेनचनरश्रेष्ठयमाभ्यांचमहीपते २१ यथाद्यसमरेकर्णंहनिष्यामिहतोपिवा महीतलेपति
ष्यामिसत्येनायुधमालभे २२ एवमाभाष्यराजानमब्रवीन्माधवंवचः अद्यकर्णंरणेकृष्णसूदयिष्येनसंशयः २३ तवबुध्याहिभद्रंतेव
धस्तस्यदुरात्मनः एवमुक्तोब्रवीत्पार्थंकेशवोराजसत्तम २४ शक्तोसिभरतश्रेष्ठहंतुंकर्णंमहाबलं एषचापिहिमेकामोनित्यमेव
महारथ २५ कथंभवान्रणेवीरंनिहन्यादितिसत्तमः भूयश्चोवाचमतिमान्माधवोधर्मनंदनं २६ युधिष्ठिरेमंवीभत्सुंत्वंसांत्वयि
तुमर्हसि अनुज्ञातुंचकर्णस्यवधायाद्यदुरात्मनः २७ श्रुत्वाह्यहमथैवैवत्वांकर्णशरपीडितं प्रवृत्तिंज्ञातुमायाताविहावांपांडुनंद
न २८ दिष्ट्यासिराजन्नहतोदिष्ट्यानग्रहणंततः परिसांत्वयवीभत्सुंजयमाशाधिचानघ २९ ॥ ॥ ॥

भ५

क० १५२

३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३७ ३८ ३९ ४० एकसप्ततितमः ॥ ॥

युधिष्ठिरउवाच एह्येहिपार्थबीभत्सोमांपरिष्वजपांडव वक्तव्यमुक्तोसिहितंत्वयाक्षांतंचतन्मया अहंत्वामनुजानामिजहि
कर्णधनंजय मन्युंचमाकृथाःपार्थयन्मयोक्तोसिदारुणं ३१ संजयउवाच ततोधनंजयोराजनशिरसाप्रणतस्तदा पादौज
ग्राहपाणिभ्यांभ्रातुर्ज्येष्ठस्यमारिष ३२ तमुत्थाप्यततोराजापरिष्वज्यचपीडितं मूर्ध्न्युपाघ्रायचैवैनमिदंपुनरुवाचह ३३ धनं
जयमहाबाहोमानितोस्मिदृढंत्वया माहात्म्यंविजयंचैवभूयःप्राप्नुहिशाश्वतं ३४ अर्जुनउवाच अद्यतंपापकर्माणंसा
नुबंधंरणेशरैः नयाम्यंतंसमासाद्यराधेयंबलगर्वितं ३५ येनत्वंपीडितोबाणैर्दृढमायम्यकार्मुकं तस्याद्यकर्मणःकर्णःफ
लमाप्स्यतिदारुणं अद्यत्वामनुपश्यामिकर्णंहत्वामहीपते समाजयन्तुमाक्रंदादितिसत्यंब्रवीमिते ३६ नाहत्वाविनिवर्ति
ष्येकर्णमद्यरणाजिरात् इतिसत्येनतेपादौस्पृशामिजगतीपते ३८ प्रयाहिहृष्टिंचदिशंतुदेवतापथ्याहमिष्यामितवा[illegible]त
त्पथा प्रयाहिशीघ्रंजहिकर्णमाहवेपुरंदरोवृत्रमिवात्मवद्वये ३९ इतिश्रीमहाभारतेशतसाहस्र्यांसंहितायांकर्णपर्वणि

श्रीलक्ष्मायनमः ॥

९३

राम० १५२

प्रसाद १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १४

संजयउवाच प्रसाद्यधर्मराजानंप्रहृष्टेनांतरात्मना पार्थःप्रोवाचगोविंदंसूतपुत्रवधोद्यतः १ कल्पतांमेरथोभूयोयुज्यतांचह योत्तमाः आयुधानिचसर्वाणिसज्जंतांमेमहारथे २ उपावृत्तास्तुरगाःशिक्षिताश्वास्त्रसादिभिः रथोपकरणैःसज्जाउ पायांतुत्वरान्विताः ३ प्रयाहिशीघ्रंगोविंदसूतपुत्रजिघांसया एवमुक्तोमहाराजफाल्गुनेनमहात्मना ४ उवाचदारु कंकृष्णःकुरुसर्वंयथाब्रवीत् अर्जुनोभरतश्रेष्ठःश्रेष्ठःसर्वधनुष्मतां ५ आज्ञप्तस्त्वथकृष्णेनदारुकोराजसत्तम योजया मासस‍रथंवैयाघ्रंशत्रुतापनं ६ सज्जंनिवेदयामासपांडवस्यमहात्मनः युक्तंतुरथंदृष्ट्वादारुकेणमहात्मना ७ आपृच्छ्यधर्मराजानंब्राह्मणान्स्वस्तिवाच्यच समंगलस्वस्त्ययनमारुरोहरथोत्तमं ८ तस्यराजामहाप्राज्ञोधर्मराजोयुधि ष्ठिरः आशिषोयुंक्तसततः प्रायात्कर्णरथंप्रति ९ तमायांतंमहेष्वासंदृष्ट्वाभूतानिभारत निहतंमेनिरेकर्णंपांडवेनम हात्मनः १० बभूवुर्विमलाःसर्वादिशोराजन्समंततः चाषाश्चशतपत्राश्चक्रौंचाश्चैवजनेश्वर ११ प्रदक्षिणमकुर्वंत नदावैपांडुनंदनं बहवःपक्षिणोराजन्पुन्नामानःशुभाःशिवाः १२ त्वरयंतोऽर्जुनंयुद्धेहृष्टरूपावववाशिरे कंकागृध्रावकाः श्येनावायसाश्चविशांपते १४

अगमंस्तस्य गर्धं तिमांसहेतोर्भयानकाः निमित्तानि वधन्यानि पार्थिव समप्रशंसिरे १४ विनाशमरिसैन्यानां कर्णस्य च वधं प्रति प्र
यातस्याथ पार्थस्य महान्स्वेदो व्यजायत १५ चिंता च विपुला जज्ञे कथं चेदं भविष्यति ततो गांडीवधन्वानमब्रवीन्मधुसूदनः १६
दृष्ट्वा पार्थं तथा यांतं चिंतापरिगतं तदा वासुदेव उवाच गांडीवधन्वन्संग्रामे यत्वया धनुषा जिताः १७ न तेषां मानुषो जेता त्वदन्य इ
ह विद्यते दृष्टा हि बहवः शूराः शक्रतुल्यपराक्रमाः त्वां प्राप्य समरे शूरा ये गताः परमां गतिं १८ को हि द्रोणं च भीष्मं च भगदत्तं च
मारिष विंदानुविंदावावंत्यौ कांबोजं च सुदक्षिणं १९ श्रुतायुषं महावीर्यमच्युतायुषमेव च प्रत्युद्गम्य भवेत्क्षेमं यो न स्यात्त्वमिव
प्रभो २० तव ह्यस्त्राणि दिव्यानि लाघवं बलमेव च असंमोहस्य युद्धेषु विज्ञानस्य च संततिः २१ वेधः पातश्च लक्षेषु योगश्चै
व तवार्जुन भवान्देवान्सगंधर्वान्हन्यात्सहचराचरान् २२ पृथिव्यां तु रणे पार्थ न योद्धा त्वत्समः पुमान् धनुर्ग्राहा हि ये केचित्क्ष
त्रिया युद्धदुर्मदाः २३ आदेवात्त्वत्समं तेषां न पश्यामि शृणोमि च ब्रह्मणा च प्रजाः सृष्टा गांडीवं च महद्धनुः २४ येन त्वं युध्यसे
पार्थ तस्मान्नास्ति त्वया समः अवश्यं तु मया वाच्यं यत्पथ्यं तव पांडव २५ मावमंस्था महाबाहो कर्णमाहवशोभिनं कर्णो हि बलवा
न्दृप्तः कृतास्त्रश्च महारथः २६

८१

अ॰ र॰ त्निरित्यस्य विवरणं महाबाहुर्व्यूढोरस्क इति तथा हि सर्वस्य पुरुषस्य व्यामप्रमाणं दैर्घ्यं तच्च पंचहस्तं विंशत्यधिकशतांगुलं पुलिस्त्येकविंशत्यंगुलः अष्टानामरत्नीनां च व्यध
धिकं शतं अंगुलानि व्यामं वेनि अजानुबाहुः पुरुषस्य व्यामे अष्टरत्निमितं भवति अष्टावत्नारिंशदंगुलानि तत्र वृद्धिः तत्रापि पंचमांशेन वक्ष्यमि विशालता शेषं अंप्रमाणं स्यथा स्त्रीर्हिद्विरि

क्षेत्रीच चित्रयोधी च देशकालस्य कोविदः बहुनात्र किमुक्तेन संक्षेपात्कुरु पांडव २७ त्वमस्मं तत्त्व हि शिष्टं वाकर्णां मन्ये महार
थं परमं यत्नमास्थाय त्वया वध्यो महाहवे २८ तेजसा वह्निसदृशो वायुवेगसमो जवे अंतकप्रतिमः क्रोधे सिंहसंहननो बली
२९ अष्टरत्निर्महाबाहुर्व्यूढोरस्कः सुदुर्जयः अभिमानी च शूरश्च प्रवीरः प्रियदर्शनः ३० सर्वयोधगुणैर्युक्तो मित्राणामभयंक
रः सततं पांडवद्वेषी धार्तराष्ट्रहिते रतः ३१ सर्वैरवध्यो राधेयो देवैरपि सवासवैः ऋते त्वामिति मे बुद्धिस्त्वद्यजहि सूतजं ३२ देवै
रपि हि संपन्नैर्बिभ्रद्भिर्मांसशोणितं अशक्यः सरथो जेतुं सर्वैरपि युयुत्सुभिः ३३ दुरात्मानं पापवृत्तं नृशंसं दुष्टप्रज्ञं पांडवेयेषु नि
त्यं हीनस्वार्थं पांडवेयैर्विरोधे हत्वाकर्णं निश्चितार्थो भवाद्य ३४ निष्कालिकं कालवशं नयाद्य सदाव ज्ञात्मानाति हि पांडुपुत्रान् तं
सूतपुत्रं रथिनां वरिष्ठं हत्वाद्य प्रीतिं धर्मराजे कुरुष्व ३५ जानामि ते पार्थ वीर्यं यथावद्दुर्वारणीयं च सुरासुरैश्च सदावजानाति हि पां
डुपुत्रान् मोहाद्दर्पात्सूतपुत्रो दुरात्मा ३६ आत्मानं मन्यते वीरं येन पापः सुयोधनः तमद्य मूलं पापानां जहि सौतिं धनंजय ३७ ॥ ॥

निर्दैय ३० ३३ ३४ निष्कालिकं निर्गतः कालयितारो नास्येति ता॥ ३५ ३६ ३७ ॥ ॥

९३

राम०

क०
१५४

१८ ३९ ५० ह्रासप्राप्तिः ततः १ २ ३ ४ ५ ७ ८ ९ १० १२
ग्र२

स्वक्रूजिह्वं धनुरास्यं शरदंष्ट्रं तरस्विनं दृप्तं पुरुषशार्दूलं जहि कर्णं धनंजय ३८ अहं त्वामनुजानामि वीर्येण च बलेन च जहि कर्णं रणे
शूरं मातंगमिव केसरी ३९ यस्य वीर्येण वीर्यं ते धार्त्तराष्ट्रोवमन्यते तमद्य पार्थ संग्रामे कर्णं वैकर्त्तनं जहि ५० इति श्रीमहाभारते क
र्णपर्वणि संजय उवाच ततः पुनरमेयात्मा केशवोर्जुनमब्रवीत् कृतसंकल्पमायांतं वधे कर्णस्य भारत १ अद्य सप्तदशा
हानि वर्त्तमानस्य भारत विनाशस्यातिघोरस्य नरवारणवाजिनां २ भूत्वा हि विपुला सेना तावकानां परैः सह अन्योन्यं समरं प्रा
प्य किंचिच्छेषा विशांपते ३ भूत्वा वै कौरवाः पार्थ प्रभूतगजवाजिनः त्वां वै शत्रुं समासाद्य विनष्टा रणमूर्धनि ४ एते ते पृथिवी
पालाः सृंजयाश्च समागताः त्वां समासाद्य दुर्धर्षं पांडवाश्च व्यवस्थिताः ५ पांचालैः पांडवैर्मत्स्यैः कारूषैश्चेदिभिः सह त्वया गुप्ते
रमित्रघ्नैः कृतः शत्रुगणक्षयः ६ को हि शक्तो रणे जेतुं कौरवांस्तात संयुगे अन्यत्र पांडवात् युद्धे त्वया गुप्तान्महारथान् ७ शक्तस्त्वं
हि रणे जेतुं ससुरासुरमानुषान् त्रीलोकान्समरे युक्तान्किं पुनः कौरवं बलं ८ भगदत्तं च राजानं कोन्यः शक्तस्त्वया विना जेतुं पु
रुषशार्दूल योपि स्याद्वासवोपमः ९ तथेमां विपुलां सेनां गुप्तां पार्थ त्वयानघ न शेकुः पार्थिवाः सर्वे चक्षुर्भिरपि वीक्षितुं १०
तथैव सततं पार्थ रक्षिताभ्यां त्वया रणे धृष्टद्युम्नशिखंडिभ्यां भीष्मद्रोणौ निपातितौ को हि शक्तो रणे पार्थ भरतानां महारथौ भी
ष्मद्रोणौ युधा जेतुं शक्रतुल्यपराक्रमौ को हि शांतनवं भीष्मं द्रोणं वैकर्त्तनं कृपं द्रौणिं च सौमदत्तिं च कृतवर्माणमेव च १२ ॥

ग्म०
१५५

तिथ१

१६ १७ १८ १९ २० २१ २२ यदिलंत्रातानमवेत्ताहिंवात्तेरा द्वंवलंकोनुप्रतिपारितिसंवंधः २३ २४ २५ २६

सैंधवंमद्रराजानंराजानंचसयोधनं वीरान्कृतास्त्रान्समरेसर्वानेवौत्तिनः १४ अक्षौहिणीपतीनुग्रान्संहतान्सुहृद्धुमरान् त्वामृते
पुरुषव्याघ्रजेतुंशक्तःक्षमानिह १५ श्रेणयश्चवहुकुलाः क्षीरणाः प्रदीर्णाश्चरथद्विपाः नानाजनपदाश्चोग्राः क्षत्रियाणाममर्षिणां १६ नउ
गोवासनासमीपानांवशातीनांचभारत प्राच्यानांवाटधानानांभोजानांचाभिमानिनां १७ उदीर्णाश्चगजासेनाब्राह्मक्षत्रस्यभारत त्वां
समासाद्यनिधनंगतामीमेवभारत १८ अग्राश्चभीमकर्माणस्तुषाराद्यवनाः खशाः दार्वाभिसारादरदाः शकामाठरतंगणाः १९ अं
धकाश्चपुलिंदाश्चकिराताश्चोग्रविक्रमाः म्लेछाश्चपार्वतीयाश्चसागरानूपवासिनः २० संरंभिणोयुद्धशौंडाबलिनोदृढयायुधाः एतेसु
योधनस्यार्थेसंरब्धाः कुरुभिः सह २१ नशक्यायुधिनिर्जेतुंत्वदन्येनपरंतप धार्तराष्ट्रमुदग्रंहिव्यूढंदृष्ट्वामहद्बलं २२ युक्तंत्वंनभवेस्त्वाता
प्रतीयात्कोनुमानवः तत्सागरमिवोद्धूतंरजसासंवृतंबलं २३ विदार्यपांडवैकुंद्धैस्त्वयागुप्तैर्हतंविभो मागधानामधिपतिर्जयत्से
नोमहाबलः २४ अद्यपसैंवबाहानिहतः संख्येभिमन्युना ततोदशसहस्राणिगजानांभीमकर्मणां २५ जघानगदयाभीमेनसप्त
हाः परिछदं नत्तोन्येभिहतानागाः शतशोवलात २६ ॥ ॥ ॥ ०

सं३

नर्था१

ततेवंसमरेपार्थवर्त्तमानेमहाभये भीमसेनंसमासाद्यन्वांचपांडवकौरवाः २७ सवाजिरथमातंगामृत्युलोकमितोगताः तथासेनामुखेतत्रनिह
तोपार्थपांडवैः २८ भीष्मःप्रोत्सृजद्युगाणिशरजालानिमारिष सचेदिकाशिपांचालान्करूषान्मत्स्यकैकयान २९ शरैःप्रछाद्यनिषवमनय
न्परमास्त्रवित तस्यचापच्युतैर्वीरैः परदेहविदारणैः ३० पूर्णमाकाशमभवत्पुंखपुंखैरजिह्मगैः हन्याद्दशसहस्राणिरथकेकैवमुच्छि ना
३१ लक्षंनरद्विपान्हत्वासमेतान्समहाबलान ग्रासादशमातंगत्वाजघ्नुर्वाजिरथद्विपान ३२ हित्वानवगतीर्दुष्टाः सर्वाणानाहवेत्पजन
त्तिनानिहतशभीष्मेणानिघ्नताताववकंवले ३३ भूत्वाःहतनमथोपश्चाद्धतनाश्वगजवाजिनः दर्शयित्वात्मनोरूपंरुद्रोयेंद्रसमंयुधि ३४ पांड
वानामनीकानिवगत्वाप्रोव्यशातयत विनिघ्नन्पृथिवीपालांश्चेदिपांचालकेकयान ३५ श्वरहमांडवीसेनारथाश्वगजसंकुला मग्ने
तमप्लवेमंदमुज्जिहीर्षुः समोधनं ३६ तथाचरंतंसमरेतपंतमिवभास्करं यहानिकोटिसाहस्राः प्रवराणवपाणपः ३७ नशेकुःसंजया
ड्डष्टुंतथैवान्पेमहीक्षितः विचरंतंतथातंतुसंग्रामेजितकाशिनं ३८ सर्वौघमेननमहतापांडवान्समभिद्रवत सत्रुविद्राव्यसमरेपांडवान्स्त्रं
जयानपि ॥ ॥॥॥॥३९ ॥ ॥ ॥ ॥

४७ त्वांहितिक्ष्णेनसर्वेभस्मीकर्तुंसमर्थत्वांप्राप्यएकाहान्नश्यमानंकृत्स्नंपुत्रंबलवत्तांमन्येयंजानीयां कृत्स्नेननाशमपिपृथ्वीकिंहयंयंति स्थापयित्वा ५१ ॥ ॥ छ

एकएवरणेभीष्मएकवीरस्त्वमागतः तेशिखंडीसमामासाद्यत्वयारणेसोमकैर्व्रतैः हा ४० जघानपुरुषव्याघ्रशरैः सन्नतपर्वभिः सरथपतितः
शेतेशरतल्पेपितामहः ४१ त्वांप्राप्यपुरुषव्याघ्रद्रुहः प्राप्येववासवं द्रोणः पंचदिनान्युग्रोविधम्यरिपुवाहिनीं ४२ कृत्वाव्यूहम
भेद्यंचपातयित्वामहारथान् जयद्रथस्यसमीक्षत्वारक्षांमहारथः ४३ अन्तकप्रतिमश्चायोरात्रियुद्धेदहत्सृजाः दग्धापोवांच्छूरे
वीरीभाराद्राजः प्रतापवान् ४४ धृष्टद्युम्नसमासाद्यसगतः परमांगतिं यदिवाघमवाम्युद्धेसूतपुत्रमुखान्रथान् ४५ नावारयिष्य
संग्रामेनस्मद्रोणोऽयनंस्मृत भवतानुबलंसर्वंधार्त्तराष्ट्रस्यवारितं ४६ ततोद्रोणोहतोयुद्धेपार्षतेनधनंजय एवंवाकोरणेकुर्याि
ह कृतियोयुधि ४७ यादृशंतेकृतंपार्थजयद्रथवधंप्रति निवार्यसेनांमहतींहत्वाशूरांश्चपार्थिवान् ४८ निहतः सैंधवोराजा
तर त्वयास्त्रबलतेजसा आश्चर्यंसिंधुराजस्यवधंजानंतिपार्थिवाः ४९ चिनाश्चर्यंहितत्त्वत्तस्त्वंहिपार्थमहारथः त्वांहिप्राप्यरणे
कृत्स्नमेकाहाद्धितिभारत ५० नश्यमानमहंयुक्तंमन्येयमितिमेमतिः सेयंपार्थचमूर्घोराधार्त्तराष्ट्रस्यसंयुगे ५१ ॥ ॥

नन्याब्व२

क०
१५६

हतसर्वेत्तुवीरोह्निभीष्मद्रोणोपदाहृत्तो शीर्णाप्रवरयोधाश्वहतवाजिरथद्विपा ५२ हीनासूर्येंदुनक्षत्रैर्द्यौरिवाभातिभारती विध्वस्ताहि रणोपार्थने
नेयंभीमविक्रम ५३ आसुरीवपुरासेनाशक्रस्येवपराक्रमैः तेषांहतावशिष्टास्तेसंतिपंचमहारथाः ५४ अश्वत्थामाकृतवर्माकर्णोमद्राधिपः
कृपः तांस्त्वमद्यहत्वापंचमहारथान् हतामित्रःप्रयच्छोर्वींराज्ञेसद्वीपपत्तनां साकाशजलपातालांसपर्वतमहावनां प्राप्नोत्वमितवीर्यश्री
रद्यपार्थोवसुंधरां ५५ एतान्पुराविष्णुरिवहत्वादैतेयदानवान् प्रयच्छमेदिनींराज्ञेशक्रायेवहरिर्यथा ५६ अद्यमोदंतुपांचालानिहतेष्वरि
षुत्वया विष्णुनानिहतेष्विवदानवेयेषुदेवताः ५७ यदिवाद्विपदांश्रेष्ठद्रोणंमानयतोगुरुं अश्वत्थाम्निकृपातेतेस्यात्कृपेचाचार्यगौरवात्
५८ अत्यंतोपचितान्बंधून्मानयन्मातृबांध वान् कृतवर्माणमासाद्यनेष्यसियमक्षयं ५९ भ्रातरंमातुरासाद्यशल्यंमद्रजनाधिपं यदि
त्वमरविंदाक्षदयावान्नजिघांससि ६० इमंपापमतिंक्षुद्रमत्यंतंपांडवान्प्रति कर्णमद्यनरश्रेष्ठजह्याशुनिशितैः शरैः ६१ एतत्तेसुकृतंकर्म
नात्रकिंचिन्नयुज्यते वयमप्यनुजानीमोनात्रदोषोस्तिकश्चन दहनेयत्सपुत्रायानिशिमातुस्तवानघ द्यूतार्थेयच्चपुत्रास्तथावर्त्ततसुयोध
नः श्रीरामायनमः श्रीकृष्णायनमः श्रीरामनामतारकं॥ राम ॥ ॥ ॥ ॥

राम०
१५२

तस्यसर्वस्यदुष्टात्माकर्णोवैमूलमित्युत कर्णोहिमन्यतेत्राणंनित्यमेवसुयोधनः ६४ ततोमामपिसंरब्धोनिगृह्णीतंप्रचक्रमे छिरावु
द्विनरेंद्रसधार्त्तराष्ट्रस्समानद ६५ कर्णः पार्थान्रणेसर्वान्विजेष्यतिनसंशयः कर्णमाश्रित्यकौंतेयधार्त्तराष्ट्रेणविग्रहः ६६ रोचितोभवता
साईज्ञानतापिबलंतव कर्णोहिभाषतेनित्यमहंपार्थान्समागतान् ६७ वासुदेवंचदाशार्हंविजेष्यामिमहारथं प्रोत्साहयन्दुरात्मानंधार्त्त
राष्ट्रंसुदुर्मतिं ६८ समितौगर्जतेकर्णस्तमद्यजहिभारत यच्चयुष्मासुपापंवैधार्त्तराष्ट्रःप्रयुक्तवान् ६९ तत्रसर्वत्रदुष्टात्माकर्णःपापमति
र्मुखं यच्चतद्धार्त्तराष्ट्रस्यक्रूरैःषड्भिर्महारथैः ७० अपश्यंनिहतंवीरंसौभद्रमृषभेक्षणं द्रोणद्रौणिकृपान्वीरान्कंपयंतंनरर्षभान् ७१ निर्म
नुष्यांश्चगांश्चैवविरथांश्चमहाभयान् व्यश्वारोहांश्चनागान्पत्तीन्व्यायुधजीविनः ७२ कुर्वंतमृषभस्कंधंकुरुवृष्णियशस्करं विधमंतमनी
कानिव्यथयंतंमहारथान् ७३ मनुष्यवाजिमातंगान्प्राहिणोद्वैयमक्षयं शरैःसौभद्रमायांतंदहंतमिववाहिनी ७४ तमहंधार्त्तराष्ट्राणां
क्रूरैःषड्भिर्महारथैःतमपश्यंविनिहतंसौभद्रमृषभेक्षणं तन्मेदहतिगात्राणिसत्यमेतेननेतशये यत्रापिचदुष्टात्माकर्णोभ्यद्रुह्यतप्रभो ७५

अशक्नुवंश्चाभिमन्योः कर्णश्छादयते रणे सौभद्रश्शरनिर्भिन्नो विसंज्ञः शोणितोक्षितः ७६ निश्वसन्क्रोधसंदीप्तो विमुखः सायकार्दितः स्व
प्राणान्कृतोत्साहो निराशश्चापि जीविते ७७ तस्थौ मुहुर्विह्वलः संख्ये प्रहारजनितश्रमः अथ द्रोणस्य समरे तत्कालसदृशं तदा ७८ श्रुत्वा क
र्णो वचः क्रूरं ततश्चिच्छेद कार्मुकं ततश्छिन्नायुधं तेन रणे पंचमहारथाः ७९ नचैव निकृतिप्रज्ञाः प्राहनंश्छरवृष्टिभिः तस्मिन्विनिहते वी
रे सर्वेषां दुःखमाविशत् ८० प्राहसत्तत्र दुष्टात्मा कर्णः सच सुयोधनः यच्च कर्णोऽब्रवीत्कृष्णां सभापापरुषंवचः ८१ प्रमुखे पांडवेयानां
कुरूणां च नृशंसवत् विनष्टाः पांडवाः कृष्णे शाश्वतं नरकं गताः ८२ पतिमन्यं पृथुश्रोणि वृणीष्व मितभाषिणि एषा त्वं धृतराष्ट्रस्य दासी
भूता निवेशनं ८३ प्रविशारा ल्लक्ष्म्क्लिन्नसंति पतयस्तव इत्युक्तवानधर्मज्ञस्तदा परमदुर्मतिः ८४ पापः पापं वचः कर्णः श्रुण्वतस्त
व भारत अद्य पापस्य तद्वाक्यं सुवर्णविकृताः शराः ८५ शमयंतु शिलाधौतास्त्वयास्ता जीवितच्छिदः यानि चान्यानि दुष्टात्मा पापानि
कृतवांस्त्वयि ८६ तान्यद्य जीवितं चास्य शमयंतु शरास्तव गांडीवप्रहितान्घोरान्गात्रैः स्पृशन्त्वरान ॥ ॥ ॥

८७ ८७ ८७ ८७ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ७

५३

कर्णः स्मरत्तदुष्टान्मा वचनं द्रोणभीष्मयोः सुवर्णपुङ्खा नाराचाः शत्रुघ्ना वैद्युतप्रभाः ८८ त्वयास्ता रुक्मवर्माणि भित्त्वा यास्यन्ति शो
णितं उग्रास्त्वद्भुजनिर्मुक्ता मर्मभित्ता महाशराः ८९ अयघकर्णमहावेगाः पेकृपंतयमकृयं अघहाहाकृतानारीका विषणास्त्वद्भुरा
दिताः ९० प्रयंतेनेरथात्कर्णपश्यंतवमस्याधिपः अपशोणितंसंमग्नशयानंपतितंभुवि अपविद्धायुधं कर्णहीनाः पश्यन्तुबान्धवाः
९१ हस्तिकक्ष्यो महानस्य भल्लेनोन्मथितस्त्वया प्रकंपमानः पततु भूमावपि रथध्वजः ९२ त्वयाशरशतैश्छिन्नं रथं हेमविभूषितं ह
तयोधाश्वमुत्सृज्य भीतः शल्यः पलायतां ९३ ततः सुयोधनो दृष्ट्वा हतमाधिरथिं त्वया निराशो जीविते त्वद्य राज्ये चैव भवत्वरिः ९४ ए
ते द्रवन्ति पांचाला वध्यमानाः शितैः शरैः कर्णेन भरतश्रेष्ठ पांस्वानुज्जिहीर्षवः ९५ पांचालान्द्रौपदेयांश्च धृष्टद्युम्नशिखण्डिनौ धृष्टद्यु
म्नतनयांश्च शतानीकं च नाकुलिं ९६ नकुलं सहदेवं च दुर्मुखं जनमेजयं सुधर्माणं सात्यकिं च विद्धि कर्णवशंगतान् ९७ अभ्याहतानां कर्णे
न पांचालानां महारणे श्रूयते निनदो घोरस्त्वद्बन्धूनां परंतप ९८ न त्वेव भीताः पांचालाः कथंचित्स्युः पराङ्मुखाः नहि मृत्युं महेष्वासा गण
यंति महारणे ९९ ॥ ॥

द्रा ४ य ५

क० १५२

यस्कः पांडवीसेनांशरौघैः समवेष्टयत तेसमामाद्यपांचालाभीष्माद्यामसमरांङ्मुखाः १०० तथाज्वलंतमस्त्राग्निंगुरुंसर्वधनुष्मतां निर्दहंतंचसमरेदुर्धर्षंद्रोणमोजसा १ तेनित्यमुदितास्तेतुमृधेशत्रूनरिंदम नशक्तास्त्वाधिरथेभीताः पांचालाःसुः पराङ्मुखाः २ तेषांमायततांशूरः पांचालानांतरस्विनां आदत्तास्तत्रशरैः कर्णः पतंगानामिवानलः ३ तांस्तथाभिमुखान्वीरान्मित्रार्थेत्यक्तजी वितान् क्षयंनयतिराधेयः पांचालान्शतशोरणे ४ तद्भारतमहेष्वासानगाधेमज्जतोप्लवे कर्णार्णवेप्लवोभूत्वापांचालांस्त्रातुमर्हसि ५ अस्त्रंहिरामात्कर्णेनभार्गवादृषिसत्तमात यदुपात्तंमहाघोरंतस्यरूपमुदीर्यते ६ तापनंसर्वसैन्यानांघोररूपंसुदारुणं समावृत्य महासेनांज्वलितंस्वेनतेजसा ७ एतेचरंतिसंग्रामेकर्णचापच्युताःशराः भ्रमराणामिवव्राताश्छादयंतिसमंततकान ८ एतेद्रवंतिपां चालादिक्षुसर्वासुभारत कर्णास्त्रंसमरेप्राप्यदुर्निवार्यमनात्मभिः ९ एषभीमोदृढक्रोधोवृतः पार्थसमंततः संजयैर्योधयन्कर्णंपी ड्यतेनिशितैः शरैः १० पांडवान्संजयांश्चैवपांचालांश्चैवभारतः हन्यादुपेक्षितःकर्णोरोगोदेहमिवागतः ११

एम० १५८

त:१

१२ १३ १४ १५ त्रिसप्ततिः १ २ ३ ४ ५ त्वलंतंपुस्त्वमार्ये ६ ७ ८

नान्यंत्वत्तोहिपश्यामियोधंयोधिष्ठिरेवले यःसमासाद्यराधेयंस्वस्तिमानाव्रजेद्गृहं १२ तमद्यनिशितैर्वाणैर्विनिहत्यनरर्षभ य
थावत्तिंस्पार्थत्वंकृत्वाकीर्तिमवाप्नुहि १३ त्वंहिशक्तोरणेजेतुंसकर्णानपिकौरवान् नान्योयुधियुधांश्रेष्ठसत्यमेतद्ब्रवीमिते १४
एतत्कृत्वामहत्कर्महत्वाकर्णंमहारथं कृतार्थःसफलःपार्थसुखीभवनरोत्तम १५ इतिश्रीमहाभारतेकर्णपर्वणि संजयउवाच
सकेशवस्यबीभत्सुःश्रुत्वाभारतभाषितं विशोकःसंप्रहृष्टश्चक्षणेनसमपद्यत १ ततोज्यामभिमृज्याशुव्याक्षिपद्गांडिवंधनुः दध्रेक
र्णविनाशायकेशवंचाभ्यभाषत २ त्वयानाथेनगोविंदध्रुवएवजयोमम प्रसन्नोयस्यमेद्यत्वंलोकेभूतभविष्यकृत् ३ त्वत्सहायोह्यहं
कृष्णत्रीँल्लोकान्वैसमागतान् प्रापयेयंपरंलोकंकिमुकर्णंमहाहवे ४ पश्यामिद्रवतींसेनांपांचालानांजनार्दन पश्यामिकर्णंसम
रेविचरंतमभीतवत् ५ भार्गवास्त्रंचपश्यामित्वलंतंकृष्णसर्वशः सृष्टंकर्णेनवार्ष्णेयशक्रेणेवयथाशनिं ६ अयंखलुससंग्रामो
यत्रकर्णंमयाहतं कथयिष्यंतिभूतानियावद्भूमिर्धरिष्यति ७ अद्यकृष्णविकर्णाग्रेकर्णंनेष्यंतिमृत्यवे गांडीवमुक्ताःक्षिण्वंतोमम
हस्तप्रचोदिताः ८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

९ १० ११ स्मारणांस्मरात् १२ मंडलच्छलेनशांगीच्छेपनपदन्दुरोदरं १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २०

अथराजाधृतराष्ट्रस्तांबुद्धिमवमंस्यते दुर्योधनमराज्यार्हंयथाराज्येभ्यषिंचयत् ९ अथराज्यसुखाच्चैवश्रियोराष्ट्रात्तथापुरात् ७
चैभ्यस्त्वमहाबाहोधृतराष्ट्रोविमोक्ष्यति १० अथदुर्योधनोराज्याज्जीवितास्त्विनिराशकः भविष्यतिहतेकर्णेकृष्णसत्यंब्रवीमिते ११ अ
यदृष्ट्वामयाकर्णंशरैर्विशकलीकृतं स्मारणांतववाक्यंनिशमयिष्यतिजनेश्वर १२ अथासौसौबलः कृष्णग्लहान्नानाक्षवेशरान् दुरो
दरंचगांडीवंमंडलंचरथंमम १३ अथकुंतीसुतस्याहंहंष्ठराज्ञः प्रजागरं व्यपनेष्यामिगोविंदहत्वाकर्णंशितैः शरैः १४ अथकुंतीसु
तोराजाहतेसूतसुतेमया सुप्रहृष्टमनाः प्रीतश्चिरंसुखमवाप्स्यति १५ अथवाहमनाधृष्यंकेशवाप्रतिमंशरं उत्स्रक्ष्यामीहयःक
र्णंजीविताद्भ्रंशयिष्यति १६ यस्यचैतद्व्रतंमह्यंवधेकिलदुरात्मनः पादैर्नधावयेत्तावद्यावद्धन्यांनफाल्गुनं १७ मृषाकृत्वाव्रतंत
स्यपापस्यमधुसूदन पातयिष्येरथात्कायंशरैः सन्नतपर्वभिः १८ योसौरणेनरंनान्यंपृथिव्यामनुमन्यते तस्याद्यसूतपुत्रस्यभूमिःपा
स्यतिशोणितं १९ अपितद्धीमिकृष्णेतिसूतपुत्रोपदाब्रवीत् धृतराष्ट्रमतेकर्णः श्लाघमानःस्वकान्गुणान् २० ॥ ॥

अन्तं तत्करिष्यंति मामका निशिताः शराः आशीविषा इव क्रुद्धास्तस्य पास्यंति शोणितं २१ मया हस्तवता मुक्ता नाराचा वैद्युतत्विषः गांडी
वस्पृष्टा दास्यंति कर्णस्य परमां गतिं २२ अद्य तप्स्यति राधेयः पांचालीं यत्तदाब्रवीत् सभामध्ये वचः क्रूरं कुत्सयन्पांडवान्प्रति २३ ये वै षंढ
तिलास्तत्र भवितारो ऽद्य ते तिलाः हते वैकर्त्तने कर्णे सूतपुत्रे दुरात्मनि २४ अहं वः पांडुपुत्रेभ्यस्त्रास्यामीति यदब्रवीत् धृतराष्ट्रान्कर्णः
श्लाघमानो ऽत्मनो गुणान् २५ अन्तं तत्करिष्यंति मामका निशिताः शराः हंताहं पांडवान्सर्वान्सपुत्रानिति यो ऽब्रवीत् २६ तमद्य कर्णं
हंतास्मि मिषतां सर्वधन्विनां यस्य वीर्ये समाश्वास्य धार्त्तराष्ट्रो महामनाः अवमन्यत दुर्बुद्धिर्नित्यमस्मान्दुरात्मवान् अद्य कर्णे हते कृष्ण धार्त्त
राष्ट्राः सराजकाः २८ विद्रवंतु दिशो भीताः सिंहत्रस्ता मृगा इव अद्य दुर्योधनो राजा आत्मानं चानुशोचतां २९ हते कर्णे मया संख्ये सपुत्रे
ससुहृज्जने अद्य कर्णं हतं दृष्ट्वा धार्त्तराष्ट्रो ऽत्यमर्षणः ३० जानातु मां रणे कृष्ण प्रवरं सर्वधन्विनां सपुत्रपौत्रं सामात्यं सभृत्यं च निराशिषं
३१ अद्य राज्ये करिष्यामि धृतराष्ट्रं जनेश्वरं अद्य कर्णस्य चक्रांगाः क्रव्यादाश्च पृथग्विधाः ३२ ॥ ॥ ॥

शरैश्छिन्नानिगात्राणिविचरिष्यंतिकेशव अद्यराधासुतस्याहंसंग्रामेमधुसूदन ३३ शिरश्छेत्स्यामिकर्णस्यमिषतांसर्वधन्विनां अद्यती
क्ष्णैर्विपाठैश्चक्षुरैश्चमधुसूदन ३४ शरैश्छेत्स्यामिगात्राणिराधेयस्यदुरात्मनः अद्यराजामहत्कृच्छ्रंसंत्यक्ष्यतियुधिष्ठिरः ३५ संतापंमान
संवीरश्चिरसंभृतमात्मनः अद्यकेशवराधेयमहंहत्वासबांधवं ३६ नंदयिष्यामिराजानंधर्मपुत्रंयुधिष्ठिरं अद्याहमनुगान्कृष्णकर्णस्यकृप
णान्युधि ३७ हंताज्वलनसंकाशैःशरैःसर्पविषोपमैः अद्याहंहेमविकचैर्गार्ध्रपत्रैरजिह्मगैः ३८ संछेत्स्यामिगोविंदवसुधांवसुधाधिपै
: अद्याभिमन्योःशत्रूणांसर्वेषांमधुसूदन ३९ प्रमथिष्यामिगात्राणिशिरांसिचशितैःशरैः अद्यनिर्धार्त्तराष्ट्रांपृथ्वींभ्रात्रैर्दास्यामिमेदिनीं ४०
निर्जुनांवापृथिवीकेशवानुचरिष्यसि अद्याहमनृणःकृष्णभविष्यामिधनुर्भृतां ४१ क्रोधस्यचकुरूणांचशराणांगांडिवस्यच अद्यदुः
खमहंमोक्ष्येत्रयोदशसमार्जितं ४२ हत्वाकर्णंरणेकृष्णशंबरंमघवानिव अद्यकर्णेहतेदृष्टेसोमहारथाः ४३ कृतंकार्यंचमन्यंतांमित्रका
र्यस्मवायुधि ममचैवकथंप्रीतिःशैनेयस्याद्यमाधव ४४ ॥ ॥ ॥ ॥

श्लो २ मकानां २

४५ ४८ ४९ ५० ५१ चन्द्रसमाप्तिः १ समागमेकर्णेनसहकौरवपुङ्गवप्रभृतिविशेषः ॥ १ भी १

भविष्यतिहतेकर्णेममपित्रापितपाधिके अहंहत्वारणेकर्णंपुत्रंचास्यमहारथं ४५ प्रीतिंदास्यामिभीमस्यपमयोः सात्यकस्यच धृष्ट
द्युम्नशिखंडिभ्यांपांचालानांचमाधव ४६ अद्यानृण्यंगमिष्यामिहत्वाकर्णंमहाहवे अद्यपश्यंतुसंग्रामेधनंजयममर्षिणं ४७
युध्यंतंकौरवान्संख्येपातयंतंचसूतजं भवत्सकाशेवक्ष्येचपुनरेवात्मसंस्तवं ४८ धनुर्वेदेमत्समोनास्तिलोकेपराक्रमेवामत्समको
ऽस्तिहल्पः कोवाप्यन्योमत्समोऽस्तिक्षमावांस्तथाक्रोधेसदृशोऽन्योनमेऽस्ति ४९ अहंधनुष्मानसुरान्सुरांश्चसर्वाणिभूतानिचसंगता
नि स्वबाहुवीर्यात्क्षमयेपराभवंमत्पौरुषंविद्धिपरंपरेभ्यः ५० शरार्चिषागांडिवेनाहमेकः सर्वान्कुरून्वाह्लिकांश्चाभिहत्य हिमा
त्ययेकक्षगतोयथाग्निस्तथादहेयंसगणान्प्रसह्य ५१ पाणौपृषत्कालिखितामयैतेधनुश्चसव्येविततंसबाणं पादौचमेसरथौसध्व
जौचनमादृशंयुद्धगतंजयंति ५२ इत्येवमुक्त्वार्जुनएकवीरः क्षिप्रंरिपुघ्नः क्रतुजोपमाक्षः भीमंममुक्त्वा समरेप्रयातः कर्णस्य
कायाच्चशिरोजिहीर्षुः ५३ इतिश्रीमहाभारतेकर्णपर्वणि धृतराष्ट्रउवाच समागमेपांडवसृंजयानांमहाभयेमामकानामगाधे
धनंजयेनातरणायपातेकर्णेनतद्युद्धमथोऽत्रकीदृक् ॥ १ ॥ ॥ ॥ ७

खि ४

संजयउवाच तेषामनीकानिबृहद्ध्वजानिरणेसमृद्धानिसमागतानि गर्जंतिभेरीनिनदोत्सुकानिनिनादैर्यथामेघगणास्तपांते २ म
हागजाभ्राकुलमस्त्रतोयंवादित्रनेमीतलशब्दवच्च हिरण्यचित्रायुधविद्युतंचशरासिनाराचमहास्त्रधारं ३ तद्भीमवेगंरुधिरौघवाहिख
ड्गाकुलंक्षत्रियजीवघाति अनार्तवंक्रूरमनिष्टवर्षंबभूवतत्संहरणंप्रजानां ४ एकंरथंसंपरिवार्यमृत्युंनयंत्यनेकेचरथाः समेताः ए
कस्तथैकंरथिनंरथाग्र्यस्तथारथश्चापिरथाननेकान ५ रथंससूतंसहयंचकंचित्कश्चिद्रथीमृत्युवशंनिनाय निनायचाप्येकगजेनक
श्चिद्रथान्बहून्मृत्युवशेनतथाश्वान ६ रथान्ससूतान्सहयान्गजांश्चसर्वानरीन्मृत्युवशंशरौघैः निन्येहयांश्चैवतथाससादीन्पदातिसंघां
श्चतथैवपार्थः ७ कृपः शिखंडीचरणेसमेतौदुर्योधनंसात्यकिरभ्यगच्छत श्रुतश्रवाद्रोणपुत्रेणसार्धंयुधामन्युश्चित्रसेनेनसार्धं ८ कर्णस्य
पुत्रंतुरथीसुषेणंसमागतंसृंजयश्चोत्तमौजाः गांधारराजंसहदेवः क्षुधार्तोमहर्षभंसिंहइवाभ्यधावत ९ शतानीकोनाकुलिः कर्णपुत्रंयु
वानंवृषसेनंशरौघैः समार्पयत्कर्णपुत्रश्चशूरः पांचालेयंशरवर्षैरनेकैः १० रथर्षभः कृतवर्माणमार्छन्माद्रीपुत्रोनकुलश्चित्रयोधी
पांचालानामधिपोयाज्ञसेनिः सेनापतिः कर्णमार्छत्ससैन्यं १ १ १ १

दुःशासनोभारतभारतीचसंसप्तकानांपृतनाःसमृद्धाः भीमंरणोपास्त्रभृतांवरिष्ठंभीमंसमार्छन्नमसह्यवेगं १२ कर्णात्मजंतत्र
त्रजघानवीरस्तथाछिन्नस्त्वाग्निभोजाःप्रमत्त तस्योत्तमांगंनिपपातभूमौनिनादयन्गांनिनदेनखंच १३ सुषेणशीर्षंप
तितंपृथिव्यांविलोक्यकर्णोपसतदार्तरूपः क्रोधाद्धयानस्यरथध्वजंचबाणैःसुधौतैर्निशितैरहन्तत १४ सतत्त्वभोजानिशि
तैःपृषत्कैर्विव्याधरवद्धेनचभास्वरेण पार्श्विग्रहंश्चैवकलपस्यसहस्त्रांशिखंडिवाहंमततोध्यरोहत १५ रूपंतुदृष्ट्वाविरथं
रथस्थोनेच्छत्तरेस्ताडयितुंशिखंडी तंद्रोणिराचार्यरथंकलपस्यसमभ्युद्धृत्यकगतंपपाणां १६ हिरण्यवर्मानिशितैःपृष
त्कैस्तवात्मजानामनिलात्मजोवै अतापयत्सैन्यमतीवभीमःकालेशुचौमध्यगतोयथार्कः १७ इतिश्रीमहाभारतेकर्ण
पर्वणि संजयउवाच अथत्विदानींतुमुलेविमर्देद्विषद्भिरेकोबहुभिःसमावृतः महारणेसारथिमित्युवाचभीमश्च
मूंवाहयधार्तराष्ट्री १ त्वंसारथेयाहिजवेनवाहैर्नयाम्येतान्धार्तराष्ट्रान्यमाय संचोदितोभीमसेनेनचैवंससारथिःपुत्रब
लंत्वदीयं २ प्रायात्ततःसत्वरमुग्रवेगोयतोभीमस्तद्बलंगंतुमैच्छत् ततोपरेनागरथाश्वपत्तिभिःप्रत्युद्ययुस्तेकुरवःसमंतात् ३

थार

क०
१६२

भीमस्यबाहाग्रमुदारवेगं समंततोवारणगारणगैर्निजघ्नुः ततःशरानापततोमहात्माचिच्छेदबाणैस्तपनीयपुंखैः ४ तेवैनिपेतुस्तपनी
यपुंखाद्विधा त्रिधाभीमशरैर्निकृत्ताः ततोराजन्नागरथाश्ववृंदंभीमाहतानांवरराजमध्ये ५ घोरोतिनादःप्रबभौनरेंद्रवज्राहताना
मिवपर्वतानां तेवध्यमानाश्चनरेंद्रमुख्यानिर्भिद्यंतेभीमशरप्रवेकैः ६ भीमंसमंतात्समरेभ्यरोहन्वृक्षंशकुंताइवपुष्पहेतोः ततोभि
पातेनवैसैन्यस्यभीमःप्रादुश्चक्रेवेगमनंतवेगः ७ यथांतकालेक्षपयन्दिधक्षुर्भूतांतकृत्कालइवात्तदंडः तस्यातिवेगस्यरणातिवेगंना
शक्नुवन्धारयितुंत्वदीयाः ८ व्यात्ताननस्यापततोयथैवकालस्यकालेहरतःप्रजावै ततोबलंभारतभारतानांप्रदह्यमानंसमरेम
हात्मना ९ भीतंदिशोकीर्यतभीमनुन्नंमहानिलेनाभ्रगणायथैव ततोधीमान्सारथिमब्रवीद्बलीसभीमसेनःपुनरेवहृष्टः १०
सूताभिजानीहिस्वकान्परान्वारथान्ध्वजांश्चापततःसमेतान् युध्यन्नहंनाभिजानामिकिंचिन्मासैन्यंस्वंछादयिष्येपृषत्कैः ११
अरीन्विशोकाभिनिरीक्ष्यसर्वतोरथोध्वजाग्राणिधुनोतिमेभृशं राजातुरोनागमयत्किरीटीबहूनिदुःखान्यभियातोस्मिसूत १२

॥ ॥ श्रीहंसायनमः ॥ छ १२ ॥

न१

न३

राम०
१६२

५२

एतद्दुःखं स्मारयेथ धर्मराजो यन्मां हित्वा पातवान् शत्रुमध्ये नैनं जीवन्नाय जानामि स्य जीवन्वीभत्सुर्वा तन्ममाधानि दुःखं १३ सोहं हत्वैनम
मुद्यकल्पं विनाशयिष्ये परमप्रतीतः एतद्धि हत्वाजिमध्ये समेतं प्रीतो भविष्यामि महद्धलयाद्य १४ सर्वास्त्राणां सायकानामवेक्ष्य किं शिष्टं स्या
न्सायकानां रथेस्मिन् कावजातिः किं प्रमाणं चैतदेतज्ज्ञात्वाहं क्षिप्रमाचक्ष्व सूत १५ विशोक उवाच षट् मार्गणानामयुतानि वीर क्षुराश्च
भल्लाश्च तथायुताख्याः नाराचानां द्वे सहस्रे च वीर त्रीणि पञ्च प्रदराणां च पार्थ १६ अस्त्यायुधं पाण्डवेयावशिष्टं नयद्वहेत् शकटं षड्गवीयं एतद्धि
द्वन्द्वं च सहस्रशोपि गदासिबाहुद्रविणं च तेस्ति १७ प्रासाश्च मुद्गराः शक्तयस्तोमराश्च मा भैषीस्त्वं संक्षयाद्यायुधानां १८ भीमसेन उवाच
सूताद्येनं पश्य भीमप्रयुक्तैः संछिद्यद्भिः पार्थिवानां सुवेगैः छिन्नैर्वाणै राहवं घोररूपं नष्टादित्यं मृत्युलोकेन तुल्यं १९ अद्यैवैतद्विदितं पा
र्थिवानां भविष्यति साकुमारं च सूत निमग्नो वा समरे भीमसेन एकः कुरून्वा समरे चैव जेषीत् २० सर्वे संख्ये कुरवो निपतन्तु मां वा लोकाः
कुमारं सर्वा नैकस्माद् हं पातयिष्ये तेवा सर्वे भीमसेनं तुदन्तु २१ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

६३

कीर्णं यस्ता २

क०
१६३

आशास्तारः कर्मचाप्युत्तमंयेतन्मेदेवाः केवलंसाधयंतु आपालिहाधार्ज्जुनः शत्रुघातीशक्रस्तूणीयज्ञइवोपहूतः २२ उत्सेवेनामारतोदीर्घ
माराणामेतकस्माद्दिङ्वतेनैरंध्रः ध्वनंधीमान्सव्यसाचीनराग्र्यः सैन्यंस्येतत्त्वास्यसायकबाणैः २३ पश्यपश्यध्वजाग्रंइवेतोविशोकनागान्हया
न्पत्तिसंघांश्चसंख्ये रथान्विकीर्णान्शरशक्तिताडितान्पश्यपैवतान्क्रोथिनंश्चैवसूत २४ आपूर्यंतेकौरवीचाप्यभीक्ष्णंसेनाद्यसौसुभृशंहन्य
माना धनंजयस्याशनितुल्यवेगैर्ग्रस्ता शरैः कांचनबर्हिवाजैः २५ एतेद्रवंतिस्मरथाश्वनागाः पदातिसंघानतिमर्दयंतः संमुह्यमानाः कौ
रवाः सर्वएवद्रवंतिनागाइवदावभीताः २६ हाहाकृताश्चैवरणेविशोकमुंचंतिनादान्विपुलान्गजेंद्राः २७ विशोकउवाच किंभीमनैनं
नंत्वमिहाश्रृणोषिविस्फारितंगांडीवस्यातिघोरं क्रुद्धेनपार्थेनविकृष्यतेघकच्चिन्नेमौनवकर्णौविनष्टौ २८ सर्वेकामाः पांडवतेसमृ
द्धाः कपिर्ध्वजोदृश्यतेहस्तिसैन्ये नीलाद्धनाद्विद्युतमुच्चरंतींतथापश्यविस्फुरंतींधनुर्ज्या २९ कपिर्ह्यसौवीक्ष्यतेसर्वतोवैध्वजाग्रमारुह्य
धनंजयस्य वित्रासयन्द्विषत्संघान्विमर्दे बिभेम्यस्मादात्मनेवाभिवीक्ष्य ३० ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

राम०
१६३

३१ ३२ ३३ ३४ ३५ अमितप्रयुक्तैः कृष्णप्रयुक्तैः ३६ ३७ ३८ ३९

विभ्राजते चातिमात्रं किरीटं विचित्रमेतत्तु धनंजयस्य दिवाकराभो मणिरेष दिव्यो विभ्राजते चैव किरीटसंस्थः ३१ पार्श्वे भीमं पाण्डुराभ्र
प्रकाशं पश्यस्व शंखं देवदत्तं सुघोषं अभीषुहस्तस्य जनार्दनस्य विगाहमानस्य चमूं परेषां ३२ रविप्रभं वज्रनाभं क्षुरान्तं पार्श्वे स्थितं पश्य
जनार्दनस्य चक्रं यशोवर्द्धनं केशवस्य सदार्चितं यदुभिः पश्य वीर ३३ महाद्रुपाणां सरलं द्रुमोपमाः करेणिकृत्ताः प्रपतन्त्यमी क्षुरै
: किरीटिना तेन पुनः समाहिनः शरैर्निकृत्ताः कुलिशैरिवाद्रयः ३४ तेथ चक्रकृष्णस्य च पाञ्चजन्यं ममराहं मेतद्द्विजराजवर्णं कौन्तेयप
श्यो रश्मिकौस्तुभं च जाज्वल्यमानं विजयां स्रजं च ३५ ध्रुवं रथाग्र्यः समुपैति पार्थो विद्रावयन्सैन्यमिदं परेषां सिताभ्रवर्णैरसितप्रयु
क्तै हयैर्महार्हैः रश्मिनां वरिष्ठः ३६ रथान्हयान्पत्तिगणांश्च सायकैर्विदारितान्पश्य पतन्त्समीपग्या तवानुजेनामरराजतेजसा महाव।
नानीव सुपर्णवायुना ३७ चतुःशतान्पश्य रथानिमान्हतान्सवाजिसूतान्समरे किरीटिना महेषुभिः सप्तशतानि दन्तिनां पदा
तिसादींश्च रथाननेकशः ३८ अयं समभ्येति तवान्तिकं बली निघ्नन्कुरूंश्चित्ररथो यथा हरेऽर्जुनः समुद्धकामो सिहतास्तवाहिताबलं तव वा
युश्च विरापवर्द्धितां ३९ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

का१

४० षट्सप्ततिः श्रुत्वातुरथनिर्घोषमितिसप्तार्थोऽष्टसप्ततिः १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८

भीमसेनउवाच दशनिर्जित्यामवगांश्चातुरंशप्रियास्मोनसारथेमुप्रसंनः दासीशतंचापिरथांश्चविंशतिंपरंतुनवेदयसेविशोक ४० २
तिश्चोमहाभारतेकर्णपर्वणि संजयउवाच श्रुत्वातुरथनिर्घोषंसिंहनादंचसंयुगे अर्जुनःप्राहगोविंदंशीघ्रंनोदयवाजिनः १ अर्जुनस्य
स्यवचःश्रुत्वागोविंदोऽर्जुनमब्रवीत् एषगच्छामिसुक्षिप्रंयत्रभीमोव्यवस्थितः २ तंयांतमश्वैर्हिमशंखवर्णैःसुवर्णमुक्तामणिजालनद्धैः
जंभंजिघांसुंप्रगृहीतवज्रंजयायदेवेंद्रमिवोग्रमन्युं ३ रथाश्वमातंगपदातिसंघाबाणस्वनैर्नेमिखुरस्वनैश्च संनादयंतोवसुधांदिशश्चक्रु
द्धान्नसिंहाजयमभ्युदीरयन् ४ तेषांचपार्थस्यचमारिषासीद्देहासुपापक्षपणंसुयुद्धं त्रैलोक्यहेतोरसुरैर्यथासीद्देवस्यविष्णोर्जयतांवरस्य
५ तैरस्तमुच्चावचमायुधंतदेकःप्रचिच्छेदकिरीटमाली क्षुरार्धचंद्रैर्निशितैश्चभल्लैः शिरांसितेषांबहुधाचबाहून् ६ छत्राणिवालव्यज
नानिकेतून्अश्वान्रथान्पत्तिगणान्द्विपांश्च तेपेतुरुर्व्यांबहुधाविरूपावातप्रभग्नानियथावनानि ७ सुवर्णजालावततामहागजाः
सवैजयंतीध्वजयोधकल्पिताः सुवर्णपुंखैरिषुभिःसमाचिताश्चकाशिरेप्रज्वलितायथाचलाः ८ ॥ ॥ ॥ ॥॥

विद्राव्य नागांस्त्वरथान्धनंजयः शरैस्तैर्भवोस वज्रसन्निभैः हुतं यथैवो करणिनिर्धामसयातथायथामरुसान्वल्लिनेवलिंपुरा ९ ततः सपुरुषव्या
घ्रस्तवसैन्यमरिंदमः प्रविवेशमहाबाहुर्मकरः सागरं यथा १० तं दृष्ट्वा तावकाराजन्रथपत्तिसमन्विताः गजाश्वसादिबहुलाः पांडवं समुपाद्रवन् ११
तेषामापततां पार्थमारावः सुमहानभूत् सागरस्येव क्षुब्धस्य यथास्यात्सलिलस्वनः १२ ते तु तं पुरुषव्याघ्रं व्याघ्रा इव महारथाः अभ्यद्रवंत संग्रामे त्य
क्त्वाप्राणाकृतं भयं १३ तेषामापततांतत्र शरवर्षाणि मुंचतां अर्जुनो व्यधमत्सैन्यं महावातो घनानिव १४ तेर्जुनं सहिता भूत्वा रथवंशैः प्रहारिणः
अभियाय महेष्वासा विव्यधुर्निशितैः शरैः १५ ततोर्जुनः सहस्राणि रथवारणवाजिनां प्रेषयामास विशिखैर्यमस्य सदनं प्रति १६ ते वध्यमा
नाः समरे पार्थचापच्युतैः शरैः तत्रतत्र स्म लीयंते भये जाते महारथाः १७ तेषां चतुः शतान्वीरान्यतमानान्महारथान् अर्जुनो निशितैर्बा
णैरनयद्यमसादनं १८ ते वध्यमानाः समरे नानालिंगैः शितैः शरैः अर्जुनं समभिसृज्य दुद्रुवुर्वै दिशो दश १९ तेषां शब्दो महानासीद्द्रवतां
वाहिनीमुखे महौघस्येव जलधेर्गिरिमासाद्य दीर्यतः २० तां तु सेनां भृशं विद्ध्वा द्रावयित्वार्जुनः शरैः प्रायादभिमुखः पार्थः सूतानीकं हि मारि
ष २१

न ३

तस्यशब्दोमहानासीत्मराननिमिस्तुरवस्यैव गरुडस्येवपततः पन्नगार्थेयथापुरा २२ तंतुशब्दमभिश्रुत्यभीमसेनोमहाबलः वभूवपरमप्रीतः
पार्थदर्शनलालसः २३ श्रुत्वैवपार्थमायांतंभीमसेनःप्रतापवान् त्यक्त्वाप्राणान्महाराजसेनांतवममर्दह २४ सवायुवीर्यप्रतिमो
वायुवेगसमोजवे वायुवद्व्यचरत्भीमोवायुपुत्रःप्रतापवान् तेनार्द्य[illegible]मानाराजेंद्रसेनातवविशांपते व्यभ्रश्यतमहाराजभिन्नानौरि
वसागरे २६ तांतुसे[illegible]नांतदाभीमोदर्शयन्पाणिलाघवं शरैरवचकर्तोग्रैःप्रेषयिष्यन्यमक्षयं २७ तत्रभारतभीमस्यवलंदृष्ट्वाति
मा[illegible]नुषं व्यस्मयंतरणेयोधाःकालस्येवयुगक्षये २८ तथार्दितान्भीमबलान्भीमसेनेनभारत दृष्ट्वादुर्योधनोराजाइदंवचन
मब्रवीत् २९ सैनिकांश्चमहेष्वासान्योधांश्चभरतर्षभ समादिशद्रणेसर्वान्हतभीममितिस्मह ३० तस्मिन्हतेहतंमन्येपांडुसैन्यम
शेषतः प्रतिगृह्यचतामाज्ञांतवपुत्रस्यपा[illegible]र्थिवाः ३१ भीमंप्रच्छादयामासुःशरवर्षैःसमंततः गजाश्चबहुलाराजन्नराश्चजय
गृद्धिनः ३२ रथेस्थिताश्चराजेंद्रपरिवव्रुर्वृकोदरं सतैःपरिवृतःशूरैःशूरोराजन्समंततः ३३ शुशुभेभरतश्रेष्ठनक्षत्रैरिवचंद्र
मा: परिवेषीयथासोमःपरिपूर्णोविराजते ३४ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

त्वरा जनतथासंख्येदर्शनीयोनरोत्तमः निर्विशेषोमहाराजपृथ्वीहिविजयस्तथा ३५ ततस्तेपार्थिवाःसर्वेशरवृष्टिंसमासृजन् क्रोधरक्तेक्षणाःसंख्ये
हन्तुकामावृकोदरं ३६ तंविदार्यमहासेनांशरैःसंनतपर्वभिः निष्क्रामद्रणाद्भीमोमत्स्योजालादिवाम्भसि ३७ हत्वादशसहस्राणिगजानामनिवर्ति
नां नराणांशतसाहस्रंद्वेशतेचैवभारत ३८ पंचचाश्वसहस्राणिरथानांशतमेवच हत्वाप्रास्यन्दयद्भीमोनदींशोणितवाहिनीं ३९ शोणितोदांरथा
वर्तांहस्तिग्राहसमाकुलां नरमीनाश्वनक्रांतांकेशशैवलशाद्वलां ४० संछिन्नभुजनागेन्द्रांबहुरत्नापहारिणीं ऊरुग्राहांमज्जपंकांशीर्षोपलसमा
वृतां ४१ धनुःकाशांशरावापांगदापरिघकेतनां हंसछत्रध्वजोपेतामुष्णीषवरफेनिलां ४२ हारपद्माकरांचैवभूमिरेणूर्मिमालिनीं आर्य
वृत्तवतींसंख्येसुतरांभीरुदुस्तरां ४३ योधग्राहवतींसंख्येवहन्तीपितृसादनं क्षणेनपुरुषव्याघ्रःप्रावर्तयतनिम्नगां ४४ यथावैतरणीमुग्रांदुस्तरा
मकृतात्मभिः तथादुस्तरणींघोरांभीरूणांभयवर्धिनीं ४५ यतोयतःपाण्डवेयःप्रविष्टोरथसत्तमः ततस्ततोपातयतयोधाञ्छतसहस्रशः ४६
एवंदृष्ट्वाकृतंकर्मभीमसेनेनसंयुगे दुर्योधनोमहाराजशकुनिंवाक्यमब्रवीत् ४७ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

जयमातुलसंग्रामे भीमसेनं महाबलं अस्मिन्जिते जितं मन्ये पांडवेयं महाबलं ४८ ततः प्रायान्महाराज सौबलेयः प्रतापवान् रणायमहते युक्तो
भ्रातृभिः परिवारितः ४९ समभ्यासाद्य संग्रामे भीमं भीमपराक्रमं वारयामास तं वीरो वेलेव मकरालयं ५० सन्न्यवर्त्तत तं भीमो वार्यमाणः शितैः श
रैः शकुनिस्तस्य राजेंद्र वामपार्श्वे स्तनांतरे ५१ प्रेषयामास नाराचान्रुक्मपुंखान्शिलाशितान् वर्मभित्त्वा तु ते घोराः पांडवस्य महात्मनः ५२ न्यमज्जंत
महाराज कंकबर्हिणवाससः सोतिविद्धो रणे भीमः शरं रुक्मविभूषितं ५३ प्रेषयामास सहसा सौबलं प्रति भारत तमायांतं शरं घोरं शकुनिः शत्रुताप
नः ५४ चिच्छेद सप्तधा राजन्कृतहस्तो महाबलः तस्मिन्निपतिते भूमौ भीमः क्रुद्धो विशांपते ५५ धनुश्चिच्छेद भल्लेन सौबलस्य हसन्निव तत्पास
धनुश्छिन्नं सौबलेयः प्रतापवान् ५६ अन्यदादाय वेगेन धनुर्भल्लांश्च षोडश तैस्तस्य तु महाराज भल्लैः सन्नतपर्वभिः ५७ द्वाभ्यां स सारथिं ह्यर्छे
द्भीमं सप्तभिरेव च ध्वजमेकेन चिच्छेद द्वाभ्यां छत्रं विशांपते ५८ चतुर्भिश्चतुरो वाहान्विव्याध सुबलात्मजः ततः क्रुद्धो महाराज भीमसेनः प्रता
पवान् ५९ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

शक्तिं चिक्षेप समरे रुक्मदंडामयस्मयीं सा भीमभुजनिर्मुक्ता नागजिह्वेव चंचला ६० निपपात रणे तूर्णं सौबलस्य महात्मनः ततस्तामेव संग्रह्य
शक्तिं कनकभूषणां ६१ भीमसेनाय चिक्षेप क्रुद्धरूपो विशांपते सा निर्भिद्य भुजं सव्यं पांडवस्य महात्मनः ६२ निपपात तदा भूमौ यथा विद्युन्नभश्च्युता
अथोत्क्रुष्टं महाराज धार्त्तराष्ट्रैः समंततः ६३ न तु तं ममृषे भीमः सिंहनादं तरस्विनां स गृह्य सधनुः सज्यं त्वरमाणो महाबलः ६४ मुहूर्त्तादिव रा
जेंद्र छादयामास सायकैः सौबलस्य बलं संख्ये त्यक्त्वात्मानं महाबलः ६५ तस्याश्वांश्चतुरो हत्वा सूतं चैव विशांपते ध्वजं चिच्छेद भल्लेन त्वरमाणः परा
क्रमी ६६ हताश्वं रथमुत्सृज्य त्वरमाणो नरोत्तमः तस्थौ विस्फारयंश्चापं क्रोधरक्तेक्षणः श्वसन् ६७ शरैश्च बहुधा राजन् भीममार्छत्समंततः प्रति
हत्य तु वेगेन भीमसेनः प्रतापवान् ६८ धनुश्चिच्छेद संक्रुद्धो विव्याध च शितैः शरैः सोतिविद्धो बलवता शत्रुकर्शनः ६९ निपपात तदा भूमौ किं
चित्प्राणो नराधिपः ततस्तं विह्वलं ज्ञात्वा पुत्रस्तव विशांपते ७० अपोवाह रथेनाजौ भीमसेनस्य पश्यतः रथस्थे तु नरव्याघ्रे धार्त्तराष्ट्राः पराङ्मुखाः ७१

शल्युरा २

क०
१६७

प्रदुद्रुवुर्दिशोभीतानीमाज्ञातेमहामेधे सौबलेनिर्जितेराजन्भीमसेनेनधन्विना ७२ भयेनमहताविष्टः पुत्रोदुर्योधनस्तव अपायाज्जवैनैरश्वैः सोपेक्षो
मातुलंप्रति ७३ पराङ्मुखंतुराजानंदृष्ट्वासैन्यानिभारतविप्रजग्मुः समुत्सृज्यद्वैरथानिसमंततः ७४ तान्दृष्ट्वाविद्रुतान्सर्वान्धार्त्तराष्ट्रान्पराङ्मुखा
न्जवेनाभ्यापतद्भीमः किरन्शरशतान्बहून् ७५ तेवध्यमानाभीमेनधार्त्तराष्ट्राः पराङ्मुखाः कर्णमासाद्यसमरेस्थिताराजन्समंततः ७६ सहि
तेषांमहावीर्योद्वीपोभूत्समहाबलः भिन्ननौकायथाराजन्द्वीपमासाद्यनिर्वृताः ७७ भवंतिपुरुषव्याघ्रनाविकाः कालपर्यये तथाकर्णसमासा
द्यत्रावकाः पुरुषर्षभ ७८ समाश्वस्तास्थितारजन्संप्रहृष्टाः परस्परं समाजग्मुश्चयुद्धायमृत्युंकृत्वानिवर्त्तनं ७९ इतिश्रीमहाभारतेकर्णपर्व
णि धृतराष्ट्रउवाच ततोभग्नेषुसैन्येषुभीमसेनेनसंयुगे दुर्योधनोब्रवीत्किंनुसौबलोवापिसंजय १ कर्णोवाजयतांश्रेष्ठोयोधावामामकायुधि
कृपोवाकृतवर्माचद्रौणिर्दुःशासनोपिवा २ अत्यद्भुतमहंमन्येपांडवेयस्यविक्रमं यथैकः समरेसर्वान्योधयामासमामकान् ३ यथाप्र
तिज्ञंयोधानांराधेयः कृतवानपिकुरूणामथसर्वेषांकर्णःशत्रुनिषूदनः ४ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

क०
१६७

शर्मधर्मप्रतिष्ठाचजीवितनाशश्चसंजय तस्मिन्भग्नेवलेदृष्ट्वाकौंतेयेनामितौजसा ५ राधेयोवाप्यधिरथिःकर्णःकिमकरोद्युधि पुत्रौवाममदुर्द्धर्षौरा
जानौवामहारथाः ६ एतन्मेसर्वमाचक्ष्वकुशलोह्यसिसंजय ६ संजयउवाच अपराह्णेमहाराजसूतपुत्रःप्रतापवान् जघानसोमकान्सर्वान्भीम
सेनस्यपश्यतः ७ भीमोप्यतिबलंसैन्यंधार्त्तराष्ट्रंव्यपोथयत् अथकर्णोऽब्रवीच्छल्यंपांचालान्प्रापयस्वमां ८ द्राव्यमाणंवलंदृष्ट्वाभीमसेनेनधीमता
यंतारमब्रवीत्कर्णःपांचालानेवमांवह ९ मद्रराजस्ततःशल्यःश्वेतानश्वान्महाजवान् प्राहिणोच्चेदिपांचालान्करूषांश्चमहावलः १० प्रवि
श्यचमहत्सैन्यंशल्यःपरवलार्द्दनः न्यपद्येत्तुरगान्हृष्टोयत्रयत्रैच्छदग्रणीः ११ तंरथंमेघसंकाशंवैयाघ्रपरिवारणं संदृश्यपांडुपांचालास्त्रस्ताआ
सन्विशांपते १२ ततोरथस्यनिनदःप्रादुरासीन्महारणे पर्जन्यसमनिर्घोषःपर्वतस्येवदीर्यतः १३ ततःशरशतैस्तीक्ष्णैःकर्णःआकर्ण
निःसृतैः जघानपांडववलंशतशोथसहस्रशः १४ तंतथासमरेकर्मकुर्वाणमपराजितं परिवव्रुर्महेष्वासाःपांडवानांमहारथाः १५ तंशिखंडी
चभीमश्चधृष्टद्युम्नश्चपार्षतः नकुलःसहदेवश्चद्रौपदेयाश्चसात्यकिः १६ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

परिवव्रुर्जिघांसंतोराधेयंशरवृष्टिभिः सात्यकिस्तुततःकर्णंविंशत्यानिशितैः शरैः १० अजाउपद्दशोभूरोजत्रुदेशेनरोत्तमः शिखंडीपंचविंशत्या
धृष्टद्युम्नश्चसप्तभिः १८ द्रौपदेयाश्चतुःषष्ट्यासहदेवश्चसप्तभिः नकुलश्चशतेनाजौकर्णंविव्याधसायकैः १९ भीमसेनस्तुराधेयंनवत्यान
तपर्वणां विव्याधसमरेक्रुद्धोजत्रुदेशेमहाबलः २० अथप्रहस्याधिरथिर्विक्षिपन्धनुरुत्तमं मुमोचनिशितान्बाणान्पीडयन्सुमहाबलः २१ तान्प्र
त्यविध्यद्राधेयःपंचभिःपंचभिःशरैः सात्यकेस्तुधनुश्छित्वाध्वजंचभरतर्षभ २२ तंतथान्वभिर्बाणैराजघानस्तनांतरे भीमसेनंततःक्रुद्धोविव्या
धत्रिंशताशरैः २३ सहदेवस्यभल्लेनध्वजंचिछेदमारिष सारथिंचत्रिभिर्बाणैराजघानपरंतपः २५ विरथान्द्रौपदेयांश्चचकारभरतर्षभ
अक्ष्णोर्निमेषमात्रेणतदद्भुतमिवाभवत् २५ विमुखीकृत्यतान्सर्वान्शरैःसन्नतपर्वभिः पांचालानहनच्छूरांश्चेदीनांचमहारथान् २६
तेवध्यमानाःसमरेचेदिमत्स्याविशांपते कर्णमेकमभिद्रुत्यशरसंघैःसमर्पयन् २७ तान्जघाननिशितैर्बाणैःसूतपुत्रोमहारथः एतदद्भुत
तंकर्मदृष्टवानस्मिभारत २८ यदेकःसमरेशूरान्सूतपुत्रःप्रतापवान् यतमानान्परंशक्त्यायोधयत्तांश्चधन्विनः २९ ॥ ॥ ॥ ॥

पांडवेयान्महाराजशरैर्वारितवान्रणे तत्रभारतकर्णस्यलाघवेनमहात्मनः ३० तुष्टुवुर्देवताः सर्वाः सिद्धाश्चसहचारणैः अपूजयन्महेष्वासा
धार्तराष्ट्रानरोत्तमं ३१ कर्णंरथवरश्रेष्ठंश्रेष्ठंसर्वधनुष्मतां ततः कर्णोमहाराजददाहरिपुवाहिनीं ३२ कक्षमिद्धोमहावह्निर्निदाघेज्वलितोमहान्
तेवध्यमानाः कर्णेनपांडवेयास्ततस्ततः ३३ प्राद्रवंतरणेभीताः कर्णंदृष्ट्वामहारथं तत्राक्रंदोमहानासीत्पांचालानांमहारणे ३४ वध्यतांसायकै
स्तीक्ष्णैः कर्णचापवरच्युतैः तेनशब्देनवित्रस्तापांडवानांमहाचमूः ३५ कर्णमेकंरणेयोधंमेनिरेतत्रशात्रवाः तत्राद्भुतंपुनश्चक्रेराधेयः शत्रुक
र्शनः ३६ यदेनंपांडवाः सर्वेनशेकुरभिवीक्षितुं यथौघः पर्वतश्रेष्ठमासाद्याभिप्रदीर्यते ३७ तथातत्पांडवंसैन्यंकर्णमासाद्यदीर्यते कर्णोपिस
मरेराजन्विधूमोग्निरिवज्वलन् ३८ दहंस्तस्थौमहाबाहुः पांडवानांमहाचमूं शिरांसिचमहाराजकर्णांश्चैवसकुंडलान् ३९ बाहूंश्चवीरोवीरा
णांचिच्छेदलघुचेषुभिः हस्तिदंतत्सरून्खड्गान्ध्वजाञ्छक्तीर्हयान्गजान् ४० रथांश्चविविधान्राजन्पताकाव्यजनानिच अक्षंचयुगयोक्त्राणिच
चक्राणिविविधानिच ४१

विछेदवङ्गधाकर्णो योधव्रातमनुष्ठितः तत्रभारतकर्णेननिहतैर्गजवाजिभिः ४२ अगम्यरूपापृथिवीमांसशोणितकर्दमा विषमंचसमंचैवहतै
रश्वपदातिभिः ४३ रथैश्चकुंजरैश्चैवनप्राज्ञायतकिंचन नापिस्वेनपरेयोधाः प्राज्ञायंतपरस्परं ४४ घोरेशरांधकारेतुकर्णास्त्रेचविजृंभिते राधेयचा
पनिर्मुक्तैः शरैः कांचनभूषणैः ४५ संछादितामहाराजपांडवानांमहारथाः तेपांडवेयाः समरेराधेयेनपुनः पुनः ४६ अभज्यंतमहाराजयतमाना
महारथाः मृगसंघायथाक्रुद्धः सिंहोद्रावयतेवने ४७ पंचालानांरथश्रेष्ठोद्रावयन्शात्रवांस्तथा कर्णोस्त्रसमरेयोधांस्त्रासयन्सुमहाय
शाः ४८ कालयामासतत्सैन्यंयथापशुगणान्वृकः दृष्ट्वातुपांडवींसेनांधार्तराष्ट्राः पराङ्मुखीं ४९ तत्राजग्मुर्महेष्वासारुवंतोभैरवान्रवा
न् दुर्योधनोहिराजेंद्रमुदापरमयायुतः ५० वादयामाससंहृष्टोनानावाद्यानिसर्वशः पांचालापिमहेष्वासाभग्नास्तेचनरोत्तमाः ५१ न्यवर्तंतय
थाशूरंसंयुक्तानिवर्तनं तान्निवृत्तान्रणेशूरान्राधेयः शत्रुतापनः ५२ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

अनेकशोमहाराजबभंजपुरुषर्षभः तत्रभारतकौंतेयपांचालान्विंशतीरथाः ५३ निहताःसायकैःक्रोधाच्चेदयश्चपरंशताः कृत्वाशून्यान्रथो
पस्थान्वाजिपृष्ठांश्चभारत ५४ निर्मनुष्यान्गजस्कंधान्पदातांश्चैवविद्रुतान् आदित्यइवमध्याह्नेदुर्निरीक्ष्यःपरंतपः ५५ कालांतकवपुःशूरःसूत
पुत्रोव्यराजत एवमेतन्महाराजनरवाजिरथद्विपान् ५६ हत्वातस्थौमहेष्वासःकर्णोरिगणसूदनः यथाभूतगणान्हत्वाकालस्तिष्ठेन्महाबलः
५७ तथाससोमकान्हत्वातस्थावेकोमहारथः तत्राद्भुतमपश्यामपांचालानांपराक्रमं ५८ वध्यमानापियत्कर्णंनाजहूरणमूर्द्धनि राजादुःशास
नश्चैवकृपःशारद्वतस्तथा ५९ अश्वत्थामाकृतवर्माशकुनिश्चमहाबलः न्यहनन्पांडवींसेनांशतशोथसहस्रशः ६० कर्णपुत्रौतुराजेंद्रभ्रातरौ
सत्यविक्रमौ निजघ्नतुर्बलंक्रुद्धौपांडवानामितस्ततः ६१ तत्रयुद्धंमहच्चासीत्क्रूरंविशसनंमहत् तथैवपांडवाःशूराधृष्टद्युम्नशिखंडिनौ ६२ द्रौ
पदेयाश्चसंक्रुद्धाअभ्यघ्नंस्तावकंबलं एवमेषक्षयोवृत्तःपांडवानांततस्ततः ६३ तावकानामपिरणेभीमंप्राप्यमहाबले ६४ इतिश्रीमहाभारते
कर्णपर्वणि ॥ ६५ ६५

क० १७०

अर्जुनस्तु १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ ॥

संजय उवाच अर्जुनस्तु महाराज हत्वा सैन्यं चतुर्विधं सूतपुत्रं च संक्रुद्धं दृष्ट्वा चैव महारणे १ शोणितोदां महीं कृत्वा मांसमज्जास्थिपंकिलां मनु
ष्यशीर्षपाषाणां हस्त्यश्वकृतरोधसं २ शूरास्थिचयसंकीर्णां काकगृध्रानुनादितां छत्रहंसप्लवोपेतां वीरवृक्षापहारिणीं ३ हारपद्माकरव
तीमुष्णीषवरफेनिलां धनुःशरध्वजोपेतां नरक्षुद्रकपालिनीं ४ चर्मवर्मभ्रमोपेतां रथोडुपसमाकुलां जयैषिणां च सुतरां भीरूणां च सुदुस्त
रां नदीं प्रावर्तयित्वा च बीभत्सुः परवीरहा वासुदेवमिदं वाक्यमब्रवीत्पुरुषर्षभः ६ अर्जुन उवाच एष केतू रणे कृष्ण सूतपुत्रस्य दृश्यते भीमसे
नादयश्चैते योधयंति महारथं ७ एते द्रवंति पांचालाः कर्णात्त्रस्ता जनार्दन एष दुर्योधनो राजा श्वेतच्छत्रेण धार्यता ८ कर्णेन भग्नान्पांचाला
न्द्रावयन्बहु शोभते कृपश्च कृतवर्मा च द्रौणिश्चैव महारथः ९ एते रक्षंति राजानं सूतपुत्रेण रक्षिताः अवध्यमानास्तेस्माभिर्घातयिष्यंति
सोमकान् १० एष शल्यो रथोपस्थे रश्मिसंचारकोविदः सूतपुत्ररथं कृष्ण वाहयन्बहु शोभते ११ तत्र मे बुद्धिरुत्पन्ना वाहयान्त्र महारथं नाहत्वा
समरे कर्णं निवर्तिष्ये कथंचन १२ ॥ ॥

रम० १७०

भौ ३

राधेयोप्यन्यथापार्थो धनंजयोथमहारथान् निःशेषान्समरेकुर्यात्ससैन्यान्भोजनार्दन १३ ततः प्रायाद्रथेनाशुकेशवस्तववाहिनीं कर्णप्रतिम
हेष्वासैर्द्वैरथेसव्यसाचिना १४ प्रयान्तमथमहाबाहुः पांडवानुज्ञयाहरिः आश्वासयन्रथेनैव पांडुसैन्यानिसर्वशः १५ रथघोषःससंग्रामेपांडव
यस्यसं[illegible]व वासवाशनितुल्यस्यमहौघस्येवमारिष १६ महतारथघोषेणपांडवः सत्यविक्रमः अभ्ययादप्रमेयात्मानिर्जयस्तववाहिनीं १७
तमायांतंसमीक्ष्यैवश्वेताश्वंकृष्णसारथिं मद्रराजोब्रवीत्कर्णंकेतुंदृष्ट्वामहात्मनः १८ अयंसरथआयातिश्वेताश्वःकृष्णसारथिः १९ निघ्नन्
मित्रान्समरेयंकर्णपरिपृच्छसि १९ एषतिष्ठतिकौंतेयः संस्पृशन्गांडिवंधनुः तंहनिष्यसिचेदद्यतन्नःश्रेयोभविष्यति २० त्वामभिप्रमुखयातिक
र्णनिघ्नन्वरान्रथान् असह्यमानोराधेयतंपाहिप्रतिभारत २१ एषाविद्रीयतेसेनाधार्त्तराष्ट्रीसमंततः अर्जुनस्यभयात्कर्णनिघ्नतःशात्रवान्
बहून् २२ वर्जयन्सर्वसैन्यानित्वरतेहिधनंजयः त्वदर्थमितिमन्येहंयथास्योदीर्यतेवपुः २३ नह्यवस्थास्यतेपार्थोयुयुत्सुःकेनचित्सह
त्वामृतेक्रोधदीप्तोहिपीड्यमानेवृकोदरे २४ विरथंधर्मराजंतुदृष्ट्वासुदृढविक्षतं शिखंडिनंसात्यकिंचधृष्टद्युम्नंचपार्षतं २५ द्रौपदेयान्युधा
मन्युमुत्तमौजसमेवच नकुलंसहदेवंचभ्रातरौद्वौसमीक्ष्यच २६ सहसैकरथःपार्थस्त्वामभ्येतिपरंतपः क्रोधरक्तेक्षणःक्रुद्धोजिघांसुःसर्व
पार्थिवान् २७ त्वरितोभिपतत्यस्मांस्त्यक्त्वासैन्यान्यशेषतः त्वंकर्णप्रतियाह्येनंनास्त्यन्योहिधनुर्द्धरः २८

नत्वंपश्यामिलोकेस्मिंस्त्वत्तोन्यंधनुर्द्धरं अर्जुनंसमरेक्रुद्धंयोवेलामिववारयेत् २९ नचास्यरक्षांपश्यामिपार्श्वतोनचपृष्ठतः एकएवाभिया
तित्वांपश्यसाफल्यमात्मनः ३० त्वंहिकृष्णौरणेशक्तः संनाहयितुमाहवे तथैवचमोरेराधेयप्रत्युद्याहिधनंजयं ३१ समानोह्यसिभीष्मेणद्रोणद्रौणिनाथ
कृपेनच सव्यसाचि नमायांतंनिवारयमहारणे ३२ ले हानंयथासर्पंगर्जंतमृषभंयथा वनस्थितंयथाव्याघ्रंजहिकर्णधनंजयं ३३ एत
द्रवंतिसमरेधार्त्तराष्ट्रामहारथाः अर्जुनस्यभयात्तूर्णंनिरपेक्षाजनाधिपाः द्रवतामथतेषांतुनान्योस्तिवुधिमानवः भयहारीभवेद्वीरस्त्वामृतेत्र स
तनंदन एतेत्वांकुरवः सर्वेद्वीपमासाद्यसंयुगे ३५ धिष्ठितापुरुषव्याघ्रत्वत्तः शरणकांक्षिणः वैदेहांवष्टकांबोजास्तथानग्नजितस्त्वया ३६
गांधाराश्चययाधृत्याजिताः संख्येसुदुर्जयाः तांधृतिंकुरुराधेयततः प्रत्येहिपांडवं ३७ वासुदेवंचवार्ष्णेयंप्रीयमाणंकिरीटिना प्रत्युद्याहि
महावाहोपौरुषेमहतिस्थितः ३८ कर्णउवाच प्रकृतिस्थोसिमेशल्यइदानीं ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

संमतस्तथा प्रतिभासि महाबाहो मा भैषीस्त्वं धनंजयात् ३८ पश्य बाह्वोर्बलं मेद्य शिक्षितस्य च पश्य मे एकोद्य निहनिष्यामि पाण्डवानां महाचमूं
३९ कृष्णौ च पुरुषव्याघ्रौ तान् सत्यं ब्रवीमि ते नाहत्वा युधि तौ वीरौ अपयास्ये कथंचन ४० शयिष्ये वा निहतस्ताभ्यामनित्यो हि रणे जयः कृतार्थो वा
भविष्यामि हत्वा वाप्यथवा हतः ४१ शल्य उवाच अजय्यमेनं प्रवदंति युद्धे महारथाः कर्ण रथप्रवीरं एकाकिनं किमु कृष्णाभिगुप्तं विजेतुमेनं क इ
होत्सहेत ४२ कर्ण उवाच नैतादृशो जातु बभूव लोके रथोत्तमो यावदुपश्रुतं नः तमीदृशं प्रतियोत्स्यामि पार्थं महाहवे पश्य च पौरुषं मे ४३
रणे चरत्येष रथप्रवीरः सितैर्हयैः कौरवराजपुत्रः स [illegible] मां नेष्यति कृच्छ्रमेतत् कर्णस्यान्तादेतदंतास्तु सर्वे ४४ अस्वेदिनौ राजपुत्रस्य हस्ताववेपि
नौ जातकिणौ बृहंतौ दृढायुधः कृतिमान् क्षिप्रहस्तो न पाण्डवेयेन समोस्ति योधः ४५ गृह्णात्यनेकानपि कंकपत्रानेकं यथा तान् क्षितियोऽपवासु
ते क्रोशमात्रे निपतंत्यमोघाः कस्तेन योधोस्ति समः पृथिव्यां ४६ अतोषयत्पाण्डवेयो हुताशं कृष्णद्वितीयोतिरथस्तरस्वी लेभे चक्रं यत्र कृष्णो महा
त्मा धनुर्गाण्डीवं पाण्डवः सव्यसाची ४७ श्वेताश्वयुक्तं च सुघोषमग्र्यं रथं महाबाहुरदीनसत्त्वः महेषुधी चाक्षयौ दिव्यरूपौ शस्त्राणि दिव्यानि च हव्य
वाहात् ४८ तथेन्द्रलोके निजघान दैत्यानसंख्येयान्कालकेयांश्च सर्वान् लेभे शंखं देवदत्तं स्म तत्र को नाम तेनाभ्यधिकः पृथिव्यां ४९ ॥

महादेवं तोषयामास योऽस्त्रैः साक्षात्सुयुद्धेन महानुभावः लेभे जनः पाशुपतं सुघोरं त्रैलोक्यसंहारकरं नरास्त्रं ५० पृथक्पृथक् लोकपालाः
समेतास्तु महात्मा राय प्रमेयाणि संख्ये येस्तान्जघानाशु रणे नृसिंहः सकालकेयानसुरान्समेतान् ५१ तथा विराटस्य पुरे समेतान्सर्वानस्माने
करथेन जित्वा जहारतद्गोधनमाजिमध्ये वस्त्राणि चादत्त महारथेभ्यः ५२ तमीदृशं वीर्यगुणोपपन्नं कृष्णद्वितीयं परमं नृपाणां तमाह्वयन्साहस
मुत्तमं वै जाने स्वयं सर्वलोकस्य शल्य ५३ अनन्तवीर्येण च केशवेन नारायणेनाप्रतिमेन गुप्तः वर्षायुतैर्यस्य गुणा न शक्या वक्तुं समेतैरपि सर्वे
लोकैः ५४ महात्मनः शंखचक्रासिपाणेर्विष्णोर्जिष्णोर्वसुदेवात्मजस्य भयं च मे जायते साध्वसं च दृष्ट्वा कृष्णावेकरथे समेतौ ५५ अतीव पार्थो
युधि कार्मुके स्मो नारायणश्चाप्रतिचक्रयुद्धे एवंविधौ पाण्डववासुदेवौ चलेत्स्वदेशाद्धिमवान् [illegible] कृष्णौ ५६ उभौ हि शूरौ बलिनौ दृढायुधौ महारथौ
सं[illegible]हननोपपन्नौ एतादृशौ फाल्गुनवासुदेवौ कोऽन्यः प्रतीयात् [illegible] त्वदृते तु शल्य ५७ मनोरथो यस्तु ममाद्य तस्मिन्मद्रेश युद्धं प्रति पाण्डवस्य नै
तच्चिराद्राशु भविष्यतीदमत्यद्भुतं चित्रमतुल्यरूपं ५८ एतौ च हत्वा युधि पातयिष्ये मां वापि कृष्णौ निहनिष्यतोऽद्य इति ब्रुवन्शल्यममित्रहन्ता क
र्णो रणे मेघ इवोन्ननाद ५९

ऋभ्ये सपुत्रेणानवाभिनंदितः सोमत्सचोवाचकुरुप्रवीरं कृपंचभोजंचमहाभुजावुभौजित्तथैववगांधारपतिंमहानुजं ६० गुरोः सुतंचावरजंतथात्मनः प
दातिनोयद्विपसाश्विनश्चतान् निरुध्यताभिद्रवताश्चुतार्जुनोऽस्मेराम्सेयोजयताश्चसर्वशः ६१ यथा वह्निर्मेशविसृतावुभौमुखेनहन्यामहमघमूमि
पाः तथेतिचोक्तास्तरितास्समेतेऽर्जुनंजिघांसेचावीरजराः समापयुः ६२ शरैस्त्वजघ्नुर्युधितंमहारथा धनंजयंकर्णनिदेशकारिणः नहीनरंभूरिजलो
महार्णवोयथातथासैत्सस्मभैरर्जुनोग्रसत् ६३ नसंदधानोनतथाशरोत्तमान्मुंचमानोरिपुभिः प्रदृश्यते धनंजयास्तैस्त्रस्तशरैर्विदारिता हतानि
पेतुर्नरवाजिकुंजराः ६४ शरार्चिषंगांडिवचारुमंडलंयुगांतसूर्यप्रतिमानतेजसं नकौरवाः शेकुरुदीक्षितुंजयंयथारविंव्याधितचक्षुषोजना
ः ६५ शरोत्तमान्सप्रहितान्महारथैस्त्रिच्छेदपार्थः प्रहसंच्छरौघैः भूयश्चतानहनद्बाणसंघान्गांडीवधन्वापततपूर्णमंडलं यथोग्ररश्मिः शुचि
शुक्रमध्यगोमुखंविवस्वानहरंजलौघात् तथार्जुनोवाणगणान्निरस्य ददाहसेनांतवपार्थिवेंद्र ६० तमभ्यधावद्विसृजन्कृपः शरांस्तथैवभो
जस्तवचात्मजः स्वयं महारथोद्रोणसुतश्चसायकैरवाकिरंस्तोयधरायथाचलं ६८ ६९ ६८ ६८ ॥

क० १७३

शुचि शुक्रयोः आषाढज्येष्ठयोर्मध्यगतः ६० आयुधं आयुधज्ञानां उपनिकीर्य निषंगकोशाद्द्विम्बो निष्काश्य भल्लेन भल्लतुल्येन हत्वास्य सारथिं ध्वजं सरथं सा

जिघांसुभिस्तान्कुशलः शरोत्तमान् महाहवे संजविनान्त्यपन्नतः शरैः प्रचिच्छेद स पाण्डवस्त्वरन् पराभिनद् हृदसि सेचपुभि स्त्रिभिः ६८ संगाद्विवव्यायत शृंगोमेरल्लततपत्निष्वन्नर्जुनभास्करो बभौ शरौघरश्मिः शुचिशुक्रमध्यगो यथैव सूर्यः परिवेषवांस्तथा ६८ अथा थवोरो दशभिर्द्धनंजयं पराभिनद्द्रोणसुतोऽच्युतं त्रिभिः चतुर्भिरश्वांश्चतुरः कपिं ततः शरैश्च नाराचवरैरवाकिरत् ६९ तथापितं प्रस्फु रद्रात्तकार्मुकं त्रिभिः शरैर्यंतृशिरः क्षुरेण हयांश्चतुर्भिश्च पुनस्त्रिभिर्ध्वजं धनंजयो द्रौणिरथाद्‌पातयत् ७० सरोषपूर्णो मणिवज्र हाटकैरलंकृतं तक्षकभोगवर्चसं महाधनं कार्मुकमन्यदाददे यथा महाहिप्रवरं गिरेस्तथा ७१ स्वमायुधं चोपनिकीर्य भूतले धनुश्च कृ तोऽसगुणागुणाधिकः समाददे येन तदाऽजितो नरोत्तमौ शरोत्तमैर्द्रौणिरविध्यदंतिकात् ७२ कृपश्च भोजश्च तथात्मजश्च ते शरैरनेकैर्यु धि पांडवर्षभं महारथाः संयुगमूर्ध्नि निष्ठितास्तमोनुदं वारिधरा इवापतन् ७३ कृपस्य पार्थः सशरं शरासनं हयान्ध्वजान्सारथिमेव प त्रिभिः समार्पयद्बाहुसहस्रविक्रमस्तथाय यथा वज्रधरः पुरा बलेः ७४ स पार्थबाणैर्विनिपातितायुधो ध्वजावमर्दे च कृते महाहवे कृतः कृपो बाणसहस्रयंत्रितो यथापगेयः प्रथमं किरीटिना ७५

एम० १७३

पस्थि ७२ ७३ ७३ ७४ ७५

शौरेः प्रचिच्छेद तवात्मजस्य ध्वजं धनुश्चाप्रचकर्त्त नर्द्दन्‌ ततः जघान चाश्वान्कृतवर्मणः शुभान्ध्वजं च चिच्छेद ततः प्रतापवान्‌ ७६ स वाजिसूतेष्वसना
न्यकेतनान्नघान नागाश्वरथांस्त्वरं श्चसः ततः प्रकीर्णांशुमहद्बलं तव प्रहारितं सेतुमिवाम्भसापया ७७ ततोऽर्जुनस्याशु रथेन केशवश्चकार श
त्रूनपसव्यमातुरान्‌ ततः प्रयान्तं त्वरितं धनंजयं शतक्रतुं वृत्रनिजघ्नुषं यथा ७८ समन्वधावन्पुनरुच्छ्रितैर्ध्वजै रथैः सुयुक्तैरपरे युयुत्सवः अ
थाभिसृत्य प्रतिवार्य तानरीन्धनंजयस्याभिमुखं महारथाः ७९ शिखंडिशैनेययमाः शितैः शरैर्विदारयंतो व्यनदन्सुभैरवं ततोभिजघ्नुः कुपि
ताः परस्परं शरैस्तदांजोगतिभिः सुतेजनैः ८० कुरुप्रवीराः सह संजयैर्यथासुराः पुरा देवगणैस्तथाहवे जयेप्सवः स्वर्गमनाय चोत्सुकाः
पतंति नागाश्वरथाः परंतप ८१ जगर्जुरुच्चैर्बलवच्च विव्यधुः शरैः सुमुक्तैरितरेतरं पृथक्‌ शरांधकारे तु महात्मभिः कृते महाहवे योधवरैः प
रस्परं ८२ चतुर्दिशो वै विदिशश्च पार्थिव प्रभावसूर्यस्य तमोवृताभवत्‌ ८३ इति कर्णपर्वणि संजय उवाच राजन्कुरूणां प्रवरैर्बलैर्भीमम
भिद्रुतं मज्जंतमिव कौंतेयमुज्जिहीर्षुर्धनंजयः १ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

विनघ्नतस्तपुत्रस्य सेनां भारत सायकैः प्राहिणोन्मृत्युलोकाय परवीरान्धनंजयः २ ततोस्त्रावरमाश्रित्य शरजालानि भागशः अदृश्यं तत्तथा
न्भचनिजघ्नुस्तच वाहिनी ३ सपक्षिसंघाचरितमाकाशं पूरयन्शनैः धनंजयो महाबाहुः कुरूणामन्तकोभवत् ४ ततो भल्लैः क्षुरप्रैश्च नाराचै
र्विमलैरपि गात्राणि प्राछिनत्पार्थः शिरांसि च चकर्त ह ५ छिन्नगात्रैर्विकवचैर्विशिरस्कैः समन्ततः पतितैश्च पतद्भिश्च योधैरासीत्समावृता
६ धनंजयशराभ्यस्तैः स्यन्दनाश्वरथद्विपैः संछिन्नभिन्नविध्वस्तैर्व्यंगांगावयवैस्तता ७ सुदुर्गमा सुविषमा घोरा [illegible] त्यर्थं सुदुर्दृशा रणभू
मिरभूद्राजन्महावैतरणी यथा ८ ईषाचक्राक्षभंगैश्च व्यश्वैः साश्वैश्च युध्यतां ससूतैर्हतसूतैश्च रथैः स्तीर्णाभवन्मही ९ सुवर्णवर्ण
संनाहैर्योधैः कनकभूषणैः आस्थिताः कृतवर्माणो भद्रा नित्यमहाद्विपाः १० क्रुद्धाः क्रूरैर्महामात्रैः पार्ष्ण्यंगुष्ठप्रचोदिताः चतुः शताः
शरवैर्निहताः पेतुः किरीटिना ११ पर्यस्तानीव शृंगाणि ससत्त्वानि महागिरेः धनंजयशराभ्यस्तैः स्तीर्णा भूर्वरवारणैः १२ समन्ताज्जलद
प्रख्यान्वारणान्मदवर्षिणः अभिपेदेर्जुनरथो घनान्भिंदन्निवांशुमान् १३

हतैर्गजमनुष्याश्वैर्भिन्नैश्चैव रूधिरार्थैः विशल्ययंत्रकवचैर्युद्धयोग्यैर्गतासुभिः १४ अपविद्धायुधैर्मार्गैर्लोकक्षोभमहत्फाल्गुनेनैव विस्फारयतैव
गांडीवंसुमहत्स्वरं १५ घोरवज्रविनिष्पेषस्तनयित्नोरिवांबरे ततः प्रादीर्यत चमूः धनंजयशराहता १६ महावातसमाविद्धा महानौरिव साग
रे नानारूपाः प्राणहराः शरा गांडीवचोदिताः १७ अलातोल्काशनिप्रख्यास्तव सैन्यं विनिर्दहन् महागिरौ वेणुवनं निशि प्रज्वलितं यथा १८
तथा तव महासैन्यं प्रास्फुरत्पीडितं शरैः संपिष्टदग्धविध्वस्तं तव सैन्यं किरीटिना १९ हतं प्रविहतं बाणैः सर्वतः प्रद्रुतं दिशः महावने मृगगणा दावा
ग्नित्रासिता यथा २० कुरवः पर्यवर्तंत निर्दग्धाः सव्यसाचिना उत्सृज्य च महाबाहुं भीमसेनं तथा रणे २१ बलं कुरूणामुद्विग्नं सर्वमासीत्परा
ङ्मुखं ततः कुरुषु भग्नेषु बीभत्सुरपराजितः २२ भीमसेनं समासाद्य मुहूर्तं सोऽभ्यवर्तत समागम्य च भीमेन मंत्रयित्वा च फाल्गुनः २३
विशल्यमरुजं चास्मै कथयित्वा युधिष्ठिरं भीमसेनाभ्यनुज्ञातस्ततः प्रायाद्धनंजयः २४ नादयन्रथघोषेण पृथिवीं द्यां च भारत ततः परि
वृतो वीरैर्दशभिर्योधपुंगवैः २५ दुःशासनादवरजैस्तव पुत्रैर्धनंजयः ते तमभ्यर्दयन्बाणैरुल्काभिरिव कुंजरं २६ ॥ ॥ ॥ ॥

व्यातत्तेष्वसनाः शूरान्दंपतत इव भारत अपसव्यांस्ततांश्चक्रे रथेन मधुसूदनः २७ विपुक्ता नहितत्तान्मेनेयमायासुकिरीटिना तत
स्तिमा इव नसूराः पराङ्मुखरथेर्जुने २८ ते भामापततां केतनश्चाश्चापानि सायकान् नाराचैरर्धचन्द्रैश्च क्षिप्रं पार्थो न्यपातयत् १९ अथा
न्यैर्दशभिर्भल्लैः शिरांस्येषामपातयत् रोषसंरक्तनेत्राणि संदष्टौष्ठानि भूतले ३० तानि वक्त्राणि विबभुः कमलानीव भूरिशः तांस्तु भल्लैर्म
हावेगैर्दशभिर्दश कौरवान् ३१ रुक्माङ्गदान्रुक्मपुङ्खैर्हत्वा प्रायादमित्रहा ३२ इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि संजय उवाच तं प्रयान्तं महावे
गैरश्वैः कपिवरध्वजं युद्धायाभ्यद्रवन्वीराः कुरूणां नवतीरथाः १ कृत्वा संशप्तका घोरं शपथं पारलौकिकं परिवव्रुर्नरव्याघ्रा नरव्याघ्रं
रार्जुनं २ कृष्णः श्वेतान्महावेगानश्वान्काञ्चनभूषणान् मुक्ताजालप्रतिच्छन्नान्प्रैषीत्कर्णरथं प्रति ३ ततः कर्णरथं यान्तमरिघ्नं तं धनं
जयं बाणवर्षैरभिघ्नन्तः संशप्तका ययुः ४ त्वरमाणांस्तु तान्सर्वान्ससूतेषुधनुर्ध्वजान् जघान नवतिं वीरानर्जुनो निशितैः शरैः ५ ते प
तन्त हता बाणैर्नानारूपैः किरीटिना सविमाना यथा सिद्धाः स्वर्गात्पुण्यक्षये तथा ६ श्रीकृष्णाय नमः श्रीकृष्णाय नमः ॥

ततः सरथनागाश्वाः कुरवः कुरुसत्तमं निर्भया भरतश्रेष्ठमभ्यवर्त्तन्त फाल्गुनं ७ तद्वायसन्नमनुष्याश्वमुदीर्णवरवारणं पुत्राणां ते महत्सै
न्यं समरौत्सीद्धनंजयः ८ शक्त्यृष्टितोमरप्रासैर्गदानिस्त्रिंशसायकैः प्राच्छादयन्महेष्वासाः कुरवः कुरुनंदनं ९ तामंतरिक्षे विततां शस्त्रवृष्टिं
समंततः अधमत्पांडवो बाणैस्तमः सूर्य इवांशुभिः १० ततो म्लेच्छास्थितैर्मत्तैस्त्रयोदशशतैर्गजैः पार्श्वतोभ्यहनन्पार्थं तव पुत्रस्य शासना
त् ११ कर्णिनालीकनाराचैस्तोमरप्रासशक्तिभिः मुसलैर्भिंडिपालैश्च रथस्थं पार्थमार्दयन् १२ तां शस्त्रवृष्टिमतुलां द्विपहस्तैः प्रवेरि
तां चिच्छेद निशितैर्भल्लैरर्द्धचंद्रैश्च फाल्गुनः १३ अथ तान्द्विरदान्सर्वान्नानालिंगैः शरोत्तमैः सपताकध्वजारोहान्गिरीन्वज्रैरिवाहनत्
१४ ते हेमपुंखैरिषुभिराचिता हेममालिनः हताः पेतुर्महानागाः साग्निज्वाला इवाद्रयः १५ ततो गांडीवनिर्घोषो महानासीद्विशांपते स्तनतां
कूजतां चैव मनुष्यगजवाजिनां १६ कुंजराश्च हताराजन्नुडुवुल्लेसमं ततः अश्वाश्च पर्यधावंत हतारोहा दिशो दश १७ रथा हीना महाराज र
थिभिर्वाजिभिस्तथा गंधर्वनगराकारा दृश्यंते स्म सहस्रशः १८ अश्वारोहा महाराज धावमाना इतस्ततः तत्र तत्रैव दृश्यंते निहताः पार्थसायकैः
१९

तस्मिन्क्षणे पांडवस्य बाह्वोर्बलमदृश्यत यत्संदिष्टो वारणाश्वरथान्येको जयद्युधि २० ततस्तं गेगणमहताबलेन भरतर्षभ दृष्ट्वापरिवृतंरा
जन्भीमसेनः कि[illegible]रीटिनं २१ हतावशेषानुत्सृज्य त्वदीयान्कतिचिद्रथान् जवेनाभ्यद्रवद्राजन्धनंजयरथं प्रति २२ ततस्तत्प्राद्रवत्सैन्यं
हतभूयिष्ठमातुरं दृष्ट्वार्जुनं तदा भीमो जगाम भ्रातरं प्रति २३ हतावशिष्टांस्तुरगानर्जुनेन महाबलान् भीमो व्यधमदभ्रान्तो गदापाणिर्महाहवे २४
कालरात्रिमिवात्युग्रां नरनागाश्वभोजनां प्राकाराट्टपुरद्वारदारणीमतिदारुणां २५ ततो गदां नृनागाश्वेष्वाशु भीमो व्यवासृजत् सा जघान
वहू[illegible]नश्वान्स्वारोहांश्च मारिष २६ कार्ष्णायसतनुत्राणान्नरानश्वांश्च पांडवः पोथयामास गदया सशब्दं ते पतन्हताः २७ दंतैर्दंशंतो वसुधां
शेरते क्षततेजोक्षिताः भग्नमूर्द्धास्थिचरणाः क्रव्यादगणभोजनाः २८ असृग्मांसवसाभिश्च तृप्तिमभ्यागता गदा अस्थीन्यप्य[illegible]तीतस्य बो
कालरात्रीव दुर्दृशा २९ सहस्राणि दशाश्वानां हत्वा पत्तींश्च भूयसः भीमोऽभ्यधावत्संक्रुद्धो गदापाणिरितस्ततः ३० गदापाणिं ततो भीमं दृष्ट्वा भा
रत तावकाः मेनिरे समनुप्राप्तं कालदंडोद्यतं यमं ३१ समत्त इव मातंगः संक्रुद्धः पांडुनंदनः प्रविवेश गजानीकं मकरः सागरं यथा ३२

विगाह्यचगजानीकंप्रगृह्यमहतींगदां क्षणेनभीमःसंक्रुद्धस्तन्निन्येयमसादनं ३३ गजान्संककटान्मत्तान्सारोहान्सपताकिनः पततः
समपश्यामसपक्षान्पर्वतानिव ३४ हत्वातुमगजानीकंभीमसेनोमहाबलः पुनःस्वरथमास्थायपृष्ठतोर्जुनमन्वयात् ३५ हतंपराङ्मु
खप्रायंनिरुत्साहंपरंबलं व्यालंबतमहाराजप्रायशःशस्त्रवेष्टितं ३६ विलंबमानंतत्सैन्यमप्रगल्भमवस्थितं दृष्ट्वाप्राच्छादयद्बाणैरर्जुनःप्रा
णतापनैः ३७ नराश्वरथमातंगायुधिगांडीवधन्वना शरव्रातैश्चितारेजुःकदंबाइवकेसरैः ३८ ततःकुरूणामभवदार्तनादोमहान्नृप
नराश्वनागासुहरैर्वध्यतामर्जुनेषुभिः ३९ हाहाकृतंभृशंत्रस्तंलीयमानंपरस्परं अलातचक्रवत्सैन्यंतदाभ्रमततावकं ४० ततस्तद्युद्ध
मभवत्कुरूणांसुमहद्बलैः नसत्रासीदनिर्भिन्नोरथःसादीहयोगजः आदीप्तमिवतत्सैन्यंशरैश्छिन्नतनुच्छदं आसीत्स्वशोणितक्लिन्नंफु
ल्लाशोकवनंयथा ४२ तंदृष्ट्वाकुरवस्तत्रविक्रांतंसव्यसाचिनं निराशाःसमपद्यंतसर्वेकर्णस्यजीविते ४३ अविषह्यंतुपार्थस्यशरसंबा
तमाहवे मत्वान्यवर्तन्कुरवोजितागांडीवधन्वना ४४ तेहत्वासमरेकर्णंवध्यमानाश्चसायकैः प्रदुद्रुवुर्दिशोभीताश्चुक्रुशुश्चापिसूतजं
४५ अभ्यद्रवततान्पार्थःकिरन्शरशतान्बहून् हर्षयन्पांडवान्योधान्भीमसेनपुरोगमान् ४६ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

त४

क०
१७७

पुत्रास्तवेमहाराजजग्मुः कर्णरथंप्रति अगाधेमज्जतांतेषांद्वीपःकर्णोभवत्तदा ४७ कुरवोहिमहाराजनिर्विषाःपन्नगाइव कर्णमेवोपली
यंतभयाद्घोराद्धनंजयः ४८ यथासर्वाणिभूतानिमृत्योर्भीतानिमारिष धर्ममेवोपलीयंतेकर्मवंतिहिप्राणिनः ४९ तथाकर्णमहेष्वासंपुत्रास्त
वनराधिप उपालीयंतसंत्रासात्पांडवस्यमहात्मनः ५० तांछोणितपरिक्लिन्नान्विषमस्थाञ्छरातुरान् माभैष्टेत्यब्रवीत्कर्णोह्यभितोमामितेतिच
५१ संभग्नंहिबलं दृष्ट्वाबलात्पार्थेनतावकं धनुर्विस्फारयन्कर्णस्तस्थौशत्रुजिघांसया ५२ तान्प्रद्रुतान्कुरून्दृष्ट्वाकर्णः शस्त्रभृतां
वरः संचिंतयित्वापार्थस्यवधेदध्रेमनः श्वसन् ५३ विस्फार्यसुमहच्चापंततश्चाधिरथिर्वृषः पांचालान्पुनराधावत्पश्यतःसव्यसाचिनः ५४
ततः क्षणेनक्षितिपाः क्षतजप्रतिमेक्षणाः कर्णंववर्षुर्बाणौघैर्यथामेघामहीधरं ततः शरसहस्राणिकर्णमुक्तानिमारिष व्ययोजयं
तपांचालान्प्राणैःप्राणभृतांवर ५६ ततःशब्दोमहानासीत्पांचालानांमहामते वध्यतांसूतपुत्रेणामित्रार्थेमित्रगृद्धिना ५७ इतिश्री
महाभारतेकर्णपर्वणि ॥ ॥

राम०
१७७

१२ ३ ४ ५ मंजोगतिभिःप्रणायितोन्तरिक्षे ६ ७ ८ ९ १० ११

संजयउवाच ततःकर्णः कुरुषुप्रद्रुतेषुवरूथिनाश्वेतहयेनराजन् पांचालपुत्रान्व्यधमत्सूतपुत्रोमहेषुभिर्वातइवाभ्रसंघा
न् १ सूतंरथादंजलिकैर्निपात्यजघानचाश्वान्जनमेजयस्य शतानीकंसुतसोमंचभल्लैरवाकिरद्धनुषीचाप्यकृंतत् २
धृष्टद्युम्नंनिर्बिभेदाथषड्भिर्जघानाश्वान्दक्षिणंतस्यसंख्ये हत्वाचाश्वान्सात्यकेःसूतपुत्रः कैकेयपुत्रंन्यवधीद्विशोकं ३ तम
भ्यधावन्निहतेकुमारेकैकेयसेनापतिरुग्रकर्मा शरैर्विधुन्वन्भृशमुग्रवेगैःकर्णात्मजंचाभ्यहनत्सुषेणं ४ तस्यार्धचंद्रैस्त्रि
भिरुच्चकर्तप्रहस्यबाहूचशिरश्चकर्णः सस्यंदनाद्गामपतद्गतासुः परश्वधैःशालइवावरुग्णः ५ हताश्वमंजोगतिभिःप्रसेनः
शिनिप्रवीरंनिशितैःपृषत्कैःप्रच्छादयन्नृत्यन्निवकर्णपुत्रःशैनेयबाणाभिहतःपपात ६ पुत्रेहतेक्रोधपरीतचेताःकर्णःशि
नीनामृषभंजिघांसुः हतोसिशैनेयइतिब्रुवन्स्वव्यवासृजद्बाणममित्रसाहं ७ तमस्यचिच्छेदशरंशिखंडीत्रिभिस्त्रिभिश्चप्रतु
तोदकर्णं शिखंडिनः कार्मुकंचध्वजंचछित्वाशराभ्यांन्यपतत्सुजातः ८ शिखंडिनंषड्भिरविध्यदुग्रोधार्ष्टद्युम्नेःसशिरश्चोच्चक
र्त तथाभिनत्सुतसोमंशरेणसुसंशितेनाधिरथिर्महात्मा ९ अथाक्रंदेतुमुलेवर्तमानेधार्ष्टद्युम्नेनिहतेतत्रकृष्ण अपांचाल्यं
क्रियतेयाहिपार्थकर्णंजहीत्यब्रवीद्राजसिंह १० ततःप्रहस्याशुनरप्रवीरोरथंरथेनाधिरथेर्जगाम भयेतेषांत्राणमिच्छन्सु

क० १७८

११ प्रतिश्रुतः प्रतिस्वनः । १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २०

विस्फार्य गाण्डीवमथोग्रघोषं ज्यया समाहत्य तले भृशं च बाणान्धकारं सहसैव कृत्वा जघान नागाश्वरथध्वजांश्च ११ प्रतिश्रुतिः
प्राचरन्नन्तरिक्षे गुहा गिरीणामयतन्न वयांसि यन्मेऽपलज्जेन विजृम्भमाणो रौद्रे मुहूर्ते त्वपतत्किरीटी १२ तं भीमसेनोऽनुययौ
रथेन पृष्ठे रक्षन्पाण्डवमेकवीरः तौ राजपुत्रौ त्वरितौ रथाभ्यां कर्णाय यातावरिभिर्विविक्तौ १३ तत्रान्तरे सुमहत्सूतपुत्रश्चक्रे।
युद्धं सोमकान्सं प्रगृह्य रथाश्वमातङ्गगणाञ्जघान प्रच्छादयामास शरैर्दिशश्च १४ तमुत्तमौजा जनमेजयश्च क्रुद्धौ युधामन्यु
शिखण्डिनौ च कर्णं विभेदुः सहिताः पृषत्कैः समर्दमानाः सह पार्षतेन १५ ते पञ्च पाञ्चालरथप्रवीरा वैकर्तनं कर्णमभिद्रव
न्तः तस्माद्रथाच्च्यावयितुं न शेकुर्धैर्यात्कृतात्मानमिवेन्द्रियार्थाः १६ तेषां धनूंषि ध्वजवाजिसूतांस्तूणीं पताकाश्च निकृत्य
बाणैः तान्पञ्चभिस्त्वभ्यहनत्पृषत्कैः कर्णस्ततः सिंह इवोन्ननाद १७ तस्यास्यतस्तानभिनिघ्नतश्च ज्याबाणहस्तस्य धनुः
स्वनेन साद्रिद्रुमा स्यात्पृथिवी विशीर्णेत्यमन्यन्त जनास्तदानीं १८ स शक्रचापप्रतिमेन धन्वना सुत्यायतेनाधि
रथिः शरान्सृजन् बभौ रणे दीप्तमरीचिमण्डलो यथांशुमाली परिवेषवांस्तथा १९ शिखण्डिनं द्वादशभिः पराभिनच्छितैः
शरैः षड्भिरथोत्तमौजसं त्रिभिर्युधामन्युमविध्यदाशुगैस्त्रिभिस्त्रिभिः सोमकपार्षतात्मजौ २०

राम० १७८

पराजिताः पंचमहारथास्तु कृते महाहवे स्तत्सुतेन मारिष निरुध्यमाना स्फुरमित्रनंदनाः पार्थैर्हि पार्थोत्मवतापराजिताः २१ निमज्जतस्तानथक
र्णसागरे विपन्ननावो वणिजो यथार्णवे उद्दधिरे नौभिरिवार्णवाद्रथैः सुकल्पितैर्द्रौपदिजांस्तु मातुलान् २२ ततः शिनीनामृषभः शितैः श
रैर्निकृत्य कर्णप्रहितानिषून्बहून् विदार्य कर्णं निशितैरयस्मयैस्तवात्मजं ज्येष्ठमविध्यदष्टभिः २३ कृपोऽथ भोजश्च तवात्मजस्तथा स्वयं च
कर्णो निशितैरताडयत् स तैश्चतुर्भिर्युयुधे यदूत्तमो दिगीश्वरैर्दैत्यपतिर्यथा तथा २४ समानतेनेष्वसनेन कूजता भृशायतेनामितबाणवर्षि
णा बभूव दुर्धर्षतरः स सात्यकिः शरन्नभोमध्यगतो यथा रविः २५ पुनः समास्थाय रथान्सुदंशिताः शिनिप्रवीरं जुगुपुः परंतपाः समे
त्य पांचालमहारथा रणे मरुद्गणाः शक्रमिवारिनिग्रहे २६ ततोभवद्युद्धमतीवदारुणं तवाहितानां तव सैनिकैः सह रथाश्वमातंगविनाशनं
तथा यथा सुराणामसुरैः पुराभवत् २७ रथद्विपा वाजिपदातयस्तथा भवंति नानाविधशस्त्रवेष्टिताः परस्परेणाभिहताश्च चस्खलुर्विने
दुरार्त्ताश्च समवापतंस्तथा २८ तथागते भीममभीस्तवात्मजः समासराजावरजः किरंछरैः तमभ्यधावत्त्वरितो वृकोदरो महारुरुं सिंह इवाभि
पेदिवान् २९ ततस्तयोर्युद्धमतीवदारुणं प्रदीव्यतोः प्राणदुरोदरं द्वयोः परस्परेणाभिनिविष्टरोषयोरुदग्ररूपेः शंवरशक्रयोर्यथा ३०
घोरैः शरैर्निर्मकरैः सुतेजनैर्निजघ्नतुस्तावितरेतरं भृशं सकृत्प्रभिन्नाविव वाशितान्तरे महागजौ मन्मथसक्तचेतसौ ३१ तवात्मजस्याथ
वृकोदरस्त्वरन्धनुः क्षुराभ्यां ध्वजमेव चाछिनत् ललाटमप्यस्य बिभेद पत्रिणा शिरश्च कायात्प्रजहार सारथेः ३२ स राजपुत्रोऽन्यदवाप्य का
र्मुकं वृकोदरं द्वादशभिः पराभिनत् स्वयं नियच्छंस्तुरगानजिह्मगैः शरैश्च भीमं पुनरप्यवीवृषत् ३३ ततः शरं सूर्यमरीचिसप्रभं
सुवर्णवज्रोत्तमरत्नभूषितं महेंद्रवज्राशनिपातदुःसहं मुमोच भीमांगविदारणक्षमं ३४ स तेन निर्विद्धतनुर्वृकोदरो निपातितः स्रस्त

नि ४

क० १७९

[illegible] त

नुर्गत्तासुवत् प्रसार्यवाहू रथवर्यमाश्रितः पुनः संज्ञामुपलभ्यवानदृत ३५ इतिश्रीकर्णपर्वणि संजयउवाच तत्राकरोत्तदुष्करं राजपुत्रो
दुःशासनस्तुमुलेयुध्यमानः चिच्छेद भीमस्यधनुः क्षुरेणषड्भिः शरैः सारथिमप्यविध्यत १ ततोस्त्वाराजपुत्रस्तरस्वी विव्याध भीमं नवभिः पृष
त्कैः ततोभिनद्द्रुद्धिभिः क्षिप्रमेव वीरेषुभिर्भीमसेनं महात्मा २ ततः क्रुद्धोभीमसेनस्तरस्वी शक्तिं वेगवत्प्राहिणोत्तेसुताय तामापतन्तीं सहसा
तिघोरां दृष्ट्वासुतस्तेज्वलितामिवोल्कां ३ आकर्णपूर्णैरिषुभिर्महात्मा चिच्छेद पुत्रो दशभिः पृषत्कैः दृष्ट्वातुतत्कर्मकृतं सुदुष्करं प्रपूजय
न्सर्वयोधाः प्रहृष्टाः ४ अथाशु भीमं च शरेण भूयो गाढं सविव्याध सुतस्त्वदीयः चुक्रोध भीमः पुनराशु तस्मै भृशं प्रजज्वाल रुषाभिवी
क्ष्य ५ विद्धोस्मि वीराशु भृशं त्वयाद्य सहस्व भूयोपि गदाप्रहारं उक्त्वैवमुच्चैः कुपितोथ भीमो जग्राहतां भीमगदां वधाय ६ उवाच चाद्याह
महं दुरात्मन् पास्यामि ते शोणितमाजिमध्ये अथैवमुक्तस्तनयस्तवोग्रां शक्तिं वेगात्प्राहिणोन्मृत्युरूपां ७ आविध्य भीमोपि गदां सुघो
रां विचिक्षिपे रोषपरीतमूर्तिः सा तस्य शक्तिं सहसा विरुज्य पुत्रं तवाजौ ताडयामास मूर्ध्नि ८ स विस्रवन्नाग इव प्रभिन्नो गदामस्मै तुमुले
प्राहिणोद्वै तयाहरद्दशधन्वान्तराणि दुःशासनं भीमसेनः प्रसह्य ९ तयाहतः पतितो वेपमानो दुःशासनो गदया वेगवत्या हयाः स
सूता निहता नरेन्द्र चूर्णीकृतश्चास्य रथः पतन्त्या १० विध्वस्तवर्माभरणाम्बरस्रक् विचेष्टमानो भृशवेदनार्तः ततः पपात पिंसाथच कौर
व्यअगजे हर्षेण विनादयन्दिशः नादेन तेनाखिलपार्थिवाजौ वाजिनोमूर्च्छाकुलाः पतिताः स्तावजमीढ दुःशासनं पाण्डवाः प्रेक्ष्य सेव्यं हृ
ष्टाः पांचालाः सिंहनादाननुचन् ११ ततः स्मृत्वा भीमसेनस्तरस्वी सोपत्नकं यत्प्रयुक्तं सुतैस्ते तस्मिन्सुघोरे तुमुले वर्त्तमाने प्रधा

राम० १७९

नभूपिष्टैरेः समंतात् दुः शासनं तत्र समीक्ष्य राजन् भीमो महाबाहुरचिंत्यकर्मा १३ स्मृत्वाथ केशग्रहणं च देव्या वस्त्रापहारं च रजस्व
लायाः अनागसो भर्तृपराङ्मुखायाः दुःखानि दत्तान्यपि विप्रचिंत्य १३ जज्वाल क्रोधादथ भीमसेनः आज्यप्रसिक्तो हि यथा हुताशः तत्राह क
र्णं च सुयोधनं च कृपं द्रौणिं कृतवर्माणमेव १४ निहन्मि दुःशासनमद्य पापं संरक्ष्यतामद्य समस्तयोधाः इत्येवमुक्त्वा सहसाभ्यधावत्
निहंतुकामोतिवलस्तरस्वी १५ तथा तु विक्रम्य रणे वृकोदरो महागजं केसरिको यथैव निगृह्य दुःशासनमेकवीरः सुयोधनस्याधि
रथेः समक्षं १६ रथादवप्लुत्य गतः स भूमौ यत्नेन तस्मिन् प्रणिधाय चक्षुः ससमीप स्थितो भीमो विसंज्ञं वीक्ष्य तं सुतं । चकार खेदं मनसा
चिंतावपरमो ययौ अश्रद्धेन तस्य रुधिरं कथं पास्यामि रिपोरपि । आज्ञानं तोस्य पापस्य दुर्मतेर्मित्रघातिनः एवं विचिंतयन् भीमो दृष्ट्वा शोथवि
चेतनं । वस्त्रेण बीजयंश्चैनं तेन ज्ञात्रमवाप सः दृष्ट्वा समस्तं ज्ञं सा पत्नपादेन आक्रम्य वक्षसि । प्रहृष्टरूपो भीमस्तु सासिं प्रवाचतं तं पैराजस्या
वमथ्थे पविशाज्ञातः कवापाज्ञसेन्या दुरासनं ते पाणिना कतेरणा विकृष्टो लद्वदि लांप्रष्ठ ते भीमसेनः उक्तस्तथा ज्ञो सततं हासरोषजगारं भीम
परिवृत्तनेत्रः अयं करिकराकारः पीनस्तनविमर्दनः गोसहस्रप्रदाता च क्षत्रियांतकरः करः अनेन याज्ञसेन्या मे भीमकेशा विकर्षिताः प
श्यतां कुरुमुख्यानां पुष्मार्कं च सभामसदोरेवं ब्रुवाणस्य स भीमसेन उत्पाटयामास भुजं महात्मा ॥ ततः स रोषं तमतोव [illegible] संताडयामास भुजे
नतेन असिं समुद्यम्य शितं सुधारं कंठे पदाक्रम्य च वेपमानं १७ उत्कृत्य वक्षः पतितस्य भूमावथापि बद्धो शोणितमस्य कोष्णं ततो निपात्या
स्य शिरः प्रकृत्य तेनासिना तव पुत्रस्य राजन् १८ सत्यां चिकीर्षुर्मतिमान् प्रतिज्ञां भीमोपि बद्धो शोणितमस्य कोष्णं आस्वाद्य चास्वाद्य च वीक्षमा
णः क्रुद्धो हि चैनं निजगाद वाक्यं १९ स्तन्यस्य मातुर्मधुसर्पिषो वा माध्वीकपानस्य च सत्कृतस्य दिव्यस्य वा तोयरसस्य पानात् पयो दधि

म्यांमथिताच्चमुख्यात् १४ अन्यानिपानानिचयानिलोकेसुधामृतस्वादुरसानितेभ्यः सर्वेभ्यएवाभ्यधिकोरसोयंममाद्यचास्याहितलोहित
स्य १५ अथाहभीमः पुनरुग्रकर्मा दुःशासनंक्रोधपरीतचेताः गतासुमालोक्यविहस्यसुस्वरंकिंवाकरोमत्युनारक्षितोसि १६ एवंब्रुवाणं
पुनराद्रवंतमास्वाद्यमानंतमतिप्रहृष्टं येभीमसेनंददृशुस्तदानींभयेनतेपिव्यथि[illegible]तानिपेतुः १७ येचापिनासन्व्यथितामनुष्यास्तेषांक
रेभ्यः पतितंहिशस्त्रं भयाच्चसंचुक्रुशुरस्वरैस्तेनिमीलिताक्षाददृशुःसमंततः १८ सतत्रभीमंददृशुः समंता[illegible]शासनंतद्रुधिरंपिबंतं सर्वेप
लायंतभयाभिपन्नानैवमनुष्यापमितिब्रुवाणाः १९ तस्मिन्हतेभीमसेनेनरूपेदृष्ट्वाजनाः शोणितंपीयमानं संप्राद्रवंश्चित्रसेनेनसार्धंभी
मंरक्षोभाषमाणाभयार्ताः २० युधामन्युःप्रद्रुतंचित्रसेनंसहानीकस्त्वभ्ययाद्राजपुत्रः विव्याधचैनंनिशितैः पृषत्कैर्व्यपेतभीः सप्तभिरा
शुमुक्तैः २१ संक्रांतभोगइवलेलिहानोमहोरगः क्रोधविषंसिसृक्षुः निवृत्यपांचालजमभ्यविध्यत्त्रिभिः शरैः सारथिमस्यचाभिनत् २२
ततः सुपुंखेनसुपत्त्रिणेनसुसंशितेनाग्र्यशरेणशूरः आकर्णमुक्तेनसमाहितेनयुधामन्युस्तस्यशिरोजहार २३ तस्मिन्हतेभ्रातरिचि
त्रसेनेक्रुद्धः कर्णः पौरुषंदर्शयानः व्यद्रावयत्पांडवानामनीकंप्रत्युद्यातोनकुलेनामितौजाः २४ भीमोपिहत्वा[illegible]तत्रैवदुःशासनम
मर्षणं पूरयित्वांजलिंभूयोरुधिरस्योग्रनिस्वनः २५ शृण्वतांलोकवीराणामिदंवचनमब्रवीत् एषतेरुधिरंकंठात्पिबामिपुरुषाध
म २६ ब्रूहीदानींतुसंरब्धः पुनर्गौरितिगौरि[illegible] ॥ ॥

(दुः ४)

त्ति येनस्मास्मान्प्रनृत्यन्तिपुनर्गौरितिगौरिति २७ तावयंप्रतिनृत्स्यामः पुनर्गौरितिगौरिति प्रमाणकोट्यांशयनंकालकूटस्यभोजनं २८
दंशनंचाहिभिःकृष्णैर्दाहंचजतुवेश्मनि द्यूतेनराज्यहरणमरण्येवसतिश्चया २९ द्रौपद्याःकेशपक्षस्यग्रहणंचसुदारुणं इषुस्त्राणि
चसंग्रामेष्वसुखानिचवेश्मनि ३० विराटभवनेयच्चक्लेशोस्माकंपृथग्विधः शकुनेर्धार्तराष्ट्रस्यराधेयस्यचमंत्रिते ३१ अनुभूतानिदुःखानि
तेषांहेतुस्त्वमेवहि दुःखान्येतानिजानीमोनसुखानिकदाचन ३२ धृतराष्ट्रस्यदौरात्म्यात्सपुत्रस्यसदावयं इत्युक्त्वावचनंराजन्जयंप्राप्यवृ
कोदरः ३३ पुनराहमहाराजस्मयंस्तौकेशवार्जुनौ असृग्दिग्धोविस्रवल्लोहितास्यः क्रुद्धोत्यर्थंभीमसेनस्तरस्वी दुःशासनेयद्रणेसंस्तु
तंमेतदद्यसत्यंकृतंमयेहवीरौ अत्रैवदास्याम्यपरंद्वितीयंदुर्योधनंयज्ञपशुंविशस्य शिरोमृदित्वाचपदादुरात्मनः शान्तिंलप्स्येकौरवा
णांसमक्षं ३४ एतावदुक्त्वावचनंप्रहृष्टोननादचोच्चैरुधिरार्द्रगात्रः ननर्तचैवातिबलोमहात्मावृत्रंनिहत्येवसहस्रनेत्रः ३५ इतिश्रीम
हाभारतेकर्णपर्वणिदुःशासनवधः संजयउवाच दुःशासनेतुनिहतेतवपुत्रामहारथाः महाक्रोधविषावीराः समरेष्वपलायिनः १
दशराजन्महावीर्या भीमंप्राच्छादयञ्छरैः कवचीनिषंगीपाशीदण्डधारोधनुर्ग्रहः २ अलोलुपःशलःसंधोवातवेगसुवर्चसौ एतेसमेत्यस
हिताभ्रातृव्यसनकर्षिताः ३ भीमसेनंमहाबाहुंमार्गणैःसमवारयन् सवार्यमाणोविशिखैः समन्तात्तैर्महारथैः ४ भीमःक्रोधाग्निर
क्ताक्षः क्रुद्धःकालइवाबभौ तांस्तु

क०
१८१

भल्लैर्महावेगैर्दशभि[illegible]र्दशभारतान् ५ रुक्मांगदान्रुक्मपुंखैः पार्थोनिन्येयमक्षयं हतेपुत्रेषुवीरेषुप्रदुद्राववलंतव ६ यश्चपतः
सूतपुत्रस्यपाण्डवस्यभयार्दितेततः कर्णोमहाराजप्रविवेशमहद्भयं ७ दृष्ट्वाभीमस्यविक्रान्तमन्तकस्यप्रजास्विव तस्यत्वाकारभावज्ञः श
ल्यः समितिशोभनः ८ उवाचवचनंकर्णंप्राप्तकालमरिंदमं माव्यथांकुरुराधेयनैवत्वमुपपद्यते ९ एतेद्रवन्तिराजानोभीमसेनभयार्दिताः
दुर्योधनश्चसंमूढोभ्रातृव्यसनकर्शितः १० दुःशासनस्यरुधिरेपीयमानेमहात्मना व्यापन्नचेतसश्चैवशोकोपहतचेतसः ११ दुर्यो
धनमुपासन्तेपरिवार्यसमन्ततः कृपप्रभृतयश्चैतेहतशेषाःसहोदराः १२ पाण्डवाजयलक्षाश्चधनंजयपुरोगमाः तामेवाभिमुखा
: शूरायुद्धायसमुपस्थिताः १३ सत्वंपुरुषशार्दूलपौरुषेणसमास्थितः क्षत्रधर्मंपुरस्कृत्यप्रत्युद्याहिधनंजयं १४ भारोहिधार्त्तरा
ष्ट्रेणत्वयिसर्वःसमाहितः तमुद्वहमहाबाहोयथाशक्तियथाबलं १५ जयेस्याद्विपुलाकीर्त्तिर्ध्रुवःस्वर्गःपराजये वृषसेनश्चराधे
यसंक्रुद्धस्तनयस्तव त्वयिमोहंसमापन्नेपाण्डवानभिधावति एतच्छ्रुत्वातुवचनंशल्यस्यामिततेजसः १७ हृदिचावश्यकंभावं
चक्रेयुद्धायसुस्थिरं ततःक्रुद्धोवृषसेनोभ्यधावदवस्थितंप्रमुखेपाण्डवं १८ वृकोदरंकालमिवात्तदण्डंगदाहस्तंयोधयन्तंत्वदी
यान् तमभ्यधावन्नकुलःप्रवीरोरोषादमित्रंप्रतुदन्पृषत्कैः १९ कर्णस्यपुत्रंसमरेप्रहृष्टंपुराजिष्णुर्मघवेवजंभं ततोध्वजंस्फा
टिकचित्रकंचुकंचिच्छेदवीरोनकुलःक्षुरेण २० कर्णात्मजस्येष्वसनं

एम०
१८१

वचित्रं भल्लेनकर्णो वृनद्धित्रनद्धं अथान्यदादायधनुः सशीघ्रं कर्णात्मजः पांडवमभ्यविध्यत् २१ दिव्यैर्महास्त्रैर्नकुलं कृतास्त्रो दु
:शासनस्यापचितिं पिपासुः ततः क्रुद्धो नकुलस्तं महात्मा शरैर्महोल्काप्रतिमैर् विध्यत् २२ दिव्यैरस्त्रैरभ्यवर्षत्स सोपि कर्णस्य
पुत्रो नकुलं कृतास्त्रः शराभिघाताच्च रुषा च राजन् स्वया च भासास्त्रसमीरणाच्च २३ जज्वाल कर्णस्य सुतोतिमात्रं हविर्यथाज्याहुति
भिर्हुताशः कर्णस्य पुत्रो नकुलस्य राजन् सर्वान् हयानक्षिणोदुत्तमास्त्रैः २४ वनायुजान्वै नकुलस्य शुभ्रानुदग्रगान् हेमजालावनद्धान्
ततो हताश्वादवरुह्य यानादादाय चर्मामलरुक्मचंद्रं २५ आकाशसंकाशमसिं प्रगृह्य दोधूयमानः खगवच्चचार ततोंतरिक्षे च रथा
श्वनागांश्चिच्छेद तूर्णं नकुलश्चित्रयोधी २६ ते प्रापतन्नसिना गां विशस्ता यथाश्वमेधे पशवः शमित्रा द्विसाहस्राः पातिताः पु
द्धशौण्डा नानादेश्याः सुभृताः सत्यसंधाः २७ एकेन संख्ये नकुलेन हत्ता जयप्रभुनानुत्तमचंदनांगाः तमापतंतं नकुलं सोभिपत्य
समंततः सायकैः प्रत्यविध्यत् २८ स तुद्यमानो नकुलः पृषत्कैर्विव्याध वीरं स चुकोप विद्धः महाभये रक्ष्यमाणो महात्मा भ्रात्रा भी
मेनाकरोत्तत्र भीमं तं कर्णपुत्रो व्यधमत्तमेकं नराश्वमातंगरथाननेकान् २८ क्रीडंतमष्टादशभिः पृषत्कैर्विव्याध वीरं नकु
लं स रोषः स तेन विद्धोतिभृशं नरस्त्री महाहवे वृषसेनेन राजन् २९ क्रुद्धेनधावत्समरे जिघांसुः कर्णात्मजं पांडुसुतो नृवीरः
वितत्य पक्षौ सहसा पतंतं श्येनं यथैवामिषलुब्धमाजौ ३० अवाकिरद्वृषसेनस्ततस्तं शितैः शरैर्नकुलमुदारवीर्यं स॥॥

तान्मोघांस्तस्य कुर्वंश्च घोरांश्चचारमार्गान्नकुलश्चित्ररूपान् ३१ अथास्य तूर्णं चरतो नरेंद्र खड्गेन चित्रं नकुलस्य तस्य महेषुभिर्व्यध
मत्कर्णपुत्रो महाहवे चर्म सहस्रतारं ३२ तं चापसंनिशिततीक्ष्णधारं विकोशमुग्रं गुरुभारसाहं द्विषच्छरीरान्तकरं सुघोरमाधुन्वतः सर्प
मिवोग्ररूपं ३३ क्षिप्रं शरैः षड्भिरमित्रसाहश्चकर्त खड्गं निशितैः सुवेगैः पुनश्च दीप्तैर्निशितैः पृषत्कैः स्तनान्तरे गाढमथाभ्यविध्यत्
३४ कृत्वा तु तद्दुष्करमार्यजुष्टमन्यैर्नरैः कर्म रणे महात्मा ययौ रथं भीमसेनस्य राजन् शराभितप्तो नकुलस्त्वरावान् ३५ स भीमसेन
स्य रथं हताश्वो माद्रीसुतः कर्णशराभितप्तः आपुप्लुवे सिंह इवाचलाग्रं संप्रेक्ष्यमाणस्य धनंजयस्य ३६ ततः क्रुद्धो वृषसेनो महात्मा
ववर्ष तावेषुजालेन वीरः महारथावेकरथे समेतौ शरैः प्रभिंदन्निव पांडवेयौ ३७ तस्मिन्रथे निहते पांडवस्याक्षिप्रे च खड्गे विशिखैर्व
विकृत्ते अन्ये च संहत्य कुरुप्रवीरास्ततो निघ्नंश्छरवर्षैरुपेत्य ३८ तौ पांडवेयौ परितः समंतात्संहूयमानाविव हव्यवाहौ ३८ भीमार्जु
नौ वृषसेनाय क्रुद्धौ ववर्षतुः शरवर्षं सुघोरं अथाब्रवीन्मारुतिः फाल्गुनं च पश्यस्वैनं नकुलं पीड्यमानं ३९ अयं च नो बाधते कर्ण
पुत्रस्तस्मात्त्वाभ्युपयातु कार्ष्णिं स तन्निशम्यैव वचः किरीटी रथं समासाद्य वृकोदरस्य ४० अथाब्रवीन्नकुलो वीक्ष्य वीरमुपाग
तं शातय शीघ्रमेतं इत्येवमुक्तः सहसा किरीटी भ्रात्रा समक्षं नकुलेन संख्ये ४१ कपिध्वजं केशवसंगृहीतं प्रैषीद्रथं वृषसेन
स्य वाहान् इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि वृषसेनयुद्धे नकुलपराजयः संजय उवाच नकुलमथ विदित्वा छिन्नबाणं ॥ ॥ ॥

सनाभिं विरथमशिभरं निकर्णपुत्राश्चभग्नं पवनधुतपताकाक्रान्तिनोच लिताश्चावरपुरुषनिपुत्रास्तेरथाः शीघ्रमीयुः १ द्रुपदसुत
वरिष्ठाः पंचसेनयषष्ठाः द्रुपददुहितृपुत्राः पंचचामित्रसाहाः द्विरदरथनराश्वान्स्वयंतस्त्वदीयान्भुजगपतिनिकाशैर्मार्गणैराग
तपस्त्राः २ अथनवरथमुख्यासान्प्रतीयुस्त्वरंतः कृपहार्दिक्यसुतोवद्रौणिदुर्योधनौच ३ शकुनिसुतवृकौचक्राथदेवावृधौचद्वि
रदजलदघोषैः स्यंदनैः कार्मुकैश्च नवनृपरथिवीरास्तेदशैकंचवीरान्वरशरवर्गैस्ताड्यंतोभ्यरुंधन् ४ नवजलदसवर्णैर्हस्ति
भिस्तानुदीयुर्गिरिशिखरनिकाशैर्भीमवेगैः कुलिंदाः सुकल्पिताहेमवतामहोत्कटा रणाभिकामैः कृतिभिः समास्थिताः ५ सुव
र्णजालैर्वितताबभुर्गजास्तथायथास्वेजलदाः सविद्युतः कुलिंदपुत्रोदशभिर्महायसैः कृपंससूतावमपीड्यन्मृशं ६ ततः श
रद्वत्सुतसायकैर्हतः सहैवनागेनपपातभूतले कुलिंदपुत्रावरजस्तुतोमरैर्दिवाकरांशुप्रतिमैरयस्मयैः ७ रथंचविक्षोभ्यन
नादनर्दतस्ततोस्यगांधारपतिः शिरोहरत् ततः कुलिंदेषुहतेषुतेष्वथप्रहृष्टरूपास्तवतेमहारथाः ८ भृशंप्रदध्मुर्लवणांबुसं
भवान्परांश्चबाणासनपाणयोभ्ययुः अथाभवद्युद्धमतीवदारुणंपुनः कुरूणांसहपांडुसृंजयैः ९ शराशिशक्त्युष्टिगदापर
श्वधैर्नराश्वनागासुहरंभृशंकुलं रथाश्वमातंगपदातिभिस्ततः परस्परंविप्रहताःपतन्क्षितौ १० यथासविद्युत्स्तनितावलाह
काः समाहृतादिग्भ्यइवोग्रमारुतैः ततः शतानीकसुतान्महागजांस्तथारथान्पत्तिगणांश्चतानवहून् ११ जघान भोजस्तुहयान

थोपत

नक्षत्रगाद्विपस्थाः कृतवर्मणाः शरैः अथापरैर्द्विभिर्हतो महाद्विपो ऽस्य सर्वायुधयोधकेतनः १२ निपेतुरुर्व्यां व्यसवो निपातितास्तथा
यथा वज्रहता महाबलाः १३ कुलिन्दराजावरजाद्विनेतरस्तनोत्तरेण वैरं ताडयत् तवात्मजं तस्य तवात्मजः शरैः शितैः शरीरं व्यसन
द्विपं च तं १४ स नागराजः सह राजसूनुना पपात रक्तं बहु सर्वतः क्षरन् महेन्द्रवज्रप्रहतो ऽम्बुदागमे यथा जलं गैरिकपर्वतस्तथा १५ कु
लिन्दपुत्रप्रहितो ऽपरो द्विपः क्राथंससूतं साश्वरथं व्यपोथयत् ततो ऽपतत्क्राथशराभियातितः सकेश्वरो वज्रहतो यथा गिरिः १६ रथी द्वि
पस्थेन हतो ऽपतच्छरैः क्राथाधिपः पर्वतजेन दुर्जयः सवाजिसूतेष्वसनध्वजस्तथा महावातहतो महाद्रुमः १७ वृको द्विपस्थं
गिरिराजवासिनं भृशं शरैर्द्वादशभिः पराभिनत् ततो वृकं साश्वरथं महाद्विपो द्रुतं चतुर्भिश्चरणैर्व्यपोथयत् १८ स नागराजः
सनियन्तृको ऽपतत् शराहतो बभ्रुसुतेषुभिर्भृशं स चापि देवावृधसूनुरर्दितः पपात नुन्नः सहदेवसूनुना १९ विषाणगात्रावरयो
धपातितान् गजेन हन्तुं शकुनिं कुलिन्दजः जगाम वेगेन भृशार्दयंश्च तं ततो ऽस्य गान्धारपतिः शिरो ऽहरत् २० ततः कुलिन्देषु हतेषु तेषु प्रहृष्ट
रूपास्तव ते महारथाः भृशं प्रदध्मुर्लवणाम्बुसम्भवान् परांश्च बाणासनपाणयो ऽभ्ययुः २१ अथाभवद्युद्धमतीव दारुणं पुनः कुरूणां
सह पाण्डुसृंजयैः शरासिशक्त्यृष्टिगदापरश्वधैः रथाश्वनागासुहरं भृशाकुलं २२ रथाश्वमातङ्गपदातयस्ततः परस्परं विप्रहताः प्र
तन्नुः क्षितिं यथा सविद्युत्स्तनिता बलाहकाः समाहता दिग्भ्य इवोग्रमारुतः २३ ततः शतानीकमविध्यदाशुगैस्त्रिभिः शरैः कर्णसुतो ऽर्जु

त्रिभिश्च भीमं नकुलं च सप्तभिर्जनार्दनं द्वादशभिश्च सायकैः २६ ततः स कर्मातिमनुष्यकर्मणः समीक्ष्य हृष्टाः कुरवोऽभ्यपूजयन् पराक्र
मज्ञास्तु धनंजयस्य ये हुतो यमस्याविति ते तु मेनिरे २७ ततः किरीटी परवीरघाती हताश्वमालोक्य नरप्रवीरः माद्रीसुतं नकुलं लोकम
ध्ये समीक्ष्य कृष्णं भृशविक्षतं च समभ्यधावद्वृषसेनमाहवे स सूतजस्य प्रमुखे स्थितस्तदा तमापतन्तं नरवीरमुग्रं महाहवे बाणसहस्रधारि
णं २८ अभ्यापतत्कर्णसुतो महारथो यथा महेन्द्रं नमुचिः पुरा तथा ततोऽद्भुतेनैकशरेण पार्थं सितेन विद्ध्वा युधि कर्णपुत्रः ननाद नादं
सुमहानुभावो विद्ध्वेव शक्रं नमुचिः स वीरः पुनः स पार्थं वृषसेन उग्रैर्बाणैरविध्यद्भुजमूलमध्ये ३० तथैव कृष्णं नवभिः समार्दयत्पु
नश्च पार्थं दशभिर्जघान पूर्वं प्रयाद्वृषसेनप्रयुक्तैरभ्याहतः श्वेतहयः शरैस्तैः ३१ संरम्भमीषद्गमितो वधाय कर्णात्मजस्याथ मनः प्र
दध्रे ततः किरीटी रणमूर्ध्नि कोपात्कृत्वा त्रिशाखां भ्रुकुटीं ललाटे ३२ [illegible] मुमोच तूर्णं विशिखान्महात्मा वधे धृतः कर्णसुतस्य
संख्ये आरक्तनेत्रोऽन्तकशत्रुहन्ता उवाच कर्णं भृशमुत्स्मयंस्तदा ३३ दुर्योधनं द्रोणिमुखांश्च सर्वानहं रणे वृषसेनं तमुग्रं संपश्यत
ः कर्ण तवाद्य संख्ये नयामि लोकं निशितैः पृषत्कैः ३४ जनं च तावद्वहुजना वदन्ति सर्वैर्भवद्भिर्मम सूनुर्हतोऽसौ एको रथो मद्विही
नस्तरस्वी अहं हनिष्ये भवतां समक्षं ३५ संरक्षतां रथसंस्थाः सुतं त्वं अहं हनिष्ये वृषसेनमुग्रं पश्चाद्वधिष्ये त्वामपि संप्रमूढमहं हनि
ष्येऽर्जुन आजिमध्ये ३६ त्वमद्य मूलं कलहस्य संख्येतु॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

शि३

योधनायाश्रयजातदर्पं त्वामद्यहंतास्मिशिरोस्यमत्स्यश्रमस्यैवहंतायुधिभीमसेनः ३७ दुर्योधनस्याधमपूरुषस्ययस्यानयाद्वैषमहानभू
योभूत् सएवमुक्ताग्निनिसृज्यचापंलक्ष्यंहिकृत्वावृषसेनमाजौ ३८ ससर्जबाणान्निशितान्महात्मावधायराजन्करणसुतस्यसंख्ये वि
व्याधवैनंदशभिः पृषत्कैर्मर्मस्वशंकंप्रहसन्किरीटी ३९ चिच्छेदचास्येष्वसनंभुजौचक्षुरैश्चतुर्भिर्निशितैः शिरश्च सपार्थबाणाभिहतः
पपातरथाद्विबाहुर्विशिराधरण्यां ४० सुपुष्पितोमहास्कंधोतिकायोवातेरितः शालस्त्वद्रिशृंगात् संप्रेक्ष्यबाणाभिहतंपतंतंरथात्सुतं
सूतजः क्षिप्रकारी रथंरथेनाशुजगाममत्तोजातकिरीटिनः पुत्रवधाभितप्तः ४१ ततः समक्षंस्वसुतंविलोक्यकर्णोहतंश्वेतहयेनसंख्ये
संरंभमागम्यपरंमहात्माकृष्णार्जुनौसहसैवाभ्यधावत् ४२ इतिश्रीमहाभारतेकर्णपर्वणिवृषसेनवधः संजयउवाच तमायांतमभिप्रे
क्ष्यवेलोद्धृतमिवार्णवं गर्जंतंसुमहाकायंदुर्निवारंसुरैरपि १ अर्जुनंप्राहदाशार्हः प्रहस्यपुरुषर्षभः अयंसरथआयातिश्वेताश्वः शल्य
सारथिः २ येनतेसहयोद्धव्यंस्थिरोभवधनंजय पश्यचैनंसमायुक्तंरथंकर्णस्यपांडव ३ श्वेतवाजिसमायुक्तंयुक्तंराधासुतेनच नानाप
ताकाकलिलंकिंकिणीजालमालिनं ४ उह्यमानमिवाकाशेविमानंपांडुरैर्हयैः ध्वजंचपश्यकर्णस्यनागकक्ष्यंमहात्मनः ५
आखंडलधनुःप्रख्यमुल्लिखंतमिवांबरं पश्यकर्णंसमायांतंधार्तराष्ट्रप्रियैषिणं ६ धारधाराविमुंचंतंधारासारमिवांबुदं एषमद्रेश्व
रोराजारथाग्रेपर्यवस्थितः ७ नियच्छतिहयानस्यराधेयस्यामितौजसः श्रृ

णदुंदुभिनिर्घोषं रावं शंखवरस्य च ८ सिंहनादांश्च विविधान् श्रुत्वा पाण्डवसत्तमः अन्तर्हायं महाशब्दान् कर्णेनामिततेजसा ९ दोधूयमा
नस्य न शरं धनुषि श्रुत्वा निस्वनं रुन्ते दीर्यं तिसृगाणाः पांचालानां महारथाः १० इक्ष्वाकेसरिणां कुंद्रं शृगारव महावने सर्वपत्तिं न कौन्तेय हं
तुमर्हसि सूतजं ११ नहि कर्णाशरानस्य सोढुमुत्सहते नरः सदेवासुरगंधर्वान् त्रीलोकांस्सचराचरान् १२ तं हि जितु रणे शक्नस्त्वेव विदितं
मम भीममुग्रं महात्मानं त्र्यक्षं शर्वं कपर्दिनं १३ न शक्ता द्रष्टुमीशानं किं पुनर्योधितुं प्रभुं त्वया साक्षान्महादेवः सर्वभूतः शिवः शिवः १४
युद्धेनाराधितः स्थाणुर्देवाश्च वरदास्तव तस्य पार्थ प्रसादेन देवदेवस्य शूलिनः १५ जहि कर्णं महावाहो नमुचिं वृत्रहा यथा श्रेयस्ते
स्तु सदा पार्थ युद्धे जयमवाप्नुहि १६ अर्जुन उवाच ध्रुवस्त्व जयः कृष्ण मम नास्त्यत्र संशयः सर्वलोकगुरुर्यस्त्वं तुष्टोसि मधुसूदन १७
चोदयाश्वान् हृषीकेश रथं मम महारथ नाहत्वा समरे कर्णं निवर्तिष्यति फाल्गुनः १८ अद्य कर्णं हतं पश्य मद्भिरैः शकलीकृतं मां
वा द्रक्ष्यसि गोविंद कर्णेन निहतं शरैः १९ उपस्थितमिदं घोरं युद्धं त्रैलोक्यमोहनं यज्जना कथयिष्यन्ति यावद्भूमिर्द्धरिष्यति २०
एवं ब्रुवंस्तदा पार्थः कृष्णमक्लिष्टकारिणं प्रत्युद्ययौ रथेनाशु गजं प्रतिगजो यथा २१ पुनरप्याह तेजस्वी पार्थः कृष्णमरिंदमं चोदया
श्वान् हृषीकेश कालोयमतिवर्तते २२ एवमुक्तस्तदा तेन पाण्डवेन महात्मना जयेन संपूज्य सपाण्डवं तदा प्रचोदयामास हयान् मनोजवान्
स पाण्डुपुत्रस्य रथो मनोजवः

क्षरोनकर्णस्यरथाग्रतोभवत् २३ इतिश्रीकर्णपर्वणिकर्णार्जुनद्वैरथेवासुदेववाक्यं संजयउवाच वृषसेनंहतंदृष्ट्वाशोकामर्षसम
न्वितः पुत्रशोकोद्भवंवारिनेत्राभ्यांसमवासृजत् १ रथेनकर्णस्तेजस्वीजगामाभिमुखोरिपुं युद्धायामर्षितास्ताम्राक्षः समाहूयधनंजयं २
तौरथौसूर्यसंकाशौवैयाघ्रपरिवारितौ समेतौददृशुस्तत्रद्वाविवार्कौसमुद्गतौ ३ श्वेताश्वौपुरुषादित्यावास्थितावरिमर्दनौ शुशुभातेम
हात्मानौचंद्रादित्यौयथादिवि ४ तौदृष्ट्वाविस्मयंजग्मुः सर्वसैन्यानिमारिष त्रैलोक्यविजयेयत्ताविंद्रवैरोचनाविव ५ रथज्यातलनिर्ह्रा
दैर्बाणसिंहरवैस्तथा तौरथावभिधावंतौसमालोक्यमहीक्षितां ६ ध्वजौचदृष्ट्वासंसक्तौविस्मयः समपद्यत हस्तिकक्ष्यंचकर्णस्यवानरंच
किरीटिनः ७ तौरथौसंप्रसक्तौतुदृष्ट्वाभारतपार्थिवाः सिंहनादरवांश्चक्रुः साधुवादांश्चपुष्कलान् ८ दृष्ट्वाचद्वैरथंताभ्यांतत्रयोधाः
सहस्रशः चक्रुर्बाहुस्वनांश्चैवतथाचैलावधूननं ९ आजघ्नुः कुरवस्तत्रवादित्राणिसमंततः कर्णंप्रहर्षयिष्यंतः शंखान्दध्मुश्चसर्वशः १०
तथैवपांडवाः सर्वेहर्षयंतोधनंजयं तूर्यशंखनिनादेनदिशः सर्वाव्यनादयन् ११ क्ष्वेडितास्फोटितोत्क्रुष्टैस्तुमुलंसर्वतोभवत् बाहुघो
षैश्चशूराणांकर्णार्जुनसमागमे १२ तौदृष्ट्वापुरुषव्याघ्रौरथस्थौरथिनांवरौ प्रगृहीतमहाचापौशरशक्तिगदायुधौ १३ वर्मि
णौबद्धनिस्त्रिंशौश्वेताश्वौशंखशोभिनौ तूणीरवरसंपन्नौद्वावपिसुदर्शनौ १४ रक्तचंदनदिग्धांगौसमदौगोवृषाविव चाप
विद्युद्ध्वजोपेतौशस्त्रसंपत्तियोधिनौ १५ चामरव्यजनोपेतौश्वेतछत्रो

पद्मशोभितौ कृतशल्यरथोपेतौ तुल्यरूपौ महारथौ १६ सिंहस्कंधौ दीर्घभुजौ रक्ताक्षौ हेममालिनौ सिंहस्कंधप्रतीकाशौ व्यूढोरस्कौ महाबलौ १७ अन्योन्यवधमिच्छंतावन्योन्यजयकांक्षिणौ अन्योन्यमभिधावंतौ गोष्ठेगोवृषभाविव प्रभिन्नाविव मातंगौ सुसंरब्धाविवाचलौ १८ आशीविषशिशुप्रख्यौ यमकालांतकोपमौ इंद्रवृत्राविव क्रुद्धौ सूर्याचंद्रमसप्रभौ १९ महाग्रहाविव क्रुद्धौ युगांताय समुत्थितौ देवगर्भौ देवबलौ देवतुल्यौ च रूपतः २० यदृच्छया समायातौ सूर्याचंद्रमसौ यथा बलिनौ समरे दृप्तौ नानाशस्त्रधरौ युधि तौ दृष्ट्वा पुरुषव्याघ्रौ शार्दूलाविव धिष्ठितौ २१ बभूव परमो हर्षस्तावकानां विशांपते संशयः सर्वभूतानां विजये समपद्यत समेतौ पुरुषव्याघ्रौ प्रेक्ष्य कर्णधनंजयौ २३ उभौ वरायुधधरावुभौ रणकृतश्रमौ उभौ च बाहुशब्देन नादयंतौ नभस्तलं २४ उभौ विश्रुतकर्माणौ पौरुषेण बलेन च उभौ च सदृशौ युद्धे शंबरामरराजयोः २५ कार्तवीर्यसमौ चोभौ तथा दाशरथेः समौ विष्णुवीर्यसमौ चोभौ तथा भवसमौ युधि २६ उभौ श्वेतहयौ राजन् रथप्रवरवाहिनौ सारथी प्रवरौ चैव तयोरास्तां महारणे २७ ततो दृष्ट्वा महाराज राजमानौ महारथौ सिद्धचारणसंघानां विस्मयः समपद्यत २८ तावकास्तु ततः कर्णं सबला भरतर्षभ परिवव्रुर्महात्मानं क्षिप्रमाहवशोभिनं २९ तथैव पांडवा हृष्टा धृष्टद्युम्नपुरोगमाः परिवव्रुर्महात्मानं पार्थमप्रतिमं युधि ३० तावकानां रणे कर्णो ग्लहो ह्यासीद्विशांपते तथैव पांडवेयानां ग्लहः पार्थोऽभवन्नृप ३१ त एव सभ्यास्तत्रासन् प्रेक्षकाश्चाभवन्स्म ते तत्रैषां ग्लहमानानां ध्रुवौ जयपराजयौ ॥ ॥ ॥

जेयो ३२ ताभ्यांघृतंसमासक्तंविजयायेतरायच अस्माकंपांडवानांचस्थितानांचारणामर्थिनि ३३ तौतुस्थितौमहाराजसमरेयुद्धशालिनौ अन्यो
न्यंप्रतिसंरब्धावन्योन्यवधकांक्षिणौ ३४ तावुभौप्रजिहीर्षन्तौविदधुत्राविवप्रभौ भीमरूपधरावास्तांमहाधूमाविवग्रहौ ३५ ततोऽन्तरिक्षेसाक्षे
पाविवादाभरतर्षभ मिथोभेदाश्चभूतानामासन्कर्णार्जुनान्तरे ३६ व्यस्यन्तमिथोभिन्नाः सर्वलोकास्तुमारिष देवदानवगंधर्वाः पिशा
चोरगराक्षसाः ३७ प्रतिपक्षग्रहंचक्रुः कर्णार्जुनसमागमे द्यौरासीत्सूतपुत्रस्यपक्षेमध्येचधिष्ठिता ३८ भूमिर्धनंजयस्यासीन्मातेवजय
कांक्षिणी गिरयः सागराश्चैवनद्यश्चसजलास्तथा ३९ वृक्षाश्चौषधयश्चैवव्याश्रयन्तपरस्परं असुरायातुधानाश्चगुह्यकाश्चपरन्त
प ४० नेकर्णंसमपद्यन्तहृष्टरूपाः समन्ततः मुनयश्चारणाः सिद्धावैनतेयावयांसिच ४१ रत्नानिनिधयः सर्वेवेदाश्चाख्यानपंचमा
: सोपवेदोपनिषदः सहरस्याः ससंग्रहाः ४२ वासुकिश्चित्रसेनश्चतक्षकोमणिकस्तथा सर्पाश्चैवतथासर्वेकाद्रवेयाश्चसान्वया
: ४३ विषवंतोमहाराजनागाश्चार्जुनतोऽभवन् ऐरावताः सौरभेयाः वैशालेयाश्चभोगिनः ४४ एतेभवन्नर्जुनतः क्षुद्रसर्पा
श्चकर्णतः ईहामृगाव्यालमृगाः मंगल्याश्चमृगद्विजाः ४५ पार्थस्यविजयंराजन्सर्वएवाभिसंसृताः वसवोमारुताः साध्यारुद्रा
विश्वेश्विनौतथा ४६ अग्निरिन्द्रश्चसोमश्चपावनोऽयदिशोदश धनंजयस्यतेपक्षेआदित्याः कर्णतोऽभवन् ४७ विशः शूद्राश्च
सूताश्चयेचसंकरजातयः ॥ ॥ ॥

सर्वशस्तेमहाराजराधेयमभजंस्तथा ४८ देवास्तुपितृभिःसार्द्धंसगणाःसपदानुगाः यमोवैश्रवणश्चैववरुणश्चयतोर्ज्जुनः ४९ ब्रह्म
क्षत्रंचयज्ञाश्चदक्षिणाश्चार्ज्जुनंश्रिताः प्रेताश्चैवपिशाचाश्चक्रव्यादाश्चमृगांडजाः ५० राक्षसाःसहयादोभिःश्वशृगालाश्चकर्णतः
देवब्रह्मनृपर्षीणांगणाःपांडवतोभवन् ५१ तुंबुरुप्रमुखाराजन्गंधर्वाश्चयतोर्ज्जुनः प्राधेयाःसहमौनेयागंधर्वाप्सरसांगणाः ५२
ईहामृगाःपक्षिगणाद्विपाश्वरथपत्तिभिः उह्यमानास्तथामेघैर्वायुनाचमनीषिणः ५३ दिदृक्षवःसमाजग्मुःकर्णार्ज्जुनसमागमं
देवदानवगंधर्वानागायक्षाःपतत्रिणः ५४ महर्षयोवेदविदःपितरश्चस्वधाभुजः तपोविद्यास्तथौषध्योनानारूपबलान्विताः ५५
अंतरिक्षेमहाराजविनदंतोवतस्थिरे ब्रह्माब्रह्मर्षिभिःसार्द्धंप्रजापतिभिरेवच ५६ भवश्चैवस्थितोयानेदिव्यंतंदेशमागमन् समे
तौतौमहात्मानौदृष्ट्वाकर्णधनंजयौ अर्ज्जुनोजयतांकर्णमितिशक्रोब्रवीत्तदा जयतामर्ज्जुनंकर्णइतिसूर्योभ्यभाषत ५७
हत्वार्ज्जुनंममसुतःकर्णोजयतुसंयुगे हत्वाकर्णंजयत्वद्यममपुत्रोधनंजयः ५८ इतिसूर्यस्यचैवासीद्विवादोवासवस्यच पक्ष
संस्थितयोस्तत्रतयोर्विबुधसिंहयोः ५९ विपक्षमासीद्देवानामसुराणांचभारत ६० समेतौतौमहात्मानौदृष्ट्वाकर्णधनंज
यौ अकंपंतत्रयोलोकाःसहदेवर्षिचारणाः ६१ सर्वेदेवगणाश्चैवसर्वभूतानियानिच यतःपार्थस्ततोदेवायतःक

क०
१८७

गोस्तेतौसुराः ६२ रथस्थयोर्ययोः पक्षौ कुरुपाण्डववीरयोः दृष्ट्वा प्रजापतिं देवाः स्वयंभुवमचोदयन् ६३ कोऽनयोर्विजयी देव कुरु
पाण्डवयोर्द्वयोः समोस्तु विजयो देव एतयोर्नरसिंहयोः ६४ कर्णार्जुनविवादेन सर्वं संशयितं जगत् स्वयंभो ब्रूहि नस्तथ्यमेतयो
र्विजयं प्रभो ६५ स्वयंभो ब्रूहि तद्वाक्यं समोस्तु विजयोऽनयोः तदुपश्रुत्य मघवा प्रणिपत्य पितामहं ६६ विज्ञापयत देवेशमिदं
मतिमतां वर पूर्वं भगवता प्रोक्तं कृष्णयोर्विजयो ध्रुवः ६७ तत्तथास्तु नमस्तेस्तु प्रसीद भगवन्मम ब्रह्मेशानावथो वाक्यमूच
तुस्त्रिदशेश्वरं ६८ विजयो ध्रुव एवास्य विजयस्य महात्मनः खाण्डवे येन हुतभुक् तोषितः सव्यसाचिना ६९ स्वर्गं च समनुप्राप्य
साहाय्यं शक्र ते कृतं कर्णश्च दानवः पक्षस्ततः कार्यः पराजयः ७० एवं कृते भवेत्कार्यं देवानामेव निश्चितं आत्मकार्यं च
सर्वेषां गरीयस्त्रिदशेश्वर ७१ महात्मा फाल्गुनश्चापि सत्यधर्मरतः सदा विजयस्तस्य नियतं जायते नात्र संशयः ७२ तोषि
तो भगवान्येन महात्मा वृषभध्वजः कथं वा तस्य न जयो जायते शतलोचन ७३ यस्य चक्रे स्वयं विष्णुः सारथ्यं जगतः प्रभुः म
नस्वी बलवान् शूरः कृतास्त्रोऽथ तपोधनः ७४ बिभर्ति च महातेजा धनुर्वेदमशेषतः पार्थः सर्वगुणोपेतो देवकार्यमिदं यतः
७५ क्लिश्यन्ते पाण्डवा नित्यं वनवासादिभिर्भृशं संपन्नस्तपसा चैव पर्याप्तः पुरुषर्षभः ७६ अतिक्र ॥ ॥ ॥

राम०
१८७

मेघमाहात्म्यादिष्टमर्थस्यपर्ययं अतिक्रान्तेचलोकानामभावोनियतंभवेत् ७७ नविद्यतेव्यवस्थानंक्रुद्धयोःकृष्णयोःक्वचित् त्र
ष्टारोजगतस्त्वेवसततंपुरुषर्षभौ ७८ नरनारायणावेतौपुराणावृषिसत्तमौ अनियम्यौनियन्तारावेतौतस्मात्परंतपौ ७९ नै
तयोरस्तिसमः कश्चिद्दिविवामानुषेषुवा अनुगम्यत्रयोलोकाः सहदेवर्षिचारणैः ८० सर्वेदेवगणाश्चापिसर्वभूतानियानिच अ
नयोस्तुप्रभावेनवर्त्ततेनिखिलंजगत् ८१ कर्णोलोकानयंमुख्योनाम्नातुपुरुषर्षभः कर्णोवैकर्त्तनःसूरोविजयस्तुकृष्णयो
: ८२ वसतांसमलोकत्वंमरुतांवासमाप्नुयात् सहितोद्रोणभीष्माभ्यांनाकलोकमवाप्नुयात् ८३ इत्युक्तोदेवदेवाभ्यांसहस्राक्षो
ब्रवीद्वचः आमंत्र्यसर्वभूतानिब्रह्मेशानानुशासनं ८४ श्रुतंभवद्भ्यांयत्प्रोक्तंभगवद्भ्यांजगद्धितं नतथानान्यथातद्धितिष्ठध्वं
विगतज्वराः ८५ इतिश्रुत्वेन्द्रवचनंसर्वभूतानिमारिष विस्मितान्यभवन्राजन्पूजयांचक्रिरेतदा व्यसृजंश्चसुगंधीनिपुष्पवर्षा
णिहर्षिताः नानारूपाणिविबुधादेवतूर्याण्यवादयन् ८६ दिदृक्षवश्चाप्रतिमंद्वैरथंनरसिंहयोः देवदानवगंधर्वाःसर्वएवाव
तस्थिरे ८८ रथौतयोःश्वेतहयौदिव्यौयुक्तौमहात्मनोः यौतौकर्णार्जुनौराजन्संहृष्टौव्यवतिष्ठतौ ८९ समागतालोकवी
राः शंखान्दध्मुः पृथक्पृथक् वासुदेवार्जुनौ

वीरैःकर्णपार्थयोश्चभारत ९० ततस्सुसंत्रासकरंयुद्धंसमभवन्नरा अन्योन्यस्पर्द्धिनोरुग्रंशक्रशंबरयोरिव ९१ तयोर्ध्वजौवी
तमलौसुशुभातेरथस्थितौ राहुकेतूयथाकाशेउदितौजगतः क्षये ९२ कर्णस्याशीविषनिभारत्नसारमयीदृढा पुरंदरध
नुः प्रख्याहस्तिकक्षाविराजते ९३ कपिश्रेष्ठस्तुपार्थस्यव्यादितास्यइवांतकः दंष्ट्राभिर्भीषयन्भातिदुर्निरीक्ष्योरविर्य
था ९४ युद्धाभिलाषुकोभूत्वाध्वजोगांडीवधन्वनः कर्णध्वजमुपातिष्ठत्स्वस्थानाद्वेगवान्कपिः ९५ उत्पपातमहावे
गः कक्षामभ्याहनत्तदा नखैश्चदशनैश्चैवगरुडः पन्नगंयथा ९६ साकिंकिणीकाभरणाकालपा॥ ॥ ॥

नेर

शोपमायसी अभ्यद्रवत्सुसंरब्धाहस्तिकक्षाथतंकर्पि ९७ तयोर्घोरतरेयुद्धेद्वैरथेघूतत्र्प्राहितमाकुर्वतांध्वजोगुद्धंपूर्वंपूर्वतनं
नरा हयाहया [illegible] अत्रेषंस्पर्द्धमानाः परस्परं ९८ अविध्यत्पुंडरीकाक्षः शल्यंनयनसायकैः शल्यश्चपुंडरीकाक्षंतैथेवाभिस
मैक्षत ९९ तत्राजपद्दासुदेवःशल्यंनयनसायकैः कर्णोवाप्यजपद्दृष्टाकुंतीपुत्रोधनंजयः १०० अथाब्रवीत्सूतपुत्रः
शल्यमाभाष्यसस्मितं यदिपार्थोरणेहमाद्धमामिहकर्हिचित्त १ किंकरिष्यामिसंग्रामेशल्यस ॥ ॥ ॥ ॥

क०
१८९

समेयोश्चतां शल्यउवाच यदिकर्णोरणेहन्यादद्यत्वांश्वेतवाहन: उभावेकरथेनाहं हन्यांमाधवपांडवौ २ संजयउवाच स्वमेवत्तुगो विंदमर्ज्जुन: प्रत्यभाषत तंप्रहस्याब्रवीत्कृष्ण: सत्यंपार्थमिदंवच: ३ पतेद्दिवाकर: स्थानाच्छुष्येदपिमहोदधि: शैत्यमग्निरियान्नत्वाह न्यात्कर्णोधनंजय ४ यदिचैतत्कथंचित्स्याल्लोकपर्यासनंभवेत् हन्यांकर्णंतथाशल्यंबाहुभ्यामेवसंयुगे ५ इतिकृष्णवच: श्रुत्वा प्रहसन्कपिकेतन: अर्ज्जुन: प्रत्युवाचेदंकृष्णमक्लिष्टकारिणं ६ ममतावदपर्याप्तौकर्णशल्यौजनार्दन सपताकध्वजंकर्णंस शल्यरथवाजिनं ७

राम०
१९०

सछत्रकवचं चैव सशक्तिशरकार्मुकं दृष्टाश्वघटशोकस्मशैरेश्छिन्नमनेकधा ८ अद्यैव सरथं साश्वं सशक्तिकवचायुधं संचूर्णि-
तमिव वारणेण पार्श्वस्थेनैव नायया ९ अथ राधेयभार्यायां गावैधव्यं समुपस्थितं एवं स्वेमे च निदृष्टानि ताभिर्दृष्टानि माधव ११ दृष्टासि
एवमेषैव विधवा: कर्णयोषित: न हि मे शाम्यते मनुर्येन तेन पुराकृतं १२ कुन्तीसमागता दृष्ट्वा पूर्वेनादीर्घदर्शिना असाम्त
या वहस्तता क्षिपता च पुन: पुन: १३ अथ द्रष्टासि गोविन्द कर्णमुन्मथितं मया वारणेनेव मत्तेन पुष्पितं जगतीरुहं १४ अ-
घता मधुरा वाच: श्रान्तासि मधुसूदन निद्रयाजयसिवाल्हीय इति कर्णेन निपातिते १५ अथाभिमन्युजननी पुत्रहृष्ट: सान्त्वयिष्यसि कु-
न्तीं पितृष्वसारं च प्रहृष्ट: स जनार्दन १६ अथ बाष्पमुखीं कृष्णां सान्त्वयिष्यसि माधव वाग्भिश्चानन्तकल्याभिर्धर्मराजं च पाण्डवं
१७ इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि क न ग ह्रेश्ये संजय उवाच ते देवनागासुरसिद्धयक्षैर्गन्धर्वरक्षोऽप्सरसां च संघै: ब्र-
ह्मर्षिराजर्षिसुपर्णजुष्टं बभौ वियद्विस्मयनीयरूपं १ नानद्यमानैर्निनदैर्मनोज्ञैर्वादित्रगीतस्तुतिनृत्यहासै: सर्वे तरिक्षं दद-
शुर्मनुष्या: खस्थाश्च तद्विस्मयनीयरूपं २ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

क० टी०
१९१

द्विषतः शरव्रजैः ३ ६ संक्रोधमुखयोः यो रथिनोः कर्णार्जुनौ स्कीचतो रथौ चित्रविग्रहः ७ तमोनुदौ सप्तमिवंद्रौ अभिसर्गं नापपातं अग्नितिनिमयेन

ततः प्रहृष्टाः कुरुपाण्डुयोधा वादित्रशंखस्वनसिंहनादैः विनादयंतो वसुधां दिशश्च स्वनेन सर्वान्द्विषतो निजघ्नुः ३
नराश्वमातंगरथैः समाकुलं शरासिशक्त्यृष्टिनिपातदुःसहं अभीरुजुष्टं हतदेहसंकुलं रणाजिरं लोहितमाबभौ तदा ४
बभूव युद्धं कुरुपाण्डवानां यथा सुराणामसुरैः सहाभवत् तथा प्रवृत्ते तुमुले सुदारुणे धनंजयस्याधिरथेश्च सायकैः ५
दिशश्च सैन्यं च शितैरजिह्मगैः परस्परं प्राहरणं तं सुदंशितैः ततस्त्वदीयाश्च परे च सायकैः कृतेंधकारे ददृशुर्न किंचन
६ भयातुरा वेकरथौ समाश्रयंस्ततोऽभवत्तद्भुतमेव सर्वतः ततोऽस्त्रमस्त्रेण परस्परं तौ विधूय वाताविव पू वेपश्चिमौ
७ घनांधकारे वितते तमोनुदौ यथोदितौ तन्नहृतीव रेजतुः नचाभिमंतव्यमिति प्रहर्षिताः परे त्वदीयाश्च तथावत
स्थिरे ८ महारथौ तौ परिवार्य सर्वतः सुरासुराः शंवरवासवाविव मृदंगभेरीपणवानकस्वनैः ससिंहनादैर्नदतुर्नरोत्त
मौ ९

राम०
१९२

प्रबोधिताः प्रेरिताः ८ ।। ६ ।। ।। ।।

विसस्रुः विमर्दिताः १३ पंचैवपाशिशाइस्याहततइति १४ १५ १६ १७ १८ १९ २०

महादेवबीतभयोमसमीयतुर्मृहं इंजंमाविवकर्णपाण्डवौ ततोमहास्त्राणिमहाधनुर्द्धरौविमुंचमानाविषुभिर्भयानकैः १२ नराश्वनागा नमितान्निजघ्नतुः परस्परंचापिमहारथौनृप ततोविसस्रुः पुनरर्दितान्नरानरोत्तमाभ्यांकुरुपाण्डवाश्रयाः १३ सनागपत्त्यश्वरथादिशोदशप्रतथायथासिंहहतावनौकसः ततस्तुदुर्योधनभोजसौबलाः कृपेणशारद्वतसूनुनासह १४ महारथाः पंचधनंजयाच्युतौशरैः शरीरान्निकरैरताडयन् धनूंषितेषामिषुधीन्ध्वजान्हयान्रथांश्चसूतांश्चधनंजयः शरैः १५ समंप्रमथ्याशुपरान्समंततः शरोत्तमैर्द्वादशभिश्चसूतजं अथाभ्यधावंस्त्वरिताः शतंरथाः शतंगजाश्चार्जुनमाततायिनः १६ शकास्तुषारायवनाश्चसादिनः सहैवकाम्बोजवरैर्जिघांसवः वरायुधान्पाणिगतैः शरैः सहक्षुरैर्न्यकृंतन्त तरसा शिरांसि १७ हयांश्चनागांश्चरथांश्चयुध्यतो धनंजयः शत्रुगणान्नृक्षितौक्षिणोत्तत् ततोंतरिक्षेसुरतूर्यनिःस्वनाः सहाधुवादाद्भिषितैः समीरिताः १८ निपेतुरप्युत्तमपुष्पवृष्टयः सुगंधिगंधाः पवनेरिताः शुभाः तदद्भुतंदेवमनुष्यसाक्षिकंसमीक्ष्यभूतानिविसिस्मियुस्तदा १९ तवात्मजः सूतसुतश्चनव्यथांनविस्मयंजग्मतुरेकनिश्चयौ अथाब्रवीद्द्रोणसुतस्तवात्मजंकरंकरेणप्रतिपीड्यसांत्वयन् २०

२८ निसर्गतइतिसहजमित्रत्वोपपादनं साम्नामीत्या प्रसन्नेरात्मार्धहानेन १९ ॥ ॥ ॥ ॥

प्रसीददुर्योधनशाम्यपांडवैरलंविरोधेनधिगस्तुविग्रहं हतोगुरुर्ब्रह्मसमोमहास्त्रवित्तथैवभीष्मप्रमुखामहारथाः २१ अहंत्व
ध्यामम चापिमातुलः प्रशाधिराज्यंसहपांडवैश्चिरं धनंजयः शाम्यतिवारितोमयाजनार्दनोनैवविरोधमिच्छति २२ युधिष्ठिरोभूत
हितेरतः सदावृकोदरस्तद्वशगस्तथायमौ त्वयातुपार्थैश्चकृतेचसंविदिप्रजाः शिवंप्राप्नुयुरिच्छयातव २३ व्रजंतुशेषाः स्वपुराणि
बांधवानिवर्त्ततांयुद्धमुखाद्भवंतुसैनिकाः नचेद्वचः श्रोष्यसिमेनराधिपध्रुवंप्रतप्तासिहतोऽरिभिर्युधि २४ इदंचदृष्टंजगतासह
त्वयाकृतंयदेकेनकिरीटिमालिना यथानकुर्याद्बलभिन्नचांतकोनचापिधाताभगवान्नयक्षराट् २५ अतोऽभिभूयाःस्व
गुणैर्धनंजयोनचातिवर्त्तिष्यतिमेवचोऽखिलं तवानुयानंचसदाकरिष्यतिप्रसीदराजेंद्रशमंत्वमाप्नुहि २६ ममापिमानः प
रमः सदात्वयिब्रवीम्यतस्त्वापरमाच्चसौहृदात् निवारयिष्यामिचकर्णमप्यहंयदाभवान्प्रशमयोभविष्यति २७ वदंतिमित्रं
सहजंविचक्षणास्तथैवसाम्नाचधनेनचार्जितं प्रतापतश्चापनतंचतुर्विधंनरास्तिसर्वेतवपांडवेषुवै २८ निसर्गतस्तेतववीरबां
धवाः पुनश्चसाम्नासमवाप्नुहिप्रभो त्वयिप्रसन्नेयदिमित्रतांगताहितंकृतंस्याज्जगतस्त्वयाचलं २९ ॥ ॥

स एवमुक्तः सुहृदा वचो हितं विचिंत्य निश्वस्य च दुर्मनाब्रवीत् यथा भवानाह सखे तथैव तन्ममापि विज्ञापयतो वचः शृणु ३० निहत्य दुःशास
नमुक्तवान्वचः प्रसह्य शार्दूलवदेष दुर्मतिः हृकोदरस्तद्धृदये मम स्थितं न तत्परोक्षं भवतः कुतः शमः ३१ न चापि कर्णं प्रसहेद्रणेर्जुनो म
हागिरिं मेरुमिवाग्रमारुतः नचाश्वसिष्यंति पृथात्मजा यि प्रसह्य वैरं बहुशो विचिंत्य ३२ न चापि कर्णं गुरुपुत्र संयुगादुपारमेत्यर्हसि वक्तु
मच्युत श्रमेण युक्तो महताद्य फाल्गुनस्तमेष कर्णः प्रसभं हनिष्यति ३३ तमेवमुक्त्वाप्यनुनीय चासकृत्तवात्मजः स्वाननुशास्ति सैनिकान्
समाहिता निघ्नवताहितान्मम सबाणहस्ताः किमु जोषमासत ३४ इति महाभारते कर्णपर्वणि अश्वत्थामवाक्यं संजय उवाच ततः शं
खभेरीनिनदे समृद्धे समीयतुः श्वेतहयौ नराग्र्यौ वैकर्तनः सूतपुत्रोर्जुनश्च दुर्मंत्रिते तव पुत्रस्य राजन् १ यथा गजौ हैमवतौ प्रभिन्नौ प्र
वृद्धदंतौ विव वाशितार्थे तथा समाजग्मतुरुग्रवीर्यौ धनंजयश्चाधिरथिश्च वीरौ २ बलाहकेनेव महाबलाहको यदृच्छया वा गिरिणा यथा
गिरिः तथा धनुर्ज्यातलनेमिनिःस्वनैः समीयतुस्ताविषुवर्षवर्षिणौ ३ प्रवृद्धशृंगद्रुमवीरुदोषधी प्रवृद्धनानाविध पर्वतौक
सौ यथाचलौ वा चलितौ महाबलौ तथा महास्त्रैरितरेतरं हतः ४ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

क० टी०
१९३

५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ ॥ ॥ ॥

ससंनिपातस्तु तयोर्महानभूत्सुरेशवैरोचनयोर्यथापुरा शरैर्विभिन्नांगनियंतृवाहयोः सुदुःसहोन्यैः कटुशोणितोदकः ५
प्रभूतपद्मोत्पलमत्स्यकच्छपो महाद्रुमैः पक्षिगणैरिवावृतौ सुसंनिकृष्टावनिलोद्धुतौ यथा तथा रथौ तौ ध्वजिनौ समीपतुः ६
उभौ महेंद्रस्य समानविक्रमावुभौ महेंद्रप्रतिमौ महारथौ महेंद्रवज्रप्रतिमैश्च सायकैर्महेंद्रवृत्राविव संप्रजघ्नतुः ७ सनागय स
श्वरथे उभे बले विचित्रवर्माभरणांबरायुधे चकंपतुर्विस्मयनीयरूपे वियद्गताश्चार्जुनकर्णसंयुगे ८ भुजाः सवस्त्रांगुलय
: समुच्छ्रिताः ससिंहनादैर्हृषितैर्दिदृक्षुभिः यदर्जुनो मत्त इव द्विपो द्विपं समभ्ययादाधिरथिं जिघांसया ९ उदक्रोशन्सोमका
स्तत्र पार्थं पुरः सरस्वार्जुन भिंधि कर्णं छिंध्यस्य मूर्धानमलं चिरेण श्रद्धां च राज्याद्धृतराष्ट्रसूनोः १० तथास्माकं बहवस्त
त्र योधाः कर्णं तथा याहि याहीत्यवोचन् जह्यर्जुनं कर्ण शरैः पुनर्वनं यांतु चिराय पार्थाः ११ ततः कर्णः प्रथमं तत्र पार्थं महे
षुभिर्दशभिः प्रत्यविध्यत् तं चार्जुनः प्रत्यविध्यच्छिताग्रैः कक्षांतरे दशभिः संप्रहस्य १२ ॥ ॥ ॥ ॥

राम०
१९३

सै: कुरीपै: २

१३ केतार्थस्थानार्थे नीडेषुपक्षिगणाइवैदेहवारणालीयंतइमार्थः १४ संधानवाणसंधान १६

परस्परंतौविविधैर्वरैः सपुंखैस्ततस्ततुः स्यूतपुंखोर्जुनकृष्ण परस्परंतौविभिदुर्विमर्दैः सुभीममभ्यायपतुश्चरहसौ १३ ततोर्जु
नः प्रासजदुग्रधन्वाभुजाभुजोगांडिवंचानुमृज्य नाराचनालीकवराहकर्णान्क्षुरांस्तथासांजलिकार्द्धचंद्रान् १४ तेसर्वे
तः समकीर्यतराजन्पार्थप्रवः करोरश्मिविदांततः स्वबाणलुताः पक्षिगणाइवांतेविशंतिकेतार्थमिवाशुवृक्षे १५ यानर्जु
नः सभ्रुकुटीकटाक्षंकर्णायराजन्नसजज्जितारिः तान्सायकैर्ग्रसतेस्मतस्तरसुतः क्षिप्तांश्चक्षिप्तान्पांडवस्येषुसंधान १६ ततो
स्त्रमाग्नेयममित्रसाधवंमुमोचकर्णायमहेंद्रसूनुः भूम्यंतरिक्षेचदिशोर्कमार्गप्राहत्यदेहोस्यबभूवदीप्तः १७ योधाश्च
सर्वेज्वलितांबराश्चप्रदुद्रुवुस्तत्रविदग्धवस्त्राः शब्दश्च [illegible] घोरोतिबभूवतत्रयथावनेवेणुवनस्य [illegible] दह्यतः १८ त
द्वीक्ष्यकर्णोज्वलनास्त्रमुग्रंससर्जवारुणंतत्प्रशमार्थमाहवे समुत्सृजंस्सूतसुतः प्रतापवांस्तेनवह्निंशमयांबभूव १९
बलाहकौघश्चदिशस्तरसाचकारसर्वास्तिमिरेणसंवृताः ततोधरित्रीधरतुल्यरोधसः समंततोवैपरिवार्यवारिणा २० तै
श्चाग्निवेगात्सतथाविधोपिनीतः प्रशमंवह्निरशुतिप्रचंडः बलाहकैश्चैवदिगंतराणिव्याप्तानिसर्वाणिपथानभश्च २१

क०
१९४

तथाचसर्वास्तिमिरेणावदिशोमेघैर्हतानप्रदृश्यन्तकिंचित् अथोपोवाहा स्त्रसंघास्ततस्ताच्चापमोल्लिणाततः सकर्णात् २२ ततो
ह्यस्त्रंदयितंतदैवराजः प्रादुश्चक्रेवज्रमतिप्रभावं गांडीवज्यांविविमृश्यवाम्ब्यानुमंत्र्यधनंजयः शत्रुभिरप्रधृष्यः २३ ततः क्षुरः प्रांजलिका
र्द्धचंद्रानालीकनाराचवराहकर्णाः गांडीवतः प्रादुरासन्सुतीक्ष्णाः सहस्रशोवज्रसमानवेगाः २४ तेकर्णमासाद्यमहाप्रभावाः सुते
जनागार्ध्रपत्राः सुवेगाः गात्रेषुसर्वेषुहयेषुचापिशरासनेयुगचक्रेध्वजेच २५ निर्भिद्यतूर्णंविविशुः सुतीक्ष्णास्तार्क्ष्यत्रस्ताभूमिमिवो
रगास्ते शराचितांगोरुधिरार्द्रगात्रः कर्णस्तदारोषविवृत्तनेत्रः २६ दृढज्यमानम्यसमुद्रघोषंप्रादुश्चक्रेभार्गवास्त्रंमहात्मा महेंद्रशस्त्रा
भिमुखान्विमुक्तान्छित्त्वाकर्णः पांडवस्येषुसंघान् २७ तस्यास्त्रमस्त्रेणनिहत्यसोथजघानसंख्येरथनागपत्तीन् अमृष्यमाणश्च म
हेंद्रकर्मामहाधनुर्भार्गवास्त्रप्रतापात् २८ पांचालानांप्रवरांश्चापियोधान्क्रोधाविष्टः सूतपुत्रस्तरस्वी वाणैर्विव्याधाहवेसुप्रयुक्तैः
शिलाशितैरुक्मपुंखैः प्रगल्भ २९ ततःपांचालाः सोमकाश्चापिराजन्कर्णेनाजौपीड्यमानाः शरौघैः क्रोधाविष्टाविव्यधुस्तंसमंतात्ती
क्ष्णैर्वाणैः सूतपुत्रंसमेताः ३० तान्सूतपुत्रोनिजघानवाणैः पांचालानांरथनागाश्वसंघान् अभ्यर्दयद्बाणगणैःप्रसह्यविव्याधमर्माणिस
गैरस्तपुत्रः ३१ तेभिन्नदेहाव्यसवोनिपेतुः कर्णेषुभिर्भूमितलेस्वनंतः क्रुद्धेनसिंहेनयथैववनागा महावनेभीमबलेनतद्व
त् ३२ पांचालानांप्रवरान्संनिहत्यप्रसह्ययोधानखिलान्दीनः ततःसराजन्विरराजकर्णोयथांवरेभास्करउग्र।। ।। ।। ।।

एम०
१९४

रश्मिः ३३ कर्णस्त्वमत्तात्तु जयंत्वदीयायंरामुदं सिंहनादांश्च चक्रुः सैवेस्यमन्यंत्तमसृशाहतोच कर्णेन कृष्णाविति कौरवेंद्र ३४ न त्वाहतं
प्रेक्ष्य महारथस्य कर्णस्य वीर्यैच परैरसह्यं दृष्ट्वाच कर्णेन धनंजयस्तं त्वयाजिमध्ये निहतं तरस्व ३५ ततस्त्वमर्षी क्रोधसंदीप्तनेत्रो वातात्म
जः पाणिना पाणिमाच्छिन् भीमोब्रवीदर्जुनं सत्यसंधममर्षितो निश्वसन्जातमन्युः ३६ कथं नु पापोपमपेतधर्मः सूतात्मजः समरेद्यप्रस
ह्य पांचालानां योधमुख्याननेकान्निजघ्निवांस्त्वविजितो समक्षं ३७ पूर्वं देवैरजितं कालकेयैः साक्षात्स्थाणोर्बाहुसंस्पर्शमेत्य कथं नु त्वा
सूतपुत्रः किरीटिन्नेव त्रिभिर्दशभिः प्रागविध्यत् ३८ त्वयाक्षिप्तांश्चाग्रसद्बाणसंघानाश्चर्यमेतत्प्रतिभाति मेद्य कृष्णापरिक्लेशम
नुस्मर त्वं यथाब्रवीत्षंढतिलाश्च वाचः ३९ रूक्षाः सुतीक्ष्णाश्च हि पापबुद्धिः सूतात्मजोपेतभयस्तदात्मा संस्मृत्य सर्वं तदिहाद्य पापं जि
त्वाशु कर्णं युधि सव्यसाचिन् ४० कस्मादुपेक्षां कुरुषे किरीटिन्नुपेक्षितुं नायमिहाद्य कालः यथाधृत्यास्सर्वभूतान्यजैषीर्ग्रासं ददत्त्वं खांड
वे पावकाय ४१ तयाद्य त्वं सूतपुत्रं जहि त्वमहं चैनं गदयायोधयिष्ये अथाब्रवीद्वासुदेवोपि पार्थं दृष्ट्वा रथेषून्प्रतिहन्यमानान् ४२
अमीमृदत्सर्वथा तेद्य कर्णो ह्यस्त्रैरस्त्राणि किमिदं भो किरीटिन् स वीर किं मुह्यसि नावधीयसे नदंत्येते कुरवः संप्रहृष्टाः ४३ कर्णं पुरस्कृत्य
विदुर्हि सर्वे त्वत्त्वास्त्रैर्विनिपात्यमानं स्त्वं१

त्कम१

आत्मनोनरस्यवातन्नाराय णस्यचइहमेसौप्रयोजनंन्मूभारवतरणंविदित्वास्मृता ४८ ४९ ५०

यथाधृत्वानिहतंतामसास्त्रंपुंगयुगेराक्षसाश्चापिघोराः दंभोद्भवाश्चासुराश्चाहवेषुतथावधस्वाज्ञाहिकर्णोत्तमद्य ४४ अनेनचास्य
क्षुरेणेमिनाघमेछिंधिमूर्द्धानमरेः प्रसह्य मयाविसृष्टेनसुदर्शनेनवज्रेणशक्रोनमु चेरिवारेः ४५ किरातरूपीभगवान्पुरासा
त्वयामहात्मापरितोषितोभूत् तेनत्वपुनर्वीरधृतिंगृहीत्वामहानुबंधंजहिसूतपुत्रं ४६ ततोमहीसागरमेखलांत्वंसपत्ननाग्रा
मवतींसमृद्धां प्रयच्छराज्ञेनिहतारिसंघांयशश्चपार्थातुलमाप्नुहित्वं स एवमुक्तोनिवृत्तोमहात्माचकारबुद्धिंहिवधायसौतेः
संचोदितोभीमजनार्द्दनाभ्यांस्मृत्वातथात्मानमवेक्ष्यसर्वं इहात्मनश्चागमनेविदित्वाप्रयोजनंकेशवमित्युवाच ४८ प्रा
दुष्करोम्येषमहास्त्रमुग्रंशिवायलोकस्यवधायसौतेः तन्मेनुज्ञांनातुभवान्सुराश्चब्रह्माभवोवेदविदश्चसर्वे ४९ इत्युच्य
देवंसतुसव्यसाचीनमस्कृत्वाब्रह्मणेसौमितात्मा तदुत्तमंब्राह्ममसह्यमस्त्रंप्रादुश्चक्रेमनसायद्विधेयं ५० ततस्तेहता
विराजकर्णोमुक्ताशरान्मेघइवांबुधाराः समीक्ष्यकर्णोनकिरीटिनस्ततथाजिमध्येनिहतंतरस्त्रं ५१ ॥ ॥

ततोमर्षीबलवान्क्रोधदीप्तोभीमोब्रवीदर्ज्जुनंसत्यसंधं ननुत्वाद्यैर्वेदितारंमहात्मन्ब्राह्मंविधेयंपरमंजनास्तत् ५२ तस्मात्त्वंघोजयसव्य
साचिन्नित्तिरस्मात्क्रोधयेजयत्सव्यसाची ततो दिशः प्रदिशश्चापिसर्वाः समावृणोत्सायकैर्भूरितेजाः ५३ गांडीवमुक्तैर्भुजगैरिवोग्रैर्दिवाक
रांशुप्रतिमैर्ज्वलद्भिः रुक्मपुंखवाणाभरतर्षभेणाशतंशतानीवसुवर्णपुंखाः ५४ प्राच्छादयत्कर्णरथंक्षणेनयुगांतवह्न्यर्ककरप्रकाशाः
ततस्त्वथलानिपरश्वधानिचक्राणिनाराचशतानिचैव ५५ निश्चक्रमुर्घोरतराणियोधास्ततोन्यहन्संतसमंततोपि छिन्नंशिरः कस्यचिदाजि

स्प५

मध्येपपाततेयोधपरस्यकायात् ५६ भयेनसोप्यासुपपातभूमावन्यः प्रनष्टः पतितंविलोक्य अन्यस्यसासिर्निपपातकृत्तोयोधस्यबाहुः करिह
स्ततुल्यः ५७ अन्यस्यसव्यः सहवर्मणावक्षुरप्रकृत्तः पतितोधरण्यां एवंसमस्तानपियोधमुख्यान्विध्वंसयामासकिरीटमाली ५८
शरैः शरीरांतकरैः सुघोरैर्दौर्योधनंसैन्यमशेषमेव वैकर्त्तनेनापितथाजिमध्येसहस्रशोबाणगणाविसृष्टाः ५९ तेघोषिणः पांडव
मभ्युपेयुः पर्ज्जन्यमुक्ताइववारिधाराः ततः सकृष्णंचकिरीटिनंचवृकोदरंचाप्रतिमप्रभावः ६० त्रिभिस्त्रिभिर्भीमबलोनिहत्यननाद्घो
रंमहतास्वरेण सकर्णवाणाभिहतः किरीटीभीमंतथाप्रेक्ष्यजनार्दनंच ६१ अमृष्यमाणः पुनरेवपार्थः शरान्दशाष्टौचसमुद्बवर्ह
: सकेतुमेकेनशरेणविध्वाशल्यंचतुर्भिस्त्रिभिरेवकर्णं ६२ पुनश्चकर्णंत्रिभिरष्टभिश्च द्वाभ्यांचतुर्भिर्दशभिश्चविध्वा ततः समुक्तैर्दश
भिर्जघानसभापतिंकांचनवर्मनद्धं ६३

सराजपुत्रोविशिखैर्विबाहुर्विवाजिसूतोविधनुर्विकेतुः हतोरथाग्रादपतत्सरुग्णाः परश्वधैः शालइवाविकृत्तः ६४ पुनश्चकर्णं त्रिभिरष्टभिश्च द्वा
भ्यांचतुर्भिर्दशभिश्चविद्ध्वा चतुःशतान्द्विरदान्सायुधांश्चहत्वारथानष्टशतान्जघान ६५ सहस्रशोश्वांश्चपुनः ससादीनष्टौसहस्राणिचपत्ति
वीरान् कर्णोससूतंसरथंससकेतुमदृश्यमञ्जोगतिभिः प्रचक्रे ६६ अथाक्रोशन्कुरवोवध्यमानाधनंजयेनाधिरथिंसमन्तात् मुञ्चाभिविध्यार्जुन
मास्मुकर्णबाणैः पुराहन्तिकुरून्समग्रान् ६७ सचोदितःसर्वयत्नेनकर्णोमुमोचबाणान्सुबहूनभीक्ष्णं तेपाण्डुपाञ्चालगणान्निजघ्नुर्मर्मच्छिदः
शोणितपाःसुदिग्धाः तावुत्तमौसर्वधनुर्धराणांमहाबलौसर्वसपत्नसाहौ ६९ निजघ्नतुश्चाहितसैन्यमुग्रमन्योन्यमप्यस्त्रविदौमहास्त्रैः
अथोपयातस्त्वरितोदिदृक्षुर्मन्त्रौषधीभिर्निरुजोविशल्यः ७० कृतःसुहृद्भिर्भिषजांवरिष्ठैर्युधिष्ठिरस्तत्रसुवर्णवर्मा तथोपयातंयुधिधर्म
राजंदृष्ट्वामुदासर्वभूतान्यनन्दन् ७२ राहोर्विमुक्तंविमलंसमग्रंचंद्रंयथैवाभ्युदितंतथैव दृष्ट्वातुमुख्यावथयुध्यमानौदिदृक्षवःशूरवराववरि
घ्नौ ७३

कर्णंचपार्थंचविलोकयंतः ससैन्यमहीध्रास्थुजनावतस्थुः सकार्मुकज्यातलसंनिपातः समुत्कवाणस्तुमुलोबभूव ७४ घ्नंतौस्तथान्योन्य
मिषुप्रवेकैर्धनंजयस्याधिरथेश्चतत्र ततोधनुर्ज्यासहसातिकृष्टासुघोषमछिद्यतपाण्डवस्य ७५ तस्मिन्क्षणेपाण्डवंसूतपुत्रः समाचिनोत्
क्षुद्रकाणांशतेन निर्मुक्तसर्पप्रतिमैरभीक्ष्णंतैलप्रधौतैः खगपत्रवाजैः ७६ षष्ट्याविभेदाशुचवासुदेवमनंतरं फाल्गुनमष्टभिश्च सूर्यात्म
जोमर्मसुनिर्बिभेद्मरुत्सुतश्चापुनराशुगाग्रैः ७७ कृष्णंचपार्थंचतथाध्वजंचपार्थानुजान्सोमकान्पातयंश्च प्राच्छादयंस्तेविशिखैः र
घैःकेजीमूतसंघानभसीवसूर्यः ७८ आगछतस्तान्विशिखैरनेकैर्व्यष्टंभयत्सूतपुत्रः कृतास्त्रः तैरस्यमस्तैर्विनिहत्यसर्वाञ्जघानतेषांरथवा
जिनागान् ७९ तथात्तुसैन्यप्रवरांश्चराजन्नभ्यर्दयन्मार्गणैःसूतपुत्रः तेभिन्नदेहाव्यसवोनिपेतुः कर्णेषुभिर्भिन्नतलेस्वनंतः ८० सिं
हेनक्रुद्धेनयथाश्वयूथ्यामहाबलाभीमबलेननन्नाः पुनश्चपांचालवरास्तथान्येतंरत्तेरकर्णधनंजयाभ्यां प्रस्कंदतोबलिनासाधुमुक्तैः क
र्णेनवाणैर्निहताः प्रसह्य ८१

क०
१९७

स्नातेसेनेनपानालंगंगायास्तलंप्राप्यनरभिघातेनपराहतनाइस्सथः ९१ ९२

जघ्नुर्महत्त्वाद्विपुलैर्वैतरीयास्तलान्विजघ्नुः सिंहनादांश्चनेदुः सर्वेसमभ्येत्यवशं कृतौतौकौरवानकृतावितीतेविमेने ८४ ततोधनुर्ज्या
मवनम्यशीघ्रंशरानस्तानाधिरथैर्विधम्य सुसंरब्धः कर्णपरस्तत्तोगोरशोपार्थः कौरवान् प्रसमग्रहत्वान् ८५ ज्यांचानुमृज्याभ्यह
नत्तलत्रेवाणांधकारंसहसावचक्रे कर्णंचशल्यंचकुरूंश्चसर्वानवाणैरविध्यत्प्रसभंकिरीटी ८६ नपक्षिणःसंप्रपतन्त्यन्तरिक्षे तदा
महास्त्रेणकृतांधकारे वायुर्वियत्स्थैरीरितोभूत्तसंघैःफवाहदिव्यःसुरभिस्तदानी ८७ शल्यंचपार्थोदशभिःपृषत्कैःस्तनांत
नुत्रेप्रहसन्नविध्यत् ततः कर्णंद्वादशभिः सुमुक्तैर्विद्ध्वापुनः सप्तभिरभ्यविध्यत् ८८ सपार्थवाणासनवेगमुक्तैर्दृढाहतः
पत्रिभिरुग्रवेगैः विभिन्नगात्रः क्षतजोक्षिताङ्गः कर्णोबभौरुद्रइवात्तेषुः ८९ प्रक्रीडमानोथश्मशाननमध्ये रौद्रेमुहूर्तेनरु
धिरार्द्रगात्रः ततस्त्रिभिस्तंत्रिदशाधिपोपमंशरैर्विभेदाधिरथिर्धनंजयं ९० शरांश्चपंचज्वलितानिवोरगान्प्रवेशयामास
जिघांसयाच्युतं तेवर्मभित्त्वापुरुषोत्तमस्यसुवर्णचित्रान्यपतन्सुमुक्ताः ९१ वेगेनगामाविविशुःसुवेगाः स्नात्वाचकर्णाद्दि
मुखाः प तीपुः तान्पंचभल्लैर्दशभिः सुमुक्तैस्त्रिधात्रिधैकैकमथाच्चकर्त ९२

एम०
१९७

तक्षकपुत्रपक्षाइतितेनसर्पवाणाः कक्षसेनप्रयुक्ताः ९९ अध्यायः ततः प्रयाता २ १

स्तं २

धनंजयस्तेन्मपतनृपृथिव्यांमहाहयस्तक्षकपुत्रपक्षाः ततः प्रजज्वालकिरीटमालीक्रोधेनकक्षंप्रदहन्निवाग्निः ९३ तथापि
तुल्नागमवेक्ष्य ... सर्पपुंभिः कर्णभुजप्रसृष्टैः सकर्णमाकर्णविकृष्टसृष्टैः शरैः शरीरान्तकरैर्ज्वलद्भिः ९४ मर्मस्वविध्यत्सव
चाल्दुः स्वांहेवादवातिष्ठतधैर्यवृद्धिः ९५ ततः शरौघैः प्रदिशोदिशश्चरवेः प्रभाः कर्णरथश्चराजन् अदृश्यमासीत्कुपितेधनंज
येतुषारनीहारवृतंयथानभः ९६ सचक्ररक्षानथपादरक्षान्पुरःसरान्पृष्ठगोपांश्चसर्वान् दुर्योधनेनानुमतानरिघ्नः समुद्यता।
न्सुरथ्यान्सारभूतान् द्विसाहस्रान्समरेसव्यसाचीकुरुप्रवीरानृषभः कुरूणां क्षणेनसर्वान्सरथाश्वसूतान्निनायराजन् क्षयमे
कवीरः ९७ ततोपलायंतविहायकर्णंतवात्मजाः कुरवोयेचशिष्टाः हतानवाकीर्यशरक्षतांश्चलालप्यमानांस्तनयानपि
तृंश्च ९८ ससर्वतः प्रेक्ष्यदिशोविभून्याभयावशीर्णाः कुरुभिर्विहीनाः नविव्यथेभारततत्रकर्णः प्रहृष्टएवार्जुनमभ्यधा
वत् ९९ इतिश्रीमहाभारतेकर्णपर्वणि संजयउवाच ततः प्रयाताः शरपातमात्रमवस्थिताः कुरवोभिन्नसेनाः विद्युत्प्रका
शंददृशुः समंताद्धनंजयास्त्रंसमुदीर्यमाणं १ तदर्जुनास्त्रंग्रसतिस्मकर्णोवियद्गतंघोरतरैः शरैस्तं क्रुद्धेनपार्थेनभृशाभिसृष्टं
वधायकर्णस्यमहाविमर्दे २

उदीर्यमाणास्मकुरूद्वहंतं सुवर्णपुंखैर्विशिखैर्विमर्दे कर्णोस्त्रमोघैघसनंदउजंपविस्फारिपत्राविसृजच्छरौघान् ३ रामाउपात्तेन महामहिम्ना
स्याथर्वणेनारिविनाशनेन जदर्जुनास्त्रं व्यधमद्धतं तकर्णोस्त्रवाणैर्निशितैर्महात्मा ४ ततो विमर्दः सुमहान्बभूव तत्रार्जुनस्याधिरथेश्च वीरा
जन् अन्योन्यमासादयतोः प्रसक्तै विषाणघातैर्द्विपयोरिवोग्रैः ५ ततोस्त्रसंपातसमावृतं तदा बभूव राजन्तुमुलं स्म सर्वतः ततः कर्णपार्थौ
शरवृष्टिसंघैर्निरंतरं चक्रतुरंबरं तदा ६ ततो जालं बाणमयं महांतं सर्वे व्यपश्यन्कुरवः सोमकाश्च नान्यच्च भूतं ददृशुस्तदा ते बाणांधकारे तुमुलेथ
किंचित् ७ तौ संदधानाववनिशं च राजन्समस्यंतौ चापि शराननेकान् संदर्शयेतां युधि मार्गान्विचित्रान्धनुर्धरौ तौ विविधैः कृतास्त्रैः ८ तयोरे
वं युध्यतोराजिमध्ये सूतात्मजोभूदधिकः कदाचित् पार्थः कदाचित्त्वधिकः किरीटी वीर्यास्त्रमायाबलपौरुषेण ९ दृष्ट्वा तयोस्तं युधि संप्रहा
रं परस्परस्यांतरमीक्षमाणयोः घोरं तयोर्दुर्विषहं रणेन्ये योधाः सर्वे विस्मयमभ्यगच्छन् १० ततो भूतान्यंतरिक्षस्थितानि तौ कर्णपार्थौ प्रश
शंसुर्नरेंद्र भो कर्ण साध्वर्जुन साधु वेति वियत्सु वाणी श्रूयते सर्वतोपि ११ तस्मिन्विमर्दे रथवाजिनागैस्तदाभिघातैर्दलिते भूतले च ततस्तु पा
तालतलेशयानो नागोश्वसेनः कृतवैरोर्जुनेन १२ राजंस्तदृष्टाउवदाहमुक्तो विवेश कोपादहसुधातलेयः अथोर्ध्वपातोर्ध्वगतिर्जवेन स
दृश्य कर्णार्जुनयोर्विमर्दे १३ अयं हि कालोस्य दुरात्मनो वै पार्थस्य वैरप्रतिपातनाय संचिंत्य तूणं प्रविवेश चैव कर्णस्य राजन्नृशररूपधारी १४
ततोस्त्रसंपातसमाकुलं तदा बभूव जालं

वितत्तं शस्त्रजालं ततः कर्णपार्थौ शरसंघवृष्टिभिर्निरंतरं चक्रतुरंबरं तदा १५ तद्बाणजालैकमयं महांतं सर्वे त्रसन् कुरवः सोमकाश्च नान्यत्किं
चिद्ददृशुः संपतद्देवा बाणांधकारे तुमुलेति मात्रं १६ ततस्तौ पुरुषव्याघ्रौ सर्वलोकधनुर्धरौ त्यक्तप्राणौ रणे वीरौ युद्धश्रममुपागतौ समुत्क्षिप्य वीक्ष्य
माणौ सिक्तौ चंदनवारिणा १७ सवालव्यजनैर्दिव्यैर्दिविस्थैरप्सरोगणैः शक्रसूर्यकराभ्यां प्रमार्जितमुखावुभौ १८ कर्णोऽथ पार्थं न विशेष
यद्यदा रणे पार्थेन शराभितप्तः ततस्तु वीरः शरविक्षतांगो दध्रे मनो व्येकशयस्य तस्य १९ ततोरिपुघ्नं समधत्त कर्णः सुसंचितं सर्पमुखं ज्व
लंतं रौद्रं शरं संनतमुग्रधौतं पार्थार्थमत्यर्थचिराभिगुप्तं २० सदार्चितं चंदनचूर्णशायितं सुवर्णनालीशयं महार्चिषं आकर्णपूर्णं च विकृष्य क
र्णः पार्थोन्मुखः संदधे चोत्तमौजाः २१ प्रदीप्तमैरावतवंशसंभवं शिरो जिहीर्षुर्युधि सव्यसाचिनः ततः प्रजज्वाल दिशो नभश्च उल्काश्च घो
राः शतशः प्रपेतुः तस्मिंस्तु नागे धनुषि प्रयुक्ते हाहाकृता लोकपालाः सशक्राः न चापि तं बुबुधे सूतपुत्रो बाणे प्रविष्टं योगबलेन नागं
२२ दशशतनयनो हि दृश्य बाणे प्रविष्टं निहत इति सुतो मे स्रस्तगात्रो बभूव जलजकुसुमयोनिः श्रेष्ठभावो जितात्मा त्रिदशपतिमवोच
न्मा व्यथिष्ठा जयेश्रीः २३ ततोब्रवीन्मद्रराजो महात्मा दृष्ट्वा कर्णं प्रहितेषुं तमुग्रं न कर्ण ग्रीवामिषुरेष लप्स्यते समीक्ष्य संधत्स्व शरं शिरो
घ्नं २४ अथाब्रवीत्क्रोधसंरक्तनेत्रो मद्राधिपं सूतपुत्रस्तरस्वी न संधत्ते द्विः शरं शल्य कर्णो न मादृशा जिह्मयुद्धा भवंति इतीदमुक्त्वा विससर्ज तं
शरं प्रयत्नेनाब्दगणाभिपूजितं २५ हतोसि वै फाल्गुन इत्युवाच ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

कृ०
१९९

लंरक्तराजन्विजयार्थमुद्यतः समायकः करोभुजप्रसृष्टोद्धुतासनार्कप्रतिमः सुघोरः २६ गुणाच्युतः करोधनुः प्रमुक्तोवियद्गतः
प्राज्व[illegible]लंरन्तरिक्षे नेभेस्पर्द्दीरांयुधिमाधवस्कृतराविन्नः सत्वरैर्यवल्लीलया २७ यदाविनिष्प्रिस्मरथोत्तमस्तः प्रावेशयत्पृथिवीं किं
चिदंचक्षितिगत्नाजानुभिस्तथवाहाहेमछत्रांश्वद्ममरीचिवर्णाः २८ संधीपमानंभुजंगदृष्वाकरेणनमाधवः आक्रमत्स्यंदनपञ्च्यांव
लेनवलिनांवरः अवगाढरथेभूमौजानुभ्यामगमन्हयाः ततोंतरिक्षेसुमहाग्निनादः संपूजनार्थंमधुसूदनस्य दिव्याश्चवाचः सह
सावभूवुर्दिव्यानिपुष्पाण्यथसिंहनादाः २९ ॥ श्रीकृष्णायनमः॥ ॥ श्रीकृष्णायनमः॥ ॥ श्रीसीतायनमः ॥ ॥

राम०
१९९

अर्थेतिमर्धः सकाशात् व्यालात्म्यसर्गस्योत्तमयत्नलब्धमसुक्तैः अयुक्तेन शोरेगोत्तमांगभूषणं प्रजहारेति द्वयोः संबंधः ३१ ३१ ३९

तस्मिंस्तथा वेधरंगी निमित्ते अर्थप्रयत्नान्मधुसूदनस्य ततः शरं सोभ्यहनत्किरीटं तस्मै ददत्तं सुहृदं च धीमतः अथार्जुनस्यो
त्तमगात्रभूषणं धराविपद्योः सलिलेषु विश्रुतं ३० व्यालास्त्रसर्गोत्तमयत्नमन्युभिः शरेण मूर्ध्नः प्रजहार सूतजः दिवाकरेंदुज्व
लनप्रभत्विषं सुवर्णमुक्तामणिवज्रभूषितं ३१ पुरंदरार्थं तपसा प्रयत्नतः स्वयं कृतं यद्भुवनस्वयंभुवा महार्हरूपं द्विषतां भयंकरं वि
भर्तुरस्यर्थसुखं सुगंधिनं ३२ जिघांसते देवरिपून्सुरेश्वरः स्वयं ददौ प्रत्तसुमनाः किरीटिने हरांबुपार्थं उत्तवित्तगोत्रभिः पिनाक
पाशाशनिसायकोत्तमैः ३३ सुरोत्तमैरप्यविषह्यमर्दितुं प्रसह्य नागेन जहार यद्वृषः स हि भावाविवितथप्रतिज्ञः किरीटमस्युनु
तमर्जुनस्य ३४ नागोमहार्हं तपनीयचित्रं पार्थोत्तमांगात्प्रहरत्तरस्वी तदुत्तमज्वालावततं सुघोषं ज्वालत्प्रमाणेन निपपात भूमौ
३५ तदुत्तमेषून्मथितं विभाग्निनाप्रदीप्तमर्चिष्मद्दृश्योक्षितोप्रियं पपातपार्थस्य किरीटमुत्तमं दिवाकरोस्ताद्विवरक्तमंडलः
३६ सवैकिरीटं वहुरत्नभूषितं जहार नागोर्जुनमूर्ध्नितो बलात् गिरेः सुजातांकुरपुष्पितद्रुमं महेंद्रवज्रः शिखरोत्तमं यथा ३७
महीविपद्योः सलिलं च वायुना प्रसह्य मुग्धं विनिकीर्णितं यथा अतीव शब्दो भुवनेषु वै तदा जनाधिवस्य न्व्यथितास्य च सवलुः
३८ विना किरीटं शुशुभे स पार्थः श्यामो युवा नीलइवोच्चशृंगः ततः समुद्ध्य सितेन वाससा स्वमूर्धजानव्यथितस्तदार्जुनः ३९

६५

क०
१००

गोकर्णमुकुरंजहारेत्यन्वयः अर्ज्जुनस्यमुकुरहरणमपिमहत्कर्मेतिस्तवयन्मुकुरंविशिनष्टि गविवत्सुषिकर्णायस्याः सावत्सुः अवाः सपिरणी अर्ज्जुनेनस्वांश्चेनि
हतासतीरुहतिमित्त्रभूतातस्यमुकुरेभवजहारत्हतवतीनतुपिरः कथंहतायाहननिमित्तस्यमतआह मुखीकृतेनरघुणा गोपुत्रसंप्रेषिता संधिरविवक्षित
त्वान्नभवति शोभनंपुत्रजीवनकरंयस्याःसासुमुखी साहिपुंत्रनिगीर्यदत्यमानातस्वांस्वाङ्गसंततीनिरिरेरत्पन्नर्ज्जुननहित्न्नासती स्वयंमनापुत्रंचरक्षितव
तीस्मारिपवेरापुपारव्यायतेक्रोतेनस्वयंनिमित्तेनपुत्ररागशेनेनरघुणारघुभावंगतेन आत्मीयपुत्रनामासीतिस्कृतेनशिक्षाकारपुत्ररूपेणसंपन्नासती गोमन्तः २

विभासितः सूर्यमरीचिनाहंकशिरोरगतेनोत्स्यपर्वतोयथा गोकर्णासुमुखीकृतेनरघुणागोपुत्रसंप्रेषितागोशब्दात्मजंभूष
णंसुविहितंसुभ्राक्रंगोसुप्रभं दृष्ट्वागोगतकंजहारमुकुरंगोशटृंगोपृथिवीगोकर्णासनमर्दनस्यनयथावप्राप्यनसोर्वशे ५० ॥

शिममतोः केस्यपुत्रेणाकर्णेनप्रेषिता रघुणेतीत्यंभावेतृतीया गोपुत्रितिमत्तुल्लोपस्यार्षः किंकृत्वामुकुरंजहारेत्यतआह सुव्यक्तगोसुप्रभंगोगतकंदृष्ट्वासु
व्यक्ताः अतिशयेनाविर्भूताः गावोरश्मयस्तेजश्रितियावत् सुव्यक्तैर्गोभिरसुभिश्चप्रकर्षेणभासमानंनिरतिशयतेजोबलमर्ज्जुनंगोगतकंगोशब्देनहृपर
श्मीनांप्रेरणालक्ष्यते तत्रगतंविद्यमानंकंशिरोयस्यतं अर्ज्जुनस्यग्रीवाहंशंकर्णेनलक्ष्मीकृतंविज्ञायभगवतासभोरेणात्मपुत्रानुभ्याम ५० ॥।

एम०
१००

वंनीगमितेषुरश्मिभिः समसूत्रे देशे अर्ज्जुनस्य शिरो दृष्ट्वापि वेगातिशयात् स्वयं नीचीभवितुमशक्तासती तद्देशस्थमुकुटं जहारेत्यर्थः गोशब्दा
त्मजभूषणं संनिहितमिति गोः पृथिवी तया शब्द्यत इति गोशब्दादिति: इयं वा अद्रिरिति श्रुतिः पृथिव्या अद्रिरिति निर्देशात् तस्मोत्कृष्टात्मजेङ्कस भूष
णास्तु विहितं तेव धसे तिसेधः तथा चावेवोक्तं पुरं दरार्थं तपसा प्रयत्नतः स्वयंकृतेय द्विद्विना स्वयं भुवेति कीदृशं मुकुटं वैनिष्कितं प्रसिद्धं वा गोशृङ्ग
परिगोभिरश्मिभिः शङ्क्षे तरश्मिमानिति कथ्यत इति तत्त्वपः तसेव भुवनगं [illegible] भव्यापिनो गावः किरणाः तैः भुवनं पूरयितुं शीलमस्य तत्तथा सूर्य
समप्रभमित्यर्थः ननु चेतनाधिष्ठितो वाणः पुनरस्मार्ज्जुनं कुतो न हतवानित्यत आह गोकर्णासननमर्द्दन श्वनपपाव प्राप्य मत्सो वशमिति गोक
र्णासर्पं पुनरर्ज्जुनं हन्तुं इच्छन्तं अस्मेनेनवाणाक्षेपेण मर्द्दयितिस्पः सन्तथाभूतो अर्ज्जुनस्तमेव सर्पमनवाप्य मत्सो वशं न यो यो सर्पस्य पुनरण
मनं वधश्चात्रेव कीर्त्यते सप्तङ्क्तिः टिपणं ४० समायकः कर्णभुजप्रसरो शोकुताशनार्कप्रतिमो महाहिः महोरगः हृतैवैरार्ज्जुनेन किरीटमा हृत्य
ततोवतीपात् तं चापि स्कधात् पनीयविवेकं किरीटमाक्ष्यत दर्ज्जुनस्य ४१ इषवंगं तं पुनरेव तूर्णं दृष्ट्वा कर्णेन तते अब्रवीतं मुक्तस्त्वपाहे
समीक्ष्य कर्णशिरोहरं नयत्नु मयार्ज्जुनस्य ४२

५० कर्णोनवाक्यंउक्तः सन्नद्धाक्यमसहन् असहमानः स्वयंमायादित्सुतेरेणान्वयः ५४ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

रजर

समीक्ष्यमांमुंचरणेत्वमाद्युहंनास्मिशत्रुंजनवधात्मनश्च सएवमुक्तोयुधिसूतपुत्रस्तमब्रवीत्कोभवानुग्ररूपः नागउवाच नागोस्मिश्वेतः कृतवैरोर्जुनेनमातापुरासुसंतती नभस्तलात् मात्रायतीमसुभयाद्विपन्नमनेननीतापितृवेश्मनि ५३ नागोब्रवीद्धिद्धि कृतागसंमांपार्थेनमा वैधनातेवैरं यदिस्वयंवज्रधरोस्यगोप्तातथापियातापितृराजवेश्मनि ५४ कर्णउवाच ननागकर्णोद्यरणोपरस्य बलेनसमास्थायजयंवृणे त नसंदध्याद्विःशरंस्वैवनागयद्यर्जुनानांशतमेवहन्यां ५५ अतंयदस्त्रापिनवेत्तिमेभवान्मोनागकृत्स्नस्यसमक्षमेषा श्रीरघहर्तुंपुधिपा उवानीह नास्मिपुष्टोहिस्वविक्रमेण नागउवाच एतेद्भूतंजानंतामेत्वपर्यंतकिंवैकृतापार्थवधेप्रतिज्ञा जिह्वाहरिंगुह्यगतंममेरम्भव त्तिंतेशोभनेपुत्रयातः कर्णउवाच मित्रार्थमेतन्ममजानतोयियन्नःशरीरेपदिवापिकार्यहंतायदित्वंरणामूर्ध्निपार्थकिंवाभिवि क्तोस्म्यहंकौरवेयैः नागउवाच सक्रेवतुवेकर्णसंधत्स्वमहाबल अहमेवहनिष्यामिपार्थमेनेनशंशयः तमाहकर्णःपुनरेवनागं नशक्तिमध्येरविसनुसत्तमः व्यालास्वसर्गेत्वमयत्नमन्युभिर्हंतास्मिपार्थसुसुखीव्रजेस्त्वं ५६ इत्येवमुक्तोयुधिनागराजः कर्णोनरो। पाटसंहत्तस्यवाक्यं स्वयंप्रायात्पार्थवधायराजन्कृत्वास्वरूपंविजिघांसुरुग्रः ५७ ततः कृष्णःपार्थमुवाचसंख्येमहोरगंकृतवैर रंजहितं सएवमुक्तोमधुसूदनेनगांडीवधन्वारिपुवीर्यमाह उवाचकोह्येषममाद्यनागः स्वयंयआयाद्गरुडस्यवक्त्रं ५८ कृष्णउ वाच योसौत्वयाखांडवेचित्रभानुंसंतर्पयानेनधनुर्द्धरेण ५९ वियद्गतोजननीगुप्तदेहोमत्वैकरूपंनिहतास्यमाता सएषजातैरमनुस्म

उ५

महोल्कामितिपावेरेवसमध्यास्तमयोऽसं ५५ गतेगमिते विभुस्समर्थः वर्हिणांबर्हाश्ववाजाः पक्षाः संजाताः येषां तैर्बर्हिणवर्हवाजितैः ६२

नभश्च्युतांप्रज्वलितामिवोल्कांपश्येनमायांतममित्रसाह संजयउवाच ततः सजिष्णुः परिवृत्यरोषाच्चिच्छेदपक्षैर्निशितैःसुधा
रैः ५५ नागंविपक्षेयेगिवोत्पतंतंसंछिन्नगात्रोनिपपातभूमौ गतेचतस्मिन्भुजगेकिरीटिनास्वयंविभुःपार्थिवभूतलाश्रय ५६
८३ समुज्जहाराशुपुनः पतंतंरथंभुजाभ्यांपुरुषोत्तमस्ततः तस्मिन्मुहूर्तेदशभिःपृथक्कैःशिलाशितैर्बर्हिणबर्हवाजितैः ५७ विव्याध
कर्णः पुरुषप्रवीरोधनंजयंतिर्यगवेक्ष्यमाणः ततोऽर्जुनोद्वादशभिः समुक्तैर्वराहकर्णैर्निशितैः समर्प्य ५८ नाराचमाशीवि
षतुल्यवेगमाकर्णपूर्णायतमुत्ससर्ज सचित्रवर्मेषुवरोविदार्यप्राणान्निरस्यन्निवसाधुमुक्तः ५९ कर्णस्यपीत्वारुधिरंविवेशव
सुंधरांशोणितदिग्धवाजः ततोवृषोबाणनिपातकोपितोमहोरगोदंडविघट्टितोयथा ६० तदाशुकारीव्यसृजच्छरोत्तमान्म
हाविषःसर्पइवोत्तमंविषं जनार्दनंद्वादशभिःपराभिनन्नवैर्नवत्याचशरैस्तथार्जुनं ६१ शरेणघोरेणपुनश्चपांडवंविदार्य
कर्णोव्यनदज्जहास तमस्पहर्षमदृष्यन्पांडवोबिभेदमर्माणिततोस्यमर्मवित् ६२ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

६३ ६४ ६५ ६९ अग्निजः कार्त्तिकेयः ७० ॥ ॥

पैरः शितैः पत्रिभिर्विद्ध्वा विक्रमस्तथायथैर्द्धोवलमोरसारणे ततः शरशतानवतिं तदार्जुनः ससर्ज कर्णान्तिकदंडसंनिभा ६३ नैः पत्रिभिर्विद्धतनुः स विव्यथे नतथा यथा वक्त्रविदारितोचलः मणिप्रवेकोत्तमवज्रहारकैरलंकृतं चास्य वरांगभूषणं ६४ प्रविद्धसुवर्णा निपपात पत्रिभिर्धनंजयेनोत्तमकुंडलेपि च महाधनं शिल्पिवरैः प्रयत्नतः कृतं यदस्योत्तमवर्मभास्वरं ६५ सुदीर्घकालेन ततोऽस्य पांडवः क्षणेन वाणैर्बहुधा व्यशातयत् स तं विवर्माणमथोत्तमेषुभिः शितैश्चतुर्भिः कुपितः पराभिनत् ६६ स विव्यथेऽत्यर्थमरिप्रताडितो यथातुरः पित्तकफानि लज्वरैः महाधनुर्मंडलनिःसृतैः शितैः क्रियाप्रयत्नप्रहितैर्बलेन च ६७ ततक्ष कर्णं बहुभिः शरोत्तमैर्बिभेद मर्मस्वपि चार्जुनस्त्वरन् दृढाहतः पत्रिभिरुग्रवेगैः पार्थेन कर्णो विविधैः शिताग्रैः ६८ बभौ गिरिर्गैरिकधातुरक्तः क्षरन्प्रपातैरिव रक्तमंभः ततोऽर्जुनः कर्णमवक्रगैर्नवैः सुवर्णपुंखैः सुदृढैरयस्मयैः ६९ यमाग्निदंडप्रतिमैस्तनांतरे पराभिनत्क्रौंचमिवाद्रिमग्निजः ततः शरावापमपास्य सूतजो धनुश्च तच्छक्रशरासनोपमं ७० ॥

ईषिवानमनसिकृतवान् ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८०

ततोरथस्थः समुमोह चस्खलन्नुप्रशीर्णमुष्टिः सुभृशाहतप्रभः नचार्जुनस्तं व्यसने तदेषिवान्निहंतुमार्यः पुरुषव्रते स्थितः ततस्तमिंद्रा
वरजः सुसंभ्रमादुवाच किं पांडव हे प्रमाद्यसे नैवाहि नाशंसति नित्य पश्चितः क्षणं प्रतीक्षं त्वपि दुर्बलीयसां ७२ विशेषतोरीव्यसने
सुपेक्षितो निहंत्यधर्मं च यशश्च विंदते तदेकवीरं तव चाहितं नसत्वराहरस्व कर्णं सहसाभिमर्दितुं ७३ पुराससमर्थः समुपैति सत्तेजो विध्य
त्वमेनं नमुचिं यथा हरिः ततस्तदेवेत्यभिपूज्य सत्वरं जनार्दनं कर्णमविध्यदर्जुनः ७४ शरोत्तमैः सर्वकुरूत्तमस्त्वरन्नथायथाशं
वरहा पुरा बलिं साम्यतु कर्णं सरथं किरीटी समाचिनोत्स्वारत्तदंतवेत्रैः ७५ प्रच्छादयामास दिशश्च बाणैः सर्वप्रयत्नात्तपनीय
पुंखैः सवत्सदंतैः पृथुपीनवक्षाः समाचितः सोतिरथोविभाति ७६ सुपुष्पिताशोकपलाशशाल्मलिर्यथाचलश्चंदनकानना
युतः शरैः शरीरे बहुभिः समर्पितैर्विभाति कर्णः समरे विशांपते ७७ महीरुहैराचितसानुकंदरो यथा गिरींद्रः स्फुटकर्णि
कारवान् सबाणसंघान्बहुधाव्यवासृजन्विभाति कर्णः शरजालरश्मिवान् ७८ सलोहितो रक्तगभस्तिमंडलो दिवाकरोस्ता
भिमुखो यथा तथा बाह्वंतरादाधिरथेर्विमुक्तान्बाणान्महाहीनिव दीप्यमानान् ८० ॥ ॥ ॥ ॥

म१

कालइति हेन्टप कर्णावधंअभिलक्ष्येतिशेषः ब्रुवाणः वक्ता ८२ वामंचक्रंग्रसति नवीरत्पत्यतिसैतेतिरितिपाठेग्रसेसेत्यन्निचन तुनिगीर्णामुद्धमतीत्य

विध्वंसयंपनर्जुनबाहुमुक्ताः शराःसमासाद्यदिशःशिताग्राः ततःसकर्णःसमवाप्यधैर्यंबाणान्विमुंचन्कुपिताहिकल्पान् ८१ वि
व्याधपार्थंदशभिःपृषत्कैः कृष्णंचषड्भिः कुपिताहिकल्पैः ततः किरीटीभृशमुग्रनिस्वनंमहाशरंसर्पविषानलोपमं ८२ अ
यस्मयंरौद्रमहास्त्रसंमृतंमहाहवेक्षेप्तुमनामहामतिः कालोह्यदृश्योनृपविप्रकोपाद्दिर्शयन्कर्णवधंब्रुवाणः ८३ भूमि
स्तुचक्रंग्रसतीत्यवोचत्कर्णस्यतस्मिन्वधकालआगते ततस्तदस्त्रंमनसः प्रनष्टंयद्भार्गवोस्मैप्रददौमहात्मा ८४ चक्रंचवा
मंग्रायसद्भूमिरस्यप्राप्तेतस्मिन्वधकालेनृवीर ततोरथोघूर्णितवान्नरेंद्रशापात्तदाब्राह्मणसत्तमस्य ८५ ततस्त्वकम्प।
पतत्रस्यभूमौसविह्वलः समरेसूतपुत्रः सवेदिकश्चैत्यइवातिमात्रः सुपुष्पितोभूमितलेनिमग्नः घूर्णेरथेब्राह्मणस्याभिशा।
पाद्रामादुपात्तेत्वविभातिचास्त्रे ८५ छिन्नेसरेसर्पमुखेचघोरेपार्थेनतस्मिन्विषसादकर्णः अमृष्यमाणो व्यसनानितानि
हस्तौविधुन्वन्सविगर्हमाणः ८६ धर्मप्रधानंकिलपातिधर्मइत्यब्रुवन्धर्मविदःसदैव वयंचधर्मेप्रयतामनित्यंयथावलंश
क्तियथाश्रुतंच ८७

थेः ८४ चैत्यः सवेदिकोग्रामसूचकोमहाद्रुमः ८५ ८६ ८७ ८७ ८७ ॥ ॥ ॥ ॥

व्यस्मुपमर्द्दयत्तगांडीवमिषुत्तरान्वयि ८६ प्रमसक्तप्रैतिमाशिपत्त् ८८

सचापिनिघ्नातिनपातिमक्तान्मन्येननिसंपरिपातिधर्मः एवंब्रुवन्प्रसवलितात्मस्ततो विचाल्यमानोऽर्ज्जुनवाणपातैः ८८
मर्माभिघाताच्छिथिलः क्रियासुपुनः पुनर्धर्ममसौजगर्हे ततः शरैर्भीमतरैरविध्यत्रिभिराहवे हस्तेकर्णस्तथापार्थमस्यविध्यच्चसप्त
भिः ८९ ततोऽर्ज्जुनः सप्तदशातिग्मवेगानजिह्मगान् इंद्राशनिसमान्घोरानसृजत्पावकोपमान् ९० निर्भिद्यतेभीमवेगाऽन्यपतन्
पृथिवीतले कंपितात्माततः कर्णः शक्त्याचेष्टामदर्शयत् ९१ बलेनाथससंस्तभ्यब्रह्मास्त्रंसमुदीरयत् ऐंद्रंततोऽर्ज्जुनश्चा
पितद्दृष्ट्वाभ्युपमंत्रयत् ९२ गांडीवंज्यांचवाणांश्चसोऽनुमंत्र्यपरंतपः व्यसृजच्छरवर्षाणिवर्षाणीवपुरंदरः ९३ ततस्तेजोम
यावाणारथात्पार्थस्यनिःसृताः प्रादुरासन्महावीर्याःकर्णस्यरथमंतिकात् ९४ तान्कर्णस्त्वग्रतोव्यस्तान्मोघांश्चक्रेमहा
रथः ततोऽब्रवीद्वृष्णिवीरस्तस्मिन्नस्त्रेविनाशिते ९५ विसृजास्त्रपरंपार्थराधेयोग्रसतेशरान् ततोब्रह्मास्त्रमत्युग्रंसमंत्र्यस
मयोजयत् ९६ छादयित्वाततोवाणैः कर्णंप्रत्यस्यदर्ज्जुनः ततःकर्णःशितैर्वाणैर्ज्यांचिछेदसुतेजनैः ९७ द्वितीयांच
तृतीयांचचतुर्थींपंचमींतथा षष्ठीमथास्यचिछेदसप्तमींचतथाष्टमीं ९८ नवमींदशमींचास्यतथाचैकादशींवृषः ज्याश
तंशतसंधानः सकर्णोनावबुध्यत ९९

क०
२५

१०२ अभ्यस्य पुनः पुनः अस्त्रमस्त्राणि तेषु प्रेरये स समब्रवीदिति योजना ११२ ॥

ततोऽपाविविधायाम्यामभिमंत्र्य च पाण्डवः शरैरवाकिरत्कर्णं दीप्यमानैरिवाहिभिः १०० तस्य त्र्योच्छेदनं कर्णोऽप्यावधानं च संयु
गे नान्वबुध्यत शीघ्रत्वात्तदद्भुतमिवाभवत् १ अस्त्रैरस्त्राणि संवार्य गत्यघ्नन्सव्यसाचिनः चक्रे चाप्यधिकं पार्थात्स्ववीर्यमतिदर्श
यन् २ ततः कृष्णोऽर्जुनं दृष्ट्वा कर्णास्त्रेण च पीडितं अभ्यस्येत्यब्रवीत्पार्थमातिष्ठास्त्रं व्रजेति च ३ ततोऽग्निसदृशं घोरं शरं सर्पविषोपमं
अश्मसारमयं दिव्यमभिमंत्र्य परंतप ४ रौद्रमस्त्रं समाधाय क्षेप्तुकामः किरीटवान् ततोऽग्रसन्मही चक्रं राधेयस्य तदा नृप ५
ततोऽवतीर्य राधेयो रथादाशु समुद्यतः चक्रं भुजाभ्यामालंब्य समुत्क्षेप्तुमियेष सः ६ सप्तद्वीपा वसुमती सशैलवनकानना
गीर्णचक्रा समुत्क्षिप्ता कर्णेन चतुरंगुलं ७ ग्रस्तचक्रस्तु राधेयः क्रोधादश्रूण्यवर्तयत् अर्जुनं वीक्ष्य संरब्ध इदं वचनम
ब्रवीत् ८ भो भो पार्थ महेष्वास मुहूर्तं परिपालय यावच्चक्रमिदं ग्रस्तमुद्धरामि महीतलात् ९ सव्यं चक्रं महीग्रस्तं दृष्ट्वा दैवा
दिदं मम पार्थ कापुरुषाचीर्णमभिसंधिं विसर्जय १० न त्वं कापुरुषाचीर्णं मार्गमास्थातुमर्हसि ख्यातस्त्वमसि कौंतेय वि
शिष्टो रणकर्मसु ११ विशिष्टतरमेव त्वं कर्तुमर्हसि पाण्डव प्रकीर्णकेशे विमुखे ब्राह्मणेऽथ कृतांजलौ १२ १२ १२

राम०
२०४

शरणागतेनप्रशस्त्रशाल्येयाच्यमानेनतथार्ज्जुन अवाराणेम्नसृष्टकवचेवसृष्टभग्नायुधेतथा १३ नविमुंचंतिशस्त्राणिशूराः साधुव्रतेस्थिताः त्वं
चशूरतमोलोकेसाधुवृत्तश्चपांडव १४ अभिज्ञोयुद्धधर्माणांवेदांतावभृथाप्लुतः दिव्यास्त्रविदमेयात्माकार्तवीर्यसमोयुधि १५ यावच्चक्र
मिमंमग्नमुद्धरामिमहाभुज नमांरथस्थोभूमिष्ठोविकलंहंतुमर्हसि १६ नवासुदेवात्त्वत्तोवापांडवेयबिभेम्यहं त्वंहिक्षत्रियदायादोमहाकु
लविवर्द्धनः १७ अतस्त्वांप्रब्रवीम्येषमुहूर्त्तंक्षमपांडवपराभवोमात्र गुरुर्द्विजेश्वरैः समुद्रपर्यंकधरामहाद्रिभिः कृतोमममायेनहिनत्वया
कृतानतेसिमानेभविताचनोध्रुवं इतिश्रीमहाभारतेकर्णपर्वणिरथचक्रग्रसने संजयउवाच तमब्रवीद्वासुदेवोरथस्थोराधेयदिष्ट्यास्मरसी
हधर्मं प्रायेणनीचाव्यसनेषुमग्नानिंदंतिदैवंकुकृतंनतुस्वं १ यत्द्रौपदीं कवस्त्रांसभायामानाय्य येस्त्वंचसुयोधनश्च दुःशासनः शकु
निः सौवलश्चनतेकर्णप्रत्यभात्तत्रधर्मः २ यदासभायांराजानमनक्षज्ञंयुधिष्ठिरं अजैषीच्छकुनिर्ज्ञानात्क्वतेधर्मस्तदागतः ३ वनवासेव्य
तीतेचकर्णवर्षेत्रयोदशे नप्रयच्छसियद्राज्यंक्वतेधर्मस्तदागतः ४ यद्भीमसेनंसर्पैश्चविषयुक्तैश्चभोजनैः आचरस्त्वन्मतेराजाक्वतेधर्मस्त
दागतः ५ यद्वारणावतेपार्थान्सुप्तान्जतुगृहेतदा आदीपयस्त्वंराधेयक्वतेधर्मस्तदागतः ६ यदारजस्वलांकृष्णांदुःशासनवशेस्थितां
सभायांप्राहसःकर्णक्वतेधर्मस्तदागतः ७ यदानार्यैः पुराकृष्णांक्लिश्यमानामनागसं उपप्रेक्ष्यसिराधेयक्वतेधर्मस्तदागतः ८ विनष्टाः पां
डवाः कृष्णेशाश्वतंनरकंगताः पतिमन्यंवृणीष्वेतिवदंस्त्वंगजगामिनीं २ उपप्रेक्ष्यसिराधेयक्वतेधर्मस्तदागतः राज्यलुब्धः पुनःकर्णसमाह्वयसिपांड

वान् १० यदाशकुनिमाश्रित्यकौंतेयधर्मस्तदागतः यदाभिमन्युं [illegible] बहवोयुद्धेजघ्नुर्महारथाः ११ परिवार्यरणेबालंक्वतेधर्मस्तदागतः य
द्येषधर्मस्तत्रनविद्यतेहिकिंसर्वथातालुविशोषणेन १२ अद्येहधर्मास्तिविधत्स्वमूतथापिजीवन्नविमोक्ष्यसेहि नलोह्यक्षैर्निर्जितः पुष्क
रेणापुनर्यशोराज्यमवापवीर्यात् १३ प्राप्तास्तथापांडवाबाहुवीर्यात्सर्वैःसमस्ताः परिवृत्तलोभाः निहत्यशत्रून्समरेप्रवृद्धान्ससोमकाराज्यम
वाप्नुयुस्ते १४ तथागतार्धार्तराष्ट्राविनाशंधर्माभिगुप्तैःसततंनृसिंहैः संजयउवाच एवमुक्तस्तदाकर्णोवासुदेवेनभारत १५ लज्जयावन
तोभूत्वानोत्तरंकिंचिदुक्तवान् क्रोधात्प्रस्फुरमाणोष्ठोधनुरुद्यम्यभारत १६ योधयामाससपार्थंमहावेगपराक्रमः ततोब्रवीद्वासुदेवःफा
ल्गुनंपुरुषर्षभं १७ दिव्यास्त्रेणैवनिर्भिद्यपातयस्वमहाबल एवमुक्तस्तुदेवेनक्रोधमागात्तदार्जुनः १८ मन्युमभ्याविशद्घोरंस्मृत्वा
त्तद्धनंजयः तस्यक्रुद्धस्यसर्वेभ्यःस्रोतोभ्यस्तेजसोर्चिषः १९ प्रादुरासंस्तदाराजंस्तदद्भुतमिवाभवत् तत्समीक्ष्यततःकर्णोब्रह्मास्त्रे
णधनंजयं २० अभ्यवर्षत्पुनर्यत्नमकरोद्रथसज्जने ब्रह्मास्त्रेणैवतंपार्थोववर्षशरवृष्टिभिः तदस्त्रमस्त्रेणावार्यप्रजहारस्मपांडवः
ततोन्यदस्त्रंकौंतेयोदयितंजातवेदसः २२ मुमोचकर्णमुद्दिश्य तत्प्रजज्वालतेजसा वारुणेनततःकर्णःशमयामासपावकं २३ जीमू
तैश्चदिशःसर्वाश्चक्रेतिमिरदुर्दिनाः पांडवेयस्त्वसंभ्रांतोवायव्यास्त्रेणवीर्यवान् २४ अपोवाहततोभ्राणिराधेयस्यप्रपश्यतः ततःश
रंमहाघोरंज्वलंतमिवपावकं २५ आददेपांडुपुत्रस्यसूतपुत्रोजिघां

रप३

सया योज्यमाने तत्र तस्मिन्बाणे धनुषि पूजिते २६ चचाल पृथिवी राजन्सशैलवनकानना ववौ सशर्करो वायुर्दिशश्च रजसावृताः हा

हाकारश्च संजज्ञे सुराणां दिवि भारत तमिषुं संधितं दृष्ट्वा सूतपुत्रेण मारिष २८ विषादं परमं जग्मुः पाण्डवा दीनचेतसः स सायकः कर्णभुज

प्रमुक्तः शक्राशनिप्रख्यरुचिः शिताग्रः २९ भुजान्तरं प्राप्य धनंजयस्य विवेश वल्मीकमिवोरगोत्तमः स गाढविद्धः समरे महात्मा विघूर्णमान

श्लथहस्तगाण्डिवः ३० चचाल बीभत्सुरमित्रमर्दनः क्षितेः प्रकंपे च यथाचलोत्तमः तदन्तरं प्राप्य वृषो महारथो रथांगमुर्वीगतमुज्जिहीर्षुः ३१

रथादवप्लुत्य निगृह्य दोर्भ्यां शशाक दैवान्न महाबलोपि ततः किरीटी प्रतिलभ्य संज्ञां जग्राह बाणं यमदण्डकल्पं ३२ ततोर्जुनः प्रांजलिकं

महात्मा ततोब्रवीद्वासुदेवोपि पार्थं छिंध्यस्य मूर्द्धानमरेः शरेण न यावदारोहति वै रथं वृषः ३३ तथैव संपूज्य स तद्वचः प्रभोस्ततः क्षुरं प्रज्व

लितं प्रगृह्य जघान कक्ष्याममलार्कवर्णां महारथे रथचक्रे विमग्ने ३४ तं हस्तिकक्षाप्रवरं च केतुं सुवर्णमुक्तामणिवज्रपृष्ठं ज्ञानप्रकर्षोत्तमशि

ल्पियुक्तैः कृतं सरूपं तपनीयचित्रं ३५ जयास्पदं तव सैन्यस्य नित्यममित्रवित्रासनमीड्यरूपं विख्यातमादित्यसमस्य लोके त्विषा समं

पावकभानुचन्द्रैः ३६ ततः क्षुरेणाथ सुसंशितेन सुवर्णपुंखेन हुताग्निवर्चसा श्रिया ज्वलन्तं ध्वजमुन्ममंथ महारथस्याधिरथेः किरीटी ३७

यशश्च दर्पश्च तथा प्रियाणि सर्वाणि कार्याणि च तेन केतुना साकं कुरूणां हृदयानि चापतन्बभूव हाहेति च निःस्वनो महान् ३८ दृष्ट्वा ध्वजं पा

पातितमाशुकारिणा कुरु ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

भव२

प्रवीरेणनिकृत्तमाहवे नाशंसिरेसूतपुत्रस्यसर्वेजयंतदाभारतयेत्वदीयाः ३९ अथत्वरन्कर्णवधायपार्थोमहेंद्रवज्रानलदंडसंनिभं
आदत्तपार्थोंजलिकंनिषंगात्सहस्ररश्मेरिवरश्मिमुत्तमं ४० मर्मछिदंशोणितमांसदिग्धंवैश्वानरार्कप्रतिमंमहार्हं नराश्वनागासुहरंत्र्य
रत्निंषड्वाजमंजोगतिमुग्रवेगं ४१ सहस्रनेत्राशनितुल्यवीर्यंकालाननंव्यात्तमिवातिघोरं पिनाकनारायणचक्रसंनिभंभयंकरंप्राणभृ
तांविनाशनं ४२ जग्राहपार्थःसशरंप्रहृष्टोयोदेवसंघैरपिदुर्निवार्यः संपूजितोयःसततंमहात्मादेवासुरान्योविजयेन्महेषुः ४३
तंवैप्रमृष्टंप्रसमीक्ष्ययुद्धेचचालसर्वंसचराचरंजगत् स्वस्तिजगत्स्यादृषयःप्रचुक्रुशुस्तमुद्यतंप्रेक्ष्यमहाहवेषु ४३ ततस्तुतंवैशरमप्र
मेयंगांडीवधन्वाधनुषिव्ययोजयत् युक्त्वामहास्त्रेणपरेणचापंविकृष्यगांडीवमुवाचसत्वरं ४४ अयंमहास्त्रप्रहितोमहाशरः शरीरहृ
च्चासुहरश्चदुर्हृदः तपोस्तितप्तंगुरवश्चतोषितामयायदिष्टंसुहृदांश्रुतंतथा ४५ अनेनसत्येननिहंत्वयंशरः सुसंशितःकर्णमरिंममाजि
तं इत्यूचिवांस्तंप्रमुमोचबाणंधनंजयःकर्णवधाय घोरं ४६ कृत्यामथर्वांगिरसीमिवोग्रांदीप्तामसह्यांयुधिमृत्युनापि ब्रुवन्किरीटी
तमतिप्रहृष्टोह्ययंशरोमेविजयावहोस्तु ४७ जिघांसुरर्केंदुसमप्रभावः कर्णंसमाप्तिंनयतांयमाय तेनेषुवर्येणकिरीटमालीप्रहृष्टरू
पोविजयावहेन ४८ जिघांसुरर्केंदुसमप्रभेणचक्रेविषक्तंरिपुमाततायी तथाविमुक्तोबलिनार्कतेजाः प्रज्वालयामासदिशोनभश्च ४९
ततोर्जुनस्तस्यशिरोजहारवृत्रस्यवज्रेणयथामहेंद्रः शरोत्तमेनांजलिकेनराजन्तदामहास्त्रप्रतिमंत्रितेन॥ ॥ ॥ ॥

पार्थोपहृत्य शिर उच्चकर्त्त वैकर्त्तनस्याथ महेन्द्रसूनुः ५० तस्यापतच्चाञ्जलिकेन छिन्नमथास्य कायो निपपात पश्चात् तदुद्यतादित्यसमानते
जः शरन्नभोमध्यगभास्करोपमम् ५१ वराङ्गमुर्व्यामपतच्चमूमुखे दिवाकरोऽस्तादिव रक्तमण्डलः ततोऽस्य देहं सततं सुखोचितं सुरूपमत्यर्थमुदारक
र्मणः ५२ परेण कृच्छ्रेण शिरः समत्यजद् गृहं महर्द्धीव ससङ्गमीश्वरः शरैर्विभिन्नं व्यसु तत्सुवर्चसः पपात कर्णस्य शरीरमुच्छ्रितं ५३ स्रव
द्व्रणं गैरिकतोयविस्रवं गिरेर्यथा वज्रहतं महाशिरः देहात्तु कर्णस्य निपातितस्य तेजः सूर्यं खं वितत्याविवेश ५४ तदद्भुतं सर्वमनुष्ययो
धाः संदृष्टवन्तो निहते स्म कर्णे ततः शङ्खान् पाण्डवा दध्मुरुच्चैर्दृष्ट्वा कर्णं पातितं फाल्गुनेन ५५ तथैव कृष्णश्च धनंजयश्च हृष्टौ यमौ दध्म
तुर्वारिजातौ ततः सोमकाः प्रेक्ष्य हतं शयानं सैन्यैः सार्द्धं सिंहनादान् प्रचक्रुः ५६ तूर्याणि संजघ्नुरतीव हृष्टा वासांसि चैवादुधुवुर्भुजांश्च संवद्दे
यतश्चान्ये द्योधाः पार्थं समाजग्मुरतीव हृष्टाः ५७

जि ३

क०
२०८

अपराह्णेदिवसस्यपश्चिमेभागेअपरंचरमंअहः मरणदिनंयस्य ६२ ॥ ॥

प४

कर्णाच्चित्ताश्चापरेद्यष्प्यनसन्नमोसमाश्लिष्यनरंतऊचुः दृष्ट्वातुकर्णंभुविचाविपन्नंकान्तरथात्मायकेरर्जुनस्य ५८ महानिलेना
दग्निमिवापविद्धंयज्ञावसाने ग्निमिवप्रशांतं रराजकर्णस्यशिरोनिकृत्तमस्तंगतंभास्करस्येवबिंबं ५९ प्रतापसेनासतुपाण्डवीरशरोशरा
ंशुभिर्भास्करतुल्यदीधितिः किरीटिकालेनसुवर्णभास्करोप्यनीयतास्तंदिवसावसाने ६० शरैराचितसर्वांगः शोणितौघपरिप्लुतः
विभातिदेहः कर्णस्यस्वरश्मिभिरिवांशुमान् ६१ प्रतप्य सेनामामित्रीं दीप्तैः शरगभस्तिभिः वलिनार्जुनकालेननीतोस्तंकर्णभा
स्करः ६२ अस्तंगच्छन्यथादित्यः प्रभामादायगच्छति तथाजीवितमादायकर्णस्येषुर्जगामसः ६३ अपराह्णेपराह्णस्यसू
तपुत्रस्यमारिष छिन्नमंजलिकेनाजौसोत्सेध मपतच्छिरः उपर्युपरिसैन्यानाममस्यशत्रोस्तदंजसा शिरः कर्णस्यसोत्सेधमिषुः
सोप्यहरद्द्रुतं ६४ कर्णंतुशूरंपतितंपृथिव्यांशराचितंशोणितदिग्धगात्रं दृष्ट्वाशयानंभुविमद्रराजः छिन्नध्वजेनाथययौरथेन
६५ हतेकर्णेकुरवः प्राद्रवन्तभयार्दितागाढविद्धाश्चसंख्ये अवेक्षमाणामुहुरर्जुनस्यध्वजंमहांतंवपुषाज्वलंतं ६६ सहस्र
नेत्रप्रतिमानकर्मणः सहस्रनेत्रप्रतिमाननंस्तु

त४

एम०
२०८

ं सहस्ररश्मिर्दिनसंक्षयेयथातथापतत्कर्णशिरोवसुंधरां ६७ इतिश्रीमहाभारतेकर्णपर्वणिकर्णवधः समाप्तः संजयउवाच शल्य
स्तुकर्णेनिहतेकिरीटिनात्रस्तंबलंप्रसमीक्ष्यात्तरूपं ययौहतेचाधिरथौपदानुगोरथेनसंछिन्नपरिछदेन १ शल्यस्तुकर्णार्जुनयोर्विम
र्देबलानिदृष्ट्वाम्रदितानिबाणैः ययौपरीतोभृशमन्युनासौरथेनसंछिन्नपरिछदेन २ निपातितस्पंदनवाजिनागंबलंचदृष्ट्वाहतसूत
तपुत्रं दुर्योधनोऽश्रुपरिपूर्णनेत्रोदीनोमुहुर्निःश्वसन्नार्तरूपं ३ कर्णंतुशूरंपतितंपृथिव्यांशराचितंशोणितदिग्धगात्रं यदृच्छयासूर्यमिवाव
निस्थंदिदृक्षवः संपरिवार्यतस्थुः ४ प्रहृष्टवित्रस्तविषण्णविस्मितास्तथापरेशोकहताइवाभवन् परेत्वदीयाश्चपरस्परेणयथायथैषांप्र
कृतिस्तथाभवन् ५ प्रविद्धवर्माभरणांबरायुधंधनंजयेनाभिहतंमहौजसं निशम्यकर्णंकुरवः प्रदुद्रुवुर्हतर्षभागाववाजनेवने भीमश्च
भीमेनततःस्वनेननादंकृत्वारोदसीकंपयानः आस्फोटयन्वल्गितनृत्य तेचहतेकर्णेत्रासयन्धार्तराष्ट्रान् ६ तथैवराजन्सोमकाः
संजयाश्चशंखान्दध्मुः सस्वजुश्चापिसर्वे परस्परंक्षत्रियाहृष्टरूपाः सूतात्मजेवैनिहतेतदानीं ७ कृत्वाविमर्दंमहदर्जुनेनकर्णोहतः
केसरिणेवनागः तीर्णप्रतिज्ञापुरुषर्षभेणवैरस्यांतंगतवांश्चापिपार्थः ८ मद्राधिपश्चापिविमूढचेतास्तूर्णंरथेनापकृतध्वजेन दुर्योध
नस्यांतिकमेत्यराजन्सबाष्पदुःखाद्वचनंबभाषे ९ विशीर्णनागाश्वरथप्रवीरंबलंत्वदीयंयमराष्ट्रकल्पं अन्योन्यमासाद्यहतंमह॥ ॥

द्विनेराश्वनागैर्गिरिकूटकल्पैः १० नैतादृशं भारत युद्धमासीद्यथा तु कर्णार्जुनयोर्बभूव यथैनौहि कर्णेन समेत्य कृष्णावन्ये च सर्वे तव शत्रवो ये
११ दैवं ध्रुवं पार्थवशात्प्रवृत्तं नयत्सतां उवान्यानिहिनस्ति चास्मान् १२ तवार्थसिद्ध्यर्थकरा स्त्रसेवं प्रसह्य वीरा निहता द्विषद्भिः कुवेरवैवस्वतवा
सवानां तुल्यप्रभावा नृपते सुवीराः १३ वीर्येण शौर्येण बलेन तेजसा तैस्तैश्च युक्ता विविधैर्गुणौघैः अवध्यकल्पा निहता नरेन्द्रास्तवा
र्थकामा युधि पांडवेयैः १४ तन्मा शुचो भारत दिष्टमेतत्पर्यायसत्वेन सदास्ति सिद्धिः एतद्वचो मद्रपतेर्निशम्य स्वं चापनीतं मनसा निरीक्ष्य
१५ दुर्योधनो दीनमना विसंज्ञः पुनः पुनर्निश्वसदार्त्तरूपः इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि धृतराष्ट्र उवाच तस्मिंस्तु कर्णार्जुनयोर्विम
र्द्दे दग्धस्य रौद्रे हनि विद्रुतस्य बभूव रूपं कुरुसृंजयानां बलस्य वाणोन्मथितस्य कीदृक् १ संजय उवाच शृणु राजन्नवहितो यथा वृ
त्तो महाक्षयः घोरो मनुष्यदेहानामाजौ नरवरक्षयः यत्र कर्णे हते पार्थः सिंहनादमथाकरोत् तदा तव सुतान्राजन्नाविवेश महद्भय
२ अपारे पारमिच्छन्तो हते द्वीपे किरीटिना सूतपुत्रे हते राजन्वित्रस्ताः शस्त्रविक्षताः ४ अनाथा नाथमिच्छन्तो मृगाः सिंहैरिवार्दि
ताः भग्नशृंगा वृषा यद्वद्भग्नदंष्ट्रा इवोरगाः ५ प्रत्ययामास सायाह्ने निर्जिताः सव्यसाचिना हतप्रवीरा विध्वस्ता निकृत्ता निशितैः
शरैः ६ सूतपुत्रे हते राजन्पुत्रास्ते दुद्रुवुर्भयात् विध्वस्तपत्रकवचाः कांदिग्भूता विचेतसः ७ अन्योन्यमवमर्दन्तो वीक्षमा
णा भयार्दिताः मामेव नूनं बीभत्सुर्मामेव च वृकोदरः ८ अभि

यातीति मत्वा नांतं रोगमम्लुस्वसंभ्रमात् हयानन्ये गजानन्ये रथानन्ये महारथाः ९ आरूढा जवसंपन्नाः पदातीनजहुर्भयात् कुंजरैः
स्यंदनाः क्षुण्णाः सादिनश्च महारथैः १० पदातिसंघाश्चाश्वौघैः पलायद्भिर्भयार्दितैः व्यालतस्करसंकीर्णे सार्थहीना यथा वने ११
हतप्रवीरे हते राजंस्तव योधास्तथाभवन् हतारोहा यथा नागाः छिन्नहस्ता यथा नराः १२ सर्वं पार्थमयं लोकं संपश्यंते भयार्दिताः ते
प्रेक्ष्य द्रवतः सर्वान्भीमसेनभयार्दितान् तान्दृष्ट्वा विद्रुतान्सर्वान्योधांस्तत्र सहस्रशः दुर्योधनोथ स्वं सूतं हाहाकृत्वेदमब्रवीत् ना
तिक्रमिष्यति मां पार्थो धनुःपाणिमवस्थितं जघने सर्वसैन्यानां शनैरश्वान्प्रचोदय युध्यमानं हि कौंतेयं हनिष्यामि न संशयः नो
त्सहेन्मामतिक्रांतुं वेलामिव महोदधिः १६ अद्यार्जुनं सगोविंदं मानिनं च वृकोदरं हत्वा छिष्टांस्तथा शत्रूनकरोस्यानृणमा
नुयो १७ तच्छ्रुत्वा कुरुराजस्य सूतः सदृशं वचः सूतो हेमपरिछन्नाछनैरश्वानचोदयत् १८ रथाश्वनागहीनास्तु पादाता
स्तव मारिष पंचविंशतिसाहस्रा युद्धायैव व्यवस्थिताः १९ तान्भीमसेनः संक्रुद्धो धृष्टद्युम्नश्च पार्षतः बलेन चतुरंगेण संवृत्या
जघ्नतुः शरैः २० प्रत्ययुध्यंत समरे भीमसेनं सपार्षतं पार्थपार्षतयोश्चान्ये जगृहुस्तत्र नामनी २१ अक्रुध्यत रणे भीमस्तैस्तदा
पर्यवस्थितैः सोवतीर्य रथात्तूर्णं गदापाणिरयुध्यत न तान्रथस्थो भूमिष्ठान्धर्मापेक्षी वृकोदरः योधयामास कौंतेयो भुजवीर्यव्य
पाश्रयः जातरूपपरिछिन्नां प्रगृह्य महतीं गदां २३ अवधीत्तावकान्सर्वान्दंडपाणिरिवांतकः प

क०
२०९

७१

द्रो४

दृतिनेपिसंत्यक्त्वाप्रियंजीवितमात्मनः २४ भीमसभ्यद्रवन्संख्येपतंगाज्वलनंयथा आसाद्यभीमसेनंतुसंरब्धायुद्धदुर्मदाः २५
विनेदुः सहसाहृष्टास्तुतयामादिवाकरं शेषेणबद्धिश्चरन्भीमोगदाहस्तोमहाबलः २६ पंचविंशतिसाहस्रास्तावकानवयोधपत्त्ह
त्वातत्कुरुणानीकंभीमः सत्यपराक्रमः २७ धृष्टद्युम्नंपुरस्कृत्यतस्थौतत्रमहाबलः धनंजयोरथानीकमभ्यवर्त्ततवीर्यवान् २८
मा[illegible]पुत्रौतुशकुनिंसात्यकिश्चमहारथः जवेनाभ्यपतन्हृष्टाघ्नंतोसौबलंबले २९ तस्याश्वसादीन्सुबहून्स्तेनिहत्यशितैः श
रैः समभ्यधावंस्त्वरितास्तत्रयुद्धमभून्महत् धनंजयोपिचाभ्येत्यरथानीकंतवप्रभो विश्रुतंत्रिषुलोकेषुगांडीवंविक्षिपन्धनुः ३१
हतसारथिमायांतंदृष्ट्वाश्वेतहयंरथं अर्जुनंचापिपोद्धारंत्वदीयाः प्राद्रवन्भयात् ३२ विप्रहीनरथाश्चैवशरैश्चपरिकर्शिता
: पंचविंशतिसाहस्राः कालमार्छन्पदातयः हत्वातान्पुरुषव्याघ्रः पांचालानांमहारथः पुत्रः पांचालराजस्यधृष्टद्युम्नोमहामना
: भीमसेनंपुरस्कृत्यनचिरात्प्रत्यदृश्यत महाधनुर्द्धरः श्रीमानमित्रगणतापनः ३५ पारावतसवर्णाश्वंकोविदारमयध्वजं धृष्टद्युम्नंर
णेदृष्ट्वात्वदीयाः प्राद्रवन्भयात् ३६ गांधारराजंशीघ्रास्त्वमनुसृत्ययशस्विनौ नचिरात्प्रत्यदृश्येतांमाद्रीपुत्रौससात्यकी ३७ चेकि
तानः शिखंडीचद्रौपदेयाश्चमारिष हत्वातावकंसुमहत्सैन्यंशंखानथाधमन् तेसर्वेतावकान्प्रेक्ष्यद्रवतोपिपराङ्मुखान् अभ्यवर्त्तंत
संरब्धान्वृषान्जित्वायथावृषाः ३९ सेनावशेषंतंदृष्ट्वातवसैन्यस्यपांडवः व्यवस्थितंसव्यसाचीचुक्रो ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

एम०
२०९

धवलवाहन ४० धनंजयोरथानीकमभ्यवर्त्ततवीर्यवान् विस्फुरंतंविपुलेलोकेशुव्याक्षिपडाडिवंधनुः ४१ ततरनंशरव्रातैः सहसाम
मवाकिरन् तमसासंवृतेनाथनस्मकिंचिद्व्यदृश्यत ४१ अंधकारीकृतेलोकेरजोभूतेमहीतले योधाः सर्वेमहाराजतावकाः प्राद्रवन्भया
त् ४२ संभज्यमानेसैन्येतुकुरुराजोविशांपते परानभिमुखांश्चैवसुतस्तेसमुपाद्रवत् ४३ ततोदुर्योधनः सर्वानाजुहावाथपांडवान्
युद्धायभरतश्रेष्ठदेवानिवपुराबलिः ४४ तएनमभिगर्जंतः सहिताः समुपाद्रवन् नानाशस्त्रधराः क्रुद्धाभर्त्सयंतोमुहुर्मुहुः ४५
दुर्योधनोप्यसंभ्रांतस्तान्रणेनिशितैः शरैः तत्रावधीत्ततः क्रुद्धः शतशोथसहस्रशः ४६ ततःसैन्यंपांडवेयानांयोधयामाससर्वतः
तत्राद्भुतमपश्यामतवपुत्रस्यपौरुषं ४७ यदेकः सहितान्सर्वान्रणेयुध्यतपांडवान् ततोपश्यन्महात्मानः स्वंसैन्यंभृशदुःखितः
४८ ततोवस्थाप्यराजेंद्रकृतबुद्धिस्तवात्मजः हर्षयन्निवतान्योधानिदंवचनमब्रवीत् ४९ नतंदेशंप्रपश्यामियत्रयाताभयार्दिता
: गतानांयत्रवैमोक्षः पांडवान्किंगतेनवः ५० अल्पंचबलमेतेषांकृष्णौचभृशविक्षतौ अद्यसर्वान्हनिष्यामिध्रुवोहिविजयोभ
वेत् ५१ विप्रयातांस्ततोभिन्नान्पांडवाः कृतकिल्बिषान् अनुसृत्यवधिष्यंतिश्रेयान्नः समरेवधः ५२ सुखंसांग्रामिकोमृत्युः क्षत्र
धर्मेणयुध्यतां तोदुःखंनजानीतेप्रेत्यचानंत्यमश्नुते ५३ शृणुध्वंक्षत्रियाः सर्वेयावंतः समागताः यद्राश्रूरंचभीरुंचमारयत्यं
तकोयमः ५४ कोनुमद्विधोनयुध्येतमा स्म१

म८१

दृशः क्षत्रियव्रतः द्विषतोभीमसेनस्यक्रुद्धस्यवशमेष्यथ ५५ पितामहैराचरितंनधर्मंहातुमर्हथ नह्यधर्मोस्तिपापीयान्क्षत्रियस्यप
लायनः ५६ नयुद्धधर्माच्छ्रेयोहिपंथाःस्वर्गस्यकौरवाः अचिरेणहतालोकान्सद्योयोधाःसमश्नुते ५७ संजयउवाच एवंब्रुवतिपु
त्रेतेसैनिकाभृशविक्षताः अनवेक्ष्यैवतद्वाक्यंप्राद्रवन्सर्वतोदिशः ५८ इतिश्रीमहाभारतेकर्णपर्वणि संजयउवाच दृष्ट्वातुसैन्यं
परिवर्तमानंपुत्रेणतेमद्रपतिस्तदानीं संत्रस्तरूपः परिमूढचेतादुर्योधनंवाक्यमिदंबभाषे १ शल्यउवाच पश्येदमुग्रंनरवाजिनागै
रायोधनंवीरहतैःसुपूर्णं महीधराभैः पतितैश्चनागैःसकृत्प्रभिन्नैःशरभिन्नदेहैः २ संविह्वलद्भिश्चगतासुभिश्चप्रध्वस्तवर्मायु
धचर्मखङ्गैः वज्रापविद्धैरिवचाचलेन्द्रैर्विभिन्नपाषाणमहाद्रुमौषधैः ३ प्रविद्धघंटांकुशतोमरध्वजैः सहेमजालैरुधिरौघसंप्लुतैः
शरावभिन्नैः पतितैस्तुरंगमैः श्वसद्भिरार्तैः क्षतजंवमद्भिः ४ दीनंस्तनद्भिःपरिवृत्तनेत्रैर्महींदशद्भिःकृपणंनदद्भिः तथापविद्धै
र्गजवाजियोधैर्वेलापविद्धैरथवीरसंघैः ५ मंदासुभिश्चैवमहीमहाहवेवृत्तंनपश्यावैतरणीवभाति गजैर्निकृत्तैर्वरहस्तगात्रैरुद्वेपमा
नैःपतितैः पृथिव्यां विशीर्णदन्तैः क्षतजंवमद्भिःस्फुरद्भिरार्तैः करुणंनदद्भिः ७ निकृत्तचक्रेषुयुगैस्सयोक्त्रैभिः प्रविद्धतूणी
रपताकाकेतुभिः सुवर्णजालावततैर्भृशंहतैर्महारथौघैर्जलदैरिवावृता ८ यशस्विभिर्नागरथाश्वयोधिभिः पदातिभिश्चाभि
मुखैर्हतैः परैः विशीर्णवर्माभरणाम्बरायुधैर्वृताप्रशान्तैरिवपावकैर्मही ९ शरप्रहाराभिहतैर्महाबलैरवेक्ष्यमाणैः पतितैः सह
स्नशः दिवस्थु ॥ ॥

तैर्भग्नैस्तिन्दीर्णैर्निमग्नैर्नक्रग्राहैर्घोरैर्मलं गदीमैः १० प्रनष्टसंज्ञैः पुनरुच्छ्वसद्भिर्महीं विभग्नाननुगैर्नैरिवार्चिभिः वारणार्ज्जुनाभ्यांशरभिन्नगात्रैर्हतैः प्रवी
रैः कुरुसृंजयानां ११ शरास्तकर्णार्ज्जुनबाहुमुक्ताविदार्य नागांश्च मनुष्यदेहान् प्राणान्निरस्याशु महीं प्रतीयुर्महोरगा वासमिवाभिन
म्राः १२ हतैर्मनुष्याश्वगजैश्च संख्ये शरावभिन्नैश्च रथैर्नरेन्द्र धनंजयस्याधिरथेश्च मार्गणैरगम्यरूपा वसुधा बभूव १३ रथैर्वरेषून्मथितैः सु
कल्पैः संयोधशस्त्रैश्च वरायुधैर्ध्वजैः विशीर्णयोक्त्रैर्विनिकृत्तबंधनैर्निकृत्तचक्राक्षयुगत्रिवेणुभिः १४ विमुक्तशस्त्रैश्च तथा ह्युपस्करैर्हतानुकर्षै
र्विनिषंगबंधनैः प्रभग्ननीडैर्मणिहेमभूषितैस्स्तृता मही द्यौरिव शारदैर्घनैः १५ विकृष्यमाणैर्जवनैस्तुरंगमैर्हतेश्वरै राजरथैः सुकल्पितैः म
नुष्यमातंगरथाश्वराशिभिर्द्रुतं व्रजंतो बहुधा विचूर्णिताः १६ सहेमपट्टाः परिघाः परश्वधाः शिताश्च शूलाः मुशलानि मुद्गराः पेतुश्च खड्गा विम
लाविकोशा गदाश्च जांबूनदपट्टनद्धाः १७ चापानि रुक्मांगदभूषणानि शराश्च कार्त्तस्वरचित्रपुंखाः ऋष्ट्यश्च पीता विमला विकोशाः प्रासाश्च
दंडैः कनकावभासैः १८ छत्राणि वालव्यजनानि शंखाश्छिन्नापविद्धाश्च स्रजो विचित्राः कुथाः पताकांबरभूषणानि किरीटमालामुकुटाश्च
शुभ्राः २० प्रकीर्णका विप्रकीर्णाश्च राजन् प्रवालमुक्तातरलाश्च हाराः आपीडकेयूरवरांगदानि ग्रैवेयनिष्काः ससुवर्णसूत्राः २१
मण्युत्तमा वज्र सुवर्णमुक्तारत्नानि चोच्चावचमंगलानि गात्राणि चात्यंतसुखोचितानि शिरांसि चेंदुप्रतिमाननानि २२ देहांश्च भोगांश्च प
रिच्छदांश्च त्यक्त्वा मनोज्ञानि सुखानि चैव स्वधर्मनिष्ठां महतीमवाप्य व्याप्याशु लोकान् यशसा गतास्ते २३ निवर्त्त दुर्योधन यांतु सैनिका व्रज
स्व राजन् शिबिराय मानद दिवाकरोप्यंबविलंबते प्रभो पुनस्त्वमेवात्र नरेंद्र कारणं २४ इत्येवमुक्त्वा विरराम शल्यो दुर्योधनं शोकपरीतचेताः
हा कर्ण हा कर्ण इति ब्रुवाणमार्त्तं विसंज्ञं भृशमश्रुनेत्रं २५ तं द्रोणपुत्रप्रमुखा नरेंद्राः सर्वे समाश्वास्य मुहुः प्रयांति निरीक्ष्यमाणा मुहुरर्
ज्जुनस्य ध्वजं महांतं यशसा ज्वलंतं २६ नराश्वमातंगशरीरजेन रक्तेन सिक्तां च तथैव भूमिं रक्तांबरस्रक्तपनीययोगान्नारीं प्रकाशामि

क०
२११

वसर्वेगमंपा २७ प्रछन्नरूपां रुधिरेण राजन्नंशोरिमुक्तेर्तिविराजमाने नैवावतस्थुः कुरवः समीक्ष्य प्रब्राजितानोर्द्वलोकायमेवं २८ वधेनक
र्णस्य तु अविनाम्हि हाकार्णा हाकर्ण इति ब्रुवाणाः द्रुतं प्रयाताः शिबिराणि राजन्दिवाकरं रक्तमवेक्ष्यमाणाः २९ गाण्डीवमुक्तास्तु सुवर्णपुंखैः शिला
शितैः शोणितदिग्धवाजैः शरैश्चितांगः पृथिव्याममित्रकर्णो हतोपि सन्सूर्य इवांशुमाली ३० कर्णस्य देहं रुधिरावसिक्तं भक्तानुकंपी भगवान्विवस्वा
न् स्पृष्ट्वांशुभिर्लोहितरक्तरूपः सिस्नासुरभ्येति परं समुद्रं ३१ इतीव संचिन्त्य सुरर्षिसंघाः संप्रस्थिता यान्ति यथानिकेतनं संचिन्त्य पिश्चाज्जनतापि सस्तु
र्यथासुखं खं च महीतलं च ३२ तदद्भुतं प्राणभृतां भयंकरं निशम्य युद्धं कुरुवीरमुख्ययोः धनंजयस्याधिरथेश्च विस्मिताः प्रशंसमानाः प्रययुस्तदा
जनाः ३३ शरसंकृत्तवर्माणं रुधिरोक्षितवाससं गतासुमपि राधेयं नैव लक्ष्मीर्विमुञ्चति तप्तजाम्बूनदनिभं ज्वलनार्कसमप्रभं ३५ जीवन्तमिव तं
शूरं सर्वभूतानि मेनिरे हतस्यापि महाराज सूतपुत्रस्य संयुगे ३६ वित्रेसुः सर्वतो योधाः सिंहस्येवेतरे मृगाः हतोपि पुरुषव्याघ्रो जीववानिव लक्ष्यते ३७
नाभवद्विकृतिः काचिद्धतस्यापि महात्मनः चारुवेषधरं वीरं चारुमौलिशिरोधरं ३८ तन्मुखं सूतपुत्रस्य शशिचंद्रसमद्युतिं नानाभरणवान्राज
न्तप्तजाम्बूनदाङ्गदः हतो वैकर्तनः शेते पादपोंकुरवानिव कनकोत्तमसंकाशो ज्वलन्निव विभावसुः ३९ स शान्तः पुरुषव्याघ्रः पार्थसायकवारिणा
यथाहि ज्वलनो दीप्तो जलमासाद्य शाम्यति ४० कर्णाग्निः समरे तद्वत्पार्थमेघेन शामितः आहृत्य च यशो दीप्तं सुयुद्धेनात्मनो भुवि विसृज्य शर
वर्षाणि प्रताप्य च दिशो दश सपुत्रः समरे कर्णः संशान्तः पार्थतेजसा ४१ प्रताप्य पाण्डवान्सर्वान्पाञ्चालांश्चास्त्रतेजसा वर्षित्वा शरवर्षेण प्रताप्य
रिपुवाहिनीं ४३ श्रीमानिव सहस्रांशुर्जगत्सर्वं प्रताप्य च हतो वैकर्तनः कर्णः सपुत्रः सहवाहनः ४४ अर्थिनां पक्षिसंघस्य कल्पवृक्षो निपा
तितः ददानीत्येव योवाच न नास्तीत्यर्थितोर्थिभिः सद्भिः सदा सत्पुरुषः स हतो द्वैरथे वृषः ४५ यस्य ब्राह्मणसात्सर्वं वित्तमासीन्महात्मनः
नादेयं ब्राह्मणेष्वासीद्यस्य स्वमपि जीवितं ४६ सदा स्त्रीणां प्रियो नित्यं दाता चैव महारथः स वै पार्थास्त्रनिर्दग्धो गतः परमिकां गतिं यमा

एम०
२११

यत्र तदन्तरिक्षेसहसैवशब्दोवभूवहाहेति सुरैर्विसृष्टः ५३ स देवगंधर्वमनुष्यपूजितं निहत्य कर्णं रिपुमाहवेऽर्जुनः रराजराजन् ५४

श्रिस्माकीर्णेद्वेरघुत्रेत्तेस्तगतोदिवं ४० आहायतत्वपुत्राणांजयाशांशर्मवर्मच हतेतुकर्णेसरितोनप्रसस्रुर्जगामचास्तंसविता दिवाकरः ४८
ग्रहश्चतिर्यक्ज्वलनार्कवर्णः सोमस्यपुत्रोप्युदियायतिर्यक् नभः प्रफाल्लेवननोदचोर्वीववुश्चवाताः परुषाः सुघोराः दिशोवमन्धुर्ज्वलिताः
सधूमामहार्णवाः सस्वनुश्चुक्षुभुश्च ५० सकाननाश्चाद्रिचयाश्चकंपिरे प्रविव्यथुर्भूतगणाश्चसर्वे बृहस्पतिः संपरिवार्यरोहिणीं बभूवचंद्रा
र्कसमोविशांपते ५१ हतेतुकर्णेविदिशोविजज्वलुस्तमोवृतायौर्विचचाल भूमिः पपातचोल्काज्वलनप्रकाशानिशाचराश्चाप्यभवन्प्रहृ
ष्टाः ५२ शशिप्रकाशाननमर्जुनोयदाक्षुरेणकर्णस्यशिरोन्यपातयत् पपेरणावचेस्तायथापुराकृत्रवधेशतक्रतुः ततोरथेनांबुदवृन्दनादिनाशर
न्नभोमध्यगदिवाकरत्विषा ५४ पताकिनाभीमनिनादकेतुनाहिमेंदुशंखस्फटिकावभासिना महेन्द्रवाहप्रतिमेनतावुभौमहेन्द्रवीर्यप्रति
मानपौरुषौ ५५ सुवर्णमुक्तामणिवज्रविद्रुमैरलंकृतावप्रतिमेनरंहसा नरोत्तमौकेशवपांडुनंदनौतदाहितावग्निदिवाकराविव ५६
रणाजिरेवीतभयौविरेजतुः समानयानाविववविष्णुवासवौ ततोधनुर्ज्यातलबाणनिस्वनैः प्रसह्यकृत्वाचरिपून्हतप्रभान् ५७ सच्छादयित्वातु
कुरून्शरोत्तमैः कपिध्वजः पक्षिवरध्वजश्च तौ दृष्ट्वाततस्तावमितप्रभौचोमनंतास्वरिणामवहारयंतौ सुवर्णजालावततौमहास्वनौहिमावदा
तौपरिगृह्यपाणिभिः ५८ चुचुंबतुः शंखवरौनृणांवरौवराननाभ्यांयुगपच्चदध्मतुः पांचजन्यस्यनिर्घोषोदेवदत्तस्यचोभयोः ५९ पृ
थिवींचांतरिक्षंचदिशश्चैवानुनादयन् वित्रस्ताश्चाभवन्सर्वेकौरवाराजसत्तम शंखशब्देनतेनाथमाधवस्यार्जुनस्यच ६० तौशंखशब्देनवि
नादयंतौवनानिशैलान्सरितोगुहाश्च वित्रासयंतौतवपुत्रसेनांयुधिष्ठिरंनंदयतांवरिष्ठौ ६१ ततः प्रयाताः कुरवोजवेनश्रुत्वैवशंखस्वनमीर्यमा
णौ विहायमद्राधिपतिंपतिंचदुर्योधनंभारतभारतानां ६२ महाहवेतंवद्भुरोचमानंधनंजयंभूतगणाः समेताः तदान्वमोदंतजनार्दनंचदिवा

दिना ५

क० २१२

कर्णवस्मुदितौ यथैव ६३ समाचितौ कर्णशरैः परंतपावुभौ व्यभीतौ समरेऽच्युतार्जुनौ तमो निहत्याभ्युदितौ यथामलौ शशांकसूर्याविव रश्मि
मालिनौ ६४ विहाय तान्बाणगणानथागतौ सुहृद्वृतावप्रतिमानविक्रमौ सुखं प्रविष्टौ शिबिरं स्वमीश्वरौ सदस्यहूताविव विष्णुवासवौ ६५ तौ
देवगंधर्वमनुष्यचारणैर्महर्षिभिर्यक्षमहोरगैरपि जयाभिवृद्ध्या परयाभिपूजितौ हते तु कर्णे परमाहवे तदा ६६ यथानुरूपं प्रतिपूजितावुभौ प्रश
स्यमानौ स्वकृतैर्गुणौघैः ननंदतुस्तौ ससुहृद्गणौ तदा बलिं नियम्येव सुरेशकेशवौ ६७ इति श्रीमहाभारते शतसाहस्र्यां संहितायां वैयासिक्यां
कर्णपर्वणि॥ संजय उवाच हते वैकर्तने राजन्कुरवो भयपीडिताः। वीक्षमाणा दिशः सर्वाः पर्यपेतुः सहस्रशः १ कर्णं तु निहतं दृष्ट्वा श
त्रुभिः परमाह[illegible]वे भीता दिशो विदीर्यंत तावकाः क्षतविक्षताः २ ततोऽवहारं चक्रुस्ते योधाः सर्वे समंततः निवार्यमाणा उद्विग्नास्तावकाश्च
शत्रुः खिन्नाः ३ तेषां तन्मतमाज्ञाय पुत्रो दुर्योधनस्तव अवहारं ततश्चक्रे शल्यस्यानुमते नृप ४ कृतवर्मा रथैस्तूर्णं वृतो भारत तावकैः नारा
यणावशेषैस्त्वशिबिरायैव दुद्रुवे ५ गांधारराजः सहितः शकुनिः परिवारितः हतमाधिरथिं दृष्ट्वा शिबिरायैव दुद्रुवे ६ कृपः शारद्वतो राजन्ना
गानीकेन भारत महामेघनिभेनाशु शिबिरायैव दुद्रुवे ७ अश्वत्थामा ततः शूरो विनिःश्वस्य पुनः पुनः पांडवानां जयं दृष्ट्वा शिबिरायैव दुद्रु
वे ८ संसप्तकावशिष्टेन बलेन महता वृतः सुशर्मापि ययौ राजन्वीक्षमाणो भयार्दितः ९ दुर्योधनोपि नृपतिर्हतसर्वस्वबांधवः ययौ शोकसमा
विष्टश्चिंतयन्विमना बहु १० छिन्नध्वजेन शल्यस्तु रथेन रथिनां वरः ययौ शिबिरायैव वीक्षमाणो दिशो दश ११ ततोऽपरे सुबहवो भारतानां म
हारथाः प्राद्रवंत भयत्रस्ता ह्रियाविष्टा विचेतसः १२ असृक्क्षरंतः सोद्विग्ना वेपमानास्तथातुराः कुरवो दुद्रुवुः सर्वे दृष्ट्वा कर्णं निपातितं १३
प्रशंसंतोऽर्जुनं केचित्केचित्कर्णं महारथाः व्यद्रवंत दिशो भीताः कुरवः कुरुसत्तम १४ तेषां योधसहस्राणां तावकानां महामृधे नासीत्तत्र पुमान्

राम० २१२

कश्चिद्योधायुद्धायमनोदधे १४ हतेकर्णेमहाराजनिराशाःकुरवोभवन् जीवितेष्वपिराज्येषुदारेषुचधनेषुच १५ तान्समानीयपुत्रस्तेयत्नेनमहता
विभुः निवेशायमनोदध्रे दुःखशोकसमन्वितः १६ तस्याज्ञांशिरसायोधाः परिगृह्यविशांपते शिबिरायैवहताराजन्नाविशंतमहारथाः १७ इतिश्री
कर्णपर्वणिविनिर्याणं संजयउवाच तथानिपातितेकर्णेपरसैन्येचविद्रुते आश्लिष्यपार्थंदाशार्होहर्षाद्वचनमब्रवीत् १ हतोवज्रभृतावृत्रस्त्वयाकर्णो
धनंजय वृत्रकर्णवधंघोरंकथयिष्यंतिमानवाः वज्रेणनिहतोवृत्रः संयुगेभूरितेजसा त्वयातुनिहतःकर्णोधनुषानिशितैःशरैः २ तमिमंविक्रमं
लोकेप्रथितंतेयशस्करं निवेदयावःकौंतेयकुरुराजस्यधीमतः ३ वधंकर्णस्यसंग्रामेदीर्घकालचिकीर्षितं निवेद्यधर्मराजायत्वमानृण्यंगमिष्यसि
४ वर्त्तमानेमहायुद्धेतवकर्णस्यचोभयोः दिदृक्षुरायोधनंपूर्वमागतोधर्मनंदनः ५ भृशंतुगाढविद्धत्वान्नाशकत्स्थातुमाहवे ततःसशिबिरंगत्वा
स्थितवान्पुरुषर्षभ ६ तथेत्युक्तःकेशवस्तुपार्थेनयदुपुंगवः पर्यवर्त्तयदव्यग्रोरथंरथवरस्यतं ७ एवमुक्त्वार्जुनंकृष्णःसैनिकानिदमब्रवीत्
परानभिमुखायत्तास्तिष्ठध्वंभद्रमस्तुवः ८ धृष्टद्युम्नंयुधामन्युंमाद्रीपुत्रौवृकोदरं युयुधानंचगोविंदइदंवचनमब्रवीत् यावदावेद्यतेराज्ञेहतःकर्णोर्जुने
नैव ९ तावद्भवद्भिर्यत्नेनभवितव्यंनराधिपैः सतैःशूरैरनुज्ञातोययौराजनिवेशनं १० पार्थमादायगोविंदोददर्शचयुधिष्ठिरं शयानंराजशार्दू
लंकांचनेशयनोत्तमे अगृह्णीतांचमुदितौचरणौपार्थिवस्यतौ तयोःप्रहर्षमालक्ष्यहर्षादश्रूण्यवर्त्तयत् ११ राधेयंनिहतंमत्वासमुत्तस्थौयु
धिष्ठिरः उवाचचमहाबाहुः पुनःपुनररिंदमः १२ वासुदेवार्जुनौप्रेम्णातावुभौपरिषस्वजे तत्तस्मैतद्यथावृत्तंवासुदेवःसहार्जुनः कथयामा
सकर्णस्यनिधनंयदुपुंगवः १३ ईषदुत्स्मयमानस्तुकृष्णोराजानमब्रवीत् १४ युधिष्ठिरंहतामित्रंकृतांजलिरथाच्युतः दिष्ट्यागांडीवधन्वाचपांडव
श्चवृकोदरः १५ त्वंचापिकुशलीराजन्माद्रीपुत्रौचपांडवौ मुक्तावीरक्षयादस्मात्संग्रामाल्लोमहर्षणात् १६ क्षिप्रमुत्तरकालानिकुरुकार्या
णिपांडव हतोवैकर्त्तनोराजन्सूतपुत्रोमहारथः १७ दिष्ट्याजयसिराजेंद्रदिष्ट्यावर्धसिभारत यस्त्वद्यूतजितांकृष्णांप्राहसत्पुरुषाधमः १८ तदद्य

तपुत्रस्यमेभीमःपिबतिशोणितं शेतेसौशरसंभिन्नांगः शत्रुस्तेकुरुपुंगव नरशार्दूलपुरुषव्याघ्रविभिन्नंबहुभिःशरैः १९ हतामित्रामिमामुर्वीमनुशाधिमहाभु
ज यत्तोभूत्वासहास्माभिर्भुंक्ष्वभोगांश्चपुष्कलान् संजयउवाच इतिश्रुत्वावचस्तस्यकेशवस्यमहात्मनः धर्मपुत्रःप्रहृष्टात्मादाशार्हंवाक्यमब्रवीत् २१
दिष्ट्यादिष्ट्येतिराजेन्द्रवाक्यंचेदमुवाचह नैतच्चित्रंमहाबाहोत्वयिदेवकिनंदन त्वयासारथिनापार्थोयत्नवानहनत्तदा २२ नतच्चित्रंमहाबाहोयुष्मद्बु
द्धिप्रसादजं प्रगृह्यचकुरुश्रेष्ठसांगदंदक्षिणंभुजं २३ उवाचधर्मभृत्पार्थउभौतौकेशवार्जुनौ नरनारायणौदेवौकथितौनारदेनमे २४ धर्मात्मा
नौमहात्मानौपुराणावृषिसत्तमौ असकृच्चापिमेधावीकृष्णद्वैपायनोमम २५ कथामेतांमहाभागांकथयामासतत्त्ववित् तवकृष्णप्रसादेनपांडवो
ऽयंधनंजयः २६ जिगायाभिमुखःशत्रून्नचासीद्विमुखःक्वचित् जयश्चैवध्रुवोऽस्माकंनत्वस्माकंपराजयः २७ यदात्वंयुधिपार्थस्यसारथ्यमुप
जग्मिवान् भीष्मद्रोणश्चकर्णश्चमहात्मागौतमःकृपः २८ अन्येचबहवःशूरायेचतेषांपदानुगाः त्वद्बुद्ध्यानिहतेकर्णेहतागोविंदसर्वथा
इत्युक्त्वाधर्मराजस्तुरथंहेमविभूषितं ३० श्वेतवर्णैर्हयैर्युक्तंकालवालैर्मनोजवैः आस्थायपुरुषव्याघ्रःस्वबलैरभिसंवृतः ३१ प्रययौसमहाबा
हुर्द्रष्टुमायोधनंततः कृष्णार्जुनाभ्यांवीराभ्यामनुमन्यततःप्रियं ३२ आभाषमाणौतौवीरावुभौमाधवफाल्गुनौ सददर्शरणेकर्णंशयानंपुरुषर्ष
भं ३३ यथाकदंबकुसुमंकेसरैःसर्वतोवृतं चितंशरशतैःकर्णंधर्मराजोददर्शसः ३४ गंधतैलावसिक्ताभिःकांचनीभिःसहस्रशः दीपिकाभिः
कृतोद्योतंपश्यतेवृषंततः ३५ संछिन्नभिन्नकवचंबाणैर्विदलीकृतं सपुत्रंनिहतंदृष्ट्वाकर्णंराजायुधिष्ठिरः ३६ संजातप्रत्ययोतीववीक्ष्यचै
वपुनःपुनः प्रशशंसनरव्याघ्रावुभौमाधवपांडवौ ३७ अद्यराजास्मिगोविंदपृथिव्यांभ्रातृभिःसह त्वयानाथेनवीरेणविदुषापरिपालितः ३८ हतं
श्रुत्वानरव्याघ्रंराधेयमतिमानिनं निराशोऽद्यदुरात्मासौधार्तराष्ट्रोभविष्यति जीवितेचैवराज्येचहतेराधात्मजेरणे ३९ त्वत्प्रसादाद्वयंचैवकृतार्थाःपुरुषर्ष
भ दिष्ट्याजयसिगोविंददिष्ट्याशत्रुर्निपातितः ४० दिष्ट्यागांडीवधन्वाचविजयीपांडुनंदनः त्रयोदशसमास्तीर्णाजागरेणसुदुःखिताः ४१ स्वप्स्यामो

घसुखंवरावीत्वत्प्रसादान्महाभुज एवंसकृष्णंराजाप्रशशंसजनार्दनं ४२ अर्जुनंचकुरुश्रेष्ठंधर्मराजोयुधिष्ठिरः संजयउवाच दृष्ट्वाचनिहतंकर्णंसपुत्रं
पार्थसायकैः ४३ पुनर्जातमिवात्मानंमेनेचसमहीपतिः समेत्यचमहाराजकुंतीपुत्रंयुधिष्ठिरं ४४ हर्षयंतिस्मराजानंहर्षयुक्तामहारथाः नकुलःसह
देवश्चपांडवश्चवृकोदरः सात्यकिश्चमहाराजवृष्णीनांप्रवरोरथः धृष्टद्युम्नःशिखंडीचयांडुपांचालसंजयाः ४५ पूजयंतिस्मकौंतेयंनिहतेसूतनंदने
तेवर्द्धयित्वानृपतिंधर्मात्मानंयुधिष्ठिरं ४६ जितकाशिनोलब्धलक्ष्याःयुद्धशौंडाःप्रहारिणः स्तुवंतःस्तवयुक्ताभिर्वाग्भिःकृष्णौपरंतपौ ४७
जग्मुःस्वशिबिरायैवमुदायुक्तामहारथाः एवमेषःक्षयोवृत्तःसुमहांल्लोमहर्षणः ४९ तवदुर्मंत्रितेराजन्किमर्थमनुशोचसि वैशंपायनउवाच
श्रुत्वैतदप्रियंराजाधृतराष्ट्रोंबिकासुतः ५० पपातभूमौनिश्चेष्टश्छिन्नमूलइवद्रुमः तथासापतितादेवीगांधारीदीर्घदर्शिनी ५१ शुशोचबहुला
लापैःकर्णस्यनिधनंयुधि तंपर्यगृह्णाद्विदुरोनृपतिंसंजयस्तथा पर्याश्वासयतांचैवतावुभावेवभूमिपं ५२ तथैवोत्थापयामासुर्गांधारींकुरु
योषितः सदैवंपरमंमत्वाभवितव्यंचपार्थिवः ५३ परांपीडांसमाश्रित्यनष्टचित्तोमहातपाः चिंताशोकपरीतात्मानजज्ञेमोहपीडितः ५४
ससमाश्वासितोराजातूष्णीमासीद्विचेतनः इदंमहायुद्धमखंमहात्मनोर्द्धनंजयस्याधिरथेश्चयःपठेत् ५५ ससम्यगिष्टस्यमखस्ययत्फलंतदा

क०
२१४

श्रुयात्संश्रवणाद्भारत मर्त्यो हि विष्णुर्भगवान्सनातनो वर्द्धते तत्र चास्मिन्निर्लैतुमानवः ५६ श्रोतानुसूयुः श्रुणुयान्मे देवापः स सर्वलोकानुचरः सु
खी भवेत् तोसर्वेदाभक्तिमुपागतो नरः पठति पुण्यां वरसंहितामिमां ५७ धनेन धान्येन यशसा च मानुषान् द्वन्तितेनात्र विचारणास्ति श्रोतान
सूयुः श्रणुयात्सदा तु वै नरः स सर्वाणि सुखानि चाप्नुयात् ५८ विष्णुः स्वयंम्भूर्भगवान्भवश्च तुष्यन्ति ये पश्यन्नरोत्तमस्य वेदावाश्रि
ब्रिह्मणासे हृष्टाशेशो बलं क्षत्रियाणां जयो युधि ५९ धनंजयश्चाप्यपि भवंति वैश्याः शूद्राः रोगं प्राप्नुवंतीह सर्वे नैवैव विष्णुर्भगवान्सनातनः स चात्र देवः
परिकीर्त्यते यतः ६० ततः सकामानलभंते सुखी नरो महामुने सत्स सर्ववोचितं यथा कपिलानां सवत्सानां वर्षमेकं निरंतरं यो दद्यात्सुकृ
तेन तद्धि श्रवणात्कर्णपर्वणि ॥ इतिश्रीमहाभारते शतसाहस्र्यां संहितायां वैय्यासिक्यां कर्णपर्वसमाप्तमिति अतः परं विचित्रार्थं शल्य
पर्व भविष्यति यस्यायमाद्यश्लोकः जनमेजय उवाच एवं निपातिते कर्णे समरे सव्यसाचिना अल्पावशिष्टाः कुरवः किमकुर्वत वै द्विज

एम०
२१४

कं०
२१५

१ वृत्तांताश्चास्मिन्पर्वणि कर्णाभिषेकः पौराणां त्रिपुराख्यानं कर्णशल्ययोर्विवादः हंसकाकीयोपाख्यानं भीमादिभिः
सहयुद्धं अर्जुनगर्हणं युधिष्ठिरार्जुनयोः क्रोधः युधिष्ठिरप्रसादनं दुःशासनवधः वृषसेनादि वधः कर्णार्जुनयोर्द्वैर
थे दिव्यास्त्रयुद्धं किरीटहरणं चक्रग्रसनं कर्णवासुदेवसंवादः कर्णवधः शल्यपलायनं कौरवपलायनं शिबिरगम
नं युधिष्ठिरहर्षः इतिवृत्तांताः संवत १८ ३० मीती कुआरसुदि १२ वार सोमार पुस्तकं समाप्त शुभं भूयात्॥

एम०
२१५

ॐ

कमलापरखपत्रे २१५

[illegible]

पत्रे २०९

श० १

श्रीगणेशायनमः नारायणंनमस्कृत्यनरंचैवनरोत्तमं देवींसरस्वतींचैवततोजयमुदीरयेत् जनमेजयउवाच एवंनिपातितेकर्णेसमरेसव्यसाचिना
अल्पावशिष्टाःकुरवःकिमकुर्वतवैद्विज उदीर्यमाणंचबलंदृष्ट्वाराजासुयोधनः पांडवैःप्राप्तकालंचकिंप्रापद्यतकौरवः एतदिच्छाम्यहंश्रोतुंतदा
चक्ष्वद्विजोत्तम नहितृप्यामिपूर्वेषांशृण्वानश्चरितंमुने वैशंपायनउवाच ततःकर्णेहतेराजन्धार्तराष्ट्रःसुयोधनः भृशंशोकार्णवेमग्नोनिरा
शःसर्वतोभवत् हाकर्णहाकर्णइतिशोचमानःपुनःपुनः कृच्छ्रात्स्वशिबिरंप्रायाद्धतशेषैर्नृपैःसह ससमाश्वास्यमानोपिहेतुभिःशास्त्रनिश्चि
तैः राजभिर्नालभच्छर्मसूतपुत्रवधंस्मरन् सदैवंबलवन्मत्वाभवितव्यंचपार्थिवः संग्रामेनिश्चयंकृत्वापुनर्युद्धायनिर्ययौ शल्यंसेनापतिंकृ
त्वाविधिवद्राजपुंगव रणायनिर्ययौराजन्हतशेषैर्नृपैःसह ततःसुतुमुलंयुद्धंकुरुपांडवसेनयोः अभवद्भरतश्रेष्ठदेवासुररणोपमं ततःशल्योमहा
राजकृत्वाकदनमाहवे हतसैन्योथमध्याह्नेधर्मराजेनपातितः ततोदुर्योधनोराजाहतबंधूरणाजिरात् अपसृत्यह्रदंघोरंविवेशरिपुजाद्भयात् अ
थापराह्णेतस्याह्नःपरिवार्यमहारथैः ह्रदादाहूययोगेनभीमसेनेनपातितः तस्मिन्हतेमहेष्वासेहतशिष्टास्त्रयोरथाः संरंभान्निशिराजेंद्रजघ्नुः
पांचालसैनिकान् ततःपूर्वाह्णसमयेशिबिरादेत्यसंजयः प्रविवेशपुरींदीनोदुःखशोकसमन्वितः प्रविश्यचपुरंसूतोभुजावुच्छ्रित्यदुःखितः वेप
मानस्ततोराज्ञःप्रविवेशनिवेशनं रुरोदचनरव्याघ्रहाराजन्नितिदुःखितः अहोबतविनष्टाःस्मनिधनेनमहात्मनः अहोसुबलवान्कालोगतिश्चविषमा
तथा शक्रतुल्यबलाःसर्वेयत्रावध्यंतपांडवैः दृष्ट्वैवचपुरोराजन्जनःसर्वःससंजयं क्लेशेनमहतायुक्तंसर्वतोराजसत्तम प्रारुदद्भृशोद्विग्नोहाराजन्निति
सस्वरं आकुमारंनरव्याघ्रतत्पुरंवैसमंततः आर्तनादंततश्चक्रेश्रुत्वाविनिहतंनृपं धावतश्चाप्यपश्यामतत्रत्रीन्पुरुषर्षभान् नष्टचित्तानिवोन्मत्ता
न्शोकेनभृशपीडितान् तथासविह्वलःसूतःप्रविश्यनृपतिक्षयं ददर्शनृपतिश्रेष्ठंप्रज्ञाचक्षुषमीश्वरं दृष्ट्वाचासीनमनघंसमंतात्परिवारितं

ग्म० १

स्नुषाभिर्भरतश्रेष्ठ गांधार्या विदुरेण च तथा मित्रैस्सुहृद्भिश्च ज्ञातिभिश्च हितैषिभिः तमेव चार्थं ध्यायंतं कर्णस्य निधनं प्रति रुदन्नेवाब्रवीद्वाक्यं राजानं ज
नमेजय नातिहृष्टमनाः सूतो बाष्पसंदिग्धया गिरा संजयोहं नरमस्ते भरतर्षभ मद्राधिपो हतः शल्यः शकुनिः सौबलस्तथा उलूकः पुरुषव्याघ्रः कैतवो दृ
ढविक्रमः संसप्तका हताः सर्वे कांबोजाश्च शकैः सह म्लेच्छाश्च पार्वतीयाश्च यवनाश्च निपातिताः प्राच्या हता महाराज दाक्षिणात्याश्च सर्वतः उदीच्या
निहताः सर्वे प्रतीच्याश्च नराधिप राजानो राजपुत्राश्च सर्वशो निहता नृप दुर्योधनो हतो राजा यथोक्तं पांडवेन ह भग्नसक्थो महाराज शेते पांसुषु रू
षितः धृष्टद्युम्नो महाराज शिखंडी चापराजितः उत्तमौजा युधामन्युस्तथा राजन्प्रभद्रकाः पांचालाश्च नरव्याघ्राश्चेदयश्च निषूदिताः तव पुत्रा हताः स
र्वे द्रौपदेयाश्च भारत कर्णपुत्रो हतः शूरो वृषसेनो महाबलः नरा विनिहताः सर्वे गजाश्च विनिषूदिताः रथिनश्च नरव्याघ्र हयाश्च पतिता युधि किंचि
च्छेषं च शिबिरं तावकानां कृतं प्रभो पांडवानां कुरूणां च समासाद्य परस्परं प्रायः स्त्रीशेषमभवज्जगत्कालेन मोहितं सप्त पांडवतः शेषा धार्तराष्ट्रास्त
था त्रयः ते चैव भ्रातरः पंच वासुदेवोथ सात्यकिः कृपश्च कृतवर्मा च द्रौणिश्च जयतां वरः तवाप्येते महाराज रथिनो नृपसत्तम अक्षौहिणीनां सर्वासां स
मेतानां जनेश्वर एते शेषा महाराज सर्वेन्ये निधनं गताः कालेन निहतं सर्वं जगद्वै भरतर्षभ दुर्योधनं वै पुरतः कृत्वा वैरं च भारत वैशंपायन उवाच एतच्छ्रु
त्वा वचः क्रूरं धृतराष्ट्रो जनेश्वरः निपपात महाराज गतसत्त्वो महीतले तस्मिन्निपतिते भूमौ विदुरोपि महायशाः निपपात महाराज राजव्यसनकर्षितः
गांधारी च नृपश्रेष्ठ सर्वाश्च कुरुयोषितः पतिताः सहसा भूमौ श्रुत्वा क्रूरं वचश्च ताः निःसंज्ञं पतितं भूमौ तदासीद्राजमंडलं प्रलापयुक्ता महती कथान्य
स्तापटे यथा कृच्छ्रात्ततो राजा धृतराष्ट्रो महीपतिः शनैरलभत प्राणान्पुत्रव्यसनकर्षितः लब्ध्वा तु स नृपः संज्ञां वेपमानः सुदुःखितः उदीक्ष्य च दिशः स
र्वाः क्षत्तारं वाक्यमब्रवीत् विद्वन्क्षत्तर्महाप्राज्ञ त्वं गतिर्भरतर्षभ ममानाथस्य सुभृशं पुत्रैर्हीनस्य सर्वशः एवमुक्त्वा ततो भूयो विसंज्ञो निपपात ह तं तथा प

श०
२

तितं दृष्ट्वा बांधवा ये स्म केचन शोचंते स्म पितुस्तोयैर्विमुमुचुर्महीजं नेरपि स तु दीर्घेण कालेन प्रत्याश्वस्तो महीपतिः तूष्णीं दध्यौ महीपाल अत्यश्वसन्कषितः
निःश्वसन् जिह्मगइव कुंभक्षिप्तो विशांपते संजयोप्यरुदत्तत्र दृष्ट्वा राजानमातुरं तथा सर्वाः स्त्रियश्चैव गांधारी च यशस्विनी ततो दीर्घेण कालेन विदुरं वा
क्यमब्रवीत् धृतराष्ट्रो नरव्याघ्रो मुह्यमानो मुहुर्मुहुः गच्छंतु योषितः सर्वा गांधारी च यशस्विनी तथेमे सुहृदः सर्वे भ्रश्यते मे मनो भृशं एवमुक्तस्ततः क्ष
त्ता ताः स्त्रियो भरतर्षभ विसर्जयामास शनैर्वेपमानाः पुनः पुनः निश्चक्रमुस्ततः सर्वास्ताः स्त्रियो भरतर्षभ सुहृदश्च ततः सर्वे दृष्ट्वा राजानमातुरं ततो
नरपतिं तत्र लब्धसंज्ञं परंतपः अवैक्षत्संजयो दीनो रोदमानं भृशातुरं प्रांजलिर्निःश्वसंतं च तं नरेंद्रं मुहुर्मुहुः समाश्वासयत क्षत्ता वचसा मधुरेण च ॥ ॥ इति
महाभारते शल्य प० वि० वैशं० विसृष्टास्वथ नारीषु धृतराष्ट्रोंबिकासुतः विललाप महाराज दुःखाद्दुःखतरं गतः सधूमं इव निःश्वस्य करौ धुन्वन् पुनः पुनः विचिं
त्य च महाराज ततो वचनमब्रवीत् धृतराष्ट्र उवाच अहो बत महद्दुःखं यदहं पांडवान् रणे क्षेमिणश्चाव्ययांश्चैव त्वत्तः सूत शृणोमि वै वज्रसारमयं नूनं हृद
यं सुदृढं मम यच्छ्रुत्वा निहतान् पुत्रान् दीर्यते न सहस्रधा चिंतयित्वा वयस्तेषां बालक्रीडां च संजय अद्य श्रुत्वा हतान् पुत्रान् भृशं मे दीर्यते मनः अंधत्वाद्यदि तेषां
तु न मे रूपनिदर्शनं पुत्रस्नेहकृता प्रीतिर्नित्यमेतेषु धारिता बालभावमतिक्रांतान् यौवनस्थांश्च तानहं मध्यप्राप्तांस्तथा श्रुत्वा हृष्ट आसं तदानघ तानद्य
निहताञ्छ्रुत्वा हतैश्वर्यान् हतौजसः न लभे वै क्वचिच्छांतिं पुत्राधिभिरभिप्लुतः एह्येहि पुत्र राजेंद्र ममानाथस्य सांप्रतं त्वया हीनो महाबाहो कां नु यास्या
म्यहं गतिं कथं त्वं पृथिवीपालांस्त्यक्त्वा तात समागतान् शेषे विनिहतो भूमौ प्राकृतः कुनृपो यथा गतिर्भूत्वा महाराज ज्ञातीनां सुहृदां तथा अंधं वृद्धं च मां
वीर विहाय क्वाभिगच्छसि सा कृपा सा च ते प्रीतिः सा च राजन्सुमानिता कथं विनिहतः पार्थैः संयुगेष्वपराजितः को नु मामुत्थितं काले तात तातेति वक्ष्यति म
हाराजेति सततं लोकनाथेति चासकृत् परिष्वज्य च मां कंठे स्नेहेनाक्लिन्नलोचनः अनुशाधीति कौरव्य तत्साधु वद मे वचः ननु नामाहमश्रौषं वचनं तव पु०

पुत्रक मत्तसीमन्तस्थीयं यथा पार्थस्य नोत्तथा भगदत्तः कृपः शल्य आवन्त्योथ जयद्रथः भूरिश्रवाः सोमदत्तो महाराजोथ वाह्लिकः अश्वत्थामा च भोज
श्च मागधश्च महाबलः बृहद्बलश्च काशीशः शकुनिश्चापि सौबलः म्लेच्छाश्च बहुसाहस्राः शकाश्च यवनैः सह सुदक्षिणश्च काम्बोज त्रिगर्ताधिपतिस्तथा
भीष्मः पितामहश्चैव भारद्वाजोथ गौतमः श्रुतायुश्चायुतायुश्च शतायुश्चैव वीर्यवान् जलसंधोथार्ष्यशृंगी राक्षसश्चाप्यलंबुषः अलंबुषो महाबाहुः
सुबाहुश्च महारथः एते चान्ये च बहवो राजानो राजसत्तम मदर्थमुद्यताः सर्वे प्राणांस्त्यक्त्वा महारणे येषां मध्ये स्थितो युद्धे भ्रातृभिः परिवारितः योध
यिष्याम्यहं पार्थान्पांचालांश्चैव सर्वशः चेदींश्च नृपशार्दूल द्रौपदेयांश्च संयुगे सात्यकिं कुंतिभोजं च राक्षसं च घटोत्कचं एकोप्येषां महाराज समर्थ
स्संनिवारणे समरे पांडवेयानां संक्रुद्धो ह्यभिधावतां किं पुनः सहिता वीरा कृतवैराश्च पांडवैः अथवा सर्व एवैते पांडवस्यानुयायिभिः योत्स्यंते सह राजें
द्र हनिष्यंति च तान्मृधे कर्णस्त्वेको मया सार्द्धं निहनिष्यति पांडवान् ततो नृपतयो वीराः स्थास्यंति मम शासने यश्च तेषां प्रणेता वै वासुदेवो महाबलः
न स संनह्यते राजन्निति मामब्रवीद्वचः तस्याहं वदतः सूत बहुशो मम संनिधौ शक्तितो ह्यनुपश्यामि निहतान्पांडवान्मृधे तेषां मध्ये स्थिता यत्र हन्यंते मम
मत्पुत्रकाः व्यायच्छमानाः समरे किमन्यद्भागधेयतः भीष्मश्च निहतो यत्र लोकनाथः प्रतापवान् शिखंडिनं समासाद्य मृगेंद्र इव जंबुकं द्रोणश्च ब्राह्म
णो यत्र सर्वशस्त्रास्त्रपारगः कर्णश्च निहतः संख्ये दिव्यास्त्रज्ञो महाबलः निहतः पांडवैः संख्ये किमन्यद्भागधेयतः भूरिश्रवा हतो यत्र सोमदत्तश्च सं
युगे वाह्लीकश्च महाराज किमन्यद्भागधेयतः भगदत्तो हतो यत्र गजयुद्धविशारदः जयद्रथश्च निहतः किमन्यद्भागधेयतः सुदक्षिणो हतो यत्र जलसं
धश्च [illegible] कौरवः श्रुतायुश्चाश्रुतायुश्च किमन्यद्भागधेयतः महाबलस्तथा पांड्यः स
र्वशस्त्रभृतां वरः निहतः पांडवैः संख्ये किमन्यद्भागधेयतः बृहद्बलो हतो यत्र मागधश्च महाबलः उग्रायुधश्च विक्रांतः प्रतिमानं धनुष्मतां आवंत्योनि

निहतः सयतोवीर ॥ किमन्यद्भागधेयतः ॥ एते चान्ये च बहवः ॥ कृताज्ञा पुरुषर्षभाः ॥ राजानो राजपुत्राश्च शूरा ॥ परिघबाहवः ॥

श०
३

हतो यत्र वैगर्त्तश्च नराधिपः संशप्तकाश्च बहवः किमन्यद्भागधेयतः
अलंबुषस्तथा राजा राक्षसश्चाप्यलायुधः आर्ष्यशृंगिश्च निहतः किमन्यद्भागधेयतः नारायणा हता यत्र गोपाला युद्धदु
र्मदाः म्लेछाश्च बहुसाहस्राः किमन्यद्भागधेयतः शकुनिः सौवलो यत्र कैतव्योथ महाबलः निहतः सहबो यत्र किमन्यद्भागधेयतः यत्र शूरा महेषासा कृतास्त्राय
द्धदुर्मदाः म्लेछाश्च बहुसाहस्राः किमन्यद्भागधेयतः यत्र शूरा महात्मानः सर्वशस्त्रास्त्रपारगाः बहवो निहताः स्तत महेन्द्रसमविक्रमाः नानादेशसमावृत्ताः क्षत्रि
याः यत्र संजय निहताः समरे सर्वे किमन्यद्भागधेयतः पुत्राश्च मे विनिहताः पौत्राश्चैव महाबलाः वयस्या भ्रातरश्चैव किमन्यद्भागधेयतः भागधेयसमायुक्तो ध्रु
वमुत्पद्यते नरः यस्तु भाग्यसमायुक्तः स शुभं प्राप्नुयान्नरः अहं वियुक्तः तैर्भाग्यैः पुत्रैश्चैवेह संजय कथमद्य भविष्यामि वृद्धः शत्रुवशं गतः नान्यदत्र परं मन्ये
वनवासाद्दृते प्रभो सोहं वनं गमिष्यामि निर्बंधुर्ज्ञातिसंक्षये नहि मेन्यद्भवेच्छ्रेयो वनाभ्युपगमाद्दृते इमामवस्थां प्राप्तस्य लूनपक्षस्य संजय दुर्योधनो हतो यत्र
शल्यश्च निहतो युधि दुःशासनो विशस्तश्च विकर्णश्च महाबलः कथं हि भीमसेनस्य श्रोष्येहं शब्दमुत्तमं एकेन समरे येन हतं पुत्रशतं मम असकृद्वदतस्तस्य दुर्योध
नवधं च तत उः खशोकाभिसंतप्तो न श्रोष्ये परुषा गिरः वैशंपायन उवाच एवं स शोकसंतप्तः पार्थिवो हतबांधवः मुहुर्मुहुर्मुह्यमानः पुत्राधिभिर्युतः वि
लप्य सुचिरं कालं धृतराष्ट्रोम्बिकासुतः दीर्घमुष्णं च निश्वस्य चिंतयित्वा पराभवं शोकेन महताविष्टः संतप्तो भरतर्षभ पुनर्गावल्गणिं सूतं पर्यपृच्छद्यथातथा
धृतराष्ट्र उवाच भीष्मद्रोणौ हतौ श्रुत्वा सूतपुत्रं च घातितं सेनापतिं प्रणेतारं किमकुर्वत मामकाः यं यं सेनाप्रणेतारं युधि कुर्वंति मामकाः अचिरेणैव काले
न तं तं निघ्नंति पांडवाः ॥ रणमूर्ध्नि हतो भीष्मः पश्यतां वः किरीटिना एवमेव हतो द्रोणः सर्वेषामेव पश्यतां एवमेव हतः कर्णः सूतपुत्रः प्रतापवान् सराज
कानां सर्वेषां पश्यतां वः किरीटिना पूर्वमेवाहमुक्तो वै विदुरेण महात्मना दुर्योधनापराधेन प्रजेयं विनशिष्यति केचिन्न सम्यक्पश्यंति मूढाः सम्यगवेक्ष्य च

श०
३

धृ१

।नतदिदं मममृष्यस्तथामन्तं वचस्तुततन् यदब्रवीन्महाधर्मात्मा विदुरः सर्वधर्मवित् तथा समनुप्राप्तं वचनं सत्यमीरितं दैवोपहतचित्तेन यन्मयानकृतं पुरा अनयस्य
फलं तस्य ब्रूहि गावल्गणे पुनः कोवैमुखमनीकानामासीत्कर्णेनिपातिते अर्जुनंवासुदेवंच कोवाप्रत्युद्ययौरथी केरक्षन्दक्षिणंचक्रं मद्रराजस्य संयुगे वामंवा
योद्धुकामस्य केवावीरस्य पृष्ठतः कथंचवः समेतानां मद्रराजो महाबलः निहतः पांडवैः संख्ये पुत्रोवा मम संजय ब्रूहि सर्वं यथातत्त्वं भरतानां महाक्षयं यथाच
निहतः संख्ये पुत्रो दुर्योधनो मम पांचालाश्च तथा सर्वे निहताश्च पदानुगाः धृष्टद्युम्नः शिखंडी च द्रौपद्याः पंचचात्मजाः पांडवाश्च यथा मुक्तास्तथोभौ सात्वतौ यु
धि कृपश्च कृतवर्मा च भारद्वाजस्य चात्मजः यद्यथा यादृशं चैव युद्धं वृत्तं समन्ततः अखिलं श्रोतुमिच्छामि कुशलो ह्यसि संजय। महाभारते शल्यपर्वणि। संजय उवाच
शृणु राजन्नवहितो यथा वृत्तो जनक्षयः कुरूणां पांडवानां च समासाद्य परस्परं। निहते सूतपुत्रे तु पांडवेन महात्मना विद्रुतेषु च सैन्येषु समानीतेषु चासकृत् घोरे मनु
ष्यदेहानामाजौ नरवरक्षये यत्तत्कर्णे हते पार्थः सिंहनादमथाकरोत् तदा तव सुतान् राजन् प्राविशत्सुमहद्भयं नसंधातुमनीकानि नचैवाथ पराक्रमे आ
सीद्बुद्धिर्हते कर्णे तव योधस्य कस्यचित् वणिजो नाविभिन्नायामगाधे विप्लवा इव अपारे पारमिच्छंतो हते द्वीपे किरीटिना सूतपुत्रे हते राजन् वित्रस्ताः शरविक्षताः
अनाथा नाथमिच्छंतो मृगाः सिंहार्दिता इव भग्नशृंगा इव वृषाः शीर्णदंष्ट्रा इवोरगाः प्रत्यपायाम सायाह्ने निर्जिताः सव्यसाचिना हतप्रवीरा विध्वस्ता निकृत्ता नि
शितैः शरैः सूतपुत्रे हते राजन् पुत्रास्ते प्राद्रवन् भयात् विध्वस्तकवचाः सर्वे कांदिशीका विचेतसः अन्योन्यमभिनिघ्नंतो वीक्षमाणा भयाद्दिशः मामेव नूनं बीभत्सु
र्मामेव च वृकोदरः अभियातीति मन्वाना पेतुर्म्लुश्च भारत हयानन्ये गजानन्ये रथानन्ये महारथाः आरुह्य जवसंपन्नाः पादातान् प्राजहुर्भयात् कुंजरैः स्यंदना भग्नाः
सादिनश्च महारथैः पादातिसंघाश्चाश्वौघैः पलायद्भिर्भृशं ततः व्यालतस्करसंकीर्णे सार्थहीना यथा वने तथा त्वदीया निहते सूतपुत्रे तदाभवन् हतारोहास्त
था नागाश्छिन्नहस्तास्तथा परे सर्वं पार्थमयं लोकमपश्यन्वै भयार्दिताः तान्प्रेक्ष्य द्रवतः सर्वान् भीमसेनभयार्दितान् दुर्योधनोऽथ स्वं सूतं हाहाकृत्वेदमब्रवीत् नातिक्र

द्य१

मिष्यते पार्थो धनुष्पाणिमवस्थितं जघने वर्त्तमानं मां तूर्णमश्वान्प्रचोदय समरे युध्यमानं हि कौंतेयो मां धनंजयः न सहेद्भ्यतिक्रांतं वेलामिव महार्णवः अथाजौ
नं सगोविंदं मानिनं च वृकोदरं निरस्य शत्रून्शिष्टांश्च कर्णस्यानृण्यमाप्नुयां तच्छ्रुत्वा कुरुराजस्य शूराणां सदृशं वचः सूतो हेममयैश्छन्नान्शनैरश्वानचोद
यत् गजाश्वरथहीनास्तु पादाताश्चैव मारिष पंचविंशतिसाहस्राः प्राद्रवंछनकैरिव तान्भीमसेनः संक्रुद्धो धृष्टद्युम्नश्च पार्षतः बलेन चतुरंगेण परिक्षिप्याह
नच्छरैः प्रत्ययुध्यंत ते सर्वे भीमसेनं सपार्षतं पार्थपार्षतयोश्चान्ये जगृहुस्तत्र नामनी अक्रुध्यत रणे भीमस्तैर्मृधे पर्यवस्थितैः सोवतीर्य रथात्तूर्णं गदापाणि
रयुध्यत न तान्रथस्थो भूमिष्ठान्धर्मापेक्षी वृकोदरः योधयामास कौंतेयो भुजवीर्यसमाश्रितः जातरूपपरिच्छन्नां प्रगृह्य महतीं गदां अवधीत्तावकान्सर्वान्
दंडपाणिरिवांतकः पदातयोभिसंरब्धास्त्यक्तजीवितबांधवाः भीममभ्यद्रवन्संख्ये पतंगा ज्वलनं यथा आसाद्य भीमसेनं ते संरब्धा युद्धदुर्मदाः विनेशुः सहसा
दृष्ट्वा भूतग्रामा इवांतकं श्येनवद्विचरन्भीमः खड्गेन गदया तथा पंचविंशतिसाहस्रांस्तावकानामपोथयत् हत्वा तत्पुरुषानीकं भीमः सत्यपराक्रमः धृष्टद्यु
म्नं पुरस्कृत्य भीमस्तस्थौ महाबलः धनंजयो रथानीकमन्वपद्यत वीर्यवान् माद्रीपुत्रौ तु शकुनिं सात्यकिश्च महारथः जवेनाभ्यपतन्हृष्टा घ्नंतः कामं महाबलाः तस्या
श्ववारान्सुबहूंस्ते निहत्य शितैः शरैः तमन्वधावंस्त्वरिताः तत्र युद्धमभून्महत् ततो धनंजयो राजन्रथानीकमगाहत विश्रुतं त्रिषु लोकेषु गांडीवं व्याक्षिपद्ध
नुः कृष्णसारथिमायांतं दृष्ट्वा श्वेतहयं रथं अर्जुनं चापि योद्धारं त्वदीयाः प्राद्रवन्भयात् विप्रहीनरथाश्चाश्व शरैश्च परिवारिताः पंचविंशतिसाहस्राः पार्थ
मार्च्छन्पदातयः हत्वा तु तत्पुरुषानीकं पंचालानां महारथः भीमसेनं पुरस्कृत्य नचिरात्प्रत्यपद्यत महाधनुर्धरः श्रीमानमित्रगणमर्दनः पुत्रः पंचालराजस्य धृष्ट
द्युम्नो महायशाः पारावतसवर्णाश्वं कोविदारवरध्वजं धृष्टद्युम्नं रणे दृष्ट्वा त्वदीयाः प्राद्रवन्भयात् गांधारराजं शीघ्रास्त्रमनुसृत्य यशस्विनौ नचिरात्समदृश्ये
तां माद्रीपुत्रौ स सात्यकी चेकितानः शिखंडी च द्रौपदेयाश्च मारिष हत्वा त्वदीयं सुमहत्सैन्यं शंखानथाधमन् ते सर्वे तावकान्प्रेक्ष्य द्रवतो वै पराङ्मुखान् अ

पर्देतंपांडवाः८ सर्वेनिशेषकुजमि।५

प३

भ्यधावंत निघ्नंतो नृपांजित्वा नृपात्मज सेनावशेषं तं हृष्टास्तव पुत्रस्य पांडवः अवस्थितं समयमाचीबुक्रोधवल्लवन्त्य ततस्तं शनैरराजन्महस्तासमवाकिरन् रजसा चोद्धूतेनाथ न स्म किंचन दृश्यते अंधकारीकृते लोके शांतेमहीतले दिशः सर्वा महाराजनावकाः प्राइवन्नपात् भज्यमानेषु सैन्येषु कुरुत्तमो वि शांतिः परेषामात्मनश्चैव समंतात्समुपाद्रवत् ततो दुर्योधनः सर्वानाजुहावाथ पांडवान् युद्धाय भरतश्रेष्ठ वाणिवपुरावलिः तं दैनमभिगंतसहिताः समुपाद्रवन् नानाशस्त्रकृताः क्रुद्धा भर्त्सयंतो मुहुर्मुहुः दुर्योधनोप्यसंभ्रांतस्तानरीन्समधमच्छरैः तत्राद्भुतमपश्याम तव पुत्रस्य पौरुषं

वीक्षितं नातिहृष्टायपातं तं क्रमवुद्धिं पलायने दुर्योधनः स्वकं सैन्यमपश्यद्भृशविक्षतं ततोवस्थाय राजेंद्र कृतवुद्धिस्तवात्मजः हर्षयन्निव तान्योधानि दं वचनमब्रवीत् न तं देशं प्रपश्यामि पृथिव्यां पर्वतेषु च यत्र याता न वा हन्युः पांडवाः किं सृतेन वः स्वल्पं चापि वलं तेषां कृष्णौ च भृशविक्षतौ यदि सर्वे त्र तिष्ठामो ध्रुवं नो विजयो भवेत् विप्रयातांस्तु वो भिन्नान्पांडवाः कृतकिल्विषाः अनुसृत्य हनिष्यंति श्रेयो नः समरे वधः सुखं सांग्रामिको मृत्युः क्षत्र धर्मेण युध्यताः मृतो दुःखं न जानीते प्रेत्य चानंत्यमश्नुते शृणवंतु क्षत्रियाः सर्वे यावंतो वै समागताः द्विषतो भीमसेनस्य क्रुद्धस्य वशमेष्यथ पितामहैरा चरितं न धर्मं हातुमर्हथ १ न चकर्मास्ति पापीयः क्षत्रियस्य पलायनात् न युद्धधर्माच्छ्रेयान्हि पंथाः स्वर्गस्य कौरवाः सुचिरेणार्जितान्लोकान्सद्यो योधः स मश्नुते तस्यैतद्वचनं राज्ञः पूजयित्वा महारथाः पुनरेवाभ्यवर्तंत क्षत्रियाः पांडवान्प्रति पराजयममृष्यंतः कृतचित्ताश्च विक्रमे ततः प्रववृते युद्धं पुनरेव सुदारुणं तावकानां परेषां च देवासुररणोपमं युधिष्ठिरपुरोगांश्च सर्वसैन्येन पांडवान् अभ्यधावन्महाराज पुत्रो दुर्योधनस्तव महाभारते शल्यपर्वणि संजयपठवा पतिता नश्यनीतोंश्चरथांश्चापि महात्मनां रणोपि निहतान्हस्त्यानागान्यत्नीश्च मारिष आयोधनं चातिघोरं रुद्रस्याक्रीडसंनिभं अपश्या

ओ३

५

नी५

शां०

५

तं२

त्रिगर्त्तानां नराग्र्यांशनसद्धस्वनः विमुखेनव पुत्रेनतशोकोयद्गतचेतसि भशोद्विग्नेषु सैन्येषु दृष्ट्वा पार्थस्य विक्रमं ध्यायमानेषु सैन्येषु दुःखं प्राप्तेषु भारत व
ल्गतां मथ्यमानानां श्रुत्वा निनदमुत्तमं अभिज्ञानं नरेन्द्राणां विकृष्टे प्राप्ते संयुगे कृपाविष्टः कृपो राजन्वयः शीलसमन्वितः अब्रवीत्तत्र तेजस्वी सो
भिसृत्य जनाधिपं दुर्य्योधनं मन्युवशाद्वचनं वचनक्षमः दुर्योधन निबोधेदं यत्त्वां वक्ष्यामि भारत श्रुत्वा कुरु महाराज यदि ते रोचतेनघ न युद्धधर्माच्छ्रे
यान्वै पंथा राजेन्द्र विद्यते यं समाश्रित्य युध्यन्ते क्षत्रियाः क्षत्रियर्षभ पुत्रो भ्राता पिता चैव स्वस्त्रीयो मातुलस्तथा संबंधिबांधवाश्चैव योध्या वै क्षत्रजीविना

५५

वधे चैव वरो धर्म्मस्तथाऽधर्म्मः पलायने तस्माद्घोरां समायन्नं जीविकां जीविकार्थिनः तत्र त्वां प्रतिवक्ष्यामि किंचिदेव हितं वचः हते भीष्मे च द्रोणे च कर्णे चैव
व महारथे जयद्रथे च निहते तव भ्रातृषु चानघ लक्ष्मणे तव पुत्रे च किं शेषं पर्युपास्महे येषु भारं समासज्य राज्ये मतिमकुर्महि ते संत्यज्य तनूर्याताः ब्रा
ह्मविदां गतिं वयं त्विह विनाभूता गुणवद्भिर्महारथैः कृपणं वर्त्तयिष्यामः पातयित्वा नृपान्बहून् सर्वैरपि च जीवद्भिर्बीभत्सुरपराजितः कृष्णनेत्रो म
हाबाहुर्दैवैरपि दुरासदः इंद्रकार्मुकवज्राभमिंद्रकेतुमिवोच्छ्रितं वानरं केतुमासाद्य संचचाल महाचमूः सिंहनादेन भीमस्य पांचजन्यस्वनेन च गांडी
वस्य च निर्घोषात्संहृष्यन्ति मनांसि नः चरंतीव महाविद्युन्मुष्णन्ती नयनप्रभां अलातमिव चाविद्धं गांडीवं समदृश्यत जांबूनदविचित्रं च धूयमानं मह
द्धनुः दृश्यते दिक्षु सर्वासु विद्युदभ्रघनेष्विव उह्यमानाश्च कृष्णेन वायुनेव बलाहकाः जांबूनदविचित्रांगा वहंते चाशुगैर्नरैः तावकं तद्बलं राजन्नर्जुनो
स्त्रविदांवरः गहनं शिशिरे कक्षं ददाहाग्निरिवोच्छ्रितः गाहमानमनीकानि महेंद्रसदृशप्रभं धनंजयमपश्याम चतुर्दंष्ट्रमिव द्विपं विक्षोभयंतं सेनां ते त्रा
सयंतं च पार्थिवान् धनंजयमपश्याम नलिनीमिव कुंजरं त्रासयंतं तथा योधान्धनुर्घोषेण पांडवः भूय एनमपश्याम सिंहं मृगगणानिव सर्वलोकमहेष्वा
सौ वृषभौ सर्वधन्विनां आमुक्तकवचौ कृष्णौ लोकमध्ये विराजतां अद्य सप्तदशाहानि वर्त्तमानस्य भारत संग्रामस्यातिघोरस्य वध्यतां चाभितो युधि वा

एम

मि२

२

पुनेवावसृतानितवानीकानिसर्वशः शरैर्मोदनानानिमशीर्येनसम्मंततः तोनावमिवपर्यस्तांवातभ्रांतांमहार्णवे नवमेनांमहाराजसव्यसाचीव्यकल्प
यत क्वनुतेसूतपुत्रोभूत्क्वनुद्रोणः सहानुगः अहंक्वचक्वचात्मातेहार्दिक्यश्चतथाक्वनु दुःशासनश्चतेभ्राताभ्रातृभिः सहितः क्वनु बाणगोचरसंप्राप्तं
पेक्ष्यचैवजयद्रथं संबंधिनस्तथाभ्रातृन्सहायान्मातुलांस्तथा सर्वान्विक्रम्यमिषतोलोकंचाक्रम्यमूर्ध्नि जयद्रथोहतोराजा किंनुशेषमुपास्महे
कोवेहसपमानोस्तियोविजेष्यतिपांडवं तस्यचास्त्राणिदिव्यानिविविधानिमहात्मनः गांडीवस्यचनिर्घोषोवीर्याणिहरतेहिनः नष्टचंद्रायथारात्रिः से
नेयंहतनायका नागभग्नद्रुमासुष्कानदीवाकुलतांगता ध्वजिन्यांहतनेत्रायांयथेष्टंश्वेतवाहनः चरिष्यतिमहाबाहुः कक्षेष्वग्निरिवज्वलन सात्यकेश्चैव
योवेगोभीमसेनस्यचोभयोः दारयेतगिरीन्सर्वाञ्छोषयेतचसागरान् उवाचवाक्यंयद्भीमः सभामध्येविशांपते कृतंचसकलंतेनभूयश्चैवकरिष्यति प्रमुख
स्थितेदाकर्णेबलंपांडवरक्षितं दुरासदंतथागुप्तंव्यूढंगांडीवधन्विना युष्माभिस्तानिचीर्णानियान्यसाधूनिसाधुषु अकारणकृतान्येवतेषांवःफल
मागतं आत्मनोर्थेत्वयालोकोयत्नतः सर्वआहृतः सतेसंशयितस्तातआत्माचभरतर्षभ रक्षदुर्योधनात्मानमात्मासर्वस्यभाजनं छिन्नेहिभाजनेता
तदिशोगच्छतितद्गतं हीयमानेनवासंधिः पर्येष्टव्यःसमेनवाविग्रहोवर्धमानेननीतिरेषाबृहस्पतेः तेवयंपांडुपुत्रेभ्योहीनाः स्वबलशक्तितः तदत्रपार्थ
वैः सार्द्धंसंधिममेक्षमंप्रभो नजानीतेहियःश्रेयः श्रेयसश्चावमन्यते सक्षिप्रंभ्रश्यतेराज्यान्नचश्रेयोनुविंदति प्रणिपत्यहिराजानंराज्यंयदिलभेम
हि श्रेयः स्यान्नतुमौढ्याद्राजन्गंतुंपराभवं वैचित्रवीर्यवचनात्कृपाशीलोयुधिष्ठिरः विनियुंजीतराज्येत्वांगोविंदवचनेनच यद्ब्रूयाद्धिहृषीकेशोराजान
मपराजितं अर्जुनंभीमसेनंचसर्वंकुर्युरसंशयं नातिक्रमिष्यतेकृष्णोवचनंकौरवस्यतु धृतराष्ट्रस्यमन्येहंनापिकृष्णस्यपांडवः एतत्क्षेममहंमन्येतव
पार्थैर्निविग्रहं नत्वांब्रवीमिकार्पण्यान्नप्राणपरिरक्षणात पथ्यंराजन्ब्रवीमित्वांतत्परासुःस्मरिष्यसि इतिवृद्धोविलप्यैतत्कृपः शारद्वतोवचः दीर्घ

श०
६

मुह्यंश्च निश्वसंश्चासौ च मुमोह च ॥ महाभारते शल्यपर्वणि ॥ संजय उवाच ॥ एवमुक्तस्ततो राजा गौतमेन यशस्विना निश्वस्य दीर्घमुष्णं च तूष्णीमासीद्वि
शांपते ततो मुहूर्तं स ध्यात्वा धार्तराष्ट्रो महामनाः कृपं शारद्वतं वाक्यमित्युवाच परंतपः यत्किंचित्सुहृदा वाच्यं तत्सर्वं श्रावितोस्म्यहं कृतं च भवता सर्वं प्राणान्सं
त्यज्य युध्यता गाहमानमनीकानि युध्यमानं महारथैः पांडवैरतितेजोभिर्लोकस्त्वामनुदृष्टवान् सुहृदा यदिदं वाक्यं भवता श्रावितोस्म्यहं कृतं च म
वतां सर्वं मुमूर्षोरिव भेषजं हेतुकारणसंयुक्तं हितं वचनमुत्तमं उच्यमानं महाबाहो न मे विप्राग्र्य रोचते राज्याद्विनिकृतोस्माभिः कथं सोस्मासु विश्व
सेत् अक्षद्यूते च नृपतिर्जितोस्माभिर्महाधनः स कथं मम वाक्यानि श्रद्दध्याद्भूय एव तु तथा दौत्येन संप्राप्तः कृष्णः पार्थहिते रतः विप्रलब्धो हृ
षीकेशस्तत्कर्माविमावितं स च मे वचनं ब्रह्मन्कथमेवाभिपद्यते विललाप हि यत्कृष्णा सभामध्ये समेयुषी न तन्मर्षयते कृष्णो न राज्यहरणं तथा
एकप्राणावुभौ कृष्णावन्योन्यं प्रति संहतौ पुरा यच्छ्रुतमेवासीदद्य दृष्टं मया विभो स्वस्रीयं च हतं श्रुत्वा दुःखं स्वपिति केशवः कृतागसो वयं तस्य
स मदर्थं कथं क्षमेत अभिमन्योर्विनाशेन न शर्म लभतेर्जुनः स कथं मद्धिते यत्नं प्रकरिष्यति याचितः मध्यमः पांडवस्तीक्ष्णो भीमसेनो महाबलः
प्रतिज्ञातं च तेनोग्रं भज्येतापि न संनमेत् उभौ तौ बद्धनिस्त्रिंशौ उभौ चाबद्धकंकटौ कृतवैरावुभौ वीरौ यमावपि यमोपमौ धृष्टद्युम्नः शिखंडी च कृत
वैरौ मया सह तौ कथं मद्धिते यत्नं प्रकुर्यातां द्विजोत्तम दुःशासनेन यत्कृष्णा एकवस्त्रा रजस्वला परिक्लिष्टा सभामध्ये सर्वलोकस्य पश्यतः तथा वि
वसनां दीनां स्मरंत्यद्यापि पांडवाः न निवारयितुं शक्याः संग्रामात्ते परंतपाः यदा च द्रौपदी कृष्णा मद्विनाशाय दुःखिता उग्रं तेपे तपः कृष्णा भर्तॄणा
मर्थसिद्धये स्थंडिले नित्यदा शेते यावद्वैरस्य यातनं निक्षिप्य मानं दर्पं च वासुदेवसहोदरा कृष्णायाः प्रेष्यवद्भूत्वा शुश्रूषां कुरुते सदा इति सर्वं स
मुन्नद्धं न निर्वाति कथंचन अभिमन्योर्विनाशेन स संधेयः कथं मया कथं च नाम भुक्त्वेमां पृथिवीं सागरांबरां पांडवानां प्रसादेन भोक्ष्ये राज्यमहं एम०

म[illegible]ं अथ पुरा वैराज्ञां जित्वा भास्करोपमा युधिष्ठिरं कथं पश्चान्नृपा सामिदासवत् कथं भुक्त्वा स्वयं भोगान् दत्वा दायांश्च पुष्कलान् कृपणो वर्त्तिपि[illegible] मिलित्वा
भास्करोपमा युधिष्ठिरं कथं पश्चान्नृपा सामिदासवत् कथं भुक्त्वा स्वयं भोगान् दत्वा दायांश्च पुष्कलान् कृपणो वर्त्तिपिष्यामि कृपणैः सहजीविको नाम्य स्वामि
तेवाक्यमुक्तस्त्रिविधं हितं त्वया ननु संधिमहं मन्ये प्राप्तकाले कथं च न स्वर्जितमनुपश्यामि सपुत्रेन परंतप नायं स्त्रीवापि तु कालस्तु संयोद्धुं काल एव नः इष्टं मे बहु
भिर्यज्ञैर्दत्ता विप्रेषु दक्षिणाः प्राप्ताः कामाः श्रुता वेदाः शत्रूणां मूर्ध्नि वा स्थितं भृत्या मे सुभृतास्तात दीनश्चाभ्युद्धृतो जनः नोत्सहेऽयं द्विजश्रेष्ठ पाण्डवानक्रमीदृशं
जितानि परराष्ट्राणि स्वराष्ट्रमनुपालितं भुक्ताश्च विविधा भोगास्त्रिवर्गः सेवितो मया पितॄणां गतमानृण्यं क्षत्रधर्मस्य चोभयोः [illegible]
[illegible] न ध्रुवं सुखमस्तीह कुतो राज्यं कुतो यशः इह कीर्त्तिर्विधातव्या सा च यु
द्धेन नान्यथा गृहे यत्क्षत्रियस्यापि निधनं तद्विगर्हितं अधर्म्मः सुमहानेष यच्छय्यामरणं गृहे अरण्ये यो विमुंचेत संग्रामे वा तनुं नरः क्रतूनाहृत्य महतो महिमानं स
गच्छति कृपणं विलपन्नार्त्तो जरयाभिपरिप्लुतः म्रियते रुदतां मध्ये ज्ञातीनां न स पूरुषः त्यक्त्वा तु विविधान् भोगान् प्राप्तानां परमां गतिं अपीदानीं सुयुद्धेन
गच्छेयं शक्रलोकतां शूराणामार्यवृत्तानां संग्रामेष्वनिवर्त्तिनां धीमतां सत्यसंधानां सर्वेषां क्रतुयाजिनां शस्त्रावभृथपूतानां ध्रुवं वासस्त्रिविष्टपे मुदा नूनं प
श्यन्ति युद्धे ह्यप्सरसां गणाः पश्यन्ति नूनं पितरः पूजितान् सुरसंसदि अप्सरोभिः परिवृतान् मोदमानांस्त्रिविष्टपे पन्थानममरैर्यातं शूरैश्चैवानिवर्त्तिभिः
अपि तैः संगतं मार्गं वयमध्यारुहेमहि पितामहेन वृद्धेन तथाचार्येण धीमता जयद्रथेन कर्णेन तथा दुःशासनेन च घटमाना मदर्थेऽस्मिन् हताः शूरा
जनाधिपाः शेरते लोहिताक्तांगाः पृथिव्यां शरविक्षताः उत्तमास्त्रविदः शूरा यथोक्तक्रतुयाजिनः त्यक्त्वा प्राणान् यथान्यायमिन्द्रसद्मसु धिष्ठिताः तै
स्त्वयं रचितः पन्था दुर्गमो हि सुखं भवेत् संपतद्भिर्महावेगैर्यास्यद्भिरिह सद्गतिं ये मदर्थे हताः शूरास्तेषां कृतमनुस्मरन् ऋणं तत्प्रतिमुंचानो न राज्ये मन

शा०

श्री ४२

आश्वे पात पिता व्यस्मां श्वश्वान्हनथ पितामहान् जीवितं परिरक्षेयं लोकापगर्हयक्षवं कीदृशं तद्भवेद्राज्यं मम हीनं स्वबंधुभिः स विमिश्वनात् द्विश्व
ण्णियपत्यचपांडवं सोऽहमेतादृशं कृत्वा जगतोस्य पराभवं सुयुद्धेन ततः स्वर्गं प्राप्स्यामि न तदन्यथा एवं दुर्योधनेनोक्तं सर्वे संपूज्य तद्वचः साधु साध्विति राजानं क्ष
त्रियाः संबभाषिरे पराजयमशोचंतः कृतचित्ताश्च विक्रमे सर्वे विनिश्चिता योद्धुं मुमुक्षमनसोऽभवन् ततो वाहान्समाश्वास्य सर्वे युद्धाभिनंदिनः ऊने द्वि
योजने गत्वा प्रत्यतिष्ठंत कौरवाः आकाशे विद्रुमे पुण्ये प्रस्थे हिमवतः शुभे अरुणां सरस्वतीं प्राप्य पपुः सस्नुश्च तज्जलं तव पुत्रकृतोत्साहाः पर्यवर्तंत ते
ततः पर्यवस्थाप्य चात्मानमन्योन्येन पुनस्तदा सर्वे राजन्न्यवर्तंत क्षत्रियाः कालचोदिताः महाभारते शल्यपर्वणि संजय उवाच अथ हैमवते प्रस्थे
स्थितो युद्धाभिनंदिनः सर्व एव महाराज योधास्तत्र समागताः शल्यश्च चित्रसेनश्च शकुनिश्च महारथः अश्वत्थामा कृपश्चैव कृतवर्मा च सात्वतः सुषेणो
ऽरिष्टसेनश्च धृतसेनश्च वीर्यवान् जयसेनश्च राजानस्ते रात्रिमुषितास्ततः रणे कर्णे हते वीरे त्रासिता जितकाशिभिः नालभन्शर्म ते पुत्रा हिमवंतमृते गिरिं ते
ब्रुवन्सहितास्तत्र राजानं सैन्यसंनिधौ कृतयत्ना रणे राजन्संपूज्य विधिवत्तदा कृत्वा सेनाप्रणेतारं परांस्त्वं योद्धुमर्हसि येनाभिगुप्ताः संग्रामे जयेमासुहृ
दो वयं ततो दुर्योधनः स्थित्वा रथे रथवरोत्तमं सर्वयुद्धविभावज्ञमंतकप्रतिमं युधि स्वंगं प्रच्छन्नशिरसं कंबुग्रीवं प्रियंवदं व्याकोशपद्मपत्राक्षं व्याघ्रास्यं मे
रुगौरवं स्थाणोर्वृषस्य सदृशं स्कंधनेत्रगतिस्वनैः पुष्टश्लिष्टायतभुजं सुविस्तीर्णघनोरसं जवे बले च सदृशमरुणानुजवातयोः आदित्यस्य त्विषा तु
ल्यं बुध्या चोशनसा समं कांतिरूपमुखैश्वर्यैस्त्रिभिश्चंद्रमसा समं कांचनोपलसंघातैः सदृशं श्लिष्टसंधिकं सुवृत्तोरुकटीजंघं सुपादं स्वंगुलीनखं स्म
त्वा स्मृत्वैव गुणान्धात्रा यत्नाद्विनिर्मितं सर्वलक्षणसंपन्नं निपुणं श्रुतिसागरं जेतारं तरसारीणामजेयं शत्रुभिर्बलात् दशांगं यश्चतुष्पादमिष्वस्त्रं वेद तत्त्व

ए५०

व१

६१ जुर

ततः सांगांश्चचतुरोवेदानसम्यगारव्यानयंश्चमान् आराध्यत्र्यंबकंयत्नाद्वैतेतथैमहातपाः अयोनिजांपांमुत्पन्नोद्रोणोनायोनिजेनयः तमप्रतिमकर्म्मणां
रूपेणासदृशंभुवि पारगंसर्वविद्यानांगुणार्णवमनिंदितं तमभ्येत्यात्मजंतस्यसर्वेद्रौणिमथाब्रवीत्। यंपुरस्कृत्यसहितायुधिजेष्यामपांडवान् गुरुपुत्रोद्यसर्वे
षामस्माकंपरमागतिः भवांस्मान्नियोगात्तेकोस्तुसेनापतिर्म्मम द्रौणिरुवाच अयंकुलेनवीर्येणतेजसायशसाश्रियासर्वैर्गुणैः समुदितः शल्योनोस्तुचम
रू ४ पतिः भागिनेयान्निजांस्त्यक्त्वाकृतज्ञोस्मानुपागतः महासेनोमहाबाहुर्महासेनइवापरः एवंसेनापतिंकृत्वानृपतिंनृपसत्तमः शक्यःप्राप्तुंजयोस्माभिर्देवैःस्कंदमिवाजितं त
रा थोक्तेद्रोणपुत्रेणसर्वएवनराधिपाः परिवार्यस्थिताः शल्यंजयशब्दांश्चचक्रिरे युद्धायचमतिंचक्रुरावेशंचपरंययुः ततोदुर्योधनःशल्यंभूमौस्थित्वारथेस्थितं उवाच
प्राञ्जलिर्भूत्वारामभीष्मसमंरणे अयंसकालःसंप्राप्तोमित्राणांमित्रवत्सल यत्रमित्रममित्रंवापरीक्षंतेबुधाजनाः सभवान्नस्तुनःशूरःप्रणीतावाहिनीमुखे रणंप्र
यं ९ तेयातिपांडवामंदचेतसः भविष्यंतिसहामात्याःपांचालाश्चनिरुद्यमाः दुर्योधनवचःश्रुत्वाशल्योमद्राधिपस्तदा उवाचवाक्यंधर्मज्ञोराजानंराजसन्निधौ श
ल्यउवाच यत्त्वंमामन्यसेराजन्कुरुराजकरोमितत् त्वत्प्रियार्थंहिमेसर्वंप्राणाराज्यंधनानिच दुर्योधनउवाच सेनापत्येनवरयेत्वामहंमातुलातुले सोस्मान्पा
वा ५ हियुधांश्रेष्ठस्कंदोदेवानिवाहवे अभिषिच्यस्वराजेंद्रदेवानामिवपावकिः जहिशत्रून्रणेवीरमहेंद्रोदानवानिव महाभारतेशल्यपर्वणि संजयउवाच एतच्छ्रुत्वा
वचोराज्ञोमद्रराजःप्रतापवान् दुर्योधनंतदाराजन्वाक्यमेतदुवाचह दुर्योधनमहाबाहोशृणुवाक्यविदांवर यावेतौमन्यसेकृष्णौरथस्थौरथिनांवरौ नमेतुल्या
वुभावेतौबाहुवीर्येकथंचन उद्यतांपृथिवीं सर्वांससुरासुरमानवाम् योधयेयंरणमुखेसंक्रुद्धःकिमुपांडवान् विजेष्येचरणेपार्थान्सोमकांश्चसमागतान्
अहंसेनाप्रणेतातेभविष्यामिनसंशयः तंचव्यूहंविधास्यामिनभविष्यतियंपरेइतिसत्यंब्रवीम्येषदुर्योधननसंशयः एवमुक्तस्ततोराजामद्राधिपतिमंजसा अभ्यषिं
चतसेनायामध्येभरतसत्तम विधिनाशास्त्रदृष्टेनसुहृष्टरूपोविशांपते अभिषिक्तेततस्तस्मिन्सिंहनादोमहानभूत् तवसैन्येष्ववाद्यंतवादित्राणिचभारत हृष्टा

ना २

श०
८

श्चासंस्ततोयोधामद्रकाश्चमहारथाः तुष्टुवुश्चैवराजानंशल्यमाहवशोभिनं जयपराजंस्थिरंजीवजहिशत्रून्समागतान तववाहुवलंप्राप्यधार्त्तराष्ट्रामहाबलाः नि
खिलांपृथिवींसर्वांप्रशासंतुहतद्विषः अहंशक्तोरणेजेतुंससुरासुरमानवान मर्त्यधर्माणएवहकिमुसोमकसृंजयान एवंसंस्तूयमानस्तुमद्राणामधिपोवली
हर्षंप्रापयतदावीरोदुरापमकृतात्मभिः शल्यउवाच अद्यचाहंरणेसर्वान्पंचालान्सहपांडवैः निहनिष्यामिवाराजन्स्वर्गंयास्यामिवाहतः अद्यपश्यंतुमांलोकावि
चरंतमभीतवत्अद्यपांडुसुताः सर्वेवासुदेवःससात्यकिः पंचालाश्चेदयश्चैवद्रौपदेयाश्चसर्वशः धृष्टद्युम्नःशिखंडीचसर्वेचापिप्रभद्रकाः विक्रमंममप
श्यंतुधनुषश्चमहावलं लाघवंचास्त्रवीर्यंचभुजयोश्चबलंयुधि अद्यपश्यंतुमेपार्थाःसिद्धाश्चसहचारणैः यादृशंमेबलंबाह्वोःसंपदस्त्रेषुयाचमे अद्यमेवि
क्रमंदृष्ट्वापांडवानांमहारथाः प्रतीकारपराभूत्वाचेष्टंतांविविधाः क्रियाः अद्यसैन्यानिपांडूनांद्रावयिष्येसमंततः द्रोणभीष्मावतिविभोसूतपुत्रंचसंयुगे ते
षांशोकायनोस्वेकरिष्यामि नसंशयः विचरिष्येरणेयुध्यन्प्रियार्थंतवकौरव इतिसत्यंब्रवीमितदुर्योधननसंशयः संजयउवाच एवमुक्तस्ततोराजा
मद्राधिपतिमंजसा अभिषिषिंचसेनायांमध्येभरतसत्तमविधिनाशास्त्र दृष्टेनहृष्टरूपोविशांपते अभिषिक्तेततःशल्येतवसैन्येषुमानद नकर्स्सर्वमनंके
चिन्मेनिरेभरतर्षभ हृष्टाःसुमनसश्चैवबभूवुस्तत्रसैनिकाः मेनिरेनिहतान्पार्थान्मद्रराजवशंगतान् प्रहर्षंप्राप्यसेनातुतावकीभरतर्षभ तांरात्रिंसुखि
नःसुप्ताःस्वस्थचित्ताइवाभवत् सैन्यस्यतवतंशब्दंश्रुत्वाराजायुधिष्ठिरः वार्ष्णेयमब्रवीद्वाक्यंसर्वक्षत्रस्यशृण्वतः मद्रराजःकृतःशल्योधार्त्तराष्ट्रेणमाधव
सेनापतिर्महेष्वासःसर्वसैन्येषुपूजितः एतत्श्रुत्वायथाभूतंकुरुमाधवयत्क्षमं भवान्नेतावगोप्ताचविधत्स्वयदनंतरं तमब्रवीन्महाराजवासुदेवोजनाधिपं
पनिमहंजानेयथातत्त्वेनभारत वीर्यवांश्चमहातेजामहात्माचविशेषतः कृतीचचित्रयोधीचसंयुक्तोलाघवेनच यादृग्भीष्मस्तथाद्रोणोयादृक्कर्णश्चसंयुगे
तादृशस्तद्विशिष्टोवामद्रराजोमतोमम युध्यमानस्यतस्याजौचिंतयन्निवभारत योद्धारंनाधिगच्छामितुल्यरूपंजनाधिप शिखंड्यर्जुनभीमानांसात्वतस्यच
भारत धृष्टद्युम्नस्यचतथाबलेनाभ्यधिकोरणे मद्रराजोमहाराजसिंहद्विरदविक्रमः विचरिष्यत्यभीःकालेकालःक्रुद्धःप्रजास्विव तस्याद्यनप्रपश्यामि

श्री ३

ए०
८

प्रतियोद्धारमाहवे त्वामृते पुरुषव्याघ्र शार्दूलसमविक्रमं सदेवलोके कृत्स्नेस्मिन्नान्यस्त्वत्तः पुमानिह मद्रराजं रणे क्रुद्धं योहन्यात्कुरुनंदन अहन्यहनि युध्य
तं क्षोभयंतं बलं तव तस्माज्जहि रणे शल्यं मघवानिव शंवरं अजेयश्चाप्यसौ वीरो धार्तराष्ट्रेण सत्कृतः तवैव विजयो नूनं हते मद्रेश्वरे युधि तस्मिन्हते हतं सर्वं धा
र्तराष्ट्रबलं महत् एतच्छ्रुत्वा महाराज वचनं मम सांप्रतं प्रत्युद्याहि रणे पार्थ मद्रराजं महाबलं जहि चैनं महाबाहो वासवो नमुचिं यथा न चैवात्र दया कार्या मा
तुलोयं ममेति वै क्षात्रं धर्मं पुरस्कृत्य जहि मद्रजनेश्वरं भीष्मद्रोणार्णवं तीर्त्वा कर्णपातालसंभवं मा निमज्जस्व सगणः शल्यमासाद्य गोष्पदं यच्च ते तपसो वी
र्यं यच्च क्षात्रं बलं तव तद्दर्शय रणे सर्वं जहि चैनं महारथं एतावदुक्त्वा वचनं केशवः परवीरहा जगाम शिबिरं सायं पूज्यमानोथ पांडवैः केशवे तु तदा याते धर्मरा
जो युधिष्ठिरः विसृज्य सर्वांस्तान्भ्रातॄन् पांचालानथ सैनिकान् सुष्वाप रजनीं तां तु विशल्य इव कुंजरः ते च सर्वे महेष्वासाः पांचालाः पांडवास्तथा कर्ण
स्य निधने हृष्टाः सुषुपुस्तां निशां तदा गतज्वरं महेष्वासं तीर्णपारं महारथं बभूव पांडवेयानां सैन्यं प्रमुदितं निशि सूतपुत्रस्य निधने जयं लब्ध्वा च मारिष महा
भारते शल्यपर्वणि संजय उवाच व्यतीतायां रजन्यां तु राजा दुर्योधनस्तदा अब्रवीत्तावकान्सर्वान्सन्नह्यंतां महारथाः राज्ञस्तु मतमाज्ञाय समनह्यत सा
चमूः अयोजयन्रथांस्तूर्णं पर्यधावंस्तथापरे अकल्प्यंत च मातंगाः समनह्यंत पत्तयः रथानास्तरणोपेतांश्चक्रुरन्ये सहस्रशः वादित्राणां च निनदः प्रा
दुरासीद्विशांपते योधनार्थे हि सैन्यानां योधानां चाप्युदीर्यतां ततो बलानि सर्वाणि सेनाविष्टानि भारत सन्नद्धान्येव ददृशुर्मृत्युं कृत्वा निवर्तनं शल्यं से
नापतिं कृत्वा मद्रराजं महारथाः प्रविभज्य बलं सर्वमनीकेषु व्यवस्थिताः ततः सर्वे समागम्य पुत्रेण तव सैनिकाः कृपश्च कृतवर्मा च द्रौणिः शल्योथ सौब
लः अन्ये च पार्थिवाः शेषाः समयं चक्रिरे तदा नत एकेन योद्धव्यं कथंचिदपि पांडवैः यो ह्येकः पांडवैर्युध्येद्यो वा युध्यंतमुत्सृजेत् स पंचभिर्भवेद्युक्तः पातकै
श्चोपपातकैः अन्योन्यं परिरक्षद्भिर्योद्धव्यं सहितैश्च नः एवं समयं कृत्वा सर्वे तत्र महारथाः मद्रराजं पुरस्कृत्य तूर्णमभ्यद्रवन्परान् तथैव पांडवाः स

श०
९

वैवस्वतसैन्यंमहारण्ये अभ्ययुः कौरवान्राजन्योत्स्यमानाः समंततः तद्बलंभरतश्रेष्ठ क्षुब्धार्णवसमस्वनं समुद्धूतार्णवाकारमुद्धूतरथकुंजरं धृतराष्ट्र उवा
च द्रोणस्यभीष्मस्यचवैराधेयस्यमयाश्रुतं पातनंशंसमेभूयः शल्यस्याथसुतस्यमे कथंरणेहतःशल्योधर्मराजेनसंजय भीमसेनेनबलिनापुत्रोदुर्योध
नोमम संजयउवाच क्षयंमनुष्यदेहानांतथानागाश्वसंक्षयं शृणुराजन्स्थिरोभूत्वासंग्रामंशंसतोमम आशाबलवतीराजन्पुत्राणांतेभवत्तदा हतेद्रो
णेचभीष्मेचसूतपुत्रेचपातिते शल्यः पार्थान्रणेसर्वान्निहनिष्यतिमारिष तामाशांहृदयेकृत्वासमाश्वास्यचभारत मद्रराजंचसमरेसमाश्रित्यमहा
रथं नाथवंतंतदात्मानंमेनेतवसुतस्तदा यदाकर्णे हतेपार्थाः सिंहनादंप्रचक्रिरे तदाराजन्धार्तराष्ट्रानाविवेशमहद्भयं तान्समाश्वास्यतुतदा
मद्रराजः प्रतापवान् व्यूह्यव्यूहंमहाराजसर्वतोभद्रमृद्धिमत् प्रत्युद्यातोरणेपार्थान्मद्रराजः प्रतापवान् विधुन्वन्कार्मुकंचित्रंभारघ्नंवेगवत्तरं
रथप्रवरमास्थायसैंधवाश्वंमहारथ तस्यसूतोमहाराजरथस्थोशोभयद्रथं सतेनसंवृतोवीरोरथेनामित्रकर्षणः तस्थौशूरोमहाराजपुत्राणांतेभय
प्रद प्रयाणेमद्रराजोभूत्मुखंव्यूहस्यदंशितः मद्रकैः सहितोवीरैः कर्णपुत्रैश्चदुर्जयैः सव्येभूत्कृतवर्माचत्रिगर्तैः परिवारितः गौतमोदक्षिणेपार्श्वे
शकैश्चयवनैः सह अश्वत्थामापृष्ठतोभूत्कांबोजैः परिवारितः दुर्योधनोभवन्मध्येरक्षितः कुरुपुंगवैः हयानीकेनमहतासौबलश्चापिसंवृतः प्रययौस
र्वसैन्येनकैतव्यश्चमहारथः पांडवाश्चमहेष्वासाव्यूह्यसैन्यमरिंदमाः त्रिधाभूत्वामहाराजतवसैन्यमुपाद्रवन् धृष्टद्युम्नः शिखंडीचसात्यकिश्चमहारथः
शल्यस्यवाहिनींतूर्णमभिदुद्रुवुराहवे ततोयुधिष्ठिरोराजास्वेनानीकेनसंवृतः शल्यमेवाभिदुद्रावजिघांसुर्भरतर्षभ हार्दिक्यंचमहेष्वासमर्जुनः शत्रुपू
गहा संशप्तकगणांश्चैववेगितोभिदुद्रुवे गौतमंभीमसेनोवैसोमकाश्चमहारथाः अभ्यवर्तंतराजेंद्रजिघांसंतः परानयुधि माद्रीपुत्रौचशकुनिमु
लूकंचमहारथं ससैन्यौसहसेनौतावुपतस्थतुराहवे तथैवायुतशोयोधास्तावकाः पांडवान्रणे अभ्यवर्तंतसंक्रुद्धाविविधायुधपाणयः धृतराष्ट्रउ

ए०
३

वाच हतेभीष्मेमहेष्वासेद्रोणेकर्णेमहारथे कुरुष्वल्पावशिष्टेषुपांडवेषुचसंयुगे सुसंरब्धेषुपार्थेषुपराक्रांतेषुसंजय मामकानांपरेषांचकिंशिष्टमभ
वद्बलं संजयउवाच यथावयंपरेराजन्युद्धायसमवस्थिताः यावच्चासीद्बलंशिष्टंसंग्रामेतन्निबोधमे एकादशसहस्राणिरथानांभरतर्षभ दशदंतिसहस्रा
णिसप्तचैवशतानिच पूर्णेशतसहस्रेद्वेहयानांभरतर्षभ। नरकोट्यस्तथातिस्रोबलमेतत्तवाभवत्। रथानांषट्सहस्राणिषट्सहस्राश्चकुंजराः दशचाश्व
सहस्राणिपत्तिकोटीचभारत एतद्बलंपांडवानामभवच्छेषमाहवे एतत्स वसमाजग्मुर्युद्धायभरतर्षभ एवंविभज्यराजेंद्रमद्रराजमतेस्थिताः पांडवान्प्रत्युदी
यामजयगृद्धाःप्रमन्यवः तथैवपांडवाःशूराःसमरेजितकाशिनः उपयातानरव्याघ्राःपांचालाश्चयशस्विनः एवमेतेमहाराजपरस्परवधैषिणाः उपया
तानरव्याघ्राःपूर्वांसंध्यांप्रतिप्रभो ततःप्रववृतेयुद्धंघोररूपंभयानकं तावकानांपरेषांचनिघ्नतामितरेतरं महाभारतेशल्यपर्वणि संजयउवाच ततः
प्रवृत्तेयुद्धेकुरूणांभयवर्द्धनं संजयैःसहराजेंद्रघोरंदेवासुरोपमं नरारथागजौघाश्चसादिनश्चसहस्रशः वाजिनश्चपराक्रांताःसमाजग्मुःपरस्परं नागा
नांभीमरूपाणांद्रवतांनिस्वनोमहान् अश्रूयततदाकालेजलदानांनभस्थले नागैरभ्याहताःकेचित्सरथारथिनोऽपतन् व्यद्रवंतरणेवीराद्राव्यमाणाम
दोत्कटैः हयौघान्पादरक्षांश्चरथिनस्तत्रशिक्षिताः शरैःसंप्रेषयामासुः परलोकायभारत सादिनःशिक्षिताः परिवार्यमहारथान् विचरंतोरणेनिघ्नन्
प्रासशक्त्यृष्टिभिस्तथा धन्विनःपुरुषाःकेचित्परिवार्यमहारथान् एकंबहवआसाद्यप्रेषयेयुर्यमक्षयं नागंरथवरांश्चान्येपरिवार्यमहारथाः सोत्तरायुधि
नंजघ्नुर्द्रवमाणंमहारथं तथाचरथिनंक्रुद्धंविकिरंतंशरान्बहून् नागाजघ्नुर्महाराजपरिवार्यसमंततः नागोनागमभिद्रुत्यरथीचरथिनंरणे शक्तितोम
रनाराचैर्निजघ्नुस्तत्रभारत पादातानवमृद्नंतोरथवारणवाजिनः रणमध्येमहाशब्दंकुर्वंतोहवमाकुलं हयाश्चपर्यधावंतचामरैरुपशोभिताः हंसाहिमव
त्प्रस्थेपिबंतइवमेदिनीं तेषांतुवाजिनांभूमिःखुरैःकुसमाविशांपते अशोभतयथानारीकरजैःक्षतविक्षता वाजिनांखुरशब्देनरथनेमिस्वनेनच पत्तीनां

नो१ ४३

श० १०

चापिशब्देननागानांबृंहितेनच वादित्राणांचघोषेणशंखानांनिस्वनेनच अभवन्नादिताभूमिर्निर्घातैरिवभारत धनुषांकूजमानानांनिस्त्रिंशानांच
दीप्यतां कवचानांप्रभाभिश्चनप्राज्ञायतकिंचन बहवोबाहवश्छिन्नानागराजकरोपमाः उद्वेष्टंतेविवेष्टंतेवेगंकुर्वंतिदारुणं शिरसांचमहाभाग
पततांवसुधातले च्युतानामिवतालेभ्यस्तालानांश्रूयतेस्वनः शिरोभिः पतितैर्भातिरुधिरार्द्रैर्वसुंधरा तपनीयनिभैः कालेनलिनैरिवभारत उद्वृ
त्तनयनैस्तैस्तु गतसत्वैः सुविक्षितैः व्यभ्राजतमहीराजन्पुंडरीकैरिवावृता बाहुभिश्चंदनादिग्धैः सकेयूरैर्महाधनैः पतितैर्भातिवसुधायथाश
क्रध्वजैस्तथा ऊरुभिश्चनरेंद्राणांविनिकृत्तैर्महाहवे हस्तिहस्तोपमैरन्यैः संवृतंतद्रणांगणं कबंधशतसंकीर्णंछत्रचामरसंकुलं सेनावनंतच्छुशुभे
वनंपुष्पाचितंयथा तत्रयोधामहाराजविचरंतोह्यभीतवत् दृश्यंतेरुधिराक्तांगाःपुष्पिताइवकिंशुकाः मातंगाश्चाप्यदृश्यंतशरतोमरपीडिताः पतंत
स्तत्रतत्रैवछिन्नाभ्रसदृशारणे गजानीकंमहाराजवध्यमानंमहात्मभिः व्यदीर्यतदिशः सर्वावातनुन्नाघनाइव तेगजामेघसंकाशाः पेतुरुर्व्यांसमंत
तः वज्ररुग्णाइवविभोपर्वतायुगसंक्षये हयानांसादिभिःसार्द्धंपतितानांमहीतले राशयः स्मप्रदृश्यंतेगिरिमात्रास्ततस्ततः संजज्ञेरणभूमौतुपरलो
कवहानदी शोणितोदारथावर्ताध्वजवृक्षास्थिशर्करा भुजनक्राधनुःस्रोताहस्तिशैलाहयोपला मेदोमज्जाकर्दमिनीछत्रहंसागदोडुपा क
वचोष्णीषसंछन्नापताकारुचिरद्रुमा चक्रचक्रावलीजुष्टात्रिवेणुदंडकावृता शूराणांहर्षजननीभीरूणांभयवर्द्धिनी प्रावर्ततनदीरौद्राकुरुसृंजय
संकुला तांनदींपितृलोकायवहंतीमतिभैरवीं तेरुर्वाहननौभिस्तेशूराः परिघबाहवः वर्त्तमानेतथायुद्धेनिर्मर्यादेविशांपते चतुरंगक्षयेघोरेपूर्वंदेवा
सुरेयथा आक्रोशन्बांधवानन्येतत्रतत्रपरंतप क्रोशद्भिर्बांधवैश्चान्येभयार्त्तानिववर्तिरे निर्मर्यादेतथायुद्धेवर्त्तमानेभयानके अर्जुनोभीमसेनश्च
मोहयांचक्रतुःपरान् सावध्यमानामहतीसेनातवजनाधिप अमुह्यत्तत्रतत्रैवयोषिन्मदवशादिव मोहयित्वाचतांसेनांभीमसेनधनंजयौ दध्मतु

वी एम० १०

वीरिणौ तत्र सिंहनादं स्वनेदतः श्रुत्वैव तन्महाशब्दं धृष्टद्युम्नशिखंडिनौ धर्मराजं पुरस्कृत्य मद्रराजमभिद्रुतौ तत्राश्चर्यमपश्याम घोररूपं विशांपते शल्येनसं
गताः शूराः परस्परवधैषिणः माद्रीपुत्रौ नरेभसौ कृतास्त्रौ युद्धदुर्मदौ अभ्ययातां त्वरायुक्तौ जिगीषंतौ बलं तव ततो न्यवर्त्तत बलं तावकं भरतर्षभ शरैः
प्रणुन्नं बहुधा पांडवैर्जितकाशिभिः वध्यमानाचमूः सा तु पुत्राणां प्रेक्षतां तव भेजे दिशो महाराज प्रणुन्ना दृढधन्विभिः हाहाकारो महानज्ञे योधानां
तव भारत तिष्ठ तिष्ठेति चाप्यासीद्द्रावितानां महात्मनां क्षत्रियाणां तदान्योन्यं संयुगे जयमिच्छतां प्राद्रवन्नेव भग्नास्ते पांडवैस्तव सैनिकाः त्यक्त्वा यु
द्धे प्रियान्पुत्रान्भ्रातृनथ पितामहान् मातुलान्भागिनेयांश्च तथा संबंधिबांधवान् हयान्द्विपांस्त्वरयंतो योधा जग्मुः सहस्रशः आत्मत्राणकृतो
त्साहास्तावका भरतर्षभ महाभारते शल्यपर्वणि संजय उवाच तत्प्रभग्नं बलं दृष्ट्वा मद्रराजः प्रता[illegible]पवा[illegible]न् उवाच सारथिं तूर्णं चोदयाश्वान्महाजवा
न् एष तिष्ठति वै राजा पांडुपुत्रो युधिष्ठिरः छत्रेण ध्रियमाणेन पांडुरेण विराजता तत्र मां प्रापय क्षिप्रं पश्य मे सारथे बलं न समर्थो हि मे पार्थः स्थातु
मद्य पुरो युधि एवमुक्तस्ततः प्रायान्मद्रराजस्य सारथिः यत्र राजा सत्यसंधो धर्मराजो युधिष्ठिरः आपतत्तच्च सहसा पांडवानां महद्बलं दधारैको रणे शल्यो
वेलोद्धृत्तमिवार्णवं पांडवानां बलौघस्तु शल्यमासाद्य मारिष व्यतिष्ठत तदा युद्धे सिंधोर्वेग इवाचलं मद्रराजं तु समरे दृष्ट्वा युद्धाय धिष्ठितं कुरवः संन्यवर्त्ते
त मृत्युं कृत्वा निवर्त्तनं तेषु राजन्निवृत्तेषु व्यूढानीकेषु भागशः प्रावर्त्तत महारौद्रः संग्रामः शोणितोदकः समार्छच्चित्रसेनं तु नकुलो युद्धदुर्मदः तौ पर
स्परमासाद्य चित्रकार्मुकधारिणौ मेघाविव यथोद्वृत्तौ दक्षिणोत्तरवर्षिणौ शरतोयैः सिषिचतुस्तौ परस्परमाहवे नांतरं तत्र पश्यामि पांडवस्येतरस्य
वा उभौ कृतास्त्रौ बलिनौ रथचर्याविशारदौ परस्परवधे यत्तौ छिद्रान्वेषणतत्परौ चित्रसेनस्तु भल्लेन पीतेन निशितेन च नकुलस्य महाराज मुष्टिदेशे
ऽच्छिनद्धनुः अथैनं छिन्नधन्वानं रुक्मपुंखैः शिलाशितैः त्रिभिः शरैरसंभ्रांतो ललाटे वै समर्पयत् हयांश्चास्य शरैस्तीक्ष्णैः प्रेषयामास मृत्यवे तथा ध्वजं

३२

श० २१

सारथिंच त्रिभिस्त्रिभिरपातयत् सशत्रुभुजनिर्मुक्तैः ललाटस्थैस्त्रिभिः शरैः नकुलः शुशुभे राजन् त्रिशृंग इव पर्वतः ॥ सच्छिन्नधन्वा विरथः खड्गमादाय चर्म
च रथादवतरद्वीरः शैलाग्रादिव केसरी पद्भ्यामापततस्तस्य शरवृष्टिं समासृजत् नकुलोप्यथ संत्तां वै चर्मणा लघुविक्रमः चित्रसेनरथं प्राप्य चित्रयोधी जित
श्रमः आरुरोह महाबाहुः सर्वसैन्यस्य पश्यतः सकुंडलं समुकुटं सुनसं स्वायतेक्षणं चित्रसेनशिरः कायादपाहरत पांडवः सपपात रथोपस्थाद्दिवाक
र समप्रभः चित्रसेनं विनष्टं च दृष्ट्वा तत्र महारथाः साधुवादस्वनांश्चक्रुः सिंहनादांश्च पुष्कलान् विशस्तं भ्रातरं दृष्ट्वा कर्णपुत्रौ महारथौ सुषेणः सत्यसे
नश्च मुंचंतौ निशितान्शरान् ततोभ्यधावतां तूर्णं पांडवं रथिनां वरौ जिघांसंतौ यथा नागं व्याघ्रौ राजन्महावने तावभ्यवर्षतां तीक्ष्णौ हावेव महारथं
शरौघान्सम्यगस्तौ तौ जीमूतौ सलिलं यथा सशरैः सर्वतो विद्धः प्रहृष्ट इव पांडवः अन्यत्कार्मुकमादाय रथमारुह्य वीर्यवान् अतिष्ठत रणे वीरः
क्रुद्धरूप इवांतकः तस्य तौ भ्रातरौ राजन् शरैः सन्नतपर्वभिः रथं विशकलीकर्तुं समारब्धौ विशांपते ततः प्रहसन्नकुलश्चतुर्भिश्चतुरो रणे जघा
न विशिखैस्तीक्ष्णैः सत्यसेनस्य वाजिनः ततः संधाय नाराचं रुक्मपुंखं शिलाशितं धनुश्चिच्छेद राजेंद्र सत्यसेनस्य पांडवः अथान्यं रथमास्थाय
धनुरादाय चापरं सत्यसेनः सुषेणश्च पांडवं पर्यधावतां अविध्यत्तावसंभ्रांतौ माद्रीपुत्रः प्रतापवान् द्वाभ्यां द्वाभ्यां महाराज शराभ्यां रण
मूर्द्धनि सुषेणस्ततः क्रुद्धः पांडवस्य महद्धनुः चिच्छेद प्रहसन्युद्धे क्षुरप्रेण महारथः अथान्यद्धनुरादाय नकुलः क्रोधमूर्छितः सुषेणं
पंचभिर्विद्ध्वा ध्वजमेकेन चिच्छिदे सत्यसेनस्य च धनुर्हस्तावापं च मारिष चिच्छेद तरसा युद्धे तत उच्चुक्रुशुर्जनाः अथान्यद्धनुरादाय शत्रुघ्नं भारसाध
नं शरैः संछादयामास समंतात्पांडुनंदनं संनिवार्य ततस्तान्बाणान्नकुलः परवीरहा सत्यसेनं सुषेणं च द्वाभ्यां द्वाभ्यामविध्यत तावेनं प्रत्यविध्येतां
पृथक्पृथगजिह्मगैः सारथिं चास्य राजेंद्र शितैर्विव्यधतुः शरैः सत्यसेनो रथेषां तु नकुलस्य धनुस्तथा पृथक्शराभ्यां चिच्छेद कृतहस्तः प्रतापवान् सरथेऽति
रथ। तिष्ठन्रथश ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

श्म० २१

क्रोधरामस्मरान् स्व[र्ण]दंडमकुंठाग्रं तैलधौतं सुनिर्मलं लेलिहानमिवाविभ्रमोगिकन्यां महाविषां समुद्यम्य च चिक्षेप
सत्वरं सेनस्य संयुगे सा तस्य हृदयं संख्ये बिभेद शतधा नृप स पपात रथाद्भूमिं गतसत्वोल्पचेतनः भ्रातरं निह
तं दृष्ट्वा सुषेणः क्रोधमूर्छितः अभ्यवर्षच्छरैस्तूर्णं पादातं पांडुनंदनं चतुर्भिश्चतुरो वाहान् ध्वजं छित्वा सु पंच
भिः त्रिभिर्वै सारथिं हत्वा कर्णपुत्रेण धन्विना नकुलं विरथं दृष्ट्वा द्रौपदेयो महारथः सुतसोमोभिदुद्राव प
रीप्सन् पितरं रणे ततोधिरुह्य नकुलः सुतसोमस्य तं रथं शुशुभे भरतश्रेष्ठ गिरिस्थ इव केशरी सोन्यत्का
र्मुकमादाय सुषेणं समयोधयत् तावुभौ शरवर्षाभ्यां समासाद्य परस्परं परस्परवधे यत्नं चक्रतुः सुमहारथौ
सुषेणस्तु ततः क्रुद्धः पांडवं विशिखैस्त्रिभिः सुतसोमं च विंशत्या बाह्वोरुरसि चार्पयत् ततः क्रुद्धो महा
राज नकुलः परवीरहा शरैस्तस्य दिशः सर्वाः छादयामास वेगवान् ततो गृहीत्वा तीक्ष्णाग्रमर्द्धचंद्रं सुतेजसं
सवेगयुक्तं चिक्षेप कर्णपुत्रस्य संयुगे तस्य तेन शिरः कायाज्जहार नृपसत्तम पश्यतां सर्वसैन्यानां तदद्भुत
मिवाभवत् स हतः प्रापतद्राजन्नकुलेन महात्मना नदीवेगादिवारुग्णस्तीरजः पादपो महान् कर्णपुत्र
वधं दृष्ट्वा नकुलस्य च विक्रमं प्रदुद्राव भयात्सेना तावकी भरतर्षभ तां तु सेनां महाराज मद्रराजः प्रतापवान्
अपालयद्रणे शूरः सेनापतिररिंदमः विभीस्तस्थौ महाराज व्यवस्थाप्य च वाहिनीं सिंहनादं भृशं कृत्वा धनुः

श०

१२

शब्दं च दारुणं तावकाः समरे राजन्रक्षिता दृढधन्विना प्रत्युद्ययुः परान्सर्वे समंताद्विगतव्यथाः मद्रराजं महेष्वा
सं परिवार्य समंततः स्थिता राजन्महात्मानो योद्धुकामाः समंततः सात्यकिर्भीमसेनश्च माद्रीपुत्रौ च पार्थिवौ
युधिष्ठिरं पुरस्कृत्य ह्रीनिषेधमरिंदमं परिवार्य रणे वीराः सिंहनादं प्रचक्रिरे बाणशब्दरवांश्चोग्रान् क्ष्वेडांश्च
विविधान्युधि तस्यैव तावकाः सर्वे मद्राधिपतिमंजसा परिवार्य सुसंरब्धाः पुनर्युद्धमरोचयन् ततः प्रवृत्ते युद्धं
भीरूणां भयवर्द्धनं तावकानां परेषां च मृत्युं कृत्वा निवर्त्तनं यथा देवासुरं युद्धं पूर्वमासीद्विशांपते अभीतानां
तथा राजन्यमराष्ट्रविवर्द्धनं ततः कपिध्वजो राजन्हत्वा संसप्तकान्रणे अभ्यद्रवत तां सेनां कौरवीं पाण्डुनंदनः
तथैव पाण्डवाः सर्वे धृष्टद्युम्नपुरोगमाः अभ्यवर्त्तन्त तां सेनां विसृजंतः शितांछरान् पाण्डवैरवकीर्णानां संमो
हः समजायत न वज्ञज्ञुरनीकानि दिशो वा प्रदिशस्तथा आपूर्यमाणा निशितैः शरैः पाण्डवचोदितैः हतप्र
वीरा विध्वस्ता कीर्यमाणा समंततः कौरव्यवध्यत चमूः पाण्डुपुत्रैर्महारथैः तथैव पाण्डवी सेना शरै राजन्
समंततः रणे हन्यत पुत्रैस्ते शतशोथ सहस्रशः ते सेने भृशसंतप्ते वध्यमाने परस्परं व्याकुले समपद्ये
तां वर्षासु सरिताविव आविवेश ततस्तीव्रं तावकानां महद्भयं पाण्डवानां च राजेंद्र तथाभूते महाहवे महाभा
रते शल्यपर्वणि संजय उवाच तस्मिन्विलुलिते सैन्ये वध्यमाने परस्परं द्रवमाणेषु योधेषु निनदत्सु च दंतिषु कूजतां

श्रीराम०

१७

स्कन्धतांचैवपत्तीनांमहाहवे विद्रुतेषुमहाराजहयेषुबहुधातथा प्रक्षिप्तेदारुणेजातेसंहारेसर्वदेहिनां नानाशस्त्र
समावापेव्यतिषक्तरथद्विपे हर्षणेयुद्धशौण्डानांभीरूणांभयवर्द्धने गाहमानेषुयोधेषुपरस्परवधेषुच
प्राणादानेमहाघोरेवर्त्तमानेदुरोदरे संग्रामेघोररूपेतुयमराष्ट्रविवर्द्धने पांडवास्तावकंसैन्यंमध्नंतशितैः
शरैः तथैवतावकायोधाजघ्नुःपांडवसैनिकान् तस्मिंस्तथावर्त्तमानेयुद्धेभीरुभयावहे पूर्वाह्णेचैवसंप्राप्तेभा
स्करोदयनंप्रति लब्धलक्षाःपरेराजन्रक्षितास्तुमहात्मभिः अयोधयंस्तवबलंमृत्युंकृत्वानिवर्त्तनं बलिभिः
पांडवैर्दृप्तैर्लब्धलक्षैःप्रहारिभिः कौरव्यसीदत्पृतनामृगीवाग्निसमाकुला तांदृष्ट्वासीदतींसेनांपंकेगामिव
दुर्बलां उज्जिहीर्षुस्तदाशल्यःप्रायात्पांडुचमूंप्रति मद्रराजस्तुसंक्रुद्धोगृहीत्वाधनुरुत्तमं अभ्यधावतसंग्रा
मेपांडवानाततायिनः पांडवापिमहाराजसमरेजितकाशिनः मद्रराजंसमासाद्यविव्यधुर्निशितैःशरैः ततः
शरशतैस्तीक्ष्णैर्मद्रराजोमहाबलः अर्दयामासतांसेनांधर्मराजस्यपश्यतः प्रादुरासंस्ततोराजन्निमित्ता
निघ्न नेकशः चचालशब्दंकुर्वाणामहीचापिसपर्वता सदंडशूलादीप्ताग्रादीर्यमाणासमंततः उल्काभूमिंदिवः
पेतुराहत्यरविमंडलंमृगाश्चमहिषाश्चापिपक्षिणश्चविशांपते अपसव्यंततश्चक्रुःसेनांतेबहुशोनृप भृगु
सूनुधरापुत्रौशशिजेनसमन्वितौ चरमंपांडुपुत्राणांपुरस्तात्सर्वभूभुजां शस्त्राग्रेष्वभवज्ज्वालानेत्राण्याहत्यघर्ष
तां शिरःस्वलीयंतमुहुःकाकोलूकाश्चकेतुषु ततस्तद्युद्धमत्युग्रमभवत्संघचारिणां ततःसर्वाण्यनीकानिसंनिप

श० १३

त्यजनाधिप अभ्ययुः कौरवा राजन् पांडवानामनीकिनीः शल्यस्तु शरवर्षेण वर्षन्निव सहस्रदृक् अभ्यवर्षददीनात्मा
कुंतीपुत्रं युधिष्ठिरं भीमसेनं शरैश्चापि रुक्मपुंखैः शिलाशितैः द्रौपदेयांस्तथा सर्वान्माद्रीपुत्रौ च पांडवौ धृष्टद्युम्नं च
शैनेयं शिखंडिनमथापि च एकैकं दशभिर्बाणैर्विव्याध च महाबलः ततोऽसृजद्बाणवर्षं घर्मान्ते मघवानिव त
तः प्रभद्रका राजन् सोमकाश्च सहस्रशः पतिताः पात्यमानाश्च दृश्यन्ते शल्यसायकैः भ्रमराणामिव व्राताः शलभा
नामिव व्रजाः ह्रादिन्य इव मेघेभ्यः शल्यस्य न्यपतन् शराः द्विरदास्तुरगाश्चार्त्ताः पत्तयो रथिनस्तथा शल्यस्य बा
णैर्न्यपतन् व्यभ्रमन् व्यनदंस्तथा आविष्ट इव मद्रेशो मन्युना पौरुषेण च प्राच्छादयदरीन् संख्ये कालसृष्ट
इवांतकः विनर्दमानो मद्रेशो मेघह्रादो महाबलः सा वध्यमाना शल्येन पांडवानामनीकिनी अजातशत्रुं कौन्ते
यमभ्यधावद्युधिष्ठिरं तां समभ्येत्य ततः संख्ये लघुहस्तः शितैः शरैः शरवर्षेण महता युधिष्ठिरमपीडयत् तमा
पतंतं पत्त्यश्वैः क्रुद्धो राजा युधिष्ठिरः अवारयच्छरैस्तीक्ष्णैर्मत्तद्विपमिवांकुशैः तस्य शल्यः शरं घोरं मुमो
चाशीविषोपमं स निर्भिद्य महात्मानं वेगेनाभ्यपतच्च गां ततो वृकोदरः क्रुद्धः शल्यं विव्याध सप्तभिः
पंचभिः सहदेवस्तु नकुलो दशभिः शरैः द्रौपदेयाश्च शत्रुघ्नं शूरमार्त्तायनिं शरैः अभ्यवर्षन्महावेगं मे
घा इव महीधरं ततो दृष्ट्वा तुद्यमानं शल्यं पार्थैः समंततः कृतवर्मा कृपश्चैव संक्रुद्धावभ्यधावतां उलूकश्च महा

श्रीराम० १८

वीर्यः शकुनिश्चापि सौबलः स्मयमानस्तु शनकैरश्वत्थामा महारथः तव पुत्रांश्च कार्त्स्न्येन जुगुपुः शल्यमाहवे
भीमसेनं त्रिभिर्विद्ध्वा कृतवर्म्मा शिलीमुखैः बाणवर्षेण महता क्रुद्धरूपमवारयत् धृष्टद्युम्नं ततः क्रुद्धो
बाणवर्षैरताडयत् द्रौपदेयांश्च शकुनिर्यमौ च द्रौणिरभ्ययात् दुर्योधनो युधां श्रेष्ठ आहवे केशवार्जुनौ
समभ्ययादुग्रतेजाः शरैश्चाभ्यहनद्बली एवं द्वंद्वशतान्यासंस्त्वदीयानां परैः सह घोररूपाणि चित्राणि त
त्र तत्र विशांपते ऋक्षवर्णान् जघानाश्वान् भोजो भीमस्य संयुगे सोवतीर्य रथोपस्थाद्धताश्वः पांडुनंदनः का
लदंडमिवोद्यम्य गदापाणिरयुध्यत प्रमुखे सहदेवस्य जघानाश्वांश्च मद्रराट् ततः शल्यस्य तनयं सहदेवोसि
नावधीत् गौतमः पुनराचार्यो धृष्टद्युम्नमयोधयत् असंभ्रांतमसंभ्रांतो यत्नवान् यत्नवत्तरं द्रौपदेयांस्त
थावीरानेकैकं दशभिः शरैः अविध्यदाचार्यसुतो नातिक्रुद्धः स्मयन्निव पुनश्च भीमसेनस्य जघानाश्वांस्त
थाहवे सोवतीर्य रथात्तूर्णं हताश्वः पांडुनंदनः कालदंडमिवोद्यम्य गदां क्रुद्धो महाबलः पोथयामास तुर
गान् रथं च कृतवर्म्मणः कृतवर्म्मा त्वराप्लुत्य रथात्तस्मादपाक्रमत् शल्योपि राजन् संक्रुद्धो निघ्नन् सोमकपांड
वान् पुनरेव शितैर्बाणैर्युधिष्ठिरमपीडयत् तस्य क्रुद्धो रणे भीमः संदष्टदशनच्छदः विनाशायाभिसंधाय
गदामादाय वीर्यवान् यमदंडप्रतीकाशां कालरात्रिमिवोद्यतां गजवाजिमनुष्याणां प्राणांतकरणीम
ति हेमपट्टपरिक्षिप्तामुल्कां प्रज्वलितामिव शैक्यां व्यालीमिवात्युग्रां वज्रकल्पामयोमयीं वंद

न ६

श०

१४

नागरुपंकाक्तांप्रमदामोक्षितामिव वसामेदोसृगादिग्धां गोजिह्वां वैवस्वतीमिव पटुघंटारवशतां वासवीमशनीमिव
निर्मुक्ताशीविषाकारां पृक्तांगजमदैरपि त्रासनीं रिपुसैन्यानां स्वसैन्यपरिहर्षिणीं मनुष्यलोकविख्यातां गिरि
शृंगविदारिणीं यथा कैलासभवने महेश्वरसखं बली आह्वयामास कौंतेयः संक्रुद्धमलकाधिपं यथामायाम
यान्क्रोधान्सुबहून्गंधमादने जघान गुह्यकान्क्रुद्धो नदन्पार्थो महाबलः प्राणमानोपि बहुभिर्द्रौपद्याः प्रिय
मास्थितः तां वज्रमणीरत्नाढ्यामष्टाश्रिं वज्रगौरवां समुद्यम्य महाबाहुः शल्यमभ्यद्रवद्रणे गदयायुद्धकुश
लस्तथा दारुणनादया पोथयामास शल्यस्य चतुरोश्वान्महाजवान् ततः शल्यो रणे क्रुद्धः पीनवक्षसि तोमरं
निचखान नदन्वीरो वर्म भित्वास्य सोभ्यगात् वृकोदरस्त्वसंभ्रांतस्तमेवोद्धृत्य तोमरं यंतारं मद्रराजस्य नि
र्बिभेद ततो हृदि स भिन्नवर्मा रुधिरं वमन्वित्रस्तमानसः पपाताभिमुखो दीनो मद्रराजस्त्वपाक्रमत्
कृतप्रतिकृतं दृष्ट्वा शल्यो विस्मितमानसं गदामाश्रित्य वीरात्मा प्रत्यमित्रमवेक्षत ततः सुमनसः पार्था
भीमसेनमपूजयन् तद्दृष्ट्वा कर्म संग्रामे घोरमक्लिष्टकर्मणः महाभारते शल्यपर्वणि संजय उवा
च पतितं प्रेक्ष्य यंतारं शल्यः सर्वायसीं गदां आदाय तरसा राजन् तस्थौ गिरिरिवाचलः तं दीप्तमिव
कालाग्निं पाशहस्तमिवांतकं सशृंगमिव कैलासं सवज्रमिव वासवं सशूलमिव हर्यक्षं वने मत्तमिव
द्विपं जवेनाभ्यपतद्भीमः प्रगृह्य महतीं गदां ततः शंखप्रणादोभूत्तूर्याणां च सहस्रशः सिंह

श्रीराम०

१९

नादश्चसंजज्ञेशूराणांहर्षवर्द्धनः प्रेक्षंतः सर्वतस्तौहि योधमहाद्विपौ तावकाश्चापरेचैवसाधुसाध्वित्यपूजय
न् नहिमद्राधिपादन्योरामाद्वायदुनंदनात् सोढुमुत्सहतेवेगंभीमसेनस्यसंयुगे तथामद्राधिपस्यापिगदावे
गंमहात्मनः सोढुमुत्सहतेनान्योयोधोयुधिवृकोदरात् तौवृषाविवनर्दंतौमंडलानिविचेरतुः आवल्गितौग
दाहस्तौमद्रराजवृकोदरौ मंडलावर्तमार्गेषुगदाविहरणेषुच निर्विशेषमभूद्युद्धंतयोः पुरुषसिंहयोः तप्तहेम
मयैः शुभ्रैः बभूवभयवर्द्धनी अग्निज्वालैरिवाविद्धापट्टैः शल्यस्यसागदा तथैवचरतोमार्गान्मंडलेषुमहा
त्मनः विद्युदभ्रप्रतीकाशाभीमस्यशुशुभेगदा ताडितामद्रराजेनभीमस्यगदयागदा दह्यमानेवबैराज
न्ससृजेपावकार्चिषः तथाभीमेनशल्यस्यताडितागदयागदा अंगारवर्षंमुमुचेतदद्भुतमिवाभवत् दंतै
रिवमहानागौशृंगैरिवमहर्षभौ तोत्रैरिवतदान्योन्यंगदाग्राभ्यांनिजघ्नतुः तौगदानिहतैर्गात्रैः क्षणेनरु
धिरोक्षितौ प्रेक्षणीयतरावास्तांपुष्पिताविवकिंशुकौ गदयामद्रराजेनसव्यदक्षिणमाहतः भीमसेनो
महाबाहुर्नचचालाचलोयथा तथाभीमगदावेगैस्ताड्यमानोमुहुर्मुहुः शल्योनविव्यथेराजन् दंतिनेवा
हतोगिरिः शुश्रुवेदिक्षुसर्वासुतयोः पुरुषसिंहयोः गदानिपातसंह्रादोवज्रयोरिवनिस्वनः निवृत्तौ
तुमहावीर्यौसमुच्छ्रितगदावुभौ पुनरंतरमार्गस्थौमंडलानिविचेरतुः अथाभ्येत्यपदान्यष्टौसंनिपातोऽभवत्

श०

१५

यो: उद्यम्य तौ हर्द्दत्याम्यामतिमानुषकर्मणोः प्रार्थयानौ तदान्योन्यं मंडलानि विचेरतुः क्रियाविशेषं कृतिनौ दर्शयामा
सतुस्तदा अथोद्यम्य गदे घोरे सशृंगाविव पर्वतौ तावाजघ्नतुरन्योन्यं यथा भूमिस्तले च तौ तौ परस्परवेगाच्च गदा
भ्यां च भृशविक्षतौ युगपत्पेततुर्वीरावुभाविंद्रध्वजाविव उभयोः सेनयोर्वीरास्तदा हाहाकृतामभवन् भृशं मर्मण्य
भिहतावुभावास्तां सुविह्वलौ ततः स्वरथमारोप्य मद्राणामृषभं भवतो अपोवाह कृपः शल्यं तूर्णमायोध
नादथ क्षीववद्विह्वलत्वात्तु निमेषात्पुनरुत्थितः भीमसेनो गदापाणिः समाह्वयत मद्रपं ततस्तु तावकाः
शूरा नानाशस्त्रसमायुताः नानावादित्रशब्देन पांडुसेनामयोधयन् भुजावुच्छ्रित्य शस्त्रं च शब्देन महता ततः
अभ्यद्रवन्महाराज दुर्योधनपुरोगमाः तदनीकमभिप्रेक्ष्य ततस्ते पांडुनंदनाः प्रययुः सिंहनादेन दुर्योधनपु
रोगमान् तेषामापततां तूर्णं पुत्रस्ते भरतर्षभ प्रासेन चेकितानं वै विव्याध हृदये भृशं स पपात रथोपस्थे
तव पुत्रेण ताडितः रुधिरौघपरिक्लिन्नः प्रविश्य विपुलं तमः चेकितानं हतं दृष्ट्वा पांडवानां महारथाः
असक्तमभ्यवर्षंत शरवर्षाणि भागशः तावकानामनीकेषु पांडवा जितकाशिनः व्यचरंत महाराज प्रे
क्षणीयाः समंततः कृपश्च कृतवर्म्मा च सौबलश्च महाबलः अयोधयन्धर्मराजं मद्रराजपुरस्कृताः
भारद्वाजस्य हंतारं भूरिवीर्यपराक्रमं दुर्योधनो महाराज धृष्टद्युम्नमयोधयत् त्रिसाहस्रा रथा राजन्
तव पुत्रेण चोदिताः अयोधयंत विजयं द्रोणपुत्रपुरस्कृताः विजये धृतसंकल्पाः समरे त्यक्तजीवि

श्री श०

२०

ताः प्राविशंस्तावत्कारराजन्नहं सादूवमहत्स्वरः ततोयुद्धमभूद्घोरं परस्परवधैषिणां अन्योन्यवधसंयुक्तम
न्योन्यप्रीतिवर्द्धनं तस्मिन्प्रवृत्ते संग्रामे राजन्वीरवरक्षये अनिलेनेरितं घोरमुत्तस्थौ पार्थिवं रजः श्रव
णान्नाम धेयानां पांडवानां च कीर्त्तनात् परस्परं न जानीमो यद प्रयुध्यंत भीतवत् तद्रजः पुरुषव्याघ्र शोणितेन
प्रशामितं दिशश्च विमलाजग्मुस्तस्मिंस्तमसि शामिते तथा प्रवृत्ते संग्रामे युद्धे भीमे भयावहे तावकानां परे
षां च नासीत्कश्चित्पराङ्मुखः ब्रह्मलोकपराभूत्वा प्रार्थयंतो जयं युधि सुयुद्धेन पराक्रांता नराः स्वर्गमभीप्स
वः भर्तृपिंडविमोक्षार्थं भर्तृकार्य विनिश्चिताः स्वर्गसंसक्तमनसो योधा युयुधिरे तदा नानारूपाणि श
स्त्राणि विसृजंतो महारथाः अन्योन्यमभिगर्जंतः प्रहरंतः परस्परं हत विध्यत गृह्णीत प्रहरध्वं निकृं
तत इति वाचः स्म श्रूयंते तत्र वै तेषां च वै दले ततः शल्यो महाराज धर्मराजं युधिष्ठिरं विव्याध निशितै र्बा
णैर्हंतुकामो महारथं तस्य पार्थो महाराज नाराचान्वै चतुर्दश मर्माण्युद्दिश्य मर्मज्ञो निचखान हस
न्निव आवार्य पांडवं बाणैर्हंतुकामो महायशाः। विव्याध समरे क्रुद्धो बहुभिः कंकपत्रिभिः अथ
भूयो महाराज शरेणानतपर्वणा युधिष्ठिरं समाजघ्ने सर्वसैन्यस्य पश्यतः धर्मराजोपि संक्रुद्धो मद्ररा
जं महायशाः विव्याध निशितैर्बाणैः कंकबर्हिणवाजितैः चंद्रसेनं च सप्तत्या सूतं च नवभिः शरैः

श०

१६

द्रुमसेनंचतुःषष्ट्यानिजघानमहारथः चक्ररक्षेहतेतेनशल्यःपांडवेनमहात्मना निजघानततोराजंश्चेदीन्वैपं
चविंशतिं सात्यकिंपंचविंशत्याभीमसेनंचसप्तभिः माद्रीपुत्रौशतेनाजौविव्याधनिशितैःशरैः एवंविच
रतस्तस्यसंग्रामेराजन्मर्मसंप्रेषयच्छितान्पार्थः शरेणाशीविषोपमान ध्वजाग्रंचास्यसमरेकुंतीपुत्रोयुधि
ष्ठिरः प्रमुखेवर्तमानस्यभल्लेनापाहरद्रथात पांडुपुत्रेणवैतस्यकेतुंछिन्नंमहाहवे निपतंतमपश्याम
गिरिशृंगमिवाहतं ध्वजंनिपतितंदृष्ट्वापांडवंचव्यवस्थितं संक्रुद्धोमद्रराजोभूच्छरवर्षंमुमोचह श
ल्यःसायकवर्षेणपर्जन्यइववृष्टिमान अभ्यवर्षदमेयात्माक्षत्रियान्क्षत्रियर्षभः सात्यकिंभीम
सेनंचमाद्रीपुत्रौचपांडवौ एकैकंपंचभिर्विद्ध्वायुधिष्ठिरमपीडयत ततोवाणमयंजालंविततंपांडवोर
सि अथापश्यंमहाराजमेघजालमिवोद्भूतं तस्यक्रुद्धोरणेशल्योवाणैःसन्नतपर्वभिः दिशःप्रच्छादया
मासप्रदिशश्चमहारथः ततोयुधिष्ठिरोराजावाणजालेनपीडितः वभूवहतविक्रांतोजंभोवृत्रहणा
यथा महाभारतेशल्यपर्वणि संजयउवाच पीडितेधर्मराजेतुमद्रराजेनमारिष सात्यकिर्भीमसेन
श्चमाद्रीपुत्रौचपांडवौ परिवार्यरथैःशल्यंपीडयामासुराहवे तमेकंवहुभिर्दृष्ट्वापीड्यमानंमहारथं साधु
वादोमहाञ्जज्ञेसिद्धाश्चासन्प्रहर्षिताः आश्चर्यमित्यभाषंतमुनयश्चापिसंगताः भीमसेनोरणेशल्यंशल्यभूतंपराक्रमे

श्रीराम०

२१

एकेनविद्ध्वाबाणेनपुनर्विव्याधसप्तभिः सात्यकिस्त्वशतेनैवधर्मपुत्रपरीप्सया मद्रेश्वरमपाकीर्य्येसिंहनादमथान
दत् नकुलः पंचभिश्चैनंसहदेवश्चसप्तभिः विध्वातंतुततस्तूर्णंपुनर्विव्याधपंचभिः सतुशूरोरणोपेतः पीडि
तस्तैर्महारथैः विकृष्यकार्मुकंघोरंवेगघ्नंभारसाधनं सात्यकिंपंचविंशत्याशल्योविव्याधमारिष भीमसे
नंत्रिसप्तत्यानकुलंसप्तभिस्तथा ततःसविशिखंचापंसहदेवस्यधन्विनः छित्वाभल्लेनसमरेविव्याधैनंत्रि
सप्तभिः सहदेवस्तुसमरेमातुलंभूरितेजसं सज्यमन्यद्धनुःकृत्वापंचभिःसमताडयत् शरैराशीविषाकारै
र्ज्वलज्ज्वलनसंनिभैः सारथिंचास्यसमरेशरेणानतपर्वणा विव्याधभृशसंक्रुद्धस्तंचभूयस्त्रिभिःशरैः भीम
सेनस्तुसप्तत्यासात्यकिर्नवभिःशरैः धर्मराजस्तथाषष्ट्यागात्रेशल्यंसमर्प्पयत् ततःशल्योमहाराज
निर्विद्धस्तैर्महारथैः सुस्रावरुधिरंगात्रात्गैरिकंपर्वतोयथा तांश्चसर्वान्महेष्वासान्पंचभिःपंचभिःशरैः
विव्याधतरसाराजंस्तदद्भुतमिवाभवत् ततोपरेणभल्लेनधर्मपुत्रस्यमारिष धनुश्चिच्छेदसमरेसज्यंसस
महारथः अथान्यद्धनुरादायधर्मपुत्रोमहारथः साश्वसूतध्वजरथंशल्यंप्राच्छादयच्छरैः सच्छाद्यमानः
समरेधर्मपुत्रस्यसायकैः युधिष्ठिरमथाविध्यद्दशभिर्निशितैःशरैः सात्यकिस्तुततःक्रुद्धोधर्मपुत्रेश
रार्दिते मद्राणामधिपंशूरः शरौघैःसमवारयत् ससात्यकेःप्रचिच्छेदक्षुरप्रेणमहद्धनुः भीमसे

नकु २५

नमुखांस्तांश्चत्रिभिस्त्रिभिरताडयत् तस्य क्रुद्धो महाराज सात्यकिः सत्यविक्रमः तोमरं प्रेषयामास स्वर्णदंडं महाधनं
भीमसेनोथ नाराचं ज्वलंतमिव पन्नगं ल: समरे शक्तिं सहदेवो गदां शुभां धर्मराजः शतघ्नीं तु जिघांसुः शल्यमाहवे
तानापतत एवाशु पंचानां वै भुजच्युतान् सात्यकिप्रहितं शल्यो भल्लैश्चिच्छेद मारिष भीमेन प्रहितं चापि शरं कनक
भूषणं द्विधा चिच्छेद समरे कृतहस्तः प्रतापवान् नकुलप्रेषितां शक्तिं हेमदंडां भयावहां गदां च सहदेवेन शरौघैः
समवारयत् शराभ्यां च शतघ्नीं तां राज्ञश्चिच्छेद भारत पश्यतां पांडुपुत्राणां सिंहनादं ननाद च नामृष्यत्तं तु शैने
यः शत्रोर्विजयमाहवे अथान्यद्धनुरादाय सात्यकिः क्रोधमूर्छितः द्वाभ्यां मद्रेश्वरं विध्वा सारथिं च त्रि
भिः शरैः ततः शल्यो महाराज सर्वांस्तांस्त्रिंशितैः शरैः विव्याध सुभृशं क्रुद्धोतोत्रैरिव महाद्विपान् ते वार्यमा
णाः समरे मद्रराज्ञा महारथाः न शेकुः प्रमुखे स्थातुं तस्य शत्रुनिषूदनाः ततो दुर्योधनो राजा दृष्ट्वा सैन्य
स्य विक्रमं निहतान्पांडवान्मेने पंचालानथ संजयान् ततो राजन्महाबाहुर्भीमसेनः प्रतापवान् संत्यज्य
मनसा प्राणान्मद्राधिपमयोधयत् नकुलः सहदेवश्च सात्यकिश्च महाबलः परिवार्य तदा शल्यं समंता
द्व्यकिरंच्छरैः स चतुर्भिर्महेष्वासैः पांडवानां महारथैः वृतस्तान्योधयामास मद्रराजः प्रतापवान् तस्य धर्म
मेसुतो राजन् क्षुरप्रेण महाहवे चक्ररक्षं जघानाशु मद्रराजस्य पार्थिव तस्मिंस्तु निहते शूरे चक्ररक्षे महार

थे मद्रराजो निबलवान्स्वैनिकांस्त्वकिरंश्छरैः समाछन्नस्ततस्तांस्तु राजन्वीक्ष्य ससैनिकान् चिंतयामास समरे धर्मराजो
युधिष्ठिरः कथंनु न भवेत्सत्यं तन्माधववचो महत् नहि क्रुद्धो रणो राजा क्षपयेत बलं मम ततः सरथनागाश्वाः पां
डवाः पांडुपूर्वज मद्रराजं समासेदुः पीडयंतः समंततः नानाशस्त्रौघबहुलां शरवृष्टिं समुछ्रितां व्यधमत्समरे
राजा महाभ्राणीव मारुतः ततः कनकपुंखानां शल्यक्षिप्तां वियद्गतां शरवृष्टिमपश्याम शलभानामिवायतीं
ते शरा मद्रराजेन प्रेषिता रणमूर्द्धनि संपतंतः स्म दृश्यंते शकुनानां व्रजा इव मद्रराजधनुर्मुक्तैः शरैः कनकभू
षणैः निरंतरमिवाकाशं संबभूव जनाधिप नपांडवानां नास्माकं तत्र कंचिद्ददृश्यत बाणांधकारे महति कृते
तत्र महाहवे मद्रराजेन बलिना लाघवाच्छरवृष्टिभिः लोड्यमानं तथा दृष्ट्वा पांडवानां बलार्णवं विस्मयं परमं
जग्मुर्देवगंधर्वदानवाः सतु तान्सर्वतो यत्ना छरैः संपीड्य मारिष धर्मराजमवछाद्य सिंहवद्व्यनदन्मुहुः ते छ
न्नाः समरे तेन पांडवानां महारथाः नशेकुस्तं तदा युद्धे प्रत्युद्यातुं महारथं धर्मराजपुरोगास्तु भीमसेनमुखा
स्तथा नजहुः समरे शूरं शल्यमाहवशोभिनं महाभारते शल्यपर्वणि ॥ ॥ संजय उवाच अर्जुनो द्रौ
णिना विद्धो युद्धे बहुभिरायसैः तस्य चानुचरैः शूरैस्त्रिगर्त्तानां महारथैः द्रौणिं विव्याध समरे त्रिभिरे
व शिलीमुखैः तथेतरान्महेष्वासान्द्वाभ्यां द्वाभ्यां धनंजयः भूयश्चैव महाबाहुः शरवर्षैरवाकिरत्

द्रो०

१८

शरकंटकितात्मेतुतावत्काभरतर्षभ नजकुंसमरेपार्थंवध्यमानाशितैःशरैः तेर्जुनंशरवर्षेणद्रोणपुत्रपुरोगमाः अयो
धयंतसमरेपरिवार्यमहारथं तैस्त्वाक्षिप्ताशराराजन्नकान्तेखरविभूषिताः अर्जुनस्यरथोपस्थंपूरयामासुरंजसा तथा
कृष्णौमहेष्वासावृषभौसर्वधन्विनां शरैर्वीक्ष्यविनुन्नांगौप्रहृष्टौयुद्धदुर्मदाः कूबरंरथचक्राणिईषांयोक्त्राणिवावि
भो युगंचैवानुकर्षंचशरभूतमभूत्तदा नैतादृशंदृष्टपूर्वंराजन्नैवापिचश्रुतं यादृशंतत्रपार्थस्यतावकाःसंप्रचक्रिरे
सरथःसर्वतोभातिचित्रपुंखैःशितैःशरैः उल्काशतैःसंप्रदीप्तंविमानमिवभूतले ततोर्जुनोमहाराजशरैःसंनत
पर्वभिः अवाकिरत्तांपृतनांमेघोवृष्ट्यायथाचलं तेवध्यमानाःसमरेपार्थनामांकितैःशरैः पार्थभूतममन्यंततत्प्रे
क्षमाणास्तथाविधं ततोद्भुतशरज्वालोधनुःशब्दानिलोमहान् सेनेंधनंददाहाशुत्वतावकंपार्थपावकः चक्राणां
पततांचापियुगानांचधरातले तूणीराणांपताकानांध्वजानांचरथैःसह ईषाणामनुकर्षाणांत्रिवेणूनांचभार
त अक्षाणामथयोक्त्राणांप्रतोदानांचसर्वशः शिरस्त्राणांपततांचैवकुंडलोष्णीषधारिणां भुजानांचमहाराजजं
घानांचसहस्रशः छत्राणांव्यजनैःसार्द्धंमुकुटानांचराशयः समदृश्यंतपार्थस्यरथमार्गेषुभारत तत्रक्रुद्धस्य
पार्थस्य [illegible] रथमार्गेविशांपते अगम्यरूपापृथिवीमांसशोणितकर्दमा बभूवभरतश्रेष्ठरुद्रस्याक्रीडनंयथा
भीरूणांत्रासजननीघ्रूराणांहर्षवर्द्धनी हत्वातुसमरेपार्थःसहस्रेद्वेसमंततः रथानांसवरूथानांविधूमोग्निरिवज्व

श्रीराम०

तत्र यथाहि भगवानर्जुनो गदं गध्वा च राघवं विद्धो दृष्टपते राजं स्तथा पार्थो महाबलः द्रोणिस्तु समरे दृष्ट्वा पांडवस्य पराक्र
मं रथेनातिपताकेन पांडवं प्रत्यवारयत तावुभौ पुरुषव्याघ्रौ श्वेताश्वौ रथिनां वरौ समीयतुस्तदा हंतुं परस्परवधैषि
णौ तयोरासीन्महाराज बाणवर्षं सुदारुणं जीमूतानां यथा वृष्टिस्तपांते भरतर्षभ अन्योन्यस्पर्द्धिनौ तौ तु शरैः स
न्नतपर्वभिः ततक्षतुर्महेधेन्यो मंथं गाभ्यां वृषभाविव तयोर्युद्धं महाराज चिरं समभिवाभवत॥ अस्त्राणां संगम
श्चैव घोरस्तत्राभवत्पुनः ततोऽर्जुनं द्वादशभी रुक्मपुंखैः सुतेजनैः वासुदेवं च दशभिर्द्रौणिर्विव्याध भारत ततः प्र
हस्तवीभत्सुर्व्याक्षिपद्गांडिवं धनुः मानयित्वा मुहूर्त्तं च गुरुपुत्रं महाहवे व्यश्वसूतरथं चक्रे सव्यसाची महारथः
मृदुपूर्वं ततश्चैनं त्रिभिर्विव्याध सायकैः हताश्वे तु रथे तिष्ठन् द्रोणपुत्रस्तदास्मयन मुशलं पांडुपुत्राय वि
क्षेप परिघोपमं तमापतंतं सहसा हेमपट्टविभूषितं चिच्छेद सप्तधा वीरः पार्थः शत्रुनिबर्हणः स छिन्नं मुश
लं दृष्ट्वा द्रोणिः परमकोपनः आददे परिघं घोरं नगेंद्रशिखरोपमं चिक्षेप चैव पार्थाय द्रोणिर्युद्धविशार
दः तमंतकमिव क्रुद्धं परिघं प्रेक्ष्य पांडवः अर्जुनस्त्वरितो जघ्ने पंचभिः सायकोत्तमैः स छिन्नः पतितो भू
मौ पार्थबाणैर्महाहवे दारयन् पृथिवीन्द्राणां मनांसीव च भारत ततोऽपरैस्त्रिभिर्बाणैर्द्रौणिं विव्याध पांडवः
सोऽतिविद्धो बलवता पार्थेन सुमहाबलः न संभ्रांतस्तदा द्रौणिः पौरुषे स्वे व्यवस्थितः सुरथं तु ततो राजन् भारद्वा

श०

१८

जोमहारथः अवाकिरच्छरव्रातैः सर्वक्षत्रस्यपश्यतः ततस्तुसुरथोनामपांचालानांमहारथः रथेनमेघघोषे
णद्रौणिमेवाभ्यधावत विकर्षन्वैधनुःश्रेष्ठंसर्वभारसहंदृढं ज्वलनाशीविषनिभैःशरैश्चैनमवाकिरत सुर
थंवीक्ष्यसंक्रुद्धमापतंतंमहारथं चुक्रोधसमरेद्रौणिर्दंडाहतइवोरगः त्रिशिखांभ्रुकुटींकृत्वासृक्किणीपरि
संलिहन् ततोवीक्ष्यसुरथंरोषाद्धनुर्ज्यामपमृज्यच मुमोचतीक्ष्णंनाराचंयमदंडसमद्युतिं सतस्यहृदयं
भित्वाप्रविवेशातिवेगितः शक्राशनिरिवोत्सृष्टाविदार्यधरणीतलं ततःसपतितोभूमौनाराचेनसमाहतः
वज्रेणेवयथाशृंगंपर्वतस्यनिपातितं तस्मिंस्तुनिहतेशूरेद्रोणपुत्रःप्रतापवान् आरुरोहरथंतूर्णंतमेव
रथिनांवरः ततःसज्जोमहाराजद्रौणिराहवदुर्मदः अर्जुनंयोधयामाससंशप्तकवृतोरणे तत्रयुद्धं
महच्चासीद्विदेकस्यबहुभिःसह मध्यंदिनगतेसूर्येयमराष्ट्रविवर्द्धनं तत्राश्चर्यमपश्यामदृष्ट्वातेषांपरा
क्रमं यदेकोयुगपद्वीरान्समयोधयदर्जुनः विमर्दस्तुमहानासीदर्जुनस्यपरैःसह शतक्रतोर्यथापू
र्वंमहत्यादैत्यसेनया महाभारतेशल्यपर्वणि ॥ ॥संजयउवाच॥ ॥दुर्योधनोमहाराजधृष्टद्युम्नश्चपा
र्षतः चक्रतुःसुमहद्युद्धंशरशक्तिसमाकुलं तयोरासन्महाराजशरधाराःसहस्रशः अंबुदानांयथाकालेज
लधाराःसमंततः॥ ॥राजातुपार्षतंविध्वाशरैःपंचभिरायसैः द्रोणहंतारमुग्रेषुःपुनर्विव्याधसप्तभिः
धृष्टद्युम्नस्तुसमरेबलवान्दृढविक्रमः सप्तत्याविशिखानांवैदुर्योधनमपीडयत् पीडितंप्रेक्ष्यराजानंसोदर्यामर

श्रीराम०

२८

नर्षभ महत्यासेनयासार्द्धं परिवव्रुः समपार्थितं सतैः परिवृतः शूरः सर्वतोतिरथैर्भृशं व्यवर्द्धत समरे राजन्दर्शयन्नस्त्र
लाघवं शिखंडी कृतवर्माणं गौतमं च महारथं प्रभद्रकैः समायुक्तो योधयामास धन्विनौ तत्रापि सुमहद्युद्धं
घोररूपं विशांपते प्राणान्संत्यजतां युद्धे प्राणद्यूताभिदेवने शल्यस्तु शरवर्षाणि विमुंचन्सर्वतो दिशं पांडवा
न्पीडयामास ससात्यकिवृकोदरान् त[illegible]यामौ च [illegible]यमौ युद्धे यमतुल्यपराक्रमौ योधया[illegible]मास
समरे धैर्येणाव महाबलौ शल्यसायकसायकतुन्नानां पांडवानां महामृधे त्रातारं नाध्यगच्छंत केचित्तत्र महा
रथाः ततस्तु नकुलः शूरो धर्मराजे प्रपीडिते अभिदुद्राव वेगेन मातुलं माद्रिनंदनः आछाद्य समरे श
ल्यं नकुलः परवीरहा विव्याध चैनं दशभिः स्मयमानः स्तनांतरे सर्वपारशवैर्बाणैः कर्मारपरिमार्जितै
ः स्वर्णपुंखैः शिलाधौतैर्धनुर्यंत्रप्रचोदितैः शल्यस्तु पीडितस्तेन स्वस्रीयेण महात्मना नकुलं पीडयामा
स सपत्रिभिर्नतपर्वभिः ततो युधिष्ठिरो राजा भीमसेनोथ सात्यकिः सहदेवश्च माद्रेयो मद्रराजमुपाद्रवन्
तानापततएवाशु पूरयाणान्रथस्वनैः दिशश्च प्रदिशश्चैव कंपयानांश्च मेदिनीं अभिजग्राह समरे सेनापतिर
मित्रजित् युधिष्ठिरं त्रिभिर्विद्ध्वा भीमसेनं च सप्तभिः सात्यकिं च शतेनाजौ सहदेवं त्रिभिः शरैः ततस्तु स
शरं चापं नकुलस्य महात्मनः मद्रेश्वरः क्षुरप्रेण तदा चिच्छेद मारिष तदशीर्यत विच्छिन्नं धनुः शल्यस्य सा
यकैः अथान्यद्धनुरादाय माद्रीपुत्रो महारथः मद्रराजरथं तूर्णं पूरयामास पत्रिभिः युधिष्ठिरस्तु म

८

१० द्रे शंसहदेवस्तु मारिष दशभिर्दशभिर्बाणैः सरस्येन मम विध्यतां भीमसेनस्तु तं षष्ट्या सात्यकिर्नवभिः शरैः मद्रराजम
भिद्रुत्य जघ्नतुः कंकपत्रिभिः मद्रराजस्ततः क्रुद्धः सात्यकिं नवभिः शरैः विव्याध भूयः सप्तत्या शराणां नतपर्वणां अ
थास्य सशरं चापं मुष्टौ चिच्छेद मारिष हयांश्च चतुरः संख्ये प्रेषयामास मृत्यवे विरथं सात्यकिं कृत्वा मद्रराजो महा
२० बलः विशिखानां शतेनैनमाजघान महाबलः माद्रीपुत्रौ तु संरब्धौ भीमसेनं च पाण्डवं युधिष्ठिरं च कौरव्य विव्याध दश
भिः शरैः तत्राद्भुतमपश्याम मद्रराजस्य पौरुषं यदेनं सहिताः पार्था नाभ्यवर्तन्त संयुगे अथान्यं रथमास्थाय सा
त्यकिः सत्यविक्रमः पीडितान्पाण्डवान् दृष्ट्वा मद्रराजवशं गतान् अभिदुद्राव वेगेन मद्राणामधिपं बली आप
५४१ तंतं रथं तस्य शल्यः समितिशोभनः प्रत्युद्ययौ रथेनैव मत्तो मत्त [illegible] मिव द्विपं स सन्निपातस्तुमुलो बभूवाद्भुतद
र्शनः सात्यकेश्चैव शूरस्य मद्राणामधिपस्य च यादृशो वै पुरा वृत्तः शंबरामरराजयोः सात्यकिः प्रेक्ष्य समरे मद्रराज
मवस्थितं विव्याध दशभिर्बाणैस्तिष्ठ तिष्ठेति चाब्रवीत् मद्रराजस्तु सुभृशं विद्धस्तेन महात्मना सात्यकिं प्रति
विव्याध चित्रपुंखैः शितैः शरैः ततः पार्था महेष्वासाः सात्वताभिसृतं नृपं अभ्यद्रवन्रथैस्तूर्णं मातुलं वधका
म्यया ततआसीत्परामर्दस्तुमुलः शोणितोदकः शूराणां युध्यमानानां सिंहानामिव नर्दतां तेषामासीन्महा
राजव्यतिक्षेपः परस्परं सिंहानामामिषेप्सूनां कूजतामिव संयुगे तेषां बाणसहस्रौघैराकीर्णा वसुधाभव

श्रीराम०

त अंतरिक्षंक्षणेसहसाबाणभूतमभूत्तदा शरांधकारंबहुधाकृतंतत्रसमंततः अभ्रछायेवसंजज्ञेशरैर्मुक्तैर्महात्मभि
: तत्रराजछरैर्मुक्तैर्निर्मुक्तैरिवपन्नगैः स्वर्णपुंखैःप्रकाशद्भिःव्यरोचंतदिशस्तथा तत्राद्भुतंपरंचक्रेशल्यःशत्रुनि
वर्हणः यदेकःसमरेशूरोयोधयामासवैबहून मद्रराजभुजोत्सृष्टैःकंकबर्हिणवाजितैः संपतद्भिःशरैर्घोरैरवा
कीर्यतमेदिनी तत्रशल्यरथंराजन विचरंतंमहाहवे अपश्यामयथापूर्वंशक्रस्यासुरसंक्षये महाभारतेशल्यपर्व
णि संजयउवाच ततःसैन्यास्तवविभोमद्रराजपुरस्कृताः पुनरभ्यद्रवन्पार्थान्वेगेनमहतारणे पीडितास्ता
वकाः सर्वेप्रधावंतोरणोत्कटाः क्षणेनैवचपार्थांस्तेबहुत्वात्समलोडयन् तेवध्यमानाःकुरुभिःपांडवानावतस्थिरे
निवार्यमाणाभीमेनपश्यतोःकृष्णपार्थयोः ततोधनंजयःक्रुद्धःकृपंसहपदानुगैः अवाकिरच्छरौघेणकृतव
र्माणमेवच शकुनिंसहदेवस्तु ससैन्यंसमवारयत् नकुलःपार्श्वतःस्थित्वामद्रराजमवैक्षत द्रौपदेयान
रेंद्रांश्चभूयिष्ठंसमवारयन् द्रोणपुत्रंचपांचाल्यःशिखंडीसमवारयत भीमसेनस्तुराजानंगदापाणिरवारय
त् शल्यंतुसहसैन्येनकुंतीपुत्रोयुधिष्ठिरः ततःसमभवद्युद्धंसंसक्तंतत्रतत्रह तावकानांपरेषांचसंग्रामेष्वनि
वर्तिनां तत्रपश्यामहेकर्मशल्यस्यातिमहद्रणे यदेकःसर्वसैन्यानिपांडवानामयुध्यत व्यदृश्यततदाश
ल्यो युधिष्ठिरसमीपतः रणेचंद्रमसोभ्याशेशनैश्चरइवग्रहः पीडयित्वातुराजानंशरैराशीविषोपमैः अभ्यधा

श०२१०

२१

श्वा१

वत्सुनर्मो मंशरवर्षैरवाकिरत् तस्यपत[illegible]घवंदृष्ट्वा तथैववक्षतासुतां अपूजयन्नीकानिपरेणोनावकानिव पीम्पमा
नासुशल्येनपांडवाःशरविक्षताः प्राद्रवंतरणोहित्वाक्रोशमानेयुधिष्ठिरे वध्यमानेष्वनीकेषु मद्रराजेनपांडवः
अमर्षवशमापन्नोधर्मराजोयुधिष्ठिरः ततःपौरुषमास्थायमद्रराजमपीडयत जयोवास्तुवधोवेतिकृतबुद्धिर्महा
रथः समाहूयाब्रवीत्सर्वान्भ्रातॄन्कृष्णंचमाधवं भीष्मोद्रोणश्चकर्णश्चयेचान्येपृथिवीक्षिताः कौरवार्थेपराक्रांताः
संग्रामेनिधनंगताः यथाभागंयथोत्साहंभवंतःकृतपौरुषाः भागोवशिष्टएकोयंममशल्योमहारथः सोहमद्य
युधाजेतुमाशंसेमद्रकेश्वरं अत्रयन्मानसंमत्त्यंतत्सर्वंनिगदामिवः चक्ररक्षाविमौशूरौममनाद्रवतीसुतौ अ
जेयौवासवेनापिसमरेवीरसंमतौ साध्विमौमातुलंयुद्धेक्षत्रधर्मपुरस्कृतौ मदर्थंप्रतियुध्येतांमानार्हौसत्यसं
गरौ मांवाशल्योरणेहंतातंवाहंभद्रमस्तुवः इतिसत्यामिमांवाणींलोकवीरानिबोधत योत्स्येहंमातुले
नाद्यक्षत्रधर्मेणपार्थिवाः स्वपंसमभिसंधायविजयायेतरायवा तस्यमेभ्यधिकंशस्त्रंसर्वोपकरणानिच
संयुजंतुरणेक्षिप्रंशास्त्रवद्रथयोजकाः शैनेयोदक्षिणंचक्रंधृष्टद्युम्नस्तथोत्तरं पृष्ठगोपोभवत्वद्यममपा
र्थोधनंजयः पुरस्सरोममाद्यास्तुभीमःशस्त्रभृतांवरः एवमभ्यधिकःशल्याद्भविष्यामिमहामृधे एवमुक्ता श्रीराम०

स्तथा चक्रुः सर्वराजः प्रियैषिणः ततः प्रहर्षः सैन्यानां पुनरासीन्महामृधे पंचालानां सोमकानां मत्स्यानां च विशेषतः
प्रतिज्ञां तां च संग्रामे धर्मराजस्य पूजयन् ततः शंखाश्च भेरीश्च शतशश्चैव पुष्कलान् अवादयंत पांचालाः सिंहनादां
श्चनेदिरे तेभ्यधावंत समरे मद्रराजं तरस्विनः महता हर्षजेनाथ नादेन कुरुपुंगवाः ह्रादेन गजघंटानां शंखा
नां निनदेन च तूर्यशब्देन महता नादयंतश्च मेदिनीं तान्प्रत्यगृह्णात्पुत्रस्ते मद्रराजश्च वीर्यवान् महामेघानि
व बहून्शैलावस्तोदयावुभौ शल्यस्तु समरे श्लाघी धर्मराजमरिंदमं ववर्ष शरवर्षेण वर्षेण मघवानिव
तथैव कुरुराजोपि प्रगृह्य रुचिरं धनुः द्रोणोपदेशान्विविधान्दर्शयानो महामनाः ववर्ष शरवर्षाणि चित्रं
लघु च सुष्ठु च ॥ न चास्य विवरं कश्चिद्ददर्श चरतो रणे तावुभौ विविधैर्बाणैस्ततक्षाते परस्परं शार्दूलावामि
षप्रेप्सू पराक्रांतौ महाहवे भीमस्तु तव पुत्रेण रणशौंडेन संगतः पांचाल्यः सात्यकिश्चैव माद्रीपुत्रौ च पां
डवौ शकुनिप्रमुखान्वीरान्प्रत्यगृह्णात्समंततः तदासीत्तुमुलं युद्धं पुनरेव जयैषिणां तावकानां परेषां
च राजन् दुर्मंत्रिते तव दुर्योधनस्तु भीमस्य शरेणानतपर्वणा चिच्छेदादिश्य संग्रामे ध्वजं हेमविभूषितं
स किंकिणीकजालेन महता चारुदर्शनः पपात रुचिरः संख्ये भीमसेनस्य मारिष पुनश्चापि धनुश्चि
त्रं गजराजकरोपमं क्षुरेण शितधारेण प्रचकर्त नराधिपः स छिन्नधन्वा तेजस्वी रथशक्त्या सुतं तव बिभेदोर

शल्य १

१०

२१०

२२

शिविकंभ्यसरथोपस्थमाविशत् तस्मिन्मोहमनुप्राप्ते पुनरेव वृकोदरः । मंत्ररस्याशिरः कायात्क्षुरप्रेणाहरत्तदा । ह
तसूताहृयात्तस्य रथमादायमारत । मद्रराजरथो राजन्हाहाकारस्तदाभवत् । तमभ्यधावन्त्राणार्थं द्रोणपुत्रो महा
रथः । कृपश्च कृतवर्मा च पुत्रं तव परीप्सवः । तस्मिन्विलुलिते सैन्ये त्रस्तास्तस्य पदानुगाः । गांडीवधन्वा विस्फार्य धनुस्ता
नहनच्छरैः । युधिष्ठिरस्तु मद्रेशमभ्यधावदमर्षितः । स्वयं संचोदयन्नश्वान्दंतवर्णान्मनोजवान् । तत्राद्भुतमपश्याम कुं
तीपुत्रे युधिष्ठिरे । पुरा भूत्वा मृदुर्दांतो यत्तदा दारुणोभवत् । विवृत्ताक्षश्च कौंतेयो वेपमानश्च मन्युना । चिच्छेद योधा
न्शितैर्भल्लैः शतशोथ सहस्रशः । यां यां प्रत्युद्ययौ सेनां तां तां ज्येष्ठः स पांडवः । शरैरपातयद्राजन्गिरीन्वज्रैरिवोत्तमैः ।
साश्वसूतध्वजरथान्रथिनः पातयन्बहून् । आक्रीडदेको बलवान्पवनस्तोयदानिव । साश्वारोहांश्च तुरगा
न्पत्तींश्चैव सहस्रशः । व्यपोथयत संग्रामे क्रुद्धो रुद्रः पशूनिव । शून्यमायोधनं कृत्वा शरवर्षैः समंततः । अभ्य
द्रवत मद्रेशं तिष्ठ शल्येति चाब्रवीत् । तस्य तच्चरितं दृष्ट्वा संग्रामे भीमकर्मणः । वित्रेसुस्तावकाः सर्वे शल्यस्त्वेनं सम
भ्ययात् । ततस्तौ तु सुसंरब्धौ प्रध्माप्य सलिलोद्भवौ । समाहूय तदान्योन्यं भर्त्सयंतौ समीयतुः । शल्यस्तु शरवर्षे
ण युधिष्ठिरमवाकिरत् । मद्रराजं तु कौंतेयः शरवर्षैरवाकिरत् । व्यदृश्येतां तदा राजन्कंकपत्रिभिराहवे । उद्भिन्नरु
धिरौ वीरौ मद्रराजयुधिष्ठिरौ । पुष्पिताविव रेजाते वने शाल्मलिकिंशुकौ । दीप्यमानौ महात्मानौ नदंतौ युद्धदुर्मदौ

श्री राम॰

दृष्ट्वा सर्वाणि सैन्यानि नाश्यवसंयत्तपोर्जुयं हत्वा मद्राधिपं पार्थो मोक्ष्यते धवसुंधरां शल्योपि पांडवं हत्वा दद्याद्दुर्योधना
यगां इतीव निश्चयो नामभूद्योधानां तत्र भारत प्रदक्षिणमभूत्सर्वं धर्मराजस्य पश्यतः ततः शरशतं शल्यो मुमोचा
शु युधिष्ठिरे धनुश्चास्य शितोग्रेण बाणेन निरकृंतत सोन्यत्कार्मुकमादाय शल्यं शरशतैस्त्रिभिः आविध्यत्का
र्मुकं चास्य क्षुरेण निरकृंतत अथास्य निजघानाश्वान् चतुरो नतपर्वभिः द्वाभ्यामतिशिताग्राभ्यामुभौ च पार्ष्णि
सारथी ततोस्य दीप्यमानेन पीतेन निशितेन च प्रमुखे वर्तमानस्य भल्लेनापाहरद्ध्वजं ततः प्रभग्नं तत्सैन्यं दौ
र्योधनमरिंदम ततो मद्राधिपं द्रौणिरभ्यवर्तत्तथाकृतं आरोप्य स्वरथं चैनं त्वरमाणः प्रदुद्रुवे मुहूर्तमिव
तौ गत्वा नर्दमाने युधिष्ठिरे स्थित्वा ततो मद्रपतिरन्यं स्यंदनमास्थितः विधिवत्कल्पितं दिव्यं महांबुदनिना
दितं सज्जयंत्रोपकरणं द्विषतां लोमहर्षणं महाभारते शल्यपर्वणि संजय उवाच अथान्यद्धनुरादाय
बलवद्वेगवत्तरं युधिष्ठिरं मद्रपतिर्विद्ध्वा सिंह इवानदत् ततः स शरवर्षेण पर्जन्य इव वृष्टिमान् अभ्यव
र्षदमेयात्मा क्षत्रियान् क्षत्रियर्षभः सात्यकिं दशभिर्विद्ध्वा भीमसेनं त्रिभिस्तथा सहदेवं त्रिभिर्विद्ध्वा युधि
ष्ठिरमपीडयत् तांस्तानन्यान्महेष्वासान् साश्वान् सरथकुंजरान् अर्दयामास विशिखैरुल्काभिरिव कुंजरान् कुं
जरान् कुंजरारोहानश्वानश्वप्रयायिनः रथांश्च रथिभिः सार्धं जघान रथिनां वरः बाहूंश्चिच्छेद समरे सायुधा

११

न्केतनानिव वकारवैमहीयोधैस्तीर्णांवेदीकुशैरिव तथातमरिसैन्यानिघ्नंतंमृत्युमिवांतकं परिवव्रुर्भृशंक्रुद्धाः
२० पांडुपांचालसोमकाः तंभीमसेनस्त्वरितेनस्तूनसामा द्याग्नपुत्रौपुरुषप्रवीरौ समागतंभीमबलेनराजापर्याप्त
२३ मन्योन्यमथाद्भुयंत ततस्तुशूराः समरेनरेंद्रमद्रेश्वरंप्राप्ययुधांवरिष्ठं आवार्यचैनंसमरेनृवीरंजघ्नुःशरैःपत्रि
भिरुग्रवेगैः संरक्षितोभीमबलेनराजामाद्रीसुताभ्यामथमाधवेन मद्राधिपंपत्रिभिरुग्रवेगैःस्तनांतरेधर्मसु
तोनिजघ्ने ततोरणेतावकानांस्योधाः समीक्ष्यमद्राधिपतिंशरार्त्तं पर्यावव्रुःप्रवराःसर्वशश्चदुर्योधनस्यानुम
तेसमंतात ततोद्रुतंमद्रजनाधिपोरणेयुधिष्ठिरंसप्तभिरभ्यविध्यत तंचापिपार्थोनवभिःपृषत्कैर्विव्याधराजं
स्तुमुलेमहात्मा आकर्णपूर्णायतसंप्रयुक्तैः शरैस्तथासंयतितैलधौतैः अन्योन्यमाच्छादयतौमहारथौ
मद्राधिपश्चापियुधिष्ठिरश्च ततस्तुतूर्णंसमरेमहारथोपरस्परस्यांतरमीक्षमाणौ शरैर्भृशंविव्यधतुर्नृपो
त्तमौमहाबलौशत्रुभिरप्रधृष्यौ तयोर्धनुर्ज्यातलनिस्वनोमहान्महेंद्रवज्राशनितुल्यनिस्वनः परस्प
रंवाणगणैर्महात्मनोःप्रवर्षतोर्मद्रपपांडुवीरयोः तौचेरतुर्व्याघ्रशिशुप्रकाशौमहावनेष्वामिषगृद्धिनाविव ॥
विषाणिनौनागवराविवोभौ ततक्षतुःसंयुगजातदर्पौ ततस्तुमद्राधिपतिर्महात्मायुधिष्ठिरंभीमबलंप्रस श्रीराम०
ह्य विव्याधवीरंहृदयेतिवेगंशरेणसूर्याग्निसमप्रभेण ततोतिविद्धोथयुधिष्ठिरस्तदासुसंप्रयुक्तेनशरेण

सु१

राजन् जघानमद्राधिपतिंमहात्मामुदंचलेभेऋषभःकुरूणां ततोमुहूर्तादिवपार्थिवेंद्रोलब्धासंज्ञांक्रोधसंरक्तने
त्रः शतेनपार्थंत्वरितोजघानसमाहितेनेत्रप्रतिमप्रभावः त्वरंस्ततोधर्मसुतोमहात्माशल्यस्यक्रुद्धोनवभिःपृषत्कैः
भित्वाह्युरस्तपनीयंचवर्म्मजघानषड्भिस्त्वरितःपृषत्कैः ततस्तुमद्राधिपतिःप्रहृष्टोधनुर्विकृष्यव्यसृजत्पृष
त्कान् द्वाभ्यांक्षुराभ्यांचतथैवराज्ञश्चिच्छेदचापंकुरुपुंगवस्य नवंततोन्यत्समरेप्रगृह्यराजाधनुर्घोरतरंमहा
त्मा शल्यंहिविव्याधशरैः समंताद्यथामहेंद्रोनमुचिंशिताग्रैः ततस्तुशल्योनवभिःपृषत्कैर्भीमस्यराज्ञश्चयु
धिष्ठिरस्य निकृत्यरौक्मेपटुवर्मणीतयोर्विदारयामासभुजौमहात्मा ततोपरेणज्वलनार्कतेजसाक्षुरेणरा
ज्ञोधनुरुन्ममाथ कृपश्चतस्यैवजघानसूतंषड्भिः शरैः सोभिमुखंपपात मद्राधिपश्चापियुधिष्ठिरस्यश
रैश्चतुर्भिर्निजघानवाहान् वाहांश्चहत्वाव्यकरोन्महात्मायोधक्षयंधर्मसुतस्यराज्ञः तथाकृतेराजनि
भीमसेनोमद्राधिपस्याशुततोमहात्मा छित्वाधनुर्वेगवताशरेणद्वाभ्यामविध्यत्सुभृशंनरेंद्रं अथापरे
णास्यजहारयंतुःकायाच्छिरःसंनहनीयमध्यात् जघानचाश्वांश्चतुरःसुशीघ्रांस्तथाभृशंकुपितोभीमसेनः
तमग्रणीःसर्वधनुर्द्धराणामेकंचरंतंसमरेतिवेगं भीमःशतेनव्यकिरच्छराणांमाद्रीपुत्रःसहदेवस्तथैव तैस्सा

२।० पुत्रैर्मोहितं वीक्ष्य शल्यं भीमः शरैरस्य चकर्त्त वर्म्म स भीमसेनेन निकृत्तवर्मा मद्राधिपश्चर्म्म समुप्रतारं प्रगृह्य
खड्गं च रथान्महात्मा प्रास्कंद्य कुंतीसुतमभ्यधावत् छित्वा रथेषां नकुलस्य सोथ युधिष्ठिरं भीमवलोभ्यधावत्
२४ तं चापि राजानमथोत्पतंतं क्रुद्धं यथैवांतकमापतंतं धृष्टद्युम्नो द्रौपदेयाः शिखंडी शिनेश्च नप्ता सहसा परीयुः
अथास्य चर्म्माप्रतिमं न्यकृंतत् भीमो महात्मा दशभिः पृषत्कैः खड्गं च भल्लैर्न चकर्त्त मुष्टौ नदन्प्रहृष्टः स्तव मे
न्यमध्ये तत्कर्म्म भीमस्य समीक्ष्य हृष्टास्ते पांडवानां प्रवरा रथौघाः नादं प्रचक्रुर्भृशमुत्स्मयंतः शंखांश्च दध्मुः
शशिसन्निकाशान् तेनाथ शब्देन विभीषणेन तथाभितप्तं बलमप्रहृष्टं स्वेदाभिभूतं रुधिरोक्षितांगं वि
संज्ञकल्पं च तथा निषण्णं समद्रराजः सहसावकीर्णो भीमाग्रगैः पांडवयोधमुख्यैः युधिष्ठिरस्याभिमुखं
जवेन सिंहो यथा मृगहेतोः प्रयातः सधर्मराजो निहताश्वसूतः क्रोधेन दीप्तज्वलनप्रकाशः दृष्ट्वा तु मद्रा
धिपतिं स हंतुं समभ्यधावत् त्वरितं बलेन गोविंदवाक्यं त्वरितं विचिंत्य दध्रे मतिं शल्यविनाशनाय सधर्म
राजो निहताश्वसूतो रथे वितिष्ठन् शक्तिमेवाभिकांक्षन् तच्चापि शल्यस्य निशम्य कर्म्म महात्मनो भा
ग मथावशिष्टं स्मृत्वा मनः शल्यवधे मतात्मा यथोक्तमिंद्रावरजस्य चक्रे सधर्मराजो मणिहेमदंडां
जग्राह शक्तिं कनकप्रकाशां नेत्रे च दीप्ते सहसा विवृत्य मद्राधिपं क्रुद्धमना निरैक्षत निरीक्षि श्रीराम०

तोदैनरदेवरत्नात्प्रतात्मनानिर्हतकल्मषेण अभूत्रपश्चस्मसमप्रराजस्तदद्भुतं मे प्रतिभाति राजन् ततस्तुशक्तिं
रुचिराग्रदंडां मणिप्रवालोज्वलितां प्रदीप्तां विक्षेपवेगात्सुभृशं महात्मा मद्राधिपाय प्रवरः कुरूणां दी
प्तामथैनां घटितां बलेन सविस्फुलिंगां सहसा पतंतीं प्रेक्षंत सर्वे कुरवः समेता दिवो युगांते महतीमिवोल्कां
तां कालरात्रीमिव पाशहस्तां यमस्य धात्रीमिव चोग्ररूपां सब्रह्मदंडप्रतिमाममोघां ससर्ज यत्तो युधि धर्मरा
जः गंधस्रगग्र्यासनपानभोजनैरभ्यर्चितां पांडुसुतैः प्रयत्नात् संवर्तकाग्निप्रतिमां ज्वलंतीं कृत्यामथर्वांगि
रसीमिवोग्रां ईशानहेतोः प्रतिनिर्मितां तां त्वष्ट्रारिपूणामसुदेहभक्षां भूम्यंतरिक्षंजलाशयानि प्र
सह्यभूतानि निहंतुमीशां घंटापताकामणिवज्रभाजां वैडूर्यचित्रां तपनीयदंडां त्वष्ट्राप्रयत्नान्नियमेन क्लृप्तां
ब्रह्मद्विषामंतकराममोघां बलप्रयत्नादधिरूढवेगां मंत्रैश्च घोरैरभिमंत्र्य यत्नात् ससर्ज मार्गेण च तां परे
ण वधाय मद्राधिपतेस्तदानीं हतोस्यसावित्यभिगर्जमानो रुद्रोंधकायांतकरं यथेषुं प्रसार्य बाहुं सु
दृढं सुपाणिं क्रोधेन नृत्यन्निव धर्मराजः तां सर्वशक्त्या प्रहितां सुशक्तिं युधिष्ठिरेणाप्रतिवार्यवी
र्यां प्रतिग्रहायाभिननर्द शल्यः सम्यग्घुतामग्निरिवाज्यधारां सा तस्य मर्माणि विदार्य शुभ्रमुरो वि
शालं च तथैव भित्वा विवेश गां तोयमिवाप्रसक्ता यशो विशालं नृपतेर्दहंती नासाक्षिकर्णास्यविनिः सृ

तेनप्रसंदानावप्रयत्नेनभवेनसंसृक्तगात्रोरुधिरेणासो भूक्रौंचोयथास्कंदहतोमहाद्रिः प्रसार्यबाहूसहसागतो
गांसंछिन्नवर्म्माकुरुनंदनेन महेन्द्रवाहप्रतिमोमहात्मावज्राहतंशृंगमिवाचलस्य बाहूप्रसार्याभिमुखो
धर्मराजस्यमद्रराट् ततोनिपतितोभूमाविंद्रध्वजमिवोच्छ्रितः सतथाभिन्नसर्वांगोरुधिरेणसमुक्षि
तः प्रत्युद्गतइवप्रेम्णाभूम्यासनरपुंगवः प्रिययाकांतयाकांतःपतमानइवोरसि चिरंभुक्त्वावसुमतींप्रि
यांकांतामिवप्रभुः सर्वैरंगैःसमाश्लिष्यप्रसुप्तइवसोभवत् धर्म्येधर्मात्मनायुद्धेनिहतोधर्मसूनुना सम्यग्घु
तइवस्विष्टःप्रशांतोग्निरिवाध्वरे शक्त्याविभिन्नहृदयंविप्रमुक्तायुधध्वजं प्रशांतमपिमद्रेशंलक्ष्मीर्नैवव्यमुंचत त
तोयुधिष्ठिरश्चापमादायेंद्रसमप्रभं व्यधमद्द्विषतःसंख्येखगराडिवपन्नगान् देहांश्चनिशितैर्भल्लैरिपूणांनाश
यत्क्षणात् ततःपार्थस्यबाणौघैरावृतास्सैनिकास्तव निमीलिताक्षाःक्षिण्वंतोभृशमन्योन्यमर्दिताः स्यं
दंतोरुधिरंदेहैर्विशस्त्रायुधजीविताः ततःशल्येनिपतितेमद्रराजानुजोयुवा भ्रातुःसर्वैर्गुणैस्तुल्योरथी
पांडवमभ्ययात् विव्याधचनरव्याघ्रोनाराचैर्बहुभिस्त्वरन् हतस्यापचितिंभ्रातुश्चिकीर्षुर्युद्धदुर्मदः तंविव्या
धाशुगैःषड्भिर्धर्मराजस्त्वरन्निव कार्मुकंचास्यचिच्छेदक्षुराभ्यांध्वजमेवच ततोस्यदीप्यमानेनसुदृढेनशितेनच प्र
मुखेवर्त्तमानस्यभल्लेनापाहरच्छिरः सकुंडलंतद्ददृशेपतमानंशिरोरथात् पुण्यक्षयमिवप्राप्यपतंतंस्वर्गवासिनं

श्रीराम०

तस्यापकृष्टशीर्षं तच्छरीरं पतितं रथात् रुधिरेणावसिक्ताङ्गं दृष्ट्वा सैन्यमभज्यत विचित्रकवचे तस्मिन् हते मद्रनृपात्मजे
हाहाकारं प्रकुर्वाणाः कुरवो विप्रदुद्रुवुः शल्यानुजं हतं दृष्ट्वा तावकास्त्यक्तजीविताः वित्रेसुः पांडवभयाद्रजोध्वस्तास्त
थाभृशं तांस्तथा भज्यतस्त्रस्तान् कौरवान् भरतर्षभ शिनेर्नप्ता किरन् बाणैरभ्यवर्त्तत सात्यकिः तमायान्तं महेष्वास
मप्रसह्यं दुरासदं हार्दिक्यस्त्वरितो राजन् प्रत्यगृह्णादभीतवत् तौ समेतौ महात्मानौ वार्ष्णेयावपराजितौ हार्दि
क्यः सात्यकिश्चैव सिंहाविव मदोत्कटौ इषुभिर्विमलाभासैश्छादयन्तौ परस्परं अर्चिर्भिरिव सूर्यस्य दिवाकरस
मप्रभौ चापमार्गबलोद्धूतान् मार्गणान् वृष्णिसिंहयोः आकाशे समपश्याम पतङ्गानिव शीघ्रगान् सात्यकिं हृ
शाभिर्विध्वा हयांश्चास्य त्रिभिः शरैः चापमेकेन चिच्छेद हार्दिक्यो नतपर्वणा तन्निकृत्तं धनुःश्रेष्ठमपास्य शिनि
पुंगवः अन्यदादत्त वेगेन बलवत्तरमायुधं तदादाय धनुःश्रेष्ठं वरिष्ठः सर्वधन्विनां हार्दिक्यं दशभिर्बाणैः प्रत्य
विध्यत्स्तनान्तरे ततो रथं युगेषां च छित्वा भल्लैः सुपत्रिभिः अश्वांस्तथावधीत्तूर्णमुभौ च पार्ष्णिसारथी ततस्तं
विरथं दृष्ट्वा कृपः शारद्वतः प्रभो अपोवाह ततः क्षिप्रं रथमारोप्य वीर्यवान् मद्रराजे हते राजन् विरथे कृतवर्म
णि दुर्योधनबलं सर्वं पुनरासीत्पराङ्मुखं अपरे नावबुध्यन्त सैन्ये च रजसा वृते बलं तु हतभूयिष्ठं तत्तदासीत्परा
ङ्मुखं ततो मुहूर्त्तात्तेऽपश्यन् रजो भौमं समुत्थितं विविधैः शोणितस्रावैः प्रशान्तं पुरुषर्षभ ततो दुर्योधनो दृष्ट्वा भग्नं स्व

ष्टा

बलमेतिकाव जवेनाथ ततः पार्थानेकः सर्वानवारयत् पांडवान्स रथान्दृष्ट्वा युधिष्ठिरं च पार्षतं आनर्त्तं च दुराधर्षं शितैर्वीरो रणवा
किरत् तं रणाद्भ्यवर्त्तत मत्स्यैस्र सुमिवपातं अथान्यं रथमास्थाय हार्द्दिक्योपि न्यवर्त्तत ततो युधिष्ठिरो राजा त्वरमाणो महा
रथः चतुर्भिर्निजघानाश्वान्पत्त्रिभिः कृतवर्मणः विव्याध गौतमं चापि षड्भिर्भल्लैः सुतेजनैः अश्वत्थामा ततो राज्ञा हार्द्दि
क्यं विरथीकृतं तमपोवाह हार्द्दिक्यं स्वरथेन युधिष्ठिरात् ततः शारद्वतोष्टाभिः प्रत्यविध्यद्युधिष्ठिरं विव्याध चाश्वान्निशि
तैस्त्वष्टाभिः शिलीमुखैः एवमेतन्महाराज युद्धशेषमवर्त्तत तव दुर्मंत्रिते राजन्सह पुत्रस्य भारत तस्मिन्महे
ष्वासवरे विशस्ते संग्राममध्ये कुरुपुंगवेन पार्थाः समेताः परमप्रहृष्टाः शंखान्प्रदध्मुर्हतमीक्ष्य शल्यं युधिष्ठि
रं च प्रशशंसुराजौ पुरा सुरा वृत्रवधे यथेंद्रं चक्रुश्च नानाविधवाद्यशब्दान्निनादयंतो वसुधां समंतात् महाभार
ते शल्यपर्वणि शल्यवधः ॥ ॥ संजय उवाच शल्ये तु निहते राजन्मद्रराजपदानुगाः रथाः सप्तशता वीरा
निर्ययुर्महतो बलात् दुर्योधनस्तु द्विरदमारुह्याचलसंनिभं छत्रेणाध्रियमाणेन वीज्यमानश्च चामरैः
न गंतव्यं न गंतव्यमिति मद्रानवारयत् दुर्योधनेन ते वीरा वार्यमाणाः पुनः पुनः युधिष्ठिरं जिघांसंतः पांडू
नां प्राविशन्बलं तत्रशूरा महाराज कृतचित्ताः सुयोधने धनुःशब्दं महत्कृत्वा सहायुध्यंत पांडवैः श्रुत्वा च नि
हतं शल्यं धर्मपुत्रं च पीडितं मद्रराजप्रियासक्तैर्मद्रकानां महारथैः आजगाम ततः पार्थो गांडीवं विक्षिपन्धनुः

सूदयन्रथघोषेण दिशः सर्वा महारथाः ततोर्जुनश्च भीमश्च माद्रीपुत्रौ च पांडवौ सात्यकिश्च नरव्याघ्रो द्रौपदेया
श्च सर्वशः धृष्टद्युम्नः शिखंडी च पांचालाः सह सोमकैः युधिष्ठिरं परीप्संतः समंतात्पर्यवारयन् ते समंतात्प
रिवृताः पांडवाः पुरुषर्षभाः क्षोभयंति स्म सेनां तां मकराः सागरं यथा वृक्षानिव महावाताः कंपयंति स्म तावका
न् पुरोवातेन गंगेव क्षोभमाणा महानदी अक्षोभ्यत तदा राजन् पांडूनां ध्वजिनी पुनः प्रस्कंद्य सेनां महतीं महात्मा
नो महारथाः वृक्षानिव महावाताः कंपयंति स्म तावकाः प्रचुक्रुशुस्तत्र तत्र क्क स राजा युधिष्ठिरः भ्रातरः पांड
वाः शूराः दृश्यंते नेह किंचन पंचाला वा महावीर्याः शिखंडी वा महारथः धृष्टद्युम्नोथ शैनेयो द्रौपदेया महा
रथाः एवं तान्वादिनः शूरान् द्रौपदेयाश्च सर्वशः अभ्यघ्नन्युयुधानश्च मद्रराजपदानुगान् रथैश्च पति
तैः केचित्केचिच्छिन्नैर्महाध्वजैः प्रत्यदृश्यंत समरे तावका निहताः परैः आलोक्य पांडवान्युद्धे योधा
न् राजन्सहस्रशः वार्यमाणाः प्रवीरास्ते पुत्रेण भारत दुर्योधनस्तु तान्वीरान्वारयामास सांत्वयन् न चा
स्य शासनं कश्चित्तत्र चक्रे महारथः ततो गांधारराजस्य पुत्रः शकुनिरब्रवीत् दुर्योधनं महाराज वचनं वच
नक्षमः किं नः प्रेक्षमाणानां मद्राणां हन्यते बलं न युक्तमेतत्समरे त्वयि तिष्ठति भारत सहितैर्नाम यो
द्धव्यमित्येवं समयः कृतः अथ कस्मात्परान्नेव घ्नतो मर्षयसे नृप दुर्योधन उ० वार्यमाणा मया पूर्वं नैव

चक्रुर्वै वो मम एते हि सहिताः सर्वे प्रस्कंन्नाः पांडुवाहिनीं शकुनिरुवाच नमन्त्रैः शासनं वीररणे कुर्वंत्यमर्षिताः
अलं क्रोद्धुं तथैतेषां नायं काल उपेक्षितुं यानः सर्वैत्र संभूय सवाजिरथकुंजराः परित्रातं महेष्वासान्मद्रराजपदा
नुगान् अन्योन्यं परिरक्षामो यत्नेन महता नृप एवं सर्वे तु संचिंत्य प्रययुर्यत्र सैनिकाः संजय उ० एवमुक्तस्ततो
राजा बलेन महता वृतः प्रययौ सिंहनादेन कंपयन्नैव वसुंधरां हत विध्यत गृह्णीत प्रहरध्वं निकृंतत इत्यासीत्तु
मुलः शब्दस्तव सैन्यस्य भारत पांडवास्तु रणे दृष्ट्वा मद्रराजपदानुगान् सहितानभ्यवर्त्तंत गुल्ममास्थाय मध्यमं
ते मुहूर्त्ताद्रणे वीरा हस्ताहस्तं विशांपते निहताः प्रत्यदृश्यंत मद्रराजपदानुगाः ततो नः संप्रयातानां हतमद्रा
स्तरस्विनः हृष्टाः किलकिलाशब्दमकुर्वन्सहिताः परे अथोत्थितानि रुंडानि समदृश्यंत सर्वशः पपात मह
ती चोल्का मध्येनादित्यमंडलात् रथैर्भग्नैर्युगाक्षैश्च निहतैश्च महारथैः अश्वैर्निपतितैश्चैव संछन्नाभू
द्वसुंधरा वातायमानैस्तुरगैर्युगासक्तैस्ततस्ततः अदृश्यंत महाराज योधास्तत्र रणाजिरे भग्नचक्रान्तथा
न्केचिद्वहंस्तावकान् रणे रथांश्च केचिदादाय दिशो दश विबभ्रमुः तत्र तत्र च दृश्यंते योक्त्रैः श्लिष्टाः स्म वाजि
नः रथिनः पतमानाश्च व्यदृश्यंत नरोत्तम गगनात्प्रच्युताः सिद्धाः पुण्यानामिव संक्षये निहतेषु च शूरेषु
मद्रराजानुगेषु वै अस्मानापततश्चैव दृष्ट्वा पार्था महारथाः अभ्यवर्त्तंत वेगेन जयगृद्धाः प्रहारिणः बाणशब्द

श्रीराम०

रथान्कांश्चाविनिर्भिन्नान्शंखनिस्वनैः अस्माकं पुनरासाद्य लब्धलक्षाः प्रहारिणः वाणाश्चरूरवान्कांत्वासिंहनादान्प्रचु
क्रुशुः दृष्ट्वा हतमभिप्रेक्ष्य मद्रराजबलं महत् मद्रराजं च समरे दृष्ट्वा शूरं निपातितं दुर्योधनबलं सर्वं पुनरासी
त्पराङ्मुखं वध्यमानं महाराज पांडवैर्जितकाशिभिः दिशो भेजेऽथ संभ्रांतं त्रासितं दृढधन्विभिः महाभारते शल्य
पर्वणि संजय उवाच पातिते युधि दुर्धर्षे मद्रराजे महारथे तावकास्तव पुत्राश्च प्रायशो विमुखाभवन् वणि
जो नावि भिन्नायां यथागाधेऽप्लवेऽर्णवे अपारे पारमिच्छंतो हते शूरे महात्मना मद्रराजे महाराज वित्रस्ताः शर
विक्षताः अनाथा नाथमिच्छंतो मृगाः सिंहार्दिता इव वृषा यथा भग्नशृंगाः शीर्णदंता गजा इव मध्याह्ने प्रत्यपा
याम निर्जिता जातशत्रुणा न संधातुमनीकानि न च राजन्पराक्रमे आसीद्बुद्धिर्हते शल्ये तव योधस्य कस्य
चित् भीष्मे द्रोणे च निहते सूतपुत्रे च भारत यद्दुःखं तव योधानां भयं चासीद्विशांपते तद्भयं स च नः शोको भू
य एवाभ्यवर्तत निराशाश्च जये राजन्हते शल्ये महारथे हतप्रवीरा विध्वस्ता निकृत्ताश्च शितैः शरैः मद्र
राजे हते राजन्योधास्ते प्राद्रवन्भयात् अश्वानन्ये गजानन्ये रथानन्ये महारथाः आरुह्य जवसंपन्नाः
पादाताः प्राद्रवन्भयात् द्विसाहस्राश्च मातंगा गिरिरूपाः प्रहारिणः संप्राद्रवन्हते शल्ये अंकुशांगुष्ठ
चोदिताः ते रणाद्भरतश्रेष्ठ तावकाः प्राद्रवन्भयात् धावंतश्चाप्यदृश्यंत श्वसमानाः शराहताः तान्प्रभग्ना

२७ स्सुतान्दृष्ट्वा हतोत्साहानपराजितान् अभ्यद्रवंत पांचालाः पांचालाश्चजयैषिणः वाणशब्दरवाश्चैव सिंहनाद
श्च पुष्कलः शंखनादश्च शूराणां दारुणाः समपद्यत दृष्ट्वा तु कौरवं सैन्यं भयत्रस्तं प्रविद्रुतं अन्योन्यसमभाषं
२८ त पांचालाः पांडवैः सह अथ राजा सत्यधृतिर्जितामित्रो युधिष्ठिरः अथ दुर्योधनो हीनो द्वैपायनं प्रतिश्रियः
अथ श्रुत्वा हतं पुत्रं धृतराष्ट्रो जनेश्वरः विह्वलः पतितो भूमौ किल्बिषप्रतिपद्यत अथ जानातु कौंतेयं सम
र्थं सर्वधन्विनां अथात्मानं तु दुर्मेधा गर्हयिष्यति पापकृत् अथ कृष्णस्तु वचः सत्यं स्मारतां ब्रुवतो हितं अ
थ प्रभृति पार्थश्च प्रेष्यभूतं तु पाचरन् विजानातु नृपो दुःखं यत्प्राप्तं पांडुनंदनैः अथ कृष्णस्य माहात्म्यं जा
नातु स महीपतिः अथार्जुनधनुर्घोषं घोरं जानातु संयुगे अस्त्राणां तु बलं सर्वं बाह्वोश्च बलमाहवे अ
थ तस्य तु भीमस्य बलं घोरं महाबलं जानीतामथ ज्येष्ठस्य पांडवस्य पराक्रमं मद्रराजं हतं श्रुत्वा दैवै
रपि दुरासदं अथ तस्य तु संग्रामे माद्रीपुत्रौ च पांडवौ निहतं सौबलं शूरं गांधारेषु च सर्वशः कथं तेषां
जयो न स्याद्येषां योद्धा धनंजयः सात्यकिर्भीमसेनश्च धृष्टद्युम्नश्च पार्षतः द्रौपदीतनयाः पंच माद्रीपु
त्रौ च पांडवौ शिखंडी च महेष्वासो राजा चैव युधिष्ठिरः येषां च जगतां नाथो नाथः कृष्णो जनार्दनः
कथं तेषां जयो न स्याद्येषां धर्मो व्यपाश्रयः भीष्मं द्रोणं च कर्णं च मद्रराजानमेव च अथान्यान्नृपतीन्स श्रीराम०

र्कृतशोण्डसहस्रशः कोन्यः शक्तो रणे जेतुं मत्ते पार्थो युधिष्ठिरात् यस्य नाथो हृषीकेशः सदा धर्मयशोनि
धिः इत्येवं वदमानास्ते हर्षेण महता हताः प्रत्युत्तस्थावकान्न युद्धे संजयाः पृष्ठतोन्वयुः धनंजयो रथा
नीकमभ्यधावत वीर्यवान् माद्रीपुत्रौ च शकुनिं सात्यकिश्च महारथः तान्प्रेक्ष्य द्रवतः सर्वान्भीमसेनम
पार्दितान् दुर्योधनस्तदा सूतमब्रवीद्विस्मयन्निव मां प्रतिक्रमते पार्थो धनुष्पाणिरवस्थितः जघने स
र्वसैन्यानां ममाश्वान्प्रतिपादय जघने वर्त्तमानं हि कौन्तेयो मां धनंजयः नोत्सहेदभ्यतिक्रान्तुं वेलामिव म
होदधिः पश्य सैन्यं महत्सूत पांडवैः समभिद्रुतं सैन्यरेणुं समुद्धूतं पश्यस्वैनं समन्ततः सिंहनादां
श्च बहुशः शृणु घोरान्महाभयान् तस्माद्याहि शनैः सूत जघनं परिपालयन् मयि स्थिते च समरे युध्य
मानं च पांडवं पुनरावर्त्तते सूत मामकं बलमोजसा तच्छ्रुत्वा तव पुत्रस्य सूताग्र्यसदृशं वचः सारथि
र्हेमसंछन्नांछनैरश्वानचोदयत् गजाश्वरथिभिर्हीनास्त्यक्तात्मानः पदातयः एकविंशतिसाहस्राः सं
युगायावतस्थिरे नानादेशसमुद्भूता नानानगरवासिनः अवस्थितास्तदा योधाः प्रार्थयन्तो महद्यशः
तेषामापततां तत्र संहृष्टानां परस्परं संमर्दः सुमहाञ्जज्ञे घोररूपो भयानकः भीमसेनं तदा राजन्
धृष्टद्युम्नं च पार्षतं बलेन चतुरंगेण नानादेश्यान्यवारयन् भीमसेवाभ्यवर्त्तन्त रणेन्ये तु पदातयः

म६

१०

२८

प्रक्ष्वेलास्फोटसंहृष्टावीरलोकंपिपासवः आसाद्यभीमसेनंतुसंख्यायुद्धदुर्म्मदाः धार्त्तराष्ट्रा विनेदुर्हिनान्यांवा
कथयन्तकथा परिवार्यरणेभीमंनिजघ्नुस्तेसमंततः सवध्यमानः समरेपदातिगणसंवृतः नचचालततः
स्थानान्मैनाकइवपर्वतः तेतुक्रुद्धामहाराजपांडवानांमहारथं निग्रहीतुंप्रचक्रुर्हियोधाश्चान्यान्निवारय
न् अक्रुध्यतरणेभीमस्तैरथैः पर्युपस्थितैः सोवतीर्य्यरथात्तूर्णंपदातिः समुपास्थितः जातरूपप्रतिच्छ
न्नांप्रगृह्यमहतींगदां अवधीत्तावकान्योधान्दंडपाणिरिवांतकः रथाश्वद्विपहीनांस्तुतानभीमो
गदयावली एकविंशतिसाहस्रान्पदातीन् समपोथयत् हत्वातत्पुरुषानीकंभीमः सत्यपराक्रमः धृ
ष्टद्युम्नंपुरस्कृत्यनचिरात्प्रत्यदृश्यत पादाताति हताभूमौशिश्यिरेरुधिरोक्षिताः संभग्नाइववातेनक
र्णिकाराः सुपुष्पिताः नानापुष्पस्रजोपेतानानाकुंडलधारिणः नानाजात्याहतास्तत्रनानादेश
समागताः पताकाध्वजसंछन्नंपदातीनांमहद्दलं निकृत्तंविबभौरौद्रंघोररूपंभयानकं युधिष्ठिरपु
रोगास्तुसर्वेसैन्यमहारथाः अन्वधावन्महात्मानंपुत्रंदुर्योधनंतव तेसर्वेतावकान्दृष्ट्वामहेष्वासाः पराङ्मु
खान् नाभ्यवर्त्तंततेपुत्रंवेलेवमकरालयं तदद्भुतमपश्यामतवपुत्रस्यपौरुषं यदेकंसहिताः पार्थानशेकु
रभिवर्त्तितुं नातिदूरापयातंतंकृतबुद्धिंपलायने दुर्योधनःस्वकंसैन्यमब्रवीद्भृशविक्षतं नतंदेशंप्रपश्यामि श्रीराम०

पृथिव्यांपर्वतेष्विव तत्रयातान्स्वबोहन्तुः पांडवाःकिंसतेनवः अन्यंचबलमेतेषांकछ्रेणैवमयाविक्षतो यदिसर्वे
त्रतिष्ठामपक्षवंनोविजयोभवेत् विमर्यातांस्तुवोमित्रान्पांडवाः कृतकिल्बिषाः अनृत्सत्यमहनिष्यंतितिश्रे
योनःसमरेस्थितं श्रुत्वाधवंक्षत्रियाःसर्वेयावंतोत्रसमागताः यदाशूरंचभीरुंचमारयत्यंतकःसदा
कोनुमूढोनयुध्येतपुरुषःक्षत्रियोब्रुवः अपयानोभीमसेनस्यक्रुद्धस्यप्रमुखेस्थितं सुखःसांग्रामिकोमृत्युः
क्षत्रधर्मेणयुध्यतां मर्त्यनावश्यमर्त्तव्यंगृहेष्वपिकदाचन युध्यतःक्षत्रधर्मेणमृत्युरेषःसनातनः जित्वे
हसुखमाप्नोतिहतःप्रेत्यमहाफलं नयुद्धधर्माच्छ्रेयान्हिपंथाःस्वर्गस्यकौरवाः अचिरेणैवतानलोकान्ह
तायुद्धेप्राप्नुवत्युत श्रुत्वातुवचनंतस्यपूजयित्वाचपार्थिवाः पुनरेवान्ववर्त्तंतपांडवानाततायिनः तानापु
तएवाशुव्यूढानीकाःप्रहारिणः प्रत्युद्ययुस्ततःपार्थाजयगृध्नाःप्रमन्यवः धनंजयोरथेनाजावभ्यवर्त्त
तवीर्यवान् विश्रुतंत्रिषुलोकेषुगांडीवंप्राक्षिपद्धनुः माद्रीपुत्रौचशकुनिंसात्यकिश्चमहाबलः जवेनाभ्य
पतन्वीरापत्तोवैतावकंबलं॥ ॥महाभारतेशल्यपर्वणि॥ + ॥संजयउवाच सन्निवृत्तेबलौघेतुशा
ल्वोम्लेच्छगणाधिपः अभ्यधावत्संक्रुद्धःपांडूनांसुमहद्बलं आस्थायसुमहानागंप्रभिन्नंपर्वतोपमं
दृप्तमैरावणप्रख्यममित्रगणमर्दनं योसौमहाभद्रकुलेप्रसूतःसुपूजितोधार्त्तराष्ट्रेणनित्यं सुकल्पितःशा

स्वविनिष्क्रांतः(?) सद्योपवाह्यः समरे तु राजन् तमास्थितो राजवरो बभूव यथोदयस्थः सविता क्षपांते स तेन नाग
प्रवरेण राजन्नभ्युद्ययौ पांडुसुतान्समंतात् शितैः पृषत्कैर्विददार चापि महेंद्रवज्रप्रतिमैः सुघोरैः ततः शरा
न्वै सृजतो महारणे योधांश्च राजन्नयतो यमक्षयं नैनं स्म पश्यंति यमक्षयं नैनास्यांतरं ददृशुः स्वे परे वा यथा पुरा वज्रधरस्य दैत्याः ऐराव
णस्थस्य चमूं विमर्दतो दैत्याः पुरा वासवस्येव राजन् ते पांडवाः सोमकसृंजयाश्च तमेकनागं ददृशुः समं
तात् सहस्रशो वै विचरंतमेकं यथा महेंद्रस्य गजं समीपे संत्रास्यमाणां तु बलं परेषां परीतकल्पं विबभौ
समंतात् नैवावतस्थे समरे भृशं भयाद्विमृद्यमानं तु परस्परं तदा ततः प्रभग्ना सहसा महाचमूः सा पांडवी
तेन नराधिपेन दिशश्चतस्रः सहसा प्रधाविता गजेंद्रवेगं तमपारयंती दृष्ट्वा च तां वेगवतीं प्रभग्नां स
र्वे त्वदीया युधि योधमुख्याः संपूजयंतस्तु नराधिपं ते शंखांश्च दध्मुः शशिसन्निकाशान् श्रुत्वा निना
दं त्वथ कौरवाणां हर्षाद्विमुक्तं सह शंखशब्दैः सेनापतिः पांडवसंजयानां पंचालपुत्रो न ममर्ष कोपा
त् ततस्तु तं वै द्विरदं महात्मा प्रत्युद्ययौ त्वरमाणो जयाय जं[भो] यथा शक्रसमागमे वै नागेंद्रमैराव
णमिंद्रवाह्यं तमापतंतं सहसा च दृष्ट्वा पांचालराजं युधि राजसिंहः तं वै द्विपं प्रेषयामास तूर्णं व
धाय राजन्द्रुपदात्मजस्य स तं द्विपं सहसाभ्युपेतं तमाविध्यदग्निप्रतिमैः पृषत्कैः कर्म्मारधौतैर्नि

श्रीराम०

शितैर्ज्वलद्भिर्नाराचमुख्यैस्त्रिभिरहन्यतैः ततोपरान्पंचशतान्महत्मानाराचमुख्यान्विससर्ज कुंभे सतैस्तु वि
द्धः परमद्विपो रणे तदा परां हृष्टपमर्शं प्रदुद्रुवे तं नागराजं सहसा प्रणुन्नं विद्राव्यमाणं च निरस्य शाल्वः तोत्रां
कुशैः प्रेषयामास ततः स पंचालराजस्य रथं प्रदिश्य दृष्ट्वापतंतं सहसा स नागं धृष्टद्युम्नः स्वरथाच्छीघ्रमेव गदां
प्रगृह्याशुजवेन वीरो भूमिं प्रपन्नो भयविह्वलांगः स तं रथं हेमविभूषितांगं साश्वं ससूतं सहसा विमृद्य उ
त्क्षिप्य हस्तेन महाद्विपोपि विपोथयामास वसुंधरातले पंचालराजस्य सुतं स दृष्ट्वा तदार्दितं नागवलेन तेन
तमन्वधावत्सहसा जवेन भीमः शिखंडी च शिनेश्च नप्ता शरैश्च वेगं सहसा निगृह्य तस्याभितोभ्यापततो गज
स्य स संगृहीतो रथिभिर्गजो वै चचाल तैर्वार्यमाणश्च संख्ये ततः पृषत्कान्प्रववर्ष राजा सूर्यो यथा रश्मिजा
लैः समंतात् तैराशुगैर्वध्यमाना रथौघाः प्रदुद्रुवुस्तत्र ततस्तु सर्वे तत्कर्म शाल्वस्य समीक्ष्य सर्वे पांचालमत्स्या
न्प सृंजयाश्च हाहाकारैर्नादयंतः समुद्धे द्विपं समंतानुरुरुधुर्नराग्र्याः पंचालराजस्त्वरितस्तथाग्रे गदां प्रगृ
ह्याचलशृंगकल्पां ससंभ्रमं भारत शत्रुघाती जवेन वीरोनुससार नागं ततस्तु नागं धरणीधराभं मदं स्रवंतं
जलदप्रकाशं गदां समासाद्य भृशं जघान पांचालराजस्य सुतस्तरस्वी स भिन्नकुंभः सहसा विनद्य मुखा
त्प्रभूतं क्षतजं विमुंचन् पपात नागो धरणीधराभः क्षितिप्रकंपेचलितो यथाद्रिः निपात्यमाने तु तदा गजेंद्रे

३०

३१

हाहाकृते तव पुत्रस्य सैन्ये मशाल्वराजस्य शिनिप्रवीरो जहार भल्लेन शिरः शितेन हतोत्तमांगो युधि सात्वतेन पपा
त भूमौ सह संगराजा यथाद्रिशृंगं सहसा प्रभग्नं वज्रेण देवाधिपचोदितेन महाभारते शल्यपर्वणि शाल्ववधः
संजय उवाच तस्मिंस्तु निहते शूरे शाल्वे समितिशोभने तवाभज्यद्बलं वेगाद्वातेनेव महाद्रुमः तत्सैन्यं भग्नं ब
लं दृष्ट्वा कृतवर्मा महारथः दधार समरे शूरः शत्रुसैन्यं महाबलः सन्निवृत्तास्तु ते वीरा दृष्ट्वा सात्वतमाहवे शैलो
पमं स्थितं राजन् कीर्यमाणं शरैर्युधि ततः प्रववृते युद्धं कुरूणां पांडवैः सह निवृत्तानां महाराज मृत्युं कृ
त्वा निवर्तनं तत्राश्चर्यमभूद्युद्धं सात्वतस्य परैः सह यदेको वारयामास पांडुसेनां दुरासदां तेषामन्योन्य
सुहृदां कृते कर्मणि दुष्करे सिंहनादः प्रहृष्टानां दिवस्पृक्सुमहाबलः तेन शब्देन वित्रस्तान्पांचालान्भरतर्ष
भ शिनेर्नप्ता महाबाहुरुपायात्स सात्यकिः स समासाद्य राजानं क्षेमधूर्तिं महाबलं सप्तभिर्निशितैर्बा
णैरनयद्यमसादनं तमायांतं महाबाहुं प्रक्षिपंतं शितान् शरान् जवेनाभ्यपतद्धीमान् हार्दिक्यः शिनिपुं
गवं तौ सिंहाविव नर्दंतौ धन्विनौ रथिनां वरौ अन्योन्यमभिधावेतां शस्त्रप्रवरधारिणौ पांडवाः सह पां
चालैर्योधाश्चान्ये नृपोत्तम प्रेक्षकाः समपद्यंत तयोर्घोरे समागमे नाराचैर्वत्सदंतैश्च वृष्ण्यंधकमहार
थौ अभिजघ्नतुरन्योन्यं प्रहृष्टाविव कुंजरौ चरंतौ विविधान्मार्गान् हार्दिक्यशिनिपुंगवौ मुहुराहत्य

वं २४

श्रीराम॰

यतमानौ तौ बाणैर्हत्वा परस्परं वायुवेगबलौ हृत्वान्मार्गणान्क्षिप्रं हि हृयोः आकाशे समपद्यन्त पतंगा निवशी
घ्रगाव तमेकं सात्यकमोंणामासाद्य हृदिकात्मजः आविध्यन्निशितैर्बाणैश्चतुर्भिश्चतुरो हयान् स दीर्घबाहुः
संक्रुद्धस्तोत्त्रार्दित इव द्विपः अष्टाभिः कृतवर्माणमाविध्यत्परमेषुभिः ततः पूर्णायतोत्सृष्टैः कृतवर्मा
शिलाशितैः सात्यकिं त्रिभिराहत्य धनुरेकेन चिच्छिदे निकृत्तं तद्धनुः श्रेष्ठमपास्य शिनिपुंगवः अन्यदादत्त
वेगेन शैनेयः सशरं धनुः तदादाय धनुः श्रेष्ठं वरिष्ठः सर्वधन्विनां आरोप्य च महावीर्यो महाबुद्धिर्महाबलः
अमृष्यमाणो धनुषः छेदनं कृतवर्मणा कुपितोऽतिरथः शीघ्रं कृतवर्माणमभ्ययात् ततः सुनिशितै
र्बाणैर्दशभिः शिनिपुंगवः जघान सूतं वाहांश्च ध्वजं च कृतवर्मणः ततो राजन्महेष्वासः कृतवर्मा महा
रथः हताश्वसूतं संप्रेक्ष्य रथं हेमपरिष्कृतं रोषेण महताविष्टः शूलमुद्यम्य मारिष चिक्षेप भुज
वेगेन जिघांसुः शिनिपुंगवं तच्छूलं सात्वतो ह्याजौ निर्भिद्य निशितैः शरैः चूर्णितं पातयामास मोहयन्नि
व माधवं ततोऽपरेण भल्लेन हृद्येनं समताडयत् स युद्धे युयुधानेन हताश्वो हतसारथिः कृत
वर्मा कृतास्त्रेण धरणीमन्वपद्यत तस्मिन्सात्यकिना वीरे द्वैरथे विरथीकृते समपद्यत सर्वेषां सै
न्यानां सुमहद्भयं पुत्रस्य तव चात्यर्थं विषादः समपद्यत हतसूते हताश्वे च विरथे कृतवर्मणि ह

ताश्चैव समालक्ष्य हतस्त्वजमरिंदमं अन्वधावत्कृपो राजन्जिघांसुः शिनिपुंगवं तं वारोप्य रथोपस्थे
मिषतां सर्वधन्विनां अपोवाह महाबाहुस्तूर्णमायोधनादपि शैनेये प्रस्थिते राजन्विरथे कृतवर्म
णि दुर्योधनबलं सर्वं पुनरासीत्पराङ्मुखं तत्परे नाववुध्यंत सैन्ये तु रजसा वृते तावकाः प्रद्रुता रा
जन्दुर्योधनमृते नृप दुर्योधनस्तु संप्रेक्ष्य भग्नं स्वबलमंतिकात् जवेनाभ्यपतत्तूर्णं सर्वांश्चैतान्निवार
यन् पांडूंश्च सर्वान्संक्रुद्धो धृष्टद्युम्नं च पार्षतं शिखंडिनं द्रौपदेयान् पांचालानां च ये गणाः केकयान्सो
मकांश्चैव पांचालांश्चैव मारिष असंभ्रमं दुराधर्षैः शितैः शस्त्रैरवारयत् अतिष्ठदाहवे यत्नात्पुत्रस्त
व महाबलः यथा यज्ञे महानग्निर्मंत्रपूतः प्रकाशवान् तथा दुर्योधनो राजा संग्रामे सर्वतोऽभवत् तं परे
णाभ्यवर्तंत मर्त्या मृत्युमिवाहवे अथान्यं रथमास्थाय हार्दिक्यः समपद्यत महाभारते शल्यपर्वणि

संजय उवाच ॥ ॥पुत्रस्तु ते महाराज रथस्थो रथिनां वरः दुरुत्सहो बभौ युद्धे यथा रुद्रः प्रतापवान् तस्य
बाणसहस्रैस्तु प्रच्छन्ना ह्यभवन्मही परांश्च सिषिचे बाणैर्धाराभिरिव पर्वतान् न च सोऽस्ति पुमान्कश्चित्पांड
वानां महाहवे हयो रथो गजो वापि यो स्याद्बाणैरविक्षतः यं यं हि समरे योधं प्रपश्यामि विशांपते स तु
बाणैश्चितोऽभूद्वै पुत्रेण तव भारत यथा सैन्येन रजसा समुद्धूतेन वाहिनी प्रत्यदृश्यत संछन्ना तथा बा

श्रीराम॰

बाणैर्महात्मनः बाणभूतामपश्याम पृथिवीं पृथिवीपते दुर्योधनेन प्रहितान् क्षिप्रहस्तेन धन्विना तेषु योधस
हस्रेषु तावकेषु परेषु च एको दुर्योधनश्चासीत्पुमानिति मे मतिः तत्राद्भुतमपश्याम तव पुत्रस्य विक्रम
यदेनं सहिताः पार्था नान्ववर्त्तन्त भारत युधिष्ठिरं शतेनाजौ विव्याध भरतर्षभ भीमसेनं च सप्तत्या सहदेवं च स
प्तभिः नकुलं च चतुःषष्ट्या धृष्टद्युम्नं च पंचभिः सप्तभिर्द्रौपदेयांश्च त्रिभिर्विव्याध सात्यकिं धनुश्चिच्छेद भल्ले
न सहदेवस्य मारिष तदपास्य धनुश्छिन्नं माद्रीपुत्रः प्रतापवान् अभ्यधावत राजानं प्रगृह्यान्यन्महद्धनुः त
तो दुर्योधनं संख्ये विव्याध दशभिः शरैः नकुलश्च ततो वीरो राजानं नवभिः शरैः घोररूपैर्महेष्वासो विव्याध
च ननाद च सात्यकिश्चापि राजानं शरेणानतपर्वणा द्रौपदेयास्त्रिसप्तत्या धर्मराजश्च पंचभिः अशीत्या भी
मसेनश्च शरै राजानमार्द्दयत् समंतात्कीर्यमाणस्तु बाणौघैर्महात्मभिः न चचाल महाराज सर्वसैन्यस्य
पश्यतः लाघवं सौष्ठवं चापि वीर्यं चैव महात्मनः अति सर्वाणि भूतानि ददृशुः सर्वमानवाः धार्त्तरा
ष्ट्रास्तु राजानं यात्वा तु स्वल्पमन्तरं अपश्यमाना राजानं पर्यवर्त्तन्त दंशिताः तेषामापततां घोरस्तुमुलः
समजायत क्षुब्धस्य हि समुद्रस्य प्रावृट्काले यथा निशि समासाद्य रणे ते तु राजानमपराजितं प्रत्युद्य
युर्महेष्वासाः पाण्डवानाततायिनः भीमसेनं रणे क्रुद्धं द्रोणपुत्रो न्यवारयत् ततो बाणैर्महाराज प्रमुक्तैः सर्व

य ३

तोदिशं नात्यायंसरणो वीरान्दिशः प्रदिशस्तथा तावुभौ क्रूरकर्माणावुभौ भारत दुःसहौ घोररूपमयुध्येतां कृतप्रतिकृतैषिणौ वासयन्तौ जगत्सर्वं ज्याक्षेपकठिनत्वचौ शकुनिस्तु रणे वीरो युधिष्ठिरमताडयत
तस्याश्वांश्चतुरो हत्वा सुबलस्य सुतो मृधे नादं चकार बलवान्सर्वसैन्यानि कंपयन् एतस्मिन्नंतरे वीरं राजानमपराजितं अपोवाह रणे राजन्सहदेवः प्रतापवान् अथान्यं रथमास्थाय धर्मराजो युधिष्ठिरः शकुनिं नवभिर्विद्ध्वा पुनर्विव्याध पंचभिः ननाद च महानादं प्रवरः सर्वधन्विनां तद्युद्धमभवच्चित्रं घोररूपं च मारिष ईक्षणप्रीतिजननं सिद्धचारणवितं उलूकस्तु महेष्वासं नकुलं युद्धदुर्मदं अभ्यद्रवदमेयात्माशरवर्षैः समंततः तथैव नकुलः शूरः सौबलस्य सुतं रणे शरवर्षेण महता समंतात्पर्यवारयत् तौ तत्र समरे वीरौ कुलपुत्रौ महारथौ योधयंतावपश्येतां परस्परकृतागसौ तथैव कृतवर्मा तु शैनेयं शत्रुतापनं योधयंश्शुशुभे राजन्बलं शक्र इवाहवे दुर्योधनो धनुश्छित्वा धृष्टद्युम्नस्य संयुगे अथैनं छिन्नधन्वानं विव्याध निशितैः शरैः धृष्टद्युम्नोपि समरे प्रगृह्य परमायुधं राजानं योधयामास पश्यतां सर्वधन्विनां तयोर्युद्धं महदासीत्संग्रामे भरतर्षभ प्रभिन्नयोर्यथा शक्तिमत्तयोर्वनहस्तिनोः गौतमस्तु रणे क्रुद्धो द्रौपदेयान्महाबलान् विव्याध बहुभिः शूरः शरैः सन्नतपर्वभिः तस्यतैरभवद्युद्धमिंद्रियैरिव देहिनः घोररूपमसंवार्यं निर्म

११०

३२

से ६

श्रीराम॰

पोदमतीवच तेचतंपीडयामासुरिंद्रियाणीवबालिशं स्वचतानप्रतिसंयच्छन्प्रत्युयोधपदाहवे एवंचित्रमभूद्युद्धं
तस्यतैः सहभारत उत्क्रोशोत्क्रोपचपथादेहिनामिंद्रियैर्विभोनराश्वैर्बनरैः सार्द्धंदंतिनोदंतिभिस्तथा हयाह
यैः समायुक्तारथिनोरथिभिस्तथा संकुलंचाभवद्युद्धंघोररूपंविशांपते इदंचित्रमिदंघोरमिदंरौद्रमिदं
प्रभो युद्धान्यासन्महाराज घोराणीवबहूनिच तेसमासाद्यसमरे परस्परमरिंदमाः विव्यधुश्चैवजघ्नुश्च
समासाद्यमहाहवे तेषांशस्त्रसमुद्भूतंरजस्तीव्रमदृश्यत प्रवातेनोद्धतंराजन्धावद्भिश्चाश्वसादिभिः
रथनेमिसमुद्भूतंनिश्वासैश्चापिदंतिनां रजःसंध्याभ्रकपिलंदिवाकरपथंययौ रजसातेनसंपृक्ते भास्क
रेनिष्प्रभीकृते संछादिताभवद्भूमिस्तेचशूरामहारथाः मुहूर्त्ताद्दिवसंवृत्तेनीरजस्केसमंततः वीरशोणि
तसिक्तायांभूमौभरतसत्तम उपशाम्यत्ततत्तीव्रंतद्रजोघोरदर्शनं ततोपश्यन्महाराजद्वंद्वयुद्धानिभार
त यथाप्राग्र्यंयथाज्येष्ठंमध्याह्नेवैसुदारुणं वर्म्मणांतत्रराजेंद्रव्यदृश्यंतोज्वलाःप्रभाःशब्दःसुतुमुलःसं
ख्येशराणांपततामभूत् महावेणुवनस्येवदह्यमानस्यसर्वशः महाभारतेशल्यपर्वणि संजयउवा
च वर्त्तमानेतथायुद्धेघोररूपेभयानके अभज्यतबलंतत्रतवपुत्रस्यपांडवैः तांस्तुयत्नेनमहता
संनिवार्यमहारथान् पुत्रास्तेयोधयामासुःपांडवानामनीकिनीं निवृत्ताःसहसायोधास्तवपुत्रप्रियैषिणः

श० ३४

हंनिहन्त्रेसुतेष्वेवंयुद्धमासीत्सुदारुणं तावकानांपरेषांचदेवासुररणोपमं परेषांतवसैन्येवानासीत्कश्चित्पराङ्मु
खः अनुमानेनयुध्यंतेसंताभिस्मपरस्परं तेषांक्षयोमहानासीद्युध्यतामितरेतरं ततोयुधिष्ठिरोराजाक्रोधेन
महतायुतः जिगीषमाणःसंग्रामेधार्त्तराष्ट्रान्सराजकान् त्रिभिःशारद्वतंविध्वारुक्मपुंखैःशिलाशितैः
चतुर्भिर्न्निं जघानाश्वान्नाराचैःकृतवर्मणः अश्वत्थामाचहार्दिक्यमपोवाहयशस्विनं अथशार
द्वतोष्टाभिःप्रत्यविध्यद्युधिष्ठिरं ततोदुर्योधनोराजारथान्सप्तशतान्रणे प्रेषयत्त्रराजावैधर्मपुत्रोयुधि
ष्ठिरः तेरथारथिभिर्युक्तामनोमारुतरंहसः अभ्यद्रवंतसंग्रामेकौंतेयस्यरथंप्रति तेसमंतान्महाराजप
रिवार्ययुधिष्ठिरं अदृश्यंसायकैश्चक्रुर्मेघाइवदिवाकरं तेदृष्ट्वाधर्मराजानंकौरवैस्तैस्तथाकृतं नामृष्यंत
सुसंरब्धाःशिखंडिप्रमुखारथाः रथैरग्र्यजवैर्युक्तैःकिंकिणीजालसंवृतैः आजग्मुरभिरक्षंतःकुंतीपुत्रंयु
धिष्ठिरं ततःप्रववृतेरौद्रःसंग्रामःशोणितोदकः पांडवानांकुरूणांचयमराष्ट्रविवर्द्धनः रथान्सप्तशतान्ह
त्वाकुरूणामाततायिनो पांडवाःसहपांचालैःपुनरेवाभ्यवारयन् तत्रयुद्धंमहद्ध्यासीत्तवपुत्रस्यपांडवैः
नचनस्तादृशंदृष्टंनैवचापिपरिश्रुतं वर्त्तमानेतथायुद्धेनिर्म्मर्यादेसमंततः वध्यमानेषुयोधेषुतावके
ष्वितरेषुच निनदत्सुचयोधेषुशंखवर्यैश्चपूरितैः उत्कृष्टैःसिंहनादैश्चगर्जितेनचधन्विनां अति

५१

श्रीराम०

पद्धेपुद्धेचछिद्यमानेषुमर्मसु धावमानेषुयोधेषुजयगृद्धिषुमारिष संहारेसर्वतोजातेपृथिव्यांशोकसंभवे बह्वीनामुत्तमस्त्रीणांसीमंतोद्धरणेतदा
निर्मर्यादेततोयुद्धेवर्तमानेसुदारुणे प्रादुरासन्विनाशायतदोत्पाताः सुदारुणाः चचालशब्दंकुर्वाणासपर्वतवनामही सदंडाः सोल्मुकाराज
कीर्यमाणाः समंततः उल्काः पेतुर्दिवोभूमावाहत्यरविमंडलं विष्वग्वाताः प्रादुरासन्नीचैः शर्करकर्षिणः अश्रूणिमुमुचुर्नागावेपथुश्चाभव
द्भृशं एतान्घोराननादृत्यसमुत्पातान्सुदारुणान् पुनर्युद्धायसंमंत्र्यक्षत्रियास्तस्थुरव्यथाः रमणीयेकुरुक्षेत्रेपुण्येस्वर्गंयियासवः ततोगांधार
राजस्यपुत्रः शकुनिरब्रवीत् युध्यध्वमग्रतोयावत्पृष्ठतोहन्मिपांडवान् ततोनः संप्रयातानांमद्रयोधास्तरस्विनः हृष्टाः किलकिलाशब्दमकुर्व
तापरेतथा अस्मांस्तुपुनरासाद्यलब्धलक्षादुरासदाः शरासनानिधुन्वंतः शरवर्षैरवाकिरन् ततोहतंपरैस्तत्रराजन्मद्रराजबलंतदा दुर्योधनबलंदृष्ट्वा
पुनरासीत्पराङ्मुखं गांधारराजस्तुपुनर्वाक्यमाहततोबली निवर्तध्वमधर्मज्ञायुध्यध्वंकिंसृतेनवः अनीकंदशसाहस्रमश्वानांभरतर्षभ आसीद्गांधा
रराजस्यविमलप्रासयोधिनां बलेनतेनविक्रम्यवर्तमानेजनक्षये पृष्ठतः पांडवानीकमभ्यघ्नन्निशितैःशरैः तदभ्रमिववातेनक्षिप्यमाणंसमं
ततः अभज्यतमहाराजपांडूनांसुमहद्बलं ततोयुधिष्ठिरः प्रेक्ष्यभग्नंस्वबलमंतिकात् अभ्यचोदयदव्यग्रः सहदेवंमहाबलं असौसुबलपुत्रोनोजघनं
पीड्यसंस्थितः सैन्यानिसूदयत्येषपश्यपांडवदुर्मतिः गच्छत्वंद्रौपदेयाश्चशकुनिंसौबलंजहि रथानीकमहंधक्ष्येपांचालसहितोनघ गच्छंतुकुंजरा
ः सर्वेवाजिनश्चसहत्वया पादाताश्चत्रिसाहस्राः शकुनिंतैर्वृतोजहि ततोगजाः सप्तशताश्चापपाणिभिराहताः पंचचाश्वसहस्राणिसहदेवश्च
पांडवान् पादाताश्चत्रिसाहस्राद्रौपदेयाश्चसर्वशः रणेह्यभ्यद्रवंस्तेतुशकुनिंयुद्धदुर्मदं ततस्तुसौबलोराजन्नभ्यतिक्रम्यपांडवान् जघानपृष्ठतः

श०
३५

सेनांजयरथः प्रतापवान् अश्वारोहास्तुसंरब्धाः पांडवानांतरस्विनः प्राविशन्सौवलानीकमभ्यतिक्रम्यतान्रथान् तेतत्रसादिनः शूराः
सौवलस्यमहद्बलं गजमध्येवतिष्ठंतः शरवर्षैरवाकिरन् तदुद्यतगदाप्रासमहापुरुषसेवितं प्रावर्ततमहद्युद्धंराजन्दुर्मंत्रितेतव उपारमंत
ज्याशब्दाःप्रेक्षकारथिनोभवन् नहिस्वेषांपरेषांवाविशेषः प्रत्यदृश्यत शूरबाहुविसृष्टानांशक्तीनांभरतर्षभ ज्योतिषामिवसंपातमपश्यन्
कुरुपांडवाः ऋष्टिभिर्विमलाभिश्चतत्रतत्रविशांपते संपतंतीभिराकाशमावृतंबहुशोभवत् प्रासानांपततांचैवरूपमासीत्समंततः श
लभानामिवाकाशेतदाभरतसत्तम रुधिरोक्षितसर्वांगाविप्रविद्धैर्नियंतृभिः हयाः परिपतंतिस्मशतशोथसहस्रशः अन्योन्यंसंनिविष्टाश्च
समासाद्यपरस्परं अविक्षताःस्मदृश्यंतेवमंतोरुधिरंमुखैः ततोभवत्तमोघोरंसैन्येनरजसावृते तानप[illegible]क्रमतोद्राक्षंतस्माद्देशादरिंदमान्

ग७

अश्वान्राजन्मनुष्यांश्चरजसासंवृतेसति भूमौनिपतिताश्चान्येवमंतोरुधिरंबहु केशाकेशिसमालग्नानाशेकुश्चेष्टितुंनराः अन्योन्यमश्वपृष्ठेभ्यो
विकर्षंतोमहाबलाः मल्लाइवसमासाद्यनिजघ्नुरितरेतरं अश्वैश्चव्यपकृष्यंतबहवोत्रगतासवः भूमौनिपतिताश्चान्येबहवोविजयैषिणः तत्रतत्र
व्यदृश्यंतपुरुषाः शूरमानिनः रक्तोक्षितैश्छिन्नभुजैरपकृष्टशिरोरुहैः व्यदृश्यतमहीकीर्णाशतशोथसहस्रशः दूरंनशक्यंतत्रासीद्गंतुम
श्वेनकेनचित् हस्त्यारोहैस्तैरश्वारोहैर्हतैर्वसुधातले रुधिरोक्षितसन्नाहैरात्तशस्त्रैरुदायुधैः नानाप्रहरणैर्घोरैः परस्परवधैषिभिः सुसंनिकृष्टैः
संग्रामेहतभूयिष्ठसैनिकैः समुहूर्तंततोयुद्ध्वासौवलोथविशांपते षट्सहस्रैर्हयैः शिष्टैरपायाच्छकुनिस्ततः तथैवपांडवानीकंरुधिरेणसमु
क्षितं षट्सहस्रैर्हयैः शिष्टैरपायाच्छ्रांतवाहनं अश्वारोहास्तुपांडूनामब्रुवन्रुधिरोक्षिताः सुसंनिकृष्टाः संग्रामेभूयिष्ठंत्यक्तजीविताः ग्राम०

रि३

नेहशक्यंरथैर्योद्धुंकुतएवमहागजैः रथानेवरथायांतुकुंजराःकुंजरानपि प्रतियातोहिशकुनिःसमनीकमवस्थिताः पुनःसौवलोराजायुद्धमस्या
गमिष्यति ततस्तेद्रौपदेयास्तेचमत्तामहाद्विपाः प्रययुर्यत्रयांचाल्योधृष्टद्युम्नोमहारथः सहदेवोपिकौरव्यरजोमेघेसमुत्थिते। एकाकीप्र
ययौतत्रराजायुधिष्ठिरः ततस्तेषुप्रयातेषुशकुनिःसौवलःपुनः पार्श्वतोभ्याहनत्क्रुद्धोधृष्टद्युम्नस्यवाहिनीं ततःपुनस्तुमुलंयुद्धंप्राणांस्त्यक्त्वाभ्यव
र्त्तत तावकानांपरेषांचपरस्परवधैषिणां तेन्योन्यमभिवीक्षंततस्मिन्वीरसमागमे योधाःपर्यपतन्राजन्शतशोथसहस्रशः असिभिश्छिद्य
मानानांशिरसांलोकसंक्षये प्रादुरासीन्महाञ्छब्दस्तालानांपततामिव विमुक्तानांशरीराणांभिन्नानांपततांभुवि।सायुधानांचवाहूनामु
रूणांचविशांपते।आसीत्कटकटाशब्दः सुमहांल्लोमहर्षणः निघ्नंतोनिशितैःश[illegible]र्भ्रातॄन्पुत्रान्सखीनपि योधाःपरिपतंतिस्मयथामिषकृतेखगाः
अन्योन्यंप्रतिसंरब्धाःसमासाद्यपरस्परं अहंपूर्वमहंपूर्वमितिन्यघ्नन्सहस्रशः संघातेनासनभ्रष्टैरश्वारोहैर्गतासुभिः हयाःपरिपतंतिस्मशतशो
थसहस्रशः स्फुरतांप्रतिपिष्टानामश्वानांशीघ्रचारिणां स्तनतांचमनुष्याणांसन्नद्धानांविशांपते शक्त्यृष्टिप्रासशब्दश्चतुमुलःसमजायत भिं
दतांपरमर्माणिराजन्दुर्मंत्रितेतव श्रमाभिभूताःसंरब्धाःश्रांतवाहाःपिपासिताः विक्षताश्चशितैःशस्त्रैरभ्यवर्त्तंततावकाःमत्तारुधिरगंधेन
वहवोत्रविचेतसःजघ्नुःपरान्स्वकांश्चैवप्राप्तान्[illegible]प्राप्ताननंतरान् वहवश्चगतप्राणाःक्षत्रियाजयगृद्धिनः भूमावभ्यपतन्राजन्श
रवृष्टिभिराहताः वृकगृध्रशृगालानांतुमुलेमोदनेहनि आसीद्वलक्षयोघोरस्तवपुत्रस्यपश्यतः नराश्वकायसंछन्नाभूमिरासीद्विशांपते
रुधिरोदकचित्राचभीरूणांभयवर्द्धिनी असिभिःपट्टिशैःशूलैस्तक्षमाणाःपुनःपुनः तावकाःपांडवाश्चनाभ्यवर्त्तंतभारत प्रहरंतोयथा

शै ५

न

२

श्री

श०
३६

शक्तिपावस्याराणसधारणां योधाः परिपतंतिस्मघमंतोरुधिरंरणे ।शिरोगृहीत्वाकेशेषुकबंधश्चाप्यदृश्यत उद्यम्यचशिरःखड्गंरुधिरेणपरिप्लुतं
अथोत्थितेषुबहुषुकबंधेषुजनाधिप तथारुधिरगंधेनयोधानांकश्मलमाविशत् मंदीभूतेततःशब्देपांचालानांमहद्बले अल्पावशिष्टै
स्तुरगैरभ्यवर्ततसौबलः ततोभ्यधावंस्त्वरिताः पांडवाजयगृद्धिनः पदातयश्चनागाश्चसादिनश्चोद्यतायुधाः कोष्ठकीकृत्यचाप्येनंपरिक्षिप्य
चसर्वशः शस्त्रैर्नानाविधैर्जघ्नुर्युद्धपारंतितीर्षवः त्वदीयास्तांस्तुसंप्रेक्ष्यसर्वतःसमभिद्रुतान् साश्वपत्तिद्विपरथाःपांडवानभिदुद्रुवुः केचित्प
दातयःपदातीन्मुष्टिभिश्चपरस्परं निजघ्नुःसमरेशूराःक्षीणशस्त्रास्ततोपतन् रथेभ्योरथिनःपेतुर्द्विपेभ्योहस्तिसादिनः विमानेभ्योदिवोभ्र
ष्टाःसिद्धाःपुण्यक्षयाद्यथा एवमन्योन्यमायस्तायोधाजघ्नुर्महामृधे पितॄन्भ्रातॄन्वयस्यांश्चपुत्रानपितथापरे एवमासीदमर्यादंयुद्धं
भरतसत्तम प्रासासिबाणकलिलेवर्त्तमानेसुदारुणे महाभारतेशल्यपर्वणि संजयउवाच तस्मिन्शब्देमृदौजातेपांडवैर्निहतेबले
अश्वैः सप्तशतैःशिष्टैरुपावर्ततसौबलः सयात्वावाहिनींतूर्णमब्रवीत्त्वरयन्युधि युध्यध्वमितिसंहृष्टाःपुनःपुनररिंदमान् अपृच्छत्
क्षत्रियांस्तत्रक्वनुराजामहारथः शकुनेस्तुवचःश्रुत्वातऊचुर्भरतर्षभ असौतिष्ठतिकौरव्योरणमध्येमहारथः यत्रैतत्सुमहच्छत्रंपूर्णचं
द्रसमप्रभं यत्रैतेसतलत्राणारथास्तिष्ठंतिदंशिताः यत्रैषशब्दस्तुमुलःपर्जन्यनिनदोपमः तत्रगच्छतवैराजंस्ततोद्रक्ष्यथकौरवं एवमु
क्तस्तुतैःशूरैःशकुनिःसौबलस्तदा प्रययौतत्रयत्रासौपुत्रस्तवनराधिप सर्वतःसंवृतोवीरैःसमरेष्वनिवर्तिभिः ततोदुर्योधनंदृष्ट्वारथा
नीकेव्यवस्थितं सरथांस्तावकान्सर्वान्हर्षयन्शकुनिस्ततः दुर्योधनमिदंवाक्यंहृष्टरूपोविशांपते कृतकार्यमिवात्मानंमन्यमानो

एम०
३६

न

प्रवीम्यहं जहि एतत्तथानीकानस्मा: सर्वे जितामया नान्यस्त्राता वितं संख्ये शक्तो जेतुं युधिष्ठिरः हतेतस्मिंस्तथानीके पांडवेनाभिपालिते गजानेता
न हनिष्यामः पदातींश्चेतरांस्तथा श्रुत्वा तु वचनं तस्य तावकाजयगृद्धिनः जवेनाभ्यपतन् हृष्टाः पांडवानामनीकिनीं सर्वे विधुतनूत्राणाः प्रगृहीतशरासनाः श
रासना निधुन्वानाः सिंहनादं प्रचक्रिरे ततोऽस्मात्तु निर्घोषः पुनरासीद्विशांपते प्रादुरासीच्छराणां च समुक्तानां तवारुणाः तान्समीपगतान्हृष्ट्वा जवेनो
द्यतकार्मुकान् उवाच देवकीपुत्रं कुंतीपुत्रो धनंजयः चोदयाश्वानसंभ्रांतः प्रविशैनं बलार्णवं अंतमद्य गमिष्यामि शत्रूणां निशितैः शरैः अष्टादश
दिनान्यद्य युद्धस्यास्य जनार्दन वर्तमानस्य महतः समासाद्य परस्परं अनंतकल्पा ध्वजिनी भूत्वा ह्येषां महात्मनां क्षयमद्य गता युद्धे पश्य दैवं यथाविधं
समुद्रकल्पं तु बलं धार्तराष्ट्रस्य माधव अस्मानासाद्य संजातं गोष्पदोपमम् अच्युत हते भीष्मे तु संदध्याच्छिवं स्यादिह माधव न च तत्कृतवान्मूढो धार्तराष्ट्रः
सुबालिशः उक्तं भीष्मेण यद्वाक्यं हितं पथ्यं च माधव तच्चापि नासौ कृतवान्वीतबुद्धिः सुयोधनः तस्मिंस्तु प्रमुखे भीष्मे प्रच्युते पृथिवीतले न जाने का
रणं किं तु येन युद्धमवर्तत मूढांस्तु सर्वथा मन्ये धार्तराष्ट्रान्सुबालिशान् पतिते शांतनोः पुत्रे ये कार्षुः संयुगं पुनः अनंतरं च निहते द्रोणे ब्रह्मविदां वरे
राधेये च विकर्णे च नैवाशाम्यत वैशसं अल्पावशिष्टे सैन्येऽस्मिन्सूतपुत्रे च पातिते सपुत्रे वै नरव्याघ्रे नैवाशाम्यत वैशसं श्रुतायुषि हते वीरे जल
संधे च पौरवे श्रुतायुधे च नृपतौ नैवाशाम्यत वैशसं भूरिश्रवसि शल्ये च शाल्वे चैव जनार्दन आवंत्येषु च वीरेषु नैवाशाम्यत वैशसं जयद्रथे च निहते रा
क्षसे चाप्यलायुधे बाह्लिके सोमदत्ते च नैवाशाम्यत वैशसं भगदत्ते हते शूरे कांबोजे च सुदक्षिणे दुःशासने च निहते नैवाशाम्यत वैशसं दृष्ट्वा च निह
तान्शूरान्पृथङ्माण्डलिकान्नृपान् बलिनश्च रणे कृष्ण नैवाशाम्यत वैशसं अक्षौहिणीपतीन्दृष्ट्वा भीमसेनेन पातितान् मोहाद्वा यदि वा लोभान्न

ते२

श
३१

वाशाम्यतवैशसं कोनुराज्ञाकुलेजातः कौरवेयोविशेषतः निरर्थकंमहद्वैरंकुर्यादन्यः सुयोधनात् गुणानांभ्यधिकंज्ञात्वावलतः शौर्यतोपि
वा श्रम्मूढः कोनुयुध्येतमानानन्प्राज्ञोहिताहितं यत्रतस्यमनोत्यासीत्त्वयोक्तस्यहितंवचः प्रशमेपांडवैः सार्द्धंसोन्यस्यशृणुयात्कथं येनशां
तनवोभीष्मोद्रोणोविदुरस्यवच प्रत्याख्याताः शमस्यार्थेकिंततस्यौषधमेयजं मौर्घ्याद्येनपिताह्युः प्रत्याख्यातोजनार्द्दन तथामात्राहितं
वाक्यंभाषमाणाहितैषिणी प्रत्याख्यातासत्कृत्स्नस्कस्माद्रोचयेद्ध्वः कुलांतकरणोव्यक्तंजातएषजनार्द्दने तथास्यहश्यतेचेष्टानीति
श्चैवविशांपते नैषदास्यतिनोराज्यमितिमेमतिरच्युत उक्तोहिवहुशस्तातविदुरेणमहात्मना नजीवन्दास्यतेभागंधार्त्तराष्ट्रः कथंचन यावत्प्रा
णान्धारयतिध्रुतराष्ट्रोपिमानद तावद्धुष्मास्वपापोयोसौविचरिष्यतिपापकं नचशक्योमयाजेतुमतेयुद्धेनमाधव इत्यब्रवीत्सदामांहिवि
दुरः सत्यदर्शन तत्सर्वमद्यजानामिव्यवसायंदुरात्मनः यदुक्तंवचनंतेनविदुरेणमहात्मना। योहिश्रुत्वावचः पथ्यंजामदग्न्याद्यथातथं ना
भ्यमन्यतदुर्वुद्धिर्ध्रुवंनाशमुखेस्थितः उक्तंहिवहुभिः सिद्धैर्जातमात्रेसुयोधने एनंप्राप्यदुरात्मानंक्षयंक्षत्रंगमिष्यति तदिदंवचनंतेषांनिरु
क्तंवैजनार्द्दन क्षयंयाताहिराजानोदुर्योधनकृतेभृशं सोद्यसर्वान्रणेयोधान्निहनिष्यामिमाधव क्षत्रियेषुहतेष्वाशुशून्येचशिविरेकृते व
धायचात्मनोस्माभिः संयुगंरोचयिष्यति तदंतंहिभवेद्वैरमनुमानेनमाधव एवंपश्यामिवार्ष्णेयचिंतयन्प्रज्ञयास्वया विदुरस्यचवाक्येनचे
ष्टयाचदुरात्मनः संयाहिभारतान्वीरपावकूत्मिशितैः शरैः दुर्योधनंदुरात्मानंवाहिनींचास्यसंयुगे क्षेममद्यकरिष्यामिधर्मराजस्यमाधव ह
त्वैतत्कुर्वलंसेनंधार्त्तराष्ट्रस्यपश्यतः संजयउवाच अभीषुहस्तोदाशार्हस्तथोक्तः सव्यसाचिना तद्बलौघमभित्राणामभीतः प्राविशद्रणे गम०

३१

शरासनवलं घोरं शक्तिकंटककंसंहतं गदापरिघपंथानं रथनागमहाद्रुमं हयपत्तिलताकीर्णं गाहमानो महायशाः व्यचरत्तद्रथो विंदो रथेनातिपताकि

ना तेह्याः पांडुराजन्वहंतोर्जुनमाहवे दिक्षु सर्वासु दृश्यंतदाशार्हेणाप्रचोदिताः ततः प्रायाद्रथेनाजौ सव्यसाची परंतपः किरंश्छरशतांस्ती

क्ष्णान्वारिधारा इवांबुदः प्रादुरासीन्महाञ्छब्दः शराणां नतपर्वणां इषुभिश्छाद्यमानानां समरे सव्यसाचिना असज्जंतस्तनुत्रेषु शरौघाः प्रापतन्भु

वि इंद्राशनिसमस्पर्शा गांडीवप्रेषिताः शराः नरान्नागान्समाहत्य हयांश्चापि विशांपते अपतंत रणे वाणाः पतंगा इव घोषिणाः आसीत्सर्वमिव

छिन्नं गांडीवप्रेषितैः शरैः न प्राज्ञायंत समरे दिशो वा विदिशोपि वा सर्वमासीज्जगत्पूर्णं पार्थनामांकितैः शरैः रुक्मपुंखैस्तैलधौतैः कर्मा

रपरिमार्जितैः ते दह्यमानाः पार्थेन पावकेनेव कुंजराः समासीदंत कौरव्या वध्यमानाः शितैः शरैः शरचापधरः पार्थः प्रज्वलन्निव भारत ददा

ह समरे योधान्कक्षमग्निरिव ज्वलन् यथा वनांते वनगैर्विसृष्टः कक्षं दहेत्कृष्णगतिः स घोरः भूरिद्रुमं शुष्कलतावितानं भृशं समृद्धो ज्वलनः प्र

तापी एवं स नाराचगणप्रतापी शरार्चिरुच्चावचतिग्मतेजाः ददाह सर्वां तव पुत्रसेनाममृष्यमाणस्तरसा तरस्वी तस्येषवः प्राणहराः सुमुक्ता ना

सज्जन्वै वर्मसु रुक्मपुंखाः न च द्वितीयं प्रमुमोच वाणां नरे हये वा परमद्विपे वा अनेकरूपाकृतिभिर्हि वाणैर्महारथानीकमनुप्रविश्य स एव

एकस्तव पुत्रसेनां जघान दैत्यानिव वज्रपाणिः॥ ॥महाभारते शल्यपर्वणि॥ ॥संजय उवाच॥ ॥अस्यतां यतमानानां शूराणामनि

वर्तिनां संकल्पमकरोन्मोघं गांडीवेन धनंजयः इंद्राशनिसमस्पर्शानविषह्यान्महौजसः विसृजन्दृश्यते वाणान्धारा मुंचन्निवांबुदः तत्सैन्यं

भरतश्रेष्ठ वध्यमानं किरीटिना संप्रदुद्राव संग्रामात्तव पुत्रस्य पश्यतः हतधुर्या रथाः केचिद्धतसूतास्तथापरे भग्नाक्षयुगचक्राश्वाः केचिद

म२

शा० ३८

प्रविशांपते अमेयांमायकाः क्षीणास्तथामेशरपीडिताः अकृताप्रयत्नाकेचित्वाद्द्रवन्भयपीडिताः केचित्तत्रानुपार्श्वेहता भूपिष्टवाहनाः विद्रुताश्च

पितृहननेमहायानपदरेपुनः बांधवांश्चनरव्याघ्रभ्रातॄन्संबंधिनस्तथा दुद्रुवुः केचिदुत्सृज्यतत्रतत्र विशांपते वहवोत्रभृशंविद्रुताप्रमनानामहारथाः नि

हतंतः स्मदृश्यंतेपार्थवाणाहतानराः तानन्येरथमारोप्यआश्वास्यायमुहूर्तकं विश्रांतास्त्वविनस्माश्वपुनर्युद्धायजग्मिरे तानुपास्यगताः केचि

त्पुनरेवयुयुत्सवः कुर्वंतस्तवपुत्रस्यशासनंयुद्धदुर्मदाः पानीयमपरेपीत्वापर्याश्वास्यचवाहनं वर्माणिचसमारोप्यकेचिद्भरतसत्तम समाश्वा

स्यापरेभ्रातॄन्निक्षिप्पशिबिरेपिच पुत्रानन्येपितॄनन्येपुनर्युद्धमरोचयन् सज्जयित्वारथान्केचिद्यथामुख्यंविशांपते आप्लुत्यपांडवानीकंपुन

र्युद्धमरोचयन् तेशूराः किंकिणीजालैः समाच्छन्नाबभासिरे त्रैलोक्यविजयेयुक्तायथादैतेयदानवाः आगम्यसहसाकेचिद्रथैः स्वर्णविभूषितैः

पांडवानामनीकेषुधृष्टद्युम्नमयोधयत् धृष्टद्युम्नोपिपांचाल्यः शिखंडीचमहारथः नाकुलिश्चशतानीकोरथानीकमयोधयत् पांचाल्यस्ततस्तत

क्रुद्धः सैन्येनमहतावृतः अभ्यद्रवत्संरब्धोतावकान्हंतुमुद्यतः ततस्त्वापततस्तस्यतवपुत्रोजनाधिप बाणसंघाननेकान्वैप्रेषयामासभारत

धृष्टद्युम्नस्ततोराजंस्तवपुत्रेणधन्विना नाराचैर्बहुभिः क्षिप्रंबाह्वोरुरसिचार्पितः सोतिविद्धोमहेष्वासस्तोत्रार्दितइवद्विपः तस्याश्वांश्चतुरोबाणैः

प्रेषयामासमृत्यवे सारथेश्चास्यभल्लेनशिरःकायादपाहरत् ततोदुर्योधनोराजापृष्ठमारुह्यवाजिनः अपाक्रामद्धतरथोनातिदूरमरिंदम दृष्ट्वा

तुहतविक्रांतंस्वमनीकंमहाबलः तवपुत्रोमहाराजप्रययौयत्रसौबलः ततोरथेषुभग्नेषुत्रिसाहस्रामहाद्विपाः पांडवान्रथिनः पंचसमंतात्पर्यवा

रयन् तेवृताः समरेपंचगजानीकेनभारत अशोभंतनरव्याघ्रग्रहाव्याप्ताघनैरिव ततोर्जुनोमहाराजलब्धलक्षोमहाभुजः विनिर्ययौरथेनैवश्वे

विद्रुर(?) ए म०

तपार ३८

ताश्वः कृतसारथिभिः तैः समंतात्परिवृतः कुंजरैः पर्वतोपमैः नाराचैर्विमलैस्तीक्ष्णैर्गजानीकमयोधयत् तत्रैकबाणा निहतानपश्याम महागजान्
पतितान्पात्यमानांश्च निर्भिन्नान्सव्यसाचिना भीमसेनस्तु तान्दृष्ट्वा नागान्मत्तगजोपमः करेणादाय महतीं गदामभ्यपतद्बली अथाप्लुत्य रथात्तूर्णं दंडपाणि
रिवांतकः तमुद्यतगदं दृष्ट्वा पांडवानां महारथं वित्रेसुस्तावकाः सैन्याः शकृन्मूत्रे प्रसुस्रुवुः आविग्नं च बलं सर्वं गदाहस्ते वृकोदरे गदया भीमसे
नेन भिन्नकुंभान्नजस्वलान् धावमानानपश्याम कुंजरान्पर्वतोपमान् प्राधावन्कुंजरास्ते तु भीमसेनगदाहताः पेतुरार्तस्वरं कृत्वा छिन्नपक्षा इवा
द्रयः तान्भिन्नकुंभान्सुबहून्द्रवमाणानितस्ततः पतमानांश्च संप्रेक्ष्य वित्रेसुस्तव सैनिकाः युधिष्ठिरोपि संक्रुद्धो माद्रीपुत्रौ च पांडवौ गार्ध्रपत्रैः शितैर्बा
णौघैर्जघ्नुर्गजयोधिनः धृष्टद्युम्नश्च समरे पराजित्य नराधिपं अपक्रांते तव सुते हयपृष्ठं समाश्रिते दृष्ट्वा च पांडवान्सर्वान्कुंजरैः परिवारितान् धृष्टद्यु
म्नो महाराज सह सर्वैः प्रभद्रकैः पुत्रः पंचालराजस्य जिघांसुः कुंजरान्ययौ अदृष्ट्वा तु रथानीके दुर्योधनमरिंदमं अश्वत्थामा कृपश्चैव कृतवर्मा
च सात्वतः अपृच्छन्क्षत्रियांस्तत्र क्व नु दुर्योधनो गतः अपश्यमाना राजानं वर्तमाने जनक्षये मन्वाना निहतं तत्र तव पुत्रं महारथाः विषण्णवदना
भूत्वा पर्यपृच्छंत ते सुतं आहुः केचिद्धते सूते प्रयातो यत्र सौबलः हित्वा पांचालराजस्य तदनीकं सुदुःसहं अपरे त्वब्रुवंस्तत्र क्षत्रिया भृशविक्षताः
दुर्योधनेन किं कार्यं द्रक्ष्यध्वं यदि जीवति युध्यध्वं सहिताः सर्वे किं नो राजा करिष्यति ते क्षत्रियाः क्षतैर्देहैर्हतभूयिष्ठवाहनाः शरैः संपीड्यमा
नाः सुनातिव्यक्तमिवाब्रुवन् इदं सर्वं बलं हन्मो येन स्म परिवारिताः एते सर्वे गजान्हत्वा उपयांति स्म पांडवाः श्रुत्वा तु वचनं तेषां अश्वत्थामा महाबलः
भित्त्वा पंचालराजस्य तदनीकं दुरासदं कृपश्च कृतवर्मा च प्रययुर्यत्र सौबलः रथानीकं परित्यज्य शूराः सुदृढधन्विनः ततस्तेषु प्रयातेषु धृष्टद्युम्न

शल्य०

श० ३९

पुरंहृताः आययुः पांडवाराजनविनिघ्नंतश्चतावकान् दृष्ट्वातांस्तानायततः संप्रहृष्टान्महारथान् पराक्रांतांस्तथावीरान्निराशंजीवितेतदा
विवर्णमुखमभूपिष्टमभवत्तावकंवलं परिक्षीणवलान्दृष्ट्वातानहंपरिवारितान् राजन्वलेनद्व्यंगेनत्यक्त्वाजीवितमात्मनः आत्मनापंचमोयु
ध्येपांचालस्यवलेनह तस्मिन्देशेव्यवस्थाप्यपत्रशारद्वतं संप्रयुद्धावयंपंचकिरीटीशरपीडिताः धृष्टद्युम्नः महानीकस्तत्रनोभूद्रणोमहान् जि
तास्तेनवयंसर्वेव्ययपामरणात्ततः अथापश्यंसात्यकिंतमुपायांतंमहारथं रथैश्चतुःशतैर्वीरोमांचाभ्यद्रवदाहवे धृष्टद्युम्नादहंमुक्तः कथंचिच्छ्रां
तवाहनात् पतितंमाधवानीकंदुष्कृतीनरकंयथा तत्रयुद्धमभूद्घोरंमुहूर्त्तमतिदारुणं सात्यकिस्तुमहावाहुर्ममहत्वापरिच्छदं जीवग्राहम
ग्रहीन्मां मूर्च्छितंपतितंभुवि ततोमुहूर्त्तादिवतद्गजानीकमवध्यत गदयाभीमसेनेननाराचैरर्जुनेनच अतिपिष्टैर्महानागैः समंतात्पर्वतो
पमैः नातिप्रसिद्धेवगतिः पांडवानामजायत रथमार्गस्ततश्चक्रेभीमसेनोमहावलः पांडवानांमहाराजव्यपकर्षन्महागजान् अश्वत्थामाकृ
पश्चैवकृतवर्माचसात्वतः अपश्यंतोरथानीकेदुर्योधनमरिंदम राजानंमृगयामासुस्तवपुत्रंमहारथं परित्यज्यचपांचालंप्रयातोयत्रसौवलः
राज्ञोदर्शनसंविग्नावर्त्तमानेजनक्षये इतिश्रीमहाभारतेशल्यपर्वणि संजयउवाच गजानीकेहतेतस्मिन्पांडुपुत्रेणभारत वध्यमानेवलेचैव
भीमसेनेनसंयुगे चरंतंचतथादृष्ट्वाभीमसेनमरिंदमं दंडहस्तंयथाक्रुद्धमंतकंप्राणहारिणं समेत्यसमरेराजन्हतशेषाः सुतास्तव अदृश्यमा
नेकौरव्येपुत्रेदुर्योधनेतथा सोदर्याः सहिताभूत्वाभीमसेनमभिद्रवन् दुर्मर्षणःश्रुतांतश्चजैत्रोभूरिवलोरविः जयसेनः सुजातश्चतथादु
र्विषहोरिहा दुर्विमोचननामाचदुष्प्रधर्षस्तथैवच श्रुतर्वाचमहावाहुः सर्वेयुद्धविशारदाः इत्येतेसहिताभूत्वातवपुत्राः समंततः भीमसेनमभिद्र

शल्य०

३८

दुस्सहश्च सर्वतो दिशं ततो भीमो महाराज स्वरथं पुनरास्थितः मुमोच निशितान्बाणान्पुत्राणां तव मर्मसु ते कीर्यमाणा भीमेन पुत्रास्तव महारणे भी
मसेनमपासेधन्प्रवणादिव कुंजरं ततः क्रुद्धो रणे भीमः शिरो दुर्मर्षणस्य ह क्षुरेण प्रमथ्याशु पातयामास भूतले ततोऽपरेण भल्लेन सर्वावरणभेदिना
श्रुतान्तमवधीद्भीमस्तव पुत्रं महारथं जयत्सेनं ततो विद्ध्वा नाराचेन हसन्निव पातयामास कौरव्यं रथोपस्थादरिंदमः स पपात रथात्तूर्णं भूमौ राजन्ममार
च श्रुतर्वा तु ततो भीमं क्रुद्धो विव्याध मानद शतेन गार्ध्रपत्राणां शराणां नतपर्वणां ततः क्रुद्धो रणे भीमो जैत्रं भूरिबलं रविं त्रीनेतान्त्रिभिरानर्च्छद्विषाग्नि
प्रतिमैः शरैः ते हता न्यपतन्भूमौ स्यंदनेभ्यो महारथाः वसन्ते पुष्पशबला निकृत्ता इव किंशुकाः ततोऽपरेण भल्लेन नाराचेन परंतप दुर्विमोचनमाहत्य प्रे
षयामास मृत्यवे स हतः प्रापतद्भूमौ स्वरथाद्रथिनां वरः गिरेस्तु कूटजो भग्नो मारुतेनेव पादपः दुष्प्रधर्षं ततश्चैव सुजातं च सुतौ तव एकैकं न्यवधीत्संख्ये
द्वाभ्यां द्वाभ्यां चमूमुखे तौ शिलीमुखविद्धांगौ पेततू रथसत्तमौ ततः पतन्तमपरमभि वीक्ष्य सुतं तव भल्लेन युधि विव्याध भीमो दुर्विषहं रणे स पपात
हतो वाहात्पश्यतां सर्वधन्विनां दृष्ट्वा तु निहतान्भ्रातॄन्बहूनेकेन संयुगे अमर्षवशमापन्नः श्रुतर्वा भीममभ्ययात् विक्षिपन्सुमहच्चापं कार्तस्वरवि
भूषितं विसृजन्सायकांश्चैव विषाग्निप्रतिमान्बहून् [illegible]
[illegible] स तु राजन्धनुश्छित्त्वा पांडवस्य महामृधे अथैनं छिन्नधन्वानं विंशत्या समवाकिरत् ततोऽन्यद्धनुरादाय भीमसेनो
महारथः अवाकिरत्तव सुतं तिष्ठ तिष्ठेति चाब्रवीत् महदासीत्तयोर्युद्धं चित्ररूपं भयानकं यादृशं समरे पूर्वं जंभवासवयोर्विभो तयोस्तत्र शितैर्मुक्तैर्यमदंड
निभैः शरैः समाच्छन्ना धरा सर्वा खं च सर्वा दिशस्तथा ततः श्रुतर्वा संक्रुद्धो धनुरादाय सायकैः भीमसेनं रणे राजन्बाह्वोरुरसि चार्पयत् सोऽतिवि

तिष्ठ२

द्रोमहाराजतवपुत्रेणधन्विनाभीमः संयुक्तुभेक्रुद्धः पर्वणीवमहोदधिः ततोभीमोरुषाविष्टः पुत्रस्यतवमारिष सारथिंचतुरश्वांश्चबाणैर्निन्येयमक्षयं
विरथंतंसमालक्ष्यविशिखैर्लोमवाहिभिः अवाकिरदमेयात्मा [illegible] दर्शयन्पाणिलाघवं श्रुतर्वाविरथोराजन्नजग्राहखड्गचर्मणी ॥ अथास्याद्द
तः खड्गंशतचंद्रंचभानुमत् क्षुरप्रेणशिरः कायात्पातयामासपांडवः छिन्नोत्तमांगस्यततः क्षुरप्रेणमहात्मनः पपातकायः सरथात्वसुधा
मनुनादयन् तस्मिन्निपतितेवीरेतावकाभयमोहिताः अभ्यद्रवंतसंग्रामेभीमसेनंयुयुत्सवः तानापततएवाशुहतशेषाद्बलार्णवात् दंशितः प्र
तिजग्राहभीमसेनः प्रतापवान् तेतुतंवैसमासाद्यपरिवव्रुः समंततः ततस्तुसंवृतोभीमस्तावकैर्निशितैः शरैः पीडयामासतान्सर्वान्सहस्राक्षइ
वासुरान् ततः पंचशतान्हत्वासवरूथान्महारथान् जघानकुंजरानीकंपुनः सप्तशतंयुधि हत्वादशसहस्राणिपत्तीनांपरमेषुभिः वाजिनांच
शतान्यष्टौपांडवस्स्मविराजते भीमसेनस्तुकौंतेयोहत्वायुद्धेसुतांस्तव मेनेकृतार्थमात्मानंसफलंजन्मचप्रभो तंतथायुध्यमानंवैविनिघ्नंतंच
तावकाः ईक्षितुंनोत्सहंतेस्मतवसैन्यानिमारिष विद्राव्यतुकुरून्सर्वांस्तांश्चहत्वापदानुगान् दोर्भ्यांशब्दंततश्चक्रेत्रासयानोमहाद्विपान् हतभूयि
ष्ठयोधातुतवसेनाविशांपते किंचिच्छेषामहाराजकृपणाः समपद्यत ॥ ॥ महाभारतेशल्यपर्वणि ॥ ॥ संजयउवाच दुर्योधनोमहाराज
सुदर्शश्चापितेसुतः हतशेषौतदासंख्येवाजिमध्येव्यवस्थितौ ततोदुर्योधनंदृष्ट्वावाजिमध्येव्यवस्थितं उवाचदेवकीपुत्रः कुंतीपुत्रंधनंजयं शत्रवो
हतभूयिष्ठाज्ञातयः परिपालिताः गृहीत्वासंजयंचासौनिवृत्तः शिनिपुंगवः परिश्रांतश्चनकुलः सहदेवश्चभारत योधयित्वारणेपापान्धार्तराष्ट्रान्सहा
नुगान् सुयोधनमभित्यज्यत्रयएतेव्यवस्थिताः कृपश्चकृतवर्माचद्रौणिश्चैवमहारथः असौतिष्ठतिपांचाल्यः श्रियापरमयायुतः दुर्योधनबलंद

त्वामहं सर्वैः प्रभग्नैः असौ दुर्योधनः पार्थ वाजिमध्ये व्यवस्थितः छत्रेणाध्रियमाणेन वाजिमध्ये मुहुर्मुहुः प्रतिव्यूह्य बलं सर्वं रणमध्ये व्यवस्थितं
एनं हत्वा शितैर्बाणैः कृतकृत्यो भविष्यसि गजानीकं हतं दृष्ट्वा त्वां च प्राप्तमरिंदम यावन्न विद्रवंत्येते तावज्जहि सुयोधनं यातु कश्चित्तु पांचाल्यं
क्षिप्रमागम्यतामिति परिश्रांतबलस्तात नैष मुच्येत किल्बिषी तव हत्वा बलं सर्वं संग्रामे धृतराष्ट्रजः जितान्पांडुसुतान्मत्वा रूपं धारयते मह
त् विहतं स्वबलं मत्वा पीडितं चापि पांडवैः ध्रुवमेष्यति संग्रामे वधायैवात्मनो नृपः एवमुक्तः फाल्गुनस्तु कृष्णं वचनमब्रवीत् धृत राष्ट्रसुताः सर्वे भीम
सेनेन मानद यावेतावस्थितौ कृष्ण तावद्घनं भविष्यतः हतो भीष्मो हतो द्रोणो हतो वैकर्तनस्तथा मद्रराजो हतः शल्यो हतः कृष्ण जयद्रथः हयाः पं
चशताः शिष्टाः शकुनेः सौबलस्य च रथानां च शते शिष्टे द्वे एव तु जनार्दन दंतिनां च शतं साग्रं त्रिसाहस्राः पदातयः अश्वत्थामा कृपश्चैव त्रिगर्ताधि
पतिस्तथा उलूकः शकुनिश्चैव कृतवर्मा च सात्वतः एतद्बलमभूच्छेषं धार्तराष्ट्रस्य माधव मोक्षो न खल्वस्ति कालाद्विद्यते भुवि कस्यचित् तथा विनिहते
सैन्ये पश्य दुर्योधनं स्थितं अद्याह्ना हि महाराजो हतामित्रो भविष्यति न हि मे मोक्ष्यते कश्चित्परेषामिति चिंतयन् ये त्वद्य समरं कृष्ण न हास्यंति रणोत्कटाः
तान्वै सर्वान्हनिष्यामि यद्यपि स्युरमानुषाः अद्य युद्धे सुसंक्रुद्धो दीर्घं राज्ञः प्रजागरं अपनेष्यामि गांधारं पातयित्वा शितैः शरैः निकृत्या वै दुराचारो या
नि रत्नानि सौबलः सभायामहरद्द्यूते पुनस्तान्याहराम्यहं अद्य ता अपि वेत्स्यंति सर्वा नागपुरस्त्रियः श्रुत्वा पतींश्च पुत्रांश्च पांडवैर्निहतान्युधि समाप्त
मद्य वै कर्म सर्वं कृष्ण भविष्यति अद्य दुर्योधनो दीप्तां श्रियं प्राणांश्च त्यक्ष्यति नापयाति भयात्कृष्ण संग्रामाद्यदि चेन्मम निहतं विद्धि वार्ष्णेय धार्तराष्ट्र
सुबालिशं ममैतेन शक्तं वै राजवृंदमरिंदम सोढुं ज्यातलनिर्घोषं प्राहिया वन्निहन्म्यहं एवमुक्तस्तदा दाशार्हः पांडवेन मनस्विना अचोदयद्धयान्राजन्

श०
४१

जं दुर्योधनबलं प्रति तदनीकमभिप्रेक्ष्य त्रयः सज्जा महारथाः भीमसेनोर्ज्जुनश्चैव सहदेवश्च मारिष: प्रययुः सिंहनादेन दुर्योधनजिघांसया तान्प्रेक्ष्य सहिता
न्सर्वान्नस्त्ववेर्नोद्यतकार्मुकः सौवलोभ्यद्रवत्सुद्धे पांडवानाततायिनः सुदर्शनस्तव सुतो भीमसेनेन संप्रयात् सुशर्मा शकुनिश्चैव युयुधाते किरीटिना सहदे
वं तव सुतो हयपृष्ठ गतोभ्ययात् ततो हि यत्नतः क्षिप्रं तव पुत्रो जनाधिप सहदेवस्य प्रासेन शिरसि प्राहरद्भृशं सोपाविशद्रथोपस्थे तव पुत्रेण ताडितः
रुधिराप्लुतसर्वांगस्त्वाशीविषइव श्वसन् प्रतिलभ्य ततः संज्ञां सहदेवो विशांपते दुर्योधनं शरैस्तीक्ष्णैः संक्रुद्धः समवाकिरत् पार्थोपि युधि [illegible] विक्रम्य
कुंतीपुत्रो धनंजयः शूराणामश्वपृष्ठेभ्यः शिरांसि निचकर्त्तह तदनीकं तदा पार्थो व्यधमन्निशितैः शरैः पातयित्वा हयान्सर्वांस्त्रिगर्त्तानां रथान्ययौ ततस्ते
सहिताभूत्वा त्रिगर्त्तानां महारथाः अर्जुनं वासुदेवं च शरवर्षैरवाकिरन् सत्यकर्माणमाक्षिप्य क्षुरप्रेण महायशाः ततोस्य स्यंदनस्येषां चिच्छेद पांडुनंदन०
शिलाशितेन च विमोक्षुरप्रेण महायशाः शिरश्चिच्छेद प्रहसन् तप्तकुंडलभूषणं सत्येषुमथ चादत्त योधानां मिषतां ततः यथा सिंहो वने राजन्मृगान्परि
बुभुक्षितः तान्निहत्य ततः पार्थः सुशर्माणं त्रिभिः शरैः विध्वा तेनाहरत्सर्वान्रथान्रुक्मविभूषितान् ततस्तु प्रत्वरन्पार्थो दीर्घकालं सुसंभृतं मुंचन्क्रो
धविषं तीक्ष्णं प्रस्थलाधिपतिं प्रति तमर्जुनः पृषत्कानां शतेन भरतर्षभ पूरयित्वा ततो वाहान्हरन्तस्य धन्विनः ततः शरं समाधाय यमदंडोपमं शितं सुश
र्माणं समुद्दिश्य चिक्षेपाशु हसन्निव स शरः प्रेषितस्तेन क्रोधदीप्तेन धन्विना सुशर्माणं समासाद्य बिभेद हृदयं रणे स गतासुर्महाराज पपात धरणीतले
नंदयन्पांडवान्सर्वान्व्यथयंश्चापि तावकान् सुशर्माणं रणे हत्वा पुत्रानस्य महारथान् सप्त चाष्टौ च त्रिंशच्च सायकैरनयत्क्षयं ततोस्य निशितैर्वाणैः
सर्वान्हत्वा पदानुगान् अभ्ययाद्भारतीं सेनां हतशेषां महारथः भीमस्तु समरे क्रुद्धः पुत्रं तव जनाधिप सुदर्शनमदृश्यं तं शरैश्चक्रे हसन्निव ततोस्य प्रहस

राम०
४१

२

नक्रुद्धः शिरः कायादपाहरत् ॥ सुषेणस्ततो द्रोणं महतः शायनद्भुवि तस्मिंस्तु निहते वीरे ततस्तस्य पदानुगाः परिवव्रुरणे भीमं किरंतो विशिखांश्छितान्
ततस्तान्निशितैर्बाणैस्तमनीकं वृकोदरः इंद्राशनिसमस्पर्शैः समंतात्पर्यवाकिरत् ततः क्षणात्तु भीमोत्पहन्तद्धृतं तद्यथा तेषु वध्यमानेषु सेनाध्यक्षा
महाबलाः भीमसेनं समासाद्य ततो युध्यंत भारत तांस्तु सर्वान्शरैर्घोरैरवाकिरत पांडवः तथैव तावकाराजन्पांडवेयान्महारथान् । शरवर्षेण महता समंता
त्पर्यवारयन् आकुलं तदभूत्सर्वं पांडवानां परैस्सह तावकानां च समरे पांडवेयैर्युयुत्सतां ततो योधास्तदापेतुः परस्परसमाहताः उभयोः सेनयो राजन्
न्शोचयंतः स्वबांधवान् महाभारते शल्यपर्वणि सप्तमविंशः संजय उवाच तस्मिन्प्रवृत्ते संग्रामे नरवाजिगजक्षये शकुनिः सौबलो राजन्सहदेवं
समभ्ययात् ततोस्यापततस्तूर्णं सहदेवः प्रतापवान् शरौघान्प्रेषयामास पतंगानिव शीघ्रगान् उलूकश्च रणे भीमं विव्याध दशभिः शरैः शकुनिस्तु म
हाराज विव्याध च त्रिभिः शरैः सायकानां नवत्या च सहदेवमवाकिरत् शूराः समरे राजन्समासाद्य परस्परं विव्यधुर्निशितैर्बाणैः कंकबर्हिणवाजितैः
स्वर्णपुंखैः शिलाधौतैराकर्णप्रहितैः शरैः चष्टैर्वियरिक्षावद्भिः शरैश्छन्नैर्विशांपते आच्छादयदिशः सर्वा धाराभिरिव तोयदः ततः क्रुद्धो रणे भीमः
सहदेवश्च वीर्यवान् चेरतुः कदनं संख्ये कुर्वंतौ सुमहाबलौ ताभ्यां शरशतैश्छन्नं तद्बलं तव भारत अंधकारमिवाकाशमभवत्तत्र ह चष्टैर्वियरिक्षा
वद्भिः शरैश्छन्नैर्विशांपते तत्र तत्र कृतो मही विकर्षद्भिर्हतानां बहु निहतानां हयानां च सहैव हयपोधिभिः चर्मभिर्विनिकृत्तैश्च प्रासैश्छिन्नैश्च मारि
ष ऋष्टिभिः शक्तिभिश्चैव समंततः संछन्ना पृथिवी जज्ञे कुसुमैः शबलाइव योधास्तत्र महाराज समासाद्य परस्परं व्यचरंत रणे क्रुद्धा विनिघ्नंतः
परस्परं उद्वृत्तनयनैरोषात्संदष्टौष्ठपुटैर्मुखैः सकुंडलैर्मही छन्ना पद्मकिंजल्कसप्रभैः भुजैश्छिन्नैर्महाराज नागराजकरोपमैः सांगदैः सत

भि ४५

ते ५

पंदमठ्य ७४२ श्री

श०
४२

नुन्नेश्चसा स्विश्रामपरस्त्वथैः कबंधैस[illegible]तेच्छिन्नैर्नरत्पदिस्त्वायरैर्युधि क्रव्यादगणसंकीर्णा घोराभूत्पृथिवीपते अल्पावशिष्टे सैन्ये तु कौरवेयान्महा
मृधे प्रहृष्टाः पांडवा भूत्वा निरेयमसादनं एतस्मिन्नंतरे राजन्सौबलेयः प्रतापवान् प्रासेन सहदेवस्य शिरसि प्राहरद्भृशं सविह्वलो महाराज
रथोपस्थ उपाविशत् सहदेवं तथा दृष्ट्वा भीमसेनः प्रतापवान् सर्वसैन्यानि संक्रुद्धो वारयामास भारत निर्बिभेद च नाराचैः शत[illegible]शोथ सहस्रशः
विनिर्भिद्याकरोच्चैव सिंहनादमरिंदम तेन शब्देन वित्रस्ताः सर्वे सहयवारणाः प्राद्रवन्सहसा भीताः शकुनेश्च पदानुगाः प्रभग्नानथ तान्दृष्ट्वा राजा
दुर्योधनोब्रवीत् निवर्तध्वमधर्मज्ञा युध्यध्वं किं सृतेन वः इह कीर्तिं समाधाय प्रेत्य लोकान्समश्नुते प्राणान्जहाति यो वीरो युधि पृष्ठमदर्शय
न् एवमुक्तास्तु ते राज्ञा सौबलस्य पदानुगाः पांडवानभ्यवर्तंत मृत्युं कृत्वा निवर्तनं द्रवद्भिस्तत्र राजेंद्र कृतः शब्दोतिदारुणः क्षुब्धसागरसंका
शः क्षुभितः सर्वतोभवत् तांस्तथापततो दृष्ट्वा सौबलस्य पदानुगान् प्रत्युद्ययुर्महाराज पांडवा विजये स्थिताः प्रत्याश्वास्य च दुर्धर्षः सहदेवो वि
शांपते शकुनिं दशभिर्विध्वा हयांश्च निशितैः शरैः धनुश्चिच्छेद च शरैः सौबलस्य हसन्निव अथान्यद्धनुरादाय शकुनिर्युद्धदुर्मदः विव्याध नकु
लं षष्ट्या भीमसेनं च सप्तभिः उलूकोपि महाराज भीमं विव्याध सप्तभिः सहदेवं च सप्तत्या परीप्सन्पितरं रणे तं भीमसेनः समरे विव्याध निशि
तैः शरैः शकुनिं च चतुःषष्ट्या पार्श्वस्थांश्च [illegible]त्रिभिस्त्रिभिः ते हन्यमाना भीमेन नाराचैस्तैलपायिभिः सहदेवं रणे क्रुद्धं छादयन्शरवृष्टिभिः
पर्वतं वारिधाराभिः सविद्युत इवांबुदः ततोस्यापततः शूरः सहदेवः प्रतापवान् उलूकस्य महाराज भल्लेनापाहरच्छिरः स जगाम रथाद्भूमिं
सहदेवेन पातितः रुधिराप्लुतसर्वांगो नंदयन्पांडवान्युधि पुत्रं तु निहतं दृष्ट्वा शकुनिस्तत्र भारत साश्रुकंठो विनिःश्वस्य क्षत्तुर्वाक्यम

४२

श०
४२

नुस्मरन् चिंतयित्वा मुहूर्त्तं स वाक्यप्रतोदाहतः श्वसन् सहदेवं समासाद्य त्रिभिर्विव्याध सायकैः तानप्यस्य शरान्मुक्तान्शरसंघैः प्रतापवान् स
हदेवो महाराज धनुश्चिच्छेद संयुगे। छिन्ने धनुषि राजेंद्र शकुनिः सौबलस्तदा प्रगृह्य विपुलं खड्गं सहदेवाय प्राहिणोत् तमापतंतं सहसा घो
ररूपं विशांपते द्विधा चिच्छेद समरे सौबलस्य हसन्निव असिं दृष्ट्वा द्विधा छिन्नं प्रगृह्य महतीं गदां प्राहिणोत्सहदेवाय सा मोघा न्यपतद्भुवि त
तः शक्तिं महाघोरां कालरात्रिमिवोद्यतां प्रेषयामास संक्रुद्धः पांडवं प्रति सौबलः तामापतंतीं सहसा शरैः कांचनभूषणैः त्रिधा चिच्छेद सम
रे सहदेवो हसन्निव सा पपात त्रिधा छिन्ना भूमौ कनकभूषणा शीर्यमाणा यथा दीप्ता गगनाद्वै शतह्रदा शक्तिं विनिहतां दृष्ट्वा सौबलं च भया
र्दितं दुद्रुवुस्तावकाः सर्वे भये जाते ससौबलाः अथोत्क्रुष्टं महद्ध्यासीत्पांडवैर्जितकाशिभिः धार्त्तराष्ट्रास्ततः सर्वे प्रायशो विमुखाभवन्
तान्वै विमनसो दृष्ट्वा माद्रीपुत्रः प्रतापवान् शरैरनेकसाहस्रैर्वारयामास संयुगे ततो गांधारकैर्गुप्तं पृष्ठैरश्वैर्जये धृतं आससाद रणे यांतं स
हदेवोथ सौबलं स्वमंशमवतिष्ठंतं संस्मृत्य शकुनिं नृप रथेन कांचनांगेन सहदेवः प्रतापवान् अधिज्यं बलवत्कृत्वा व्याक्षिपन्सुमहद्धनुः
[illegible] स सौबलमभिद्रुत्य गार्ध्रपत्रैः शिलाशितैः भृशमभ्यहनत्क्रुद्धस्तोत्रैरिव महाद्विपं उवाच चैनं मेधावी निगृ
ह्य स्मारयन्निव क्षत्रधर्मे स्थिरो भूत्वा युध्यस्व पुरुषो भव यत्तदा हृष्यसे मूढ ग्लहन्नक्षैः सभातले फलमद्य प्रपश्यस्व कर्मणस्तस्य दु
र्मते निहतास्ते दुरात्मानो ये स्मानवहसन्पुरा दुर्योधनः कुलांगारः शिष्टस्त्वं चास्य मातुलः अद्य ते निहनिष्यामि क्षुरेणोन्मथितं शिरः
वृक्षात्फलमिवोद्धृत्य लगुडेन प्रमाथिना एवमुक्त्वा महाराज सहदेवो विशांपते संक्रुद्धो नरशार्दूलो वेगेनाभिजगाम ह अभिगम्य तु दुर्धर्षः

५

शा० ५२

सहदेवो युधांपतिः विकृष्य बलवच्चापं क्रोधेन प्रहसन्निव शकुनिं दशभिर्विद्ध्वा चतुर्भिश्चास्य वाजिनः छत्रं ध्वजं धनुश्चास्य छित्वा सिंह इवानदत् छिन्नध्वजधनुश्छत्रः सहदेवेन सौबलः कृतो विद्धश्च बहुभिः सर्वमर्मसु सायकैः ततो भूयो महाराज सहदेवः प्रतापवान् शकुनेः प्रेषयामास शरवृष्टिं दुरासदां ततस्तु क्रुद्धः सुबलस्य पुत्रो माद्रीसुतं सहदेवं विमर्दे प्रासेन जांबूनदभूषणेन जिघांसुरेकोभिपपात शीघ्रं माद्रीसुतस्तस्य समुद्यतं तं प्रासं सुवृत्तौ च भुजौ रणाग्रे भल्लैस्त्रिभिर्युगपत्संचकर्त ननाद चोच्चैस्तरसाजिमध्ये तस्याशुकारी सुसमाहितेन सुवर्णपुंखेन दृढाय सेन भल्लेन सर्वावरणातिगेन शिरः शरीरात्प्रममाथ भूयः शरेण कार्तस्वरभूषितेन दिवाकराभेन सुसंशितेन हृतोत्तमांगो युधि पांडवेन पपात भूमौ सुबलस्य पुत्रः स तच्छिरो वेगवता शरेण सुवर्णपुंखेन शिलाशितेन प्रावेरयत्कुपितः पांडुपुत्रो यत्तत्कुरूणामनयस्य मूलं हृतोत्तमांगं शकुनिं समीक्ष्य भूमौ शयानं रुधिरार्द्रगात्रं योधास्त्वदीया भयनष्टसत्वा दिशः प्रजग्मुः प्रगृहीतशस्त्राः विप्रद्रुताः शुष्कमुखा विसंज्ञा गांडीवघोषेण समाहताश्च भयार्दिता भग्नरथाश्वनागाः पदातयश्चैव सधार्तराष्ट्राः ततो रथाच्छकुनिं पातयित्वा मुदान्विता भारत पांडवेयाः शंखान्प्रदध्मुः समरे प्रहृष्टाः सकेशवाः सैनिकान्हर्षयंतः ते चापि सर्वे प्रतिपूजयंतो दृष्ट्वा ब्रुवाणाः सहदेवमाजौ दिष्ट्या हतो नैकृतिको दुरात्मा सहात्मजो वीर रणे त्वयेति॥ ॥इति महाभारते शल्यपर्वणि शकुन्युलूकवधः संजय उवाच ततः क्रुद्धा महाराज सौबलस्य पदानुगाः त्यक्त्वा जीवितमाक्रंतैः पांडवान्पर्यवारयन् तानर्जुनः प्रत्यगृह्णात्सहदेवजये धृतान् भीमसेनश्च तेजस्वी क्रुद्धाशीविषदर्शनः शक्त्यृष्टिप्रासहस्तानां सहदेवं जिघांसतां संकल्पमकरोन्मोघं गांडीवेन धनंजयः संगृह्णीतायुधान्बाहून्योधानामभिधावतां भल्लैश्चिच्छेद बीभत्सुः शिरांस्यपि हयानपि ते हता

एम०

५२

धनंजयेन वसुधां विगतासवः त्वरतां लोकवीराणां प्रहताः सव्यसाचिना ततो दुर्योधनो राजा दृष्ट्वा स्वबलसंक्षयं हतशेषान्समानीय क्रुद्धो ल
क्ष्यगतान्विभो कुंजरांश्च हयांश्चैव पादातांश्च परंतप उवाच सहितान्सर्वान्धार्तराष्ट्र इदं वचः समासाद्य रणे सर्वान्पांडवान्ससुहृद्गणान् पांचा
लं चापि सबलं हत्वा शीघ्रं निवर्तत तस्य ते शिरसा गृह्य वचनं युद्धदुर्मदाः प्रत्युद्ययू रणे पार्थांस्तव पुत्रस्य शासनात तानभ्यापततः शीघ्रं हतशे
षान्महारणे शरैराशीविषाकारैः पांडवाः समवाकिरन् तत्सैन्यं भरतश्रेष्ठ मुहूर्तेन महात्मभिः अवध्यत रणं प्राप्य त्रातारं नाभ्यविंदत प्रतिष्ठ
मानं तु भयान्नावतिष्ठत दंशितं अश्वैर्विपरिधावद्भिः सैन्येन रजसावृते न प्राज्ञायंत समरे दिशश्च प्रदिशस्तथा ततस्तु पांडवानीकान्निःसृत्य बह
वो जनाः अभ्यघ्नंस्तावकान्युद्धे मुहूर्तादिव भारत ततो निःशेषमभवत्तत्सैन्यं तव भारत अक्षौहिण्यः समेतास्तु तव पुत्रस्य भारत एकादश ह
ता युद्धे ताः प्रभो पांडुसृंजयैः तेषु राजसहस्रेषु तावकेषु महात्मसु एको दुर्योधनो राजन्नदृश्यत भृशं विक्षतः ततो वीक्ष्य दिशः सर्वा दृष्ट्वा शून्यां
च मेदिनीं विहीनः सर्वयोधैश्च पांडवान्वीक्ष्य संयुगे मुदितान्सर्वसिद्धार्थान्नर्दमानान्समंततः बाणशब्दरवांश्चैव श्रुत्वा तेषां महात्मनां दुर्यो
धनो महाराज कश्मलेनाभिसंवृतः अपयाने मनश्चक्रे विहीनबलवाहनः धृतराष्ट्र उवाच निहते मामके सैन्ये निःशेषे शिबिरे कृते पांडवानां ब
ले सूत किं नु शेषमभूत्तदा एतन्मे पृच्छतो ब्रूहि कुशलो ह्यसि संजय यच्च दुर्योधनो मंदः कृतवांस्तनयो मम बलक्षयं ततो दृष्ट्वा स एकः पृथि
वीपतिः॥ ॥संजय उवाच रथानां द्वे सहस्रे तु सप्तनागशतानि च पंच चाश्वसहस्राणि पत्तीनां च शतं शताः एतच्छेषमभूद्राजन्पांड
वानां महद्बलं परिगृह्य हि यद्युद्धे धृष्टद्युम्नो व्यवस्थितः एकाकी भरतश्रेष्ठ ततो दुर्योधनो नृपः नापश्यत्समरे कंचित्सहायं रथिनां वरः नर्दमा

१०

श०

४४

५१

नान्यं तं चैव सबलस्य च संक्षयं तथा दृष्ट्वा महाराज एकः स पृथिवीपतिः हतेश्वं हयमुत्सृज्य प्राङ्मुखः प्राद्रवत्ततः एकादशचमूभर्ता पुत्रो दुर्योधन
स्तव गदामादाय तेजस्वी पदातिः प्रस्थितो ह्रदं नातिदूरं ततो गत्वा पद्भ्यामेव नराधिपः सस्मार वचनं क्षत्तुर्धर्मशीलस्य धीमतः इदं नूनं महाप्राज्ञो
विदुरो दृष्टवान् पुरा महद्वैशसमस्माकं क्षत्रियाणां च संयुगे । चिरं विचिन्तयानस्तु प्रविविक्षुर्ह्रदं नृपः दुःखसंतप्तहृदयो दृष्ट्वा राजन् बलक्षयं पा
ण्डवापि महाराज धृष्टद्युम्नपुरोगमाः अभ्यद्रवन्त संक्रुद्धास्तव राजन् बलं प्रति शक्त्यृष्टिप्रासहस्तानां बलानामभिगर्जतां संकल्पमकरोन्मोघं गा
ण्डीवेन धनंजयः तान्हत्वा निशितैर्बाणैः सामात्यान् सहबन्धुभिः रथे श्वेतहये तिष्ठन्नर्जुनो बह्वशोभत सुबलस्य हते पुत्रे सवाजिरथकुंजरे महा
वनमिव छिन्नमभवत्तावकं बलं अनेकशतसाहस्रे बले दुर्योधनस्य ह नान्यो महारथो राजन् जीवमानो व्यदृश्यत द्रोणपुत्रादृते वीरात्तथैव कृ
तवर्मणः कृपाच्च गौतमाद्राजन् पार्थिवाच्च तवात्मजात् धृष्टद्युम्नस्तु मां दृष्ट्वा हसन् सात्यकिमब्रवीत् किमनेन गृहीतेन नानेनार्थोस्ति जीव
ता धृष्टद्युम्नवचः श्रुत्वा शिनेर्नप्ता महारथः उद्यम्य निशितं खड्गं हन्तुं मामुद्यतस्तदा तमागम्य महाप्राज्ञः कृष्णद्वैपायनोब्रवीत् मुच्यतां संजयो
जीवन्न हन्तव्यः कदाचन द्वैपायनवचः श्रुत्वा शिनेर्नप्ता कृताञ्जलिः ततो मामब्रवीन्मुक्त्वा स्वस्ति संजय साधय अनुज्ञातस्त्वहं तेन न्यस्तवर्मा नि

श०३

रायुधः प्रातिष्ठं येन नगरं सायाह्ने रुधिरोक्षितः क्रोशमात्रमपक्रान्तं गदापाणिमवस्थितं एकं दुर्योधनं राजन्नपश्यं भृशविक्षतं स तु मामश्रुपू
र्णाक्षो नाशक्नोत्समभिवीक्षितुं उपप्रैक्षत मां दृष्ट्वा तदा दीनमवस्थितं तं चाहमपि शोचन्तं दृष्ट्वैकाकिनमाहवे मुहूर्तं नाशकं वक्तुं किं
चिद् दुःखपरिप्लुतः ततोस्मै तदहं सर्वमुक्तवान् ग्रहणं तदा द्वैपायनप्रसादाच्च जीवतो मोक्षमाहवे मुहूर्तमिव च ध्यात्वा प्रतिलभ्य च चेतनां भ्रा

श०

४४

तं त्वं सर्वसैन्यानि समपृच्छत मां ततः तस्मै तदहमाचक्षं सर्वमे[illegible]स हृदर्शिवान् भ्रातृंश्च निहतान्सर्वान्सैन्यं च विनिपातितं त्रयः किल रथाः
शिष्टास्तावकानां नराधिप इति प्रस्थानकाले मां कृष्णद्वैपायनोब्रवीत् स दीर्घमिव निश्वस्य विपश्यंश्च पुनः पुनः अंसे मां पाणिना स्पृष्ट्वा पुत्रस्ते प
र्यभाषत त्वदन्यो नेह संग्रामे कश्चिज्जीवति संजय द्वितीयं नहि पश्यामि ससहायाश्च पांडवाः ब्रूयाः संजय राजानं प्रज्ञाचक्षुषमीश्वरं दुर्योधनस्तव सु
तः प्रविष्टो ह्रदमित्युत सुहृद्भिस्तादृशैर्हीनः पुत्रैर्भ्रातृभिरेव च पांडवैश्च हृते राज्ये को नु जीवेत मादृशः आचक्षीथाः सर्वमिदं मां च युक्तं महाहवे
अस्मिंस्तोयह्रदे सुप्तं जीवंतं भृशविक्षतं एवमुक्त्वा महाराज प्राविशत्तं ह्रदं नृपः अस्तंभयत तोयं च मायया मनुजाधिपः तस्मिन्ह्रदे प्रविष्टे तु त्री
न्रथांश्रांतवाहनान् अपश्यं सहितानेकस्तं देशं समुपेयुषः कृपं शारद्वतं वीरं द्रौणिं च रथिनां वरं भोजं च कृतवर्माणं सहितान्शरविक्षतान् ते सर्वे माम
भिप्रेक्ष्य तूर्णमश्वानचोदयन् उपयाय च मामूचुर्दिष्ट्या जीवसि संजय अपृच्छंश्चैव ते सर्वे पुत्रं तव जनाधिप कच्चिद्दुर्योधनो राजा स नो जीवति संजय
आख्यातवानहं तेभ्यस्तदा कुशलिनं नृपं तच्चैव सर्वमाचक्षं यन्मां दुर्योधनोब्रवीत् ह्रदं चैवाहमाचक्षं यं प्रविष्टो नराधिपः अश्वत्थामा तु तद्राजन्निश
म्य वचनं मम तं ह्रदं विपुलं प्रेक्ष्य करुणं पर्यदेवयत् अहो धिङ्न स जानाति जीवतोस्मान्नराधिपः पर्याप्ता हि वयं तेन सह योधयितुं परान् ते तु तत्र चि
रं कालं विलप्य च महारथाः प्राद्रवन्रथिनां श्रेष्ठा दृष्ट्वा पांडुसुतान्रणे ते तु मां रथमारोप्य कृपस्य सुपरिष्कृतं सेनानिवेशमाजग्मुर्हतशेषास्त्रयो
रथाः तत्र गुल्माः परित्रस्ताः सूर्ये चास्तमिते सति सर्वे विचुक्रुशुः श्रुत्वा पुत्राणां तव संक्षयं ततो वृद्धा महाराज योषितां रक्षिणो नराः राजदारा
नुपादाय प्रययुर्नगरं प्रति तत्र विक्रोशतीनां च रुदतीनां च सर्वशः प्रादुरासीन्महान्शब्दः श्रुत्वा तद्बलसंक्षयं ततस्ता योषितो राजन्क्रंदंत्योपि मु

स्थान

म॰ ५५

ऊरुभग्नः कुरुश्रेष्ठ श्वशुहेतनाहपंस्पो महीतलं आजघ्नुः करजैश्चापि पाणिभिश्च शिरांस्युत लुलुचुश्च तदा केशान्क्रोशंत्यस्तत्र तत्र ह हाहाकारविना
दितो विनिघ्नाना उरांसि च क्रोशंत्यस्तत्र रुरुदुः क्रंदमाना विशांपते ततो दुर्योधनामात्याः साश्रुकंठा भृशातुराः राजदारानुपादाय प्रययुर्नगरं प्रति वे
त्रयासक्तहस्ताश्च द्वाराध्यक्षा विशांपते शयनीयानि शुभ्राणि स्पर्ध्यास्तरणवंति च समादाय ययुस्तूर्णं नगरं जनरक्षिणः आस्थायाश्वतरीयुक्ता
न्स्यंदनेनापरे जनाः स्वान्स्वान्दारानुपादाय प्रययुर्नगरं प्रति अदृष्टपूर्वा या नार्यो भास्करेणापि वेश्मसु ददृशुस्ता महाराज जना यांतीः पुरं प्र
ति ताः स्त्रियो भरतश्रेष्ठ सौकुमार्यसमन्विताः प्रययुर्नगरं तूर्णं हतस्वजनबांधवाः आगोपालाविपालेभ्यो द्रवंतो नगरं प्रति ययुर्मनुष्याः सं
भ्रांता भीमसेनभयार्दिताः अपि चैषां भयं तीव्रं पार्थेभ्योभूत्सुदारुणं प्रेक्षमाणास्तदान्योन्यमधावन्नगरं प्रति तस्मिंस्तथा वर्तमाने विद्रवे भृश
दारुणे युयुत्सुः शोकसंमूढः प्राप्तकालमचिंतयत् जितो दुर्योधनः संख्ये पांडवैर्भीमविक्रमैः एकादश चमूभर्ता भ्रातरश्चास्य सूदिताः हता
श्च कुरवः सर्वे भीष्मद्रोणपुरःसराः अहमेको विमुक्तस्तु भाग्ययोगाद्यदृच्छया विद्रुतानि च सर्वाणि शिबिराणि समंततः इतस्ततः पलायंते हत
नाथा हतौजसः अदृष्टपूर्वा दुःखार्ता भयव्याकुललोचनाः हरिणा इव वित्रस्ताः प्रेक्षमाणा दिशो दश दुर्योधनस्य सचिवा ये केचिदवशेषिता
: राजदारानुपादाय प्रययुर्नगरं प्रति प्राप्तकालमहं मन्ये प्रवेशं तैः सह प्रभो युधिष्ठिरमनुज्ञाप्य भीमसेनं तथैव च एतमर्थं महाबाहुरुभयोः
समवेदयत् तस्य प्रीतोभवद्राजा नित्यं करुणवेदिता परिष्वज्य महाबाहुर्वैश्यापुत्रं व्यसर्जयत् ततः स्वरथमास्थाय द्रुतमश्वानचोदयत् संवाहयि
तुं चापि राजदारान्पुरं प्रति तैश्चैव सहितः क्षिप्रमस्तं गच्छति भास्करे प्रविष्टो हास्तिनपुरं बाष्पकंठोऽश्रुलोचनः अपश्यत महाप्राज्ञं विदुरं साश्रुलो

ग्म॰ ५५

चनं राज्ञः समीपान्निष्क्रान्तं शोकोपहतचेतसं तमब्रवीत्सत्यधृतिः प्रणतं त्वग्रतः स्थितं अस्मिन्कुरुक्षये वृत्ते दिष्ट्या त्वं पुत्र जीवसि विना राज्ञः
प्रवेशाद्वै किमसि त्वमिहागतः एतन्मे कारणं सर्वं विस्तरेण निवेदय युयुत्सुरुवाच निहते शकुनौ तात सज्ञातिसुतबान्धवे हतशेषपरीवारो रा
जा दुर्योधनस्ततः स्वकं सहायमुत्सृज्य प्राङ्मुखः प्राद्रवद्भयात् अपक्रान्ते तु नृपतौ स्कन्धावारनिवेशनात् भयव्याकुलितं सर्वं प्राद्रवन्नगरं
प्रति ततो राज्ञः कलत्राणि भ्रातॄणां चास्य सर्वतः वाहनेषु समारोप्य स्त्र्यध्यक्षाः प्राद्रवन्भयात् ततोऽहं समनुज्ञाप्य राजानं सहकेशवं प्रविष्टो हास्ति
नपुरं रक्षँल्लोकान्प्रधावितान् एतच्छ्रुत्वा तु वचनं वैश्यापुत्रेण भाषितं प्राप्तकालमिति ज्ञात्वा विदुरः सर्वधर्मवित् अपूजयदमेयात्मा युयुत्सुं वा
क्यकोविदं प्राप्तकालमिदं सर्वं ब्रुवतो भारतक्षये संरक्षतः कुलधर्मं च सानुक्रोशतया त्वया दिष्ट्या त्वां तात संग्रामादस्माद्वीरक्षयात्परं समागत
मपश्याम त्वं अंशुमन्तमिव प्रजाः अन्धस्य नृपतेर्यष्टिर्लुब्धस्यादीर्घदर्शिनः बहुशो याच्यमानस्य दैवोपहतचेतसः त्वमेको व्यसनार्तस्य ध्रियसे पुत्र सर्वशः
अद्य त्वमिह विश्रान्तः श्वो गन्तासि युधिष्ठिरं एतावदुक्त्वा वचनं विदुरः सर्वधर्मवित् युयुत्सुं समनुज्ञाप्य प्रविवेश नृपक्षयं पौरजानपदैर्दुःखाद्धा
हेति भृशनादितं निरानन्दं गतश्रीकं हतनाथं नृपाशयं अस्वरूपमपध्वस्तं दृष्ट्वा दुःखतरोऽभवत् विदुरः सर्वधर्मज्ञो विक्लवेनान्तरात्मना विवेश
नृपते राजन्निःश्वसन्वै शनैः शनैः युयुत्सुरपि तां रात्रिं स्वगृहे न्यवसत्तदा वंद्यमानः स्वकैश्चापि नाभ्यनन्दत्सुदुःखितः चिन्तयानः क्षयं तीव्रं भरतानां प
रस्परं ॥ ॥इति श्रीमहाभारते शतसाहस्र्यां संहितायां वैयासिक्यां शल्यपर्व समाप्तं ॥ ॥शुभमस्तु॥ ॥श्रीकृष्णाय गोविंदाय नमो नमः

